lozan

Barış Konferansı

tutanaklar-belgeler

ÇEVİREN: SEHA L. MERAY

3. Baskı

YKY

LOZAN BARIŞ KONFERANSI 6

YKY

Lozan Barış Konferansı

Tutanaklar - Belgeler

İkinci Takım
Cilt I, Kitap I

Konferansın İkinci Dönemine İlişkin
Tutanaklar ile Belgeler
(23 Nisan - 24 Temmuz 1923)

Çeviren: Seha L. Meray

İSTANBUL

Lozan
Barış Konferansı

Yapı Kredi Yayınları

Lozan Barış Konferansı
Tutanaklar - Belgeler
Takım II, Cilt 1, Kitap 1
Çeviren: Seha L. Meray

Düzelti: Cenk Koyuncu - Selahattin Özpalabıyıklar
Ofset Hazırlık: Tipograf

Kapak Tasarımı: Nahide Dikel
Baskı: Şefik Matbaası

1. Baskı: Ankara Üniversitesi Basımevi, 1969
YKY'de 1. Baskı: İstanbul, Ekim 1993
2. Baskı: İstanbul, Mayıs 2001
ISBN 975-363-209-6 (Cilt No.)
ISBN 975-363-203-7 (Takım No.)

Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık Ticaret ve Sanayi A.Ş.
Yapı Kredi Kültür Merkezi
İstiklal Caddesi No. 285 Beyoğlu 80050 İstanbul
Telefon: (0 212) 252 47 00 (pbx) Faks: (0 212) 293 07 23
http://www.yapikrediyayinlari.com
http://www.shop.superonline.com/yky
e-posta: ykkultur@ykykultur.com.tr

İÇİNDEKİLER

SAYFA

SAYFA

SAYFA

BAŞLANGIÇ NOTU

Konferansda temsil olunan Devletlerin Temsilci Heyetleri, 12 ve 13 Nisan tarihlerinde Hükümetlerine yapılmış çağrıya uyarak, Lausanne'da 23 Nisanda toplanmışlar ve aynı gün öğleden sonra yapılan yarı resmî bir oturumda, Konferans çalışmalarının programını saptamışlardır.

Türk karşı-tekliflerinin incelenmesinin üç Komiteye bölüştürülmesi kararlaştırılmıştır. Bu Komitelerden birincisine Sir Horace Rumbold, ikincisine General Pellé ve üçüncüsüne de M. Montagna başkanlık edecektir.

Komitelerden her birinin yetkisi aşağıdaki gibi saptanmıştır:

Birinci Komite:

Andlaşma tasarısı (17 nci ve 19 ncu maddelerin 2 nci fıkrası dışında), Madde 1-44 ve 134-151.

Trakya konusunda Sözleşme.

Genel affa ilişkin Bildiri.

Yabancılara uygulanacak rejime ilişkin Sözleşme (Madde 10-17 dışında) ve bu Sözleşmeye ek Bildiri.

İkinci Komite:

Andlaşma Tasarısının 17 nci ve 19 ncu maddelerinin 2 nci fıkrasıyla, Madde 45-70 ve 129-131.

Üçüncü Komite:

Andlaşma Tasarısı, Madde 71-117.

Ticaret rejimine ilişkin Sözleşme.

Yabancılara uygulanacak rejime ilişkin Sözleşme, Madde 10-17.

Andlaşma Tasarısının 152 nci Maddesinden 159 ncu Maddesine kadar olan maddelerin incelenmesi geçici olarak ertelenmiş bulunmaktaydı. Sonradan, Birinci Komitenin, bu maddeleri incelemekle görevlendirilmesi kararlaştırılmıştır.

Bu ciltte, üç Komitenin oturumlarına ilişkin tutanaklar bulunacaktır.*

Konferansın son haftalarında, Konferansa Çağıran Devletlerin Temsilcileriyle Türk Temsilcileri arasında, birtakım özel toplantıların önem kazanması yüzünden,

* Bu cildin Fransızca resmî metniyle 1924 Türkçe çevirisi tek kitap olarak yayınlanmıştır. Biz, iki kitap olarak yayınlamaktayız. (S.L.M.)

bu toplantılarda alınmış ve hazır bulunan Temsilcilerin onayına sunulmuş olan notların da, tutanakların sonuna olduğu gibi konulması gerekli görülmüştür.

Bu belgeler, (a) Sırp-Hırvat-Sloven Temsilci Heyeti ile Konferansa Çağıran Devletlerin Temsilci Heyetleri arasındaki yazışmalarla; (b) Lausanne'da imzalanmış birtakım senetlerin kimi hükümlerine ilişkin olarak, çeşitli Temsilci Heyetleri arasında 24 Temmuz tarihinde verişilmiş mektuplar ve yapılmış anlaşmalarla tamamlanmaktadır.

R.M.*

* R. MASSİGLİ, Konferansın Genel Sekreteri. (S.L.M.)

I
KOMİTELERİN TUTANAKLARI
A.– BİRİNCİ KOMİTE.
(1) SAYILI TUTANAK
24 NİSAN 1923, SALI OTURUMU.

Oturum, Ouchy Şatosunda, saat 10.30 da, Sir Horace Rumbold'un başkanlığında açıldı.

Hazır bulunanlar:

MM. GREW, DOLBEARE, F.L. BELİN, BARNES (*Amerika Birleşik Devletleri*): Sir Horace RUMBOLD, MM. RYAN, FORBES ADAM, BENTİNCK (*İngiliz İmparatorluğu*); General PELLÉ, MM. FROMAGEOT, BARGETON, DE PERCİN (*Fransa*); MM. VENİSELOS, CACLAMANOS, ANDROULİS (*Yunanistan*); MM. MONTAGNA, GUARİGLİA, GALLİ, İNDELLİ, GUARNASCHELLİ (*İtalya*); MM. OTCHİAİ, NAGAOKA, SATO, HOTTA (*Japonya*); MM. DİAMANDY, CONTZESCO, VASSİLİU (*Romanya*); MM. YOVANOVİTCH, ANTİTCH (*Sırp-Hırvat-Sloven Kırallığı*); İSMET PAŞA, RIZA NUR BEY, TAHİR BEY, MÜNİR BEY, Yarbay TEVFİK BEY, Dr. NİHAD REŞAD BEY, TEVFİK KÂMİL BEY, ÂLİ BEY (*Türkiye*).

M. MASSİGLİ, *Konferansın Genel Sekreteri.*

Madde 2.

Meriç sınırı.

Sir Horace RUMBOLD, Türk Temsilci Heyetinin karşı-teklifler öne sürmüş olduğu maddelerin incelenmesine, 2 nci maddeden başlanmasını teklif eti.

Türk Temsilci Heyeti, 2 nci maddede, "Meriç'in sol kıyısına kadar" kelimeleri yerine "Meriç'in başlıca akım yolunun *thalweg* çizgisi" sözlerinin konulmasını teklif etmektedir.

Sir Horace RUMBOLD, kendisine verilmiş bulunan bilgilere göre, Meriç'in yatağının sık sık değişmekte olduğunu belirtti; bu yüzden *thalweg*'in saptanması

güçleşmektedir; kimi noktalarda, nehrin ana akım yolunu saptamak, uygulama bakımından olanaksızdır. Sınırı *thalweg*'e göre tanımlamakla, değişmelere bağımlı kalan bir sınır elde edilmiş olacaktır; bunun sonucu olarak da, uygulamada, özellikle balık avcılığı haklarına ve başka tartışmalı konulara ilişkin bir çok güçlükler doğacaktır. Örneğin, bu sorunu yerinde incelemiş olan bir İngiliz subayının verdiği bilgilere göre, *thalweg* çizgisi, kimi yerlerde, sağ kıyıdaki demiryolunun iki ya da üç metre ötesinde bulunabilecektir. İşte bu gibi nedenlerle, Müttefik Temsilci Heyetleri, ilk metnin olduğu gibi tutulmasından yanadırlar.

M. MONTAGNA, bu nedene şunu da ekledi: Bir sınır tanımlanırken, Devletler, kesin bir çizgi saptamak isterler. Sınır *thalweg*'le bir tutulursa, oynak bir sınır yaratılmış olacaktır; böyle bir sınır, ileride, Müttefik Devletlerin izlemekte oldukları amaca aykırı olarak, bir çok güçlüklere ve anlaşmazlıklara yol açabilecektir.

İSMET PAŞA, Komitenin, 1 nci madde üzerinde bir tutum almadığını belirtmeyi gerekli gördüğünü söyledi; İSMET PAŞA, Türk Temsilci Heyetince bu maddeye ilişkin olarak sunulmuş bulunan değişiklik teklifine yeniden dönme hakkını saklı tutmaktadır.

Sir Horace Rumbold'un, 2 nci madde konusunda açıkladığı görüşlere gelince, İSMET PAŞA, bu görüşlerin, akım yolu sınır olarak alınan bütün nehirler için geçerli olduğunu belirtti. *Thalweg* yer değiştirirse, kıyılar da yer değiştirmektedir. Böyle olunca, her iki tanımın da aynı üstünlükleri ve aynı sakıncaları vardır. Oysa, Müttefikler tasarısında verilen tanım, Meriç kıyısındaki Türk köylerinin nehir sularından yararlanma olanağından yoksun kalamları sonucunu doğurmaktadır. Sınır olarak nehrin *thalweg*'ini teklif etmekle, Türk Temsilci Heyeti, özellikle, nehrin her iki ilgili ülkece ortaklaşa kullanılması gerekeceğini belirtmek istemiştir; şu var ki, *thalweg*'in her noktada nereden geçtiğini saptamak da gerekli olmayabilir. Kaldı ki, Türk teklifi eski örneklere de uygundur ve gelecekte, bir çok güçlükleri ortadan kaldıracak niteliktedir.

M. CACLAMANOS, Sir Horace Rumbold'un ve M. Montagna'nın görüşlerine katılmaktadır. M. CACLAMANOS, Konferansın birinci döneminde, Türklerin, Müttefiklerce teklif edilen metni olduğu gibi kabul etmiş bulunduklarını da sözlerine ekledi. Bu yüzden, M. CACLAMANOS, Konferansın, üzerinde görüş birliğine varılmış bulunan eski kararından caymamasını istemektedir.

Sir Horace RUMBOLD, sınırı, Meriç'in sol kıyısı olarak saptamakla, Konferansın, değişmez bir sınır çizmek düşüncesinde olduğunu söyledi. Öte yandan, Sir Horace RUMBOLD, Konferansa Çağıran Devletler Hükümetlerinin, İsmet Paşa'nın 8 Mart tarihli mektubuna karşılık olarak Notalarında, İsmet Paşa'nın bu mektubuyla ona ekli karşı-tekliflerinde ortaya atılan çeşitli sorunları tartışmaya hazır olduklarını, ancak, bu tartışma sonunda karar almak bakımından özgürlüklerini saklı tuttuklarını, kaldı ki, 4 Şubat notasında belirtilmemiş ve üzerinde daha önce anlaşmaya varılmış ülke (toprak) sorunlarına ilişkin hükümlerde esaslı bir değişiklik yapmaya yönelmiş herhangi bir teklifi tartışma dışı bıraktıklarını da, açıkça bildirmişlerdi. Türk Temsilci Heyetinin teklif ettiği değişiklikler, esaslı bir değişiklik oluşturmaktadır. Bu yüzden, İngiliz Temsilci Heyeti adına, Sir Horace

RUMBOLD, bu teklifi kabul edememekten üzüntü duyduğunu söylemek zorundadır.

İSMET PAŞA, Türk teklifinin, Andlaşma tasarısına esaslı bir değişiklik getirmediğini savundu; bu yüzden, bu teklif, verişilmiş notaların özüne aykırı düşmemektedir. Öte yandan, ilgili iki ülkeye Meriç sularından eşit olarak yararlanma olanağını vermek, ileride, iki ülke arasında doğabilecek her türlü güçlüğü ortadan kaldıracak ve Devletler hukuku kurallarına uygun bir durum yaratacak niteliktedir; tersine, benzer durumlarda genellikle izlenen uygulamaya uygun düşmeyen ilkeler uyarınca bir sınır çizgisinin saptanması, çok ağır sakıncalar doğurabilecektir.

Sir Horace RUMBOLD, tersine, Türk teklifinin bir çok anlaşmazlıklar yaratabileceğinden çekinmektedir.

General PELLÉ, 5 nci maddeye göre, sınırın, toprak [arazi] üzerinde bir Sınırlandırma Komisyonunca çizilmesi ve sınır işaretlerinin konulması sonucunun çıkmakta olduğunu söyledi; demek oluyor ki, sınır, nehir yatağının yanlamasına yer değiştirmelerinden etkilenmeyecektir; bu sınır, gerçekten, değişmez kesin bir sınır olacaktır. Meriç sularından Türk köylerinin yararlanmasına gelince, ilgili iki ülke arasında bu konuda özel anlaşmalar yapılması gerekeceği açıkça ortadadır; nehir sularının akımını düzenleme çalışmaları için de bu yolda davranılacaktır.

M. VENİSELOS, bu sorunun, aslında pek önemli olmadığı kanısındadır; asıl önemli olan, hiç bir anlaşmazlık kaynağı olmayacak, kesin olarak belirtilmiş bir sınır elde etmektir. Bu nedenledir ki, sınırın, her zaman için, nehir yatağının sol kıyısı olarak saptanmasını kabul etmek gerekmektedir.

Sir Horace RUMBOLD, bu görüşü desteklediğini söyledi.

İSMET PAŞA, asıl sorunun, nehir sularının kullanılması sorunu olduğunu yeniden belirtti. Kıyılardan birinin, ilgili hükümetlerden birinin olması kabul edilirse, Meriç, sularını her iki ülkenin de kullanabilmesi gereken, uluslararası bir nehir durumuna girmektedir. Başka herhangi bir formül, hiç kimseye yararı dokunmayacak, bir güçlük kaynağı olacaktır.

M. VENİSELOS, Meriç, Doğu'ya doğru yer değiştirirse, şimdiki sol kıyı ile, nehrin akım yolunun ileride değiştirmesinden meydana gelebilecek sol kıyı arasındaki bölgenin, Türk toprağı sayılmasını kabul etmeğe hazır olduğunu söyledi.

İSMET PAŞA'nın, nehrin sularını Türkiye'nin kullanabilip kullanamayacağı yolunda bir sorusuna cevap olarak, M. VENİSELOS, Türkiye'nin bu suları kullanma hakkını tanıdığını ve bu yönde özel hükümler öngörülebileceğini bildirdi.

İSMET PAŞA, şu sonuca varıldığını belirtti: Nehir sularını Yunanistan yararına tekel altına almak niyeti yoksa, uygulama bakımından, sınır olarak *thalweg* çizgisinin kabul edilmesine varılmış olmaktadır.

General PELLÉ, Müttefiklerin, sınırı *thalweg* çizgisiyle değil de nehrin kıyısıyla tanımlarken, ortaya yeni bir şey atmış olmadıklarının belirtilmesinde yarar görmektedir. Nitekim, Polonya ile Almanya arasındaki sınırı, kimi noktalarda, Vistül (*Vistule*) nehrinin sağ kıyısı oluşturmakta, nehrin Alman kıyıdaşları için yararlanma [irtifak] hakları öngörülmüş bulunmaktadır. Eski andlaşmalarda, bir sınır bir nehirle belirtildiği zaman, bu sınırın *thalweg* çizgisiyle saptandığı doğrudur;

ancak, akarsuların yatağının sık sık değişmesi yüzünden, bu uygulamanın bir çok sakıncaları görülmüştür; özellikle Fransa ile Bade Dükalığı arasında Ren (*Rhin*) nehri, bu yüzden, birçok anlaşmazlıkların kaynağı olmuştur.

M. FROMAGEOT, son Barış Andlaşmalarında, uygulamaya ilişkin düşüncelerle, sınırların saptanmasında *thalweg*'den söz etmekten kaçınılmış olduğunu belirtti. *Thalweg*'i saptamak için, her yıl bir çok kez, sondalama komisyonlarının çalıştırılması gerekmekteydi. Kıyıdaşların haklarına gelince, katılma (*accession*) kuramına göre*, bir akarsuyun yer değiştirmesi sonucunda kurumuş toprak yüzölçümü büyürse, Devletin egemenliği de, böylece meydana gelen toprak parçasına yayılır. M. FROMAGEOT, suların kullanılması konusunda komşuluk anlaşmaları yapılması gerektiğini de sözlerine ekledi.

İSMET PAŞA, öne sürmüş olduğu görüşlerin, tümüyle, tarafsız düşüncelerden esinlenmekte olduğunu yeniden belirtti. Öte yandan, İSMET PAŞA, uygulama bakımından sınırı bir kıyı ile tanımlamanın üstün tutulması kanısında bulunuluyorsa, neden, sınırın, Meriç'in sağ kıyısıyla tanımlanmamış olduğunu sordu.

General PELLÉ, Mudanya sözleşmesinden beri, her zaman, Türk ülkesinin Meriç'e kadar uzanacağının söylenmiş olduğunu söyledi. Bu formül, sınırın, sağ kıyıda değil de sol kıyıda saptanmasını gerektirmektedir.

İSMET PAŞA, Türk Temsilci Heyetinin, yalnız, nehrin Yunanistan gibi Türkiye'ce de kullanılabileceği ilkesini belirtmek istemiş olduğunu, yeniden bildirdi. Bu konuda herkes görüş birliğinde görünmektedir. Böyle olunca, Türk Temsilci Heyetinin ortaya koyduğu ilkenin olağanüstü bir niteliği de yoktur; çünkü bu ilke, 6 ncı madde hükümlerine uygundur.

Bununla birlikte, İSMET PAŞA, bu maddenin tartışılmasını ertelemeyi kabul etmektedir.

M. VENİSELOS, Türk Temsilci Heyetinin, sınır olarak, nehrin sol kıyısını kabul etmiş bulunduğunu belirtmeyi gerekli görmektedir. Türk Temsilci Heyeti, kullanışlılık nedenleriyle, ilk metnin değiştirilmesini teklif etmektedir. Oysa Müttefik Devletler de, uygulamaya ilişkin nedenlerle, bu teklifi kabul etmekte çekingen davranmak eğilimindedirler. Sorun bütünüyle ele alınmış olsaydı, sınırın sağ kıyı üzerinde saptanması tartışılabilirdi; şu var ki, durum böyle değildir: Sınır olarak, sol kıyı, kesinlikle saptanmış bulunmaktadır; şimdi söz konusu olan, sınır olarak *thalweg*'i almağı öngören Türk teklifinin, ortak çıkarları karşılayıp karşılayamadığıdır. M. VENİSELOS, bu teklifin, ortak çıkarlara uygun düşmediğinin ispatlanmış olduğu kanısındadır.

İSMET PAŞA, 4 Şubat tarihli Türk notasının, yalnız, Andlaşmanın genel çizgileriyle ilgili olduğu cevabını verdi. Oysa, Konferans, şimdi, ayrıntıların incelenmesine girişmiş bulunmaktadır. Böyle olunca, Türk Temsilci Heyetinin tutumunda bir çelişki yoktur.

Sir Horace RUMBOLD, Konferansa Çağıran Devletlerin bu konuda yapmış oldukları bildiriyi yeniden belirterek, ayrıntılar üzerindeki bu incelemenin,

* 1924 Türkçe çevirisinde "*accession*" karşılığı olarak şöyle denilmektedir: "mülk-i aslîye bir madde-i fer'iye munzam olması halinde hakk-ı temellük-ü fer'inin ittisaı nazariyesine göre..." (S.L.M.)

üzerinde tamamiyle görüş birliğine varılmış hükümlerde esaslı değişiklikler yapılmayacağı şartına bağlanmış olduğunu söyledi.

İSMET PAŞA, esasla igili olmayan değişikliklerin tartışılmasını Müttefik Devletlerin kabul etmiş bulundukları cevabını verdi.

Madde 1.

Sir Horace RUMBOLD, 3 ncü maddenin incelenmesine geçmezden önce, 1 nci maddenin hemen görüşülmesini neden teklif etmemiş olduğunu ve bu tartışmanın neden öteki sorunların çözüme bağlanmasından sonraya ertelenmesi gerektiğini açıklamak istediğini söyledi. İstanbul'un, Gelibolu Yarimadasının ve Çanakkale'nin (*Tchanak*) boşaltılması, şüphesiz, Müttefik Devletlerin niyetleri arasında bulunmaktadır; ancak, bu boşaltma, barışın yapılması şartına bağlı kalmaktadır. Burada, ilke sorunu söz konusu değildir; yalnız, bir uygulama biçimi sorunu söz konusudur. Böyle olunca, bu konuyu şimdi ele almak erken olur. Üstelik, teklif edilen metinle, Türk değişiklik teklifinin varmak istediği amaca da varılmış değildir. Gerçekten, Andlaşmanın hükümleri, Müttefikleri, ancak, Andlaşma yürürlüğe konulduktan, başka bir deyimle, işgalci üç Devletin ve Türkiye'nin onaylamalarından sonra, bağlayıcı olacaktır. Bu onaylama gerçekleşmedikçe, Andlaşmanın hiç bir hükmünün, Müttefiklerin gözünde, bir değeri olmayacaktır.

İSMET PAŞA, Türkiye için çok önemli [hayatî] nitelikte bir sorunun söz konusu olduğunu belirtti. Boşaltmanın tarihiyle süresi sorununun çözüme bağlanması önemli bir konudur; bu yapılmazsa, ortada, Barış Andlaşması denebilecek bir şey de yoktur. İSMET PAŞA, Müttefik Temsilci Heyetlerinin, bu tartışmayı ne zamana kadar ertelemeyi teklif ettiklerini sordu.

Sir Horace RUMBOLD, bu sorunun, barışın imzalanmasından önce çözüme bağlanmasının gerektiğinin açıkça belli olduğunu, ancak, bu sorunu şimdiden ele almanın da uygun düşmeyeceğini sandığını söyledi.

İSMET PAŞA, bu sorunun, her halde, Komitenin çalışmaları sırasında çözüme bağlanmasının gerekli olacağını belirtti. Andlaşmada, boşaltmanın gerçekleşeceği kesin tarihin gösterilmesi gerekmektedir. İSMET PAŞA, bu konuda bir yanlış anlama bulunmadığını düşünmektedir.

Sir Horace RUMBOLD, bu sorunun, andlaşmanın imzalanmasından önce bir çözüme bağlanmasında herkesin görüş birliğinde olduğunu yeniden söyledi.

General PELLÉ, Sir Horace Rumbold'un öne sürdüğü görüşleri, İsmet Paşa'nın anlamış görünmediğini belirtti. Türk Temsilci Heyetinin teklif ettiği madde, kaleme alınmış bulunduğu biçimiyle, gerçeği yansıtmamaktadır. Andlaşma, ancak onaylandıktan sonra Devletleri bağlayabileceğinden, şu ya da bu maddenin yürürlüğe gireceği konusunda, andlaşmaya, bu onaylamadan önce, bir hüküm konulamaz.

İSMET PAŞA, andlaşma bir bütün olduğuna ve görüşmelere de girişilmiş bulunulduğuna göre, tartışmayı ertelemenin ne gibi yararları olacağının anlaşılamadığı gibi, böyle bir ertelemenin nedeninin de anlaşılamadığını söyledi. Bununla birlikte, İSMET PAŞA, bu sorunun, mümkün olduğu kadar geciktirilmeden tartışılması şartıyla, hemen ele alınmamasına da karşı çıkmamaktadır.

Madde 3, parag 1.

Suriye sınırı.

General PELLÉ, Fransız Hükümetinin, "20 Ekim 1921 tarihli Türk-Fransız Anlaşmasının 8 nci maddesiyle saptanmış olan sınır" sözlerine, "bütün ekleriyle birlikte tüm olarak yürürlükte kalan" kelimelerinin eklenmesini öngören Türk değişiklik teklifini kabul edebileceğini sanmadığını açıkladı. Gerçekten, 20 Ekim 1921 tarihli Anlaşma, *mandat* altındaki Suriye ülkesini temsil eden Fransa ile Türkiye arasında, bir komşuluk anlaşmasıdır. Bu anlaşma, metninden de anlaşılacağı üzere, yerel [mahallî] bir anlaşmadır. Fransa, bu anlaşmayı tümüyle uygulamıştır ve bu anlaşmaya uygun davranmayı sürdürmeye de kesin olarak kararlıdır; şu var ki, bu konu, Fransa ile Türkiye arasında kalan bir iştir. Sekiz Devlet arasında yapılmış bir Andlaşmayla, Ankara Anlaşmasının doğrulanması, bu Anlaşmanın [Ankara Anlaşmasının] niteliğini değiştirme sonucuna varabilir; çünkü, artık, anlaşmada [Ankara Anlaşmasında] yapılacak herhangi bir değişiklik, bu sekiz Devletin rıza göstermesine bağlı olacaktır. Oysa, yerel bir düzenleme söz konusudur ve bu düzenlemeyi kendi aralarında anlaşarak değiştirebilmekte her iki tarafın da yararı vardır.

İSMET PAŞA, Türk Temsilci Heyetinin yeni bir teklif getirmediği kanısındadır; Türk Temsilci Heyeti, metne, yalnız, gerekli bir açıklamaya kavuşturmanın konulmasını istemektedir. Ankara Anlaşması yürürlükte olduğuna ve – M. Pellé'nin de söylediği gibi – yürürlükte kalması gerekeceğine göre, Türk Temsilci Heyeti, bu noktanın andlaşma [Barış Andlaşması] ile belirtilmesini ve saptanmasını istemektedir. Ankara Anlaşması, ne Türkiye Büyük Millet Meclisince, ne de Fransız Parlâmentosunca onaylanmıştır. Bir çok Devletlerce onaylanacak bir Andlaşmada, Ankara Anlaşmasının yalnız belirli bir maddesinin göz önünde tutulması, bu maddeyi güçlendirirken, aynı Anlaşmanın öteki hükümlerinin değerini azaltacaktır. Fransız Hükümeti, Ankara Anlaşmasının geçerli oluşuna itiraz etmediğine göre, bunu, neden söylememeli?

General PELLÉ, Fransa'nın, kendi adına girişilmiş bulunulan yükümler arasında bir ayırım yapmadığı cevabını verdi; Fransız Hükümetinin, Anayasasından aldığı hakların sınırı içinde, üstlenmiş olduğu yükümlerin hepsi eş değerdedir ve hepsinin de uygulanması gerekmektedir Bu yüzden, [Andlaşmaya] bir eklemede bulunmanın yararı yoktur. Öte yandan, gerçekte Fransa ile Türkiye'yi ilgilendiren bir anlaşmanın, Barış Andlaşmasının imzacısı bütün Devletler razı olmazlarsa artık değiştirilememesindeki sakıncayı General PELLÉ öne sürdüğü vakit, İsmet Paşa hiç bir itirazda da bulunmamıştır. İsmet Paşa, Ankara Anlaşmasının 8 nci maddesinin belirtilmesinin, düzenlemenin geri kalan parçasının gücünü azaltacağından korkmaktaysa (General PELLÉ bu korkuyu paylaşmamaktadır), Andlaşmaya bunun konulmasından vazgeçilerek, yalnız 20 Ekim 1921 Anlaşmasının 8 nci maddesindeki Türkiye-Suriye sınırının tanımı, olduğu gibi, Andlaşmaya alınabilir.

İSMET PAŞA, Türkiye-Suriye sınırının çizilmesinin, bütün parçalarının bir bütün oluşturduğu, bir anlaşmaya dayandığını belirtti. Böyle olunca, yalnız, belirli bir hükmün göz önünde tutulması mümkün değildir. Teklif edilen formül, onaylanmamış bulunan ve – Fransa ile Türkiye arasında barış için esaslı bir temel

olduğuna göre – onaylanması gerekecek bir anlaşmanın, baştan başa geçerli olacağını belirtme olanağını vermektedir. İSMET PAŞA, üstelik, General Pellé'nin, her iki Hükümetçe anlaşmanın onaylanması gerektiği konusunda, görüşünü açıklamamış olduğunu da belirtti.

General PELLÉ, Türk Temsilci Heyetinin, Suriye sınırını saptamış olan Fransız-Türk anlaşmasının, bütün imzacı Devletlerce de doğrulanması konusunda direnirken, Irak sınırının, Türkiye ile İngiltere arasında ayrı bir anlaşmayla saptanmasını teklif etme yoluna neden gidilmiş olduğunu da anlıyamamaktadır. Burada bir çelişki vardır; çünkü, iki durum da birbirinin eşidir. Fransa ile Türkiye arasındaki düzenleme, yalnız iki ülkeyi ilgilendiren bir dizi sorunu (demiryollarının kullanılması, suların kullanılması, hayvan sürülerinin mevsimlere göre yaylalara çıkartılması ya da ovalara indirilmesinin düzenlenmesi) çözüme bağlamaktadır; İngiltere ile Türkiye arasında yapılacak anlaşma da benzer sorunları çözüme bağlıyacaktır. Böyle olunca, Andlaşmaya yalnız Fransa ile Türkiye'yi ilgilendiren hükümleri koymak için bir neden de yoktur.

Öte yandan, Ankara Anlaşmasının Fransız Parlâmentosunca onaylanmamış bulunması konusuna gelince, Anayasal nedenlerle, böyle bir onamanın gerekmediği düşünülmüştür. Bu durum, anlaşmanın geçerliğini hiç bir bakımdan etkilememektedir; Fransa'nın, bu belgeyle üzerine aldığı yükümler başka herhangi bir uluslararası yükümle aynı değerdedir.

M. MONTAGNA, Andlaşmaya konulmuş olan formülün kökeninde salt bir basitleştirme isteği olduğunu anlattı. Ankara Anlaşmasında verilen tanımın, olduğu gibi alınarak, Andlaşmaya [Barış Andlaşmasına] konulması gereksiz görünmüştü. İsmet Paşa'nın teklif ettiği metin, 3 ncü maddenin konusunu bile bir hayli aşmaktadır; bu metin, başka Devletleri, kendilerini ilgilendirmeyen sorunlarda, üzerlerine yükümler almaya götürmektedir. Böyle olunca, 20 Ekim 1921 Anlaşmasından hiç söz etmeksizin, tartışma konusu olan maddeye, Türkiye-Suriye sınırının tanımını, 8 nci maddede belirtildiği biçimde koymak yeterli olacaktır.

Sir Horace RUMBOLD, Türk Temsilci Heyetinin, bu görüşleri gereği gibi değerlendireceğini ve bununla yetineceğini umut etmektedir; meğer ki, Türk Temsilci Heyeti, 3 ncü maddeye, Ankara Anlaşmasının 8 nci madde metninin konulması görüşünü öne süren General Pellé ile M. Montagna'nın teklifini kabul etsin.

İSMET PAŞA, Ankara Anlaşması Fransa ile Türkiye arasındaki barışın temeli olduğuna göre, Suriye ile Türkiye arasındaki sınır imzacı öteki Devletleri ilgilendirmekteyse, Fransız-Türk anlaşmasının öteki maddelerinin de onları ilgilendirmesi gerektiğini, yeniden söyledi.

General PELLÉ, M. Montagna'nın çok açık olan konuşmasına dönmek istediğini belirtti. Sınırın saptanması bütün Devletleri ilgilendirmektedir. Bunun içindir ki, Barış Andlaşmasında bundan söz edilmektedir; oysa, 20 Ekim 1921 Anlaşmasının öteki hükümleri yalnız Fransa ile Türkiye'yi ilgilendirmektedir. Fransa açısından olduğu kadar Türkiye açısından da, bu hükümlerin, bütün Devletlerin rızası olmaksızın değiştirilmemesinde sakıncalar vardır. Öte yandan, bu Devletler, yalnız Fransa ile Türkiye'yi ilgilendiren sorunlarda sorumluluklar almak

istemediklerini açıklamış bulunmaktadırlar. Bu koşullar altında, Türk Temsilci Heyetinin direnmesi haklı görünmemektedir.

İSMET PAŞA'nın, Ankara Anlaşmasının bir bütün olduğunu yeniden söylemesi üzerine, General PELLÉ, Devletlerin yalnız Fransa ile Türkiye'yi ilgilendiren hükümleri onaylamak niyetinde olmadıklarını bildirdi. General PELLÉ, sadece Anayasal nedenler yüzündendir ki, bir Fransız toprağına değil de, *mandat* altına konulmuş bir toprağa ilişkin olan, 20 Ekim 1921 Anlaşmasını, Fransız Hükümetinin, parlâmentonun onayına sunmamış olduğunu, bir kez daha belirtti.

Kaldı ki, General PELLÉ, bu sorunu İsmet Paşa ile görüşmeğe de hazırdır; ancak, bu sorunun şimdiki görüşmelerde hiç bir yeri yoktur.

Sir Horace RUMBOLD, tartışmayı özetleyerek, M. Montagna'nın yaptığı konuşmaya katıldığını ve bunu tümüyle paylaştığını söyledi. Böylece, Türk Temsilci Heyetinin, iki teklif arasında seçim yapması gerekmektedir: Ya, tutanaklara geçirilecek olan, M. Pellé'nin sözlerini senet saymak ve Müttefiklerin sunduğu metni kabul etmek; ya da, Müttefiklerin formülü yerine, Ankara Anlaşmasının 8 nci maddesindeki biçimiyle, Türkiye-Suriye sınırının tanımını [Andlaşmaya] koymak.

İSMET PAŞA, bu sorunun ertelenmesini istedi.

Madde 3, Parag 2.

Irak sınırı.

Sir Horace RUMBOLD, Türk Temsilci Heyetinin, Türkiye ile Irak arasındaki sınırın, Andlaşmanın yürürlüğe girişinden başlıyarak oniki aylık bir süre içinde, İngiltere ile Türkiye arasında saptanacağının hüküm altına alınmasını istemekte olduğunu belirtti. Anlaşmaya varılamazsa, anlaşmazlık Milletler Cemiyeti Meclisine götürülecektir. Sir Horace RUMBOLD, görüşmelerin son aşamasında, 4 Şubatta, böyle bir hüküm öngörüldüğünü, İngiliz Hükümetinin de bu yolda bir bildiride bulunmağa hazır olduğunu, ancak bu bildirinin, bu süre içinde *statuquo*'ya saygı gösterilmesine ve söz konusu toprakların durumunda hiç bir değişiklik yapılmaması şartına bağlanmış bulunduğunu hatırlattı. Bu biçimde bir hükmün Türk değişiklik tasarısına konulması, ve Türk-İngiliz görüşmeleri için öngörülen sürenin kesin olarak ne uzunlukta olacağı konusunu İsmet Paşa ile tartışabilmek çekincesiyle [ihtirazî kaydıyla], İngiliz Temsilci Heyeti, Türk değişiklik tasarısını kabule hazır olabilecektir.

İSMET PAŞA, sorun askıda olduğuna göre, *statu quo*'da hiç bir değişiklik olmayacağının da belli olduğu kanısındadır.

Sir Horace RUMBOLD, bu noktanın açıkça belirtilmesinde direndiğini, bu konuda İsmet Paşa ile özel olarak görüşeceğini söyledi.

Madde 5.

Sir Horace RUMBOLD, Türk Temsilci Heyetince, ikinci fıkranın ilk cümlesinin ("Bu Komisyonlar [Sınırlandırma Komisyonları], yalnız 'toprak [arazi] üzerinde saptanacak çizgi' terimi ile tanımlanmış olan sınır parçalarının saptanması konusunda değil, fakat, gerekli görürlerse, yönetsel sınırlar ile ya da başka biçimde tanımlanmış

olan sınır parçalarının ayrıntılarına ilişkin konularda düzeltmeler yapmakla da tam yetkili olacaklardır.") metinden çıkartılmasının teklif edilmekte olduğunu söyledi. Sir Horace RUMBOLD bu çıkartışın nedenini öğrenmek istemektedir.

İSMET PAŞA, söz konusu hükmün, hiç bir yararı olmayan güçlüklere yol açacak nitelikte görünmekte olduğu cevabını verdi. Burada söz konusu olan hüküm genel niteliktedir; başka durumlarda, böyle bir hükmün metinde bulunması elki de haklı gösterilebilir; fakat, burada, bu Komisyonların, sınırların çizilişinde değişiklikler yapabilme yetkileri olmasına yer yoktur. Doğu Trakya sınırı, gerçekten, bir nehirle tanımlanmaktadır; Türkiye ile Suriye arasındaki sınır daha önce saptanmış bulunmaktadır; Türkiye ile Irak arasındaki sınır ise ileride saptanacaktır.

Sir Horace RUMBOLD, Müttefik Temsilci Heyetlerinin, değişiklik teklifini kabul ettiklerini söyledi; ancak, aynı maddenin ilk paragrafında, 3 ncü maddeye değinen sözlerin de, bunun sonucu olarak, metinden çıkartılması gerekecektir. Gerçekten öngörülen Sınırlandırma Komisyonları, yalnız Türk-Yunan sınırının saptanmasıyla uğraşacaklardır.

İSMET PAŞA, Türkiye-Suriye Sınırlandırma Komisyonunun görevini henüz bitirmemiş olduğunu söyledi.

Sir Horace RUMBOLD, bu Komisyonun Ankara Anlaşması ile kurulmuş olduğunu belirtti.

General PELLÉ ise, bu Komisyonun, toprak [arazi] üzerindeki görevini bitirmiş olduğunu sanmaktadır.

TEVFİK BEY, bu Komisyonun Nuseybin (*Nisibin*) ile Cezire (*Djeziret*) arasında çalışmakta bulunduğunu söyledi.

M. RYAN, 3 ncü maddede göz önünde tutulan sınırlara, 5 nci madde metnini uygulama olanağı bulunmadığını belirtti; yoksa, Türkiye-Suriye sınırının saptanması işini görmek üzere yeni bir Komisyon kurmak gerekecektir; bu iş ise, uygulamada, daha önce çalışmakta olan bir Komisyonca yapılmış bulunmaktadır. Bunun gibi, Irak için bir Sınırlandırma Komisyonunun kurulmasını şimdiden öngörmek de söz konusu olamaz; çünkü, bu sınır çizgisinin temelleri bile henüz konulmamıştır.

M. NAGAOKA, 3 ncü maddenin Irak sınırının tanımını kapsaması gerektiği vakit, Andlaşmanın ilk tasarısındaki metnin bir anlamı olduğunu söyledi. Bugünse, bu metnin varlık nedeni kalmamıştır.

İSMET PAŞA, Türk Temsilci Heyetinin, 5 nci maddenin ilk paragrafındaki "ve 3 ncü" kelimelerinin metinden çıkartılmasını kabul ettiğini bildirdi.

Madde 12.

Merkeb adacıkları.

Sir Horace RUMBOLD, Türk Temsilci Heyetinin, 12 nci maddeye, "Bozcaada [*Tenedos*] kelimesinden sonra "ve Bozcaada'ya bağımlı Merkeb adacıkları"*

* Fransızca metinde ve 1924 Türkçe çevirisinde "Merkeb" diye yazılmıştır. Bundan başka, Türk teklifinin Fransızca metninde "des îles de Merkeb" denilmekteydi (Bakınız, Takım I, cilt IV, s. 30). Burada ise, "des îlots de Merkeb" denilmektedir. (S.L.M.)

kelimelerinin konulmasını teklif etmekte olduğunu açıkladı. Müttefik Temsilci Heyetleri, bu değişikliği kabul etmektedirler; ancak, bu değişikliğin sonucu olarak, 14 ncü maddeyi değiştirmek gerektiği gibi, Barış Andlaşmasına konulacak bir hükümle, Boğazlar Sözleşmesinin 4 ncü maddesinin de değiştirilmesi gerekli olmaktadır. Metni gözden geçirerek değiştirme işiyle, Yazı Komitesi görevlendirilebilir. Son olarak, İzmir Körfezinde Merkeb Adacığı denilen bir başka adacık da bulunduğuna göre, her türlü karıştırmayı önlemek üzere, söz konusu adacıkların Rumca adı olan "*Gaidaros*" kelimesinin de tırnak içinde yazılması yerinde olacaktır.

General PELLÉ, üçlü bir teklifin ortaya çıkmış olduğunu belirtti: (1) Türk değişiklik teklifini kabul etmek; (2) Andlaşmadaki hükümlerle ona ekli ve Bozcaada'ya ilişkin Sözleşmelerdeki hükümlerin Merkeb Adacıklarını da içine alacağını öngörmek; (3) bu metin düzeltilmesi işiyle hukuk danışmanlarını görevlendirmek.

Komite bu teklifleri kabul etti.

Oturuma saat 12.50 de son verildi.

(2) SAYILI TUTANAK

25 NİSAN 1923, ÇARŞAMBA OTURUMU

Oturum, Ouchy Şatosunda, saat 17.00 de, Sir Horace Rumbold'un başkanlığında açıldı.

Hazır bulunanlar:

MM. GREW, DOLBEARE, BELİN, TURLİNGTON, BARNES (*Amerika Birleşik Devletleri*); Sir Horace RUMBOLD, MM. RYAN, MALKİN, FORBES ADAM, BENTİNCK (*İngiliz İmparatorluğu*); General PELLÉ, MM. FROMAGEOT, DE PERCİN (*Fransa*); MM. VENİSELOS, CACLAMANOS, POLİTİS, ANDROULİS (*Yunanistan*); MM. MONTAGNA, GUARİGLİA, GALLİ, İNDELLİ, GUARNASCHELLİ, PONZONE (*İtalya*); MM. OTCHİAİ, NAGAOKA, HOTTA (*Japonya*); MM. DİAMANDY, CONTZESCO, VASSİLİU (*Romanya*); MM. YOVANOVİTCH, ANTİTCH (*Sırp-Hırvat-Sloven Kırallığı*); İSMET PAŞA, RIZA NUR BEY, TAHİR BEY, MÜNİR BEY, Yarbay TEVFİK BEY, Dr. NİHAD REŞAD BEY, TEVFİK KÂMİL BEY, HÜSEYİN BEY, ÂLİ BEY (*Türkiye*).

M. MASSİGLİ, *Konferansın Genel Sekreteri.*

Madde 15.
Meis sorunu.

Sir Horace RUMBOLD, 15 nci madde üzerinde tartışmayı açtı. Sir Horace RUMBOLD, Türk karşı-tekliflerinde, bu 15 nci maddeye bir paragraf eklenerek, bu paragrafla Meis (*Castellorizzo*) adasının Türkiye'nin egemenliği altına konulmakta olduğunu açıkladı. Müttefik Hükümetlerce İsmet Paşa'ya gönderilmiş olan ve görüşmelere yeniden başlanmasının şartlarını saptayan 29 Mart 1923 tarihli mektupta, İsmet Paşa'nın 4 Şubat tarihli mektubunda belirtilmemiş ve daha önce üzerinde anlaşmaya varılmış ülke (toprak) sorunlarına ilişkin hükümlerde esaslı bir değişikliğe yol açabilecek herhangi bir teklifin görüşme dışında bırakılmış olduğunu, Sir Horace RUMBOLD, hatırlatmayı gerekli görmektedir. Şimdiki durumda, esasla ilgili bir değişiklik söz konusudur; çünkü, Türkiye, bir egemenlik değişikliği istemektedir. Türkiye'nin bu isteğini Misak-ı Millî'ye dayanarak haklı göstermek de güç olacaktır; çünkü, hepsi de Hıristiyan, 7-8.000 kişilik bir nüfusu olan bir ada söz konusudur. Sir Horace RUMBOLD, bu durumda, Türkiye'nin, nasıl

bir nedene dayanarak Meis (*Castellorizzo*) üzerinde egemenliğini kurmak istediğini anlayamamaktadır. İngiliz Temsilci Heyeti, kendi hesabına, Türk teklifini kabul edemez; fakat İtalyan Temsilci Heyeti bu sorunla doğrudan ilgili bulunduğuna göre, Sir Horace RUMBOLD, M. Montagna'dan, bu konuda söz almasını rica etmektedir.

M. MONTAGNA, Komite Başkanının, bu konuda Müttefik Hükümetlerin görüşünü belirten açıklamalarına katıldığını söyledi. M. MONTAGNA, Türk Temsilci Heyetinin, bu konuya ilişkin olarak, belki de yapmak niyetinde olduğu konuşmadan sonra söz alma hakkını saklı tuttuğunu söyledi.

İSMET PAŞA, Meis (*Castellorizzo*) adasının Türk karasularının içinde bulunduğu ve bu adanın, her zaman, Türkiye'nin tamamlayıcı bir parçası sayıldığını belirtti. Londra Büyükelçiler Konferansının 14 Şubat 1914 tarihli notasında, bu adanın Türkiye'ye ait olması gerektiği özellikle belirtilmişti. 18 Ekim 1912 tarihli Lausanne [Ouchy] Andlaşmasında da, bu ada Türkiye'ye verilmişti. Öte yandan, Türk isteği [Barış] Andlaşması tasarısının ülke sorunlarına ilişkin hükümlerine esaslı bir değişiklik getirecek nitelikte de sayılamaz. Gerçekten, bir kara parçasının karasuları içinde bulunan adaların, bu kara parçası üzerinde egemenliği elinde tutan Devlete ait olması genel bir kuraldır.

Türk Temsilci Heyeti, Konferansın ilk döneminde bu sorunu ortaya atmamışsa, bunun nedeni, Komisyonda Oniki Ada (*Dodécanèse*) ile Meis (*Castellorizzo*) adası konusunda hiç bir tartışma geçmemiş olmasıdır. Son günlerde, bu adaların İtalya'ya bırakılmasını öngören 15 nci madde, bir ön görüşme yapılmaksızın Andlaşmaya sokuşturulmuştur.

Türk isteği, Misak-ı Millî'ye de aykırı düşmemektedir; çünkü, ulusal ülkenin sınırları içinde bulunan bir ada söz konusudur. Bu adada oturanların, [ana] kara parçası halkından bir başka soydan [ırktan] olmaları mümkündür; ancak, şunu görmek gerekir ki, bu ada bir çok yıldır yabancı Devletlerce işgal edilmiş olduğundan, halkın (nüfusun) etnik niteliği de değişmiştir. Son olarak, ada, Anadolu'nun tamamlayıcı (bütünleyici) bir parçasıdır ve Türkiye'nin güvenliği için gereklidir.

İSMET PAŞA, böylesine haklı kanıtlar [deliller] karşısında, Komitenin, Türk isteğini kabul edeceğini ummaktadır.

M. MONTAGNA, Türkiye'nin isteğini reddetmekte tam bir dayanışma içinde, aynı görüşte birleşmiş bulunan Müttefik Hükümetler adına, Sir Horace Rumbold' un yaptığı konuşmadan sonra, kendisine söz düşmesinin gerekmeyeceğini düşünmekteydi. Bununla birlikte, İsmet Paşa'nın açıklamasını işittikten sonra, M. MONTAGNA, bu konuda Müttefiklerin de görüşü olan, İtalya'nın görüşünü, açık ve kesin bir biçimde belirtmenin yerinde olacağını düşünmektedir.

Her ne kadar İsmet Paşa'nın kanıtlarını boşa çıkartmak için elinde yeterli kanıtlar yok değilse de, M. MONTAGNA, İsmet Paşa'yı bu düzeyde izlemekten çekinecektir; çünkü, hemen açıklayacağı ve anlaşmazlığı kesip atacak nitelikte olan bir ön sorun, kendisini böyle davranmaktan kurtarmaktadır.

Türk karşı-tasarısında, 15 nci maddenin metnine, Meis (*Castellorizzo*) adasına ilişkin olarak yapılmış ekleme, beklenmez bir şey olarak görülmüştür.

Gerçekten, İsmet Paşa'nın 4 Şubat tarihli notasında, bu Türk isteğine hiç değinilmemekteydi. Müttefikler, Türkiye Büyük Millet Meclisi Dışişleri Bakanına gönderdikleri ve görüşmelere yeniden başlanması koşullarını saptayan mektupta, İsmet Paşa'nın yukarıda anılan mektubunda öne sürülmemiş bulunan ve Türkiye'nin egemenliğini, kararlaştırılmış sınırların ötesine esaslı bir biçimde götürme eğiliminde olan herhangi bir teklifi tartışmaya hazır olmadıklarını açıkça belirtmişlerdi.

İsmet Paşa, cevabında, Türk Hükümetinin, "[Türk] karşı-tekliflerinin *ülke sorunlarına ilişkin hükümlerde* esaslı hiç bir değişiklik kapsamadıkları kanısında" olduğunu belirtmekle yetinmiştir.

Meis (*Castellorizzo*) adasının küçük bir ada oluşu, ilke sorununun niteliğini ve önemini azaltmak için öne sürülemez. Türkiye'nin istediği, egemenliğinin esaslı bir biçimde genişletilmesinden başka bir şey değildir.

Bu görüşlere, şu da eklenebilir: Bu konuya ilişkin olarak İtalya ile Müttefiklerin durumu, Türk Temsilci Heyetince, görüşmelere temel olarak alınmış bulunan Ankara Misak-ı Millî'sine de uygun düşmektedir.

Misak'ın 1 nci maddesinde, şöyle denilmektedir: "İmparatorluğun, silâhbırakışımı [mütareke] çizgisinin ötesinde ve berisinde bulunan ve oluşturucu unsurları din ve inanç bağlarıyla birleşmiş ve aynı ülküyle duygulanmış olan, birbirlerinin etnik haklarına ve sosyal durumlarına karşılıklı olarak saygı gösteren bir Osmanlı-İslâm çoğunluğunun yaşamakta bulunduğu parçaları, herhangi bir bahane ile olursa olsun, olgusal [fiilî] ya da hukuksal nitelikte hiç bir ayrılma kabul etmez bir bütün meydana getirmektedir."*

Meis (*Castellorizzo*) adasında, aralarında ne bir Müslüman ne de bir Türk bulunan, 6-7.000 kişilik bir nüfus vardır.

Böyle olunca, bu sorunun tartışılmasını sürdürmek için de hiç bir neden yoktur; İtalyan Temsilci Heyeti, Müttefik Temsilci Heyetleriyle görüş birliği içinde,

* Fransızca tutanak metninde bu madde şöyle verilmektedir: "Les parties de l'Empire situées en deça et au delá de la ligne d'armistice et habitées par une majorité musulmane-ottomane dont les éléments constitutifs, unis par des liens religieux et cultuels et mus par un même idéal, sont animés d'un respect réciproque pour leurs droits ethniques et leurs conditions sociales, forment un tout qui ne souffre, sous quelque prétexte que ce soit, aucune dissociation ni de fait ni de droit."
1924 Türkçe çevirisinde, bu parçanın Türkçesi şöyle verilmiştir: "İmparatorluğun hatt-ı mütareke berisinde ve ötesinde kâin olan ve ecza-yı mürekkebesi revabıt-ı diniye ve harsîye ile müttehit, fikren ve emelen aynı gayeye müteveccih ve hukuk-u ırkiye ve şerait-i içtimaiyelerine riayet emrinde aynı hissiyat-ı mütekabile ile mütehassis bir Müslüman-Osmanlı ekseriyetiyle meskûn bulunan aksamı ne fiilen ne de hukukan, herhangi bir vesile ve bahane ile olursa olsun, inhilâl kabul etmez bir kül teşkil eder."
Misak-ı Millî'nin 1 nci maddesi, aslında şöyledir:
"Devlet-i Osmaniye'nin münhasıran Arap ekseriyetiyle meskûn olup 30 Teşrin-i evvel 1918 tarihli mütarekenin hîn-i aktinde muhasım orduların işgali altında kalan aksamının mukadderatı, ahalinin serbestçe beyan edecekleri âraya tevfikan tâyin edilmek lâzım geleceğinden, mezkûr hatt-ı mütareke dahilinde dînen, ırkan ve aslen müttehit, yekdiğerine karşı hürmet-i mütekabile ve fedakârlık hissiyatı ile meşhun ve hukuk-u ırkiye ve içtimaîyeleri ile şerait-i muhitalarına tamamile riayetkâr Osmanlı-İslâm ekseriyetiyle meskûn bulunan aksamının heyet-i mecmuası hakikaten veya hükmen hiç bir sebeple tefrik kabul etmez bir küldür. "İsmail SOYSAL, *Türkiye'nin Dış Münasebetleriyle İlgili Başlıca Siyasî Andlaşmalar*, Ankara, 1965, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, s. 35. (S.L.M.)

bu sorunu, Türk isteğinin reddiyle, şimdiden bir çözüme bağlanmış gibi saymaktadır.

İSMET PAŞA, M. Montagna'nın az önce okuduğu, Misak-ı Millî'nin 1 nci maddesinin, Meis (*Castellorizzo*) konusunda Türk isteğine aykırı olmadığı cevabını verdi. Bu madde, ulusal sınırları göz önünde tutmaktadır ve Arap halklarının Türkiye'nin egemenliği dışında kalacağını bildirmektedir. Kaldı ki, M. Montagna, İSMET PAŞA'nın en güçlü kanıtına cevap verememiştir: Meis (*Castellorizzo*) adası Anadolu'nun karasuları içinde bulunmaktadır. Bu olgu [vakıa], Türk isteğinin temelinde yatmaktadır. İSMET PAŞA, teklifinin haklılığını Komitenin kabul edeceğine ve adalete uygun bir karar alacağına inanmaktadır.

M. MONTAGNA, İsmet Paşa'nın öne sürmüş olduğu kanıtları tartışmak niyetinde olmadığını daha önce belirtmiş bulunmaktaydı. M. MONTAGNA, Türk isteğinin haklı bir temele dayanmadığını ortaya koyacak nitelikte olan, Misak-ı Millî'nin 1 nci maddesine, sırası gelmişken, şöyle bir dokunup geçmişti; fakat, M. MONTAGNA, şunu önemle belirtmek ister ki, Meis (*Castellorizzo*) adası sorunu Lausanne'da tartışılamaz; çünkü, Konferansa Çağıran Devletler, 29 Mart tarihli notalarında, daha önce kararlaştırılmış bulunan ülke (toprak) sorunlarına ilişkin hükümlere esaslı bir değişiklik getiren Türk karşı-teklifleri üzerinde tartışma açmayacaklarını, şimdiki toplantının yapılması için bir temel [şart] olarak ortaya koymuşlardı. Oysa, esaslı bir değişiklik söz konusu olduğunda hiç şüphe yoktur; çünkü, bir toprak parçası üzerinde bir egemenlik değişikliği istenmektedir. M. MONTAGNA, bu yüzden, Müttefik Temsilcilerinin de paylaşmış oldukları, daha önceki görüşlerini doğrulamaktan başka bir şey yapamaz.

RIZA NUR BEY, Türk isteğinin, ne yeni bir şey, ne de ülke (toprak) sorunlarına ilişkin esaslı bir değişiklik olduğunu anlattı; Türk isteği, yeni bir istek olarak düşünülemez; çünkü, Konferansın ilk döneminde hiç ortaya atılmamış bir sorun, Lausanne'da ilk kez tartışılmaktadır. Türk isteği "esaslı" (*substantielle*) bir istek de sayılmaz; çünkü, bu istek, Andlaşma tasarısının, karasuları içindeki adalara ilişkin 6 ncı maddesine konulan ve deniz sınırlarının, kıyıya 3 milden daha yakın adaları ve adacıkları da içine alacağını belirten genel kurala uygundur.

M. GUARİGLİA, Meis (*Castellorizzo*) adası sorununun Konferansın ilk döneminde hiç tartışılmadığının doğru olduğunu söyledi; ancak, şunu da belirtmek gerekir ki, İsmet Paşa, 4 Şubat tarihli mektubunda, Müttefiklerin tasarısındaki 15 nci maddeyi *bütünüyle* (*intégralement*) kabul etmiş olduğunu bildirmiştir. İsmet Paşa, bu maddenin metnine başvurmak zorunda olduğundan ve bu metin de Meis (*Castellorizzo*) adasının İtalya'ya bırakılmasını hüküm altına aldığından, İsmet Paşa'nın, mektubunda, adanın İtalya'ya katılmasını kabul ettiğine şüphe yoktur; böyle olmasaydı, İsmet Paşa, bundan, 4 Şubat tarihli mektubunda açık ve kesin olarak söz ederdi.

Andlaşma tasarısının 6 ncı maddesinde, Türkiye'nin deniz sınırlarının, kıyıya 3 milden daha yakın adaları ve adacıkları da kapsayacağının kabul edildiği doğrudur; ancak, Rıza Nur Bey, [bu] maddenin, şu biçimde bir cümle parçasıyla başladığını unutmuştur: "İşbu Andlaşmada aykırı bir hüküm bulunmadıkça..."

İsmet Paşa, 1912 tarihli Lausanne [Ouchy] Andlaşmasının, Meis (*Castellorizzo*)

adasını Türkiye'ye verdiğini söylemiştir. Oysa, bu Andlaşmada Meis (*Castellorizzo*) adasına hiç değinilmemektedir; ada, o sırada, İtalya'nın işgali altında değildi; bu yüzden de, sorun o tarihte tartışma konusu olamazdı.

Adanın Türk karasuları içinde olduğu iddiasına gelince, adanın, tümüyle Türk karasularının içinde olmadığını da belirtmek gerekir. Öyle görünüyor ki, her ne kadar adanın Kuzey kesimi Anadolu kıyısından 3 mile yakın bir uzaklıkta ise de, Güney kesimi 3 mil dışında kalmaktadır.

Son olarak, şunu da eklemek gerekir: Türk karasuları içinde bulunmakla birlikte, Türkiye'den başka Devletlerin egemenliği altına konulmuş başka adalar da vardır.

İSMET PAŞA, 4 Şubat tarihli mektubunda açık ve kesin olarak adadan söz edilmemiş olması yüzünden, adanın İtalya'ya verilmiş sayılması gerekeceği yolunda İtalyan Temsilci Heyetinin görüşünün yeterli olmadığı kanısındadır. İSMET PAŞA, her halde, bu sorunu uzmanlara incelettirmeye hazırdır; uzmanlar, Meis (*Castellorizzo*) adasının, coğrafya bakımından ve ortak kuralları uygulayarak Anadolu'ya ait olup olmadığına karar verebilirler. Türk Temsilci Heyeti, haklı olduğu inancıyla, bu sorunu – gerekirse – bir hakemliğe sunmağa da hazırdır.

M. MONTAGNA, daha önce söylediklerini doğrulamaktan başka bir şey yapamayacağını söyledi.

Sir Horace RUMBOLD, Türk isteğini reddettirmek için, İtalyan Temsilci Heyetinin öne sürdüğü kanıtların kendisini çok etkilemiş olduğunu belirtti. Sir Horace RUMBOLD, İngiliz Temsilci Heyetinin, Türk isteğini kabul edilmez saydığını doğruladı.

General PELLÉ, Sir Horace Rumbold'un sözlerine katıldığını söyledi.

İSMET PAŞA, çekincesinden [ihtirazî kaydından] vazgeçmeme zorunda olduğunu bildirdi.

Madde 16.

Sir Horace RUMBOLD, Andlaşma tasarısının 16 ncı maddesi üzerinde tartışmayı açtı. Sir Horace RUMBOLD, Türk karşı-tekliflerinde, birinci paragrafın olduğu gibi tutulmuş olduğunu, ikinci paragrafın ise tasarı metninden çıkartılmış bulunduğunu belirtti. Türk Temsilci Heyetini, bu çıkartışın nedenlerini açıklamağa çağırdı.

İSMET PAŞA, 16 ncı maddenin 2 nci paragrafının, Türkiye'yi, Osmanlı İmparatorluğundan ayrılmış olup da Türkiye'yi ilgilendirmeyen topraklara ilişkin olan ve Türkiye'nin bilmediği hükümleri onaylama ve kabul etme zorunda bıraktığını söyledi. Türkiye'den, ileride kararlaştırılacak hükümleri de kabul etmesi istenmektedir. Açıkça bellidir ki, Türkiye, niteliğini ve kapsamını bilemediği hükümleri kabul etmeği yükümlenemez.

M. CACLAMANOS, Yunan Temsilci Heyetinin, bu hükmü, ülke (toprak) sorunlarına ilişkin esaslı bir hüküm saymakta olduğunu söyledi. İsmet Paşa, az önce, Türkiye'nin bu topraklar ve adalar konusunda alınabilecek kararlara hiç bir bakımdan katılmak ve bu kararlar yüzünden hiç bir sorumluluk almak istemediğini açıklamıştır. M. CACLAMANOS, bu sözleri senet saymaktadır. Bununla birlikte, M.

CACLAMANOS, bu fıkranın metinde olduğu gibi tutulması gerektiğini düşünmektedir; çünkü, Müttefik Devletler, bu toprakların ve adaların kaderine ilişkin olarak ileride konulabilecek olan hükümlere karışmayacağı konusunda, Türkiye'nin açık ve kesin bir yüküm kabul etmesini istemektedirler.

Sir Horace RUMBOLD, bu hükmün metinde olduğu gibi tutulmasının gerektiğini düşünmektedir. Türk Temsilci Heyeti, kaleme alınış biçimini uygun görmemekteyse, bu metin değiştirilecektir.

General PELLÉ, Türkiye'nin [bu topraklardan ve adalardan] ilgisinin kesildiğini belirtecek başka bir formülün kolayca bulunabileceğini sanmaktadır.

Sir Horace RUMBOLD, Yazı Komitesinin, hem Türk Temsilci Heyetinin, hem de Müttefik Temsilci Heyetlerinin isteklerini yerine getirebilecek bir formül bulmakla görevlendirilmesini teklif etti.

Bu teklif kabul edildi.

Sir Horace RUMBOLD, Türk karşı-tekliflerinin 12 nci madde 2 nci fıkrasının, bu madde hükümlerinin, 20 Ekim 1921 tarihli Fransız-Türk Ankara Anlaşmasının 7 nci maddesi hükümlerine olduğu kadar, bu Anlaşmanın eklerindeki hükümlere de halel getirmemesi gerekeceğini öngörmektedir. Sir Horace RUMBOLD, bu konuda söz almasını, General Pellé'den rica etti.

General PELLÉ, bir gün önce, 3 ncü maddenin görüşülmesi sırasında söylediklerini hatırlatarak, bir komşuluk anlaşması olan Fransız-Türk Ankara Anlaşmasının hükümlerinin Barış Andlaşmasında ele alınmasına, Fransız Hükümetinin, ilke bakımından önemli itirazları olduğunu belirtti; şu var ki, Fransız Hükümetinin bu hükümlere şimdiye kadar saygı gösterdiği ve gelecekte de tümüyle saygı gösterme niyetinde olduğu bilinen bir şeydir. İsmet Paşa, General PELLÉ'ye, 16 ncı maddenin 1 nci fıkrasını Müttefikler tasarısında yazılmış olduğu gibi tutmakla yetinilirse, böyle bir kaleme alışın, İskenderun (*Alexandrette*) ve Antakya* (*Antioche*) bölgelerine, Fransa'nın bir özerklik [muhtariyet, *autonomie*] rejimi verme yükümünü kapsayan Ankara Anlaşması hükmüne aykırıymış gibi yorumlanabileceğini söylemiştir. General PELLÉ, Türk Temsilci Heyetinin kaygılarını ortadan kaldırmak yolunu araştırmak üzere, Türk Heyetiyle görüşmelere girişmeğe hazırdır.

İSMET PAŞA, General Pellé'nin teklifine katıldığını söyledi.

Sir Horace RUMBOLD, Türk karşı-tekliflerinde bulunan ve Ada-Kale adacığının Türkiye'nin egemenliği altında tutulmasını öngören, 16 ncı maddenin son fıkrası üzerinde görüşmeleri açtı.

Sir Horace RUMBOLD, durumu olgusal [fiilî] ve hukuksal yönden açıklayan bir not okudu:

"I.- Olgusal [fiilî] durum: Verilen bilgilere göre, 1878 Berlin Andlaşması sırasında unutulmuş görünen bu ada, 1 Ağustos 1914 tarihinde, 12 Mayıs 1913 tarihinden beri, bir katma bildirisi (*déclaration d'annexion*) üzerine, Macarlarca işgal edilmişti;

II.- Hukuksal durum: 17 Mayıs 1913 tarihli Londra Andlaşmasının 2 nci

* 1924 Türkçe çevirisinde "Ayıntab". (S.L.M.)

maddesiyle, Türkiye, Enos-Midya [İnoz-Midye] sınırının batısındaki topraklar üzerindeki bütün haklarını ve sıfatlarını, Balkan Devletlerine bırakmıştı.

17 Mayıs 1913 tarihli Londra Andlaşması onaylanmamıştır; ancak, sonradan, Türkiye, bu Andlaşmanın yukarıdaki hükmünü:

(1) Bulgaristan'a karşı, 16-29 Eylül 1913 tarihli İstanbul Andlaşmasının 1 nci maddesiyle;

(2) Sırbistan'a karşı, 1-14 Mart 1913 tarihli İstanbul Andlaşmasının 1 nci maddesiyle;

(3) Yunanistan'a karşı da, 1-14 Kasım 1913 tarihli Atina Andlaşmasının 15 nci maddesiyle, doğrulamıştır.

III.- Yukarıdaki açıklamadan, Türkiye'nin, Ada-Kale adası üzerinde bütün haklarını ve sıfatlarını, olgusal ve hukuksal yönden, 1 Ağustos 1914 tarihinde yitirmiş olduğu sonucu çıkmaktadır."

M. DİAMANDY, aşağıdaki bildiriyi okudu:

"Sizlere Ada-Kale adasından söz etmek için, Konferansın önemli çalışmalarını kesintiye uğratmakla üzüntü duymaktayım.

"Bunu yapmak zorundayım, çünkü, Kırmızı Kitap'ta bulunan Türk karşı-teklifleri, bu adaya ilişkin bir Türk iddiasından söz etmektedir.

"Romanya Hükümeti, önce, bunun bir imlâ yanlışı olduğunu sanmıştır; ancak, açıkça Tuna üzerinde bulunan bir adanın söz konusu olduğu belirtildiğinden, gerçekten, Romanya'ya ait Ada-Kale'den söz edildiği sonucunu çıkartma zorunda olduğumuzu anladık.

"Açıklamam kısa olacaktır; fakat, umarım ki, ancak Türk Hükümetinin bu sorunun bütün unsurlarını elinde bulundurmaması yüzünden doğmuş olabilecek bir yanlış anlamanın ortadan kalkmasına da yarayacaktır.

"'Ada-Kale', ya da tarihte tanınmış adıyla 'Orsova' adası, Tuna'da, bir buçuk kilometre uzunluğunda, dar açı biçiminde son bulan, iki ucu burun biçimini almış, 400-500 metre genişliğinde bir adadır. Yüzölçümü aşağı yukarı 7 kilometre kare kadardır; 500-600 kişilik, Müslüman bir nüfusu vardır. Ada-Kale, hemen hemen Orsova kenti karşısında, Romanya ile Macaristan arasında eski sınırı meydana getiren Bahna nehrinin aşağı yukarı yarım kilometre batısında bulunmaktadır.

"Böylece, bir çok komşular arasında bulunan adanın coğrafya açısından konumu, uzun süre, adada oturanların nasıl bir uğraşı tutacaklarını saptamıştır. Adada oturanlar, aynı zamanda bütün komşularıyla yürüttükleri için, çok kârlı bir ticaret sürdürebilmişlerdir.

"XVIII nci yüzyıl boyunca Avusturya ile Türkiye arasında çıkan savaşlar sırasında ve her zaman, bir parçası olduğu Orsova kentini savunan bir kale, öte yandan da, Demir-Kapıların anahtarı sayılan Ada-Kale, çeşitli andlaşmaların – bunlardan yalnızca Pasarofça (*Passarowitz*), Belgrad ve Ziştov (*Sistow*) andlaşmalarını hatırlatacağız – savaşan Devletlerden kimi zaman birine, kimi zaman da ötekine bıraktığı, egemenlik değişmelerine uğramıştır. Ada-Kale adası, böylece, birbiri ardınca, Avusturya'lı ya da Osmanlı olmuş, fakat her zaman, Orsova'nın sahibinin elinde kalmıştır. Türkiye, Orsova'yı elinde tuttuğu zaman böyle olduğu

gibi, Avusturya'nın eline geçtiği zaman da böyle olmuştur; şimdi Romanya'nın elinde de böyledir.

"1877-1878 şavasından sonra, Berlin Kongresinde, Avrupa'nın bu kesimine verilen yeni hukuksal durum, Osmanlı İmparatorluğunu Tuna'dan kesin olarak uzaklaştırırken, Ada-Kale sorunu unutulmuştu. Ada-Kale'ye Berlin Andlaşmasında değinilmiş olmamasının bir unutkanlık sonucu olduğu kesinlikle bellidir; çünkü, belirtmek gerekir ki, bu soruna yalnız Andlaşmada değinilmemekle kalınmamış, üstelik Konferansdaki görüşmeler sırasında hiç bir temsilci – Osmanlı Temsilcisi bile – bu sorunu ortaya atmamıştır; oysa, Osmanlı Temsilcisi, bu Kongrede, başlıca ilgili durumundaydı.

"Aynı yıl, 1878 içinde, bir Avusturya garnizonu adayı işgal ediyordu. Bu da, bir toprak parçasını sonunda kendisine katmaya, önce askerî işgal ya da sivil yönetim ile başlıyan, Avusturya'nın geleneksel politikasıydı.

"Berlin Andlaşmasından önce yapılan, Reichstadt Andlaşmasının, Bosna ve Hersek'in yönetimini Avusturya'ya bıraktığı bugün bilinen bir gerçektir.

"Baron d'Aerenthal'ın tutum ve davranışı da, ilk aşamada yönetimi elde etmeyi, bunun sonucu olarak da, burasını kendisine katmayı öngörmekteydi Nitekim, 1913 de, Ada-Kale adası, Macar yönetiminin içine alınmıştır.

"Dikkat çekici olan şudur ki, ne bu anda, ne de bir başka zaman, Osmanlı Hükümeti herhangi bir protestoda bulunmamıştır.

"Dünya Savaşı sırasında, Silâh-bırakışımına [Mütarekeye] kadar, Avusturya-Macaristan birliklerince işgal edilmiş bulunan Ada-Kale'de, hiç bir Türk silâhlı kuvveti görünmemiştir; ada, silâh-bırakışımı yapılınca, Orta Avrupa Devletleri ordularının yenilgisinden sonra, Doğu Ordusu'na bağlı bir birlikçe işgal edilmiştir.

"İşte, Paris Barış Konferansının başlamasına kadar, Ada-Kale'nin yaşadığı tarihsel aşamalar bunlardır.

"1919 Temmuzunda, ilk kez olarak, bu adanın ülkesel durumunu kesin olarak saptamak üzere uluslararası bir anlaşma yapılmıştır. Gerçekten, Başlıca Müttefik ve Ortak Devletlerin Yüce Meclisi, Konferansdaki Romanya Temsilci Heyetine, tüm olarak (*in extenso*) okumama izin vermenizi rica edeceğim, şu belgeyi vermişti:

BARIŞ KONFERANSI

GENEL SEKRETERLİK

Paris, 4 Ağustos 1919

SAYIN BAŞKAN,

Geçen Temmuzun 20 nci günü, Ortak ve Müttefik Devletler Yüce Meclisi, Tuna üzerinde, Orsova yakınında bulunan Ada-Kale adasını Romanya'ya vermeği kararlaştırmışlardır.

Aynı zamanda Sırp-Hırvat-Sloven Temsilci Heyetine de ileteceğim bu kararı, bilginize sunmakla onur duyarım.

İmza: DUTASTA

"Ada-Kale'ye ilişkin olarak öne sürülen iddianın Romanya'da yarattığı hayreti Türk Temsilci Heyetinden saklamayacağım; Konferansın ilk döneminde, Lausanne' da yapılan ve ülkesel sınırlamalara ilişkin görüşmeler sırasında, ne genel oturumlarda, ne Komisyonlarda, ne de yarı resmî görüşmelerde, adı bile söylenmemiş olan Ada-Kale söz konusu edilmediğinden, böyle bir hayret daha da haklı olmuştur.

"Bükreş'den geçişi sırasında, Dışişleri Bakanı Ekselâns İsmet Paşa, günlerce Romanya'nın konuğu olmuştu; bizler de kendisini aramızda görmekle büyük mutluluk duymuştuk. İsmet Paşa, Romanya Hükümeti temsilcileriyle görüşmelerde bulunmuş, bu görüşmelerde, barışa varmak ve Romanya ile dostça ve güvenilir ilişkiler kurmak konusunda çok büyük bir istek göstermiştir. İsmet Paşa, bizim Devlet adamlarımızda da olumlu bir karşılayış ve benzer duygular bulmuştu. Şu var ki, bu görüşmelerin hiç bir anında, Türkiye Dışişleri Bakanı Ada-Kale'den söz etmemiştir – Mudanya'da ya da Lausanne'da bu adadan söz etmemiş olduğu gibi.

"Ancak yurda döndükten sonradır ki, bu esinlenme olmuştur. Fakat, Romanya, kendisine hemen karşılık vermemiştir; çünkü, o sırada, Romanya Hükümeti, Anayasada yapılan değişiklikler vesilesiyle ve İslâm dininden olan Romanya uyruklarına özel bir yakınlık göstermek isteğiyle, Başbakanımızın isteği üzerine, İslâm dininin Romanya'daki başına [reis-i ülemaya] eşit bir hak tanıyarak, Romanya Senatosunda, bütün haklarıyla, üye olma hakkını, kendiliğinden vermekteydi; böyle bir ayrıcalık daha önce tanınmış değildi ve, bu arada, Romanya'daki Müslüman uyruklarının sayısında da hiç bir artış olmamıştı. Bu ayrıcalık, bugün Romanya Anayasasında yazılı bulunmaktadır.

"Türk Temsilci Heyetinin isteği, Devletler hukuku bakımından, bir karışıklığa dayanırken, uygulama bakımından da gerçekleşemez görünmektedir.

"Romanya'nın, Tuna üzerindeki sınırı, Tuna'nın *thalweg*'iyle saptanmıştır. Ada-Kale adası, bu sınırın Kuzeyinde kalmaktadır. Bu bölgede, Romanya sınırının bir nehir üzerinde çizilmiş olması, egemenlik haklarında hiç bir değişiklik yaratmaz. Nehirle saptanmış bir sınır, sıvı bir sınır olsa da, gene de kimsenin aşamayacağı bir sınır olarak kalmaktadır.

"Türk Devleti, Romanya sınırını çiğnemeden, ada üzerinde egemenliğini nasıl kullanabilecektir?

"Böyle olunca, Türk Temsilci Heyetinin, Ada-Kale'ye ilişkin iddialarını öne sürerken, hangi düşüncelerle davranmış olduğunu merak edip durmaktayız. Türkiye, bu iddiaları, Berlin Kongresinden önceki eski Osmanlı İmparatorluğunun ardılı [halefi] sıfatıyla öne süremez; çünkü, daha bu sabah, Türk Temsilci Heyetinin en yetkili iki üyesi, dünkü Osmanlı İmparatorluğunun ardılı olma sıfatını reddetmekteydiler.

"İnsan, varsayımlar içinde kaybolup gitmektedir.

"Yoksa, bu iddialar, adaları ele geçirme konusunda beliren bir istekle, Avrupa'da bir sömürge imparatorluğu kurmanın bir ilk adımı mıdır? Ya da, bizim yanaşmadığımız bir ilkeden, nüfus (halkların) mübadelesinden, gönülden yana olan İsmet Paşa, adayı şüphesiz bize bırakırken, bunun karşılığında ada halkını bizden istemeği mi kurmaktadır?

"Baylar, sanıyorum ki, sonuca bağlayacak ölçüde, yeterince konuştum.

"Türk Temsilci Heyetinin ortaya attığı iddia, bizce, ilk tasarı hükümlerine hem yeni, hem de esaslı bir değişiklik getirmektedir. Bu iddia, Müttefik Devletlerce İsmet Paşa'ya 29 Mart tarihinde sunulan ve *Lausanne Konferansının ikinci döneminin Temel Yasasını oluşturan* mektubun şartlarına da aykırı düşmektedir. Ekselâns M. Montagna, bu mektubu, Meis (*Castellorizzo*) adasına ilişkin olarak, okumuştur; ben, yeniden okumayı gereksiz görmekteyim.

"Türkiye'nin Ada-Kale üzerinde egemenlik iddiası, bu nedenle olduğu kadar, başka herhangi bir nedenle de, görüşmelerimize konu olamaz; bu yüzden, bu iddianın reddi gerekir."

M. YOVANOVİTCH, Sir Horace Rumbold'un açıklamış olduğu kesin kanıtlara ve M. Diamandy'nin, Ada-Kale'nin Türk egemenliği altında tutulması isteğini reddeden sözlerine tümüyle katıldığını söyledi. M. YOVANOVİTCH, yalnız bir kaç söz eklemek istemektedir.

Türkiye, kaderi, Polonya'nın, Çeko-Slovakya'nın, Romanya'nın ve Sırp-Hırvat-Sloven Devletinin kimi sınırlarına ilişkin, 10 Ağustos 1920 tarihli Sèvres Andlaşmasıyla düzenlenmiş olan bu adacık üzerindeki egemenliğini, Avrupa Savaşından önce yitirmiştir; bu sorun, Tuna üzerindeki sınırları henüz saptanmamış olan, yalnız Romanya ile Sırp-Hırvat-Sloven Devletini ilgilendirmektedir. Kaldı ki, Türkiye de, Bağıtlı Devletlerle Türkiye'nin yanında savaşmış düşman Devletler arasında yapılan Barış Andlaşmalarının tüm geçerliğini olduğu kadar, bu Devletlerin, bu andlaşmalar sonucu olarak ortaya çıkan sınırlarını da, Andlaşma tasarısının 23 ncü ve 24 ncü maddeleriyle tanımaktadır. Sırp-Hırvat-Sloven Hükümeti, Türk egemenliğini, kendisinin olmayan ve Türk sınırından bir hayli uzakta, başka Devletlerin karasularında bulunan bir adacığa kadar uzatma eğiliminde olan Türk isteğini hayretle karşılamıştır.

M. YOVANOVİTCH, bu biçimde konuşmakla, İsmet Paşa'nın, Asya kıyısı yakınında bulunan Meis (*Castellorizzo*) adasını isterken, kullanmış olduğu kanıttan yararlanmaktan başka bir şey yapmamış olmaktadır.

Bu nedenlerle, Sırp-Hırvat-Sloven Temsilci Heyeti, Türk isteğini yok ve öne sürülmemiş saymaktadır.

İSMET PAŞA, Ada-Kale üzerinde Türk egemenliğinin her zaman tanınmış olduğunu söyledi. Ada-Kale'nin, Berlin Andlaşmasında unutulmuş olduğu söylenemez; bu ada, başka Devletlere verilmemiş olduğuna göre, ada üzerinde Türk egemenliğinin olduğu gibi süregitmiş olması da doğaldır. Bu sorunu kesip atacak bir başka kanıt daha vardır: İki üç hafta önce, Ankara Hükümeti, adaya yeni bir Türk memuru göndermiştir; bunu yaparken de, İstanbul'daki Romanya temsilcisiyle işbirliğinde bulunulmuştur. Her halde, Türkiye'nin emperyalizm gütmesi söz konusu değildir.

İSMET PAŞA, geçenlerde Bükreş'de iken, Romanya Dışişleri Bakanı ile genel konular üzerinde görüşmelerde bulunmuştur; bu görüşmelerde Ada-Kale sorunu ortaya atılmamışsa, bunun nedeni, bu anlaşmazlığın Romanya ile Türkiye arasında var olan dostça ilişkileri bozabilecek nitelikte olmamasındandır.

M. DİAMANDY, Komiteye bir kez daha vakit kaybettirmekten üzüldüğünü söyledi; şu var ki, İsmet Paşa'nın az önce ileri sürdüğü görüşler üzerinde bir kaç söz

söylemek zorundadır. Romanya'nın İstanbul'daki temsilcisi, gerçekten, Ada-Kale'ye gitmek üzere kendisine başvuran bir kişiye vize vermiştir; bununla birlikte, bu kimseye adayı değil, yalnız, Romanya'ya giriş ve orada oturma iznini vermiş olmaktaydı. Bir gün, bu kişi, Ada-Kale'ye gelerek, kendisinin, Ankara Hükümetince gönderilen kadı (*le cadi*) olduğunu söylemiştir. Buna çok şaşan Romanya makamları, kendisine Ankara'ya dönmesini salık vermişler ve gerçek bir kadıya gösterilmesi gereken bütün ağırlama ile kendisini uğurlamışlardır. İsmet Paşa bu maddeler üzerinde çekinceler [ihtirazî kayıtlar] saklı tutmak istiyorsa, öyle yapabilir; Romanya ise, adayı elinde tutmaktadır.

Sir Horace RUMBOLD, Romanya ve Sırp-Hırvat-Sloven Temsilci Heyetlerini dinledikten sonra, Müttefik Devletlerin, Türk karşı-teklifini reddetmekte görüş birliği içinde olduklarını söyledi.

İSMET PAŞA, bu maddeler üzerinde çekinceler öne sürdüğünü belirtti.

Madde 19.

Sir Horace RUMBOLD, 19 ncu maddenin son fıkrası üzerinde tartışmayı açtı. Türk Temsilci Heyeti, bu maddeye, seçme hakkına (*option*) ilişkin bir paragraf eklenmesini teklif etmektedir. İngiliz Temsilci Heyeti, bu isteği, belirli bir ölçüde, yerine getirebileceğini sanmaktadır; İngiliz Temsilci Heyeti, bu konuda, Yazı Komitesine sunulmak üzere, Türk Temsilci Heyetine bir madde tasarısı vermek niyetindedir.

Madde 20.

Sir Horace RUMBOLD, 20 nci maddenin Türk karşı-tekliflerindeki metninin, "Türkiye Sultanına [Türk Padişahına]" kelimeleri yerine "Osmanlı İmparatorluğuna" kelimlerinin konulması dışında, Müttefiklerin tasarısının aynı olduğunu belirtti.

M. MONTAGNA, neden böyle bir değişikliğin gerekli görüldüğünü, Türk Temsilci Heyetinden sordu.

İSMET PAŞA, Türkiye'de artık Sultanlık [Saltanat, *Sultanat*] kurumunun bulunmadığını söyledi.

M. GUARİGLİA, burada, ortadan kaldırılması güç olmayan, bir yanlış anlamanın bulunduğunu söyledi. Önce, Türk Temsilci Heyetine zamanında sunulmuş bir doğru-yanlış çizelgesinde, bu maddeye "18 Ekim 1912 tarihli Lausanne Andlaşması" sözlerinden sonra "ve bu Andlaşmaya ilişkin senetler" kelimelerinin eklenmesinin de uygun düşeceği bildirilmişti; gerçekten, 18 Ekim 1912 Andlaşmasında, Libya'da Halife'ye tanınan haklardan ve ayrıcalıklardan söz edilmemektedir. Bu ayrıcalıklar, yalnız, bir İtalyan Krallık kararnamesine, başka bir deyimle, Lausanne [Ouchy] Andlaşmasının imzalanmasından bir gün önce yayınlanan ve kimi dinsel kimi de yönetsel nitelikte haklara ve ayrıcalıklara ilişkin, tek-taraflı bir belgeye dayanmaktadır. Bu durumda, Türk Temsilci Heyetinin teklif ettiği "Osmanlı İmparatorluğu" deyimi, Halife'ye ve onun temsilcilerine tanınmış olan birinci çeşit [dinsel] ayrıcalıklar bakımından uygun düşmeyecektir. Şu var ki, Türk Temsilci Heyeti bütün bu ayrıcalıkların kaldırılmasına razı ise, maddenin yeniden kaleme alınması konusunda anlaşmaya varmak kolay olacaktır.

İSMET PAŞA, Halife adına konuşma yetkisi olmadığı cevabını verdi; bu yüzden, dinsel nitelikteki haklar ya da ayrıcalıklar konusunda herhangi bir şey söyleyemez.

M. GUARİGLİA, 17 Ekim 1912 tarihli İtalyan Krallık karannamesinin 2 nci maddesindeki ayrıcalıkların niteliğini daha belirgin olarak açıkladı.

M. MONTAGNA'nın isteği üzerine, Komite, görüşmelerin ertelenmesini kararlaştırdı; bu arada, İtalyan ve Türk Temsilci Heyetleri arasında, doğrudan görüşmeler yapılacaktır.

Madde 21.

Sir Horace RUMBOLD, Türk Temsilci Heyetinin, bu maddeye ilişkin olarak, kaleme alış biçiminde değişiklikler teklif etmiş olduğunu belirtti; bunlar, incelenmek üzere, Yazı Komitesine sunulabilecektir.

İSMET PAŞA, Sir Horace Rumbold'un teklifini kabul ettiğini söyledi; fakat bu fırsattan yararlanarak, Boğazlar rejimine ilişkin bütün sorunların, Rusya, Gürcistan, Ukrayna, v.b. ile görüş birliği içinde incelenmesi gerekeceğine, Komitenin dikkatini çekti. Boğazlar sorunu ele alınırsa, bu Devletlerin de görüşmelere katılmağa çağrılmaları gerekecektir.

Sir Horace RUMBOLD, söz konusu hükmün, Karadeniz'e kıyıdaş Devletleri ilgilendirdiğini sanmamaktadır; Boğazlar Sözleşmesi, Türk Temsilci Heyetince kabul edilmiş bulunmaktadır; Sözleşme üzerinde yeni bir tartışma açmağa yer yoktur. Öte yandan, Rusya, Gürcistan ve Ukrayna Temsilci Heyeti, bu Sözleşmeyi imzalamak istemediğini bildirmiş olduğuna göre, bu Temsilci Heyetini – ilk bildirisinden vazgeçmesi durumu dışında – Konferansa çağırmak da uygun düşmez.

General PELLÉ, Sir Horace RUMBOLD'un sözlerine katıldığını söyledi.

İSMET PAŞA, Türk karşı-tasarısında daha önce kararlaştırılmış ve kabul edilmiş hükümlerde değişiklik yapılmasını teklif etmekte olmadığını belirtti. İSMET PAŞA, yalnız, saymış olduğu Devletlerin, Boğazlar Sözleşmesinin imzalanması sırasında, çağrılmaları gereğine Komitenin dikkatini çekmek istemiştir.

M. MONTAGNA, doğru anlamışsa, Karadeniz'e kıyıdaş Devletlerin çağrılmalarının, yalnız, Boğazlar sorununun yeniden tartışılması durumunda söz konusu olacağını söyledi. Böyle olursa – bu varsayım pek de gerçekleşebilir görünmemektedir – İsmet Paşa'nın teklifine uygun davranmak gerekeceği doğaldır.

Sir Horace RUMBOLD, Karadeniz'e kıyıdaş Devletlerin – Boğazlar Sözleşmesini kabule hazır olduklarını bildirirlerse – bu Sözleşmeyi imzalamaya çağrılacaklarında hiç kimsenin kuşkusu olmaması gerektiğini söyledi.

Madde 25.

Sir Horace RUMBOLD, Türk karşı-tekliflerinde, 25 nci maddenin ilk fıkrasının kaleme alınışına bir değişiklik getirildiğini söyledi: "ruhanî" (*spirituelle*) kelimesi yerine "dinsel" (*religieuse*) sözü konmuş ve "Türkiye dışında kullanılan" sözleri eklenmiştir. Sir Horace RUMBOLD, Türk Temsilci Heyetine, bu değişikliğin nedenini sordu.

İSMET PAŞA, bu kelimeler olmazsa, madde hükmünün Türkiye içinde kullanılan ruhanî ayrıcalıkları da öngördüğünün sanılabileceğini söyledi; oysa, Türkiye'de bu çeşit ayrıcalıklardan hangi şartlar altında yararlanılabileceği, azınlıklara ilişkin maddelerde düzenlenmiş bulunmaktadır.

M. RYAN, Türk Temsilci Heyetinin, "ruhanî" sözcüğü yerine "dinsel" sözcüğünün neden konulmuş olduğunu açıklamadığını söyledi. Her iki kelimenin Batı'daki anlamı aynıdır; Doğu'da ise böyle değildir.

Türk Temsilci Heyetince istenilen öteki değişikliğe gelince, ilk bakışta, bu değişiklik önemli görünmemektedir; ancak, İngiliz Temsilci Heyeti, teklif edilen eklemenin bir yanlış anlamaya yol açmasından çekinmektedir. Gerçekten, Türkiye'nin, yabancı ülkelerde yerleşmiş dinsel makamların Türkiye'de yararlandıkları dinsel ayrıcalıklara – örneğin, Türkiye'deki Anglikan kiliselerinin bağlı bulunduğu Cebelitarık psikoposunun dinsel yetkilerine – Türkiye'nin karışma hakkını saklı tutmak istediği düşünülebilir. İngiliz Temsilci Heyeti, böyle bir yorumlamayı kabul edemez.

General PELLÉ, İngiliz Temsilci Heyetinin öne sürdüğü görüşlere katıldığını söyledi. General PÉLLÉ, özellikle, Türkiye'de oturan Katoliklerin durumuna değinerek, bunların bir azınlık sayılamayacağını belirtti; çünkü, bunlar, tam anlamında, bir topluluk [cemaat, *communauté*] oluşturmamaktadırlar. Ruhanî açıdan, bütün Katolikler Papa'ya bağlıdırlar. Nasıl Türkiye, Halife'nin Türkiye dışındaki dinsel otoritesine saygı gösterilmesini istemekteyse, Papalığın (*Saint-Siège*) ruhanî otoritesinin olduğu gibi kalacağının da, açıkça belirtilmesi doğru olur.

M. MONTAGNA, büyük bir Katolik Devletin temsilcisi olarak, General Pellé'nin sözlerine tümüyle katıldığını belirtmek istediğini söyledi.

İSMET PAŞA, Türk Temsilci Heyetinin istediği değişikliğin, sanıldığı kadar geniş kapsamlı olmadığını söyledi. "Dinsel" sözcüğü, Türkiye'de, "ruhanî" sözcüğünden daha çok kullanılmaktadır; bu yüzden, birinci teklifte bulunulmuştur; bu teklif Yazı Komitesine gönderilebilir. "Türkiye dışında" deyimine gelince, bu deyim, yalnız, Türkiye'de azınlıkların hakları ve ayrıcalıkları, azınlıklara ilişkin hükümlerle düzenlenmiş olduğu için eklenmiş bulunmaktadır.

Sir Horace RUMBOLD, maddenin Yazı Komitesine gönderilmesini teklif etti.

İSMET PAŞA, bu teklife katıldığını söyledi.

Oturuma saat 18.40 da son verildi.

(3) SAYILI TUTANAK

27 NİSAN 1923, CUMA OTURUMU

Oturum, Ouchy Şatosunda, saat 16.30 da, Sir Horace Rumbold'un başkanlığında açıldı.

Hazır bulunanlar:

MM. GREW, DOLBEARE, BELİN, TURLİNGTON, BARNES (*Amerika Birleşik Devletleri*); Sir Horace RUMBOLD, MM. RYAN, MALKİN, FORBES ADAM, EDMONDS, BENTİNCK (*İngiliz İmparatorluğu*); General PELLÉ, MM. FROMAGEOT, BARGETON, DE PERCİN, LAGARDE (*Fransa*); MM. VENİSELOS, CACLAMANOS, ANDROULİS (*Yunanistan*); MM. MONTAGNA, GUARİGLİA, GALLİ, İNDELLİ, GUARNASCHELLİ (*İtalya*); MM. OTCHİAİ, NAGAOKA, HOTTA (*Japonya*); DİAMANDY, CONTZESCO, VASSİLİU (*Romanya*); MM. YOVANOVİTCH, ANTİTCH (*Sırp-Hırvat-Sloven Kırallığı*); İSMET PAŞA, RIZA NUR BEY, TAHİR BEY, MÜNİR BEY, NUSRET BEY, Yarbay TEVFİK BEY, Dr. NİHAD REŞAD BEY, TEVFİK KÂMİL BEY, HÜSEYİN BEY, ÂLİ BEY (*Türkiye*).

M. MASSİGLİ, *Konferansın Genel Sekreteri*.

Madde 26.

Kapitülasyonlara son veriliş.

Komite, 26 ncı maddenin incelenmesine girişti.

Sir Horace RUMBOLD, Türk Temsilci Heyetinin, 1 nci fıkradaki "kaldırılmasında görüş birliğine varmışlardır" kelimeleri yerine, "tümüyle kaldırıldığını bildirirler" kelimelerini koyduğunu söyledi; öte yandan, Türk Temsilci Heyeti, bu fıkraya şu kelimeleri eklemektedir: "Kapitülasyonlardan doğan iktisat ve yargı sisteminin"; son olarak da, Türk Temsilci Heyeti, bu maddenin ikinci fıkrasını çıkartmaktadır.

Sir Horace RUMBOLD, İsmet Paşa'nın daha önce söylediği gibi, Türk Hükümeti, salt kendisi karar verdiği için, Kapitülasyonları kaldırılmış saymaktaysa, Türk Hükümetinin, kendisiyle tutarlı olmak üzere, bu kaldırılışı Andlaşmada resmen saptamakta olan 26 ncı maddenin de tasarıdan çıkartılmasını istemesi gerekecektir. Türk Hükümeti, böyle bir maddenin bulunmasını gerekli gördüğüne göre, izlemiş olduğu usul konusunda bir şüphesi var görünmektedir.

İSMET PAŞA, Müttefiklerin metniyle Türk metni arasında, ilkeler bakı-

mından, bir ayrılık olmadığını belirtti. Gerçekten, Kapitülasyonlar üzerinde görüşmeye girişildiğinden beri, temsilciler, Kapitülasyonların kaldırılması ilkesini kabulde görüş birliğinde olmuşlardır. Her iki metin arasındaki ayrılık, yalnız biçim bakımındandır. Türk Temsilci Heyeti, kendi metninin daha açık, daha kesin olduğu ve hiç bir yanlış anlamaya yer bırakmadığı kanısındadır. Türk Temsilci Heyeti, üstelik, Kapitülasyonların kaldırılmasını Barış Andlaşmasına bağlar görünen 2 nci fıkranın* metinden çıkartılmasını istemektedir. Oysa, Kapitülasyonların kaldırılması, ne olursa olsun, vazgeçilmez kesin bir ilke sayılmak gerekir; bu ilkeyi bir Andlaşmanın öteki hükümleriyle aynı düzeye koymak, ilkenin değerini azaltmaya yol açabilir.

General PELLÉ, Müttefik Hükümetlerin, Kapitülasyonları tüm olarak kaldırma konusunda kesin kararlı olduklarını belirtti; Müttefik Temsilci Heyetleri, bu bakımdan, Türk Temsilci Heyetinin isteklerini yerine getirecek bir metin bulmaya hazırdırlar. Bununla birlikte, Müttefik Hükümetler – Kapitülasyonlar, Osmanlı Hükümetiyle öteki Hükümetler arasında yapılmış uzun bir andlaşmalar dizisi sonucu olduklarından – bunların ancak yeni bir anlaşma ile sona erdirilebilecekleri kanısındadırlar; Türk tezini Müttefiklerin tezinden ayıran da budur. Gerçekten, uluslararası bir senedin, ancak yerine bir yenisi yapılırsa ya da öngörülen usulü uyarınca sona erdirildiği bildirilirse, sona ereceği, bir Devletler hukuku kuralıdır. Müttefiklerin metni bu ilkeden kalkarak, Müttefik Hükümetler için, Kapitülasyonların sona erişinin, Barış Andlaşmasının ve yabancılara uygulanacak rejim Sözleşmesinin yürürlüğe girişi sonucu olacağını belirtmektedir.

M. MONTAGNA, Sir Horace Rumbold ile General Pellé'nin açıkladıkları görüşlere katıldığını söyedi.

M. RYAN, İsmet Paşa'nın savunduğu gibi, Müttefiklerin metni ile Türk metni arasındaki ayrılık yalnız kaleme alış biçiminden doğmaktaysa, ve bunun sonucu olarak, Türk Temsilci Heyetinin, kendi metnine verdiği anlam, Müttefiklerin kendi metinlerine verdikleri anlamın aynı ise, Türk metnini öteki metinden daha açık ve kesin bulma olanağının olmadığı kanısındadır. Gerçekten, Türk Temsilci Heyeti şöyle demektedir: "*Bağıtlı Yüksek Taraflar, Kapitülasyonların... tümüyle kaldırıldığını bildirirler*." Burada edilgin (pasif) biçimin kullanılması, bir yandan, Kapitülasyonların hangi tarihte kaldırıldığı sorununu, öte yandan da, kimin için kaldırılmış olduğu sorununu ortaya çıkartmaktadır. Oysa, Müttefik Hükümetler, ancak kendi adlarına konuşmaya yetkilidirler; Kapitülasyonlar rejiminin üçüncü kişiler bakımından da kaldırılmış olduğunu söyleyemezler.

Böyle olunca, bu iki nedenle, Türk metni, Müttefiklerin metninden daha az açık ve kesin görünmektedir; bununla birlikte, Türk Temsilci Heyeti, her iki metne de aynı anlamı vermekteyse, güçlük yalnız görünüşte var demektir.

İSMET PAŞA, iki metin arasındaki farkın, yalnız biçim bakımından olduğunu, bir kez daha belirtmeyi gerekli gördüğünü söyledi. Gerçekten, Kapitülasyonların kaldırılması ilkesini belirtmeye Konferansça ara verilmemiştir; oysa, Müttefiklerin metni, Müttefiklerin, Kapitülasyonlara son verilmesini kabul etmekle birlikte,

* Fransızca metinde "article 2" denilmektedir. (S.L.M.)

bunun ileri bir tarihte böyle olmasını istediklerini düşündürebilir. İşte, Müttefiklerin düşüncesine şüphesiz uygun olmayan böyle bir yorumu, Türk metni, bir yana itmek istemektedir.

Türk Hükümeti, Kapitülasyonları, 1914 de aldığı bir kararla sona erdirilmiş saymaktadır; üstelik, Türk Temsilci Heyetinin Konferansda daha önce belirtmek fırsatını bulduğu gibi, Türk Hükümeti, bir çok bilginin de düşündüğü üzere, Kapitülasyonların uluslararası anlaşmalar değil, fakat tek-taraflı senetler olduğu kanısındadır.

Sir Horace RUMBOLD, Kapitülasyonların, Barış Andlaşmasının yürürlüğe girmesiyle sona ereceğini düşünmekte Müttefik Hükümetlerin görüş birliğinde oldukları cevabını verdi; Müttefik Hükümetler, bir an için bile, Kapitülasyonların daha önce sona ermiş sayılacaklarını savunan tezi kabul edemezler.

İSMET PAŞA, Müttefiklerin görüş biçimi kabul edilse bile, Kapitülasyonlar rejimini kuran anlaşmaların, savaş olayı yüzünden, sona erdirilmiş ve artık geçerli olmaktan çıkmış bulundukları kanısındadır. Kaldı ki, uygulamada, Müttefiklerin düşünüş biçiminin geriye işler (*rétroactif*) etkileri de olabilir; böyle bir görüş, örneğin, Türk Hükümetince alınmış birtakım tedbirleri – malî Kapitülasyonlara aykırı olarak vergiler alınması gibi – yok saydırma olanağını sağlıyabilecektir. Oysa, Müttefik Temsilci Heyetleri, savaş sırasında alınmış vergilerin geri verilmesi konusunda, geri-işlemezlik (*la non-rétroactivité*) tezini savunmuşlardır.

Türk Temsilci Heyeti, bu gibi sonuçları kabul edemez; bu yüzden de "Kapitülasyonların kaldırıldığının" bildirilmesi gerektiğinde direnmektedir.

M. RYAN, uygulama açısından, her iki düşünüş biçiminin – vergiler bakımından olduğu kadar, başka bakımlardan da – birbirinden büyük farklarla ayrılmış bulunduğunu söyledi. Müttefikler, Kapitülasyonların 1914 den başlıyarak sona erdirilmiş olduğunu kabul ederlerse, böyle yapmakla, örneğin, Türk makamlarına, Müttefik uyruklarından, birikmiş (gecikmiş) vergileri isteme hakkını da tanımış olurlar. Bunun gibi, Türkiye'de silâh-bırakışımından [mütarekeden] sonra yeniden kurulmuş olan Konsolosluk mahkemelerinin de hukuksal bir temeli olmayacak ve bu mahkemelerin kararlarının geçerliliği tartışma konusu yapılabilecektir. Türkiye'de İngiliz konsolosluk mahkemeleri bir krallık-kararnamesiyle kurulmuştur; İngiliz Temsilci Heyeti, Majeste Kralın imzasının onurunu yitirmesini kabul edemez. Bütün bunlar, olur şeyler değildir; bunun içindir ki, Müttefikler, Kapitülasyonların sona erdirilmesinin Barış Andlaşması sonucu olduğunu, ancak böyle olabileceğini dirençle savunmaktadırlar.

General PELLÉ, Türkiye'nin, tarafsız Devletlerin konsolosluk mahkemelerine görev yapma izni vermiş olduğunu belirtti; böyle olunca, Kapitülasyonlar, uygulamada, bugüne kadar kaldırılmış değildir.

İSMET PAŞA, söz konusu edilen konsolosluk mahkemelerinin, belki de, Türkiye'nin işgal edilmiş bölgesinde bulunduğu cevabını verdi; oysa, dünya savaşı sırasında, bütün tarafsız Devletler, konsolosluk mahkemelerinin kaldırılmasına rıza göstermişlerdir. Türk Temsilci Heyetinin, metinden çıkartılmasını istediği 2 nci paragraf metinde bırakılırsa, bundan bir çok güçlükler doğacaktır. M. Ryan'ın

sözünü ettiği özel durumlara gelince, bunlar, hazırlanmakta olan Andlaşmanın çeşitli maddelerinde göz önünde tutulmuş ve düzenlenmiştir.

M. GREW, aşağıdaki bildiriyi okudu:

"İncelenmekte olan sorunun, Amerika Birleşik Devletleri için özel bir önemi vardır.

M. Child'ın, Konferansda, geçen 2 Aralık ve 28 Aralık tarihlerindeki konuşmalarında belirttiği gibi, Hükümetim, Amerikan yurttaşlarına ve başka yabancılara, Andlaşmalar uyarınca tanınmış olan hakların, bu Andlaşmaların Taraflarından herhangi birinin tek-taraflı davranışı ile, hukuk açısından sona erdirilemeyeceğini kesin olarak düşünmektedir. Hükümetim, Türkiye ile kendi arasında yürürlükte olan Andlaşmalarını, uygun bir zamanda, yeniden gözden geçirmeği kabul ettiğini bir çok kez belirtmiş bulunmaktadır. Ne olursa olsun, Hükümetim, Bâb-ı Âli'nin 1914 deki tek-taraflı bildirisinin, bu gibi Andlaşmalar uyarınca yabancılara tanınmış haklardan herhangi birini sona erdirme sonucu verdiği ya da verebileceği görüşünü, hiç bir zaman kabul etmemiştir."

M. MONTAGNA, İsmet Paşa, Kapitülasyonlara son verilmesinin, birtakım çıkarlar için zarar verici sonuçlar yaratmasına, özel hükümle engel olunabileceğini kabul ettiğine göre, karşılıklı görüşlerin bağdaştırılabileceği kanısında olduğunu söyledi. M. MONTAGNA, bu temel üzerinde, bütün tarafların özlemlerini göz önünde tutan bir metin araştırılması işiyle hukuk danışmanlarının görevlendirilmesini teklif etti.

İSMET PAŞA, M. Grew'nun değinmiş olduğu M. Child'ın konuşmalarının, Kapitülasyonlar üzerindeki tartışmanın başında ve Temsilci Heyetlerinin bu soruna ilişkin görüşlerini açıklamalarından önce yapılmış olduğunu belirtti; böyle olunca, bu konuşmalar, tartışmanın bugünkü durumuna uygun düşmemektedir. İSMET PAŞA, maddenin, M. Montagna'nın teklifi esas alınarak, hukuk danışmanlarına gönderilmesini kabul etmektedir.

Bu yolda karar verildi.

Sir Horace RUMBOLD, İngiliz Temsilci Heyetinin, hukuk danışmanlarına sunmak istediği, yeni bir formül hazırlamış olduğunu bildirdi.

Madde 27.

General PELLÉ, 27 nci maddedeki "Fas uyrukluğunda (Fransız bölgesi) olanlar..." sözleri yerine, "Fransız uyruğu Fas'lılar (*Les Marocains, ressortissants français...*)" sözlerinin konulmasını teklif etti.

Bu yolda karar verildi.

Bundan başka, Türk Temsilci Heyetinin, Fransız ve İtalyan Temsilci Heyetleriyle birlikte, maddeyi yeniden incelemesi de kararlaştırıldı.

Yazı Komitesinin, Komitece kendine gönderilmiş birtakım sorunlara ilişkin bir notunun incelenmesi.

Komiteye, Yazı Komitesinin, Komitece kendisine gönderilmiş birtakım sorunlara ilişkin bir Notu sunulmuştur (Bakınız *Ek*).

1 nci, 5 nci, 16 ncı ve 21 nci maddelerde yapılması teklif edilen değişiklikler uygun görüldü.

12 nci ve 14 ncü maddelerde yapılması teklif edilen değişikliklere gelince, M. FROMAGEOT, Yazı Komitesinin, Tavşan Adaları (*îles aux Lapins*) ile Merkeb Adası'nın (*île aux Ânes*) birbirlerine karışıp karışmadığını saptamak olanağını bulamadığını söyledi. Bu maddelerin metinleri kararlaştırılmadan önce, bu noktayı incelemek yerinde olacaktır.

25 nci Maddede yapılması teklif edilen değişikliğe gelince, General PELLÉ, bu konuda çekinceleri [ihtirazî kayıtları] olduğunu söyledi; General PELLÉ, hukuk danışmanlarınca sunulan metnin, Müslüman makamlar dışında, dinsel makamlar açısından karşılıklı olmayı [mütekabiliyeti] kaldırdığı kanısındadır; bu ise, Müttefik Hükümetlerin isteklerine kesin olarak aykırı düşmektedir.

M. MONTAGNA, bu çekinceye katıldığını söyleyerek, 25 nci maddede yapılacak herhangi bir değişikliğin, 20 nci madde üzerinde varılacak anlaşmaya bağlı olduğunu belirtti.

İSMET PAŞA, teklif edilen kaleme alış biçiminin, Yazı Komitesine gönderilmesini kabul etti.

Madde 144.

Gelibolu mezarlıkları.

Sir Horace RUMBOLD, 144 ncü madde Ek'inin Türk Temsilci Heyetince düzenlenen metnini, İngiliz Temsilci Heyetinin kabul ettiğini söyledi. Bununla birlikte, Sir Horace RUMBOLD, bu Ek'in 6 ncı paragrafında öngörülen işlemlerin, yeni bir kaleme alışla, sâdeleştirilmesi yollarını incelemek üzere, bir Türk uzmanla bir İngiliz uzmanın görüşmelere girişmelerini teklif etti.

İSMET PAŞA, Türk karşı-tekliflerindeki metnin, daha önce İngiliz Temsilci Heyetince teklif ve Türk Temsilci Heyetince kabul olunan metinden başka bir şey olmadığını belirtmekle birlikte, Sir Horace Rumbold'un teklifini kabul ettiğini bildirdi.

Trakya sınırlarına ilişkin Sözleşme Tasarısı.

Türk Temsilci Heyetince teklif edilen ek madde.

M. VENİSELOS, bu maddenin 2 nci, 3 ncü ve 4 ncü paragraflarına bir itirazı olmadığını söyledi. Kaldı ki, M. VENİSELOS, bu üç paragraftaki hükümlerin, Türkiye'nin haklı özlemlerini gerçekleştirecek nitelikte olduğu kanısındadır.

Buna karşılık, 1 nci paragraf, Kuleli Burgaz'dan Bulgar sınırına giden demiryolu kesiminin işletilmesi için bir çeşit *condominium* kurduğundan, sürekli güçlüklere kaynak olabilecektir.

İSMET PAŞA, bu hükümle, Türkiye'nin, Edirne ile ülkesinin geri kalan parçası arasında, gerçekleştirilmesi mümkün en iyi koşullar altında, demiryolu ilişkilerini sağlamak isteğini güttüğünü belirtti. İSMET PAŞA, 1 nci paragrafın, metinde olduğu gibi tutulmasını zorunlu görmektedir. Edirne'nin, anayurtla doğrudan doğruya bağlantısız kalmasına rıza göstermekle, Türkiye'nin katlandığı çok büyük fedakârlığı, Konferansın gereği gibi göz önünde tutacağı kanısındadır. Kuleli

Burgaz ile Bulgar sınırı arasında güvenilir bir ulaşım sağlanması, Türkiye için gereklidir. Demiryolunun söz konusu kesimi, Türkiye'nin bir temsilcisi katılmaksızın işletilecek olursa, bundan, ardı arkası gelmez güçlükler doğacaktır. Türk teklifi, şimdiki durumdan esinlenmektedir.

M. VENİSELOS, bu demiryolu kesiminin, uluslararası bir denetim altında işletilmesinin kabul edilebileceğini ve bu denetimin sınırlarını saptamanın kolay olabileceğini söyledi.

Sir Horace RUMBOLD, söz konusu denetimin Milletler Cemiyetince yapılmasını telkin etti.

M. VENİSELOS, bu teklifi kabul etti. Herhalde, Türkiye ile Yunanistan arasında sonu gelmez anlaşmazlıklar kışkırtılmak istenmiyorsa, bu demiryolunun Türkiye ile Yunanistan'ın ortaklaşa işletmelerine bırakılmasını düşünmemek gerekmektedir.

Kaldı ki, M. VENİSELOS, Türkiye'nin bu demiryolu kesimine gösterdiği ilginin kısa süreli olacağını da düşünmektedir; çünkü, Türk Hükümeti, Edirne'yi bağımsız bir demiryoluyla, Türk demiryolu şebekesine bir an önce bağlamaya çalışacaktır.

İSMET PAŞA, bu demiryolunun işletilmesinde Türkiye'ye gerçek bir denetim hakkı tanınmasının gerekli olduğunda direndiğini söyledi; böyle bir hakkı olmazsa, Türk Hükümeti, işletme üzerinde, etkin ve hızlı hiç bir davranışta bulunamayacaktır.

Sir Horace RUMBOLD, Milletler Cemiyetince atanacak deneticinin de, Türkiye'nin haklı isteklerinin dikkate alınmasına göz kulak olmakla görevli olacağını belirtti.

Sir Horace RUMBOLD, bu denetimin hangi koşullar içinde düzenlenebileceğini incelemek üzere, küçük bir uzmanlar Komitesinin kurulmasını teklif etti.

Bu yolda kararlaştırıldı.

Oturuma saat 18.40 da son verildi.

(3) SAYILI TUTANAĞA EK

YAZI KOMİTESİNİN SİYASAL KOMİTECE KENDİSİNE SUNULAN SORULARA İLİŞKİN NOTU

Yazı Komitesi, incelemede bulunduktan sonra, Barış Andlaşmasının Siyasal [Sorunlar] Bölümünde aşağıdaki değişikliklerin yapılmasını salık verir:

Madde 1.– Fıkra 2. Müttefiklerin metni

"Özel hükümlere halel gelmeksizin" sözleri yerine, "*yapılacak özel anlaşmalara halel gelmeksizin*" kelimelerinin *konulması.*

Madde 5

"2 nci ve 3 ncü maddeler" sözleri yerine, "2 *nci madde*" denilerek, Türk metninin *kabulü.*

Madde 12

"adacıkları" (*îlots*) kelimesi yerine "*adaları*" (*îles*) kelimesinin ve "Merkeb" kelimesinden sonra "*Gaidaros*" kelimesinin konulmasıyla, Türk metninin *kabulü.*

Madde 14.– Müttefiklerin metni

"Bozcaada" (*Tenedos*) kelimesinden sonra, "Merkeb adalarını (Gaidaros) da kapsamak üzere" sözlerinin *konulması.*

Madde 16.– Müttefiklerin metni

Birinci fıkranın sonuna, "*bu toprakların ve adaların kaderi ilgililerce düzenlendiğinden ya da düzenlenmiş olacağından*" sözlerinin *eklenmesi.*

"Bütün topraklar" yerine "topraklar" denilmesi.

Müttefikler metnindeki ikinci fıkranın metinden *çıkartılması.*

Madde 19

Ertelenmiştir.

Madde 21

"Sözleşmeye uygun olarak" sözleri yerine, "*Sözleşmede öngörüldüğü üzere*" sözlerinin konularak, Türk metninin *kabulü.*

Madde 25.– Müttefiklerin metni

Temsilci Heyetlerinden her birince incelenmek üzere, ikinci fıkra olarak aşağıdaki hükmün *kabulü:*

"*Müslüman dinsel makamların, ruhanî yetkilerine halel getirilmemiştir.*"

Lausanne, 27 Nisan 1923

Yazı Komitesi adına:
İmza: Henri FROMAGEOT

(4) SAYILI TUTANAK

1 MAYIS 1923, SALI OTURUMU

Oturum, Ouchy Şatosunda, saat 10.30 da, Sir Horace Rumbold'un başkanlığında açıldı.

Hazır bulunanlar:

MM. GREW, DOLBEARE, BELİN, TURLİNGTON, BARNES (*Amerika Birleşik Devletleri*); Sir Horace RUMBOLD, MM. RYAN, FORBES ADAM, EDMONDS, BENTİNCK (*İngiliz İmparatorluğu*); General PELLÉ, MM. FROMAGEOT, DE PERCİN, LAGARDE (*Fransa*); MM. VENİSELOS, CACLAMANOS, POLİTİS, ANDROULİS (*Yunanistan*); MM. MONTAGNA, GUARİGLİA, GALLİ, İNDELLİ, GUARNASCHELLİ, PONZONE (*İtalya*); MM. OTCHİAİ, NAGAOKA, SATO, HOTTA (*Japonya*); MM. DİAMANDY, CONTZESCO, VASSİLİU (*Romanya*); MM. YOVANOVİTCH, ANTİTCH (*Sırp-Hırvat-Sloven Kırallığı*); İSMET PAŞA, RIZA NUR BEY, TAHİR BEY, MÜNİR BEY, NUSRET BEY, Yarbay TEVFİK BEY, Dr. NİHAD REŞAD BEY, TEVFİK KÂMİL BEY, HÜSEYİN BEY, ÂLİ BEY (*Türkiye*).

M. MASSİGLİ, *Konferansın Genel Sekreteri.*

Türkiye'de yabancılara uygulanacak rejim Sözleşmesi.

Sir Horace RUMBOLD, Komitenin, Türkiye'de yabancılara uygulanacak rejime ilişkin Sözleşme Tasarısıyla, bu tasarıya Türk Temsilci Heyetinin karşı-tekliflerini incelemeye başlıyacağını bildirdi. Sir Horace RUMBOLD, İsmet Paşa'nın, bu Sözleşme konusunda 8 Mart 1923 tarihli notasıyla, Müttefik Devletlerin 29 Mart 1923 tarihli notalarının bu Sözleşmeye ilişkin yerlerini okudu.

Sir Horace RUMBOLD, Sözleşmenin, mümkün olabildiği ölçüde, karşılıklı olma [mütekabiliyet] ilkesine dayanmasını, Müttefik Devletlerin kabul etmekte olduklarını söyledi. Tasarıyı bu bakımdan yeniden inceleyerek düzeltmeleri için, hukuk danışmanlarının görevlendirilmeleri gerekecektir. Danışmanlar, ilgili ülkelerde yürürlükte bulunan yasalar arasındaki farkları da göz önünde tutarak, Sözleşmenin kapsadığı hükümlerin karşılıklı olarak uygulanmasının ne ölçüde mümkün olduğunu incelemekle görevli olacaklardır. Gerçekten, bu çeşitlilik yüzünden, kesin bir karşılıklı olma [mütekabiliyet] ilkesi, uygulama bakımından, hemen hemen olanaksız görünmektedir.

İSMET PAŞA, Tasarının yeniden gözden geçirilmesi işiyle hukuk danış-

manlarının görevlendirilmesini kabul ettiğini söyledi. İSMET PAŞA, karşılıklı olma ilkesinin [Müttefik] Devletlerce kabul edilmiş olduğunu senet saymaktadır.

Sözleşmenin başlığı.

Sir Horace RUMBOLD, Türk Temsilci Heyetinin, Sözleşmenin başlığı olarak, "Türkiye ile Müttefik Devletler arasında yerleşmeye ve yargı yetkisine ilişkin Sözleşme" denilmesini istemekte olduğuna işaret etti. Müttefik Temsilci Heyetlerinin görüşünce, ne nitelikte bir konusu olduğu metninden anlaşılan böyle bir Sözleşmeye, bir başlık konulması gereksizdir.

TAHİR BEY, uluslararası Sözleşmelere bir başlık verilmesinin yapılagelen bir uygulama olduğunu söyledi. Bu uygulama şunun için de yerindedir: İleride, bu Sözleşmeden söz edilmek gerekeceği zaman, Sözleşme, adıyla anılacaktır. Türk Temsilci Heyetinin teklif ettiği başlığa gelince, bu çeşit anlaşmalara olağanlıkla bu ad verilmektedir.

Sir Horace RUMBOLD, Sözleşmenin Önsöz'ünde, Türk Temsilci Heyetinin, "Türkiye'de yabancılara uygulanacak rejimi, hem Türk egemenliğine, hem de onların haklarının meşru korunmasına uygun düşen koşullar altında, çağdaş Devletler hukuku uyarınca saptamağı isteyerek" cümlesi yerine, "Bağıtlı Taraflardan birinin uyruklarının öteki Tarafın ülkelerinde yerleşme şartlarını ve yargı yetkisine ilişkin sorunları çağdaş Devletler hukuku uyarınca düzenlemeği isteyerek" cümlesinin konulmasını teklif ettiğini belirtti.

Önsöz'ün incelenerek, her iki tarafın isteklerini de karşılayacak bir metin hazırlamakla, hukuk danışmanlarının görevlendirilmesi kararlaştırıldı.

Madde 1.

Türk Temsilci Heyeti, bu maddenin çıkartılmasını istemektedir.

TAHİR BEY, 1 nci maddenin, Barış Andlaşmasının 26 ncı maddesi hükümlerini, aşağı yukarı, olduğu gibi yeniden söylemesi yüzünden, gereksiz bulduğunu belirtti.

Sir Horace RUMBOLD, 26 ncı maddeye bütün tarafların isteklerini yerine getirecek bir kaleme alınış biçimi vermek şartıyla, bu [1 nci] maddenin çıkartılmasını kabul edebileceğini söyledi.

General PELLÉ, ile M. MONTAGNA da, aynı görüşte olduklarını açıkladılar.

Madde 2.

Sir Horace RUMBOLD, 2 nci maddede, Türk Temsilci Heyetinin iki değişiklik istediğini belirtti: Türk Temsilci Heyeti, [Fransızca metinde] "tam ve sürekli koruması" kelimelerinden sonra, "ülke kanunlarının" kelimelerini eklemektedir. Öte yandan, Türk Temsilci Heyeti, "Türk uyruklarının uymak zorunda bırakılmadıkları hiç bir düzenlemeye uymak zorunda kalmaksızın" sözleri yerine, "ülkede yürürlükte olan kanunlara ve kolluk [polis] yönetmeliklerini de kapsamak üzere, yönetmeliklere" sözlerinin konulmasını istemektedir. [Türk Temsilci Heyeti, ayrıca, şu fıkranın da eklenmesini istemektedir:] "Yukarıdaki hükümler, Türkiye'nin, yurt dışından gelecek göçlere dilediği gibi izin verme ya da bu göçleri yasaklama hakkına halel vermez."

TAHİR BEY, ilk değişiklik teklifinin, ülkede yürürlükte bulunan kanunların korunmasının söz konusu olduğunu daha açık olarak belirli kılmak amacını güttüğünü anlattı; ikinci değişiklik teklifi ise, yabancıların yerleşmesi konusunda birtakım tedbirler alınması ihtiyacını karşılamaktadır; nitekim, bir çok yasalar, yabancıların müstahkem mevkilerin yakınında yerleşmelerini yasaklamaktadır; öte yandan, yoksul kimselerin girmeleri yasaklanmış birtakım ülkeler de vardır. Türk Hükümeti, bu çeşit tedbirler alabilme hakkını saklı tutmak istemektedir.

Sir Horace RUMBOLD, Türkiye'ye yapılacak göçlere Türk Hükümetinin dilediği gibi izin vermesi ya da bunları yasaklaması hakkıyla, Türk Hükümetinin, Türkiye'ye yerleşmek üzere kütle halinde gelişleri önlemek istediğini söyledi; Sir Horace RUMBOLD, Türk Hükümetinin, Türkiye'ye tek başlarına gelerek yerleşmek isteyecek kimselerin gelişini yasaklamak niyetinde olmadığını düşünmektedir.

TAHİR BEY, Türk Hükümetinin, "göç" (*immigration*) sözünü bilimsel anlamında aldığını belirtti: "bir ülkeye dönüş niyeti olmaksızın yerleşme". Bu anlamda göçü düzenleme hakkı, her zaman, bir ülkenin egemen haklarından biri olarak kabul edilmiştir.

Sir Horace RUMBOLD, Türkiye'nin, göçü yasaklamaktan çok, yalnız düzenlemek hakkını elinde tutmasının daha istenir olacağını düşünmektedir. Amerika Birleşik Devletlerinin yasaları, bir Devletin, bu konuda meşru olarak ne yapabileceğini gösteren çok iyi bir örnektir. Amerikan Hükümeti, yasalarında, Birleşik Devletlere göç edilebilmek için ne gibi şartların yerine getirilmesi gerektiğini ve her ülkeden her yıl kaç göçmen kabul olunacağını açıkça belirtmektedir. Bu sayıya erişilince, göç, yılın geri kalan süresi için yasaklanmaktadır.

TAHİR BEY, "düzenleme" teriminin, metindeki terimin yerine konulmasına itiraz etmediğini söyledi; şu şartla ki, Türk Hükümetinin, isterse, göçü yasaklayabileceği açıkça belli olsun.

M. MONTAGNA, bu biçim bir hüküm koymayı gereksiz bulduğunu söyledi. Söz konusu olan hak, gerçekten, bütün Devletlere tanınmış bir haktır; Devletlerin, belirli kategorilere giren kimselerin ülkelerine girişini yasaklamaya hakları olmadığı, hiç bir zaman öne sürülmemiştir. Öte yandan, Türk Temsilci Heyetinin söylediği gibi, göçün niteliği, göç edenlerin geri dönmeyi düşünmemelerinde görülürse, göçü yasaklayabilmek bir hayli güç görünmektedir. Bu konuda bir soruşturma gerekebilecektir; bu soruşturma da çok ince bir iştir; o kadar ki, bir çok durumda, bir ülkeye yerleşmeğe gelen kimseler, orada kesin olarak yerleşip yerleşemeyeceklerini önceden bilemezler. Ne olursa olsun, böyle bir hüküm hiç bir yerleşme [ikamet] sözleşmesinde bulunmamaktadır; öyle ki, uluslararası bir senede bu konuda bir hüküm konulması, Türkiye'nin – ne kadar önem verdiğini herkesin bildiği – egemen hakların kısıtlama tehlikesini doğurabilecektir. Bu hak, itirazdan öylesine uzak kalmıştır ki, bu konuda hiç bir zaman, herhangi bir anlaşmazlık çıkmamıştır.

TAHİR BEY, Türkiye'nin göçü yasaklama hakkının belirtilmesinin yararlı olduğu kanısındadır. Bu belirtme, kaldı ki, hiç de bir yenilik olmayacaktır; çünkü, Kapitülasyonlar rejimi altında bile, Türkiye'ye göç serbest değildi. Göçü yasaklama hakkını resmen elinde tutmakla, Türkiye, ileride doğabilecek her türlü anlaşmazlığın önüne geçmiş olmaktadır.

Her Devletin göçü düzenlemek ve yasaklamak konusunda egemen hakkı olduğu kabul edildiğine göre, bunu Sözleşmede söylemenin hiç bir sakıncası yoktur.

M. RYAN, Türk Hükümetinin, toplu olarak gelen kimselerin ülkesine girmesini yasaklamak istediğini sanmıştı. Tahir Bey'in açıklamaları, Türk Hükümetinin, gelenlerin sayısıyla ilgilenmediğini, onların ne niyetle geldiğine bakmakta olduğunu ortaya koymuştur. Öyle görünüyor ki, Türk Hükümeti, her gelen göçmenin niyetleri üzerinde özel bir soruşturma yapmaya hazırlanmaktadır.

TAHİR BEY, bu işlemlerin gerekli olmayacağını söyledi; her hükümetin, ülkesine ayak basan kişilerin ya da ailelerin, bu ülkeye yalnız kısa ya da uzun bir süre için mi, yoksa yerleşmek niyetiyle mi geldiklerini öğrenmeye yarayacak uygulama değeri olan soruşturma yolları vardır.

Sir Horace RUMBOLD, bu hükmün, ne ölçüde metinde bırakılabileceğini anlamak için, hukuk danışmanlarının çok büyük bir dikkatle bu hükümü incelemekle görevlendirilmelerini teklif etti.

Madde 3 ve 4.

3 ncü madde üzerinde bir görüş öne sürülmediği gibi, 4 ncü maddenin birinci fıkrası üzerinde de bir görüş öne sürülmedi.

Sir Horace RUMBOLD, Türk Temsilci Heyetinin, 4 ncü maddenin ikinci fıkrası için teklif ettiği metni okudu: "Bağıtlı Devletlerin uyrukları, Türkiye'de yalnız Türk uyrukları için saklı tutulmuş olanlar dışında, ülkede yürürlükte olan kanunlara ve buyruklara uygun davranmak şartıyla, Türk uyruklarına izin verilen her çeşit ticaret, meslek, endüstri ya da işletme ile uğraşabileceklerdir."

Sir Horace RUMBOLD, bu metnin, karşılıklı olma [mütekabiliyet] sorununu ortaya çıkarttığını söyledi.

TAHİR BEY, bütün Devletlerin, birtakım meslekleri yalnız kendi uyrukları için saklı tutmağa hakları olduğunu belirtti; örneğin, hekimlik, eczacılık, avukatlık, mühendislik, çerçilik (ayak satıcılığı), perakendecilik, gibi. Üstelik, Devletlerin, birtakım meslek gruplarını, uyruklarından birtakım kategoriler için saklı tutmağa da hakları vardır. İşte, 2 nci fıkra, Türk Hükümetine, bu hakkı açıkça saklı tutmak istemektedir.

Sir Horace RUMBOLD, böyle bir hükmün, her çeşit tedbirlere kapıyı açık bırakmakta olduğunu belirtti. Bu metin uyarınca, örneğin, Türk Hükümeti, zahire ticaretini yalnız kendi uyurklarına ayırabilecektir. Öte yandan, Türk Hükümetinin kendi uyrukları için yalnız liberal meslekleri yapma hakkını saklı tutmak istediği varsayılsa bile, Türk Hükümeti, kazanılmış [muktesep] hakları göz önünde bulundurmak için ne düşünmektedir?

TAHİR BEY, Türk Hükümetinin 1914 den önce kazanılmış hakları tanıyacağı cevabını verdi.

Sir Horace RUMBOLD, böyle bir hükmün, Türk uyrukları için saklı tutulmuş mesleklerden biriyle uğraşan ve Türkiye'de 1914 den sonra yerleşmiş bulunan yabancıların, bu işlerine son verme zorunda kalmaları sonucunu doğuracağını belirtti.

TAHİR BEY, 1914 tarihinin seçilme nedeninin, barış ilişkilerinin bu tarihte kesilmesi olduğunu söyledi.

Sir Horace RUMBOLD, böyle bir hükmün ortak hukuka tüm aykırı ve kabul edilmez olduğu kanısındadır.

General PELLÉ ile M. MONTAGNA da, aynı görüşte olduklarını söylediler.

TAHİR BEY, 1914 tarihinin seçilmesinde, Türkiye'de uzun süredir ve barış zamanından yerleşmiş olan yabancıların, göz önünde tutulması doğal olan, gereği gibi kazanılmış hakları olmasından esinlendiğini belirtti. Buna karşılık, Türkiye'de silâh-bırakışımından [mütarekeden] bu yana yerleşmiş Müttefik uyrukları aynı nedenleri öne süremezler; bu gibi yabancılar, yerleşmelerinin sağlam temele dayanmadığını bilmezlermiş gibi sayılamazlar.

M. MONTAGNA, uygulamada, böyle bir hükmün, Türkiye'de serbest (liberal) mesleklerde çalışan yabancıların çoğunluğunun bu işleri bırakmaları sonucunu verebileceğini belirtti. Bunun da sonucu, Türkiye'nin kendi başına kalması olacaktır; oysa, uluslararası ilişkiler, düşünsel ve bilimsel açıdan olduğu kadar, meslekler ve ticaret açısından da, sürekli alış-verişlere dayanmaktadır.

TAHİR BEY, Türkiye'nin öteki Devletlerle ilişkilerde ve alış-verişlerde bulunmağa, çok önem vererek, bunu sürdürmek istediğini söyledi; Türkiye, karşılığı ne olursa olsun, kendi başına kalmak istememektedir. Bununla birlikte, Türk Devleti, temel haklarından birinin elinde kalmasını istemeyi de bir görev bilmektedir. Kaldı ki, bu hakkın tanınması da, ilgili Devletlerin çeşitli yasalarında bağdaştırmalar yapılması çekincesiyle, karşılıklı olma [mütekabiliyet] ilkesine dayanmaktadır.

General PELLÉ, bir yandan, gelecekteki durumun ne olacağının, öte yandan da, geçmişte kazanılmış hakların etkin olarak sağlanmasının, açıkça belirtilmesini istemektedir. İstanbul'da ticaretle uğraşan ya da serbest (liberal) mesleklerde çalışan pek çok yabancı yerleşmiş bulunmaktadır. Bunlardan, silâh-bırakışımından [mütarekeden] bu yana yerleşmiş olanların hepsi, mesleklerinde çalışma haklarından yoksun bırakılmış olabilirler. Böyle bir hüküm, Müttefik uyruklarına büyük zararlar verebilecektir; bu yüzden de, kabul edilemez.

Sir Horace RUMBOLD, Konferansın ilk döneminde, Türk Temsilci Heyetinin, hekimlik ve avukatlık gibi mesleklerde çalışılmasını kendi uyrukları için saklı tutmak niyetinde olmadığını söylemiş olduğunu belirtti. Türk Temsilci Heyeti, eski sözlerinden geri döner görünmektedir.

TAHİR BEY, şimdiki Türk yasalarının, birtakım serbest (liberal) mesleklerde çalışılmasını Türk uyruklarına saklı tutan hükümler kapsadığını söyledi; ancak, Türk Temsilci Heyetinin metne konulmasını istediği formül, Türk Hükümetinin, ileride, böyle bir hükmü uygulamaktan vazgeçmesine engel olmayacaktır.

TAHİR BEY, çeşitli ülkelerde, genellikle, bu gibi hükümlere bağlanmış bulunanlar dışında, ticaret ve meslek kollarına çalışmayı yalnız Türk uyrukları için saklı tutmak niyetinde olmadığını da sözlerine ekledi.

Sir Horace RUMBOLD, bu bildiriyi senet saydığını söyledi.

RIZA NUR BEY, Türkiye'nin, hekimliği, eczacılığı, mühendisliği, avukatlığı, bir kelimeyle, serbest (liberal) meslekleri kendi uyruklarına saklı tutmakla, bilimsel kalkınmasını desteklemek zorunda olduğunu belirtti. Buna karşılık, bütün ticaret ya

da endüstri işlerini yalnız kendi uyrukları için saklı tutmak, Türk Hükümetinin hiç de aklından geçmemektedir. Kaldı ki, yabancılar, hekimlik alanında güdülen bu koruyuculuktan (*protectionnisme médicale*) zarara da uğrayacak değillerdir; çünkü, Türkiye'nin yüzyıllık bir geçmişi olan ve çok iyi hekimlerin çıktığı bir Tıp Fakültesi vardır; bundan başka, bu Fakülteden çıkmış ve hekimlikle uğraşmakta olan kimselerden pek çoğu, Fransa'da ve Almanya'da incelemelerde bulunmuşlardır; bunların, yabancı hekimlerle karşılaştırılmaktan çekinecek bir yanları da yoktur.

Sir Horace RUMBOLD, Türk hekimlerinin, yabancı müşterilerinin sırtından deney kazanmaları gerekeceğini söyledi.

M. RYAN, Türk Temsilci Heyetinin teklif ettiği metnin, ticaret ile endüstriyi de göz önünde tuttuğunu, bu sözlere ekledi.

RIZA NUR BEY, Türk Hükümetinin, bütün çalışma alanlarını Türk uyrukları için saklı tutma niyetinde olmadığını söyledi. Türk Temsilci Heyeti, metni, başka anlamlar çıkmayacak biçimde kaleme almakla, hukuk danışmanlarının görevlendirilmesini kabul etmektedir.

Kazanılmış [muktesep] haklar saklı tutulmak üzere, 4 ncü maddenin ikinci fıkrasının, hukuk danışmanlarına gönderilmesi kararlaştırıldı.

Madde 5.

Sir Horace RUMBOLD, Türk Temsilci Heyetince, 5 nci maddede yapılması istenilen değişiklikleri özetledi: (1) Birinci cümlede "Türkiye dışında", "bütün tüzel kişileri" kelimelerinin metinden çıkartılması; "öteki Bağıtlı Devletler" yerine, "öteki Müttefik Devletler" denilmesi; (2) cümlenin sonu şöyle olacaktır: "...Türkiye'de de tanınacaklar ve bunların yetenekleri ile dâva hakları kendi ulusal kanunlarınca saptanacaktır."; (3) Müttefikler tasarısının ikinci cümlesine gelince, bunun yerine aşağıdaki metin konulacaktır: "Bu gibi ortaklıkların [şirketlerin] yerleşmelerine, işlemlerine ya da başka mallardan yararlanmalarına ilişkin konularda, bu ortaklıklar Türk kanunlarının hükümlerine bağlı olacaklardır."

TAHİR BEY, metinde yapılması istenilen ilk çıkartmanın nedeninin, salt kazanç amaçlarıyla kurulmuş ortaklıkları göz önünde tutan 5 nci maddede belirtilen hükümler kapsamına girecek, fıkranın başında sayılan ortaklıklardan başka tüzel kişiler bulunmaması olduğunu söyledi. Gerçekten, birtakım derneklerin siyasal ya da [hayır işlerine ilişkin] insancıl çalışmaları, tümüyle, yerleşme ya da ticaret andlaşmalarının kapsamı dışında kalmaktadır; özellikle, ticaret andlaşmaları, yalnız ticaret ya da endüstri ortaklıklarından söz etmektedir.

İkinci olarak, Müttefiklerin metni, ortaklıkları, gerçek kişilerle bir tutmaktadır. Oysa, hiç bir ulusal kanunda, ortaklıklara, gerçek kişilere tanınan aynı haklar tanımamıştır. Böyle olunca, ortaklıklara, yalnız kendilerine her yerde tanınmış olan hakların tanınması uygun düşmektedir.

Son olarak, Türk Temsilci Heyeti, son cümle için, yeniden kaleme alınmış bir metin teklif etmektedir. Türk Temsilci Heyetinin sunduğu metin, yerleşme sözleşmelerinde, ortaklıklara ilişkin olarak bulunan metnin hemen hemen aynısıdır. Gerçekten, ortaklıkların, hiç bir ülkede, herhangi bir alanda diledikleri gibi iş görme yetenekleri sınırsız değildir. Bu bakımdan yabancı ortaklıkların yerel [mahallî] kanunun hükümlerine bağlı olmaları gerekir.

M. RYAN, Türk Temsilci Heyetinin öne sürdüğü görüşlerin hukuk danışmanlarınca incelenmesi gerekeceğini söyledi; ancak, kendisi, iki nokta üzerinde, Komitenin dikkatini hemen çekmek istemektedir. Müttefiklerin tasarısı, ortaklıkların, Müttefik uyruklarının yararlanacakları rejimden yararlanmalarını öne sürmektedir. Türk Temsilci Heyeti, bu hükmü reddettikten sonra, yabancı ortaklıklara, Türkiye'de Türk ortaklıklarının yararlanmakta oldukları rejimden yararlanmalarını bile sağlamamaktadır; bu ise, enaz [asgarî] bir zorunluluktur.

Ortaklıkların yerleşmeleri şartlarına gelince, Müttefik Temsilci Heyetleri, birtakım kaygılara kapılmaktan kendilerini alamamaktadırlar. Şimdiki Türk kanunu, gerçekten, kimi yabancı ortaklıklara Türk ortaklığı biçimine dönüşme zorunluluğunu yükleyen hükümler kapsamaktadır. Yabancı ortaklıkların yerleşmeleri böyle şartlara bağlanacak olursa, yabancı ortaklıkların Türkiye'de yerleşmeleri, uygulama bakımından, yasaklanacak demektir.

TAHİR BEY, Türk Temsilci Heyetinin, yabancı ortaklıkları Türk ortaklıklarıyla bir tutmaktan çekinmekle, genellikle kabul edilmiş bir formülü benimsemekten başka bir şey yapmadığını belirtti. Gerçekten, ülkesinde yerleşmiş yabancı ortaklıkların çalışmalarını sınırlamak, her Devletin hakkıdır. Nitekim, 1920 de yayınlanmış bir Fransız kanunundaki bir dizi hükümler de, Fransa'da yerleşecek yabancı ortaklıkların birtakım alanlarda çalışmasını sınırlamakta ya da yasaklamaktadır.

General PELLÉ, Türk Temsilci Heyetinin koyduğu ilkelerden, uygulamada, yabancı ortaklıkların, çalışmalarını sürdürebilmek için, Türk* ortaklığı durumuna girme zorunda kalmaları sonucunun çıkabileceğini belirtti. Öte yandan, şimdi var olan ortaklıkların kazanılmış [muktesep] haklarının ne olacağı sorunu da ortaya çıkmaktadır.

TAHİR BEY, Türkiye'de yabancı ortaklıkların çalışmalarına son vermenin ya da bunları yasaklamanın Türk Temsilci Heyetinin hiç de aklından geçmemekte olduğunu bildirdi. Yalnız, onlardan, Türk kanununun hükümlerine uymaları istenecektir.

General PELLÉ, yabancı ortaklıklara ilişkin Fransız kanunlarının, yalnız kamu düzeni yararına sınırlamalar kapsamakta olduğunu söyledi. Türk Temsilci Heyeti, yabancı ortaklıkları salt bu gibi hükümleri göz önünde tutmak zorunda bırakma amacını gütmekteyse, ortada bir güçlük yoktur; şu kadar ki, yabancı ortaklıkların çalışmaları, başka nedenlerle, aksatılmamak gerekecektir.

M. MONTAGNA, General Pellé'nin görüşlerine katıldığını söyledi. M. MONTAGNA, esas bakımından görüş birliğine varılmış bulunduğunu, artık, herkesin isteğini karşılayacak bir metin üzerinde anlaşmanın kolay olduğunu görmektedir.

5 nci maddenin, incelenmek üzere, hukuk danışmanlarına gönderilmesi kararlaştırıldı.

Madde 6.

Türk Temsilci Heyeti, 6 ncı maddedeki "askerlik kanunları" kelimeleri yeri-

* Fransızca metinde "ottoman". (S.L.M.)

ne, "askerlik hizmetine ilişkin kanunlar" kelimelerinin konulmasını teklif etmektedir.

TAHİR BEY, Türk Temsilci Heyetinin, metne açıklık getirmek amacıyla, Müttefik Devletler uyruklarının yararlanacakları bağışıklıkların yalnız askerlik hizmetine ilişkin kanunlarla ilgili olduğunun belirtilmesini gerekli görmekte olduğunu söyledi.

6 ncı* maddenin 1 nci paragrafının Türk Temsilci Heyetinin teklif ettiği gibi kaleme alınması kararlaştırıldı.

Sir Horace RUMBOLD, bu maddenin 2 nci paragrafının uygulanmasında, Türkiye'nin, Müttefik uyruklarına ait taşınmaz malların öncelikle kamulaştırarak kendi uyruklarını kayırma yollarına gitmeğe kalkışmaması gerekeceğini belirtmeğe önem verdiğini söyledi.

TAHİR BEY, bunun boşuna bir kaygı olduğunu, Türk uyrukları ile yabancı uyrukların tam bir eşitlik içinde işlem göreceklerini bildirdi.

Madde 7.

Türk Temsilci Heyeti, 7 nci maddede hiç bir değişiklik istememiştir.

M. GUARİGLİA, bu maddeye, karşılıklı olma [mütekabiliyet] ilkesinin uygulanmasının, 2 nci paragrafın değiştirilmesini gerektirdiğini belirtti. Gerçekten, yabancı uyrukları yurtdışı edecek olan bir Hükümete, bunların gidecekleri yere kadar yol paralarını ödeme zorunluluğunu yüklemek aşırı bir istek olacaktır. Böyle durumlarda kural, ancak, yurtdışı edilenin seçeceği ülkenin sınırına kadar yolculuk giderinin ödenmesidir.

Bu görüşü dikkate alarak, metni yazmakla, hukuk danışmanlarının görevlendirilmesi kararlaştırıldı.

Madde 8.

Sir Horace RUMBOLD, 8 nci maddede, Müttefik tasarısındaki "bu konuda ayrı bir sözleşme gerekmeksizin, aynı biçimde, aynı dönem için ve başka şartlar aranmaksızın, öteki bağıtlı Devletlere de uygulanabilir sayılacaktır" sözleri yerine, Türk Temsilci Heyetinin, "aynı şartlar içinde, öteki Bağıtlı Devletlere de uygulanabilir sayılacaktır" sözlerini neden koymak istediğini sordu.

MÜNİR BEY, Türk Temsilci Heyetinin, bu metniyle, Bağıtlı Devletlerin hangi şartlar içinde ençok gözetilen ulus [en fazla müsaadeye mazhar millet] işlemi görmek isteyebileceklerinin açıklığa kavuşturulması amacını güttüğünü anlattı. Kendilerinden yana uygulanmasını istedikleri işlem, kayıtsız şartsız bir başka ulusa tanınmış olursa, bunu istemekte olan Bağıtlı Devlete de, kayıtsız şartsız tanınacaktır. Buna karşılık, bu işlemin tanınması bakımından şartlar konmuşsa, 8 nci maddeden yararlanmak isteyecek Bağıtlı Devletlerin de bu şartları yerine getirmeleri gerekecektir. MÜNİR BEY, burada, bir kaleme alış biçimi sorununun değil, bir ilke sorununun söz konusu olduğunu söyledi.

Maddenin hukuk danışmanlarına gönderilmesi kararlaştırıldı.

* 1924 Türkçe çevirisinde "8 nci". (S.L.M.)

Madde 9.

TAHİR BEY, Türk Temsilci Heyeti, bütün maddeler konusunda karşılıklı olmayı [mütekabiliyeti] kabul eden bir son hüküm öngördüğüne ve Müttefik Temsilci Heyetleri de bu hükmün dayandığı ilkeyi kabul ettiklerine göre, 9 ncu maddenin gereksiz olduğunu söyledi.

Sir Horace RUMBOLD, bu hükmün, incelenmek üzere, hukuk danışmanlarına gönderilmesini istedi.

Madde 18.

10 ncu maddeden 17 nci maddeye kadar olan maddeler Üçüncü Komitenin yetki alanına girdikleri için, [Birinci] Komite, 18 nci maddenin incelenmesine geçti.

TAHİR BEY, Türk metninin, dâvaları reddedilen yabancı uyruklarına karşı mahkeme giderlerinin ödettirilmesine ilişkin hükümlerin yürütülmesini kolaylaştırma amacını güttüğünü söyledi. Türk metni, kaldı ki, 17 Haziran 1905 tarihli La Haye Sözleşmesinin 17 nci maddesini olduğu gibi almakla yetinmektedir.

TAHİR BEY, bu fırsattan yararlanarak, Müttefikler tasarısının, mahkeme giderlerinin ödettirilmesine ilişkin hükümlerin yürütülmesi konusunda, La Haye Sözleşmesinin 18 nci ve 19 ncu maddelerindeki hükümlere benzer hükümler kapsamadığını da belirtti. Konferans, şimdi tartışılmakta bulunan Sözleşmeye bu maddelerin konulmasının uygun olup olmayacağını da inceleyecek olursa, yararlı ve tam bir iş görmüş olacaktır.

M. BARGETON, Fransa'da, dâvacı sıfatıyla mahkemeye başvuran yabancıların, uyruklukluklarına bakılarak ve konul [ikametgâh] şartı aranmaksızın, kefaletten bağışık tutulduklarını belirtti. Buna karşılık, İngiltere'de, kefaletten bağışık tutulmak, konul şartlarına bağlanmış bulunmaktadır.

M. GUARİGLİA, İtalya'da da, kefaletten bağışık tutulmanın çok geniş uygulandığını, konul [ikametgâh] şartı aranmadığını söyledi. Bu hükmü kesin olarak kaleme alırken, kanunlardaki bu çeşitliliği de göz önünde tutmak gerekecektir.

Madde tasarısının hukuk danışmanlarına gönderilmesi kararlaştırıldı.

Madde 19.

Türk Temsilci Heyeti, 19 ncu maddenin 1 nci fıkrasındaki "aynî" (*réelle*) kelimesini*, 2 nci fıkrada da "taraflarca buna aykırı bir yol kararlaştırılmamışsa" ve "Devletler hukukunun olağan kuralları uyarınca" sözlerini metinden çıkartmaktadır.

TAHİR BEY, "taşınmaz mallara ilişkin" (*en matière immobilière*) sözleri göz önünde tutulan durumu karşıladığı için, öte yandan da, 2 nci paragrafta "taşınır mallarla kişisel konularda" değil de, yalnız "taşınır mallara ilişkin" (*en matière mobilière*)

* Müttefik tasarısında şöyle denilmekteydi: "Dans les contestations en matière réelle ou moblière...". Çevirimizde, bu sözler, "réelle" sözcüğü atlanmış olarak, "taşınmaz mallara ilişkin davalarda" diye basılmıştır. (Takım I, cilt I, Kitap 2, s. 117). (S.L.M.)

denildiği için, "taşınmaz mallara ilişkin" kelimelerinin yeterli olacağını belirtti.

Türk Temsilci Heyeti, 2 nci paragrafta, özel kişilerin, aralarında anlaşarak, yargı yetkisine ilişkin kuralları değiştirmelerini yasaklamak amacını gütmüştür. Gerçekten, bu kurallar, kamu düzeni niteliğindedir ve hiç kimse bunları değiştirmeğe ve bunlara aykırı davranmağa yetkili değildir. Müttefiklerin metni, kurulmuş mahkemelerin yetkisini değil de, hakemlik sözleşmesine ya da hakemlik hükümlerine başvurma şartını (*l'arbitrage ou la clause compromissoire*) göz önünde tutmaktaysa, Türk Temsilci Heyeti, bu metnin kabulüne karşı çıkmayacaktır. Herhalde, bunun belirtilmesi gerekli görünmektedir. Kaldı ki, sözleşmelere (*contrats et conventions*) bir hakemlik şartı konulması olanağı, Türkiye'de adaletin yönetimine ilişkin Bildiri'nin son paragrafında kesinlikle öngörülmüş bulunmaktadır. Ne olursa olsun, Türk Temsilci Heyeti, bir dâvada tarafların kendi aralarında anlaşarak, yetkili mahkemelerden, her zaman bakmağa yetkili oldukları işlerin çözüme bağlanması yeteneğini kaldırabilmelerini kabul edemez.

General PELLÉ, özel kişiler arasındaki sözleşmelerin (*contrats*), doğabilecek anlaşmazlıkların hakemlik yoluyla çözüme bağlanacaklarının sık sık öngörmekte olduklarını söyledi. Yetki konusundaki kurallara gelince, Türk Temsilci Heyetinin belirttiği ilke, her zaman, Tahir Bey'in söylediği gibi kesin değildir. Çoğu zaman, sözleşmelerde, şu ya da bu yerin mahkemesinin seçilmesine ilişkin özel hükümler bulunmaktadır; nitekim, Süveyş Kanalı Ortaklığı'nın (*Compagnie du Canal de Suez*) taraf olarak bulunduğu sözleşmelerde, çıkabilecek anlaşmazlıkların zorunlu olarak Seine mahkemesine götürüleceği, ortaklığın kurucu senedinin bir sonucu olarak, kesinlikle belirtilmiş bulunmaktadır.

Bu maddenin, incelenmek üzere, hukuk danışmanlarına gönderilmesi kararlaştırıldı.

Madde 20.

General PELLÉ, 20 nci maddenin, görüşmelerin göz önünde tuttuğu amacı aşmış olduğunu belirtti. Gerçekten, 1 nci paragrafın metninden, konsolosların – örneğin evlenme ve vasiyet konularında olduğu gibi – olağanlıkla kullandıkları yetkileri yitirecekleri sonucu çıkar görünmektedir. Oysa, bu yetkiler öylesine önemlidir ki, Türkiye'yi Fransa'dan ve öteki Müttefik Devletlerden ayıran uzaklık göz önünde tutulursa, Müttefik uyruklarının her zaman kendi ulusal mahkemelerine başvurma zorunda olmaları, ağır sakıncalar doğurabilecektir.

TAHİR BEY, Türk Hükümetinin, konsolosların, kendi uyruklarını evlendirmelerini yasaklama niyetinde hiç de olmadığını bildirdi; ancak, bir dâva gerektiren boşanmaya, Türk mahkemelerinin [adaletinin] karışması gerekir.

Bu maddenin, öne sürülen görüşlerin de dikkate alınarak incelenmesi için, hukuk danışmanlarına gönderilmesi kararlaştırıldı.

Madde 21.

Sir Horace RUMBOLD, Türk Temsilci Heyetinin, 21 nci maddede, "olağan kuralları uyarınca" kelimelerini çıkartarak, bunun tersine, "Türkiye" kelimesinden

sonra, aşağıdaki sözleri koyduğunu belirtti: "üçüncü Devlet ülkesinde işlenmiş olup da Türk kanunları uyarınca Türk mahkemelerinin yetkisine giren suçlar ve kabahatler bakımından da..."

TAHİR BEY, bir ülkede, ceza mahkemelerinin (*cours et tribunaux*), değil yalnız o ülkede işlenen suçlara [cürüm ve cünhalara, *crimes et délits*] değil, fakat yabancı ülkelerde işlenmiş birtakım suçlara da bakmakla yetkili olmasının, ceza hukuku kurallarından olduğunu söyledi. Kaldı ki, bu kimselerin kovuşturulması da zorunlu değildir ve hangi koşullar altında kovuşturmada bulunacaklarını kararlaştırmak da bu mahkemelerin yetkisi içindedir. Ceza konularında yetkinin yalnız ülkesel olmadığını kararlaştırmakla, kamu hukuku, suçlunun cezalandırılmaması olanağını, elden geldiği ölçüde, güçleştirmek istemiştir. Kaldı ki, öteki ülkelerin yasalarında da, işlenmiş bulunan ve o ülkeyi ilgilendiren birtakım suçlarla ilgili hükümler vardır.

Sir Horace RUMBOLD, İngiliz Temsilci Heyetinin, İngiliz uyruklarının İngiltere'de işlemiş olabilecekleri suçlar yüzünden Türk mahkemelerince yargılanabilmelerini kabul edemeyeceğini bildirdi. Türk iddiası, kabul edilemez.

General PELLÉ ile M. MONTAGNA da, bu metin üzerinde her türlü çekinceler [ihtirazî kayıtlar] öne sürdüklerini söylediler.

Bu sorunun hukuk danışmanlarına gönderilmesi kararlaştırıldı.

Madde 22.

TAHİR BEY, Türkiye'de yargı rejimine ilişkin Bildiri'yi Türk Hükümeti kendiliğinden yapmış olduğuna göre, bu Bildiri'den söz edilmesinin gereksiz olduğunu söyledi. Böyle olmazsa, bu Bildiri'nin niteliği de değiştirilmiş olacaktır.

General PELLÉ, bu maddenin, aslında, Türkiye'nin, Türkiye'de yerleşecek yabancıları koruyacağını belirten bir bildiriden başka bir şey olmadığını söyledi.

İSMET PAŞA, güçlüğün yalnız biçimle ilgili bulunduğu kanısındadır. Türkiye, adalete ilişkin olarak kendiliğinden bir Bildiri'de bulunmağı kabul etmektedir; bu Bildiri'den uluslararası bir Sözleşmede söz edilirse, Bildiri de, böylece, uluslararası bir senet niteliğini almış olur.

M. RYAN, Türk Temsilci Heyetinin, bu Bildiri'den, değil yalnız Sözleşmede, Son [nihaî] Senet'de bile, hiç bir biçimde söz edilmemesini istediğine dikkati çekti. Bu Bildiri'den, hiç olmazsa, Son [nihaî] Senet'de söz edilmektedir.

Kaldı ki, bu Bildiri'nin, Türk Kırmızı Kitabında gösterildiği gibi, Son [nihaî] Senet'de belirtilmemiş olması, yalnız maddî bir yanlışlık sonucu da olabilir.

İSMET PAŞA, bu Bildiri'den, Sözleşmede ya da Senet'de söz edilmesiyle, Bildiri'nin niteliğinin değiştirilmemesi yolunda bir kez daha direndi.

Sir Horace RUMBOLD, Bildiri'den, hiç olmazsa Son Senet'te söz edilmesi gerekeceği kanısında olduğunu söyledi.

Bu sorunun hukuk danışmanlarına gönderilmesi kararlaştırıldı.

Madde 23.

TAHİR BEY, 23 ncü maddedeki "borç yüzünden hapse" kelimelerinin metinden çıkartılmasını, Türk Temsilci Heyetinin gerekli gördüğünü belirtti;

çünkü, bu kelimelerin metinde tutulması, şimdiki durumda, Türkiye'de, gerek Türk uyruklarına gerekse yabancı uyruklara uygulanmakta olan, borç yüzünden hapis cezasının, bundan böyle, bu konuda özel sözleşmeler yapılıncaya kadar, uygulanmayacağı kanısını uyandıracaktır. Bu yüzden, metni açıklığa kavuşturmak gerekmektedir.

Bu sorunun hukuk danışmanlarına gönderilmesi kararlaştırıldı.

Okullar, v.b.

Madde 24.

TAHİR BEY, Türk Temsilci Heyetinin, 24 ncü maddeyi metinden çıkartarak, bunun yerine, onunla hemen hemen aynı anlamda olan, bir bildiri konulmasını istemekte olduğunu söyledi. Bildirinin dayanacağı ilke, yabancı kurumların, benzer Türk kurumlarıyla bir tutulmasıdır. TAHİR BEY, Türk karşı-tekliflerinin basılmış metninde bir atlama olduğunu ve "kurumlar" sözünden önce "dinsel" kelimesinin yazılması gerektiğini söyledi.

Sir Horace RUMBOLD, Türk Temsilci Heyetince teklif edilen bildirinin anlamının, 24 ncü maddenin anlamından, kapsamca daha dar olduğunu belirtti. Öte yandan, uluslararası bir Senette, bu kurumların, Türkiye'nin çıkarlarına aykırı eylemlerde bulunmayacaklarını belirtmek çok güce gidicidir; çünkü, Müttefik kurumları, Türk Hükümetine karşı dürüstlükten hiç de ayrılmak niyetinde değillerdir.

General PELLÉ, yeni kurumların açılmasına ilişkin 24 ncü* maddenin ikinci paragrafının, Türk Temsilci Heyetinin teklif ettiği Bildiri'de, tümüyle çıkartılmış olduğunu söyledi. Bundan, Türkiye'nin, yeni kurumlar açılmasını yasaklamak niyetinde olduğunu mu çıkartmak gerekir? Böyle ise, bu pek ağır bir davranış olur.

MÜNİR BEY, bu konuda Kapitülasyonlar rejimi altında bile, bu biçim kurumların açılmasının çok kesin şartlara bağlanmış olduğunu söyledi: Her seferinde, özel bir İrade** gerekirdi. Türk Temsilci Heyetinin, bu kurumların bağlı olacakları rejimin Sözleşme ile saptanmasını istememesinin ek nedenlerinden biri de, kural olarak, yerleşme sözleşmelerinde bu çeşit sorunların düzenlenmemesidir. Öte yandan, bu kurumların, ülkesinde yerleşmiş bulundukları Devletin kanunlarına bağlı olmaları da kuraldır. Kazanılmış [muktesep] durumlara halel vermemek için, Türk Temsilci Heyeti, 29 Ekim 1914 tarihinden önce tanınmış bulunan kurumların, birtakım şartlar altında, varlıklarını sürdürebilmelerini kabul etmektedir. Bu tarihten sonra, Türkiye ile Müttefik Devletler arasındaki ilişkiler kesilmiştir; yeniden, usulüne uygun olarak, hiç bir kurum açılamamıştır. Bu tarihin kabulü, böylece, hukuka uygun olarak kazanılmış hiç bir hakka zarar vermemektedir; çünkü, uygulama alanında, savaştan sonra, yeni kurumlar açılmışsa, bunların, hukuk bakımından bir varlığı olamaz. Bu çeşit kurumların açılması, her vakit, daha önce, birtakım şartlar altında ve kesinlikle belirtilmiş işlemlerin yapılmasından sonra verilen, Padişahın bir İrade'sine bağlı olduğundan, Türk

* Fransızca metinde "article 14". (S.L.M.)

** Fransızca metinde "irade". (S.L.M.)

Temsilci Heyeti, bu konudaki karşı-teklifinde direnmek zorunluluğunu duymaktadır. Kaldı ki, Türk Temsilci Heyeti, Türk-Fransız Ankara Anlaşmasına ek mektuplardan birinde, bu konuya ilişkin olarak kendisine tanınmış bulunan hakları da saklı tutmaktadır; Türk Temsilci Heyetinin Bildirisi, bu mektubun metnini olduğu gibi aktarmaktadır.

M. MONTAGNA, Ankara Anlaşmasının ancak Fransa ile Türkiye'yi ilgilendirdiğini, Fransa'dan başka Müttefik Devletler ile Türkiye arasındaki ilişkilerde bu Anlaşmanın öne sürülmeyeceğini belirtti. Türk Temsilci Heyetinin teklif ettiği metin, korunması gereken pek meşru çıkarları zarara uğratabilecek niteliktedir.

M. BARGETON, Türk Temsilci Heyetince teklif edilen hükmün, uygulamada yaratabileceği güçlüklerin somut bir örneğini vermek istediğini söyledi. Askerlik olayları yüzünden, kurumların, konul [ikametgâh] değiştirmek zorunda kaldıkları olabilmiştir. Daha önceleri varolan kurumların yerini almış bulunan bu yeni kurumlar, tanınmamış mı sayılacaklardır?

İSMET PAŞA, Türk Temsilci Heyetinin yayınlanmağa hazırladığı bildiriyle, Türk Hükümetinin, Müttefik Devletlere, tek-taraflı bir çıkar sağlamakta olduğunu belirtti. Türkiye için, teklif etmekte olduğundan daha geniş bir yüküm altına girme olanağı yoktur. Kaldı ki, olaylar da, Türkiye'nin, söz konusu kurumlara varlıklarını sürdürme bakımından yeterli güvenceler sağlamakta olduğunu ispatlamaktadır.

M. RYAN, gerçekten, Kapitülasyonlar rejimi altında, din ve eğitim kurumlarıyla hastanelerin durumunun, anlaşmalara dayanan özel düzenlemelere konu olduğunu kabul etmektedir; bu düzenlemeler, Kapitülasyonlarla bir ölçüde bağlantılı olmakla birlikte, bir noktaya kadar da onlardan bağımsız idiler. Bununla birlikte, uluslararası bir sözleşmede, uyrukların bütün bir kesiminden söz edilmesi hakkını Müttefik Devletlerden almak için, böyle bir nedene dayanmak güç görünmektedir. Türk Temsilci Heyetinin açıkladığı isteğe saygı duygusuyla, Müttefik Devletler, 26 ncı maddenin metinden çıkartılmasını kabul edebilirlerdi; fakat, Türk Hükümetinin yapacağı Bildiri'nin, Son [nihaî] Senet'de belirtilmesini istemek, Müttefik Devletlerin yapabileceklerinin enazıdır.

M. RYAN, öte yandan, belirtilmiş bulunan esaslı değişikliklerden başka, Türk metninin, ikinci paragrafta, "özel niteliklerine ve serbestçe çalışmalarına halel gelmeksizin" cümle parçacığını da çıkartmış bulunduğunu görmektedir. Konferansın ilk döneminden sonra meydana gelen son olaylar, bu kurumların o vakte kadar taşıdıkları niteliği artık onlarda bırakmamağa Türk makamlarının kararlı olduklarını gösterir gibi göründüğü için, bu hüküm, bu kurumların korunması bakımından daha da esaslıdır. Nitekim, bundan üç hafta önce, İstanbul Vilâyeti makamları, Müttefik eğitim kurumlarına [okullarına] gönderdikleri bir genelgede, Türk dili, Türk tarihi ve Türkiye coğrafyası okutmak üzere, üç Türk öğretmen kullanmalarını buyurmuştur. Bu buyuru, özellikle can sıkıcı bir niteliktedir; çünkü, bu kurumlar, öğrencilerine, Türk dilini öğretmekten bir an geri kalmamışlardır – bu da, kaldı ki, doğaldır; fakat, onları, kamu makamlarınca atanmış öğretmenler kullanmaya zorlamakla; bu öğretmenlere verilecek ücreti saptamakla; bu kurumları, öğretimlerini Türkçe yapmak zorunda bırakmakla, okulların işleyişine

çok ciddî engeller çıkartılmış olduğu da gerçektir. Şüphesiz, bu gibi tedbirler, küçük okullara öylesine ağır bir yükü yükleyecektir ki, onların yalnız nitelikleri değil, varlıkları bile tehdit edilmiş olacaktır.

General PELLÉ ile M. MONTAGNA, İngiliz Temsilci Heyetinin görüşlerine tümüyle katıldıklarını söylediler.

İSMET PAŞA, yabancı kurumların varlığını kabul etmekle, Türkiye'nin, Müttefik Devletlere çok büyük bir ödünde [tâvizde] bulunmakta olduğunu belirtti. Türkiye, uluslararası bir sözleşmeye, bu konuda bir hüküm konulmasını – karşılığı ne olursa olsun – kabul edemez.

Sir Horace RUMBOLD, metnin daha açıklığa kavuşturulması ve daha genişletilmesi şartıyla, Müttefiklerin, Türkiye'nin bir bildiri yayınlaması ilkesine itiraz etmediklerini söyledi. Sir Horace RUMBOLD, üstelik, kurumların özel niteliğini koruyan bir cümlenin konulmasını da gerekli görmektedir. Son olarak, Bildiri'nin, Konferansın Son [nihaî] Senedinde belirtilmesi de yerinde olacaktır. Sir Horace RUMBOLD, sonuç olarak, sunulmuş bulunan görüşlerden de esinlenerek, teklif edilen Bildiri metnini incelemekle hukuk danışmanlarının görevlendirilmesini teklif etmektedir.

İSMET PAŞA, Bildiri'nin niteliğinin değiştirilmemesine çok önem verdiğini söyledi. İSMET PAŞA, hukuk danışmanlarının, Son [nihaî] Senette Bildiri'den söz edilip edilmemesi sorununu incelemelerini kabul etmektedir.

Bu yolda karar verildi.

Madde 25.

TAHİR BEY, 25 nci madde konusunda, Sözleşmenin yalnız Müttefik Devletlerle Türkiye arasında görüşülmüş olduğunu belirtti. Bu Sözleşmeyi imzalamamış olan ve yerleşme şartlarını Türkiye ile aynı temeller üzerinde düzenlemek isteyen Devletlerin, bu konuda Türkiye ile görüşmeleri gerekecektir. Kaldı ki, Türkiye, bu bakımdan hiç bir güçlük çıkartacak da değildir; şu var ki, Sözleşmeye genel bir katılma maddesi konulması yerinde görünmemektedir.

Sir Horace RUMBOLD, Müttefiklerin, bu hükmün kaleme alınışına ilişkin olarak, Türk Temsilci Heyetine yeni bir tasarı sunmaya hazır olduklarını söyledi. Bu tasarının, incelenmek üzere, hukuk danışmanlarına gönderilmesini teklif etti.

İSMET PAŞA, Konferansda temsil edilmekte olan Devletlerin, başka Devletler adına andlaşma yapamayacaklarını söyledi. Bu durumda, hukuk danışmanlarını gereksiz bir işle görevlendirmenin yararı yok görünmektedir.

Sir Horace RUMBOLD'un direnmesi üzerine, İSMET PAŞA, hukuk danışmanlarının bu sorunu incelemelerini kabul etti. Uzlaşma amacıyla, İSMET PAŞA, Sözleşmenin üçüncü Devletleri ilgilendirmediğinin, fakat Türkiye'nin aynı konu üzerinde özel sözleşmeler yapabileceğinin bildirilmesini teklif etti.

Bu bildirinin tutanaklara geçirilmesi kararlaştırıldı.

Son hükümler.

Sir Horace RUMBOLD, Türk Temsilci Heyetince metne konulan son [nihaî] hükümlerde, Sözleşme hükümlerine karşılıklı olma [mütekabiliyet] ilkesinin

uygulanacağının kesinlikle belirtilmiş olduğunu söyledi. Sir Horace RUMBOLD, İngiliz İmparatorluğunun tümünü aynı düzeye koyan bir metnin kabulünde, hukuk açısından bir sakınca görmektedir. Sir Horace RUMBOLD, bu güçlüğü ortadan kaldırmak için, teklifin, incelenmek üzere, hukuk danışmanlarına gönderilmesini teklif etti.

Bu yolda karar verildi.

Madde 26.

Sir Horace RUMBOLD, Türk Temsilci Heyetinin, sözleşmenin süresini beş yıl olarak sınırlamayı teklif ettiğini belirtti; buna karşılık, Müttefiklerin metni, bu senet için, sınırlı bir süre öngörmemektedir.

TAHİR BEY, uluslararası sözleşmelerin süresinin ne zaman sona ereceğinin belirtilmesinin bir kural olduğunu söyledi. Türkiye, beş yıllık bir süre teklif etmektedir.

Sir Horace RUMBOLD, bu sürenin uzatılmasını, örneğin, on yıl olarak saptanmasını istemektedir.

TAHİR BEY, beş yıllık bir sürenin yeterli olduğu kanısındadır. Bu süre sona erince, sözleşmenin süresini uzatmanın gerekip gerekmeyeceğine bağıtlı taraflar karar vereceklerdir.

General PELLÉ, belirli bir süresi olan sözleşmelerde, sürenin sözleşmenin sona erdiğini bildirmeyerek kendiliğinden uzatılmasına (*taciret reconduction*) ilişkin bir maddenin bulunmasının da uygulanan bir yol olageldiğini söyledi. Öte yandan, saptanacak süre bakımından, bu sürenin, Türkiye'de yerleşmek isteyen yabancılara gerekli güvenceleri vermek için yeterli olup olmadığını da incelemek uygun olacaktır. General PELLÉ, kendi hesabına, beş yıllık bir sürenin çok kısa olduğu kanısındadır.

İSMET PAŞA, bu görüşe katılmadığını söyledi. Beş yıllık süre, yabancılara her türlü güveni vermeye yetecek kadar uzundur. Bu süre çok uzun da değildir; çünkü, bu arada koşullar kökten bir değişikliğe uğrayabilir ve bu yüzden sözleşmenin kökten değiştirilmesini de zorunlu kılabilir.

General PELLÉ, sözleşmede, bir kendiliğinden-uzatılma maddesinin (*clause de tacite reconduction*) bulunmasında direndiğini söyledi. Gerçekten, Sözleşme sona erdiği zaman, bütün Sözleşmeyi yeniden tartışma konusu yapmamakta yarar vardır. Koşullar gerçekten değişmişse, Sözleşmenin sona erdiğini bildirmek mümkündür.

İSMET PAŞA, Sözleşmenin süresinin beş yıl olmasını ve bir kendiliğinden-uzatılma maddesinin konulmasını kabul ettiğini söyledi.

RIZA NUR BEY, Sözleşmenin sona erdiğini bildirme hakkının (*droit de dénonciation*) iki taraf için de var olduğunu belirtti. RIZA NUR BEY, Konferansın ilk döneminde, bu sözleşmenin süresinin saptanması söz konusu olduğu bütün durumlarda, Müttefiklerin, beş yıllık bir süre teklif etmiş olduklarını söyledi. Türk Temsilci Heyetinin de böyle bir teklifte bulunmasının nedeni budur.

Sir Horace RUMBOLD, Rıza Nur Bey'in görüşünü paylaşmamaktadır: Müttefik Temsilci Heyetleri, başka hükümler için beş yıllık bir süre teklifinde

bulunmuşlarsa da, bu tekliflerle ilgili konularda – örneğin, yargı rejimine ilişkin bildiri ile, sağlık sorunlarına ilişkin maddelerde sözü edilen, Avrupalı hekimler atanması gibi – geçici bir dönem söz konusu olduğu zaman, böyle davranmışlardır.

M. MONTAGNA, Sözleşmenin süresine ilişkin Türk teklifinin kabulü konusunda çekincesi [ihtirazî kaydı] olduğunu söyledi. M. MONTAGNA, bu maddeyi yeniden gözden geçirmekle görevlendirilmiş hukuk danışmanlarının, çatışır görüşler arasında uzlaşmayı gerçekleştirecek, ortalama bir süre bulacaklarını ummaktadır.

Sir Horace RUMBOLD ile General PELLÉ de, aynı çekincelerde bulundular.

Bu maddenin, incelenmek üzere, hukuk danışmanlarına gönderilmesi kararlaştırıldı.

Oturuma saat 13.20 de son verildi.

(5) SAYILI TUTANAK

4 MAYIS 1923, CUMA OTURUMU

Oturum, Ouchy Şatosunda, saat 10.30 da, Sir Horace Rumbold'un başkanlığında açıldı.

Hazır bulunanlar:

MM. GREW, DOLBEARE, BELİN, TURLİNGTON, BARNES (*Amerika Birleşik Devletleri*); Sir Horace RUMBOLD, MM. RYAN, PAYNE, MALKİN, FORBES ADAM, BENTİNCK, EDMONDS (*İngiliz İmparatorluğu*); General PELLÉ, MM. FROMAGEOT, BARGETON, DE PERCİN, LAGARDE (*Fransa*); MM. VENİSELOS, CACLAMANOS, MİCHALOPOLUS (*Yunanistan*); MM. MONTAGNA, GUARİGLİA, GALLİ, İNDELLİ, GUARNASCHELLİ, GUİSİ (*İtalya*); MM. OTCHİAİ, NAGAOKA, SATO, HOTTA (*Japonya*); MM. DİAMANDY, CONTZESCO (*Romanya*); MM. YOVANOVİTCH, ANTİTCH (*Sırp-Hırvat-Sloven Kırallığı*); İSMET PAŞA, RIZA NUR BEY, TAHİR BEY, MÜNİR BEY, Yarbay TEVFİK BEY, TEVFİK KÂMİL BEY, Dr. NİHAD REŞAD BEY, HÜSEYİN BEY, ÂLİ Bey (*Türkiye*).

M. MASSİGLİ, *Konferansın Genel Sekreteri.*

Türkiye'de adaletin yönetimine ilişkin Bildiri.

Sir Horace Rumbold aşağıdaki bildiriyi okudu:

"Bugün, Türkiye'de adaletin yönetimi konusunda, Türk Temsilci Heyetinin, Hükümeti adına, yapmayı ilke olarak kararlaştırmış olduğu Bildiri sorununu incelemeğe başlamamız gerekmektedir. Bu bildirinin amacı, Müttefiklerin, eski Kapitülasyonlar rejiminden, Türkiye'de yabancıların durumunu yalnız Devletler hukukunun [uluslararası kamu hukukunun, *le droit public international*] düzenleyeceği bir duruma birden bire geçmenin, uyruklarının çıkarları üzerinde yapacağı etkilerden duydukları kaygıları dağıtmaktır. Sorunun özüne girmeden önce, 8 Nisan tarihli Türk notasına göre de, sürüp gider görünen bir yanlış anlamayı ortadan kaldırma zorunluluğunu duymaktayım. Bu notada, Türk karşı-tekliflerinin içine alınmış bulunan bildiri tasarının, aslında, bir Türk Tasarısı olmadığı söylenmektedir. Bu deyimi kabul ederek, benimsiyorum. Söz konusu formül, aslında bir Türk tasarısı değilse, aslında bir Müttefik tasarısı da değildir. Bu formülün kaleme alındığı koşullar herkesçe çok iyi bilindiği için, bunları yeniden

anlatmağı gerekli görmemekteyim. Yalnız şunu söylemek gereklidir: 4 Şubat günü öğleden sonra, Lord Curzon'un odasında yapılan ve Müttefik Temsilcileriyle Türk Temsilcileri arasında son toplantı olan toplantıdan sonra, neler olup bitmişse, bunların hepsi, barışın hemen gerçekleştirilmesini mümkün kılmak umuduyla yapılmıştır. Bu umut gerçekleşmeyince, her birimiz eski yerimizde kalmış olduk. İsmet Paşa, eski durumunda kaldığı gibi, biz de eski durumumuzda, başka bir deyimle, Lord Curzon'un odasındaki toplantıdan önce ve bu toplantı sırasında öne sürülen tekliflerde kaldık.

"Bizi şimdi uğraştıran soruna gelince, bu görüş, aşağıdaki parçasını okuyacağım, 27 Mart tarihli Müttefikler notasında ortaya konmuştu: ...bununla birlikte, bu Devletlerin, İngiliz, Fransız, İtalyan ve Türk Temsilcilerinin Beau Rivage Otelinde 4 Şubat akşamı yaptıkları toplantıdan sonra, Müttefiklerin, bildiri tasarısında öne sürülebilmiş değişikliklerden herhangi biriyle bağlıymış gibi sayılmamaları da gerekmektedir.

"İngiliz Temsilci Heyeti adına konuşurken, bu açık ve kesin bildiriyi doğrulamaktan başka bir şey yapamam.

"Türk Temsilci Heyetinin benimsediği tasarı, son bir Müttefikler teklifiymiş gibi sayılmamalıdır; üstelik, bu tasarıya, Müttefiklerin görüşlerini olumlu bir biçimde yerine getiren bir formül olarak hiç de bakmamak gerekir. Bu bildirinin tarihinden bir ayı aşan bir süre önce, bu konuyla uğraşmış olduğum için, 8 Nisan tarihli Türk notasında bu formüle ilişkin satırları okuduğum vakit, kendi hesabıma daha da şaştığımı eklemeliyim. İstanbul'a dönüşümde, benden önce gelmiş bulunan İsmet Paşa'nın, söz konusu formülü, Müttefiklerin kesin ve son görüşünü anlatır saydığını öğrendim. Durumu İsmet Paşa'ya açıklamasını, İstanbul'daki temsilcimizden rica etmekte gecikmedim.

"Sorunun özüne geçiyorum.

"27 Mart tarihli notalarında, Müttefikler, az önce belirttiğim formüle dayanan, bildiriye ilişkin Türk karşı-tasarısını, 3 Şubat tarihli kendi tasarılarına yaklaştırmak için, bütün çabalarını göstermeğe hazır olduklarını bildirmişlerdir.

"Şimdi de bunu yapmağı deneyeceğiz. Metni sizlere toplantı sonunda dağıtılacak olan, yeni bir tasarı hazırladık. Bu tasarının, Yazı Komitesince incelenmesini teklif ediyorum. Bu tasarıyı, Türk metnine yaklaştırmağa çalışmak yolunda verdiğimiz sözü tutmuş bulunuyoruz; ancak, bizce çok önemli olan bir noktada bir ayrılık olduğunu Türk Temsilci Heyetinden saklamayacağım. Bildiride öngörülen kısa dönem içinde, İstanbul ve İzmir yönetim bölgelerinde, yabancı kişiler ve konutlarla ilgili olarak, tutuklamaların, konutların aranmasının ve denetiminin, her zaman, ancak, Türk Hükümetinin hizmetine alacağı hukuk danışmanlarının rızasıyla yapılabilmesini istemekteyiz. Tasarıdan, Samsun ve Adana yönetim bölgelerini çıkartarak, bunun yerine, İstanbul ve İzmir dışında yapılacak araştırmaların ve bu gibi işlemlerin, en yakın yerde bulunan hukuk danışmanlarının bilgisine sunulmasını istemekteyiz. Bu küçücük istekleri gerektiren çok önemli nedenleri bir kez daha anlatacak değilim; çünkü bu nedenler, Konferansın birinci dönemi boyunca, bir çok kez açıklanmış bulunmaktadır. Yalnız, Türk Temsilci Heyetine, Müttefiklerin ilk isteklerini ne ölçüde kısmış bulunduklarını hatırlatarak,

Türk Temsilci Heyetinden, karşı-tasarımızı uzlaşıcı bir tutumla incelemesini rica edeceğim. İngiliz Temsilci Heyeti adına, Türk Temsilci Heyetinden şuna inanmasını isterdim: Bu tasarıyı kaleme alırken, Müttefikler, Türk Hükümetinin egemen hakları konusundaki meşru kaygısına saygı gösterme isteğini, Türkiye'de yerleşmiş pek çok uyruklarının, daha az meşru olmayan çıkarlarıyla bağdaştırma çabasını, elden geldiği ölçüde, ileri götürmüşlerdir."

General PELLÉ, Sir Horace Rumbold'un yaptığı konuşmaya katıldığını söyledi. General PELLÉ, Türk Temsilci Heyetinden, kendisine sunulacak bildiri tasarısını, Müttefikler bu tasarıyı kaleme alırken nasıl bir tutumla davranmışlarsa, öylesine bir tutumla incelemesini rica etmektedir. General PELLÉ, beş yıllık kısa süre boyunca – bu süre sona erdiği zaman, Türkiye, ülkesinde adaleti dilediği gibi yönetebilecektir – gerekli olan güvenme ve güvenlik içinde bulunma duygusunu Müttefik uyruklarına ancak bu Bildirinin kapsadığı hükümlerin verebileceği kanısındadır.

M. MONTAGNA, Sir Horace Rumbold ile General Pellé'nin açıkladıkları görüşlere ve öne sürdükleri telkinlere katıldığını söyledi. M. MONTAGNA, Türk Temsilci Heyetinin iyi niyetiyle, herkesi memnun bırakacak bir çözüm hazırlanabileceğini, kendi hesabına, ummaktadır.

M. OTCHİAİ de, öne sürülen görüşleri desteklemektedir.

İSMET PAŞA, Türk Hükümetinin kendiliğinden yayınlamağı kabul ettiği, adaletin yönetimine ilişkin Bildiri'nin, 4 Şubat 1923 akşamı, Müttefik ve Türk Temsilcilerince, görüş birliği içinde kaleme alınmış olduğunu belirtti. Konferansın yeniden toplanması şartlarından biri, daha önce çözüme bağlanmış sorunların yeniden ortaya atılmamasıydı. Oysa, adaletin yönetimine ilişkin Bildiri sorunu – Türk Temsilci Heyeti, Müttefikler adına, M. Montagna'nın sunduğu metni kabul etmiş olduğuna göre – kesin çözüme bağlanmış bulunmaktadır.

Sir Horace RUMBOLD, bu sorunda Hükümetinin tutumunu iki kez açıkça belirtmiş olduğunu söyledi. Sir Horace RUMBOLD, Adnan Bey'den, bu konuda söylediklerini İsmet Paşa'ya iletmesini rica etmişti; bunun yapılmış olduğunu da, Sir Horace RUMBOLD, bilmektedir. İngiliz Hükümeti, bu sorunun, 4 Şubat günü öğleden sonra, Beau Rivage Otelinde yapılan toplantının sonunda ne durumda bulunuyorsa o durumda kalmış olduğu kanısındadır. İngiliz Hükümeti için, daha sonraki bütün değişiklikler değersizdir.

M. MONTAGNA, aşağıdaki bildiride bulundu:

"İsmet Paşa'nın öne sürdüğü görüşler ve kesin olarak değindiği noktalar, beni, 4 Şubat akşamı nelerin olup bittiği konusunda açıklamalarda bulunma zorunda bırakmaktadır. Lord Curzon'un dairesindeki toplantıdan sonra, M. Bompard ile ben, gerçekten, İsmet Paşa'ya, sözünü ettiği formülü sunduk. Türk Temsilci Heyetine şunu da hatırlatmak zorundayım: Bu formül, o akşam kabul edilmemiştir; daha da doğrusunu söylemek gerekirse, bu formül ilk anda kabul edilmekle birlikte, az sonra, bu kabulden cayılmıştır. Müttefik Temsilci Heyetlerince kabul edilebilecek en son ödün [tâviz] olarak beliren bu teklif, hemen o akşam, barışın imzalanmasını sağlamak amacıyla ve bu şarta bağlı olarak, öngörülmüştü. Ertesi gün, Türk Temsilci Heyetinin, tamamiyle özel olarak, formülü kabul edebileceğini bildirmiş

olduğu doğrudur. Vicdanımı temize çıkartmak için söylemem gerekir ki, Konferansın artık toplantı yapmaz olduğu bir sırada bildirilen bu gecikmiş kabulün hiç bir değeri olamayacağı gibi, böyle bir kabul, artık hükümden düşmüş bulunan bir formülü yeniden canlandıracak nitelikte de değildi."

İSMET PAŞA, M. Montagna'nın Müttefikler adına yapmış olduğu teklifin, az önce belirtilen şartlara bağlı bulunmadığı kanısındadır. Türk Temsilci Heyetinin, sonraları, resmî kişilerden almış olduğu birtakım teklifler bunun kanıtıdır; bu tekliflerin özü şuydu: Türk Temsilci Heyeti, Barış Andlaşması için Müttefiklerin teklif ettikleri esasları – özellikle Montagna formülünü – kabul ederse, barışın hemen yapılması mümkündür. Özellikle, Konferansın Genel Sekreteri, Türk Temsilci Heyetine, 6 Şubat günü, Montagna formülünün, Müttefik Temsilci Heyetlerinin görüşünü anlatır olarak kaldığını bildirmişti.

Öte yandan, Albay Mougin, Türk Hükümetine 8 Şubatta, Ankara'da, M. Montagna'nın, İSMET PAŞA'ya 5 Şubatta bildirdiği üzere, M. Montagna'nın teklif etmiş olduğu bildiri metnini kabul etmesinde direndiğini, Türk Hükümetine bildirmişti.

General PELLÉ, 4 Şubat günü ile sonraki günlerde, Lausanne'de olup bitenler konusunda kişisel anılara başvuramayacağını söyledi. Bununla birlikte elinde bulunan belgeler, Sir Horace Rumbold ile M. Montagna'nın öne sürdükleri tezin, olayların gerçekliğine açıkça uygun düştüğünü göstermektedir. M. Montagna, 4 Şubat akşamı, Rıza Nur Bey'le birlikte, hemen anlaşmaya, bunun sonucu olarak da, Andlaşmanın imzalanmasına varmayı sağlayabilecek bir metin hazırlanmasına çaba göstermiştir. Türk Temsilci Heyeti, o vakit bu metni kabul etmemişti. M. Bompard, aynı gün, bu durumu Fransız Hükümetine bildirmiştir.

5 Şubatta, Konferans resmen dağıldığı vakit, İsmet Paşa, bu metni kabule hazır olduğunu, M. Bompard'a söylemiştir; M. Bompard, kendi adına, metnin olduğu gibi tutulmasına razı olduğunu, ancak, bu durumda, Konferansça ve Konferans adına resmen sunulmuş bir metin söz konusu olmadığını, çünkü Konferansın dağılmış bulunduğunu bildirmiştir. Müttefik Devletler, 27 Mart tarihli notalarında, bu konuda hiç bir şüpheye yer bırakmadılar; çünkü, Müttefik ve Türk Temsilcileri arasında, 4 Şubatta, Beau Rivage Otelinde yapılan toplantıdan sonra, öne sürülen değişiklik teklifleriyle kendilerini bağlı saymadıklarını kesin olarak belirtmiş bulunmaktaydılar.

M. Massigli'nin, İsmet Paşa'ya başvurmasına gelince, bunu, M. Massigli, M. Bompard adına yapmış ve söyleyeceklerinin, bu temel üzerinde barışın yapılmasının mümkün olduğu kanısını öne süren, Fransız Temsilcisinin kişisel bir görüşü olduğunu açıkça belirtmişti. Kaldı ki, M. Bompard'ın öne sürmüş olduğu telkinin, bir de karşılığı vardı: Ekonomik hükümler dışında, Andlaşmanın maddelerinde hiç bir değişiklik istenmeyecekti.

Albay Mougin'e gelince, M. PELLÉ, Albayın, Ankara Hükümeti yanına atanmış bir diplomasi temsilcisi sıfatı olmadığını belirtmeyi gerekli görmektedir. Türk Hükümeti yanına, Fransa Hükümetinin, İsmet Paşa'nın çok iyi bildiği koşullar içinde atanmış tek temsilcisi, General PELLÉ'dir. Albay Mougin, yalnız, Lausanne görüşmelerini başarısızlığa uğrattığı yollu Fransız Temsilci Heyetine yöneltilen

eleştirinin yersizliğini göstermek üzere, Fransız Temsilci Heyetinin, ortaya çıkan durumdan kesinlikle sorumsuz olduğunu, çünkü, M. Bompard'ın, M. Montagna'ca kararlaştırılmış formülü kabule hazır bulunduğunu, kendi adına, söylemiştir.

Bütün bunlardan, açıkça şu sonuç çıkmaktadır: M. Bompard'ın tamamiyle kişisel olarak söylediği – kaldı ki gerçekleşmemiş şartlara da bağlı – sözleri, gerek Sir Horace Rumbold'un yaptığı konuşmalar, gerekse Müttefik Hükümetlerin 27 Mart tarihli notalarında apaçık olan konuşmaları değerinden düşürmek için, hukuk bakımından, öne sürülemez.

İSMET PAŞA, Türk Hükümetine karşı Albay Mougin'in hukuksal durumu ne olursa olsun, gerçekte, Türk Hükümetinin, bu subayın sözlerini, Fransız Hükümeti adına söylemiş saymakta her bakımdan haklı olduğu kanısındadır. Albay Mougin, Türk Hükümetine şunu bildirmiş bulunmaktadır:

"4 Şubatta, Türk Temsilci Heyeti, adalete ilişkin Bildiri metninde yapılması Müttefikler adına M. Montagna'ca teklif olunan değişiklikleri kabul etmemiştir. Ertesi gün, İsmet Paşa, bu değişiklikleri kabul ettiğini, M. Bompard'a ve Marki Garroni'ye söylemiştir. Fransız Hükümeti, İngiliz Hükümeti ile görüştükten sonra, Lausanne'da hazırlanmış Barış Andlaşmasını, bu esaslar içinde, imzalamaya hazırdır."

Bükreş'ten geçişi sırasında, İsmet Paşa'ya, Romanya'lı bir yüksek kişi, teklif olunan esaslar üzerinde, görüşmelerin sürdürülebilmesini, Fransız ve İngiliz Hükümetleri adına belirtmiştir.

General PELLÉ, İsmet Paşa'nın az önce sözünü ettiği ve Albay Mougin'in imzasını taşıyan belgeden hiç haberi olmadığını söyledi. Bu belgenin özel nitelikte olup olmadığını da, General PELLÉ bilmemektedir. Ne olursa olsun ve bu belge ne nitelikte bulunursa bulunsun, bu belge, 4 Şubat günü gerçekleştirilmeyen anlaşmanın, ertesi sabah, Konferans artık kapanmışken, gerçekleştiğini belirtmektedir. Kendi hesabına, General PELLÉ, Bükreş'te neler konuşulduğunu da hiç bilmemektedir.

M. DİAMANDY, Bükreş'te İsmet Paşa ile M. Duca arasında görüşmeler olduğunu bilmektedir; ancak, bu konuda daha kesin bilgiler verebilecek durumda değildir.

Sir Horace RUMBOLD, Romanya Dışişleri Bakanının, İsmet Paşa'ya söylediklerinin, Konferansa Çağıran Devletlerce esinletilmemiş, kişisel telkinlerden başka bir şey olmadığını, İngiliz Hükümetine bildirmiş olduğunu söyledi.

İSMET PAŞA, az önceki karşılıklı görüşlerden, 5 Şubatta, M. Bompard, Marki Garroni ve kendisi arasında, M. Montagna'nın teklif ettiği metin üzerinde bir anlaşmaya varılmış olduğunun ortaya çıktığını söyledi. İSMET PAŞA, bu formül esas alınarak, barış görüşmelerinin sürdürülebileceğinin, kendisine her zaman söylenmiş olduğunu da sözlerine ekledi.

27 Mart tarihli notalarında, Müttefik Hükümetler, M. Montagna'nın sunduğu tasarı üzerinde, Konferansın ertelenmesinden sonra meydana gelen değişikliklerle kendilerini bağlı saymadıklarını, başka çekinceler [ihtirazî kayıtlar] arasında, belirtmişlerdir. Türk cevabının kapsamını kabul ettikten sonradır ki, Müttefikler, Konferansın yeniden başlamasına karar vermişlerdir.

Sir Horace RUMBOLD, Müttefik Devletlerin, konuşmalara yeniden başlamağı kabul etmekle, İsmet Paşa'nın ortaya koyduğu şartları da kabul etmiş olmayı hiç bir vakit düşünmemiş bulunduklarını söyledi. Kaldı ki, İsmet Paşa ile Rıza Nur Bey'in, Beau Rivage Otelindeki son toplantıda, Lord Curzon'un, ayrılışından sonra artık Müttefik tekliflerinin söz konusu edilemeyeceğini söylemiş olduğunu hatırlamaları gerekir. Son olarak, Sir Horace Rumbold'un kendisi de, bu konuda İngiliz Hükümetinin tutumunu, Adnan Bey'e, iki kez açıklamıştır; Sir Horace RUMBOLD, bu konuda söylediklerinin İsmet Paşa'ya aktarıldığını ve İsmet Paşa'nın da bu sözlerin kendisini güç durumda bıraktığını söylediğini bilmektedir.

İSMET PAŞA, Türk Temsilci Heyetinin 27 Mart tarihli notaya verdiği cevapta belirtilen esaslı noktalardan birinin, Müttefik Temsilci Heyetlerinin, Montagna formülünü kesin olarak saymaya ara vermedikleri olduğunu belirtti. Türk Temsilci Heyeti, bu formülün, bu konuda katlanabileceği fedakârlıkların ençoğu [azâmîsi] olduğunu düşünerek, Konferansın yeniden başlamasını, ancak bu şartla kabul etmişti. Türk Temsilci Heyeti, bu esasa dayanarak, Lausanne'a yeniden gelmeyi kabul etmiştir; Türk Temsilci Heyeti için, bu sorun, kesin olarak çözüme bağlanmıştır.

İSMET PAŞA, Konferansın, Türk Temsilci Heyetince teklif edilen bildiri tasarısını uygun görmesi ve gündeme geçmesi teklifinde bulundu.

Sir Horace RUMBOLD, İngiliz Temsilci Heyetinin, bu sorunu çözüme bağlanmış saymadığını ve daha önceki görüşlerinden vazgeçmediğini söyledi.

General PELLÉ, hukuk açısından, durumun kesinlikle aydınlanmış olduğunu söyledi. Konferansın ertelenmesinden sonra, Müttefikler tekliflerde bulunmamışlardır; bulunamazlardı da. Uygulama bakımından, Konferans, hem Türk hem de Müttefik Temsilci Heyetlerince kabul edilebilir bir metin aramakla görevlidir. Burada uygun bulunacak metnin, ilgili Devletlerin Parlâmentolarınca da uygun bulunması ve her ülkede kamu oyunun da bu metni yeterli sayması gerekir.

M. MONTAGNA, yapılan açıklamaların durumu tamamiyle aydınlığa çıkardığını söyledi. Beau Rivage Otelinde, 4 Şubat akşamı yapılan toplantıdan sonra öne sürülmüş tekliflerin, Türk Temsilci Heyetince, yararlı olacak biçimde vaktinde kabul edilmemiş olduğu söz götürmez. Bu Heyetin, Konferans dağıldıktan sonra, kabul ettiğini bildirmiş olması da, zorunlu olarak, geçersizdir. M. MONTAGNA, Türk Temsilci Heyetine bir metin taslağı verdiğini yalanlayacak değildir; fakat, bu metnin herkesçe kabul gördüğünü ve bu metin konusunda Müttefik Devletlerin resmen bir yüküm altına girdiklerini söylemek de doğru değildir; Türk Temsilci Heyeti, bu metni şimdi açılmış olan görüşmelere esas olarak alamaz.

Kaldı ki, bu nokta üzerinde tartışmaları uzatmak da bir şeye yaramayacaktır. Gerçekte, Müttefikler, Türk Temsilci Heyetine, bu Heyetin benimsediği metinden pek de uzaklaşmayan ve Müttefik Temsilci Heyetlerinin kanısınca, göz önünde tutmakla görevli oldukları zorunlulukları daha iyi karşılayan, bir metin sunmağa da hazırdırlar. Basit bir usul sorunu yüzünden, böylesine gerekli olan anlaşma bozulmamalıdır.

M. MONTAGNA, Türk Temsilci Heyetinin iyi niyetine seslenerek, kendisine sunulacak ve bütün ilgililerin isteklerini yerine getirebilecek nitelikte olan teklifi, özenle incelemesini, Türk Temsilci Heyetinden istemektedir.

İSMET PAŞA, yapılmış açıklamalardan, yalnız, M. Montagna'nın, kendisine, Müttefikler adına, bir tasarı sunduğunu ve bu tasarıyı 5 Şubatta kabul etmiş bulunduğunu dikkate alacağını söyledi. Bu tasarıdan caymakla, Müttefik Temsilci Heyetlerinin, daha önce çözüme bağlanmış bir konuyu yeniden ortaya attıkları açıkça bellidir.

Kaldı ki, gerçekte, Türk Temsilci Heyetince yeniden ele alınan formül, Türk Hükümetinin bu konuda katlanabileceği fedakârlıkların son sınırını göstermektedir.

Böyle olunca, Türk Temsilci Heyetinin durumu, hem hukuk hem de olgular [vakıalar] açısından, son derece güçlüdür; İSMET PAŞA, Montagna formülünü kabul etmesini ve gündeme geçmesini, Konferansdan yeniden istemektedir.

Sir Horace RUMBOLD, bu teklifi kabul edemeyeceğini söyledi.

General PELLÉ, Montagna Tasarısının Türk Temsilci Heyetine, ancak, Andlaşmanın geri kalan parçası toptan kabul edilmek şartıyla, sunulmuş olduğunu belirtti. Oysa, yeni görüşmelerin başından beri, Türk Temsilci Heyeti, Andlaşmanın çeşitli maddelerine bir çok değişiklik tekliflerinde bulunmuştur. Müttefik Temsilci Heyetleri, Türk Temsilci Heyetince, Andlaşmanın başka hükümleri üzerinde teklif edilen değişiklik tekliflerini görüşmeyi kabul ederken, Montagna tasarısını değiştirilemez bir formül olarak saymaları zorunluluğu savunulamaz.

İSMET PAŞA, bu sorunun, Türkiye'nin egemenliğine dokunduğunu ve karşılığı ne olursa olsun, az önce belirttiği ilkelerden vazgeçemeyeceğini belirtti.

General PELLÉ, Türk egemenliğinin, Müttefik Temsilci Heyetlerince daha önce yapılmış bildiriler ve teklif ya da kabul edilen çeşitli hükümlerle, tamamiyle korunmuş olduğunu söyledi. Kaldı ki, yalnız, Türkiye'de adalet rejimini geçici olarak düzenleyen bir bildiri söz konusudur. İsmet Paşa, Müttefiklerin kendisine sunmak istedikleri teklifleri incelemeğe razı olursa, bu tekliflerin Türk Hükümetinin egemenliğine ve bağımsızlığına hiç halel getirmediğini kolaylıkla görecektir.

İSMET PAŞA, Türk Temsilci Heyetinin, barışı mümkün kılabilmek için bütün çabalarını harcamağa ara vermediğini ve vermemekte olduğunu söyledi. Barışa giden yol üzerinde güçlükler çıkıyorsa, bunları çıkaran Türk Temsilci Heyeti değildir. Barışı gerçekleştirme olanaklarını tehlikeye düşürenin Türkiye olmadığını kamu oyunun anlaması kolay olacaktır.

M. MONTAGNA, bir usul sorununda, Türk Temsilci Heyetinin takındığı uzlaşmaz tutumu çok üzüntü ile karşıladığını söyledi. İsmet Paşa, hiç şüphesiz, Türkiye'nin egemenliğini tümüyle koruyacak nitelikte olan, Müttefiklerin teklifini, henüz öğrenmiş değildir. Bu durumda, bu teklifin incelenmek üzere hukuk danışmanlarına gönderilmesine karşı çıkması güç görünmektedir.

General PELLÉ, dünya kamu oyunun, bu sorunda, Müttefik Temsilci Heyetlerini haksız bulacağını sanmamaktadır. Temsilci Heyetlerinden herhangi biri uzlaşmaz diye nitelendirilecekse, bu her halde, Müttefik Temsilci Heyetlerinden biri olmayacaktır; gerçekten, onlardan hiç biri, Türk Temsilci Heyetinin öne sürdüğü bir teklifi derinlemesine incelemekten hiç bir vakit kaçınmamıştır; bütün bu Temsilci Heyetleri, her fırsatta, uygulanabilir temeller üzerinde anlaşma sağlamağa çaba

göstermişlerdir. Müttefik Temsilci Heyetlerinin Türk Temsilci Heyetinden istedikleri, kendisine sunmağı düşündükleri teklifleri, Türk Temsilci Heyetinin, uygulama değeri bakımından incelemesidir; Müttefik Temsilci Heyetleri, böyle bir incelemenin, İsmet Paşa'ya, Müttefiklerin, Türkiye'nin egemen haklarını ne ölçüde göz önünde tuttuklarını göstereceğine güvenmektedirler.

İSMET PAŞA, bu tartışmanın, Müttefiklerin, Türkiye'ye aşağı düzeyde bir Devlet işlemi yapmak istedikleri izlenimini Dünyaya vereceği kanısındadır. Yargı rejimi Türkiye'ninkinden daha üstün olmayan bir çok ulus vardır. Bununla birlikte, bu uluslar, Devletlerin bir karışımı [müdahalesi] ile karşılaşmamaktadırlar. Türkiye, ancak, egemenliğine, haysiyetine ve bağımsızlığına saygı temeli üzerinde görüşmeğe razı olabilir.

Sir Horace RUMBOLD, Müttefik Hükümetlerin, Kapilütasyonların kaldırılmasına razı olduklarını ve Türkiye'nin bağımsızlığına saygı göstermek isteğinde bulunduklarını yeterince ispatlamış olduklarını hatırlattı; bununla birlikte, birden bire yapılacak bir rejim değişikliğinin sonuçlarından kaçınabilmek için, bir rejimden ötekine geçerken, bir geçiş dönemini gerekli görmektedirler. Öngörülen geçiş rejimi, Türkiye'de yerleşmiş yabancılara, Kapitülasyonların kaldırılmasından sonra, bu ülkedeki işlerini sürdürüp sürdüremeyeceklerini hesaplama olanağını verecektir. Türkiye'nin onuruna ilişkin haklı duygularına, Kapitülasyonların kaldırılmasıyla, tam bir saygı gösterilmiş olmaktadır.

İSMET PAŞA, Müttefiklerin, bir elle verdiklerini öteki elle almak istediklerini sanmaktadır; Müttefikler, ilke olarak, Kapitülasyonlara son vermekte, fakat dolambaçlı bir yoldan, yeni Kapitülasyonlar yüklemektedirler. Türk Hükümetinin yapmağa hazırlandığı Bildirinin okunması, Türkiye'nin reformlara girişmek konusundaki iyi niyetini dünya kamu oyuna ispatlayacaktır.

RIZA NUR BEY, Montagna tasarısında öngörülen güvencelerin, söz konusu çıkarları bol bol gözetmeğe yeteceği kanısındadır.

General PELLÉ, Türkiye'nin egemenliği ve bağımsızlığı tartışma konusu olmadığına, öte yandan da, bir geçiş döneminin gerekliliği Türk Hükümetince kabul edildiğine göre, tartışılacak yalnız bir sorun kalmakta olduğunu belirtti: Türk Temsilci Heyetince teklif edilen metin tümüyle kabul edilebilir mi, yoksa bu metnin değiştirilmesi mi gerekir? Türk Temsilci Heyeti, sunduğu metnin olduğu gibi kabul edilmesini, Müttefik Temsilci Heyetlerinden istemektedir; Müttefik Temsilci Heyetleri, Türk Temsilci Heyetine yeni bir tasarı sunarak, bu tasarıyı incelemesini istemektedirler; uzlaşmaya yanaşmayan, gerçekten, Müttefikler değillerdir.

İSMET PAŞA, Türk Temsilci Heyetinin, bir geçiş döneminin gerektiğini hiç bir vakit, ilke olarak, kabul etmemiş olduğunu bildirdi. Türk Temsilci Heyeti, yalnız, Türk Hükümetinin iyi niyetini ve olumu tutumunu gösterecek olan bir bildiri yayınlamağı teklif etmiştir. Bu bildiri, Türkiye'nin razı olabileceği fedakârlıkların ençoğunu [azâmîsini] göstermektedir.

Sir Horace RUMBOLD, gerçekte, bir geçiş dönemi ilkesi Türk Temsici Heyetince kabul edilmemekte ise, Türk Temsilci Heyetinin teklif ettiği metnin son paragrafında, Bildirinin 5 yıl süreyle geçerli kalacağının neden belirtilmiş olduğunu sordu.

İSMET PAŞA, Türkiye'nin, iyi niyetini ve barışı gerçekleştirme isteğini ispatlamak üzere, beş yıl süreyle, özel bir fedakârlıkta bulunmağa razı olduğunu söyledi.

M. MONTAGNA, Türk Temsilci Heyetinin, Müttefiklerin yeni tekliflerini incelemeden reddetmesinin, akla yatkın gelmeyeceği kanısındadır.

General PELLÉ, bu yeni tekliflerin, Montagna tasarısı esas alınarak hazırlanmış olduğunu söyledi. Aslında, esasa dokunmayan bir kaç değişiklikten başka bir şey söz konusu değildir. Müttefik Temsilci Heyetleri, Türk Temsilci Heyetini, işte bu değişiklikleri incelemeğe çağırmaktadır. Hiç şüphe yok ki, Türk Temsilci Heyeti, bu incelemeyi *a priori* reddederse, büyük bir sorumluluk altına girmiş olacaktır.

M. GREW, incelenmekte olan soruna ilişkin olarak, bir bildiride bulunmaya razı olan Türk Temsilci Heyetinin tutumunu övgüyle karşılamakta olduğunu söyledi; M. GREW, bu bildirinin, yürürlükteki andlaşmalarda yapılabilecek ve Amerika Birleşik Devletlerinin Türkiye ile anlaşabileceği bir yeniden gözden geçirmeğe ilişkin olarak, Amerika Birleşik Devletlerinin kabul edebileceği bir biçimde kaleme alınacağını umut etmektedir.

Amerikan Hükümeti, söz konusu bildiri metninin, hukuk danışmanlarının görevlerini – örneğin, konut araması, araştırma ve tutuklama konularında – açıkça tanımlamasına büyük bir önem vermektedir.

İSMET PAŞA, Amerikan Temsilci Heyetinin, 4 Şubat toplantısına etkin bir biçimde katılmış olduğunu belirtti. M. Child'in, M. Grew'nun ve Amiral Bristol'un da, Montagna formülünü kabul etmiş bulunduklarını söyledi.

M. GREW, Amerikan Temsilci Heyetinin, Konferansın ertelenmesinden bir gün önce katılmış olduğu yarı resmî görüşmelerin niteliği konusunda, Türk Temsilcilerinin aklında bir yanlış anlama doğmuş olmasından korkmaktadır. Amerikan Temsilci Heyeti, o vakit, anlaşmaya varılmasını sağlamak yolunda dostça bir girişimde (*bons offices*) bulunmaktan başka bir şey yapmamaktaydı. Amerikan Temsilci Heyetinin, kendi adına ya da Müttefikler adına herhangi bir yüküm altına girmemiş olduğu açıkça bellidir.

İSMET PAŞA, Türk Temsilci Heyetince sunulan tasarının, bu Temsilci Heyetinin katlanabileceği fedakârlıkların ençoğunu göstermekte olduğunu, bir kez daha bildirdi.

Sir Horace RUMBOLD, bu tartışmaya son vermek için, hukuk danışmanlarının, Türk tasarısı esas alınarak Müttefik Temsilci Heyetlerince hazırlanmış teklifleri incelemeğe çağrılmalarını teklif etti.

İSMET PAŞA, bu teklifi kabul etmediğini söyledi. İSMET PAŞA'ya göre, sorun, kesin olarak çözüme bağlanmış bulunmaktadır.

Sir Horace RUMBOLD, Müttefik Temsilci Heyetlerinin görüşünden vazgeçmediğini söyledi. Müttefik Temsilci Heyetleri, bu soruna ilişkin kararlarından dönmediklerine göre, tartışmaya, er geç, yeniden başlamak ve sorunu bir çözüme bağlamak gerekecektir.

İSMET PAŞA da, görüşünden vazgeçmediğini söyledi.

M. RYAN, Müttefik tekliflerinin, M.Montagna'nın formülünü esas almış

olduklarını belirtti. Hiç de yeni Kapitülasyonlar söz konusu değildir. Türk Hükümeti de bu soruna ilişkin olarak bir Bildiride bulunmağı kabul etmiştir. Tartışma, yalnız bir nokta üzerinde dönmektedir: Türk Hükümeti, Türk memurları statüsünde olacak [yabancı] memurları hizmetine almağı kabul etmektedir; Müttefikler, bu memurların, Türk tasarısında öngörülenlere ek olarak, özellikle tutuklamalar, aramalar ve konutların aranması konularında birtakım ek yetkileri olmasını istemektedirler. Türk memurlarına bu ek yetkilerin verilmesinin, Türk egemenliğine halel getireceğini söyleme olanağı yoktur.

İSMET PAŞA, bu sorunların kılı kırk yararcasına incelenmiş olduğunu ve bu nokta üzerinde yeni bir tartışma açılmasının, Türk Temsilci Heyetinin kararında hiç bir değişiklik yapmayacağını söyledi.

General PELLÉ, Müttefik tekliflerinin, Türk tasarısına, esasla ilgili hiç bir değişiklik getirmediğini belirtti. Burada artık bir ilke sorunu değil, yalnız bir ilkenin uygulanma yol ve yöntemleri söz konusudur. Bu noktada görüş bildirmek, uzmanların yetkisine girmektedir.

İSMET PAŞA, böyle bir incelemenin yararsız olduğunda direndiğini söyledi. Tartışılmakta olan sorun, Türkiye'nin çok önemli [hayatî] çıkarlarına dokunmaktadır. Söz konusu olan, Türkiye'nin öteki uluslarla aynı eşitlik düzeyinde işlem görüp görmeyeceğidir. Müttefik Devletler bu ilkeyi kabul etmemekteyseler, bundan böyle bütün görüşmeler de yararsız olmaktadır.

Sir Horace RUMBOLD, Müttefikler tasarısının, bu toplantı sonunda, Temsilci Heyetlerine sunulacağını ve vakti gelince, tartışmaya yeniden devam edileceğini söyledi (Bakınız *Ek*).

İSMET PAŞA, yapmış bulunduğu açıklamaları, tümüyle, olduğu gibi tuttuğunu söyledi.

Sir Horace RUMBOLD, genel affa ilişkin bir bildiri tasarısı üzerinde tartışmayı açtı.

Genel affa ilişkin bildiri.

M. VENİSELOS, bu bildirinin metnini kabul etmediğini hatırlattı. Bu bildiriye konulacak hükümler konusunda, Türk Hükümeti, Yunan Hükümetiyle anlaşmışken, Konferansa Çağıran Devletler, bildirinin, Yunan Hükümetinin kabul edemeyeceği hükümler de kapsamasında direnmişlerdir. Özellikle, genel affın, savaş sırasında işlenmiş askerlik suçlarını da kapsamasında direnmişlerdir; oysa, böyle bir bağışlama, Yunan halkının vicdanını yaralamaktadır. Yunan Hükümeti, siyasal suçlar konusunda göz yumulmasını, güçlük çıkarmadan kabul etmiştir. Yunanistan'da, şimdiden, siyasal suçlara ilişkin bir genel af kararnamesi yayınlanmış bulunmaktadır; bu kararnamenin kapsamına giren kimseler salıverilmişlerdir. İsmet Paşa, M. VENİSELOS'a, oniki kişinin, benzer suçlarla hâlâ tutuklu bulunabileceğini belirtmiştir. M. VENİSELOS, Hükümetine, bu sorunu incelemesini ve Türk Temsilci Heyetinin isteğini göz önünde tutmak için elinden geleni yapmasını söylemekte gecikmemiştir.

Şu var ki, Yunan Hükümeti, son çarpışmalar sırasında, askerlerin işlemiş oldukları kusurları yargılamaya çok önem vermektedir. Bu yüzden, bildirinin, bu

ilkeye aykırı olan hükümleri, ne Yunan Temsilci Heyetince, ne de Yunan Hükümetince kabul edilebilir. Şüphesiz, bu konu, barışın yapılmasına engel olan tek konu olsaydı, M. VENİSELOS, ne olursa olsun, Hükümetini boyun eğmeğe çağırabilecekti; fakat, kendi hesabına, bu koşullar altında, ne andlaşmayı ne de bildiriyi imzalamayı kabul edebilir; çünkü M. VENİSELOS, bu hükmü kabul edilmez saymaktadır.

Sir Horace RUMBOLD, cevap olarak, bu önemli sorunu, toplantılar dışında kendisiyle birlikte inceleyeceğini, M. Veniselos'a söyledi.

MÜNİR BEY, daha önce hazırlanmış olan metne değişiklikler teklif edilmesi durumunda, Türk Temsilci Heyetinin rızasını [geri alma hakkını] saklı tuttuğunu belirtti.

Madde 1.

General PELLÉ, "Türkiye'de oturanlardan hiç kimse" deyiminin yalnız Türkiye'de oturan Türkleri değil, Bildiri yürürlüğe konulduğu zaman Türkiye'de bulunmayan* Türkleri de kapsamına alıp almadığının belirtilmesinin uygun olacağını düşünmektedir. Öyle görünüyor ki, hiç bir anlam karışıklığına yol açılmaması ve bu formülün dar yorumlanması için, şimdilik Türkiye'de oturmayanları da içine almak üzere, bütün Türk uyruklarının söz konusu olduğunun belirtilmesi uygun düşecektir.

MÜNİR BEY, bu metni yazanların, Türkiye'de gerçekten oturan kimseleri göz önünde tuttuklarını, yoksa başka yerlerde oturanları düşünmediklerini söyledi. Bu sorunun hukuk danışmanlarına gönderilmesinden önce, Türk Temsilci Heyeti, öne sürülen yorumu kabul edebilip edemeyeceğini inceleyecektir.

Madde 2.

Türk Temsilci Heyetinin 2 nci maddede yapılmasını teklif ettiği değişikliğin kabul edilmesi kararlaştırıldı.

Madde 3.

3 ncü madde olduğu gibi tutuldu.

Türk Temsilci Heyetince teklif edilen ek madde.

Sir Horace RUMBOLD, Türk Temsilci Heyetince teklif olunan ek maddenin, kaleme alınış biçimi yüzünden, Türkiye'den ayrılmış topraklara da uygulanabilir görünebileceğini belirtti. Öte yandan, hiç bir tarih gösterilmediği için, Türkiye'nin, Müttefik işgal kuvvetlerine karşı suç işlemiş kimselerin kendisine verilmesini isteyebilme hakkı olacaktır; son olarak, Türkiye, 1922 sonbaharındaki olaylar yüzünden İstanbul'dan çıkıp gitmiş kimselerin kendisine teslim edilmelerini isteyebilecektir. Bu maddeyi, yalnız Türk topraklarına uygulanmak üzere, anlamını sınırlayacak ve uygulama süresini Mudanya Silâh-bırakışımının [mütarekesinin] imzalanması tarihinde durduracak bir açıklığa kavuşturacak biçimde kaleme

* Fransızca metinde "absents", 1924 Türkçe çevirisinde "bulunan" denilmektedir. (S.L.M.)

almakla, uzmanları görevlendirmek yerinde olacaktır. Öte yandan, İngiliz Temsilci Heyeti, "Türk Hükümetine geri verilecektir" ve "Andlaşmanın imzalanmasından" sözleri yerine, "salıverileceklerdir" ve "Andlaşmanın yürürlüğe girmesinden" sözlerinin konulmasını istemektedir.

MÜNİR BEY, İngiliz Temsilci Heyetinin teklif ettiği değişiklikleri inceleme hakkını, Türk Temsilci Heyetinin saklı tuttuğunu söyledi.

Bu çekinceyle [ihtirazî kayıtla], tartışma sırasındaki görüşleri göz önünde tutmak üzere, bu sorunun Yazı Komitesine gönderilmesi kararlaştırıldı.

Madde 4.

4 ncü madde olduğu gibi tutuldu.

Madde 5.

Türk Temsilci Heyeti, 5 nci maddede öngörülen Komisyona başkanlık yapacak olan üst-hakemin (*surarbitre*) Milletlerarası Daimî Adalet Divanı Başkanınca değil, fakat Divan'ca atanmasını istemektedir.

Sir Horace RUMBOLD, Divan'ın oturumları sürekli olmadığı, Başkanın ise sürekli olarak La Haye'de oturduğu göz önünde tutulursa, böyle bir hükmün bir gecikme nedeni olabileceğinin kendisine anlatılmış bulunduğunu söyledi.

MÜNİR BEY, Türk Temsilci Heyetinin niyetinin, üst-hakemin seçilmesini güvence altına almak olduğu, bu güvencelerin ise, bu üst-hakemin ancak gereği gibi oluşmuş bir kurulca atanması durumunda daha kolayca elde edilebileceği cevabını verdi. Andlaşmanın, Milletler Cemiyeti Meclisinin bir atama işiyle görevlendirilmesi kararlaştırılan çeşitli maddelerinde, bu işle Meclis Başkanı değil, fakat Meclisin kendisi görevlendirilmiştir. Söz konusu olan durumda da, aynı ilkeden esinlenmek yerinde olur.

N. NAGAOKA, Adalet Divanı'nın yılda bir kez toplandığını belirtti. Türk değişiklik teklifinin kabulü, birtakım gecikmelere yol açabilecektir.

MÜNİR BEY, bu atamayla Milletler Cemiyeti Meclisinin görevlendirilmesini kabul etti.

Bu sorun, Yazı Komitesine gönderildi.

Ek Protokol.

Sir Horace RUMBOLD, bir ek protokolün, ilke olarak, Müttefik Temsilci Heyetlerince kabul edilmiş bulunduğunu söyledi; ancak, öte yandan, bir protokol kaleme almak yerine, bir nota verişiminde bulunmak, Müttefik Temsilci Heyetlerince üstün tutulmaktadır.

MÜNİR BEY, Türk Temsilci Heyetinin, bu belgeye verilecek biçimi incelemeği kabul ettiğini söyledi.

MÜNİR BEY, 1 nci maddeye ilişkin olarak, karşılıklı olma [mütekabiliyet] ilkesinin Müttefik Temsilci Heyetlerince kabul edilmiş olduğunu belirtti; Türkiye'ye yardımda bulunmuş olan Müttefik uyruklarının, bağışlama tedbirlerinden yararlanmaları kararlaştırılmıştı. İngiliz Temsilci Heyeti, bu hükmün kabulünde hiç bir sakınca görmemişti; Fransız Temsilci Heyeti ise, tersine, Anayasasının metniyle

ilgili nedenlerle, böyle bir yüküm altına girmekte birtakım güçlüklerle karşılaşmıştı; Fransız Temsilci Heyeti, bunun yerine, tutanaklara konulacak bir bildiriyi üstün tutmaktaydı.

General PELLÉ, bu sorunu inceleyeceğini ve gelecek oturumlardan birinde cevabını bildireceğini söyledi.

Oturuma saat 12.20 de son verildi.

(5) SAYILI TUTANAĞA EK

BİRİNCİ KOMİTE

TÜRKİYE'DE ADALETİN YÖNETİMİNE İLİŞKİN BİLDİRİ TASARISI

(İngiliz, Fransız ve İtalyan Temsilci Heyetlerince sunulan Tasarı)

1.- Türk Temsilci Heyeti, Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetinin, yabancılara, Türk mahkemelerinde, iyi bir adalet sağlamağı her bakımdan güvence altına almağa ve, egemenliğini tümüyle kullanarak, hiç bir yabancı karışımı [müdahalesi] olmaksızın bu adaletin yerine getirilmesine göz kulak olmağa yetenekli bulunduğunu daha önce belirtmek fırsatını bulmuştu. Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti, göreneklerde ve uygarlıktaki gelişmenin haklı göstereceği bütün reformları gerçekleştirmek için araştırma ve incelemelere girişmeğe de aynı ölçüde hazırdır.

2.- Böyle bir düşünceyle, Türk Temsilci Heyeti, aşağıdaki bildiride bulunmağı gerekli görür:

3.- Türk Hükümeti, beş yıldan az olmamak üzere, gerekli göreceği süre için, hizmetine derhal enaz dört Avrupalı hukuk danışmanı almak niyetindedir; bu danışmanları, Türk Hükümeti, 1914-1918 Savaşına katılmamış ülkelerin uyrukları olan hukukçular arasından Milletlerarası Daimî Adalet Divanınca düzenlenmiş bir çizelgeden seçecek ve bunlar Türk memurları [statüsünde] olacaklardır. Bu hukuk danışmanlarının göreve alınış şartları ve maaşları, Türk Hükümeti ile Milletlerarası Daimî Adalet Divanınca görüş birliği içinde saptanacaktır.

4.- Bu hukuk danışmanları Adalet Bakanına (*Ministre de la Justice*) bağlı olacaklardır. Hukuk danışmanları, hukuk reformları [yasal reformlar] komisyonlarının çalışmasına katılacaklar ve özellikle İstanbul ve İzmir İstinaf Mahkemelerinin yargı yetkisi çevrelerine giren bölgelerde, Türk hukuk, ticaret ve ceza mahkemelerinin işleyişini izlemekle ve hukuka uygun saymayacakları yargısal işlem ve kararlara karşı savcılık makamınca, karar veren mahkemede, İstinaf Mahkemesinde ya da Yargıtay'da dâvaya yeniden bakılmasını istemekle, ve gerek hukuk, ticaret ve ceza konularında mahkemelerin yönetimi, gerekse cezaların ya da kanunların uygulanması yüzünden doğabilecek bütün yakınmalara bakmakla ve

Türk kanunlarının tam olarak uygulanmasını sağlamak üzere, yetkili Türk makamlarına bu konuda bilgi vermekle görevli olacaklardır.

5.- Suçüstü durumlar dışında, yukarıda belirtilen yargısal yetki çevrelerinde gzö önünde tutulan işlerde, Türk makamlarınca yapılması gerekli görülecek, konulların [ikametgâhların] aranması, araştırmalar ve tutuklamalar – bir yabancı kişi ya da bir yabancının konulu söz konusu olduğu zaman – ancak bu hukuk danışmanlarının rızası önceden alınarak, uygulanabilecektir. Sözü geçen yargısal yetki çevrelerinden birinde bir yabancının suçüstü tutuklanması ne zaman söz konusu olacaksa, ya da bu yargısal yetki çevreleri dışında bir yabancıyla ilgili olarak, bir konul aranması, araştırma ya da tutuklama yapılacaksa, bu olay ve bunun nedenleri en yakın yerde bulunan hukuk danışmanına yirmi dört saat içinde bildirilecektir.

6.- Ceza işlerinde, her zaman, kamu güvenliğinin bundan zarar görmemesi ya da soruşturma işleminin gereği gibi yürütülmesinin aksamaması şartıyla, kefalete bağlıyarak salıverme yoluna gidilecektir.

7.- Hukuk ya da ticaret konularında, her türlü hakemlik sözleşmelerine ya da hakemlik hükümlerine başvurabilecektir; böylece verilen hakemlik kararlarının, ilk derece [bidayet] mahkemesi başkanının onayı (*visa*) üzerine, yürürlüğe konulmaları zorunlu olacaktır; mahkeme başkanı ancak, kararın kamu düzenine aykırı olması durumunda, onayını (*visa*) vermeyebilecektir.

8.- İşbu bildirinin, hukuk danışmanlarına ve onların yapacakları görevlere ilişkin kesimi, beş yıllık bir süre için geçerli kalacaktır; meğer ki, Türk Hükümeti, bunların hizmet sürelerinin uzatılmasına gerek göre.

(6) SAYILI TUTANAK

8 MAYIS 1923, SALI OTURUMU

Oturum, Ouchy Şatosunda, saat 10.30 da, Sir Horace Rumbold'un başkanlığında açıldı.

Hazır bulunanlar:

MM. GREW, DOLBEARE, BELİN, TURLİNGTON, BARNES (*Amerika Birleşik Devletleri*); Sir Horace RUMBOLD, MM. RYAN, FORBES ADAM, BENTİNCK, EDMONDS (*İngiliz İmparatorluğu*); General PELLÉ, MM. FROMAGEOT, BARGETON, DE PERCİN, LAGARDE (*Fransa*); MM. VENİSELOS, CACLAMANOS, MİCHALOPOULOS (*Yunanistan*); MM. MONTAGNA, GUARİGLİA, İNDELLİ, GUARNASCHELLİ, GUİSİ, PONZONE (*İtalya*); MM. OTCHİAİ, NAGAOKA, HOTTA, NİSHİZAWA (*Japonya*); MM. DİAMANDY, CONTZESCO (*Romanya*); MM. YOVANOVİTCH, ANTİTCH (*Sırp-Hırvat-Sloven Kırallığı*); İSMET PAŞA, TAHİR BEY, MÜNİR BEY, NUSRET BEY, Yarbay TEVFİK BEY, TEVFİK KÂMİL BEY, Dr. NİHAD REŞAD BEY, HÜSEYİN BEY, ÂLİ BEY (*Türkiye*); M. PATERNOTTE (*Belçika*).

M. MASSİGLİ, *Konferansın Genel Sekreteri.*

Trakya sınırına ilişkin sözleşmeye ek madde.

Sir Horace RUMBOLD, Komitenin geçen oturumlarından birinde, Trakya sınırlarına ilişkin Sözleşmeye konulması Türk Temsilci Heyetince teklif olunan ek maddenin incelenmesiyle uzmanların görevlendirilmiş olduğunu hatırlattı. Uzmanlar, bir rapor hazırlamış bulunmaktadırlar (Bakınız *Ek*). Sir Horace RUMBOLD, bu raporun incelenmesini teklif etmektedir.

Paragraf (a).

M. VENİSELOS, Yunan Temsilcisinin (a) paragrafına ilişkin olarak öne sürdüğü çekinceyi [ihtirazî kaydı] kaldırmış bulunduğunu söyledi.

Paragraf (b).

M. RYAN, Türk Temsilci Heyetinin, ilk teklifinde, demiryolu kolunun Türkiye'ce "işletileceği"ni teklif ettiğini, başka herhangi bir açıklama yapmaksızın bildirmiş olduğunu hatırlattı. Uzmanlar, söz konusu olan demiryolu kolunun,

Edirne'yi Karaağaç'a bağlıyan kol olduğunda görüş birliğine varmışlar ve o yolda bir hüküm kaleme almışlardır. Türk Temsilci Heyeti bu açıklamayı kabul etmiş, ancak "işletilecektir" teriminin metinde bırakılmasını istemiştir. Özel Komite üyelerinden bir çoğu, gerçek bir işletmenin mi, yoksa bu işletmeyi denetlemenin mi söz konusu olduğunu öğrenmek istemişlerdir. Çoğunluk, gerçekte, denetimin söz konusu olduğu görüşündeydi. Bununla birlikte, Türk Temsilci Heyeti, özellikle, M. Veniselos'un Birinci Komitenin oturumunda bu metni kabul etmiş olduğunu ve uzmanların bu kabulden geri dönemeyeceklerini belirterek, iddiasından vazgeçmemiştir. Bir başka güçlük de, bu sorunun çözümünü bir kat daha zorlaştırmıştır: Uzmanlar, bu demiryolunun sahibinin kim olduğunu bilmemekteydiler. Demiryolunun sahibinin Türkiye olup olmadığını kesinlikle bilmeksizin, "demiryolu Türkiye'ce işletilecektir" demekle, bu demiryolu üzerinde hiç bir hakkı olmayan Konferans, demiryolunun mülkiyetini Türkiye'ye geçirmiş olabilecektir.

M. RYAN, bu konuda karar vermenin, Komiteye düştüğü kanısındadır.

Yarbay TEVFİK BEY, Doğu Demiryolu Ortaklığının [Kumpanyasının] bütün hatları gibi, söz konusu demiryolu kolunun da Devletin malı olduğunu söyledi. Ortaklığın, yalnız, bu demiryolunu [şebekeyi] işletme ayrıcalığı [imtiyazı, *concession*] vardır. Türk Temsilci Heyetinin, Edirne'yi Karaağaç'a bağlıyan demiryolu kolunun işletilmesini istemesinin nedeni de budur. Türk Hükümeti, isterse, bu demiryolu kolunun işletilmesini ortaklığa [kumpanyaya] bırakabilecek ve işletmenin denetimini elinde tutabilecektir.

Yarbay TEVFİK BEY, 27 Nisan oturumunda, bu demiryolunun Türkiye'ce işletilmesine hiç bir karşı çıkışta bulunulmadığını hatırlatmak istemektedir. Bu görüş, Yunan Temsilci Heyetince olduğu gibi, Müttefik Temsilci Heyetlerince de kabul edilmişti.

General PELLÉ, Doğu Demiryolları Ortaklığının, yalnız şebekeyi işletmekle görevli olduğunu kabul etmektedir. Şebekenin kimin malı olduğu sorusuna gelince, bu konuda bir görüş öne sürmesine yetecek bilgiler elinde bulunmamaktadır. Ne olursa olsun, Konferansın, Ortalıkla [Kumpanya ile] Türk Hükümeti arasındaki sözleşmenin (*contrat*) hükümlerini tam olarak bilmeden, bu konuda bir karar alamayacağında şüphe yoktur. Önemli olan, uygulama bakımından Türkiye'nin isteklerinin yerine getirilmesidir.

Yarbay TEVFİK BEY, söz konusu olan sözleşmelerin (*contrats*) Türk Temsilci Heyetinin elinde bulunduğunu, bu bilgilerin doğruluğunu ispatlamanın son derece kolay olduğunu söyledi.

M. RYAN, Türk Temsilci Heyetinin, bir gün önce uzmanlar komitesinde vermiş olduğu bilgilere kattığı açıklamaların çok büyük bir değeri olduğunu ve bu bilgilerin, görünüşe göre, güçlüğü çözümleme olanağı sağlayabileceğini söyledi. Bununla birlikte, bu konuyu bu toplantıda çözüme bağlamak da güçtür. M. RYAN, Türk Temsilci Heyetinin elinde bulunan sözleşmelerin ışığında bu sorunun incelenmesiyle, uzmanların görevlendirilmesini teklif etti.

M. VENİSELOS, bu sorunla Yunanistan ilgilenmediğine göre, teklif edilen metinlerden birine ya da ötekine hiç bir itirazı olmadığını söyledi.

Bu sorunun uzmanlara gönderilmesine karar verildi.

Paragraf (c).

General PELLÉ, incelenmekte bulunan hükümlerin yürürlüğe konulmasıyla görevli Komiser'in seçiminde, adaylar arasından, 1914-1918 Savaşına katılmış olan Devletlerin uyruklarını çıkartmak için hiç bir neden olmadığı kanısındadır. Her türlü güçlükten kaçınmak için, bu Komiser'in Türk ya da Yunanlı olmaması, şüphesiz, mantığa uygun düşmektedir; fakat, öteki Müttefik Devletlerin uyrukları, kim olurlarsa olsunlar, herhangi bir başka ulusun uyrukları kadar tarafsız davranacaklarına güven vermektedirler. Bu yüzden, General PELLÉ, bu kısıtlamanın kaldırılmasını istemektedir.

Sir Horace RUMBOLD, General Pellé'nin isteğine katıldığını söyledi ve aşağıdaki kelimelerin metinden çıkartılmasını teklif etti: "1914-1918 Savaşına katılmamış Devletlerin uyrukları arasından..."

İSMET PAŞA, Türk Temsilci Heyetinin istediği şeyin, demiryolunda gidiş-gelişin en iyi koşullar içinde işlemesini sağlamak olduğunu söyledi. Gerçekten, bu gidiş-geliş, uzun zamandır, çok büyük ölçüde aksatılmıştır. Türk Temsilci Heyeti, tartışılmakta olan hükmün, bu gidiş-gelişe daha tam güvenceler verecek nitelikte olduğunu sanmaktadır; Müttefik Temsilci Heyetlerinin, bu sorunda hiç bir ilgileri olmadığına göre, gelecekte bu denetimi ne biçimde örgütlemenin uygun olacağı konusunda en iyi kararı Türk Hükümetinin vereceğini kabul etmeleri gerekir.

Sir Horace RUMBOLD, Milletler Cemiyeti Meclisinin, Türkiye'ye, isteyebileceği tarafsızlık güvencelerinin tümünü vermekte olduğu kanısındadır. Seçim alanını sınırlamak, Türk Temsilci Heyetinin, bu Meclisin tarafsızlığından kuşkulandığını gösterir.

İSMET PAŞA, bu sorunu, Müttefik Temsilci Heyetlerinin öne sürdükleri görüşler ışığında, yeniden incelemeyi kabul etti.

Paragraf (d), (e) ve (f).

(d), (e) ve (f) paragrafları, tartışmasız, kabul edildi.

Paragraf (g).

M. VENİSELOS, (g) paragrafını sona erdiren, şu cümle parçasını kabul edemeyeceğini söyledi: "...yalnız Kuleli Burgaz ile Karaağaç yakınındaki Türk-Yunan sınır noktaları arasında karşılıklı olarak yapılacak transite ilişkin..."

Gerçekten, Komitenin oturumunda, M. VENİSELOS, Türk Temsilci Heyetince teklif olunan maddenin hükümlerini, birinci paragrafın kapsadığı hükümler dışında, kabul etmekte olduğunu resmen bildirmişti. Yunan Temsilci Heyeti, Kuleli Burgaz'ı Bulgar sınırına birleştiren demiryolu üzerinde transitin hiç bir vergiye [resme] bağlanmamasına razı olmaktadır; ancak, Edirne'yi Türk demiryolu şebekesine bağlayacak demiryolu yapıldığı vakit, Karaağaç'ı Türk-Bulgar sınırına bağlayan demiryolu aracılığıyla yapılacak Türk-Bulgar trafiğine ilişkin olarak bu madde hükümlerinin yürürlükte kalmasını, Yunan Temsilci Heyeti kabul edemez. Gerçekten, öngörülen hükümlerin konulmasını gerekli kılan kanıtlar, tüm olarak ortadan kalkmış bulunacaktır. Artık, bu durumda, bir ülkeden ötekine, bir üçüncü Devletin ülkesinden geçerek yapılan, olağan bir transit geçiş söz konusu olacaktır.

Bir Devletin, üçüncü bir Devlet ülkesinde özel bir denetimde bulunmasını istemesi için böyle bir durumdan yararlanmaya kalkışma hakkı, uygulamada tanınmış değildir. Kaldı ki, genel nitelikteki Sözleşmeler, özellikle Barselona Sözleşmesi, bu gibi durumları düzenlemektedir.

Yarbay TEVFİK BEY, 27 Nisan oturumunda, Türk Temsilci Heyetinin teklif etmiş olduğu maddenin 2 nci, 3 ncü ve 4 ncü paragraflarındaki hükümleri Yunan Temsilci Heyetinin kabul etmiş olduğunu bildirdiğini hatırlattı. İşte, bu 2 nci paragraftır ki, Türkiye'den gelen ya da Türkiye'ye giden yolcuların ve malların, Kuleli Burgaz ile Bulgar sınırı arasındaki demiryolu kesiminden serbest transit olarak ve hiç bir vergiye ya da resme, ya da pasaport denetimi işlemine bağlı olmaksızın geçeceklerini, süreyle sınırlamaksızın, öngörmektedir. Yunan Temsilci Heyetinin, açıkladığı kabulden cayması için hiç bir neden yokken, Bulgaristan'a gönderilecek ve oradan gelecek ticaret mallarının transit olarak en iyi koşullar içinde taşınmasının sağlanmasında Türkiye'nin büyük çıkarları vardır.

M. VENİSELOS, bu yorumu kabul edemeyeceğini söyledi. M. VENİSELOS, Türkiye ile Bulgaristan arasında gidiş-geliş [trafik] özgürlüğünün, Yunan ülkesinden geçen Doğu demiryolları parçası üzerinden sağlanmasını yükümlenmeğe hazırdır. Kaldı ki, bu yüküm, uluslararası Sözleşmelere de uygundur; şu var ki, M. VENİSELOS, bu demiryolu parçası üzerinde bir denetim sürdürülmesi için hiç bir neden de görmemektedir. M. VENİSELOS, uzmanlarca teklif edilen metindeki (a) paragrafına ilişkin olarak Yunan Temsilci Heyetinin öne sürmüş olduğu çekinceyi [ihtirazî kaydı] kaldırmağı, ancak bu şarta bağlı olarak kabul etmişti. Böyle olunca, bu sorunu uzmanlara göndermenin ne gibi bir yararı olacağını görememektedir.

M. RYAN, Yunan Temsilci Heyetiyle Türk Temsilci Heyeti arasındaki anlaşmazlığın, uzmanların çözemeyeceği ölçüde, esasla ilgili bir anlaşmazlık olduğu kanısındadır. Bu yüzden, M. RYAN, daha önce uzmanlara sunmuş olduğu görüşü, Komiteye de sunmağı gerekli görmektedir. Edirne'nin olağan olmayan durumu göz önünde tutularak, Edirne'yi Türk ülkesi içinde Türk demiryolu şebekesine bağlıyacak bir demiryolu yapılmasıyla bu durum son buluncaya kadar, Kuleli Burgaz ile Yunan-Türk sınırları arasında gidiş-geliş [trafik] için, kural-dışı [istisnaî] bir rejim gereklidir. Türkiye ile Bulgaristan arasında, Doğu demiryolları ile yapılacak uluslararası gidiş-gelişe [trafiğe] gelince, bunun özel hükümlere bağlanmasını Yunanistan'ın kabul etmesinde yarar vardır; ancak, bu kural-dışı rejimin sonu gelmez biçimde sürüp gitmesini kabul etmeğe, Yunanistan, haklı olarak, zorlanamaz. M. RYAN, en iyi tutumun, bu güçlüğü şimdi çözümlemeyerek, Türkiye, Edirne'yi Türk demiryolu şebekesine bağlıyan bir demiryolunu kendi ülkesinde yapacağı zaman, Milletler Cemiyeti Meclisine başvurarak, Türk-Bulgar uluslararası trafiğine ilişkin hükümleri olduğu gibi tutmanın mı, yoksa bunları kaldırmanın mı yerinde olacağını bu Meclisin kararına bırakmak olduğunu düşünmektedir.

M. RYAN, öne sürdüğü görüş kabul edilmezse, bu hükmün incelenmesini uzmanlara göndermenin de yararlı olamayacağı kanısındadır.

M. VENİSELOS, M. Ryan'ın teklifini kabul ettiğini söyledi.

İSMET PAŞA, bir anlaşmazlığı Milletler Cemiyetine götürmenin her zaman

mümkün olduğunu belirtti. Şimdilik, Türkiye, katlandığı çok büyük fedakârlıklar karşılığı olarak, Devletlerden, birtakım demiryolu çıkarlarının kendisine tanınmasını istemektedir. Bir transit denetimi istemekle, Türk Temsilci Heyeti, artık kendi ülkesinde bulunmayacak olan Doğu demiryollarının [söz konusu] kesiminde gidiş-gelişin [trafiğin] tam bir özgürlük içinde olacağına güven duymaktan başka bir şey istememektedir. Gerçekten, demiryolunun bu parçasında gidiş-gelişin sonsuz güçlükler kaynağı olduğunu ve şimdi bu demiryolunun işletilmesini denetlemekte ve transitin hiç bir zaman aksatılmaması için en büyük çabaları harcamakta olan Müttefikler-arası Komisyonun kurduğu rejim altında bile, bu durumun doğmuş olduğunu Türkiye unutamaz. Trakya sorununda, Türkiye'nin, Yunanistan'dan yana katlanmağa razı olduğu çok büyük fedakârlıkları Devletler göz önünde tutarlarsa, şimdiki tartışmada kendi görüşünü desteklemeyi kabul edeceklerinden, İSMET PAŞA'nın kuşkusu yoktur. Kaldı ki, bu demiryolu parçasının sürekli olarak denetlenmesi ilkesini kabul etmekle, Milletler Cemiyeti Meclisine her zaman mümkün olan başvurma hakkına da, hiç bir bakımdan halel verilmiş olmamaktadır.

M. VENİSELOS, İsmet Paşa'nın belirttiği güçlüklerin hiç de uluslararası trafikten doğmamakta olduğunu söyledi. İsmet Paşa'nın kanıtları geçerli sayılsaydı, örneğin Bulgaristan'dan, Türkiye ile Merkez Avrupası Devletleri arasındaki demiryolu trafiği yararına benzer bir denetimde bulunmayı istememesi için de hiç bir neden olamazdı. Gerçekten, Türkiye'nin böyle bir denetimi Bulgaristan'dan istemeyip de Yunanistan'dan istemesinin tek nedeni, Türkiye'nin Bulgaristan'la barış içinde olması, Yunanistan'la ise henüz bu durumda bulunmamasıdır. Bu denetimin olduğu gibi tutulup tutulmayacağını kararlaştırma işini, Devletlerin, Milletler Cemiyeti Meclisine sunmalarını kabul etmekle, Türk Temsilci Heyeti, sağduyunun ve adaletin sesine kulak vermekten başka bir şey yapmamış olacaktır. M. VENİSELOS, şunu bir kez daha belirtmek ister: Yunanistan, Bulgaristan'la Türkiye'yi birbirine bağlıyan ve kendi ülkesinden geçen Doğu demiryolları parçası aracılığıyla bu iki ülke arasında transiti kolaylaştıracağı konusunda, Sözleşme ile yüküm altına girmeğe hazırdır; ancak, Yunanistan, Edirne'yi Türk demiryolu şebekesinin geri kalan parçasına bağlayacak yeni bir demiryolu yapılınca, bunun sonucu olmak üzere, denetim Karaağaç-Kuleli Burgaz kolu üzerinden kaldırıldığı zaman, söz konusu demiryolu parçasından da denetimin kaldırılmasını istemektedir. Gerçekten, bu denetim hiç bir şeye yaramamaktadır; uluslararası yapılagelişlere [teamüllere] de aykırıdır; son olarak, bir gider kapısı da olacaktır. Milletler Cemiyetine her zaman başvurma olanağı bulunduğu kanıtına gelince, M. VENİSELOS şunu belirtmek ister ki, sözleşme denetimin sürüp gideceği hükmünü kesinlikle koymuş olsaydı, Milletler Cemiyeti için, böyle bir hükme aykırı davranmak olanağı bulunmayacaktı.

Sir Horace RUMBOLD, Yunan Hükümetinin, Türk-Bulgar trafiğini kolaylaştırmağı yükümlendiğine ilişkin M. Veniselos'un sözlerini senet saydığını söyledi. Sir Horace RUMBOLD, bu esas üzerinde, sorunun, uzmanlara gönderilmesini teklif etti.

Bu yolda karar verildi.

Yabancılara ilişkin sözleşmenin 15 nci ve 24 ncü maddeleri.

Sir Horace RUMBOLD, hukukçuların, yabancılara uygulanacak rejim konusundaki Sözleşmenin 15 nci ve 24 ncü maddelerine ilişkin tartışmanın, Türkiye'de din ve eğitim kurumlarıyla hastaneler ve hayır işleri kurumlarına uygulanacak rejim konusunda birtakım duraksamaları ortadan kaldıramamış olduğuna dikkatini çekmiş olduklarını söyledi. Bu sorunu aydınlığa kavuşturmak için, özel bir uzmanlar Komitesinin kurulması gerekli görünmektedir.

Bu yolda karar verildi.

Barış Andlaşması. Genel hükümler. Madde 152 ve 153.

Sir Horace RUMBOLD, Türk Temsilci Heyetinin, 152 nci ve 153 ncü maddelerin çıkartılmasını ve bu maddelerde öngörülen sorunların bir bildiriyle düzenlenmesini istemekte olduğunu söyledi. Müttefik Temsilci Heyetleri, ancak, iki metnin kapsamlarının birbirine hemen hemen eş olmak şartıyla, gerekirse, bu usulü kabul edebileceklerdir. Oysa, iki metin arasında çok derin ayrılıklar vardır. 152 nci ve 153 ncü maddeler, Müttefik Devletlerin İstanbul'da kendi adlarına alınmış tedbirler yüzünden her türlü sorumluluktan kurtulmaları amacıyla, çok büyük bir özenle kaleme alınmışlardı. Bu Devletler bakımından, kabul olunan formülün, silâh-bırakışımını [mütarekeyi] hemen izleyen dönemde, Müttefik makamlarınca yapılmış işlemlerin ve verilmiş mahkeme kararlarının yeniden söz konusu edilmesine yol açmayacak nitelikte olması çok önemlidir.

General PELLÉ, Sir Horace Rumbold'un sözlerine katıldığını söyledi. General PELLÉ, Türkiye'de olağan (normal) bir rejim kurulduğu anda, Türk Hükümetinin, silâh-bırakışımından sonraki dönemde, işgal bölgesinde yönetim hayatını sağlamak için alınması gerekli görünmüş geçici tedbirleri çekincesiz [ihtirazî kayıtsız], kesin olarak tanıması gerektiği kanısındadır. Müttefik makamlarının yapmış oldukları işlemlerin yeniden tartışma konusu edilmesinin yaratacağı alt-üst olma, ne karşılığında olursa olsun, önlenmelidir. Andlaşmanın imzalanmasıyla, geçmişin kesin olarak tasfiye edilmesini kabul etmenin zorunlu olduğunu anlamak için, böyle bir alt-üst oluşun yaratacağı sonuçları hızla gözden geçirmek yeterli olacaktır.

M. MONTAGNA, Sir Horace Rumbold ile General Pellé'nin görüşlerine katıldığını söyledi. Müttefik makamlarının silâh-bırakışımından [mütarekeden] sonraki işlemleri dokunulmaz sayılmazsa, İstanbul'da en büyük bir karışıklık ve en büyük bir kararsızlık hüküm sürecektir. Şüphe yok ki, böyle bir durumun Türkiye'ye de hiç bir yararı olmayacaktır.

M. RYAN, Büyük Millet Meclisi Hükümetinin, 1920 Martından bu yana, İstanbul'da hiç bir yetkili makam tanımamış olduğunu hatırlattı; bununla birlikte, Türk Hükümeti, bu kentteki mahkemelerin verdikleri bütün kararları yeniden tartışacak olursa, bundan genel bir kargaşa doğabileceğini de göz önünde tutarak, bu hükümlerin geçerliliğini ön gören bir kanun tasarısını incelemeğe başlamıştır. Böyle olunca, Türk Hükümeti, her ne kadar bu kararları almış bulunan makamları, ilke olarak, tanımamaktaysa da, bu kararlardan birtakımının geçerli olduğunu doğrulamayı da gerekli görüyor demektir. Buna karşılık, öyle görünüyor ki, olağan mahkemelerin kararlarını doğrulamayı düşünmekle birlikte, Karma Yargısal

Komisyonla (*Commission judiciare mixte*) konsolosluk mahkemelerinin vermiş oldukları hükümleri yeniden ele almak niyetindedir. Bunun böyle olduğu, özellikle, *Tanin* gazetesinin 21 Mart 1923 tarihli sayısında yayınlanan haberlerden çıkar görünmektedir: M. RYAN, bu yazının çevirisini okudu. Böyle bir ayırım, kesin olarak haksızdır. Olağan mahkemelerin vermiş oldukları hükümleri yeni baştan ele almak için nasıl bir neden yoksa, konsolosluk mahkemelerinin ya da Karma Yargısal Komisyonun vermiş oldukları hükümleri yeniden ele almak için de bir neden yoktur.

İSMET PAŞA, Türk Hükümetinin, işgal makamlarınca verilmiş hükümlere, ilke olarak, itiraz etmek niyetinde olmadığını söyledi. Bununla birlikte, Türk Temsilci Heyetinin yapmağı tasarladığı bildirinin kapsamını genişletmekte de hiç bir yarar yoktur; çünkü, bir yandan, Kapitülasyonlar bütün değerlerini yitirmişlerdir; öte yandan da olgusal [fiilî] durumun koşullarını göz önünde tutmak gerekir. Bu yüzdendir ki, İstanbul'u işgal etmiş olan Devletlerin makamlarına karşı öne sürülebilecek hiç bir istemin tanınmayacağını, Tük Hükümetinin Müttefiklere karşı yükümlenmesi, Müttefiklerce yeterli sayılmalıdır; kaldı ki, Türk Hükümeti özel durumları tam bir hakgözetirlik içinde incelemeğe hazır olduğu gibi, verilmiş hükümlerle alınmış kararları saklatmak niyetini de hiç bir zaman taşımamaktadır.

M. MONTAGNA, Türk Temsilci Heyetince sunulan bildiri tasarısının açık ve kesin olmadığı kanısındadır. İstanbul'u işgal etmiş Devletler yargıçlarının ve makamlarının yapmış oldukları işlemleri yüzünden hiç bir istemle karşılaşmayacaklarını söylemek yeterli değildir. Bu işlemlere, kesin bir geçerlilik sağlamak gerekir. M. MONTAGNA, hukuk danışmanlarının, ortaklaşa bir görüşle, bütün ilgililerin isteklerini karşılayabilecek bir metin kararlaştırabilecekleri kanısındadır.

Sir Horace RUMBOLD, İsmet Paşa'nın söylediklerinden, Türk Hükümetinin, Müttefik makamlarının verdikleri hükümleri ve kararları sistemli bir biçimde altüst etmek niyetinde olmadığı anlamını çıkarmaktadır. Böylece, Temsilci Heyetlerinin hepsi, ilke üzerinde görüş birliğine varmış bulunmaktadırlar. Bu durumda, Sir Horace RUMBOLD, sorunun, bu alanda uzmanlara da danışabilecek olan, hukuk danışmanlarına gönderilmesini kabul etmektedir.

İSMET PAŞA, bu ilkenin kabulünün, işgal makamlarınca elkonmuş olan silâhların, depoların ve gemilerin geri verilmesi konusunda Müttefiklerin yükümüne hiç bir bakımdan halel vermediği kanısındadır; kaldı ki, bu yüküm, Lausanne görüşmelerinin ilk döneminde kabul edilmişti.

Sir Horace RUMBOLD, bu sorunun, şimdi bu Komitede görüşülmekte olan sorundan ayrı bir konu olduğunu söyledi.

M. RYAN, bildirinin yetersiz olduğunu belirtmek istemektedir; çünkü, bildiri, İşgal Devletleri makamlarına ya da yargıçlarına karşı açılacak dâvalara bakılamayacağını belirtmekle yetinmektedir. Bildirinin, bu makamların işlemlerinin ve verilmiş kararlarının kesin olduğunu ve bunların yeniden ele alınmayacağını açıkça belirtmesi gerekir. Bu temel üzerinde, hukuk danışmanları iki metni karşılaştırarak, ortak bir metin kaleme almağa çalışacaklardır.

İSMET PAŞA, işgal makamlarının işlemlerine ve mahkeme kararlarına ilişkin olarak, böylesine genel bir kuralı kabul edemeyeceğini söyledi. Çünkü, bu işlem ve

kararlardan birtakımının, her tarafın yararına olarak, değiştirilmesinin gerekınesi mümkün olabilir. Uzmanların bütün durumları inceleme özgürlükleri olmalıdır.

Gerekli görürlerse uzmanlarla da görüşmek üzere, bu konunun Yazı Komitesine gönderilmesi kararlaştırıldı.

Sir Horace RUMBOLD, İsmet Paşa'nın bir anış olarak değinip geçtiği, elkonmuş savaş malzemesiyle gemilerin geri verilmesi konusunun, şimdiki tartışmanın tüm olarak dışında kaldığını ve bu konuda hiç bir karar alınmamış olduğunu belirtmek istediğini söyledi.

İSMET PAŞA, söz konusu hükümlere, malzemenin ve gemilerin geri verilmesini isteme hakkından herhangi bir bakımdan bir vazgeçiş anlamına gelir gibi bakılamayacağını, kesinlikle belirtmek istemiş olduğunu söyledi. Şu var ki, silâh depolarıyla gözaltı edilmiş gemilere ilişkin olarak Konferansın ilk döneminde dikkate alınmış Türk istemleri, şimdiki tartışma ile, hiç de, bir yana atılmış değildir. Herhalde, İSMET PAŞA, yapılmış olan bildiriyi senet saymakta ve bu sorunu uzmanlara göndermeği teklif etmektedir.

Madde 154 ve 155.

154 ncü ve 155 nci maddelerin, incelenmek üzere, Yazı Komitesine gönderilmesi kararlaştırıldı.

Madde 156.

İSMET PAŞA, 156 ncı maddeye ilişkin olarak, Türkiye'nin, kapsamını tam olarak bilemediği bir yüküm altına giremeyeceğini belirtti.

Sir Horace RUMBOLD, bu maddede söz konusu olan silâh ticaretine ilişkin sözleşmenin genel nitelikte bir yararı karşıladığı cevabını verdi. Sir Horace RUMBOLD, İsmet Paşa'dan, Müttefik uzmanlarının, Türk Temsilci Heyetine bu sözleşmenin tam kapsamını açıklamalarına izin vermesini rica etti.

İSMET PAŞA, bu açıklamaların Türk Temsilci Heyetine yapılmasını kabul ettiğini söyledi; şu var ki, Türkiye'nin, üçüncü Devletlerle ilişkiler kurma özgürlüğüne halel getirecek her yükümü haksız sayacağını da belirtmeği gerekli görmektedir. Öte yandan, bu sözleşmeye Türkiye'nin katılmasının pek yararı da yoktur; çünkü, Türkiye'de hemen hemen hiç silâh yapılmamaktadır.

İSMET PAŞA, bu sözleşmeyi kaleme alanların izledikleri amacın yüceliğini hiç de tartışma konusu yapmamaktadır; ancak, bu sözleşme, Türkiye ile sınırdaş olan ülkeleri ilgilendirdiğinden, Türk Hükümeti, bu ülkelerle ilişkilerindeki özgürlüğü kısıtlayabilecek herhangi bir yüküm altına giremeyeceğini açıkça bildirmektedir.

Sir Horace RUMBOLD, sözleşmenin Önsözünü (*Préambule*) okuyarak, Konferansa Çağıran Devletler temsilcilerinin, yalnız, hukuk danışmanlarının Türk Temsilci Heyetine bu sözleşmenin yararlarını ve kapsamını açıklamaktan başka bir şey istemediklerini belirtti.

General PELLÉ, bu sözleşmeyi kaleme alanların yüce bir amaç izlediklerini İsmet Paşa kabul ettiğine göre, bu durumda, erişilmek istenilen amaca varmak için baş vurulacak yolların neler olduğunu ve sözleşmede öngörülen yöntemlerin, gerçekten, silâh ticareti yüzünden meydana gelen kötüye kullanmaları önlemeğe

yetip yetmeyeceğini, Türk Temsilci Heyetiyle görüş birliği içinde incelemekten başka bir şey kalmadığını söyledi. Özetle, Türkiye'nin üzerine alacağı yükümlerin ne biçimde olacaklarının görüşülmesi söz konusudur.

M. MONTAGNA, Sir Horace Rumbold ile General Pellé'nin görüşlerine katılmaktadır.

İSMET PAŞA, kendisine yapılacak açıklamaları dinleyeceğini, fakat bu maddeye ilişkin bütün çekincelerini [ihtirazî kayıtlarını] olduğu gibi tuttuğunu söyledi.

Yazı Komitesinin, 156 ncı maddede anılan sözleşmelere ilişkin gerekli bütün açıklamaları Türk Temsilci Heyetine yapmakla görevlendirilmesi kararlaştırıldı.

Madde 157.

Sir Horace RUMBOLD, Türk Temsilci Heyetinin, 157 nci maddeye karşılıklı olma [mütekabiliyet] niteliği vermekte olduğunu söyledi; öte yandan, Türk Temsilci Heyeti, bu maddenin uygulanmasını, 30 Ekim 1918 tarihinde* sona eren dönemle sınırlandırmaktadır. Sir Horace RUMBOLD, İsmet Paşa'ya, "Türk bayrağını taşıyan gemiler" sözlerinden ne anladığını sordu.

İSMET PAŞA, Türk Temsilci Heyetinin, Türk uyruklarının malı olan gemileri göz önünde tutmakta olduğunu söyledi.

Sir Horace RUMBOLD, "Türk gemileri" deyiminin daha açık olabileceğini söyledi.

İSMET PAŞA, bu iki terim arasında bir fark görmediğini, bu noktanın hukuk danışmanlarınca incelenmesini kabul ettiğini bildirdi.

Sir Horace RUMBOLD, 30 Ekim 1918 tarihinden sonra da, bir kaç gemiye elkonmuş olduğunu söyledi. Bu gemilerin durumlarının da çözüme bağlanması uygun olacaktır.

M. OTCHİAİ, maddeyi, Türkiye'nin teklif ettiği biçimiyle kabul edemeyeceğini, bu maddenin hukuk danışmanlarına gönderilmesini istediğini söyledi.

M. VENİSELOS, maddenin hukuk danışmanlarına gönderilmesini kabul etmekle birlikte, Müttefiklerin metninde yapılması Türk Temsilci Heyetince teklif olunan değişikliklerin dayandığı ilkeye katılamamaktadır. Gerçekten, 30 Ekim 1918 tarihinden sonra, Yunanistan, Türkiye ile savaşta idi; Yunan donanması, savaş hukukuna uygun olarak, Türk gemilerine elkoymuştur. Yunan Hükümeti bu ganimetlerin (*prises*) geçerli olduklarına itiraz edilmesini kabul edemez. Türk Hükümeti, kendisini haklı saymaktaysa, bu ganimetler için onarım olarak bir zarargiderim [tazminat] isteyebilir; böyle bir istem, vakti gelince, tartışılacaktır; ancak, usulüne tam uygun olarak yapılmış savaş eylemlerinin geçerliliği söz konusu edilemez.

İSMET PAŞA, 30 Ekim 1918 den sonra, Yunan kuvvetlerince elkonmuş [zaptedilmiş] Türk gemilerinin, usulüne uygun olarak ele geçirilmiş olduğu görüşünü kabul edemeyeceğini söyledi. Türkiye'nin bu tarihten sonraki denizcilik

* Fransızca metinde "1917" tarihi verilmektedir. Oysa, hem bu metnin başka yerlerinde, hem de Türk teklifinde tarih "1918" dir. (S.L.M.)

durumunun olağan (normal) olmadığını kabul etmek gerekir; oysa, Yunan donanması, ara sıra Müttefiklerin protestolarına rağmen, tam bir davranış özgürlüğünden yararlanmıştır. Türk Hükümeti, bu eylemleri, oldu-bittiler olarak kabul edemez. İşte bunun içindir ki, hukuk danışmanlarının, 30 Ekim 1918 den sonra elkonmuş [zaptedilmiş] bütün gemilerin geri verilmesi gerektiği ilkesini, incelemelerine esas almaları gerekecektir.

Sir Horace RUMBOLD, 1922 sonbaharında, Türk kuvvetlerinin, iki Yunan gemisine elkoymuş olduklarını ve Samsun Ganimet Mahkemesinin bu ganimetleri geçerli saymış olduğunu hatırlattı. Demek ki, Türkiye'nin denizcilik bakımından durumu, yalnız olayların koşullarına bağlı kalmaktaydı; Türkiye, elinden geldikçe, eylemde bulunmuştur. Yunanistan, birtakım Türk gemilerini ele geçirmişse, onun bu davranışı, savaş durumunun meşru bir sonucudur. Almanya gibi Türkiye de, 1918 bozgunu sonuçlarından, denizcilik bakımından, kurtulma umuduna kapılamaz.

İSMET PAŞA, her iki durumun da aynı olmadığı kanısındadır. Kaldı ki, savaş, Türkiye'yi haklı çıkartmıştır.

M. VENİSELOS, Yunan Hükümetinin, savaş eylemlerinde bulunma hakkına Türk Hükümetince karşı çıkılmasını ve bu sıfatla alınmış ganimetlerin geçerliliğinin tartışma konusu yapılmasını hiç bir zaman kabul edemeyeceğini söyledi. Yunan Temsilci Heyeti, Türk Hükümetinin, Yunan kuvvetlerince elegeçirilen gemiler için zarar-giderim iddiasında bulunmasını anlamaktadır. Başka herhangi bir zarar-giderim gibi reddetmekte olduğu bu istem, vakti gelince, incelenecektir; ancak, Yunan kuvvetlerinin aldıkları ganimetler tartışma konusu yapılamaz.

Sir Horace RUMBOLD, Müttefik Temsilci Heyetlerinin de, Türk Temsilci Heyetinin savunduğu tezi kabul etmediklerini bu sözlere ekledi.

İSMET PAŞA, bu sorunun, açıklanan ilkeler göz önünde tutularak, hukuk danışmanlarınca incelenmesi gerekeceğini söyledi; hukuk danışmanları, karşılıklı görüşleri, elden geldiği ölçüde, bağdaştırmağa çalışacaklardır. Bununla birlikte, İSMET PAŞA, Yunan Temsilci Heyeti görüşünü olduğu gibi tutsa bile, hukuk ve adaletin dikkate alınacağını ummaktadır.

Madde 158.

Bu madde üzerinde hiç bir görüş öne sürülmedi.

Madde 159.

Sir Horace RUMBOLD, Türk Temsilci Heyetince, kapsamı akla çok yatkın olan 159 ncu maddenin metinden çıkartılmasının istenmesine şaştığını söyledi.

İSMET PAŞA, Konferansın, Türkiye ile Çağıran Devletler arasında bir nota verişiminden sonra, belirtilen birtakım Devletler arasında barış yapmak üzere toplanmış olduğu cevabını verdi. Bu Konferansda bulunmayan Devletler adına ya da onların yararına hükümler koymağa, Konferans yetkili değildir.

Sir Horace RUMBOLD, Konferansda temsil edilen Müttefiklerle birlikte savaşmış olan Devletlerin, Andlaşmada yazılı hükümlerden yararlanmalarının doğal olduğu cevabını verdi.

İSMET PAŞA, Türkiye'nin kendisine karşı savaşa girmiş bütün Devletlerle barış durumu kurmağa en büyük bir istek duyduğunu söyledi; ancak, Türkiye, Konferansın, görüşmelerde temsil edilmemiş Devletlere ilişkin hükümler koymağa yetkili olmadığı kanısındadır.

M. MONTAGNA, Konferansa Çağıran Devletlerin, Türkiye ile bütün Müttefikler arasında barışın yeniden kurulduğunu görmek bakımından, moral bir zorunluluk altında bulunduklarına, Türk Temsilci Heyetinin dikkatini çekti.

Başlıca [Müttefik] Devletler, kendileriyle, birlikte savaşmış olan Belçika'yı, Polonya'yı, Portekiz'i, Çeko-Slovakya Devletini bir yana bırakamazlar.

General PELLÉ, Andlaşmada yazılı bulunan hükümlerden – özellikle iktisat ve maliye konusundaki hükümlerden – bütün Müttefiklerin yararlanması konusunda direnmenin, Konferansa Çağıran Devletler için bir ödev olduğunu belirtti. Kaldı ki, bu Devletlerin durumu da, Konferansda gerçekten temsil edilmiş Devletlerin durumundan hiç bir bakımdan farklı değildir.

M. DİAMANDY, Konferansa Çağıran Devletler Temsilcilerince öne sürülen görüşlere katılmaktadır. Türkiye ile bu Devletler arasında verişilen notlarda, 159 ncu maddenin öngördüğü Devletlerden söz edilmediği doğru olmakla birlikte, genel bir barışma yapıtından kaçınmamanın, Türkiye'nin kendi yararına olduğu da bir gerçektir.

M. YOVANOVİTCH de, 159 ncu maddenin kapsadığı hükmü Türkiye'nin kabul etmesinde direndiğini söyledi.

General PELLÉ, bu maddenin bir başka biçime sokulabileceğini belirtti; ancak, ilkeye dokunmamak gerekir; [Çağıran] Devletler, yapılacak Andlaşmanın iktisat ve maliye sorunlarına ilişkin maddelerinde kendilerinden yana öngörülen çıkar ve yararlardan, 159 ncu maddede sayılan Devletlerin de yararlanmalarını istemektedirler.

İSMET PAŞA, Türkiye'nin, Konferansda temsil olunan Devletlerden başka Devletlerle, olağan (normal) ilişkilerin yeniden kurulmasını geciktirmeği aklından geçirmediğini söyledi. Türkiye ile bu Devletler arasında, Konferansın bitiminden önce bile, barışın imzalanması mümkündür. Türkiye genel barışma yapıtına katkıda bulunma konusunda en büyük bir istek duymaktadır. Bununla birlikte, birtakım Devletlerle Türkiye arasında hazırlanmış andlaşmanın, üçüncü Devletlerin çıkarlarına zorunlu olarak uygun düşmeyebileceğini de belirtmek yerinde olur. Bağıtlı ülkelerin ekonomik durumlarını göz önünde tutmak gerekir. İşte bu yüzdendir ki, Türkiye, Konferansda temsil olunan Devletlerle ilişkilerini ayrıca düzenlemek özgürlüğünü saklı tutmağa önem vermektedir.

Sir Horace RUMBOLD, Belçika ile Portekiz'in*, Konferansın ilk dönemindeki iktisat ve maliye sorunlarına ilişkin görüşmelerde temsil edilmiş olduklarını ve görüşmeleri pek yakından izlemiş bulunduklarını hatırlattı. Kaldı ki, Müttefik Hükümetlerce öne sürülen isteğin, genel barışın bir an önce gerçekleştirilmesinden başka amacı yoktur; İsmet Paşa da, Müttefik Hükümetlere göndermiş olduğu 8 Mart tarihli mektupta, genel barışın yeniden kurulmasının, bütün uluslar için

* 1924 Türkçe çevirisinde "Portugal" denmektedir. (S.L.M.)

"kesin" bir görev olduğunu bildirmişti. Müttefik Devletler, Türk Temsilci Heyetine, savaşı kesinlikle sona erdirmek için bir fırsat sunmaktadırlar; Türkiye'nin bu fırsatı kaçırmaması yerinde olur.

İSMET PAŞA, Konferansa Çağıran Devletlerle Türkiye arasında, Konferansın toplantıya çağrılmasından önce verişilen notalarda öngörülen Devletlerden başka Devletlerin görüşmelere katılmalarının, Konferansça, hiç bir vakit, kararlaştırılmamış olduğu cevabını verdi.

Sir Horace RUMBOLD, Belçika ve Portekiz temsilcilerinin Konferansın çalışmalarına katılmadıklarını, ancak orada hazır bulunmuş olduklarını belirtti. Türk Temsilci Heyeti, bunların hazır bulunduklarını bilmezlikten gelemez; çünkü, özellikle Belçika ve Portekiz temsilcilerinin adları, oturumların tutanaklarında yazılıdır.

General PELLÉ, bu maddeye verilecek biçim konusunda uzlaşmanın mümkün olacağını sanmaktadır; ancak, esas bakımından, Müttefik Devletler, Türkiye ile uzlaşamazlar: Müttefik Devletlerin, kendileriyle birlikte savaşmış Devletlere karşı moral bir ödevleri vardır; Müttefik Devletler, andlaşmanın şu ya da bu hükmünden yararlanmayı, Türkiye'nin, dilediği gibi, bu Devletlere tanımak ya da tanımamak bakımından kendisini tam bir özgürlük içinde saymasını kabul edemezler. Konferansın temelindeki ilke, bütün Müttefiklerin bu Konferansda eşitlik düzeyinde işlem görecekleriydi.

Sir Horace RUMBOLD, bu maddenin çıkartılmaması yolunda Türk Temsilci Heyetine yöneltilen çağrının, bütün Konferans üyelerinin oybirliğiyle yapılmakta olduğunu belirtmek istediğini söyledi.

İSMET PAŞA, birtakım Devletlerin, şartlarını görüşmemiş oldukları bir andlaşmaya katılmalarını istemenin mümkün olmadığını söyledi. Böyle bir istek, az önce öne sürülen eşitlik ilkesine aykırıdır. Öte yandan, burada kararlaştırılmış hükümlerin, Üçüncü Devletlerin durumlarına tam olarak uymaması olasılığı da bir hayli güçlü görünmektedir. Türkiye, kendisiyle savaşmış olan bütün Devletlerle bir an önce barış yapmaya en büyük bir istek duymaktadır; bununla birlikte, Türkiye, kimi Devletlere, kendilerine birtakım çıkarlar tanınmasını isteme hakkını veren, buna karşılık, Türkiye'nin onlardan hiç bir şey istemesine elvermeyecek tek-taraflı bir hükme katılmayı kabul edemez.

M. DİAMANDY, Türk Temsilci Heyetinin açıkladığı kaygıyı göz önünde tutmak için, "katılacaklardır" yerine "katılabileceklerdir" demenin daha uygun düşüp düşmeyeceğini sordu*.

Sir Horace RUMBOLD, tek-taraflı bir ayrıcalığın [imtiyazın] söz konusu olmadığını belirtti; çünkü, andlaşmaya katılma isteğinde bulunacak Devletler, Türkiye'yi, andlaşmanın Türkiye'den yana olan hükümlerinden yararlandırmak üzere, karşılıklı bir yüküm altına gireceklerdir.

İSMET PAŞA, Türkiye'nin, Lausanne görüşmeleri sırasında hazırlanmış olan çalışmalardan elbette yararlanacağını söyledi. Fakat Türkiye'nin, kendisiyle başka

* Müttefikler tasarısında "seront admises" denilmektedir. Bu maddenin çevirisi, kitabımızda "katılacaklardır" yerine "katılabileceklerdir" diye basılmıştır. Bakınız: Takım I, Cilt 1, Kitap 2, s. 105. (S.L.M.)

Devletler arasında bu andlaşmanın kabulünün isteğe bağlı olmasına ve andlaşmanın özel görüşmelerden sonra imzalanmasına önem verdiğini söyledi.

General PELLÉ, bu çekincenin [ihtirazî kaydın] gereksiz olduğu kanısındadır; Türkiye, Devletlerle bir Andlaşma yapıyorsa, bu andlaşmayı hakgözetir ve adalete uygun buluyor demektir. Bu durumda, öteki Müttefiklerin de bundan yararlanmalarına izin vermemek için hiç bir neden olamaz.

İSMET PAŞA, söz konusu Devletlerin çıkarlarının ve durumlarının, bağıtlı Müttefik Devletlerin çıkarları ve durumlarıyla aynı olmadığını, bir kez daha belirtti. Kaldı ki, Türk Temsilci Heyeti, 159 ncu maddede öngörülen Devletlerle, Lausanne' da bile barış görüşmelerine girişmeğe hazırdır. İlgililer anlaşmaya varırlarsa, Konferans sona ermeden bile andlaşmanın imzalanması mümkün olabilecektir.

M. MONTAGNA, İsmet Paşa'nın, Türk Temsilci Heyetinin, öteki Müttefik Devletlerle görüşmelere girişmeğe ve sözleşmeler yapmağa hazır olduğunu söylediğini belirtti. Bu sözleşmelerin, Çağıran Devletlerle yapılacak sözleşmeler ve andlaşmalarla eş nitelikte olması, İsmet Paşa'nın niyetleri arasında bulunmakta mıdır?

İSMET PAŞA, sözleşmelerin benzer olup olmayacağının, bağıtlanan çeşitli Devletlerin içinde bulundukları ekonomik koşulların çeşitliliğine bağlı olacağı cevabını verdi.

M. MONTAGNA, yalnız ticaret sözleşmesine üçüncü Devletlerin katılmaları söz konusu olsaydı, İsmet Paşa'nın bu görüşünün az-çok bir değeri olacağını söyledi; ancak, bu görüş, andlaşmanın iktisat sorunlarına ilişkin maddelerinde, yerleşme [ikamet] sözleşmesinde, v.b. bulunan, genel nitelikte bir çok hükümler bakımından geçerli değildir. M. MONTAGNA, Türk Temsilci Heyetinin, bu gibi maddeler için, çeşitli Devletler arasında ayrımlar yapmak isteyişinin nedenini anlıyamamaktadır.

İSMET PAŞA, yerleşme Sözleşmesinin, özel bir durumu göz önünde tuttuğunu söyledi.

M. MONTAGNA, Türkiye'nin, bütün Devletlerle aynı zamanda barış yapmasının Türkiye bakımından sağlıyacağı yararları övdü.

İSMET PAŞA, Türk Temsilci Heyetinin, Lausanne'da bütün Müttefiklerle barışı görüşmeğe hazır olduğunu söyledi.

Sir Horace RUMBOLD, bu bildiriyi senet saydığını belirterek, bu konuda tartışmaların gelecek oturumlardan birinde yeniden ele alınacağını bildirdi.

M. VENİSELOS, ertelenmiş bulunan 154 ncü ve 155 nci maddelerin, hem Türkiye'yi hem de Yunanistan'ı dinleyerek bir çözüm teklif edecek olan, bir alt-komiteye gönderilmesini istedi. Gerçekten, bu maddenin, görüşmelerin ilk döneminde, komisyonda ya da alt-komisyonda görüşülmemiş olduğunu hatırlamak yerinde olur.

Sir Horace RUMBOLD, M. Veniselos'un bu teklifini kabul edemediğine üzüldüğünü söyledi; şu var ki, Yazı Komitesi bir Yunanlı uzmanı dinleyebilecektir.

Oturuma saat 12.40 da son verildi.

(6) SAYILI TUTANAĞA EK

BİRİNCİ KOMİTEYE GÖNDERİLEN RAPOR

7 Mayıs 1923

Türk Temsilci Heyetinin, Trakya sınırlarına ilişkin Sözleşmeye eklenmesini teklif ettiği ek maddeyi incelemekle görevlendirilmiş olan Alt-komite, 5 ve 7 Mayıs günleri toplanmıştır.

Türk ve Yunan temsilcileri, Birinci Komite Başkanının, Milletler Cemiyeti Meclisince atanacak bir memurun yapacağı denetim konusundaki teklifini, ilke olarak, kabul etmiş bulunduklarından, özel Alt-komite, metni ekli sunulan bir madde tasarısı kaleme almıştır. Bu metin, sahife yan boşluğunda belirtilen çekinceler [ihtirazî kayıtlar] ve Alt-komitenin, yalnız, ilk Türk tasarısının birinci fıkrası ile uğraşması gerektiğini ve yeni tasarının (a) ve (b) fıkralarına Yunan ve Fransız temsilcilerince öne sürülen çekincelerin – bu çekincelerin ilgili bulunduğu sorunların, Birinci Komitenin 27 Nisandaki ilk oturumunda öne sürülmemiş olmaları yüzünden – dikkate alınmaması gerektiği kanısında olan Türk Temsilcisinin genel bir çekincesi dışında, Alt-komitece kabul edilmiştir.

Bu rapora ekli bulunan tasarının (a) fıkrası, ilk Türk tasarısının ikinci ve üçüncü fıkralarının yerini almaktadır. Bu iki fıkranın birleştirilerek tek bir fıkra biçimine sokulmasıyla, Alt-komiteye, bir karışıklık, üstelik her iki fıkra arasında bir çelişki olasılığı ortadan kaldırılmış görünmüştür. Bununla birlikte, Yunan temsilcisi, "*Bulgar sınırı ya da*" kelimelerinin metinden çıkartılmasını istemektedir; Yunan temsilcisi, maddenin amacının, kendi iç ulaşımının sağlanması söz konusu demiryoluna bağlı bulunan Türk ülkesinin iki parçası arasında gidiş-geliş [trafiği] sağlamak olduğunu ve bu konuya, Bulgar sınırından geçmek yoluyla, uluslararası ulaşım sorununu karıştırmamak gerektiğini belirtmiştir. Türk Temsilcisi, bu görüşe karşı, ilk tasarının son üç fıkrasını kabul etmekle, M. Veniselos'un, bu uluslararası gidiş-gelişin (trafiğin) de göz önünde tutulmasını daha önce kabul etmiş bulunduğunu savunmuştur. Alt-komite, bu sorunun, kendi yetkisini aşmakta olduğu kanısındadır.

Alt-komite, (b) fıkrasının, birbirinin yerine geçebilecek, iki metnini sunmaktadır. Türk temsilcisi, ikinci metnin kabul edilmesinde direnmekte, bu metni M. Veniselos'un kabul ettiğini öne sürmektedir. Alt-komitenin başka üyelerince de desteklenen Fransız temsilcisi, gerçekte, kim olursa olsun, demiryolu kolunun

sahiplerine ait olması gereken, bu kolun işletilmesinin değil, yalnız Devlet denetiminin söz konusu olduğunu savunmuştur. Bu nokta üzerinde bir anlaşmaya varılamamıştır.

(c), (d), (e) ve (f) fıkraları – (c) fıkrasının, bu fıkralarda öngörülen denetimi yapacak Komiser'in seçimine ilişkin parçası dışında – görüş birliğiyle kabul edilmiştir. Fransız temsilcisi, bu Komiser'in seçiminin, herhangi bir uyrukluğu dışarıda bırakabilecek açık bir kayıt konulmaksızın, Milletler Cemiyeti Meclisinin kararına bırakılmasını istemiştir. İkinci derecede olmak üzere, Fransız temsilcisi, bu Komiser'in Türk ya da Yunanlı olmamasının öngörülebileceğini de belirtmiştir.

Yunan temsilcisi, (a) fıkrası için öne sürdüğü çekincenin sonucu olarak, maddenin "*geçerli olmaktan çıkacaktır*" biçiminde sona ermesini istemiştir. Bu sorun, (a) fıkrasına ilişkin olarak ortaya atılan sorunun çözümüne bağlı olduğu için, Alt-komite, bu sorunu çözümleyememiştir.

TRAKYA SINIRLARINA İLİŞKİN SÖZLEŞMENİN SONUNA EKLENECEK MADDE TASARISI

7 Mayıs 1923

Yunan Temsilci Heyetince çekince öne sürülmüştür.

(a) Türkiye'den gelecek ya da Türkiye'ye gidecek ve Doğu demiryollarının Kuleli Burgaz yakınındaki Yunan-Türk sınırıyla *Bulgar sınırı ya da* Karaağaç yakınındaki Yunan-Türk sınırı arasında bulunan parçasından transit geçerek yararlanacak yolcular ve mallar [ticaret eşyası], bu transit yüzünden, hiç bir vergi ya da resme, pasaport denetimi işlemine ya da gümrük denetimine bağlı kılınmayacaklardır.

Yunan Temsilci Heyetince kabul edilen Müttefik teklifi.

(b) Edirne'yi Karaağaç'a bağlıyan demiryolu kolunun [şube hattının] işletilmesinin denetimi...

ya da

Türk teklifi.

Edirne'yi Karaağaç'a bağlıyan demiryolu kolunun [şube hattının] işletilmesi... Edirne kentine gidiş-gelişi (trafiği) sağlamak amacıyla, bütün yol boyunca, Türkiye'ce yürütülecektir. Edirne'den çıkan yolcularla malların [ticaret eşyasının] gidecekleri yere gecikmeden ulaştırılabilmesi için, Karaağaç'da gerekli tedbirler alınacaktır.

Fransız Temsilci Heyeti çekince öne sürmüştür.

(c) İşbu madde hükümlerinin yürütülmesini, Milletler Cemiyeti Meclisince, *1914-1918 Savaşına katılmamış olan Devletlerin uyrukları arasından seçilecek* bir Komiser sağlıyacaktır.

(d) Yunan ve Türk Hükümetlerinden her birinin, bu Komiserin yanına birer temsilci atamaya hakkı olacaktır; bu temsilci, yukarıdaki hükümlerin uygulanmasına ilişkin her sorunu, Komiserin dikkatına sunmakla görevli olacaktır. Bu temsilciler, Komiserin ihtiyaç duyacağı alt-kademe memurlarının sayısı ve niteliği konusunda, Komiserle anlaşacaklardır.

(e) Komiser, sözü geçen hükümlerin yürürlüğe konulmasına ilişkin sorun-

lardan, kendi başına çözemediği her sorunu, Meclisin kararına sunabilecektir. Yunan ve Türk Hükümetleri, Milletler Cemiyeti Meclisinin oy çokluğuyla alacağı her karara uymağı yükümlenirler.

(f) Söz konusu Komiserin maaşı ve hizmetinin yerine getirilmesine ilişkin giderler, Yunan ve Türk Hükümetlerince eşit paylar olarak karşılanacaktır.

Yunan Temsilci Heyetince çekince öne sürülmüştür.

(g) Türkiye, ileride, Edirne'yi Kuleli Burgaz ile İstanbul arasındaki demiryoluna bağlıyacak bir demiryolu yaparsa, bu maddenin, *yalnız Kuleli Burgaz ile Karaağaç yakınındaki Yunan-Türk sınır noktaları arasında karşılıklı olarak transite ilişkin hükümleri* geçerli olmaktan çıkacaktır.

(7) SAYILI TUTANAK

11 MAYIS 1923, CUMA OTURUMU

Oturum, Ouchy Şatosunda, saat 10.30 da, Sir Horace Rumbold'un başkanlığında açıldı.

Hazır bulunanlar:

MM. GREW, DOLBEARE, SHAW, BELİN, TURLİNGTON, BARNES (*Amerika Birleşik Devletleri*); Sir Horace RUMBOLD, MM. RYAN, MALKİN, FORBES ADAM, EDMONDS, BENTİNCK (*İngiliz İmparatorluğu*); General PELLÉ, MM. FROMAGEOT, BARGETON, DE PERCİN, LAGARDE (*Fransa*); MM. VENİSELOS, CACLAMANOS, POLİTİS (*Yunanistan*); MM. MONTAGNA, GUARİGLİA, İNDELLİ, GUARNASCHELLİ (*İtalya*); MM. OTCHİAİ, NAGAOKA, HOTTA (*Japonya*); MM. DİAMANDY, CONTZESCO, VASSİLİU (*Romanya*); MM. YOVANOVİTCH, ANTİTCH (*Sırp-Hırvat-Sloven Kırallığı*); İSMET PAŞA, RIZA NUR BEY, MÜNİR BEY, ŞEFİK BEY, NUSRET BEY, TEVFİK KÂMİL BEY, Dr. NİHAD REŞAD BEY, ÂLİ BEY, HÜSEYİN BEY (*Türkiye*); M. PATERNOTTE (*Belçika*).

M. MASSİGLİ, *Konferansın Genel Sekreteri.*

Madde 159. (Devam)

Komite, 159 ncu maddeyi incelemeğe yeniden girişti.

Sir Horace RUMBOLD, 159 ncu maddeyi olumlu bir tutumla incelemesi için, Türk Temsilci Heyetine bir kez daha çağrıda bulundu. Türk Temsilci Heyetinin, genel bir yatışma yaratma isteği içinde, Lausanne'da temsil edilmeyenleri de kapsamak üzere, bütün Müttefik Devletlerle barış andlaşmaları yapmak konusunda güçlü bir istek beslemekte olduğu, bu Heyetin daha önceki konuşmalarından belli olur gibidir.

Türkiye gibi, savaşla böylesine alt-üst olmuş bir Devletin, bütün öteki Devletlerle ilişkilerini yeniden ya da ilk kez kurmakta bir an önce davranmak isteyeceği şüphesizdir. Türkiye, kendileriyle böyle olağan (normal) ilişkiler kurması gereken Devletlerden her biriyle ayrı ayrı görüşmelere girişecek olursa, bu, çok zaman ve çaba isteyecektir.

159 ncu maddenin kapsadığı hükümler, Türkiye'ye, dört Devletle ilişkilerini,

özel görüşmeler yapılmaksızın düzenleme olanağını sağlamaktadır. Böyle bir olanak, şüphesiz, Türkiye'nin yararınadır.

İSMET PAŞA, Türkiye'nin, üçüncü Devletlerle bir an önce dostça ilişkiler kurmağa tamamiyle hazır bulunduğunu hatırlattı. Bu Devletlerle Türkiye, aralarında yapılacak andlaşmanın, Konferansça görüşülen andlaşmanın aynı olmasında görüş birliğinde iseler, anlaşmaya varmak için bir güçlükle karşılaşılmayacaktır. Ancak, hukuk yönünden, şunu belirtmek gerekir ki, Konferansın üçüncü Devletler yararına hükümler koyma yetkisi yoktur. Bu yüzden, Türk Temsilci Heyeti, iyi niyetine rağmen, 159 ncu maddeyi kabul edememektedir.

Sir Horace RUMBOLD, 159 ncu maddede göz önünde tutulan Devletlerin, Türk Temsilci Heyetine, Türkiye ile benzer sözleşmeler yapma isteklerini bildirmeleri durumunda, İsmet Paşa'nın bu teklifi kabul edip etmeyeceğini sordu.

İSMET PAŞA, bu Devletlerle bir andlaşmanın imzalanabilmesi için, onların tek-taraflı iradelerinin yeterli olmadığını, onların iradelerinin Türkiye'nin iradesiyle aynı doğrultuda birleşmesi gerektiği cevabını verdi.

Sir Horace RUMBOLD, bu konuda, aşırı ölçüde sıkı bir hukuksal tutumda direnmemenin uygun olacağı kanısındadır. Konferans, karşılaştığı güçlükleri hep uygulama açısından çözümlemeğe çaba göstermiştir. Aranması gereken, böyle bir çözüm yoludur.

İSMET PAŞA, Türkiye ile bu Devletler arasındaki görüşmelerin, kolayca bir anlaşmayla sonuçlanacağına inandığını söyledi.

General PELLÉ, kendileriyle yanyana savaşmış olan ulusların Andlaşmadaki iktisat ve maliye konularına ilişkin hükümlerden yararlanabilmelerinin, Çağıran Devletlerce hangi moral nedenlere dayanılarak istenmekte olduğu konusuna yeniden dönmek istemeksizin, Türkiye'nin, Müttefik Temsilci Heyetleriyle görüşmelerinde kabul etmiş olduğu esaslar içinde, üçüncü Devletlerle de görüşmelere girişmeği niçin kabul edemeyeceğini anlayamamaktadır.

RIZA NUR BEY, Konferansın belirli birtakım Devletlerden oluştuğunu ve burada üçüncü Devletlerin yararına ya da zararına hükümler konulamayacağını belirtti. Kaldı ki, Türk Temsilci Heyetinin yetki belgeleri, bu Heyeti, ancak Konferansın toplanmasından önceki notalarda sayılan Devletlerle görüşmeye yetkili kılmaktadır.

Sir Horace RUMBOLD, anlaşmazlığın yalnız biçimle ilgili bulunduğunu düşünmektedir. Sir Horace RUMBOLD, Yazı Komitesinin yeni bir metin hazırlamakla görevlendirilmesini teklif etti.

İSMET PAŞA, böyle bir kararın, erişilmek istenen amaca ters düşen bir sonuç vermesinden çekinmektedir. Sorunu, incelemek üzere, Yazı Komitesine göndermekle, üçüncü Devletlerle görüşmelerin gecikmesi sakıncası yaratılmış olabilir.

Sir Horace RUMBOLD, Türk Temsilci Heyetinden, ilke bakımından bir yüküm altına girmesini değil, yalnız, Yazı Komitesinin bir metin hazırlamasına razı olmasını istemekte olduğunu söyledi.

Sir Horace RUMBOLD, Türk Hükümetinin, bu Devletlerle, özellikle Polonya, ile, şimdiden görüşmelere girişmiş olup olmadığını sordu.

İSMET PAŞA, görüşmelerin başlamış olduğunu, fakat Lausanne'dan başka bir yerde temaslarda bulunulduğu cevabını verdi.

General PELLÉ, Müttefik Temsilci Heyetinin, Türkiye ile, 159 ncu maddede öngörülen dört Devlet arasında girişilebilecek doğrudan doğruya görüşmelere engel çıkartmayı hiç de istemediklerini belirtti. Bu maddeyi, incelemek üzere, Yazı Komitesine göndermeyi teklif etmekle, Müttefik Temsilci Heyetleri, Türkiye'nin, Konferansça kararlaştırılan hükümlerden bu Devletleri belki de yararlandırmağı kabul edeceğini gösteren bir formül araştırılmasından başka bir şey istememektedirler.

İSMET PAŞA, Lausanne'da görüşülen Andlaşmanın, bütün Devletlere uygun gelmeyebileceğini söyledi. Bu Andlaşma, kendi görüşlerini açıklayan ve kendilerine özgü çıkarları korumaya çaba gösteren, sınırlı sayıda Devlet arasında karşılıklı görüşmelerden sonra hazırlanmıştır. Görüşmelere yabancı kalmış olan Devletlere, söz konusu hükümlerin, olduğu gibi, uygun gelip gelmeyeceği hiç de belli değildir. Bu Devletler, Lausanne'da kabul olunan hükümler üzerinde Türkiye ile görüş birliğinde iseler, Türkiye, onlarla, hazırlanmış andlaşmanın benzeri bir andlaşma yapmakta hiç bir güçlük çıkartmayacaktır.

General PELLÉ, Türkiye ile üçüncü Devletler arasında doğrudan doğruya görüşmelerin yapılmasına karşı çıkmadığını söyledi; bağıtlı tarafların karşılıklı olarak bir yüküm altına girmesi gereğine de itirazda bulunmamaktadır. Özellikle bu görüşü göz önünde tutmak içindir ki, Müttefik Temsilci Heyetleri, madde metninin, Türkiye'nin haklı itirazlar yöneltebileceğini düşündükleri bir kaleme alış biçiminin düzeltilmesi amacıyla, yeniden incelenmesini teklif etmektedirler. Barış Andlaşmasının, Konferansça kararlaştırılan temeller üzerinde, söz konusu Devletlerle Türkiye'nin görüşmeyi kabul etmesini öngören bir hüküm kapsaması gerektiği ilkesinden vazgeçmek, Müttefik Temsilci Heyetlerine güç görünmektedir.

M. MONTAGNA, iki tarafça yapılan açıklamalardan sonra, anlaşmanın kolay olacağını sanmaktadır. Anlaşmazlık, özden çok, biçim yüzünden doğmaktadır. Öyle görünüyor ki, hazırlanmakta olan Andlaşmanın, Türkiye ile 159 ncu maddede göz önünde tutulan Devletler arasında yapılacak andlaşmalara temel olabileceğini belirtmekle yetinilmiş olsaydı, anlaşmaya varmak kolaylaşmış olurdu.

İSMET PAŞA, Konferansa katılmak üzere Hükümetinden aldığı yetkinin, kendisini, ancak, Müttefik Devletlerle Türkiye arasında verişilen notalarda sayılmış Devletlerle görüşmelere girişmeğe yetkili kıldığını, bir kez daha belirtti. Konferans, üçüncü Devletlere ilişkin sorunlarla uğraşmağa, hukuk açısından, yetkisizdir. Kaldı ki, Türk Temsilci Heyeti, bu Devletlerle, Lausanne'da bile – fakat Konferansdaki görüşmelerden ayrı olarak – görüşmelere girişmeğe de hazırdır.

M. NAGAOKA, Yazı Komitesinin, Türk Temsilci Heyetinin yetkilerinin sınırlı niteliğini dikkate alarak bir formül bulmasının güç olmayacağını sanmaktadır.

Sir Horace RUMBOLD, öne sürülen görüşleri ve ortaya konulan güçlükleri göz önünde tutacak yeni bir madde tasarısı sunma hakkını saklı tuttuğunu söyledi.

İSMET PAŞA, böyle davranılmasını kabul ettiğini bildirdi.

Türk Temsilci Heyetince teklif edilen ek maddeler.

İkinci ve üçüncü 159 ncu maddeler.

Sir Horace RUMBOLD, Türk Temsilci Heyetinin, azınlıklara ilişkin olarak, Sırp-Hırvat-Sloven Devleti ile Yunanistan'ın üzerine almaları gereken yükümler kapsayan iki ek madde sunmuş olduğunu söyledi. Oysa, bu Devletler, azınlıkların korunmasına ilişkin olarak 1919 da imzalanmış andlaşmalarda, benzer yükümler altına girmiş bulunmaktadırlar.

M. YOVANOVİTCH, aşağıdaki bildiriyi okudu:

"Türk Hükümeti, Sırplar, Hırvatlar ve Slovenler Krallığı ülkesinde vakıf* haklarının, İstanbul Andlaşmasındaki ilkelere uygun olarak yürürlükte tutulacağı konusunda, bizden, açık ve kesin bir yüküm altına girmemizi istemektedir. Her ne kadar, vakıflar sorunu, Konferansın ilk döneminde hiç bir zaman ortaya atılmamışsa da, biz, gene, İstanbul Andlaşması onaylanmamış olduğu için, [bu andlaşmanın] Türk Hükümetinin herhangi bir istemde bulunmasını haklı gösterecek bir temel sayılmayacağını Türk Temsilci Heyetine hatırlatarak, cevap vermeğe hazırız. Başka her türlü tartışmayı ortadan kaldırmağa yeterli olan bu kanıtla yetinmeği düşünmüştüm; ancak, Konferansı aydınlatmak amacıyla, bir kaç görüş daha öne sürmeme izin vermenizi dilerim.

"Önce, Türk Temsilci Heyetinin, vakıflara ilişkin İstanbul Andlaşması ilkelerini, yalnız Başkan Savaşları sonucunda Osmanlı İmparatorluğundan ayrılmış topraklarda değil, Avusturya-Macaristan Monarşisi'nden yeni alınmış topraklarda da uygulanmasını, bizden istemekte olduğunu belirtmek gerekir. Böylece, Türk Temsilci Heyeti, öne sürdüğü andlaşmanın ülkeyle [toprakla] ilgili hükümlerinin kapsamını genişletir görünmekte ve, Sırplar, Hırvatlar ve Slovenler Krallığının iç işlerine karışmak ister izlenimini vermektedir; biz, bunu kabul etmemekteyiz.

"Bu yeni maddeyi okurken, Türk Temsilci Heyetinin, Parlâmentoda Hükümet blokundan 13 milletvekilinin oluşturduğu bir grupça temsil edilmekte bulunan, Müslüman azınlığımızın siyasal durumu konusunda da, birtakım kaygılar belirtmekte olduğunu gördüm. Türk Temsilci Heyetinin, Güney Sırbistan'da, vakıflar sorununun, geniş görüşlü ilkelere ve bu din kurumlarının haklarına ve göreneklerine saygı esasına uygun olarak, 12 Eylül 1919 tarihli ulusal kanunla düzenlenmiş olduğuna inanmasını isteyebilecek durumda bulunmaktayım. Böylece, Sırp-Hırvat-Sloven Hükümeti, Türkiye'ye karşı, bu konuda hiç bir andlaşma ile yüküm altına girmemiş olduğu halde bile, bu sorunu kendi Anayasası ile düzenlemeği siyasal vicdanına karşı borçluydu. Bu yüzdendir ki, Sırplar, Hırvatlar ve Slovenler Krallığı Anayasasının 38 nci maddesi, bir kamu yararı amacı güden bütün vakıfları tanımaktadır.

"Öte yandan, şimdiki Türkiye henüz ortada yokken, Sırp-Hırvat-Sloven Hükümeti, azınlıkların korunmasına ilişkin ve 10 ncu maddesi vakıfların haklarını güvence altına alan, Saint-Germain Andlaşmasına kendi isteğiyle rıza göstermemiş midir?

"Bu yüzden, Türk Temsilci Heyeti, Sırp-Hırvat-Sloven Hükümetinin, Müslüman azınlıkların haklarını tanımak için bugünü beklememiş olmasından sevinç duymalıdır.

* Fransızca metinde "vakouf" denilmektedir. (S.L.M.)

"Türk teklifinin bundan sonra gelen maddesi de, yanlış anlamalara yol açacak niteliktedir. Bu maddede, vakıfların taşınmaz mal mülkiyeti hakkı söz konusu olsaydı, az önce öne sürülen kanıtlara ekleyeceğim bir şey olmazdı; şu var ki, Türk metninden, bu anlam açıkça çıkmamaktadır. Fakat, bu maddenin ikinci fıkrasından anlaşılacağı üzere, taşınmaz mal mülkiyeti hakkı söz konusu ise, sanırım ki, Türk Temsilci Heyeti, aynı ülke üzerinde iki egemenliğin uygulanmasına izin verecek böyle bir hükmü kabul edilecek durumda olamaz. Özel mülkiyet hakkını, bu haktan doğan yükümler ve bu hakka getirilebilecek kısıtlamalarla birlikte, kendi yetkileri altına konmuş bir ülkenin sınırları içinde saptamanın, yalnız Sırp-Hırvat-Sloven Hükümetinin bir hakkı olduğu açıkça bellidir. Bunun sonucu olarak, mülkiyet hakkına ilişkin Anayasa hükümleri ile Sırp-Hırvat-Sloven uyruklarının hepsine, aralarında hiç bir ayırım yapmaksızın, uygulanabilir tarımsal yasalar dışında, Osmanlı kanunundan doğan bir mülkiyet hakkı tanımak mümkün değildir. Türk Temsilci Heyetinin, kendisinin olmayan bir ülke üzerinde Türk kanunlarının uygulanmasını istemek, ya da çoğunluğun zararına Müslüman azınlığı gözetmek niyetinde olmadığı inancındayım.

"Bu maddenin, Güney Sırbistan'ın katılmasından önce kazanılmış [muktesep] haklara ilişkin son fıkrasına gelince, burada vakıfların hakları söz konusu ise, daha önce öne sürülen kanıtları hatırlatmakla yetineceğim. Fakat, özel mülkiyet hakları söz konusu isc, Türk Temsilci Heyetinin, bizden, bütün Krallık ülkesinde Anayasamızla son verilmiş bulunan eski tımar ve zeamet haklarını* tanımamızı istemeye kadar gitmeyeceği kanısındayım. Tımar ve zeamet hakları bakımından durum böyle ise de, genişliği tarım kanunu ile saptanmış sınırı geçmeyen, toprak mülkiyeti konusunda kazanılmış haklar bakımından, durum böyle değildir.

"Son olarak, Türk Temsilci Heyeti, bizden, Türk makamlarının vermiş oldukları bütün mahkeme belgeleriyle resmî belgeleri tanımamızı istemektedir. Bu istemde, Balkan Savaşlarının başlangıcı olan 17 Ekim 1912 tarihinden önceki senet ve belgelerden başka bir şey söz konusu olamayacağına göre, bu belge ve senetlerin geçerliliğinin tanınması sorununun da, daha çok, Balkan Savaşlarına son veren ve bu Savaşın ortaya çıkardığı sorunları tasfiye eden andlaşmaya konu olması gerekirdi; oysa, bu tanıma sorunu, on yıl geçtikten ve Güney Sırbistan'daki Müslüman halkın ekonomik ilişkilerinde çok büyük değişiklikler meydana geldikten sonra, ortaya atılmaktadır. Türkiye, Güney illerimizde yönetim karışıklıkları kışkırtmak istemiş olsaydı, bunun en iyi yolu, şimdiki teklifinde direnmek olurdu. Ama kendimizi sunmak ve ülke kanunlarımızın egemenliğinin tam ve eksiksiz olarak yürütülmesine halel getirebilecek hiç bir eylemi kabul etmemek de bizim görevimizdir.

"Bu nedenlerle, Sırp-Hırvat-Sloven Temsilci Heyeti, bu ana kadar Konferansda hiç ortaya atılmamış sorunlar üzerinde Türk Temsilci Heyetinin teklif ettiği maddeleri bir yana bırakmasını, kendi ülkesine ilişkin olarak, Konferansdan rica eder."

* Fransızca metinde "droits de fiefs" denilmektedir; 1924 Türkçe çevirisinde "tımar ve zeamet" diye çevrilmiştir. (S.L.M.)

MÜNİR BEY, Türk Temsilci Heyetinin teklif ettiği hükümlerin, vakıflarla, Müslümanlara ait taşınmaz mallara ilişkin bulunduğunu hatırlattı. Bu hükümler, hiç bir bakımdan, yeni şeyler değildir; Berlin ve Teselya (*Thessalie*) Andlaşmalarında da, Balkan Savaşlarından sonra yapılan andlaşmalarda olduğu gibi, bütün vakıf kurumlarının hakları belirtilmekte ve taşınmaz mal mülkiyeti konusunda özel kişilerin haklarına saygı gösterilmesi gereği hüküm altına alınmaktadır. Nitekim, İngiltere ile Türkiye arasında 4 Haziran 1878 tarihinde Kıbrıs adasına ilişkin olarak yapılmış andlaşma, vakıflar konusunda özel hükümler kapsamaktadır; böyle hükümler, Berlin andlaşmasının 12 nci, 30 ncu ve 39 ncu maddelerinde de vardır; 24 Mayıs 1881 tarihli İstanbul Andlaşması vakıfların haklarını, çok daha ayrıntılı olarak güvence altına alan, çok daha açık ve kesin hükümler kapsamaktadır; Atina Andlaşmasının 12 nci maddesi de vakıflara ilişkindir; Sırbistan ile yapılmış 1-14 Mart 1914 tarihli Andlaşmanın 7 nci maddesi de, bu malların korunmasını güvence altına almaktadır.

MÜNİR BEY, Lausanne görüşmelerinin birinci bölümünde, vakıflar sorununun, bir başka sorun görüşülürken, söz konusu edilmiş olduğunu da hatırlatmak istediğini söyledi. Nüfus (halkların) mübadelesi Alt-komisyonunda, Yunan ülkesinin mübadele uygulanacak kesiminde bulunan vakıflar söz konusu idi. Konferans ve Alt-komisyon, vakıflara saygı gösterilmesi ilkesinin göz önünde tutulmasının uygun olacağını, görüş birliği içinde kararlaştırmıştı; Yunanistan'dan Türkiye'ye aktarılacak toplulukların taşınmaz mallarının korunması için birtakım özel hükümler konulmasında, Konferansça ve Alt-komisyonca görüş birliğine varılmıştı. Türk Temsilci Heyetinin, vakıflara ilişkin olarak teklif ettiği madde, bu görüşmeler sırasında, Müttefik Temsilci Heyetlerinin kendilerince telkin edilen madde metninden başka bir şey değildir. Türk Temsilci Heyeti, Sırp-Hırvat-Sloven Devletinin ya da Yunanistan'ın egemenliğine halel getirmeği hiç de aklından geçirmemektedir; öne sürdüğü teklif de, belirtmiş olduğu çok haklı ve çok hakgözetir örnek-olaylara kesin olarak uygundur. Balkan Devletlerince yapılmış azınlıklar andlaşmalarına gelince, bunların vakıflara ilişkin olarak kapsadıkları hükümler, 30 Ekim 1914 den önce, Türkiye ile Balkan Devletleri arasında yapılmış çeşitli andlaşmalara ve sözleşmelere konulmuş hükümlerden çok daha az kesin hükümlerdir.

Müslümanların taşınmaz mal bakımından mülkiyet haklarına ilişkin ikinci ek maddeye gelince, kimi ülkelerde, görünüşte genel nitelikte olmakla birlikte, gerçekte, yalnız Türk mülk sahipleri zararına yöneltilen kanunlar çıkartılmış olduğunu unutmamak gerekir. Son olarak, Türkiye'den ayrılmış topraklar arasında, azınlıklar andlaşmalarının uygulanmadığı topraklar da bulunmaktadır; bu da, Müslüman toplulukların [cemaatların] kurumlarına ait hakların olduğu kadar, bu toplulukların üyelerine ait hakların da korunmasını sağlamak bakımından özel hükümler öngörülmesinin bir ek nedeni olmaktadır.

Sir Horace RUMBOLD, Münir Bey'in konuşmasında, azınlıklara ilişkin olarak Sırp-Hırvat-Sloven Devletinin Saint-Germain'de imzalamış olduğu andlaşmanın 10 ncu maddesi üzerinden, pek durmadan, kayıp geçtiğini belirtti; oysa, bu madde, vakıfların korunması için bütün güvenceleri vermektedir. Yunanistan'ın imza ettiği

andlaşmaya benzeyen bu andlaşma, Milletler Cemiyetinin denetimi altına konulmuş, uluslararası bir senettir; Türkiye de, bu Cemiyete üye olduğu zaman, bu andlaşmanın uygulanmasına göz kulak olma bakımından özellikle iyi bir durumda olacaktır.

M. VENİSELOS, vakıfların ya da taşınmaz mal [emlâk] mülkiyetinin korunmasına ilişkin olarak istenebilecek bütün güvencelerin azınlıklar sözleşmelerinde bulunduğu kanısındadır. Türkiye'nin, bu andlaşmalar konusunda, bunlara katılmamış olduğunu öne sürerek, yapabileceği itiraz da geçerli sayılamaz; çünkü, Milletler Cemiyetinin her üyesinin, bu andlaşmalardaki maddelerin uygulanmasını istemek bakımından karışma [müdahale] hakkı vardır. Böyle olunca, Türk Temsilci Heyetinin teklif ettiği maddeler gereksizdir.

Özellikle, taşınmaz mal mülkiyeti haklarına ilişkin ikinci madde, Sırp-Hırvat-Sloven Devleti ile Yunanistan'ı, Müslüman emlâk sahipleri bakımından, Türk toprak [arazi] kanunlarını olduğu gibi tutmağa zorlamak eğiliminde görünmektedir. Bu Devletlerin, benimsedikleri ilkelere tüm olarak aykırı bir toprak kanununu yürürlükte tutmaya zorlanmaları kabul edilemez. Türkiye'de örneğin, *arazi-i emiriye** denilen, özelliği olan bir çeşit mülkiyet vardır; bu terim, Şeriat ve yurttaşlar kanunu [medenî kanun] uyarınca, Devlet başkanına ait, çok geniş topraklar için kullanılmaktadır; Devlet başkanı, bu toprakları, bir çok vergilere ve yararlanma [irtifak, *servitudes*] haklarına bağlıyarak, özel kişilere bırakır; bu toprakları kullananlar, örneğin, malikin izni olmaksızın, toprağın işletiliş biçimini değiştiremezler; toprağın işletilmesine üç yıl ara verilmesi, toprağın yeniden Devlet başkanına geçmesi ile sonuçlanır, v.b... Bu gibi hükümler, Yunanistan'ın toprak hukukuyla bağdaşır nitelikte değildir; Yunanistan'ın, bu çeşitliliğe son verdirmeğe çalışması doğaldır. Yunanistan, özellikle bu biçim toprakları kaldırmağa karar vermiştir; Devlet yararına yükümler ve yararlanma haklarıyla kısıtlanmış bu sınırlı hak yerine, Yunanistan, sınırsız bir mülkiyet hakkını koymuştur; *arazi-i emiriye* toprakları, *mülk*** toprakları biçimine dönüşmüştür. Toprak sahiplerine tanınmasına böylece rıza gösterilen bu önemli çıkarlar karşılığında, toprak sahiplerinin, tutarı yargı makamlarınca saptanmış olan, bir para ödemeleri istenmiştir. Bu tedbir, ne bir zorlama eylemi, ne de bir haksızlık eylemidir; Yunanistan'ı bu tedbirden vazgeçmeğe zorlamak da bir haksızlık olacaktır.

Türkiye'de, Kapitülasyonlar rejimi altında ve yabancılara, tam malik olarak, toprak sahibi olma hakkını kesinlikle tanıyan 1863 tarihli protokolün yayınlanmasından sonra bile, hükme bağlanan bütün toprak dâvaları, Türk yargı makamlarının, toprak dâvalarında hüküm vermek ve kural koymak bakımından kesin hakkını, yalnız kendi ellerinde tutmak istediklerini göstermektedir. Kaynağını doğrudan doğruya ülkesel egemenlikten alan bu hakkın, bir yabancı Devletin iradesiyle kısıtlanabilmesini kabul etmek mümkün değildir. Türk Temsilci Heyeti, yalnız, kazanılmış [muktesep] hakların korunması amacını gütmekteyse, üzülmesin: Bu haklara, Yunanistan'ın her yanında saygı gösterilmektedir; kaldı ki,

* Fransızca metinde "razi-millieh", 1924 Türkçe çevirisinde "arazi-i emiriye" denilmektedir. (S.L.M.)
** Fransızca metinde "mulk" denilmektedir. (S.L.M.)

bunlara saygı gösterilmesi, azınlıklar andlaşmalarının hükümleriyle de güvence altına alınmıştır. Bununla birlikte, birtakım özel durumları da göz önünde tutmak uygun olur. Nitekim, Balkan Savaşı sırasında, İstanbul'daki Türk makamları ya da mahkemeleri, birtakım kimselere, tamamiyle şüpheli mülkiyet senetleri vermişlerdi; oysa, bu kimselerin, kendilerine tanınan topraklar üzerinde hiç bir hakları yoktu. Bu yüzden, kazanılmış [muktesep] haklardan, ancak, Balkan savaşından önceki haklar, tamamiyle sağlam sayılabilecektir.

Müslümanların, Yunan yönetiminin yol açtığı, sözde yakınmalarına gelince, M. VENİSELOS, Türkiye'den kovulan aşağı yukarı 400.000 Rumun zararına alınmış zoralım [müsadere, *confiscation*] tedbirlerine bir misilleme (*retorison*) olmak üzere, Yunan Hükümetinin 1914 yılında, savaştan az önce almış olduğu zararla-karşılık [*représailles*, mukabele bilmisil] tedbirlerinden başka hiç bir tedbir almamış olduğunu hatırlattı. Kaldı ki, bu tedbirler de, gizliden gizliye alınmamıştı; bu tedbirler ve bunların gerekçesi, Osmanlı Hükümetine resmen bildirilmişti. Şu da var ki, bütün bu tedbirler, nüfus (halkların) mübadelesi sözleşmesiyle kaldırılmış bulunmaktadır. Yunan Temsilci Heyeti, bulunabileceği ödünlerin [tâvizlerin] son sınırına varmıştır; çünkü, kamu yararına olarak yapılmaları kararlaştırılmış bulunanları da içine almak üzere, 1912 den sonra, Müslümanların taşınmaz mallarına [emlâkine] ilişkin olarak kararlaştırılan bütün kamulaştırmalara ödenen zarar-giderimlerin [tazminatın] hakgözetir olup olmadığını saptamak üzere, Başkanı Milletler Cemiyeti Meclisine atanacak, bir Karma Mahkemece, genel bir yeniden gözden geçirme uygulanmasını kabul etmiştir.

M. YOVANOVİTCH, Sırp-Hırvat-Sloven Devletinin, 10 Eylül 1919 tarihinde imzalanmış azınlıklar Andlaşmasının Önsözü (*Préambule*) hükümleri uyarınca, Sırbistan'ın, vakıflara ya da Müslümanların mallarına ilişkin olarak Berlin Andlaşmasında öngörülen yükümlerden aklanmış [ibra olunmuş] bulunduğunu hatırlatmak istediğini söyledi; bu yükümler yerine, yeni andlaşmada belirtilen yükümler geçmiştir. Öte yandan, Balkan ülkelerindeki Müslümanların kaderleriyle ilgilenebilmesi için, Türkiye'nin, Milletler Cemiyetine katılmış olması da gerekmemektedir; gerçekten, azınlıklar, doğrudan doğruya Milletler Cemiyeti Meclisine başvurmak hakkına sahiptirler.

Taşınmaz mal [toprak] rejimine (*régime foncier*) gelince, Sırp-Hırvat-Sloven Devletinin bütün yurttaşları arasında, en tam bir eşitlik vardır. Kaldı ki, bu konuda yakınmalar öne sürülmüş olsaydı, Belgrad Parlâmentosunda, Hükümet bloku içinde yer alan, 13 Türk milletvekili bu yakınmaları dile getirirlerdi. M. YOVANOVİTCH, Sırp-Hırvat-Sloven Hükümetinin, kendi iç işlerine – Türk tasarısında öngörülen gibi – bir karışmayı hiç bir zaman kabul edemeyeceğini en kesin ve en açık biçimde belirtmek istediğini söyledi.

MÜNİR BEY, nüfus (hakların) mübadelesine ilişkin sözleşmede öngörülen tedbirlerin, yalnız, mübadele edilen kimseleri ilgilendirdiğini belirtti; oysa, sözleşmede, eski Yunan topraklarında yerleşmiş ve mübadele kapsamına girmeyen kimseler göz önünde tutulmamıştır. Öte yandan, azınlıklar andlaşmalarındaki hükümler çok özetlenmiş biçimde ve tamamiyle genel niteliktedir; bu tedbirler, özellikle, dinsel toplulukların [cemaatların] işleyişlerine ve haklarına ilişkindir.

Oysa, vakıflara uygulanacak rejimin çok özel bir rejim olduğu ve – yararlı iş görmek için – bu malların durumunun açıklık ve kesinlikle belirtilmek gerektiği inkâr edilemez. Türk Temsilci Heyeti, teklif ettiği hükümlerin kabulünü zorunlu görmektedir; özellikle ki, bu hükümler azınlıklar andlaşmalarında öngörülmeyen topraklarda oturan Müslümanlara da uygulanacaktır.

M. GUARİGLİA, Türk Temsilci Heyetince teklif edilen maddelerin, yalnız Sırp-Hırvat-Sloven Devletleriyle Yunanistan'ı değil, Oniki Ada'ya (*Dodécanèse*) uygulandıkları ölçüde, İtalya'yı da ilgilendirmekte olduğunu belirtti. Gerçekten, İtalya, Türk Temsilci Heyetince sayılan andlaşmalardan birtakımına katılmıştır; ancak bu andlaşmaların hükümlerinden hiç biriyle, İtalya'ya bir Türk toprağı verilmemiş olduğundan, İtalya da, bu konuda, bu andlaşmalarla bağlı değildir. İtalya'nın bu konudaki durumu, bu yüzden, Yunanistan'ın ve Sırp-Hırvat-Sloven Devletinin durumundan farklıdır.

Bütün bunlarla birlikte, Müslüman uyrukların haklarına saygı gösterme kaygısını her zaman duymakta olan İtalya, vakıflara saygı gösterilmesi ilkesinin kabulünde hiç bir sakınca da görmemektedir. Böyle bir yüküm altına girmek, İtalya'nın benimsediği ilkelere ve geleneklerine uygun düşecektir; ancak, bu yükümün biçimini incelemek yerinde olacaktır Herhalde, İtalya, karşılık olarak, Türkiye'nin, Türk ülkesindeki İtalyan din kurumları ile taşınmaz mallarına [emlâkine] saygı göstermesini isteyecektir. Bu karşılıklı olma [mütekabiliyet] ilkesi, Türk Temsilci Heyetince teklif edilen hükmü İtalya'nın kabulü için, temel bir şarttır.

Daha özel olarak, ikinci ek maddeye gelince, İtalyan Temsilci Heyeti, bunu, teklif edildiği biçimiyle kabul edemez; çünkü, bu maddenin kapsamı başka anlamlara yol açabilecek niteliktedir. Türkiye'den birtakım toprakların alınmış olmasının, bu topraklarda yürürlükteki taşınmaz mal [toprak] rejiminin (*régime foncier*) iyileştirilmesine girişmemek anlamına gelmez.

M. RYAN, Dünya Savaşını tasfiye için yapılan andlaşmalardan her birinin, azınlıkların korunmasına ilişkin hükümler kapsadığını belirtti. Görüşmeler sırasında, Büyük Devletler, çeşitli ülkelerde bulunan azınlıkların kaderleriyle, gereği gibi uğraşmaktan geri kalmamışlardır; bütün andlaşmalarda, özellikle büyük bir Müslüman azınlığının bulunduğu ülkelerle ilgili andlaşmalarda, vakıfları korumak için hükümler öngörülmüştür. Konferansın hazırladığı andlaşmada da, azınlıkların korunmasına ilişkin hükümler vardır. Bu andlaşma hükümleri ile, Avrupa azınlıklarına ilişkin andlaşmalardaki hükümler arasında tek fark, birincilerinin uygulanma alanının daha az geniş olmasıdır. Özellikle Avrupa andlaşmalarında, bütün azınlıklar, hiç biri dışarıda bırakılmaksızın ve hiç bir ayırım gözetilmeksizin, korunmuşlardır; Lausanne'de hazırlanan andlaşmada, yalnız, Müslüman olmayan azınlıklara, Türk ülkesinde, bir koruma sağlanmış bulunmaktadır. Avrupa azınlıklar andlaşmalarının Müslümanlara tanıdığı haklar, Lausanne Andlaşmasının – imzalanırsa – Türkiye'deki Hıristiyanlara tanımış olacağı haklardan çok daha geniş kapsamlıdır. Bu andlaşmalar [Avrupa azınlıklar andlaşmaları], özellikle, din kurumlarına ve vakıflara koruma sağlamaktadır; hazırlanmakta bulunan andlaşmaya özel bir hüküm koyarak bu korumayı pekiştirmek, hiç de gerekmemektedir.

Kaldı ki, M. RYAN, vakıfların haklarına karşı, yakın zamanlarda yapılmış tek bir aykırılık bilmektedir; bunu da, Türkiye yapmıştır; Türkiye, nüfus (halkların) mübadelesi Sözleşmesine şu hükmün konulmasında direnmiştir: "Zorunlu mübadele uygulanacak bölgelerde bulunan ve mübadele uygulanmayacak bir bölgede yerleşmiş toplulukların din ya da hayır kurumlarına ait olan mallar aynı şartlar içinde tasfiye edilecektir."

44 ncü maddenin görüşülmesi sırasında, Türk Temsilci Heyeti, bu maddenin uygulanmasını, bir Müslüman azınlığın bulunduğu bütün Balkan Devletlerine genelleştirmek istemiştir. Sırp Temsilci Heyetinin karşı çıkması üzerine, Türk Temsilci Heyeti, bu maddede, yalnız Yunanistan'dan söz edilmesine rıza göstermiştir; teklif ettiği birinci maddeyle, Türk Temsilci Heyeti, kesin olarak düzenlenmiş bir soruna yeniden dönmektedir.

İkinci ek maddeye gelince, M. RYAN, Türkiye'nin, kimi ülkelerde, taşınır ve taşınmaz mal mülkiyetine ilişkin olarak, Türk uyruklarının değil de, ilgili Devletlerin belirli bir kategori uyruklarının yararına, gerçek bir Kapitülasyon rejimi kurmak amacını gütmekte olduğunu sanmaktadır. Böyle, bir hüküm, şimdiki durumu bir bakıma dondurmak ve göz önünde tutulan Devletlerin Hükümetlerini, toprak mülkiyeti konusundaki yasalarını, çağın isterlerine uygun kılmak için değiştirmek hakkından yoksun bırakmak sonucunu verebilecektir. Türk Hükümetinin, Kapitülasyonlara son verilmesini isteme nedenlerinden biri, Kapitülasyonların, Türk Hükümetini bağlamakta olması ve yasama görevini yerine getirmesini engellemesiydi; bu kanıtın haklılığı Müttefik Devletlerce kabul edilmiş bulunmaktadır; böyle olunca, yeni Kapitülasyonlar kurulmasını isteme zamanı değildir.

MÜNİR BEY, Türk Temsilci Heyetinin teklif ettiği vakıflara ilişkin hükmün kapsadığı ilkeyi, Oniki Ada (*Dodécanèse*) bakımından kabul ettiği için, İtalyan Temsilci Heyetine teşekkürlerini bildirdi.

İtalyan Temsilci Heyetinin istemekte olduğu, karşılıklı işlem görme [mütekabiliyet] mümkün değildir; çünkü, her iki durum arasında benzerlik yoktur. Türkiye, andlaşma uyarınca, İtalya'ya bir toprak bırakmağa razı olmaktadır: İtalya Müslüman vakıfların çıkarlarına saygı göstermeği kabul etmektedir; fakat, İtalya ülkesinden bir parçanın Türkiye'ye bırakılması söz konusu değildir. Bundan başka, Türkiye'de, kökenleri Türk toprakları olan ve – söz konusu adalardaki Müslümanlar gibi – çok eski çağlardan beri birtakım haklardan yararlandıklarını öne sürebilecek İtalyan toplulukları [cemaatları] da yoktur. İtalyan Temsilci Heyeti, Türkiye'de bulunan kiliselerden ve din kurumlarından yana, karşılıklı işlem görme ilkesinin kabulünü elde etmek istemekteyse, bu tedbirin yeri de burası değildir; çünkü, bu kurumların durumları, Konferansa daha önce sunulan bir bildiriyle düzenlenmiş bulunmaktadır.

MÜNİR BEY, M. Ryan'ın öne sürdüğü görüşlere geçerek, Türkiye'nin, başka Devletlere Kapitülasyonlar yükletmeği hiç de istemediğini söyledi; Türkiye, yalnız Müslüman mülk sahiplerinin kazanılmış [muktesep] haklarına saygı gösterilmesini istemektedir. Kendilerine toprak katılmış olan Devletleri, toprak kanunlarını değiştirmeme yükümü altına koymak da söz konusu değildir; söz konusu olan,

Müslümanlara, geçmişte ve birtakım Devletlerde, mallarından yoksun bırakılmak için kullanılmış nedenlere benzer nedenlerle, haklarından yoksun bırakılmayacakları konusunda bir güvence vermektir. Türk Temsilci Heyeti, bu baskı tedbirlerinin yenilenmesini önlemeğe çalışmaktadır; nitekim, kimi Devletler, yetkililere oniki ay içinde başvurmayacak olan mal sahiplerinin mallarını sahipsiz sayacağını ve bu malların Devlet hazinesine geçirileceğini açıklamışlardır. Uygulanması, görünüşte, genel nitelikte olan bu gibi tedbirlerin, nüfusun belirli bir kategorisini vurmak amacını güttüğüne şüphe yoktur. Böyle olunca, Türk Temsilci Heyeti, kazanılmış haklara saygı gösterilmesinde ve kamulaştırmanın ancak mal sahiplerine adalete uygun bir zarar-giderim [tazminat] ödendikten sonra yapılmasında direnmektedir.

M. RYAN, bu madde, Münir Bey'in verdiği anlamda ise, madde metninin büyük ölçüde değiştirilmesi gerekeceğini düşünmektedir. Herhalde, Türk Temsilci Heyetinin istediği hakların, azınlıklar andlaşmalarının hükümleriyle yeterince güvence altına alınmış olduğunda şüphe yoktur; andlaşmaya konulması istenilen maddelerle, zaten var olan hükümlerin yeniden belirtilmesinden başka bir şey yapılmamaktadır.

M. YOVANOVİTCH, andlaşma maddeleri dışında da, Sırp-Hırvat-Sloven Devleti Anayasasının, kamulaştırmanın ancak hakgözetir bir zarar-giderim ödendikten sonra yapılabileceğini hüküm altına almış olduğunu belirtmek istediğini söyledi.

M. GUARİGLİA, İtalyan Temsilci Heyetinin istemekte olduğu karşılıklı işlem görmenin genel bir anlamda düşünülmesi gerektiğini belirtti. İtalya'nın istediği, din özgürlüğüne, bütün ortaya çıkmış biçimleriyle, İtalya'ya yeni geçmiş bulunan topraklarda saygı gösterileceği gibi, Türkiye'de de saygı gösterilmelidir. Bu bakımdan, Türkiye'de bulunan bütün din kurumlarına, karşılıklı olma yoluyla, Türk kanunlarınca saygı gösterilmesi uygun olur.

2 nci maddeye gelince, İtalyan Temsilci Heyeti, bu maddenin biçimine ilişkin olarak M. Ryan'ın belirttiği görüşlere katılmakla birlikte, kazanılmış haklara saygı göstermeği yükümlenmeğe hazırdır; ancak, İtalyan Temsilci Heyeti, Türkiye'deki taşınmaz mallarını ellerinde tutacak olan Oniki (*Dodécanèse*) halkı için, karşılıklı işlemde bulunulmasını isteyecektir.

RIZA NUR BEY, bu hükümlerin Yazı Komitesine gönderilmesini teklif etti.

M. VENİSELOS, yalnız İtalya'ya ilişkin olanlar dışında, bu hükümlerin, incelenmek üzere, hukuk danışmanlarına gönderilmeleri için bir neden görmediğini söyledi. Gerçekten, Balkan Devletleri, Türkiye'nin istemekte olduğu bütün güvenceleri ona sağlıyan yeterli yükümleri üzerlerine almış bulunmaktadırlar.

M. GUARİGLİA, İtalya bakımından, bu hükümlerin Yazı Komitesine gönderilmesini kabul ettiğini söyledi.

Sir Horace RUMBOLD, İtalya'ya ilişkin olmaları dışında, bu iki maddenin Yazı Komitesine gönderilmesine gerek görmediğini bildirdi.

RIZA NUR BEY, bu konuda Türk Temsilci Heyeti adına, çekinceler [ihtirazî kayıtlar] öne sürdüğünü belirtti.

Bu maddelerin, Sir Horace Rumbold'un belirttiği şartlar içinde, incelenmek üzere Yazı Komitesine gönderilmesi kararlaştırıldı.

Dördüncü 159 ncu (159 quater) madde.

M. VENİSELOS, Türk Temsilci Heyetince teklif edilen, üçüncü ek maddenin kabulüne karşı çıkmakta olduğunu söyledi; bu madde, Yunan Hükümetine, 1912 den önce Yunanistan'dan göç etmiş Müslümanların taşınmaz mallarının [emlâkinin] satın alınması zorunluluğunu yüklemektedir. Yunanistan için kabul edilmez giderlere yol açabilecek böyle bir yüküm, haklı gösterilemez. Yunanistan, Türkiye'den ayrılmak zorunda kalmış bir milyondan çok Rumu yerleştirebilmek üzere, Batı Trakya'daki Müslüman emlâkini satın almağı kabul etmiştir; Yunanistan, eski Yunanistan'da bulunan ve kendilerinin hiç bir bakımdan kullanmayacakları taşınmaz malların satın alınmasını kabul edemez.

MÜNİR BEY, nüfus (halkların) mübadelesiyle uğraşan Alt-komisyonun oturumlarında, Türk Temsilci Heyetinin, Sözleşme hükümlerinden yararlanan Müslümanlar arasına, 1912 den önce Yunanistan'dan ayrılmış göçmenlerle, Yunanistan dışında oturan ve orada taşınmaz mal [mülk] sahibi bulunan göçmenlerin de katılmasını istemekten geri durmamıştı. Bu sorun, ancak, Alt-komisyonun kendisini bu konuda yetkili görmemesi yüzünden, ertelenmişti.

Ülke ve Askerlik Sorunları Komisyonunun 27 Ocak 1923 tarihli oturumunda, Türk Temsilci Heyeti, isteğini yeniden öne sürmüştük. İsmet Paşa'nın bu konuda açıkladığı görüşlerine karşılık olarak, M. Montagna, Türk Temsilci Heyetinin bu soruna duymakta olduğu ilgiyi unutmamış olduğunu söylemişti. Gerçekten, mübadelenin kapsamına giren Müslümanlar için haklı ve hakgözetir olduğu kabul edilen bir işlemin yararlarından, 1912 öncesi göçmenlerinin yoksun bırakılmaları için hiç bir neden yoktur. Bu Müslümanlara Yunanistan'ca ne gibi terbirler alınmış olduğunu anlatan Türk Temsilci Heyetinin açıklamalarından sonra, Alt-komisyon, ortaya konan durumdan çok etkilenmiştir; Yunan Temsilci Heyetinin kendisi de, 1912 den önceki göçmenlerin, mübadele kapsamına giren Müslümanlarla eşitlik düzeyinde işlem görmelerini, ilke olarak, kabul etmişti; nitekim, M. Caclamanos, bu maddenin, nüfus (halkların) mübadelesi Sözleşmesine konulması konusunda itirazda bulunmakla yetinmişti; yoksa, bu maddenin Barış Andlaşmasına konulmasına karşı çıkmamıştı.

M. CACLAMANOS, böyle bir şeyi hiç bir zaman kabul etmemiş olduğunu söyledi. Nüfus (halkların) mübadelesi Alt-komisyonunun onbeş oturumu, Yunanistan'ın, Müslümanlara karşı aldığı kural-dışı [istinaî] tedbirlerin tartışılmasına ayrılmıştı. Yunan Temsilci Heyeti, bu tedbirlerin, Küçük Asya'dan ayrılan Rum mülk sahiplerine karşı alınmış tedbirlerin doğal bir sonucu olduğunu söyleyip durmaktan geri kalmamıştır.

Herhalde, Yunan Temsilci Heyeti, Türk Temsilci Heyetinin bu konudaki görüşünü hiç bir vakit kabul etmemiştir.

M. VENİSELOS, Yunan Temsilci Heyetinin, Türk teklifini reddetmesinin, bu teklifin haklı gösterilmez olmasından ileri geldiğini belirtti; 1912 den önceki göçmenlerle, mübadele kapsamına giren kimselerin durumu aynı değildir.

MÜNİR BEY, Türkiye'nin, ülkesinde oturmakta olan Rum mülk sahiplerine karşı, hiç bir tedbir almamış olduğunu söyledi. Yunan Hükümeti Müslümanlara karşı hakgözetir olmayan tedbirler alırsa, Türk Hükümetinin, tutumunda direnmesi güç olacaktır.

M. VENİSELOS, Türk Temsilci Heyetinin göz önünde tuttuğu, Müslüman mülk sahiplerinin, Yunanistan'da bütün azınlıklara tanınan olağan güvencelerden yararlanmakta oldukları cevabını verdi. Yunan Hükümeti, bunlara karşı, kural-dışı tedbirler almayı ya da onları mülklerinden yoksun bırakmağı hiç düşünmemektedir; ancak, Yunan Hükümeti, Makedonya'da ya da eski Yunanistan'da bulunan ve kendisinin hiç ihtiyaç duymadığı taşınmaz malları satın almak zorunda olmadığını da düşünmektedir.

M. MONTAGNA, nüfus (halkların) mübadelesi Alt-komisyonunda, bu soruna ilişkin olarak, karşılıklı görüşlerin öne sürülmüş bulunduğunu, ancak, Alt-komisyonun bu sorunu çözümlemeğe kendisini yetkili görmemiş olduğunu belirtti.

RIZA NUR BEY, Türk Temsilci Heyetinin teklif ettiğine benzer bir hükmün Alt-komisyonca kabul edilmiş olduğunu söyledi; ancak, bu Alt-komisyon, sorunu kendi yetkisi içinde görmediğinden, Andlaşmanın başka bir bölümüne konulması için, ayrı bir Alt-komisyona göndermiştir.

M. MONTAGNA, bu sorun üzerinde Alt-komisyonunun yetkisiz olmasının, 1912 den önceki bir döneme ilişkin bir hükmü Alt-komisyonun doğrulamasına ya da kabul etmesine engel olduğunu anlattı. Alt-komisyon, ancak, bu durumu olduğu gibi saptamakla yetinmiş ve sorunun özü üzerinde hiç bir karar almamıştır. M. MONTAGNA, bu bakımdan, Ülke ve Askerlik Sorunları Komisyonu Başkanına sunmuş olduğu raporun sözlerini belirtti.

RIZA NUR BEY, işte bu nedenledir ki, Türk Temsilci Heyetinin, bu sorunu, incelemek üzere, Konferansa sunmakta olduğu cevabını verdi.

M. VENİSELOS, teklifi tümüyle reddettiğini söyledi.

MÜNİR BEY, ülkeleri arasında iyi ilişkilerin yeniden kurulmasını sağlamak için, geçmişin bütün sorunlarını tasfiye etmenin, hem Yunanistan'ı hem de Türkiye'nin yararına olduğu kanısındadır. Yunanistan, Türkiye'nin istemini kesin olarak reddetmekteyse, Türkiye de, kendisini, Türkiye'de oturmakta olan Yunan uyruklarına karşı davranış özgürlüğünü saklı tutma zorunda görecektir.

M. VENİSELOS, Türkiye'nin, Yunanlılara karşı, yeterince dilediği gibi davranmış olduğunu söyledi; bu konuda, somut olarak, Türk makamlarının, Türkiye'deki Yunan bankalarına karşı son davranışını belirtmekle yetinecektir. M. VENİSELOS, şunu da belirtmek ister ki, Yunanistan'da Müslüman uyruklarına ya da Müslümanların taşınmaz mallarına karşı hiç bir kural-dışı tedbir alınmayacağını söylemiş bulunduğu halde, Türk Temsilci Heyeti, Yunan Hükümetinin aşırı bulduğu Türk teklifini reddetmiş olması yüzünden, kendisine karşı bir göz dağı verme manevrası çevirmeğe kalkışmaktadır. M. VENİSELOS, böyle bir davranışın kabul edilmez olduğunu söyledi ve Konferansın bunu resmen öğrenmiş olmasını istedi.

MÜNİR BEY, Türk Temsilci Heyetinin, Yunan Temsilci Heyetine göz dağı

vermeye kalkışmayı aklından hiç de geçirmediğini söyledi. Burada, yalnız, bir hakgözetirlik tedbiri söz konusudur. Türk Temsilci Heyeti, Yunanistan'daki Türk taşınmaz mallarının tasfiyesini istemektedir; oysa, tasfiye, bir gözetme tedbiri (*mesure de faveurs*) olmaktan uzaktır. Türk Temsilci Heyetinin, kendisini böyle bir tedbir uygulanmasını isteme zorunda görmesi bile, Yunanistan'da mülk sahibi Türklerin nasıl üzücü bir durumda bulunduklarını ispata yeter. Bu, Türkiye'nin istemeğe hakkı olan güvencelerin enazıdır.

M. VENİSELOS, taşınmaz mal [mülk] sahibi Müslümanların, mallarını, kendi hesaplarına diledikleri gibi tasfiye etmekte özgür olduklarını söyledi; bu mallara ihtiyacı olmayan Yunanistan, bunları satın alacak değildir.

M. RYAN, Türk Temsilci Heyetinin, boş yere kaygılanmadığını söyledi; nüfus (halkların) mübadelesine ilişkin Sözleşmenin yürürlüğe konmasından sonra, Yunanistan'da, bu ülkeyi 1912 den önce bırakıp gitmiş Müslümanların taşınmaz malları kalacaktır. Yunanistan'da kendi başlarına bırakılmış olacak bu mallar, Türk Temsilci Heyetini kaygılandırmaktadır. Bu kaygılanma, anlaşılır bir şeydir. Buna karşılık, Yunan Temsilci Heyeti, Yunan Hükümetince hiç bir kural-dışı tedbir uygulanması tasarlanmayan bu taşınmaz malları maliklerinden satın almaya yanaşmamaktadır. Hiç şüphesiz, burada, incelenmesi gereken, olağan dışı bir durum vardır. Bu konudaki tartışmaları erteleyerek, Yunanistan'ı aşırı giderlere sokmaksızın Türkiye'nin isteklerini yerine getirmenin mümkün olup olmadığını araştırmak uygun olacaktır.

M. VENİSELOS, Türkiye'nin kaygılarını yatıştırmağa hazır olduğunu, ancak Yunanistan'ın söz konusu taşınmaz malları satın almayacağını söyledi.

RIZA NUR BEY, bu esas üzerinde, karşılıklı olarak görüşlerin açıklanmasını kabul ettiğini söyledi.

Madde 160.

160 ncı madde olduğu gibi tutuldu.

Sir Horace RUMBOLD, Birinci Komiteye sunulmuş olan maddelerin incelenmesinin sona ermiş olduğunu belirtti. Sir Horace RUMBOLD, 16 Mayısta toplanacak olan gelecek oturumda, uzmanların, kendilerine gönderilmiş olan çeşitli sorunlara ilişkin tekliflerinin metnini sunabileceklerini ummaktadır.

Oturuma saat 12.25 de son verildi.

(8) SAYILI TUTANAK

16 MAYIS 1923, ÇARŞAMBA OTURUMU

Oturum, Ouchy Şatosunda, saat 10.30 da, Sir Horace Rumbold'un başkanlığında açıldı.

Hazır bulunanlar:

MM. GREW, DOLBEARE, SHAW, BELİN, TURLİNGTON, BARNES (*Amerika Birleşik Devletleri*); Sir Horace RUMBOLD, MM. RYAN, MALKİN, FORBES ADAM, EDMONDS, BENTİNCK (*İngiliz İmparatorluğu*); General PELLÉ, MM. FROMAGEOT, BARGETON, DE PERCİN, LAGARDE (*Fransa*); MM. VENİSELOS, CACLAMANOS, POLİTİS, MİCHALOPOULOS (*Yunanistan*); MM. MONTAGNA, GUARİGLİA, GALLİ, İNDELLİ, GUARNASCHELLİ (*İtalya*); MM. OTCHİAİ, NAGAOKA, HOTTA (Japonya); M. CONTZESCO (*Romanya*); MM. YOVANOVİTCH, ANTİTCH (*Sırp-Hırvat-Sloven Kırallığı*); İSMET PAŞA, TAHİR BEY, MÜNİR BEY, NUSRET BEY, TEVFİK KÂMİL BEY, Dr. NİHAD REŞAD BEY, HÜSEYİN BEY, ÂLİ BEY (*Türkiye*); M. PATERNOTTE (*Belçika*).

M. MASSİGLİ, *Konferansın Genel Sekreteri.*

Sir Horace RUMBOLD, Komiteyi, Andlaşmanın askıda kalmış çeşitli maddelerini yeniden incelemeğe çağırdı.

Andlaşma Tasarısı.

Madde 3.

General PELLÉ ve Sir Horace RUMBOLD, 3 ncü madde üzerinde Türk Temsilci Heyetiyle girişilmiş bulunan görüşmelerin sürmekte olduğunu bildirdiler.

Madde 16.

General PELLÉ, 3 ncü madde üzerindeki görüşmelerin 16 ncı maddeyi de ilgilendirdiğini sözlerine ekledi.

Madde 19.

Sir Horace RUMBOLD, İngiliz Temsilci Heyetinin, 19 ncu madde üzerinde, Türk Temsilci Heyetiyle, ilke bakımından, bir anlaşmaya vardığını, ancak, kesin olarak görüşünü bildirmeden önce, sorunu, Hükümetine sunmak zorunluluğunu duyduğunu söyledi.

Madde 20.

M. MONTAGNA, 20 nci madde konusunda, İtalyan ve Türk Temsilci Heyetleri arasında yapılmış görüşmelerde hazırlanan, yeni bir metin tasarısını Hükümetine sunmuş bulunduğunu belirtti.

Madde 25.

M. MONTAGNA, 20 nci maddeye sıkı sıkıya bağımlı olan 25 nci maddenin, henüz sona ermemiş bulunan görüşmelere konu olduğunu bildirdi.

Madde 26.

Sir Horace RUMBOLD, 26 ncı maddenin gönderilmiş bulunduğu Yazı Komitesinin, aşağıdaki metni teklif etmekte olduğunu söyledi:

"Bağıtlı Yüksek Taraflar, her biri kendi açısından, gerek yabancıların ülkeye girişi ve ülkede oturma şartları, gerekse vergi, yargı (adalet), iktisat ve maliye konularında, Türkiye'de Kapitülasyonlara son verildiğini kabul ettiklerini bildirirler."

General PELLÉ *"ve maliye"* sözünün tümüyle gereksiz olduğu kanısındadır; "vergi, yargı (adalet), iktisat..." kelimeleri, Kapitülasyonlar rejiminin çeşitli yönlerini tanımlamakta olduğundan, "ve maliye" sözü, yalnız gereksiz olmakla da kalmamaktadır; bu terim, bir yanlış anlamaya da yol açabilecek ve doğru olmayan düşünceler akla getirebilecektir.

İSMET PAŞA, Türk Hükümetinin Kapitülasyonlar rejimini tümüyle sona ermiş saydığını bildirdi. İSMET PAŞA, bu sona erişi, mümkün olabilen en genel biçimde tanımlayabilecek bir terimin neden gereksiz olabileceğini anlayamamaktadır.

General PELLÉ, maliye alanında Kapitülasyonlar bulunmadığı cevabını verdi. Böyle bir terimin metinde tutulmasının, Türk Hükümeti ile alacaklıları arasında yapılmış konkordatolar (*concordats*) gibi, hiç de Kapitülasyon niteliğinde anlaşmalar olmayan yükümlenmeleri, bu nitelikte anlaşmalar saymağa götürmesinden çekinmek gerekir; son bir incelemede, Türkiye'de, kelimenin asıl anlamıyla, maliye Kapitülasyonları yoktur.

İSMET PAŞA, Türk Temsilci Heyetinin, metne, Kapitülasyonlar rejiminin herhangi bir bölümünün dolaylı olarak varlığını doğrulama olanağını ortadan kaldıracak – ne kadar genel kapsamlı olursa öylesine – bir biçim vermek istediğini belirtti. General Pellé'nin, Türk Hükümeti ile alacaklıları arasında yapılmış düzenlemelere ilişkin görüşleri, sorunu kesip atıcı nitelikte değildir; çünkü, Türkiye'den başka Devletler de, bir Kapitülasyonlar rejimi altında yaşar sayılmaksızın, bu çeşit düzenlemelerle bağlanmışlardır.

Sir Horace RUMBOLD, "vergi, yargı (adalet) ve iktisat" kelimelerinin, Kapitülasyonlara konu olan sorunları kapsadığı kanısındadır. Bu durumda, "maliye" sözü "vergi" sözüyle aynı anlamda iki ayrı kelime gibi kullanılmış olabilecektir. Türk Temsilci Heyeti, bu terime ayrı bir anlam vermiş olursa, Kapitülasyon niteliğinde olan yükümlenmelerle, hiç de bu nitelikte olmayan yükümlenmeleri birbirine karıştırmış olacaktır.

İSMET PAŞA, Türk Temsilci Heyetinin, Kapitülasyonların kaldırılmasına en

kesin bir nitelik vermek isteğinde olduğunu söyledi. İSMET PAŞA, Yazı Komitesinin, bütün Devletlerin Kapitülasyonları tümüyle sona ermiş kabul ettikleri ilkesinden kalkarak, bu sorunu incelemekle görevlendirilmesini teklif etti.

M. VENİSELOS, Kapitülasyonlar rejiminin uygulandığı çeşitli alanları belirtmeksizin, yalnız, Kapitülasyonlar rejiminin tümüyle sona ermiş olduğunu söylemenin, Komiteyi karşılaştığı güçlükten kurtarmayı sağlayıp sağlayamayacağını sordu.

Bu sorun, incelenmek üzere, Yazı Komitesine gönderildi.

Madde 27.

General PELLÉ ve M. MONTAGNA, 27 nci maddeye ilişkin olarak, Türk Temsilci Heyetiyle girişilmiş görüşmelerin henüz sona ermemiş olduğunu söylediler.

144 ncü Madde Eki'nin 6 ncı fıkrası.

Sir Horace RUMBOLD, İngiliz Temsilci Heyetiyle Türk Temsilci Heyeti arasında, 144 ncü madde Ek'inin 6 ncı fıkrası üzerinde yapılmış görüşmelere ilişkin olarak, İngiliz Temsilci Heyetinin bir notunu okudu (Bakınız *Ek A*).

İSMET PAŞA, İngiliz Mavi Kitabındaki açıklamalardan belli olduğu üzere, Konferansın ilk dönemi sonunda, Arı Burnu toprak parçasından yararlanma şartlarının kesin olarak kararlaştırılmış bulunduğunu hatırlattı. İngiliz Temsilci Heyeti, Birinci Komitenin bir toplantısında, bu şartlardan birinin açıklığa kavuşturulmasını istemiş ve yeni bir metin teklif etmişti. Türk Temsilci Heyeti, uzlaşıcı bir tutumla, bu ortalama metni kabul ettiğini bildirmektedir.

Sir Horace RUMBOLD, Türk Temsilci Heyetine teşekkür etti.

Ek Maddeler.

M. RYAN, İngiliz Temsilci Heyetinin, Komitenin bir önceki oturumunda alınan bir karar uyarınca, Türk Temsilci Heyetinin sunmuş olduğu üçüncü ek maddenin konusu olan sorunu, nüfus (halkların) mübadelesine ilişkin Sözleşmenin uygulanacağı tarihi bu Sözleşmede öngörülen tarihten daha erkene almaksızın, Türk isteğini yerine getirebilecek biçimde çözüme bağlama yollarını araştırmak üzere, Türk ve Yunan Temsilci Heyetleriyle temas kurmuş olduğunu söyledi. Sorunun, Yunan Hükümetince yayınlanacak bir bildiriyle çözüme bağlanması görüşü öne sürülmüştür. Her iki taraf, henüz bu nokta üzerinde kesin görüşlerini bildirecek durumda bulunmuyorlardı; fakat, öyle görünüyor ki, gelecek oturumda, bu konuda bir metin Komiteye sunulabilecektir.

Bu konudaki görüşmeler, gelecek oturuma ertelendi.

Trakya sınırlarına ilişkin Sözleşme. Ek madde.

Sir Horace RUMBOLD, Trakya sınırlarına ilişkin olarak, uzmanlarca üzerinde görüş birliğine varılmış bir ek madde tasarısını Komiteye sundu (Bakınız *Ek B*).

Bu tasarı, hiç bir görüş öne sürülmeksizin, kabul edildi.

Türkiye'de din, eğitim kurumlarıyla hastanelere uygulanacak rejim.

Sir Horace RUMBOLD, din kurumlarına, okullara ve hastanelere uygulanacak rejimi incelemekle görevlendirilmiş uzmanların raporunu Komiteye sundu (Bakınız *Ek C*). Uzmanların görüş birliğine varamadıkları ilk nokta, Türk Temsilci Heyetinin, bir yandan, İngiliz, Fransız ve İtalya kurumları ile, öte yandan da, Andlaşmanın imzacısı öteki Müttefik Devletlerin kurumları arasında gözetmek istediği farklı işlemdir.

İSMET PAŞA, Türkiye'nin, İngiliz, Fransız ve İtalyan kurumlarının varlığını tek-taraflı bir bildiriyle doğrulamakla, Müttefiklere çok önemli bir ödünde [tâvizde] bulunmağı kabul ettiği kanısındadır. Türk Hükümetinin kanısınca, ancak olgusal [fiilî] bir durumu dikkate almak bakımından haklı görünebilen bu ödün, sakıncalar yaratmadan, öteki Devletlerin yararına aşırı bir biçimde genişletilmesi mümkün olmayacak bir ayrıcalıktır.

Sir Horace RUMBOLD, Türk Temsilci Heyetinin istediği kısıtlamayı anlayamadığını söyledi. Örneğin, Filistin'de İngiliz Hükümeti, ne çeşitten olursa olsun, bütün kurumlara saygı göstermektedir.

İSMET PAŞA, her nerede olursa olsun – Filistin'de, Suriye'de, Irak'da, v.b. – kurulması istenecek benzer Türk kurumlarının varolmasını, Müttefik Devletlerin kabul etme kararında olup olmadıklarını sordu.

Sir Horace RUMBOLD, incelenmekte olan hükmün, daha önce var olan kurumlara ilişkin bulunduğunu söyledi. İngiliz Temsilci Heyeti, kendi hesabına, İngiliz toprakları üzerinde, [Türk kurumlarının] tam bir saygı göreceklerini belirtti.

M. MONTAGNA, İtalyan Hükümetinin, ülkesinde bulunan yabancı kurumların varlığına ve çalışmalarına hiç bir vakit kısıtlama yapmamak niyetinde olduğunu, kamu düzenine halel getirmemek şartıyla, tam bir öğretim özgürlüğü tanındığını bildirdi.

İSMET PAŞA, bu bildirileri senet saydığını söyledi. Öte yandan, İSMET PAŞA, bu maddenin uygulanma alanını – Fransa, İngiltere ve İtalya dışında – başka Devletlere yaygınlaştırmanın gereksiz olduğunu belirtti; çünkü, Türkiye'de, az önce saymış olduğu Devletlerin kurumlarından başka, öteki Devletlerin kurumları yoktur.

M. RYAN, uzmanların, bu noktayı uzun boylu tartışmış olduklarını söyledi. Türk Temsilci Heyeti, her şeyden önce, İngiltere, Fransa ve İtalya'dan başka Devletlere bağlı olan kurumların bulunmadığını belirtmiştir. Müttefik uzmanları, böyle de olsa, bu maddeden yararlanma olanağını, gerçekte, yalnız Türk Temsilci Heyetinin sınırlandırmak istediği Devletlere uygulanmakla kalacak, daha geniş bir formül kullanmanın hiç bir sakıncası olmadığını cevabını vermişlerdir. Müttefik uzmanları, Andlaşmanın imzacısı Devletler arasında bir ayırım yapılmaması gereğinde direnmişlerdir; bütün sorunları, Konferansda temsil edilen Müttefik Devletlerin hepsiyle anlaşarak çözümleme yönünde, İsmet Paşa'nın bir kaç kez yaptığı bildirileri öne sürmüşlerdir. Böylece, salt biçimsel bir sorun söz konusu görünmektedir: Türk Temsilci Heyetinin yapmış olduğu bildiriler bile, gerçekte var da olmayan, başka kurumlara ayrıcalıklar [imtiyazlar] tanımakla, Türk Hükümetinin hiç bir tehlikeyle karşılaşmayacağını ispatlamaktadır.

Türk Temsilci Heyeti, öte yandan, geçmişte yalnız İngiliz, Fransız ve İtalyan kurumları özel rejimden yararlanmış oldukları için, bu hükümden yararlanmayı başka Devletlere yaygınlaştırmak istemediğini de söylemiştir. Müttefik uzmanları, incelenmekte bulunan hükümlerin konusunun, eski bir özel rejimi yeniden geçerli kılmak olmadığını, fakat yalnız Müttefik Devletlere bağlı olan kurumların gelecekteki durumlarını [kaderlerini] saptamak olduğunu belirtmişlerdir. Müttefik uzmanları, sağlam ve olağan bir düzen kurmak söz konusu iken, Türk Temsilci Heyetinin, varolabilecek, Yunan, Romanya'lı ve Sırp-Hırvat-Sloven kurumları neden bu rejim dışında bırakmakta direndiğini anlıyamadıklarını bildirmişlerdir.

Örneğin, İstanbul'daki Adalar'dan (*Iles des Princes*) birinde, Evrensel Patrikliğe (*Patriarcat oecuménique*) değil de, Yunan Ulusal Kilisesi'ne bağlı bir manastır vardır; Türk Hükümeti, bu kurumu ülkesinden dışarı atmak niyetinde midir?

İSMET PAŞA, Türkiye'nin, birtakım Devletlere tanımağa razı olduğu çıkarlardan, bütün Devletleri yararlandırmak durumunda bırakılamayacağını söyledi. Türkiye, bu çıkarları, öteki Devletlere, ancak karşılıklı olma [mütekabiliyet] şartıyla yayabilir.

Sir Horace RUMBOLD, İngiltere ile İtalya'nın, Türkiye'ye, karşılıklı olma ilkesini tanımağa hazır olduklarını hatırlattı.

M. GUARİGLİA, İsmet Paşa'nın dediğinin tersine, eğitim kurumlarına, din kurumlarına ve hastanelere birtakım kolaylıklar tanımanın söz konusu olmadığını belirtti. Bu kurumlar, Türkiye'den, kendilerine herhangi bir ayrıcalık tanınmasını istememektedirler; yalnız, bütün Devletlerde kendilerine tanınmakta olan, olağan bir rejimden yararlanmak istemektedirler.

İSMET PAŞA, bu kurumların çeşitli Avrupa Devletlerinin ülkesinde yararlandıkları rejimle, Türkiye'de bağlı oldukları rejim arasında büyük bir fark görmektedir; birinci durumda, bu rejim ülkenin kanunlarıyla saptanmıştır; oysa, Devletler, Türkiye'de, bu rejimin, uluslararası niteliği olan bir bildiriyle saptanmasını istemektedirler.

M. GUARİGLİA, bir ayrıcalık niteliğindeki rejime son vermek ve onun yerine olağan bir durum kurmak için bir bildirinin gerekli olduğunu belirtti.

M. RYAN, önce, bu kurumlara uygulanacak rejimin, yerleşme [ikamet] Sözleşmesiyle saptanması gerektiğini söyledi. Müttefik Temsilci Heyetleri, Türk Temsilci Heyetine saygılarını göstermek için, bu konuda öngörülen maddenin metinden çıkartılmasına ve bunun yerine Türk Hükümetinin kendiliğinden yapacağı bir bildirinin konulmasına razı olmuşlardır. Türk Temsilci Heyeti, birinci sisteme dönmek isterse, Müttefik Temsilci Heyetleri buna hiç de karşı çıkmayacaklardır.

General PELLÉ, az önce öne sürülen görüşlere katılmakta olduğunu söyledi. Bununla birlikte, General PELLÉ, Fransa'nın, özel bir durumda bulunduğunu belirtti; çünkü, Fransa, bu konuda, Türkiye ile özel anlaşmalar yapmıştır: 1901 ve 1914 de, eski Osmanlı İmparatorluğu ile; 20 Ekim 1921 de, Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti ile. Şu var ki, Fransız Temsilci Heyeti, yürürlükteki ayrıcalıklı rejime son verilirken, bir özgürlük rejiminin uygulanmasını öngören, İtalyan Temsilci Heyetince açıklanmış dilekleri de desteklemektedir. Fransa, kendi

hesabına, yönetim *mandat*'sı olan Suriye'de, Hükümetleri Milletler Cemiyetinde temsil edilmekte olan bütün halkların okulları yararına öğretim özgürlüğünü uygulamaktadır. Suriye'de pek çok Türk okulu vardır ve bunlar düzenli bir biçimde işlemektedirler. İskenderun'daki Türk lisesinin durumu özellik göstermektedir ve daha çok azınlıklara ilişkin hükümlerle ilgilidir.

M. CONTZESCO, Konferansda temsil olunan bütün Devletler için, haklar bakımından eşitliğin, yeterince kabul ve ilân edilmiş olduğunu söyledi. Türk Temsilci Heyeti, kimi Devletlere kendi isteğiyle tanıdığı birtakım nimetleri, başka Devletlerden esirgemek istediğini söylediğine göre, Romanya Temsilci Heyeti, Türk Temsilci Heyetinin, Romanya'yı, hangi nedenlerle, böyle gözetici bir davranış dışında bırakmak istediğini öğrenmek istemektedir. Yoksa, Türk Hükümeti – olabilir ki – Romanya'daki Türk kurumlarına yapılan işlemlerde yakınılacak bir durum mu görmektedir? Böyle ise, M. CONTZESCO, Türk Temsilci Heyetinin öne sürdüğü kanıtları, ne de olsa, anlıyabilirdi; çünkü, Türk Temsilci Heyetinin, bir yanda Büyük Devletler, öte yanda da öteki Devletler arasında bir ayırım yapmakta olduğu varsayımı üzerinde durabilme olanağını, M. CONTZESCO, kendisinde görememektedir. Türkiye'de, İngiliz, Fransız ve İtalyan kurumlarından başka yabancı kurumlar bulunmadığı konusunda İsmet Paşa'nın ileri sürdüğü kanıta gelince, M. CONTZESCO, Balkan Savaşlarının çıkışına kadar, Türkiye'de, Romanya Hükümetine ait kurumların bulunduğunu belirtti; özellikle Selânik'deki ticaret okulu böyle idi. Kaldı ki, bugün artık bu gibi durumların bulunmadığı doğru da olsaydı, bu kurumların, Romanya bakımından, uygulanması gerçekte mümkün olmayan bir hükümden yararlanmaktan, ilke olarak bile, yoksun bırakılmalarını, Türkiye'nin neden istemekte olduğu anlaşılamayacaktır.

İSMET PAŞA, Türkiye'de İngiliz, Fransız ve İtalyan kurumlarından başka [yabancı] kurumlar yoksa, Türk Hükümetinin, öteki uyrukluklardaki kurumların varlıklarını tanıdığını belirten bir hükümle, Türk Hükümetinin böyle bir varlığı tanımadığını belirten bir hüküm arasında, uygulama açısından bir fark olmayacaktır. Türk Hükümeti, kimi Devletlere tanıdığı kural-dışı [istisnaî] bir ayrıcalığın, Türkiye'nin kendi çıkarı açısından, mümkün olduğu kadar sınırlı bir alanda uygulanması gereğinde direnmektedir.

Sir Horace RUMBOLD, Türkiye'de bulunan kurumlara ilişkin olarak öngörülen rejimin, İngiltere'de, Fransa'da, İtalya'da yerleşmiş yabancı kurumlara tanınan rejimin eşi olduğunu ve bu Devletlerin, böyle bir rejimde, hiç bir kural-dışı ayrıcalık niteliği görmediklerini belirtti.

İSMET PAŞA, Türkiye ile bu Devletler arasındaki durumun çok farklı olduğunu yeniden söyledi: Bu Devletlerde, bu kurumlara uygulanacak rejim, bu ülkelerin kanunlarıyla saptanmaktadır; oysa, Türkiye'den, uluslararası bir senetle yüküm altına girmesi istenmektedir.

M. CONTZESCO, Romanya kurumları, incelenmekte olan hükümden, uygulamada yararlanamayacak olsalar bile, haklı bir neden olmaksızın yararlanmaktan yoksun kılınacakları bir hükmün Andlaşmaya konulmasını, Romanya'nın pek olumsuz karşılayacağı kanısındadır.

M. YOVANOVİTCH ve M. VENİSELOS, az önce, Çağıran Devletler Tem-

silcileriyle Romanya Temsilcisinin öne sürdükleri görüşlere katıldıklarını bildirdiler.

İSMET PAŞA, Türkiye'nin, ayırım yapmaksızın, bütün Devletlere aynı çıkarları tanıyamayacağı kanısındadır; Türkiye, bağıtlı Devletlerin, karşılık olarak kendisine tanıyacakları çıkarları göz önünde tutmak zorundadır. Türkiye'nin, Müttefikler arasında ayırım gözetmesinin tek nedeni de budur. Üstelik, Türkiye'nin dayandığı ilke, gerçek eşitlik ilkesine, bütün Devletlere bir örnek bir rejimin tanınmasından çok daha uygun düşmektedir.

M. CONTZESCO, Andlaşmanın birtakım hükümlerine öteki dört Devletin katılmalarına ilişkin 159 ncu maddenin tartışılması sırasında, Türk Temsilci Heyetinin, yalnız Konferansda temsil edilmekte olan Devletlerle görüşmeğe yetkili olduğunu söylemiş bulunduğunu hatırlattı; fakat, kimi Devletlerle birtakım ilkeler, kimi Devletlerle de başka birtakım ilkeler içinde görüşmek niyetinde bulunduğunu, Konferansa katılmanın şartı olarak, hiç bir zaman öne sürmemişti.

Oysa, bağıtlı Devletler arasında ayırımlar koyan bir dizi maddenin incelenmesinden açıkça ortaya çıkmaktadır ki, Türkiye, böyle bir ilkeden hareket etmektedir; Romanya Temsilci Heyeti, bunu kabul edemez.

M. VENİSELOS da, İsmet Paşa'nın, Konferansa Çağıran Devletleri de kapsamak üzere, bütün Devletlerle eşitlik düzeyinde işlem görmek hakkını, bir çok kez istemiş olduğunu hatırlattı. Böylece, Türkiye, eşitliği kendi yararına isterken, öte yandan, kendisiyle savaşmış olan Müttefik Devletlerin, kendi aralarında eşitsizlik olduğunu kabul etmelerini de istemektedir. Böyle bir iddia, kesin olarak kabul edilemez.

İSMET PAŞA, eşitlik ilkesinin kabaca ve matematiksel bir biçimde uygulanmaması gerektiğini belirtti. Gerçek eşitlik, ayırım gözetmeden herkese aynı işlemin yapılması ve aynı çıkarların tanınması değildir; gerçek eşitlik karşılıklı olmaya [mütekabiliyete] dayanır. Alınıp götürülmüş malların geri verilmesine ilişkin görüşmeler yapıldığı sırada, Konferansa Çağıran Devletler, bu konudaki hükmün kendilerini ilgilendirmediğini öne sürerek, bu hükümlerden yararlanacaklar arasına sokulmalarını istememişlerdi. birtakım sorunların, Devletlerin hepsini aynı ölçüde ilgilendirmemesi doğaldır. Eşitlik ilkesi, böylece, çeşitli hükümlerin uygulanma alanının yalnız ilgililerle sınırlandırılmasını gerekli kılmaktadır.

M. YOVANOVİTCH, İsmet Paşa'nın yaptığı karşılaştırmanın, kesin bir sonuç vermeğe yeterli olmadığı kanısındadır; gerçekten, Devletler, Andlaşmanın bir hükümünden yararlanmaktan vazgeçmişlerdir; şimdiyse, kimi Devletler birtakım hükümlerden yararlanmak isterlerken, Türkiye onları, bundan yoksun bırakmak istemektedir.

Sir Horace RUMBOLD ve General PELLÉ, bağıtlı Devletler arasında ayırımlar yapmağa çalışılmasını tamamiyle haksız bulmakta olduklarını söylediler.

M. RYAN, İngiliz Hükümetinin, ülkesinde – varsa – bütün Türk kurumlarına, Türk Hükümetinin yayınlayacağı Bildiride öngörülen işlemi sağlamağa hazır olduğunu belirtmek istediğini söyledi. Kaldı ki, bu Bildiride bulunan hükümlerin uygulanma alanını genişletmek, Bildiriyle ya da yerleşme [ikamet] Sözleşmesine bu konuda açıkça bir hüküm koyarak, karşılıklı olmayı sağlamak güç olmayacaktır.

M. MONTAGNA, İngiliz Temsilci Heyetinin teklifine katılmaktadır. Yalnız, İtalya'da Müslüman kurumlar ne işlem görüyorlarsa, Türkiye'deki İtalyan okullarına da o işlemin aynının yapılmasını istemektedir.

İSMET PAŞA, karşılıklı olma ilkesini hakgözetir bir biçimde uygulamak için, olgusal [fiilî] durumu göz önünde tutmak gerektiği kanısındadır; oysa, Silâhbırakışımından [Mütarekeden] sonra, Türkiye'de yaratılmış bulunan kurumlar, Türkiye, Çağıran Devletlerin işgali altındayken, kurulmuşlardır; buna karşılık, hiç bir yabancı toprağı işgal etmemiş olan Türkiye, bu çeşit şartlar altında benzer kurumlar kuramamıştır.

M. CONTZESCO, daha önce sürdüğü çekinceyi [ihtirazî kaydı] saklı tutmakla birlikte, şunu da belirtmek istediğini söyledi: Türk Hükümeti, bu ayırımı yapmakla, ileride Romanya Hükümetinden, Romanya'da Türk uyruklarının kuracakları eğitim kurumları, din kurumları ve hastaneler yararına birtakım gözetilmeler istemekten kendisini yoksun bırakmaktadır.

İSMET PAŞA, incelenmekte olan hükmün, yalnız, daha önce var olan kurumlara uygulanmakta olduğunu söyledi.

Bu nokta üzerindeki tartışmanın ertelenmesi kararlaştırıldı.

Sir Horace RUMBOLD, ikinci fıkranın sonuna, "*...işleyişlerinin özel şartlarını göz önünde tutarak*" sözlerinin konulması konusunda anlaşmaya varamamış olduklarını belirtti.

İSMET PAŞA, Müttefik kurumlarının, kamu düzenine halel vermemekle ve ülkenin kanunlarına uygun davranmakla ödevli olacaklarının kararlaştırılmış bulunduğunu söyledi. Müttefik Temsilci Heyetlerinin, söz konusu kurumların işleyişine karşı çıkmağı düşünmediğine şüphe yoktur; örneğin, bu kurumların uyrukluğu saklı tutulacaktır; bu kurumlar, kendi dillerini kullanmayı sürdürecekler, v.b...

M. GUARİGLİA, bu eklemenin, söz konusu kurumların ne gibi özel şartlar içinde işleyebileceklerine ilişkin olduğunu söyledi. Gelirleri ve öğrenci sayısı az olan birtakım küçük okullar, Türk kanunlarının gereklerine – özellikle, eğitim kurumlarınca göreve alınmaları gereken Türk öğretmenlerin sayısına, ders saatlerine ve verilecek öğretime ilişkin Türk kanunlarının gereklerine – kendilerini uyduramazlar. Müttefik Temsilci Heyetleri, bu kurumlar için ayrıcalıklı [imtiyazlı] bir durumun tanınmasını istememektedirler; yalnız, bu kurumların özel durumlarının göz önünde tutulmasını istemektedirler. Bu okulların, örneğin, Türk tarihi, Türkiye coğrafyası ve Türk dili öğretimine ilişkin olarak, Türk kanununun bütün hükümlerine uyacaklarına şüphe yoktur; ancak, denebilirse, önemleriyle orantılı olarak böyle davranacaklardır. Gerçekten, önemleri ve özel nitelikleri dikkate alınmaksızın, genel hükümler koyarak, Türkiye'deki bütün okullara uygulanacak rejimi düzenlemek, tehlikeli görünmektedir. Uygulamada en iyi yol, her kuruma ilişkin hükümlerin, Türk makamlarıyla her okulun yönetiminin, aralarında anlaşarak saptamaları görünmektedir. Özel durumları saklı tutmak, Müttefik Temsilci Heyetleri bakımından zorunludur.

General PELLÉ, söz konusu kurumların varlıklarını sürdürebilmeleri için bu hükmün temel nitelikte olduğunu söyledi. Bu hüküm, değil yalnız Türk kanun-

larına, fakat yürürlükteki ya da yürürlüğe konulacak yönetmeliklere de uymakla yükümlü kılınmış olan bu kurumlara, bu yükümün karşılığıdır. Öte yandan, bu yükümün kabulü, Türkiye'yi, Müttefik Devletlere bağlı olan bu okulların özel niteliklerine saygı göstermekle yükümlü kılmaktadır. Kaldı ki, İsmet Paşa, özellikle dilleri ülke dili olmayan bu kurumların özel niteliğini daha önce tanımış bulunmaktadır. Müttefik Temsilci Heyetlerince teklif edilen değişikliğin amacı, bu durumun doğrulanmasından başka bir şey değildir.

İSMET PAŞA, Türk Temsilci Heyetinin, uygulamada, Türk kanununun uygulanmasının Türk makamlarıyla söz konusu kurumlar arasında anlaşmazlıklara yol açmasını önlemek isteğinde olduğunu açıkladı. Şüphe yoktur ki, Türk Hükümetinin aklından, bir yandan bu kurumların varlığını tanırken, öte yandan, birtakım baskı tedbirleri alarak, bu varlığı olanaksız kılmak geçmemektedir; ancak, Türk Hükümeti, bu bakımdan hiç bir kısıtlamayı kabul edemez.

General PELLÉ, okullara ilişkin rejimin, yalnız Türk kanunuyla değil, aynı zamanda [yetkili] makamların yayınladıkları bir çok yönetmelikler, genelgeler ve okulların denetmenliğince çıkartılmış buyruklardan oluştuğunu da belirtti. Müttefik Temsilci Heyetleri, Türk yönetiminin güçlüklerle karşılaşmasını hiç de istememektedirler; ancak, Müttefik Temsilci Heyetleri, Müttefik kurumlarına ilişkin birtakım hükümlerin Türk makamlarınca uygulanması yüzünden, bu kurumların işleyişinin aksatılmasını önlemek istemektedirler. Müttefik Temsilci Heyetleri, örneğin, denetmenlerin [müfettişlerin] okul sağlığına, Türk dilinin öğretimine göz kulak olmalarını, okul kitaplarını denetlemelerini, v.b. kabul etmektedirler; ancak, bu denetmenlerin, örneğin, Fransızca öğretimine karışmalarının aşırı bir davranış olacağını düşünmektedirler. İsmet Paşa'nın, az önce, sözle verdiği güvencelerden, bu ilkenin tanındığı anlaşılmaktadır; ne var ki, bu ilkeyi, Müttefiklerin teklif ettikleri cümle parçasını Bildiriye koyarak, doğrulamak gerekmektedir.

İSMET PAŞA, ilke üzerinde görüş birliği olduğunu söyledi ve uzmanların bu sorunu yeniden incelemeleri teklifinde bulundu. İSMET PAŞA, uzmanların özel durumları tanımlamaları, fakat genle bir formül koymaktan çekinmeleri gerekeceği kanısındadır.

M. RYAN, bu sorunun uzmanlarca uzun uzadıya görüşülmüş bulunduğunu hatırlattı. Müttefik Temsilci Heyetlerinin isteğinden açıkça haberli kılınmış ve bir metin teklif etmeğe çağrılmış bulunan Türk Temsilci Heyeti, Müttefiklere hiç bir tasarı sunmamıştır.

Öte yandan, Türkiye'de yabancı okulların bağlı tutuldukları kurallar aşırı ölçüde serttir. Türk uzman, bu kuralların savaş sırasında konulmuş olduğunu, olağan bir durumun kurulmasıyla bunların değiştirilebileceğini söylemiştir; oysa, 1922 Temmuzunda, bu kurallar, Ankara Hükümetinin bütün bakanlarınca imzalanmış bir kararname ile doğrulanmıştır.

Kararnamenin 2 nci maddesi, bütün kurumların, dernekleri ya da toplulukların [cemaatların], kendi adlarına ya da bir temsilci aracılığıyla, Türkiye'de yeni bir okul açmalarını yasaklamaktadır; bir başka madde ise, her okulun, Türk makamlarınca atanmış, üç öğretmeni olmasını zorunlu kılmaktadır; sınavların

tarihi bir genelgeyle saptanacaktır; bu tarih geçince, okullar, ancak Eylülde yeniden açılmak üzere, kapatılacaktır. Böyle bir düzenleme hiç bir ülkede yoktur.

M. RYAN, bu sorunun uzmanlara gönderilmesini kabul etmektedir; şu var ki, bu gönderme, ancak, İsmet Paşa'nın, temsilcisine, herkesçe kabul edilmiş ilkelere uygun düşen bir metin teklif etmesine izin vermesi durumunda yararlı olabilir.

General PELLÉ ve M. MONTAGNA, bu görüşlere katıldıklarını bildirdiler ve İsmet Paşa'dan, temsilcisine bu doğrultuda yönergeler [tâlimât] vermesini istediler.

İSMET PAŞA, bu sorunun uzmanlara gönderilmesini, uzmanların özel durumlardan her birini incelemeleri şartıyla, kabul ettiğini söyledi.

Sorunun, incelenmek üzere, uzmanlara gönderilmesi kabul edildi.

Sir Horace RUMBOLD, yeni kurumların açılması için yapılacak düzenlemeler konusunda üçüncü bir güçlüğün ortaya çıkmış olduğunu belirtti.

İSMET PAŞA, bütün bu sorunlarda, yalnız varolan durumların göz önünde tutulmuş olduğunu söyledi. İleride açılacak kurumlara uygulanacak rejim, ülke kanunlarıyla saptanacaktır; bu konuda bir yüküm altına girmek, Türk Temsilci Heyeti için mümkün değildir.

Sir Horace RUMBOLD, Türk Hükümetinin, Türk ülkesinde yabancı kurumlar açılmasına karşı çıkmak niyetinde mi olduğunu, yoksa bu kurumların açılmasının, ilgili Hükümetlerle yapılabilecek anlaşmalar uyarınca gerçekleştirilmesini mi kabul ettiğini sordu.

İSMET PAŞA, tartışılan konunun, yalnız kazanılmış [muktesep] haklara dayanarak varolan durumların pekiştirilmesi olduğunu hatırlattı. Türk Temsilci Heyeti için, gelecek bakımından bir yüküm altına girmek olanağı yoktur.

M. MONTAGNA, bundan böyle, Türkiye'de benzer kurumların açılmasını yasaklamanın mümkün olmasını düşünüp düşünmediğini, Türk Temsilci Heyetine sordu.

İSMET PAŞA, bu konuda Türk Hükümetinin nasıl kararlar alacağını bilemediğini söyledi.

M. MONTAGNA, bu sorunun, Müttefik Temsilci Heyetleri için çok önemli olduğunu düşünmektedir. Müttefik Temsilci Heyetleri, Türk Hükümetinden, moral bir ödünde [tâvizde] bulunması istemekle yetinmektedirler; Türk Hükümeti, bunu reddeder görünmektedir. Bu durumda, M. MONTAGNA, söz konusu hükmün olduğu gibi tutulmasını istemektedir.

Sir Horace RUMBOLD, tartışılan son noktanın, söz konusu kurumlara, geçici olarak, gümrük bağışıklığı tanınmasına ilişkin olduğunu belirtti.

İSMET PAŞA, bu kurumların, benzer ulusal kurumlarla aynı haklardan yararlandıklarını söyledi. Bu kurumların, ulusal kurumlara göre, ayrıcalıklı [imtiyazlı] bir durum elde etmeleri doğru olmayacaktır.

General PELLÉ, Müttefik Temsilci Heyetlerinin, az önce, bu kurumlar yararına, hiç olmazsa geçici nitelikte, bir gümrük bağışıklığı tanınmasını destekleyen kanıtları açıklamış olduklarını hatırlattı. Türk Temsilci Heyeti, buna yanaşmamakta direndiğine göre, Fransız Temsilci Heyeti de direnç göstermeyecektir; Fransız Temsilci Heyeti, Türk kurumlarıyla eşit işlem görme ilkesiyle yetinmektedir.

M. MONTAGNA, Türk Temsilci Heyetinin, daha önceki oturumlardan birinde, çeviri [tercüme] haklarına ilişkin hükümler dışında, yazar [müellif] haklarının korunmasına ilişkin sözleşmelere katılmağa hazır olduğunu söylemiş bulunduğunu hatırlattı. Bu tutumunun nedeni de, Türk Hükümetinin, ulusun düşünsel [entelektüel] gelişmesini destekleyebilmek istemesiydi. Müttefik Temsilci Heyetleri ise, böyle bir isteğe, kendi başlarına, rıza gösteremeyeceklerini, söz konusu sözleşmeleri imzalamış bütün Devletlerin rızalarını almak gerektiğini söylemişlerdi.

Müttefik kurumları yararına kolaylıklar istemekle, Müttefik Hükümetler de Türkiye'de düşünsel gelişmeyi desteklemektedirler. Türk Temsilci Heyeti, onların tekliflerini reddetmekle, kendisiyle de tutarlı davranmamış olmaktadır.

İSMET PAŞA, bu iki sorunun birlikte incelenmesi gerektiği cevabını verdi. Bu sorunlardan her biri kendi başına bir çözüme bağlanmalıdır.

Ne olursa olsun, Türk Hükümeti, yabancı kurumların, Türk kurumlarına göre, ayrıcalıklı bir durumdan yararlanmalarını kabul edemez.

Üzerinde anlaşmaya varılamamış çeşitli sorunların, incelenmek üzere, uzmanlara gönderilmesi kararlaştırıldı.

Sir Horace RUMBOLD, yürütülen görüşmelerin bir an önce bitirilmesi yolunda, temsilci heyetlerine, geciktirilmez nitelikte bir çağrıda bulundu. İngiliz Temsilci Heyeti, Türk Temsilci Heyetiyle girişilmiş görüşmelerin, kendi hesabına, hafta sonunda bitirileceğini ummaktadır. Öte yandan, hukuk danışmanlarının, Türkiye'de yabancılara uygulanacak rejime ilişkin Sözleşme hükümlerinin metniyle, kendilerine gönderilmiş öteki maddelerin metinlerini, mümkün olduğu kadar gecikmeden kararlaştırmaları da gerekmektedir.

General PELLÉ, sağlık sorunlarına ilişkin maddeleri incelemekle görevlendirilmiş uzmanların raporunun İkinci Komitenin 18 Mayısta yapılacak oturumunda görüşüleceğini bildirdi; General PELLÉ, bu maddeler metninin kesin olarak saptanmış bulunacağını umut etmektedir. Komite, daha sonra, Maliye sorunlarına ilişkin hükümlerin 3 ncü Kesiminin – başka bir deyimle, 65 nci ve sonraki maddelerin – incelenmesine başlıyacaktır.

Oturuma saat 12.30 da son verildi.

(8) SAYILI TUTANAĞIN EKLERİ

EK A.

İNGİLİZ TEMSİLCİ HEYETİNİN NOTU

14 Mayıs 1923

144 ncü maddeye Ek'in 6 ncı fıkrası.

İngiliz Temsilci Heyeti, Birinci Komitenin üçüncü toplantısında varılan anlaşmadan sonra, 144 ncü maddeye Ek'in 6 ncı fıkrasının uygulama alanında küçük bir genişletme yapılmasını Türk Temsilci Heyetiyle görüşmüştür.

Bu fıkra, geçen Şubatta, İngiliz ve Türk Temsilci Heyetlerince, geçici olarak kaleme alınmış olduğu biçimiyle, şöyle idi:

"Bu toprak parçasını ziyaret için gerekli bütün işlemler yalnız Boğazlar'ın iç kıyısında yapılabilecek ve bu toprak parçasına Ege Denizi kıyısından girmeğe, ancak bu işlemlerin tamamlanmasından sonra, izin verilecektir."

Birinci Komitenin toplantısından sonra, İngiliz Temsilci Heyeti, önce, fıkranın aşağıdaki ekle tamamlanmasını teklif etmiştir:

"Türk Hükümeti, mümkün olduğu kadar basit olması gereken ve Türkiye'ye gelecek öteki yabancıların bağlı tutulacakları işlemlerden hiç bir bakımdan daha külfetli olmayacak olan söz konusu işlemlerin, gereksiz her türlü gecikmelere yol açmayacak koşullar altında yapılmasını kabul eder. Bu amaçla, söz konusu işlemlerin niteliği ve bunların yürürlüğe konulma yol ve yöntemleri, 145 nci maddede öngörülen Komitece saptanacaktır."

Türk Temsilci Heyeti, bu metni olduğu gibi kabul etme olanağını görememiş ve metni aşağıdaki gibi değiştirmeği teklif etmiştir.

"Türk Hükümeti, mümkün olduğu kadar basit olması gereken söz konusu işlemlerin, gereksiz her türlü gecikmeye yol açmayacak koşullar içinde yapılmasını kabul eder."

İngiliz Temsilci Heyeti ise, bu iki formül arasında, şu biçimde kaleme alınmış, ortalama bir metin teklif etmiştir:

"Türk Hükümeti, mümkün olduğu kadar basit olması gereken söz konusu işlemlerin, Türkiye'ye gelecek öteki yabancıların bağlı tutulacakları işlemlerden daha külfetli olmaması ve gereksiz her türlü gecikmeye yol açmayacak koşullar

altında yapılmasını – bu Ek'in öteki hükümlerine halel gelmemek şartıyla – kabul eder."

Türk Temsilci Heyeti Başkanı, kesin cevabını Birinci Komitenin gelecek oturumuna ertelemekle birlikte, bu metni dikkate almağı kabul etmiştir.

EK B.

TRAKYA SINIRLARINA İLİŞKİN SÖZLEŞMENİN SONUNA EKLENECEK MADDE TASARISI

(Özel Alt-komitece, 12 Mart 1923 oturumunda kabul olunan metin)

12 Mayıs 1923

Türkiye'den gelecek ya da Türkiye'ye gidecek ve Doğu demiryollarının Kuleli Burgaz yakınındaki Yunan-Türk sınırıyla Bulgar sınırı ya da Karaağaç yakınındaki Yunan-Türk sınırı arasında bulunan parçasından transit geçerek yararlanacak yolcularla mallar [ticaret eşyası], bu transit yüzünden, hiç bir vergi ya da resme, pasaport denetimi işlemine ya da gümrük denetimine bağlı kılınmayacaklardır.

Edirne'yi Karaağaç'a bağlıyan demiryolu kolunun [şube hattının] işletilmesinin denetimi, Edirne kentine gidiş-gelişi [trafiği] sağlamak amacıyla, bütün yol boyunca, Türkiye'ce yürütülecektir. Edirne'den çıkan yolcularla malların [ticaret eşyasının], gidecekleri yere gecikmeden ulaştırılabilmesi için, Karaağaç'da gerekli tedbirler alınacaktır.

İşbu madde hükümlerinin yürütülmesi, Milletler Cemiyeti Meclisinin seçeceği bir Komiser aracılığıyla sağlanacaktır.

Yunan ve Türk Hükümetlerinden herbirinin, bu Komiserin yanına birer temsilci atamaya hakkı olacaktır; bu temsilci, yukarıdaki hükümlerin uygulanmasına ilişkin her sorunu, Komiserin dikkatine sunmakla görevli olacaktır. Bu temsilciler, Komiserin ihtiyaç duyacağı alt-kademe memurlarının sayısı ve niteliği konusunda, Komiserle anlaşacaklardır.

Komiser, sözü geçen hükümlerin yürürlüğe konulmasına ilişkin sorunlardan, kendi başına çözemediği her sorunu, Meclisin kararına sunabilecektir. Yunan ve Türk Hükümetleri, Milletler Cemiyeti Meclisinin oyçokluğuyla alacağı her karara uymağı yükümlenirler.

Söz konusu Komiserin maaşı ve hizmetinin yerine getirilmesine ilişkin giderler, Yunan ve Türk Hükümetlerince eşit paylar olarak karşılanacaktır.

Türkiye, ileride, Edirne'yi Kuleli Burgaz ile İstanbul arasındaki demiryoluna bağlıyacak bir demiryolu yaparsa, bu maddenin, yalnız Kuleli Burgaz ile Karaağaç yakınındaki Yunan-Türk sınır noktaları arasında karşılıklı olarak transite ilişkin hükümleri geçerli olmaktan çıkacaktır. O vakit, Karaağaç yakınındaki Yunan-Türk

sınırı ile Yunan-Bulgar sınırı arasında Yunan ülkesinden geçen Doğu demiryolları parçasına ilişkin 3 ncü, 4 ncü, 5 nci ve 6 ncı fıkralarda öngörülen denetimlerin yürürlükte tutulmasının gerekip gerekmediğine karar vermekle Milletler Cemiyeti Meclisi yetkili olacaktır. Bununla birlikte, bu son demiryolu parçası üzerinde transit gidiş-gelişi [trafiği] bakımından, birinci fıkra hükümlerinin yürürlükte kalacağı da kararlaştırılmıştır.

EK C.

BİRİNCİ KOMİTE

DİN VE EĞİTİM KURUMLARIYLA HASTANELER SORUNUNU İNCELEMEKLE GÖREVLENDİRİLMİŞ UZMANLARIN RAPORU

15 Mayıs 1923

Din ve eğitim kurumlarıyla hastaneler sorununu incelemekle görevlendirilmiş olan Alt-komite, dört toplantı yapmıştır. Alt-komite, Türk Temsilci Heyetince teklif olunan bildiri tasarısını esas alarak, bu tasarının, Müttefiklerin görüşleriyle çatıştığı noktaları üzerinde uzun uzadıya tartışmalarda bulunmuştur. Tartışmalar, aşağıdaki sekiz nokta üzerinde olmuştur:

1. Birinci cümleye verilecek genel biçim.
2. Bildiride öngörülen kurumların, nitelikleri açısından tanımlanması.
3. [Söz konusu] kurumların, Türk Hükümeti karşısında hukuksal durumları açısından tanımlanmaları.
4. Fransa'ya, İngiltere'ye ve İtalya'ya bağlı kurumların sınırlanması konusunda, Türk Temsilci Heyetinin teklifi.
5. Birinci fıkranın, propagandadan söz edilen ikinci cümlesinin metinden çıkartılması konusunda, Müttefik Temsilci Heyetlerinin isteği.
6. "Bununla birlikte özel niteliklerine ve serbest çalışmalarına halel gelmeksizin" kelimelerinin karşılığı olacak bir cümlenin ikinci fıkraya konulması konusunda, Müttefik Temsilci Heyetlerinin isteği.
7. Yeni kurumların açılması yüzünden, yapılması gereken anlaşmalar sorunu.
8. Dinsel âyinlerde kullanılacak eşyanın, malzemenin, v.b., sınırlı bir süre için, gümrük vergisinden bağışık tutulması.

Birinci nokta.- Bu konuda bir güçlükle karşılaşılmıştır. Alt-komite, "Türk Temsilci Heyeti... kurumlarının varlıklarını sürdüreceklerini bildirir" sözleri yerine, "Türk Temsilci Heyeti..., varlığını, Hükümeti adına bildirir" sözlerinin kullanılmasında görüş birliğine varmıştır.

İkinci nokta.- Müttefik temsilcileri, 24 ncü maddenin Müttefiklerce hazırlanan metninde kullanılan tanımlamayı üstün tutmakla birlikte, Türk Temsilci Heyetinin teklif ettiği tanımlamayı, başka bir deyimle, *"din ve eğitim kurumları ve hastanelerle,*

yardım [hayır] kurumları] cümlesini – bu cümlenin, Türk Temsilci Heyetine göre, Müttefiklerin metniyle aynı kapsamı olduğu ve örneğin, dispanserlerin de "hastaneler" terimi içine girdiği konusunda Türk temsilcisinin verdiği güvence üzerine – kabul etmeğe razı olmuşlardır.

Üçüncü nokta.- Müttefik temsilciler, Türkiye'de şimdiki durumda olgusal [fiilî] bakımdan varolan kurumlarla, 1914 de kanunlar uyarınca varolmakla birlikte, çalışmalarına yeniden başlayamamış bulunan kurumları da göz önünde tutacak bir kaleme alış biçimi istemekteydiler. Türk temsilcisi ise, önce, çalışmaya yeniden başlayabilmiş bulunsun ya da bulunmasın, 1914 Ekiminde Türkiye'de kanunlar uyarınca varolan kurumlarla sınırlamak istemekteydi; Türk temsilcisi, bu kurumların, "30 Ekim 1914 den önce Türkiye'de varoluşları tanınmış" cümlesinin kapsamına girdiklerini düşünmekteydi. Temsilciler, bu yorumu not etmekle birlikte, öteki iki kategoriye giren kurumların, başka bir deyimle, 1914 Ekiminde, Türk Hükümetince resmen tanınmamış olmakla birlikte, olgusal olarak varolan kurumlarla, 1918 Silâh-bırakışımından [Mütarekesinden] bu yana açılmış kurumların da durumunu göz önünde tutma gereğinde direnmişlerdir. Uzun tartışmalardan sonra, Müttefik temsilciler, bildiriye, şöyle bir fıkranın eklenmesini teklif etmişlerdir: "*Türk Hükümeti, Barış Andlaşmasının yapıldığı ... tarihinde, Türkiye'de olgusal bakımdan [fiilen] varolan benzer öteki kurumların durumlarını düzgünleştirmek ve bu arada hiç bir bakımdan aksatılmaması gereken çalışmalarını sürdürme olanağını sağlamak üzere, bunların durumunu, bütün iyi niyetiyle, incelemeğe hazır olduğunu bildirir.*" Türk temsilcisi, bu teklifin [Fransızca metnindeki] birinci bölümünü, "bütün" kelimesinin çıkartılması şartıyla kabul etmiş, fakat son cümle parçasının, başka bir deyimle, "*bu arada hiç bir bakımdan aksatılmaması gereken çalışmalarını sürdürme olanağını sağlamak üzere*" sözlerinin metinden çıkartılmasını istemiştir. Bununla birlikte, Türk temsilcisi, Türk Hükümetinin, durumlarını düzgünleştirmek üzere bu kurumların durumunu iyi niyet duygusuyla inceleme yükümünü benimserken, girişmeği düşündüğü bu inceleme sırasında bu kurumları kapatmağa kalkışmayacağına da şüphe olmadığını belirtmiştir. Müttefik temsilciler, bu bildiriyi senet sayarak, bu fıkranın Türk Temsilci Heyetince kaleme alınmış metnini kabul etmişlerdir.

Dördüncü nokta.- Müttefik temsilciler, bir yandan İngiliz, Fransız ve İtalyan kurumları ile, öte yandan da Andlaşmayı imzalayacak öteki Müttefik Devletlere bağlı kurumlar arasında ayırım gözetilmesini kabul etmenin kendileri için mümkün olmadığını dirençle belirtmişlerdir. Bu kurumlardan birincilerin [İngiliz, Fransız ve İtalyan kurumlarının] varlığının, savaştan önce varolan anlaşmalara dayandığını, eski özel anlaşmalardan yararlanmayan Devletlerin hiç birine yeni bir yararlanma olanağını sağlamağa yer olmadığını savunan Türk temsilcisinin görüşünü, Müttefik temsilciler kabul etmemişlerdir. Müttefik temsilciler, bu kanıtın yeterli ölçüde inandırıcı olmadığını, çünkü artık bir özel rejimin değil, fakat bir ortak hukuk rejiminin söz konusu olduğunu, böyle bir rejimden yararlanmaktan Müttefik Devletlerden bir kaçını yoksun bırakmanın haksız olacağını düşündüklerini söylemişlerdir.

Beşinci nokta.- Türk temsilcisi, ikinci fıkraya "*kamu düzenine ilişkin hükümler*"

kelimelerinin konulması şartıyla, söz konusu cümlenin metinden tümüyle çıkartılmasına razı olduğu için, bu konuda önemli hiç bir güçlükle karşılaşılmamıştır.

Altıncı nokta.- Uzun bir tartışmadan sonra, Müttefik temsilciler, ikinci fıkranın sonuna, "işleyişlerinin özel şartlarını göz önünde tutarak" sözlerinin eklenmesiyle yetinebileceklerini bildirmişlerdir. Türk temsilcisi, böylesine kısıtlanmış bir formülü bile kabul edememiştir. Türk temsilcisi, yabancı kurumların özel bir niteliği olduğunu kabul etmekle birlikte, bunu, genel deyimlerle açıklayan ve kesinleştiren herhangi bir formülün, Türk yönetimine güçlükler yaratmasından çekindiğini söylemiştir. Türk temsilcisi, kurumların yabancı uyrukluktan [tâbiiyetten] yararlanma haklarıyla, okulların da – Türk dili, Türk tarihi ve Türkiye coğrafyası dışında – kendi ulusal dillerinde öğretim yapma haklarını koruyacak bir formülü kabule hazır bulunduğunu bildirmiştir. Bu esas üzerinde bir anlaşmaya varmak mümkün olmamıştır.

Yedinci nokta.- Müttefik temsilcileri, Türk Temsilci Heyeti, bildirisinde, yeni kurumların açılması konusunda yapılacak anlaşmalardan söz etmek istemiyorsa, hiç olmazsa İsmet Paşa'nın, Komitenin oturumlarından birinde bu konuya değinmesini ve, Türkiye'nin, Devletlerle ileride bu konuyu özel anlaşmalar konusu yapma hakkını saklı tutmakla birlikte, bu gibi yeni kurumlar açılması olanağını ortadan kaldırmak istemediğini göstermek üzere, İsmet Paşa'nın sözlerinin tutanağa geçirilmesini teklif etmişlerdir. Türk temsilcisinin, İsmet Paşa'nın bu teklifi kabul etmesinin mümkün olamayacağını söylemesi üzerine, Müttefik temsilcileri, bağlı bulundukları Temsilci Heyetlerini görüşlerini saklı tutmak zorunda olduklarını bildirme durumunda kalmışlardır.

Sekizinci nokta.- Türk temsilcisi, söz konusu kurumlarda kullanılmak üzere getirilecek her çeşit eşyanın, geçici bir süre için bile olsa, gümrük vergisinden bağışıklığını öngören herhangi bir teklifi kesinlikle reddetmiştir. Bu red karşısında, Alt-komite, bu konuda tam bir anlaşmazlık olduğunu saptamaktan başka bir şey yapmamıştır.

Ekli bildiri tasarısı, Türk temsilcisinin, Alt-komitede sunduğu son ödünleri [tâvizleri] göstermektedir. Bu tasarı, 1 nci, 2 nci, 3 ncü ve 5 nci fıkralara ilişkin olarak gerçekleşen anlaşma uyarınca değiştirilmiş bulunan ilk Türk tasarısına dayanmaktadır. Alt-komite, 6 ncı, 7 nci ve 8 nci noktaları, Birinci Komitenin kararına bırakmaktadır.

BİLDİRİ TASARISI

Türk Temsilci Heyeti, 30 Ekim 1914 tarihinden önce, Türkiye'de varoldukları tanınmış ve Fransa, İngiltere ve İtalya'ya bağlı bulunan din ve öğretim kurumlarıyla hastanelerin ve yardım [hayır] kurumlarının varoluşlarını tanıdığını bildirir.

Türk Hükümeti, Barış Andlaşmasının yapıldığı ... tarihinde, Türkiye'de olgusal olarak [fiilen, *de fait*] var olan benzer öteki kurumların durumlarını düzgünleştirecek üzere, bunların durumunu iyi niyetle incelemeğe hazır olduğunu bildirir.

Yukarıda sözü geçen* kurumlar (*oeuvres et institutions*) her çeşit vergi yükümleri bakımından, benzer Türk kurumlarıyla eşit düzeyde işlem görecekler ve bunların bağlı oldukları kanunlara ve yönetmeliklere bağlı olacaklardır.

* Fransızca metinde, burada, herhalde baskı yanlışı olarak, "subventionnées" denilmektedir. Oysa Türk teklifin Fransızca aslında "susmentionnées" denilmektedir. (S.L.M.)

(9) SAYILI TUTANAK

19 MAYIS 1923, CUMARTESİ* OTURUMU

Oturum, Ouchy Şatosunda, saat 10.30 da, Sir Horace Rumbold'un başkanlığında açıldı.

Hazır bulunanlar:

MM. GREW, DOLBEARE, SHAW, BELİN, TURLİNGTON, BARNES (*Amerika Birleşik Devletleri*); Sir Horace RUMBOLD, MM. RYAN, MALKİN, WALEY, FORBES ADAM, EDMONDS, BENTİNCK (*İngiliz İmparatorluğu*); General PELLÉ, MM. FROMAGEOT, BARGETON, DE PERCİN, LAGARDE (*Fransa*); MM. VENİSELOS, CACLAMANOS, MİCHALACOPOULOS** (*Yunanistan*); MM. MONTAGNA, GUARİGLİA, İNDELLİ, GALLİ, GUARNASCHELLİ, GUİSİ (*İtalya*); MM. OTCHİAİ, NAGAOKA, SATO, HOTTA (*Japonya*); MM. DİAMANDY, CONTZESCO, VASSİLİU (*Romanya*); MM. YOVANOVİTCH, ANTİTCH (*Sırp-Hırvat-Sloven Kırallığı*); İSMET PAŞA, RIZA NUR BEY, TAHİR BEY, MÜNİR BEY, TEVFİK KÂMİL BEY, Dr. NİHAD REŞAD BEY, NUSRET BEY, HÜSEYİN BEY, ÂLİ BEY (*Türkiye*); M. PATERNOTTE (*Belçika*).

M. MASSİGLİ, *Konferans Genel Sekreteri.*

Andlaşma tasarısı.
Madde 19 ve 26.

Sir Horace RUMBOLD, Andlaşma tasarısının 19 ncu ve 26 ncı maddelerine ilişkin olarak Yazı Komitesinin bir notunu okudu (Bakınız *Ek A*).

Hukuk danışmanlarınca teklif edilen yeni metinler kabul olundu.

Madde 35.

M. BARGETON, Fransız Temsilci Heyetinin, 35 nci maddenin özüne bir itirazı bulunmamakla birlikte, bu maddeye ilişkin bir çekince [ihtirazî kayıt] öne sürmek zorunda olduğunu söyledi. Fransız yasaları, Fransız uyruklarının, bu maddede öngörülen bildiride bulunarak, uyrukluktan [tâbiiyetten] çıkmalarına elvermemektedir; üstelik, Fransız yasaları, Fransız uyrukları arasında, dinlerine göre, ya da

* 1924 Türkçe çevirisinde "Cuma". (S.L.M.)
** Burada "MİCHALACOPOULOS" dizilmiştir. (S.L.M.)

bu çeşitten herhangi bir başka düşünceyle, bir ayırım yapılmasına da karşıdır. Bu maddenin metnini kesin olarak kaleme alırken, bu durumun da göz önünde tutulması gerekir.

Bu madde üzerindeki tartışmanın ertelenmesi kararlaştırıldı.

Madde 159 bis.

Sir Horace RUMBOLD, Yazı Komitesinin, vakıflar (*vakoufs*) konusunda Türk Temsilci Heyetince teklif olunan ikinci 159 ncu (159 *bis*) maddeye ilişkin görüşlerini bir notla belirtmiş olduğunu söyledi (Bakınız *Ek B*).

Sırp-Hırvat-Sloven Temsilci Heyeti, Konferansa bir mektup göndererek, bu notun ne ölçüde duruma uygun düştüğü konusunda görüşünü açıklamıştır (Bakınız *Ek C*). Sir Horace RUMBOLD, bu Temsilci Heyetinin öne sürdüğü görüşlerin sağlam temellere dayandığını kabul etmektedir. Gerçekten, Birinci Komite, yalnız İtalyan Hükümetinin ikinci 159 ncu (159 *bis*) maddede belirtilen ilkelere katılma sorununun hukuk danışmanlarına gönderilmesini kararlaştırmıştı. Bununla birlikte, Yazı Komitesi, kendisinden istenmediği halde, Birinci Komiteye, sorunun tümüne ilişkin görüşünü bildirmenin de gerekli olduğunu sanmıştır.

M. YOVANOVİTCH, Yazı Komitesinin, herhangi bir girişime kendiliğinden kalkışma yetkisi olmadığını ve bir nokta üzerindeki görüşünü, ancak, Konferansça bu yolda görevlendirilmişse bildirebileceğini söyledi. M. YOVANOVİTCH, hukuk danışmanlarının çalışmalarını saygıyla anmaktadır; ancak, hukuk danışmanlarının, ilgili temsilci heyetlerinin, kendilerine gönderilmesine kesin olarak karşı çıkmış bulundukları bir sorun üzerinde görüş bildirmelerini de kabul edememektedir.

Sir Horace RUMBOLD, hukuk danışmanlarının, kendilerine bir yönü sunulmuş bir sorun üzerinde, sorunun tümüyle ilgili görüşler ve telkinler öne sürebilmelerinde bir sakınca olamayacağını düşünmektedir; kaldı ki, çoğu zaman, uzmanların ve hukuk danışmanlarının, Komitenin dikkatinden kaçmış birtakım görüşleri belirttikleri de olmaktadır. Bununla birlikte, Sir Horace RUMBOLD, hukuk danışmanlarının, kendilerine sunulmamış bir sorun üzerinde görüşlerini bildirmiş olmalarından duyduğu üzüntüyü de açıkladı.

M. YOVANOVİTCH, dört hukuk danışmanının, bir temsilci heyetini – sorunla doğrudan doğruya ilgili bir temsilci heyetini kendileriyle görüşmeye bile çağırmaksızın – bir oldu-bitti karşısında bırakmalarının kabul edilemeyeceği kanısındadır.

M. YOVANOVİTCH, sorunun özü üzerinde, daha önce yapmış olduğu konuşmaları hatırlattı. Sırp-Hırvat-Sloven Devleti, başlıca Müttefik ve Ortak Devletlerle yapmış olduğu azınlıklar Andlaşmasında tanımlanan, açıkça belirli yükümler altına girmiştir. Bu Andlaşmanın hükümleri, vakıfların haklarını korumağa bol bol yeterlidir; üstelik, Andlaşmanın Önsözü (*Préambule*), Sırp-Hırvat-Sloven Devletinin, daha önce Osmanlı İmparatorluğuna karşı üzerine almış olduğu yükümlerden kurtulmuş olduğunu ve yeni yükümlerinin Milletler Cemiyetinin denetimi altına konulacağını açıkça hüküm altına almaktadır. Yürürlükte bulunan bir Andlaşmayı, yeni hükümler koyarak yırtıp-atmaya, Konferansın yetkisi yoktur. Azınlıklar andlaşması, yalnız Sırp-Hırvat-Sloven ülkesinde yerleşmiş Müslüman

azınlıkları değil, orada oturmakta olan Macar, Alman, v.b., öteki azınlıkları da ilgilendirmektedir. Kaldı ki, Sırp-Hırvat-Sloven Temsilci Heyeti, vakıfların haklarının yalnız bu Andlaşma ile değil, aynı zamanda Devletin Anayasası ve kanun gücünde özel bir kararname ile de korunmakta bulunduğunu bildirmişti. Son olarak, Andlaşma, Sırp-Hırvat-Sloven Devletini Milletler Cemiyeti Meclisi önünde sorumlu tutmakla, azınlıkların haklarına, Türk Temsilci Heyetinin teklif ettiği metindekinden çok daha etkin bir koruma sağlamaktadır. Üstelik, Sırp-Hırvat-Sloven Devletinde yerleşmiş Müslüman azınlık örgütlenmiştir ve yakınmalarını Milletler Cemiyeti Meclisine doğrudan doğruya götürebilir.

M. VENİSELOS da, hukuk danışmanlarının yetkilerini saygıyla anmakla birlikte, vakıflara ilişkin görüşlerinin, hukuk danışmanlarının Müslüman vakıfların bağlı olduğu rejimi bilmediklerini göstermiş olduğunu söyledi. Gerçekten, vakıflar, Batı'daki dinsel taşınmaz mallara [emlâke] hiç bir bakımdan benzememektedir. Vakıfların bağlı olduğu rejim son derece karmaşıktır; bu konuda, ancak, bir uzmana danışılabilir. Bu sorunu özellikle bilen M. VENİSELOS, azınlıklar andlaşmalarının vakıflara ilişkin hükümlerinin, Türk Temsilci Heyetinin tasarısında öngörülen duruma da uygulanabileceğinin, her türlü şüpheden uzak olduğunu söyledi. Kaldı ki, M. VENİSELOS, bu sorunu hukukçularla olduğu gibi, Türk Temsilci Heyetinin ve Sırp-Hırvat-Sloven Heyetinin birer üyesiyle de incelemeğe hazırdır; M. VENİSELOS, tasarlanan maddenin, söz konusu hükümlerle aynı nitelikte olduğunu kolayca ispatlayacağı kanısındadır.

M. YOVANOVİTCH, bu sorunun, Türk Temsilci Heyetinden bir uzmanın da katıldığı bir tartışmada, uzun uzadıya görüşülmüş olduğunu hatırlattı. Sırp-Hırvat-Sloven Temsilci Heyeti ek bir hükmün gereğine hiç de inandırılmamıştır; Sırp-Hırvat-Sloven Temsilci Heyeti – her noktasını doğruladığı – daha önce yapmış olduğu konuşmalarının, tamamiyle yeterli olduğunu düşünmektedir.

İSMET PAŞA, vakıfların haklarının her zaman özel hükümlere konu olagelmiş bulunduğunu belirtti. Yazı Komitesi, vakıfların korunmasına ilişkin azınlıklar andlaşmalarının hükümlerini açıklayıcı ve ek protokollerle belirtmeye kendiliğinden gerek görmüştür. Türk Temsilci Heyeti bu tutumu benimsemekte ve Yazı Komitesinin görüşüne katılmağı teklif etmektedir. Ancak bu yoldandır ki, vakıfların hakları korunabilir.

Sir Horace RUMBOLD, Yazı Komitesinin, bu açıklayıcı ve ek protokolleri kaleme almaya yer olup olmadığına karar vermeyi Konferansa bırakmış olduğunu belirtti. Sir Horace RUMBOLD'a göre, Sırp-Hırvat-Sloven ve Yunan Temsilci Heyetlerinin resmen yapmış oldukları ve daha önceki açıklamalarını doğrulayan ve tamamlayan konuşmalar, Türk Temsilci Heyetinin istediği gibi, bütün kaygılarını yatıştırmış olmak gerekir. Belirtildiği üzere, Milletler Cemiyetine üye her Devlet, azınlıklar andlaşmaları hükümlerinin nasıl yorumlandığı ve uygulandığı konusunda, Milletler Cemiyeti Meclisinin dikkatini çekebilir. Türkiye, yakın bir gelecekte, Milletler Cemiyetine üye olacaktır; kabul edilmiş yükümlere sıkı sıkıya uyulmasına göz kulak olmak, Türkiye için güç olmayacaktır.

Bu durumda, Sir Horace RUMBOLD, vakıfların haklarını koruyacak şartların özel hükümlerle açıklığa kavuşturulmasını gereksiz bulmakta ve Türk Temsilci

Heyetinden, sunmuş olduğu ikinci 159 ncu (159 *bis*) maddeyi geri almasını istemektedir.

General PELLÉ, Sir Horace Rumbold'un görüşlerine katılmaktadır. General PELLÉ de, az önce yapılmış olan konuşmaların ve öne sürülen görüşlerin, Türk Temsilci Heyetince korunması istenilen haklara, memnunluk verecek biçimde saygı gösterilmesine yeterli olacağı kanısındadır.

M. MONTAGNA, İngiliz ve Fransız Temsilci Heyetlerinin görüşlerine katıldığını söyledi. Öte yandan, M. MONTAGNA, İtalyan Temsilci Heyetinin, Oniki Ada'daki (*Dodécanèse*) vakıfların haklarının korunması bakımından, ikinci 159 ncu (159 *bis*) maddedeki ilkeye, İtalyan Temsilci Heyetinin katılmakta olduğunu yeniden belirtti.

M. VENİSELOS, azınlıklar andlaşmaları hükümlerinin, vakıfların haklarını, Türk Temsilci Heyetinin teklif ettiği ikinci 159 ncu (159 *bis*) maddede belirtilen hükümler ölçüsünde, tamamiyle güvence altına almakta olduğuna ilişkin kesin bildirisinin, toplantının tutanağına geçirilmesini istediğini söyledi. Böylece, Yunan Hükümeti, azınlıklar andlaşmalarının vakıfların haklarını daha az etkin olarak güvence altına alabilmiş olmasını, Milletler Cemiyeti Meclisi önünde kendi yararına kullanma olasılığından, şimdiden vazgeçmiş olmaktadır.

İSMET PAŞA, Başlıca Müttefik Devletlerle Yunanistan arasında yapılmış olan azınlıklar andlaşmasının onaylanmış olup olmadığını sordu.

M. VENİSELOS, bu andlaşmanın Yunanistan'ca onaylandığını, fakat öteki imzacı Devletlerce onaylanmamış olduğunu sanmaktadır.

İSMET PAŞA, Yunan andlaşması yürürlükte olmadığına göre, azınlıkların korunması bakımından, Sırp-Hırvat-Sloven Devletinin durumu ile Yunanistan'ın durumu arasında esaslı bir fark olduğunu belirtti. Sırp-Hırvat-Sloven Devleti yürürlükteki bir andlaşma ile bağlıdır; buna karşılık Yunanistan ise, hiç bir yüküm altına girmiş değildir. Böyle olunca, Yunanistan'ın vakıfların haklarının korunmasını açık ve kesin olarak güvence altına alan hükümlerin Barış Andlaşmasına konulmasına, kendi bakımından, karşı çıkması için hiç bir neden de yoktur.

Sir Horace RUMBOLD, Yunanistan'ın imzalamış olduğu azınlıklar andlaşmasının yürürlükte olmamasının, onun, böyle istemesi yüzünden olmadığını söyledi. Büyük Devletler de, bu andlaşmayı, Türkiye ile yapılacak Barış Andlaşmasına sıkı sıkıya bağlı olduğunu düşündükleri için, onaylamamışlardır.

Sir Horace RUMBOLD, Yunan andlaşması yürürlüğe girmekte gecikmeyeceğine göre, M. Veniselos'un yapmış olduğu açıklamaların Türk Temsilci Heyetinin isteklerini karşılamış olması gerektiği kanısındadır.

İSMET PAŞA, Güney Sırbistan topraklarında bulunan vakıfların bütün haklarına saygı gösterileceği yolunda, Sırp-Hırvat-Sloven Temsilci Heyetinin yaptığı bildiriyi senet saydığını söyledi. Buna karşılık, vakıflar sorununu hukukçularla tartışmayı M. Veniselos'un kendisi de teklif etmiş olduğundan, İSMET PAŞA, belki de soruna ilginç açıklamalar ve aydınlatmalar da getirebilecek olan bu teklifi reddetmek için bir neden görememektedir.

M. VENİSELOS, söylediklerinin yeterli olduğu ve Yunanistan'ın imza ettiği azınlıklar andlaşması hükümlerinin Türk Temsilci Heyetinin sunduğu tasarıda

öngörülen bütün durumları tümüyle karşıladığı kanısındadır; M. VENİSELOS, görüşlerinin sağlamlığını hukuk danışmanları önünde ispatlamaya da hazır olduğunu söyledi.

Sir Horace RUMBOLD, kendisi gereksiz görmekle birlikte, bu görüşmenin yapılmasını kabul etmektedir; şu şartla ki, bu sorun, en geç gelecek oturuma kadar çözümlenebilmelidir.

Din ve eğitim kurumlarıyla hastanelere uygulanacak rejim.

Sir Horace RUMBOLD, din ve eğitim kurumlarıyla hastanelere uygulanacak rejim sorununu incelemekle görevlendirilmiş Alt-komitenin raporunu Komiteye sundu (Bakınız *Ek D*).

İSMET PAŞA, ileride yeni kurumların açılması konusunda hiç bir yüküm altına giremeyeceğini daha önce bildirmiş olduğunu söyledi; bu görüşünden vazgeçmiş olmamakla birlikte, öteki bütün noktalar üzerinde anlaşmaya varılmış olduğunu da görmektedir. Gümrük bağışıklığına gelince, bu sorun, M. Montagna' nın öne sürdüğü bir çekince [ihtirazî kayıt] dışında, geçen oturumda çözüme bağlanmış bulunmaktadır. İSMET PAŞA, yabancı kurumlara, Türk kurumlarına uygulanandan daha elverişli bir rejimin tanınmasını amaçlayan bir isteğin Komitece dikkate alınmayacağını ummaktadır.

Sir Horace RUMBOLD, İngiliz Hükümetinin, Türkiye'de yeni kurumlar açmağı düşünmesi durumunda, bunu Türk Hükümetine bildirme hakkını saklı tuttuğunu söyledi. Gümrük bağışıklığına gelince, Sir Horace RUMBOLD, yabancı kurumlara yapılacak işlemin, Türk kurumlarına yapılan işleme eşit olacağı* konusundaki sözlerini senet saymaktadır. Bu bildiri, İngiliz Temsilci Heyetinin isteğini yerine getirmektedir; bu yüzden, İngiliz Temsilci Heyeti daha çok direnmemektedir.

General PELLÉ, uzmanların vardıkları sonuçlara katıldığını söyledi. General PELLÉ de, Fransız Hükümetinin yeni kurumlar açılmasında herhangi bir yarar görmesi durumunda, Türk Hükümetiyle bu konuda görüşmelere girişme hakkını saklı tutmaktadır. Gümrük bağışıklığına gelince, General PELLÉ, şimdiki kurumların savaş sırasında uğradıkları kayıpları onarma olanağını sağlamak üzere, belirli bir süre için, böyle bir bağışıklık uygulamanın istenir görünmesinin nedenlerini daha önce belirtmişti; bununla birlikte, General PELLÉ, yabancı kurumların Türk kurumlarıyla eşit işlem görmeleri gerektiği konusunda, Türk Temsilci Heyetinin açıkladığı görüşü dikkate alarak ve uzlaşıcı bir tutum göstermek üzere, metni, kararlaştırılmış olduğu biçimde, kabul etmektedir.

M. MONTAGNA da, uzmanların vardıkları sonuçlara katılmaktadır. M. MONTAGNA, Sir Horace Rumbold ile General Pellé'nin görüşlerini tümüyle paylaşmakta olduğunu söyledi.

Yeni kurumların açılmasına gelince, M. MONTAGNA, bu konuda, Hükümetinin, Türk Hükümetiyle görüşmelere girişme yeteneğini saklı tutmaktadır. Kaldı ki, M. MONTAGNA, Türkiye'nin düşünsel [entellektüel] ve insancıl

* 1924 Türkçe çevirisinde "müsavi olmayacağına" denilmektedir. (S.L.M.)

gelişmesine katkıda bulunma amacını güden kurumların açılmasını kötü bir görüşle karşılamayacağına güvenç duymaktadır.

Yabancı kurumların Türkiye'de daha önceleri yararlanmakta oldukları gümrük bağışıklığına gelince, M. MONTAGNA, bu kurumlar için birtakım kolaylıkların geçici olarak yürürlükte tutulmasını isterken, bu ayrıcalıkların sürekli olmasını sağlamanın aklından hiç bir zaman geçmediğini belirtmek istemektedir; M. MONTAGNA'nın isteği, bu kurumların, geçirmiş oldukları güç dönemden sonra, her zamanki varlıklarını ve gelişmelerini, kuruluş amaçlarına uygun olarak, yeniden sürdürmeleri olanağının sağlanmasından başka bir şey değildi; Türk Temsilci Heyeti bu konuyu böyle bir anlayış içinde ele almış olsaydı, isteğine karşı çıkmayacağına, M. MONTAGNA inanmaktadır; bununla birlikte, bu isteğinden de vazgeçmektedir.

İSMET PAŞA, yeni kurumlar açılması konusunda görüşlerini olduğu gibi tutmakla birlikte, sorunun tümünün, memnunluk verici biçimde çözümlenmiş olduğunu belirtti.

Sir Horace RUMBOLD, Müttefik Temsilci Heyetlerinin de, yeni kurumlar açılması konusunda daha önce belirtmiş oldukları görüşleri olduğu gibi tutmakta olduklarını söyledi.

Alt-komitenin raporu kabul edildi*.

Genel affa ilişkin bildiri. Sığınanlar (mülteciler) sorunu.

Sir Horace RUMBOLD, Yazı Komitesinin, genel affa ilişkin Bildiri konusunda bir yazısını Komiteye sundu (Bakınız *Ek E*).

Sir Horace RUMBOLD, aşağıdaki bildiriyi okudu:

"Türkiye'de eskiden oturanlar yararına olan hükmü, "*her birinin ülkesine girmeleri yasaklanmamış bulunan*" sözleriyle belirgin kılmayı teklif ederken, hukuk danışmanlarının güttükleri amacın, nüfus (halkların) mübadelesi Sözleşmesi uyarınca mübadele olunacak nüfus (halklar) kategorisine giren kimselerin kendi ülkelerine geri dönmeleri konusunda her iki Hükümetin de bunu önleme hakkını korumak olduğunu bildiğimi sanmaktayım. Bu, itiraz kaldırmaz bir haktır; ancak, söz konusu cümle parçacığı, bana, daha geniş yorumlanmağa da elverişli görünmektedir; bu sözler, iki Hükümetten her birinin, herhangi bir nedenle ülkesini bırakıp gitmiş olan herhangi bir kimsenin geri dönüşünü yasaklama hakkı varmış gibi de yorumlanabilir. Mübadele kapsamına girmeyen kimselere – örneğin, İstanbul'dan ayrılmış Rumlarla, hemen hemen her yana dağılmış bulunan çok sayıda Ermenilere – böyle bir yasağın uygulanması, gerek genel affa ilişkin Bildiriye, gerekse azınlıklara ilişkin hükümlere, söz bakımından olmasa bile öz bakımından, aykırı düşer. Hepimizin bildiği koşullar altında Türkiye'den çıkıp gitmiş bir kimsenin, kendisini sürekli olarak sürgün edilmiş görmesinden daha ağır bir ceza var mıdır? Türkiye'den ya da Yunanistan'dan, siyasal nedenler yüzünden geçici olarak uzaklaşmış, bununla birlikte, doğduğu ülkeye hısımları, işi-gücü, oradaki malı-mülkü aracılığıyla bağlarını her zaman yaşatmış bir kimse, artık bu

* Bu cümle 1924 Türkçe çevirisine alınmamıştır. (S.L.M.)

ülkeye dönemezse, azınlıkların haklarına bundan önemli bir aykırı davranış söz konusu olur mu? Bu durumda bulunan kimselerle, Türkiye'nin, artık bir daha hiç dönmemek üzere yurtdışı etme hakkını elinde tuttuğu 150 kişi arasında ne fark olabilir?

"Üzülerek söylemek gerekir ki, ortaya koyduğum sorun, salt kuramsal bir sorun değil, günümüzde herkesin ilgilendiği bir sorundur. Bir çok kaynaklardan öğrendiğime göre, Türk makamları, son zamanlarda yurtlarını bırakıp gitmiş İstanbul Rumları ile Ermenilerin dönüşünü daha şimdiden yasaklamaktadırlar. Üstelik, bu makamlar, bu mutsuzların alıp götüremedikleri her şeyi bırakılmış [terkedilmiş] mal saymaktadırlar; böylece, kendilerine dönüş olanağı vermeyen aynı makamlar yüzünden orada bulunamayan bu kimseler, mallarından da yoksun kalmaktadırlar.

"Bana, bu yasağın nedeni olarak, bu kimselerin Türkiye'den pasaport almaksızın çıkmış olmaları söylenmiştir. Bir çok kimsenin ya pasaportsuz ya da Türk makamlarından başka makamların verdiği yolculuk belgeleriyle gittiği doğrudur. Bu bir kusur olmuşsa – ben, kendi hesabıma, bunu bir kusur sayamam, çünkü koşulları çok iyi bilmekteyim – bu, Türk makamlarının gözünde, bir kusur sayılmaktaysa, bir siyasal kusur söz konusudur. Bu kimselerin dönüşünü engellemek, onlara karşı – mallarına elkonulmasıyla daha da ağırlaşan – bir haksızlık olur; aynı zamanda, geçici olarak sığınacak bir yer buldukları ülkeye karşı da bir haksızlık işlemek olur; çünkü, hiç bir ülkenin, kendi uyruklarını, başka bir ülkenin sırtına sürekli olarak yüklemeğe hakkı yoktur.

"Bu durumda, Ekselâns İsmet Paşa'ya şu soruları yöneltmekteyim: Azınlıklara mensup olan ve nüfus (halkların) mübadelesi kapsamına girmeyen kimselerin dönüşlerine Türkiye'nin izin vermediği doğru mudur? Türk makamlarının, bu kimselerin taşınmaz mallarını [emlâkini], kendi rızaları olmaksızın ve haklarını korumalarına kesin olarak imkân vermeyen koşullar içinde, tasfiye etmek niyetinde oldukları doğru mudur? Bu iki soruya – bütün dünyanın, Türkiye'yi, vereceği cevaba göre yargılayacağını aklında tutarak – cevap vermesini İsmet Paşa'dan rica etmekteyim. Türk Hükümetinin, kendi uyruklarından bir çok kişiyi basit bir pasaport sorunu yüzünden yurtdışı etmeyi düşündüğünü bize söylememesini İsmet Paşa'dan rica ederim. Tek güçlük bu ise, bu güçlüğü ortadan kaldırmak için, azıcık iyi niyetten başka bir şey gerekli değildir."

General PELLÉ, hem İstanbul'da Yüksek Komiser bulunmak, hem de yetkili Fransız Temsilcisi olmak sıfatıyla, Sir Horace Rumbold'un söylediklerine katılmaktadır. General PELLÉ, Sir Horace Rumbold'un sözünü ettiği pek çok sığınanların [mültecilerin], ne gibi koşullar altında İstanbul'dan ayrılmak zorunda kaldıklarını, Türk Temsilci Heyetine hatırlatmağı gerekli görmektedir: 1922 Ekimi sonunda ve Aralık içinde, İstanbul'da rejim değişikliği sırasında, Türk uyruğu pek çok kimse, paniğe kapılarak kaçmıştır. Yeni görevlendirilmiş Türk yönetimleri, pasaportların hangi şartlar içinde verileceğini ve gemilerin yola çıkışları sırasında kolluk [polis] görevinin nasıl yapılacağını, Müttefik makamlarıyla, ancak bir kaç hafta sonra, bir düzene bağlamışlardır. Böylece, göreve yeni gelmiş Türk Hükümeti, Türk uyruklarının gidişlerini ve gelişlerini denetleyecek duruma girmeden, bu

uyruklardan pek çok sayıda kimse, gereğine uygun bir pasaport olmaksızın, İstanbul'dan ayrılmıştır. İyi niyetli ve Türk polisinin üstü kapalı rızasıyla – ellerindeki belgelerin geçerli bulunduğu kanısıyla da – gitmiş olan kimselerin, sürekli sürgün gibi korkunç bir cezaya çarptırılmaları ve Bırakılmış Mallar [Emval-i Metruke] Kanunu uyarınca mallarına elkonulması haksızlık olur. Oysa, general PELLÉ'nin İstanbul'dan aldığı haberler Türkiye'yi, gereğine uygun pasaportları olmaksızın bırakıp gitmiş olan kimselerin, dönüşlerine, Türk makamlarının gerçekten karşı çıkmakta olduklarını ortaya koymaktadır.

General PELLÉ, İsmet Paşa'dan, Türk Hükümetinin dikkatini bu soruna önemle çekmesini rica ederken, Sir Horace Rumbold'a tamamiyle katılmaktadır; General PELLÉ, Türk Hükümetinin, barış yeniden kurulurken, geçmişin her türlü izini ortadan kaldırma ve genel affa ilişkin Bildirinin esinlettiği ilkeleri uygulama isteğini duyarak, bu sığınanlara [mültecilere] yurtlarına dönme iznini vereceğine kesinlikle inanmaktadır.

M. MONTAGNA, Sir Horace Rumbold ile General Pellé'nin sözlerine tamamiyle katıldığını bildirdi: Sözü edilen bilgilerin çok güvenilir kaynaklardan gelmesi, bu görüşünü daha da desteklemektedir. M. MONTAGNA, İsmet Paşa'nın, bütün insanlığı ilgilendiren ve heyecanlandıran bu sorunu çok büyük bir özenle incelemesini rica etmektedir. Genel affa ilişkin Bildirinin görüşülmesi sırasında ve azınlıklar Alt-komisyonunun toplantısında, Türk Temsilci Heyeti, savaş bitince, bütün Türkiye soylarının [ırklarının] ve bütün Türk uyruklarının, ayırım gözetilmeksizin, hak-gözetir bir işlemden yararlanacaklarını, kendisi açıklamış olduğuna göre, Türk Temsilci Heyetinin, Müttefik Temsilci Heyetlerinin görüşüne katılmasında güçlük olmamak gerekir. Türk Hükümeti, böyle yapmakla, gerek azınlıkların korunması, gerekse nüfus (halkların) mübadelesi ve genel af konularında Konferansça kararlaştırılan hükümlere uygun hareket etmekten başka bir şey de yapmış olmayacaktır. Bu üç alandaki sorunlara ilişkin olarak alınmış kararlar, Türk Temsilci Heyetini, bu mutsuz kimselere haklarının verilmesi yolunda Müttefik Temsilci Heyetlerinin pek dirençle kendisine yöneltttikleri dilekleri yerine getirmeye çağırmaktadır.

İSMET PAŞA, kendisine yöneltilmiş soruya hemen cevap vermek durumunda olmadığını söyledi. İSMET PAŞA, gereğine uygun pasaportu olmayan Türk uyruklarının hangi şartlar içinde Türkiye'ye dönebilip dönemeyeceklerini Hükümetinden öğrenecektir. İSMET PAŞA, bu konuda, ortalığı yatıştırma doğrultusunda davranacağına Konferansın inanmasını istemektedir.

M. VENİSELOS, İsmet Paşa'nın, özellikle uzlaştırıcı sözlerini işitmekle büyük bir memnunluk duyduğunu söyledi. M. VENİSELOS, bu bakımdan, nüfus (halkların) mübadelesi Sözleşmesinin, 30 Ekim 1918 den önce yerleşmiş İstanbul Rumlarını pek açıkça mübadele dışında bırakan 2 nci maddesini hatırlatmağı gerekli görmektedir. Başka bir kural-dışılık [istisna] öngörülmemiştir. Konferans, özel kategoriler yaratmak istemiş olsaydı, bunları Sözleşmede belirtirdi; örneğin, İstanbul'dan gereğine uygun pasaportu olmaksızın ya da belirli bir tarihten önce ayrılmış olan kimseler mübadelenin kapsamına gireceklerdir demek, kolay olurdu. Bu yüzden, İstanbul'dan 1922 sonbaharında ayrılmış olan kimselere yurtlarına dönme hakkını tanımamak mümkün değildir.

M. MONTAGNA, aynı Sözleşmenin 16 ncı maddesinin de, Konferansın niyetleri konusunda hiç bir şüpheye yer bırakmadığını ekledi.

İsmet Paşa'nın memnunluk verici konuşmasını senet saymakla birlikte, M. MONTAGNA, öte yandan, bu sorunun, İsmet Paşa'nın sanır göründüğünden çok daha geniş olduğunu belirtmek istediğini söyledi. Söz konusu olan, Türkiye'den pasaportsuz ayrılmak zorunda kalmış binlerce kişinin, birtakım işlemleri yerine getirmemiş olmaları yüzünden, sürekli sürgüne ve mallarına elkonulmasına hüküm giyip giymeyecekleridir. Gerçekten, bu kimseler, yurtlarını, siyasal nedenler yüzünden bırakıp gitmişlerdir; genel af da, herkesten önce, onlara uygulanmak gerekir. M. MONTAGNA, bu durumda, İsmet Paşa'dan, geniş bir hoşgörüyle sorunun tümünü düşünmesini ve yalnız pasaportlar sorununu göz önünde tutmakla yetinmemesini rica etmektedir.

İSMET PAŞA, nüfus (halkların) mübadelesi Sözleşmesini imzalamış bulunan Türk Hükümetinin, bu Sözleşmenin kapsadığı hükümlere büyük bir özenle saygı göstermek düşüncesinde olduğunu söyledi. Şu var ki, şimdi nüfus (halkların) mübadelesi söz konusu değildir; İstanbul'u bırakıp gitmiş olan ve – pasaportlarındaki düzensizlikler yüzünden – İstanbul'a dönmekte güçlüklerle karşılaşan kimseler söz konusudur. İSMET PAŞA, bu sorunu inceleyerek, bir an önce çözümlemeğe çalışacaktır.

M. MONTAGNA, nüfus (halkların) mübadelesi Sözleşmesinin Türkiye'de bir tek ulusal topluluğu göz önünde tutmakta olduğunu söyledi: Rumları. Sir Horace Rumbold'un belirttiği tedbirler, öteki ulusal topluluklardan olanları da ilgilendirmektedir. Bu nedenledir ki, M. MONTAGNA, Konferansça kararlaştırılan ve birlikte ele alındıkları zaman, sorunu tümüyle çözümleyebilecek üç dizi hükmü hatırlatmıştır. M. MONTAGNA, siyasal karışıklıklar yüzünden yurtlarını bırakıp gitmek zorunda kalmış olan Türk uyrukları gruplarına sert davranılmayacağını bildiren Türk Temsilci Heyetinin ard arda birkaç kez yenilenmiş bildirisini, bir kez daha hatırlatmaktadır. M. MONTAGNA, kaderleriyle dünya kamu oyunun ilgilendiği bu kimselerin acılı durumlarını, mümkün olabilecek en büyük bir hoşgörüyle göz önünde tutmasını, İsmet Paşa'dan yeniden rica etmektedir.

İSMET PAŞA, azınlıkların korunmasına ilişkin hükümleri, Türkiye'nin büyük bir özenle uygulayacağını, yeniden söyledi. Öte yandan, İSMET PAŞA, kendisine verilen bütün bilgileri de dikkate alacaktır.

M. MONTAGNA, görüşünü açıklamak isteyerek, Türkiye'den ayrılmış olan nüfusun, barış andlaşmasının imzalanmasından sonra, durumlarının ne olacağını sordu.

İSMET PAŞA, genel affa ilişkin Bildirinin bu soruya karşılık verdiğini söyledi. Bu sorunun tümüyle çözümlenmesi için, Devletlerin bu bildirinin metni üzerinde görüş birliğine varmaları yeterlidir.

M. MONTAGNA, kendi iradelerine bağlı olmayan nedenlerle, Türkiye'den ayrılmak zorunda kalmış olan kimselerin genel affın kapsamına gireceğini ve mallarının kendilerine geri verileceğini senet saydığını söyledi. Bu hükümlerin, barış imza edilir edilmez, hemen uygulanabilmesi için, şimdiden gerekli tedbirler alınmalıdır. Böylece, Türkiye, yalnız üzerine almış olduğu yükümleri yerine

getirmekle değil, bu yükümlerin temelinde olan ilkelerden de esinlenerek, Devletlerin kendisine besledikleri güveni hak ettiğini, bir kez daha, ispatlayacaktır.

İSMET PAŞA, Türk Temsilci Heyetinin iyi niyetinden şüphe edilemeyeceğini belirtti. İSMET PAŞA, kendisine sunulmuş olan sorunu, insancıl ilkelerden esinlenerek, büyük bir dikkatle inceleyeceğini bir kez daha bildirdi.

Sir Horace RUMBOLD, İsmet Paşa'nın sözlerini senet saydığını söyledi. Sir Horace RUMBOLD, 1922 Ekiminde İstanbul'u panik içinde bırakıp gitmiş kimseler arasında İstanbul'da büyük bir varlık [servet] sahibi bir çok kimsenin de bulunduğunu hatırlattı; bu durumun da bir çözüme bağlanması gerekir. Sir Horace RUMBOLD, İsmet Paşa'nın, durumu iyice öğrenerek, Hükümetinin dikkatini çekebilmek için, İngiliz, Fransız ve İtalyan Temsilci Heyetlerinden birer üyenin, Türk Temsilci Heyetini, olan-bitenler konusunda hemen aydınlatmasını teklif etti. Sir Horace RUMBOLD'a göre, bu kategoriye giren kimselerin geleceğinin ne olacağı bir çözüme bağlanmadan, 1 nci paragrafın kesin olarak kaleme alınması mümkün değildir; bu paragrafın sonuna [Fransızca metinde], "*...Andlaşma uyarınca*" kelimelerinin eklenmesi, söz konusu kimselerin korunmasını sağlamağa yetecektir.

İSMET PAŞA, bu sorunu dikkatle inceleyeceğine inanılmasını istedi.

Türk Temsilci Heyetince teklif edilen ek paragraf.

Sir Horace RUMBOLD, Türk Temsilci Heyetince teklif edilen ek paragrafın metnini hangi nedenlerle kabul edemeyeceklerini, Müttefik Temsilci Heyetlerinin, geçen oturumlardan birinde açıklamış olduklarını hatırlattı. Yazı Komitesi, Komiteye üç formül teklif etmektedir; bunlardan birini seçmek Komiteye düşüyor.

İSMET PAŞA, yalnız hüküm giymiş, tutuklu ya da kovuşturulan ve Türkiye dışına gönderilmiş bulunan Türk uyruklarının değil, fakat işgal edilmiş bölgelerde bulunanların da salıverilmeleri kararlaştırılmak şartıyla (a) formülünü kabul ettiğini bildirdi. Yalnız bu formül, genel affa genel bir nitelik vermektedir; öteki formüller kural-dışılıklar [istisnalar] öngörmektedirler; örneğin, ikinci formül, yalnız, *işgal birliklerine karşı işlenmiş eylemler dışındaki eylemler yüzünden* hüküm giymiş ya da kovuşturulan kimselerin salıverilmelerini açıkça belirtmektedir; oysa, geçmişi gerçekten ortadan kaldırmak için, tutuklu ya da kovuşturulan herkesin salıverilmesi gerekmektedir.

Sir Horace RUMBOLD, büyük bir general olan İsmet Paşa'nın, işgal askerî birliklerine karşı işlenmiş eylemlerden Müttefik Devletler Temsilcilerinin duydukları büyük tiksintiyi paylaşacağına inanmaktadır; kaldı ki, burada teknik bir sorun söz konusudur; Sir Horace RUMBOLD, bu sorunun, gelecek oturumda Komiteye tekliflerde bulunmakla görevlendirilecek, bir alt-komiteye gönderilmesini teklif etmektedir.

İSMET PAŞA, işgal orduların karşı işlenmiş olan suçlarına – suçlunun salıverilmesini gerektirmeyecek suçları hemen belirtmek kolay olmayacak kadar – birbirinden farklı olduğunu söyledi. İSMET PAŞA'ya göre, en iyi çözüm yolu, Yazı Komitesinin (a) formülünde teklif edilmiş olduğu gibi, genel bir formülle yetinmektir.

Sir Horace RUMBOLD, Müttefiklerin, suçluların tutuklu kalmalarını gerek-

tiren suçların, işgal ordusunun subaylarına ve erlerine karşı işlenmiş cana kıyma saldırıları ya da cinayetler gibi ağır suçlar olduğunu düşündüklerini söyledi.

Bu sorunun, özel bir alt-komiteye gönderilmesi kararlaştırıldı.

Parag. 5.
Fıkra 2.

İSMET PAŞA, Türk Temsilci Heyetinin, 5 nci paragrafta öngörülen üst-hakemin (*surarbitre*), La Haye'deki Milletlerarası Daimî Adalet Divanınca atanmasını istemiş olduğunu hatırlattı.

Sir Horace RUMBOLD, bu atamayı yapma işi için Milletler Cemiyeti Meclisini görevlendirmekle, Türkiye Milletler Cemiyetine üye olacağı zaman, Türkiye'nin çıkarının da tamamiyle korunmuş olduğunu söyledi.

Yazı Komitesince teklif edilen metin kabul olundu.

Türk Temsilci Heyetince teklif edilen ek protokol.

Sir Horace RUMBOLD, Türk Temsilci Heyetinin, Türk uyruklarından 150 kişiyi genel affın dışında bırakmakta direnmesinden duyduğu üzüntüyü bir kez daha belirtmek istediğini söyledi. Müttefik Temsilci Heyetleri geçmişin tümüyle unutulmasını istemekteydiler; ancak, Türk Hükümeti, daha önceki isteğinden vazgeçmediği için, Müttefik Temsilci Heyetleri de, bu tedbirin yöneltilmiş olduğu kimseleri gösteren çizelgenin Bildiriye eklenmesi şartıyla, buna karşı çıkmayacaklardır. Öte yandan, bu kimselere, Türkiye'deki işlerini düzene sokabilmeleri için, oniki aylık bir süre tanınması uygun olacaktır.

General PELLÉ, Fransız Temsilcilerinin, Konferansın ilk döneminde, bu konuya ilişkin olarak belirtmiş oldukları görüşte değiştirilecek hiç bir şey göremediğini söyledi. Kaldı ki, General PELLÉ, Sir Horace Rumbold'un söylediklerine tümüyle katılmakta ve özellikle, genel aftan yararlanma dışı bırakılmış kimseler çizelgesinin Bildiri ile aynı zamanda yayınlanmasında direnmektedir.

M. MONTAGNA, bir kural-dışılık [istisna] öngörülmemiş olsaydı, daha iyi olacağı kanısındadır; Azınlıklar Alt-komisyonu Başkanı sıfatıyla, M. MONTAGNA, bu hükmün, ancak Türk Temsilci Heyetinin çok istemesi üzerine kabul edilmiş olduğunu hatırlattı. Bu yüzden, M. MONTAGNA, Sir Horace Rumbold ile General Pellé'nin görüşlerine katılmaktadır.

Sir Horaca RUMBOLD, 1922 sonbaharında İstanbul'u çarçabuk bırakıp gitmiş olan kimselere ilişkin hükümleri inceleyecek özel alt-komitenin, Ek Protokolün ortaya koyduğu sorunları da incelemesini teklif etti.

M. VENİSELOS, genel affa ilişkin Bildiri konusunda daha önce belirtmiş olduğu çekinceleri [ihtirazî kayıtları] olduğu gibi tuttuğunu bildirdi.

İSMET PAŞA, Türk Temsilci Heyetinin, genel affa ilişkin Bildiride açıklanan bağışlama tedbirlerinden 150 kişiyi, istemeye istemeye, kuraldışı bırakmak zorunda kalmış olduğunu söyedi. Türk Temsilci Heyeti, bu görüşünde direnmekten başka bir şey yapamaz. Öte yandan, Türk Temsilci Heyeti, öne sürülen görüşlerin özel bir alt-komitede incelenmesini kabul etmektedir. M. Veniselos'un öne sürdüğü çekincelere gelince, Türk Temsilci Heyeti, bu çekincelerin, söz konusu hükümler

üzerinde yapabileceği tepkileri incelemek hakkını saklı tutmaktadır. Özellikle, bu çekincelerin Bildiride bulunan genel hükümleri ne ölçüde etkileyeceğini incelemek uygun olacaktır.

M. VENİSELOS, yeni çekincelerin söz konusu olmadığını belitti. M. VENİSELOS, azınlıklar alt-komisyonunda, Rıza Nur Bey'in, bu konuda öne süreceği hiç bir itirazı olmadığını ve Türkiye'nin – bu sorunla hiç bir bakımdan ilgisi bulunmadığından – buna karşı çıkmasının söz konusu olamayacağını söylediğini hatırlattı.

Sir Horace RUMBOLD, bu noktanın da, özel alt-komitece inceleceğini bildirdi.

Bu yolda karar verilid.

Andlaşma tasarısı.

Sir Horace RUMBOLD, Siyasal Komiteye sunulmuş olan, askıda kalmış maddelerin incelenmesine geçti.

Madde 3 ve 16.

3 ncü ve 16 ncı maddeler üzerindeki görüşmeler henüz sonuçlanmamıştır.

Madde 27.

General PELLÉ, 27 nci maddeye Türk Temsilci Heyetince teklif olunan ek paragrafı, Fransız Temsilci Heyetinin, "istemeleri üzerine" kelimeleriyle tamamlanması şartıyla, kabul edebileceğini bildirdi.

M. MONTAGNA, bu konuda yönergeler [tâlimat] beklemekte olduğunu söyledi.

İSMET PAŞA, bu nokta üzerinde, Fransız Temsilci Heyetiyle henüz görüşmemiş bulunduğunu, fakat bu görüşmelere girmeğe hazır olduğunu belirtti.

Madde 20 ve 25.

20 nci ve 25 nci maddeler üzerindeki görüşmeler devam etmektedir.

M. VENİSELOS, bu maddelerin, Yunanistan'ı ilgilendirdiğini söyliyerek, metnin, kendisine danışmadan kararlaştırılmamasını istedi.

M. MONTAGNA, bu maddelerin Yunanistan'ı ilgilendirmediğine M. Veniselos'un inanmasını istedi.

M. VENİSELOS, bu sözleri senet saydığını ve bu yüzden direnmediğini söyledi.

Sir Horace RUMBOLD, Komitenin daha çok sayıda maddeyi kesin olarak uygun bulmuş olmasını isterdi. Sir Horace RUMBOLD, Temsilci Heyetlerine, bütün sorunların, bir hafta içinde çözüme bağlanması yolunda önemli bir çağrıda bulundu. Sir Horace RUMBOLD, Komite, yabancılara uygulanacak rejime ilişkin Sözleşme ile, tartışılması tamamlanmış öteki maddeleri ele alacak duruma gelmeden, yeni bir oturum yapılmasını gereksiz görmektedir; özellikle, birtakım noktaları askıda tutar görünen Türk Temsilci Heyetini, görüşünü bir an önce bildirmeğe çağırdı.

Oturuma saat 12.25 de son verildi.

(9) SAYILI TUTANAĞA EKLER

EK A.

YAZI KOMİTESİNİN BİRİNCİ KOMİTEYE NOTU

18 Mayıs 1923

I.- Barış Andlaşmasının 19 ncu maddesi konusunda:

İngiliz ve Türk Temsilci Heyetleri, aşağıdaki tekliflerde bulunmakta görüş birliğine varmışlardır:

(1) 19 ncu maddenin ilk fıkrasının (Türk metni) ayrı bir madde olması;

(2) İkinci Komitece daha önce alınmış karar uyarınca, ikinci fıkranın metinden çıkartılması;

(3) 3 ncü ve 4 ncü fıkraların, aşağıdaki gibi kaleme alınmış, ayrı bir maddeye konu olmaları;

"5 Kasım 1914 tarihinde Kıbrıs adasında yerleşmiş bulunan (*établis*) Türk uyrukları, yerel [mahallî] kanun uyarınca, İngiliz uyrukluğuna geçecekler ve bu yüzden Türk uyrukluğunu yitireceklerdir. Bununla birlikte, işbu Andlaşmanın yürürlüğe konulmasından başlıyarak, iki yıllık bir süre içinde, Türk uyrukluğunu seçebileceklerdir; bu durumda, seçme hakkının (*droit d'option*) kullanılmasını izleyen oniki ay içinde Kıbrıs adasından ayrılmaları gerekecektir.

"İşbu Andlaşmanın yürürlüğe giriş tarihinde Kıbrıs adasında yerleşmiş bulunan ve yerel kanunun öngördüğü şartlar içinde yapılmış başvurma üzerine İngiliz uyrukluğuna geçecek ya da geçmek üzere bulunacak Türk uyrukları da, bu yüzden Türk uyrukluğunu yitireceklerdir.

"Şurası kararlaştırılmıştır ki, Kıbrıs Hükümeti, Türk Hükümetinin rızası olmaksızın Türk uyrukluğundan başka bir uyrukluğa geçmiş olan kimselere, İngiliz uyrukluğunu vermeyi reddedebilecektir."

II.- 26 ncı konusunda:

Aşağıdaki metin teklif olunmaktadır:

"Bağıtlı Yüksek Taraflar, her biri kendi bakımından, Türkiye'de Kapitülasyonlara son verildiğini kabul ettiklerini bildirirler."

EK B.

BİRİNCİ KOMİTEYE NOT

Yazı Komitesi, kendisinden istenmesi üzerine, aşağıdaki görüşleri bildirmekle onur duyar:

Vakıflara* ilişkin olarak Türk Temsilci Heyetince düzenlenen ikinci 159 ncu (159 *bis*) madde, Azınlıklara ilişkin Sırp Andlaşmasının 10 ncu maddesi ve Yunan andlaşmasının 14 ncü maddesiyle karşılaştırılırsa, kendileri dinsel bir nitelikte olmayan mallar (*biens et entremises*) üzerinde bir çeşit dinsel kurumlara ait olabilecek hakların korunmasını sağlama sonucunu verecektir. Bu koruma, gerçekten, söz konusu azınlıklar andlaşmalarıyla açıkça sağlanmış değildir; bu andlaşmalar, yalnız dinsel kurumların kendilerini göz önünde tutmakta ve bunlara sağlanacak kolaylıklarla verilecek izinleri öngörmektedir.

Bu durumda, Konferans, bu korumanın sağlanmasının yerinde olacağı kanısında ise, bunu açıkça belirtmek gerekmektedir. Bu amaçla, şüphesiz, Andlaşmaya özel bir hüküm konulması düşünülebilir; şu var ki, söz konusu andlaşmalara, onları imzalamış olan aynı Devletlerce imzalanacak, açıklayıcı ve tamamlayıcı protokoller ekleme yoluna gidilmesi daha üstün tutulacak bir davranış görünmektedir.

* Fransızca metinde "Vakoufs". (S.L.M.)

EK C.

SIRPLAR, HIRVATLAR VE SLOVENLER KRALLIĞININ LAUSANNE KONFERANSINDA TEMSİLCİ HEYETİ

Lausanne, 17 Mayıs 1923

SAYIN BAŞKAN,

Sırp-Hırvat-Sloven Temsilci Heyeti, Yazı Komitesinin, Birinci Komitenin 11 Mayıs oturumunda, vakıflar* sorunu üzerinde aldığı karara aykırı olarak, bu konuda yeni bir çözüm telkin eden ekli raporunu almış bulunmaktadır.

Söz konusu maddelerin, yalnız İtalyan Temsilci Heyetinin üzerine alacağı yükümler bakımından Yazı Komitesine gönderilmesi kararlaştırılmıştı.

Sırp-Hırvat-Sloven Temsilci Heyeti, Güney Sırbistan'da bulunan vakıflara ilişkin maddenin Yazı komitesine gönderilmesine hiç bir vakit razı olmamış bulunduğunu belirtmek ister; bu yüzden, Sırp-Hırvat-Sloven Temsilci iHeyeti, yukarıda sözü geçen raporu, kendi ülkesi bakımından, yok saymaktadır.

Derin saygılarımın kabulünü rica ederim, Sayın Başkan.

İmza: M. YOVANOVİTCH

Ekselâns Sir Horace RUMBOLD, İstanbul'da İngiliz Yüksek Komiseri,
Lausanne Konferansında Birinci Komite Başkanı.

* Fransızca metinde "vakoufs". (S.L.M.)

EK D.

DİN VE EĞİTİM KURUMLARIYLA HASTANELERE UYGULANACAK REJİM KONUSUNU İNCELEMEKLE GÖREVLİ ALT-KOMİTENİN RAPORU

18 Mayıs 1923

Din ve eğitim kurumlarıyla hastanelere uygulanacak rejim konusunu incelemekle görevli Alt-komite, beşinci toplantısını 18 Mayısta yapmıştır.

Alt-komite, şu kanıya varmıştır: Türk Temsilci Heyeti, bir genel bildiride bulunmak yerine, söz konusu kurumlara ilişkin olarak savaştan önce özel anlaşmalar yapılmış bulunan Devletlerin Temsilci Heyetlerinden her birine, Hükümetinin tutumunu belirten bir nota sunmak niyetinde olduğunu, Birinci Komitenin bir toplantısında açıklarsa, ortaya çıkmış güçlüklerden birtakımının ortadan kaldırılması mümkün olabilecektir.

Bu teklif kabul edildiğinden, Türk Temsilci Heyetince, ilgili Temsilci Heyetlerine, Andlaşmanın imzalanmasıyla aynı zamanda gönderilecek notaların şu açıklamaları kapsaması kararlaştırılmıştır:

Türk Hükümeti, 30 Ekim 1914 den önce Türkiye'de varoldukları tanınmış bulunan ve ... [Devletine] bağlı din ve eğitim (öğretim) kurumlarıyla hastanelerin ve yarım [hayır] kurumlarının varlıklarını tanıyacaktır.

"Türk Hükümeti, Barış Andlaşmasının yapıldığı ... tarihinde, Türkiye'de olgusal olarak [fiilen] varolan benzer öteki kurumların durumlarını düzgünleştirmek üzere, bunların durumunu iyi niyetle inceleyecektir.

"Yukarıda sözü geçen kurumlar (*oeuvres et institutions*), her çeşit vergi yükümleri bakımından, benzer Türk kurumlarıyla eşit düzeyde işlem görecekler ve kamu düzeni hükümleriyle, Türk kurumlarına uygulanan kanun ve yönetmeliklere bağlı olacaklardır. Şu var ki, Türk Hükümeti, bu kurumların işleyiş koşullarıyla, okullar bakımından da, bunların öğretimlerinin uygulanma açısından örgütleniş koşullarını göz önünde tutacaktır."

Bu formülün son cümlesi, Alt-komitenin 15 Mayıs tarihli raporunda sözü edilen altıncı noktaya ilişkin olarak ortaya çıkmış güçlüğü ortadan kaldırmak amacıyla, görüş birliği içinde kabul olunmuştur.

Müttefik temsilcileri, belirtilen bu çözümü kabul edişlerine, iki görüş de eklemişlerdir. Müttefik temsilcileri, Türk temsilcisine, Ekselâns İsmet Paşa'nın, yeni

kurumların açılmasına ilişkin olarak ileride görüşmelere girişme olanağı konusunda herhangi bir bildiride bulunmak bakımından karşılaştığı güçlüğü göz önünde tuttuklarından, Müttefik Baştemsilcilerinin, Komitede, bu konuda Türk hükümetiyle uygun düşecek bir zamanda görüşmelere girişmek hakkını Hükümetlerinin saklı tuttuklarını açıklama zorunda olduklarını bildirmişlerdir. Müttefik temsilcileri, söz konusu kurumlar yararına, kısa bir süre için, gümrük vergisi bağışıklığı tanınması yolundaki isteklerinin Türk Temsilcisince yeniden reddedildiğini göz önünde tutarak, bu sorunun kesin bir çözüme bağlanmasını Birinci Komiteye bırakmak zorunda olduklarını da sözlerine eklemişlerdir.

Alt-komite üyeleri, Türk Temsilci Heyetince verilen ve Müttefik temsilcilerince de son toplantı sırasında senet sayılan güvenceleri, son [nihaî] raporlarında belirtmek konusunda görüş birliğine varmışlardır. Bu güvenceler, aşağıdaki noktaları öngörmektedir:

1. Türk Temsilci Heyetinin, "din ve öğretim kurumlarıyla hastaneleri ve yardım kurumlarını" cümlesinin, Müttefiklerce 31 Ocak 1923 tarihli Sözleşme tasarısında kullanılmış cümle ile aynı kapsamda ve, örneğin, "dispanserler"in "hastaneler" teriminin kapsamına girer sayıldığı kararlaştırılmıştır.

2. "30 Ekim 1914 den önce Türkiye'de varoldukları tanınmış" cümlesinin, yalnız bu tarihte kanunlar uyarınca varoldukları kabul edilip de, bugün de varolan kurumları değil, aynı zamanda bu kurumlardan çalışmağa yeniden başlıyamamış olanları da kapsadığı kararlaştırılmıştır.

3. Barış Andlaşması tarihinde Türkiye'de olgusal olarak [fiilen] var olan benzer öteki kurumların durumlarının, Türk Hükümetinin iyi niyetle incelemeği yükümlenmesinin, Türk Hükümetinin, bu konudaki incelemeler sırasında, bu kurumları kapatmayacağı anlamına geldiği de kararlaştırılmıştır.

Türk temsilcisi, bu üç noktada, daha önce açıklamış olduğu güvenceleri doğrulamıştır.

EK E.

GENEL AFFA İLİŞKİN BİLDİRİ KONUSUNDA YAZI KOMİTESİNİN NOTU

16 Mayıs 1923

1. Birinci paragrafa aşağıdaki fıkranın eklenmesi:

"Taraflardan her birinin ülkesine girmeleri yasaklanmamış bulunan, Türkiye'de eskiden oturanlarla, Yunanistan'da eskiden oturanlara da, karşılıklı olarak, aynı işlem yapılacaktır."

2. Türk Temsilci Heyetince teklif olunan ek madde konusunda:

A.- Birinci Komitenin 4 Mayıs 1923 tarihinde vermiş olduğu yönergelere [tâlimata] uygun formül:

"Müttefiklerce işgal olunmuş, fakat Barış Andlaşması sonucu olarak Türk kalmış olan bir toprakta işgal dönemi sırasında ve ..... tarihinden önceki siyasal, askerî ya da âdî suçlar yüzünden ya da herhangi bir nedenle tutuklanmış, ya da kovuşturulmuş olan ve Türkiye dışına çıkartılmış bulunan Türk uyrukları, daha önce hüküm giymiş olup olmadıklarına bakılmaksızın, işbu Andlaşmanın yürürlüğe konulmasıyla, hemen salıverileceklerdir."

B.- Başka formüller:

(a) "Barış Andlaşmasının yapılması üzerine Türk uyrukluğunda kalmış olan ve işgal askerî birliklerine karşı işlenmiş eylemler dışındaki suçlar yüzünden, işgal dönemi sırasında, Müttefik makamlarınca hüküm giydirilmiş, tutuklanmış ya da kovuşturulmuş bulunan kimseler, hâlâ Müttefik makamlarının ellerinde iseler, Türk Hükümetine geri verileceklerdir."

(b) "Bir yandan Türkiye, öte yandan da İstanbul'u işgal etmiş olan Devletler, birliklerinin güvenliğine karşı işlenmiş eylemlerden başka eylemler yüzünden, her birinin makamlarınca hüküm giydirilmiş, tutuklanmış ya da kovuşturulan ve şimdi de ellerinde bulunan uyruklarını, karşılıklı olarak, geri verme konusunda görüş birliğine varmışlardır."

3. V nci paragrafın 2 nci fıkrası sonuna (*in fine*) aşağıdaki sözlerin eklenmesi:

"... üst-hakem Milletler Cemiyeti Meclisince atanacaktır."

4. Bir ek Protokol konusunda Türk tasarısına ilişkin olarak:

Gerek genel af Bidirisini imzalamağa çağrılacak Barış Andlaşması imzacılarının sayısı, gerekse öngörülen hükmün kural-dışı niteliği yüzünden, Bildiriye

bir ek Protokol konulması yoluna gidilmesi daha uygun düşecek görünmektedir. Birinci fıkra şöyle düzenlenebilecektir:

"Şurası kararlaştırılmıştır ki, genel affa ilişkin Bildirinin 1 nci maddesi yürürlükte kalmakla birlikte, Türk Hükümeti, söz konusu maddede öngörülen kimseler kategorisine giren 150 kişinin Türkiye'de oturmalarını ve Türkiye'ye girmelerini yasaklama hakkını saklı tutmaktadır."

(10) SAYILI TUTANAK

26 MAYIS 1923, CUMARTESİ OTURUMU

Oturum, Ouchy Şatosunda, saat 10.30 da, Sir Horace Rumbold'un başkanlığında açıldı.

Hazır bulunanlar:

MM. GREW, DOLBEARE, SHAW, BELİN, TURLİNGTON, BARNES (*Amerika Birleşik Devletleri*); Sir Horace RUMBOLD, MM. RYAN, MALKİN, FORBES ADAM, EDMONDS, BENTİNCK (*İngiliz İmparatorluğu*); General PELLÉ, MM. FROMAGEOT, BARGETON, DE PERCİN, LAGARDE (*Fransa*); MM. MONTAGNA, GUARİGLİA, İNDELLİ, GALLİ, GUARNASCHELLİ (*İtalya*); MM. OTCHİAİ, NAGAOKA, HOTTA (*Japonya*); MM. DİAMANDY, CONTZESCO, VASSİLİU (*Romanya*); MM. YOVANOVİTCH, ANTİTCH (*Sırp-Hırvat-Sloven Kırallığı*); RIZA NUR BEY, MUSTAFA ŞEREF BEY, MÜNİR BEY, NUSRET BEY, Dr. NİHAD REŞAD BEY, TEVFİK KÂMİL BEY, ÂLİ BEY (*Türkiye*); M. PATERNOTTE (*Belçika*).

M. MASSİGLİ, *Konferansın Genel Sekreteri.*

Andlaşma tasarısı

Madde 1.

Sir Horace RUMBOLD, 3 ncü maddenin 2 nci paragrafı üzerinde, İngiliz ve Türk Temsilci Heyetleri arasında girişilmiş bulunan görüşmelerin henüz sona ermediğini söyledi; Türk Temsilci Heyeti, İngiliz Temsilci Heyetince kendisine sunulan tekliflere henüz cevap vermemiştir.

RIZA NUR BEY, Türk Temsilci Heyetinin bu konudaki görüşünü yakında bildirme olanağını bulacağı umudunda olduğunu söyledi.

General PELLÉ, 3 ncü maddenin 1 nci paragrafı üzerinde, Fransız ve Türk Temsilci Heyetleri arasındaki görüşmelerin de sona ermemiş olduğunu belirtti.

Madde 20 ve 25.

Sir Horace RUMBOLD, Andlaşma tasarısının 20 nci maddesine verilecek biçim konusunda, İtalyan ve Türk Temsilci Heyetlerinin görüş birliğine varmış olduklarını söyledi. Bu metin şöyledir: "Türkiye, 18 Ekim 1912 tarihli Lausanne [Ouchy] Andlaşması ve bu Andlaşmaya bağlı Senetler uyarınca, Libya'da her ne çeşit olursa

olsun, yararlanmakta bulunduğu bütün hakların ve ayrıcalıkların kesin olarak sona ermiş olduğunu tanıyacağını bildirir."

MÜNİR BEY, 25 nci maddenin 2 nci paragrafının, Türk karşı-teklifinde olduğu biçimde kabul edilmesi şartıyla, Türk Temsilci Heyetinin teklif edilen metne katıldığını söyledi.

M. FROMAGEOT, bu paragrafın Türk Temsilci Heyetince teklif edildiği gibi yazılışının çok geniş olduğunu belirtti. "*İşbu Andlaşma... halel getirmez*" formülünün aşırı bir kapsamı vardır ve bu formül, tarafların, bu hükmün bütününe vermek niyetinde oldukları anlamı değiştirmektedir; Andlaşmanın hiç bir hükmünün, 25 nci maddeye aykırı olmadığına güvenebilmek gerekir; "*İşbu madde ... halel getirmez*" ya da "*İşbu maddenin 1 nci paragrafı ... halel getirmez*" demek uygun düşerdi. 25 nci maddenin 2 nci paragrafı için teklif olunan metinle, 20 nci madde arasında belirgin olan bir çelişkiyi ortadan kaldırmak için, bu paragrafı, "*20 nci maddenin hükümleri saklı kalmak üzere*" sözleriyle tamamlamak yeterli olacaktır.

M. MONTAGNA, M. Fromageot'nun görüşüne katılmadığı için üzüntü duyduğunu söyledi; ne var ki, "*İşbu Andlaşma...*" deyimini, 25 nci maddenin 2 nci paragrafında tutmamak için de, önemli bir neden görmemektedir; kaldı ki, bu deyim, Müttefik Temsilci Heyetlerince Türk Temsilci Heyetine sunulmuş bulunan Andlaşma tasarısında da vardır. M. MONTAGNA, buna karşılık, 25 nci maddenin 20 nci maddeye göndermede bulunmasını – bu maddenin uygulanması hakkını saklı tutmak için bile olsa – çok sakıncalı görmektedir.

MÜNİR BEY, M. Fromageot'nun eleştirdiği terimin kabulü konusunda, Türk ve İtalyan Temsilci Heyetlerinin görüş birliğine varmış olduklarını söyledi. 20 nci madde, Türkiye'nin Libya'daki haklarına ve ayrıcalıklarına son vermek şartını kapsamakta olduğu içindir ki, "*İşbu Andlaşma ...*" teriminin metinde bırakılması gerekmektedir. Bunun yerine, "*işbu madde*" denirse, bundan, Türkiye'nin, Libya yararına, Halife'nin dinsel ayrıcalıklarından vazgeçtiği anlamı çıkabilecektir. Türk Temsilci Heyeti, "*işbu Andlaşma*" deyimini, ya da M. Fromageot'nun teklif ettiği "*işbu madde*" deyimini, "*20 nci maddenin hükümlerini saklı kılmak üzere*" kelimelerinin eklenmesiyle, ayırım gözetmeksizin, kabul etmeğe hazırdır. Türk Temsilci Heyeti, her iki formülün de aynı anlama geldiği kanısındadır.

M. GUARİGLİA, 20 nci maddenin konusunun, Libya'da Sultan'ın [Padişahın] ayrıcalıklarına son vermek olduğunu, fakat Halife'nin dinsel yetkilerine son vermek olmadığını söyledi. Öte yandan, Halife'nin dinsel yetkilerinin olduğu gibi tutulması konusunda, Libya'nın, İslâm dünyasında özel bir rejime bağlanmış gibi görünmemesi çok önemli iken, 25 nci maddenin 2 nci paragrafına 20 nci maddeye ilişkin bir çekince [ihtirazî kayıt] konulması, böyle bir sonuç verir görünmektedir; 25 nci maddenin 2 nci paragrafındaki hüküm, bütün İslâm ülkelerinde uygulanmaktadır.

M. GUARİGLİA, Libya'nın özel bir rejime bağlı olmayıp, bütün öteki İslâm ülkeleriyle aynı durumda bulunacağını açıkça öngören herhangi bir metni kabule hazırdır. M. GUARİGLİA'ya göre, en basit çözüm, 25 nci maddenin metnini değiştirmemektir; çünkü, hiç şüphesiz, Andlaşmanın hiç bir hükmü, Müslüman din makamlarının dinsel [ruhanî] yetkilerine halel vermemektedir.

M. MONTAGNA, Türkiye'nin, Libya'da, öteki İslâm ülkelerinde istediğinden

farklı bir işlem istemediğini belirtmek konusunda, İtalyan ve Türk Temsilci Heyetlerinin görüş birliğine varmış bulunduklarını hatırlattı. 20 nci maddedeki Halifelik'in [Hilâfet'in] dinsel yetkileri konusunda, Libya'nın, bütün öteki İslâm ülkeleri ile aynı durumda bulunacağını gösteren bir fıkra eklenmesi, belki de, her iki tarafın iddialarını bağdaştırabilecektir. (*Bu teklif uygun bulundu*).

Yazı Komitesi, bu fıkrayı kaleme almakla görevlendirildi.

Madde 27.

Sir Horace RUMBOLD, ilgili Temsilci Heyetlerinin, Müttefiklerce, Andlaşmanın 27 nci maddesi olmak üzere düzenlenen tasarının, Türk karşı-tasarısının 3 ncü fıkrası yerine geçmek üzere, aşağıdaki gibi kaleme alınmış bir fıkrayla tamamlanmasında görüş birliğine varmış olduklarını belirtti:

"İşbu maddenin hükümleri, Tunus, Libya ve Fas kökenli olup da Türkiye'de yerleşmiş bulunan kimselerin uyrukluğunu etkilemez."

General PELLÉ, Cezayir'li, Tunus'lu ya da Fas'lı uyruklar bakımından, yürürlükteki Sözleşmeler artık günün koşullarına uymadıkları için, Fransız Hükümetinin Türk Hükümetiyle, ileride, bunlara uygulanacak rejim konusunu görüşme hakkını saklı tutmakta olduğunu belirtti.

M. MONTAGNA, Libya'lılara uygulanacak rejim bakımından aynı görüşte olduğunu söyledi: İtalyan Hükümeti bu sorunu açık bırakılmış saymakta ve Türkiye ile doğrudan doğruya görüşmelerle çözümlemeği düşünmektedir.

RIZA NUR BEY, bu görüşü kabul ettiğini söyledi.

27 nci maddenin 3 ncü paragrafının yazılış biçimi kabul edildi.

Madde 154 ve 155.

Sir Horace RUMBOLD, 154 ncü ve 155 nci maddeler için, yazı Komitesinin, Yunan ve Türk Temsilci Heyetleriyle görüş birliği içinde düzenlemiş olduğu metni, Komiteye sundu (Bakınız *Ek A*).

Teklif olunan metin kabul edildi.

Madde 159 bis, ve 159 ter.

Sir Horace RUMBOLD, geçen oturumlardan birinde, Komitenin, vakıflar* rejimini incelemek üzere bir özel alt-komite kurmağa karar vermiş olduğunu hatırlattı; M. Veniselos, çalışmaya gelecek hafta başında başlıyacak olan bu alt-komiteye, İslâm vakıfları konusunda açıklamalarda bulunmağı kabul etmiştir.

M. MONTAGNA, İtalyan Temsilci Heyetinin, Türk Temsilci Heyetince teklif olunan şartları Oniki Ada'daki (*Dodécanèse*) vakıflar için kabul etmeği daha önce yükümlenmiş bulunduğundan, bu Komite'de temsil edilmek isteğinde olduğunu bildirdi.

Madde 159 quater, Yunan Temsilci Heyetinin yapacağı bildiri.

M. RYAN, geçen oturumlardan birinde, İngiliz Temsilci Heyetinin, Yunan Hü-

* Fransızca metinde "vakoufs". (S.L.M.)

kümetinin kendiliğinden yayınlayacağı ve Türk karşı-tekliflerinde dördüncü 159 ncu (159 *quater*) madde ile aynı konuda olacak bir bildiri formülünün hazırlanmasında dostça yardımlarını sunmuş olduğunu hatırlattı. Yunan uzmanlarıyla Türk uzmanları arasında yapılan görüşmeler, Yunan Temsilci Heyetinin belirttiği kaygıları yatıştırmış, aynı zamanda, Türk Temsilci Heyetinin isteklerine de uygun bir metin hazırlanmasına elvermiştir.

M. RYAN, Komite'ye, bu doğrultuda bir bildiri tasarısı sundu (Bakınız *Ek B*).

Bu tasarı kabul olundu*.

Yerleşme ve yargı yetkisine ilişkin Sözleşme.

Sir Horace RUMBOLD, Yazı Komitesince hazırlanmış, yerleşmeye [ikamete] ve yargı yetkisine ilişkin bir Sözleşme tasarısıyla (Bakınız *Ek C*), Yazı Komitesinin bu Sözleşmeyle ilgili, 25 Mayıs 1923 tarihli bir notunu (Bakınız *Ek D*) sundu. Sir Horace RUMBOLD, bu metnin kapsadığı hükümlerin tümü üzerinde bir görüş birliğine varılmış olmasından sevinç duymakta ve çabalarını böyle mutlu bir başarıyla sonuçlandırmış olan Yazı Komitesini kutlamak istemektedir.

M. OTCHİAİ, Sözleşmenin 2 nci maddesi üzerinde bir çekince [ihtirazî kayıt] öne sürdü. M. OTCHİAİ, bu konudaki görüşünü ileride açıklayacaktır.

Madde 1.

RIZA NUR BEY, Türkiye'nin, Tunus'lularla Libya'lılara, Fransız ve İtalyan uyruklarıyla aynı düzeyde işlemde bulunulması durumunda, karşılık olmak üzere, Tunus'da ve Libya'da Türk uyruklarının da, Fransa'da ve İtalya'da olduğu gibi işlem görüp görmiyeceklerini sordu.

General PELLÉ ve M. MONTAGNA, bu soruya olumlu cevap verdiler.

RIZA NUR BEY, bu sözleri senet sayarak, 1 nci maddeyi – Yazı Komitesinin teklif ettiği 3 ncü paragrafla birlikte – kabul ettiğini söyledi.

Madde 4.

Sir Horace RUMBOLD, kazanılmış [muktesep] hakların geçerli tutulacağı sürenin sonu olmak üzere, 1 Ocak 1923 tarihini teklif etti.

RIZA NUR BEY, 1 Ocak 1922 tarihini teklif etti.

General PELLÉ, bu sürenin saptanmasında dayanak olması gereken düşüncenin, bir kez karar alınınca, bir durumdan yararlanmamaları gereken kimselerin haksız olarak bundan yararlanmalarını önlemek kaygısı olduğunu hatırlattı. Geçerli sayılması gereken haklar, iyi niyetle kazanılmış olanlardır; bu bakımdan da, meşru haklardan mümkün olduğu kadar azının zarara uğramış olması için, saptanacak tarihin geçmiş, fakat barışın imzasına yakın bir tarih olması yeterlidir; 1 Ocak 1923 tarihi, bu zorunlulukları özellikle karşılar görünmektedir.

RIZA NUR BEY, 1 Ocak 1923 tarihini kabul etti.

Madde 5.

Sir Horace RUMBOLD, Müttefiklerin tasarısında, 5 nci maddenin, ticaret

* 1924 Türkçe çeviriye bu cümle alınmamıştır. (S.L.M.)

ortaklıklarından [şirketlerinden] başka, genellikle tüzel kişileri öngörmekte olduğunu hatırlattı. Yazı Komitesi, bu soruna getirilecek çözümün siyasal nitelikte olduğunu belirtmekte ve bu konuda Komitenin karar vermesini istemektedir.

M. MONTAGNA, tüzel kişilerin 5 nci maddeden yararlanmalarına yanaşmayan Türk Temsilci Heyetinin bu tutumundan vazgeçmesini önemle istedi. İtalya'nın sosyal yaşantısı, en önemli temellerden biri olarak, derneklerin (*associations*) varolmasını gerektirmektedir; yalnız Türkiye'de değil, bulundukları bütün ülkelerde İtalyanlar, her türlü siyasal amaç dışında, insancıl ve sosyal amaçları olan derneklerde bir araya gelmektedirler.

MÜNİR BEY, Türk Temsilci Heyetinin, 5 nci maddenin, dernekleri ve genel olarak tüzel kişileri ilgilendirdiğini kabul edebileceğini sanmamaktadır; çünkü, yerleşme [ikamet] sözleşmelerinde, yalnız çabaları ekonomik bir nitelikte olan ortaklıklar [şirketler] göz önünde tutulmaktadır. Bütün ülkelerde, dernekler özel kanunlara bağlanmaktadır; bu kanunlar da, konumuzla ilgili olarak, kamu düzeni niteliğindedir; bu kanunlarda, olağanlıkla, yabancı uyrukların kuracakları derneklere ilişkin hükümler bulunmaktadır. Türkiye'nin bu konuda çok çağdaş bir kanunu vardır; bu kanun, kim olursa olsun, bireylere, kanuna uygun davranmak ve topluluklarının saldırgan bir niteliği olmamak şartıyla, aralarında dernek kurmak bakımından tam özgürlük tanımaktadır. Türk kanunu, kimi Batı ülkelerinin kanunlarından bile daha geniş görüşlüdür; çünkü, Türk kanunları, bir ön izin istememekte ve basit bir bildirmeyle yetinmektedir. Böyle olunca, Türk Temsilci Heyeti, bütünüyle ülke kanunlarına bağlı olan ve bağlı kalması gereken, derneklere uygulanacak rejim konusunda bir yüküm altına giremez. Türkiye, bu konuda davranış özgürlüğünü elinde tutmak isteğindedir.

M. MONTAGNA, Türk Temsilci Heyetinin söylediklerini memnunlukla dinlediğini, ancak, bu soruna karşı gösterdiği özel ilgisini de açıklamak zorunda olduğunu söyledi. M. MONTAGNA, Türkiye'deki yeni düzenin, yabancıların kurdukları dernekleri ortadan kaldıracağı izlenimini – çok şükür, yanlış olarak – edinmiştir; bu yüzdendir ki, Ankara Hükümetinin, Türkiye'deki İtalyan topluluklarının sosyal yaşantısının bir temel unsuru olan bu derneklerin kurulmasına ya da özgürlük içinde işlemesine engel olmak ya da karşı çıkmak niyetinde olmadığına güvence [teminat] verecek nitelikte olan Türk Temsilci Heyetinin sözlerini sevinçle dinlemiştir. M. MONTAGNA, Türkiye'nin gelecekteki yasalarının da, şimdiki yasalar gibi, Türk Temsilci Heyetinin az önce açıklamış olduğu geniş görüşlü ilkelere aykırı olmayacağından şüphe etmemektedir.

MÜNİR BEY, bu konuda Türkiye'nin davranış özgürlüğünü elinde bulundurmak niyetinde olduğunu söyledi.

General PELLÉ, Türkiye'nin, bu özgürlüğü elinde tutmakla, Müttefik Hükümetleri, bu konuda her türlü güvenceden yoksun bırakmakta olduğunu belirtti.

M. MONTAGNA, General Pellé'nin görüşüne katılmaktadır. M. MONTAGNA, Türk Temsilci Heyetinden, derneklerin yaşamasını, yalnız bugünler için değil, gelecek için de güvence altına alacak bildirilerde bulunmasını beklemektedir.

RIZA NUR BEY, Türk Hükümetinin, derneklere ilişkin yasalarını değiştirmek niyetinde olmadığını, fakat bunları değiştirmeği gerekli görürse, bunu yapma hakkından yoksun kalamayacağını da bildirdi.

Bu bildiri senet sayıldı.

5 nci madde, Yazı Komitesinin teklif ettiği biçimde, kabul olundu.

Madde 20.

Sir Horace RUMBOLD, çözümlenmesi gereken son sorunun, Sözleşmenin süresi olduğunu belirtti. Sir Horace RUMBOLD, 10 yıllık bir süre teklifinde bulundu.

RIZA NUR BEY, 5 yıllık bir süre teklif etti; bu süre yeterlidir, çünkü, sözleşmenin, üstü kapalı rıza ile (*tacite reconduction*) yürürlüğünün uzatılabileceği öngörülmüştür. İlk beş yıllık sürenin bitiminde, Türk Hükümetinin, sözleşmeyi sona erdirme hakkını (*droit de dénonciation*) kullanma olasılığı da pek var görünmemektedir.

General PELLÉ, beş yıllık sürenin çok kısa olduğunu düşünmektedir; Türkiye'ye yerleşmeğe gelecek yabancıların, yerleşme giderlerini çıkartabilecek bir süreden yararlanabileceklerine güvenmeleri gerekmektedir.

RIZA NUR BEY, Müttefik Temsilci Heyetlerinin, geçen oturumlardan birinde, Sözleşmenin, Türk Temsilci Heyetinin teklif etmekte olduğu gibi, beş yıllık bir süresi olmasını kabul etmiş bulunduklarını hatırlattı; katlandıkları bu fedakârlığı karşılamak için, Müttefik Temsilci Heyetleri, üstü kapalı bir rıza ile süre uzatmasını (*tacite reconduction*) öngören bir hükmün konulmasını istemişlerdi. İşte, yeni metin böylece hazırlanmıştır. RIZA NUR BEY, Müttefik Temsilci Heyetlerinin, beş yıllık bir süreyi kabul etmelerinde direnmektedir.

Sir Horace RUMBOLD, yedi yıl teklifinde bulundu.

RIZA NUR BEY, Türk Hükümetinin, birinci beş yıllık sürenin bitiminde, sözleşmeyi sona erdirme hakkını kullanmak niyetinde olmadığını söyledi; Sözleşme, bu dönemden sonra, neredeyse kesin olarak, yenilenecektir. Bu durumda, RIZA NUR BEY, Müttefik Temsilci Heyetlerinin öne sürdükleri isteğin yararını görememektedir.

Sir Horace RUMBOLD, bu konuda en küçük bir kuşkunun tehlikeli olacağını söyledi; Türkiye'ye yerleşmeğe gelecek yabancıların, açık bir biçimde, Sözleşmenin sağladığı çıkarlardan ne kadar bir zaman için yararlanabileceklerini bilmeleri gerekir; bu yüzden, yedi yıllık bir süre öngörmek yerinde olacaktır.

RIZA NUR BEY, görüşmeler boyunca Türk Temsilci Heyetinin katlandığı ödünleri [tâvizleri] hatırlattı ve Müttefik Temsilci Heyetlerinin, kendi teklifini kabul etmelerini istedi.

General PELLÉ, Müttefik Temsilci Heyetlerinin de enazından eşit ödünlerde bulunmuş olduklarını belirtmek istediğini söyledi. Hiç şüphe yoktur ki, yeni kaleme alınış biçimiyle, Sözleşme, Türkiye'deki yabancıların durumuna çok büyük değişiklikler getirmektedir: Bütün Müttefik uyrukları, kendilerini, yeni koşullara uydurmak zorunda olacaklardır; Müttefik uyruklarının kaygıları ve yakınmaları büyüktür; General PELLÉ'ye, Türkiye'deki Müttefikler çevrelerinde hüküm süren kaygıların bir çok tanıklıkları iletilmiştir. Kendi uyruklarının çıkarlarını savunmak ve hiç olmazsa, yeni çabalarını kabul edilebilir esaslar içinde örgütleme olanağını güvence altına almak, Müttefik Temsilci Heyetleri için bir ödevdir. Bu sonucu elde

etmenin şartlarından biri de, yeni rejimin çok kısa bir süre için kurulmamış olmasıdır.

M. NAGAOKA, bu Sözleşmeyi beş yıllık bir süre için kabul etmenin mümkün olabileceğini söyledi; şu şartla ki, Sözleşmenin – sona ermesinden başlayarak onsekiz ay içinde yapılabilecek bir sona erdirme bildirisi ile sona erdirilmesi dışında – üstü kapalı bir rıza ile yenilenmiş olacağı belirtilmiş olsun. Böylece, Sözleşmenin taban süresi altı buçuk yıl olacaktır. Özetle, önceden bildirmenin başlama noktasını Sözleşmenin sona erme tarihi ile birleştirmek ve önceden bildirmeyi altı ay daha uzatmak yeterli olacaktır.

M. NAGAOKA'nın ve Sir Horace RUMBOLD'un, Sözleşmenin süresine ilişkin tekliflerini, hukuk danışmanlarına göndermeye karar verildi.

31 Ocak 1923 Müttefikler tasarısının 25 nci maddesi.

Sir Horace RUMBOLD, yeni metinde, Müttefikler tasarısının 25 nci maddesinin çıkartılmış olduğunu belirtti. Sözleşmenin bu maddesi, Barış Andlaşmasının 159 ncu maddesine bakışık [mütenazır] olmaktaydı. Müttefik Temsilci Heyetleri, bu maddenin çok geniş kapsamlı olduğunu ve savaş süresince kendi yanlarında savaşmış olan Devletlerin haklarının korunmasının yeterli olacağını kabul etmişlerdi. Müttefik Temsilci Heyetleri, böylece, Belçika'nın, Portekiz'in, Polonya'nın ve Çekoslovakya'nın bu Sözleşmeden yararlanmalarını, Türkiye'den yeniden istemektedirler. Bu teklifte bulunmakla, Müttefikler, yalnız, bir cömert davranış duygusundan esinlendikleri kanısındadırlar.

MÜNİR BEY, Türk Hükümetinin, bu Devletlerle sözleşmeler yapılmasına hiç de karşı olmadığını söyledi; ancak, bu sözleşmeleri yapmak ne gereklidir, ne de bunların geciktirilmez bir niteliği vardır; çünkü, bu Devletlerle Türkiye arasındaki ilişkiler, Devletler hukukunun genel ilkeleri uyarınca düzenlenmiştir. Bu durumda, bu Sözleşmelerin, bağıtlı taraflardan her birinin durumunun dikkate alınacağı özel görüşmeler sonucu olarak yapılması, hem bu Devletlerin hem de Türkiye'nin çıkarlarına uygun düşmektedir.

GENERAL PELLÉ, Barış Andlaşmasının 159 ncu maddesinin hukuk danışmanlarına gönderilmiş bulunduğunu ve hukuk danışmanlarının, bu maddenin dayandığı ilkeyi reddetmemiş olan Türk Temsilci Heyetinin açıkladığı kaygıları göz önünde tutarak, yeni bir kaleme alış biçimi araştırmakla görevlendirilmiş olduklarını hatırlattı. Aynı yöntem, 25 nci madde için de kullanılmalıdır.

MÜNİR BEY, Türk Temsilci Heyetinin, yalnız 159 ncu maddedeki hükmün gerçek kapsamının ne olduğunu, uzmanlarla birlikte incelemeği kabul etmiş olduğunu belirtti. MÜNİR BEY, yerleşme [ikamet] Sözleşmesinin 25 nci maddesinin, [Barış] Andlaşmasının 159 ncu maddesinden farklı bir kapsamı olduğunu söyledi.

Sir Horace RUMBOLD, gelecek oturumda bu konuya yeniden dönmek hakkını saklı tuttuğunu ve o oturumun, henüz askıda bulunan sorunları çözüme bağlamağa yeteceğini ummakta olduğunu söyledi.

Oturuma saat 13.20 de son verildi.

(10) SAYILI TUTANAĞA EKLER

EK A.

BİRİNCİ KOMİTE

MADDE 154-155

(Yazı Komitesinin, Türk ve Yunan Temsilci Heyetleriyle görüş birliği içinde hazırladığı metin tasarısı.)

25 Mayıs 1923

Sivil [mülkî], yargısal ya da malî yönetim kurumlarıyla vakıfların yönetimine ilişkin olup da, yalnız Osmanlı İmparatorluğundan ayrılan bir toprağın hükümetini ilgilendiren ve Türkiye'de bulunan arşivler, kütükler, plânlar, senetler ve her türlü belgelerle, Osmanlı İmparatorluğundan ayrılan bir toprakta bulunup, yalnız Türk Hükümetini ilgilendiren bu çeşit belgeler, karşılıklı olarak, her iki tarafça birbirine verişilecektir.

Yukarıda belirtilen arşivler, kütükler, plânlar, senetler ve öteki belgeleri elinde bulunduran Hükümet de kendisini bu belgelerle ilgili saymaktaysa, bu belgeler, istek üzerine, ilgili Hükümete bunların fotografilerini ya da onaylanmış örneklerini [kopyalarını] vermekle yükümlü olmak şartıyla, o Hükümetçe saklanabilecektir.

Gerek Türkiye'den gerekse ayrılmış topraklardan alınmış arşivler, kütükler, plânlar, senetler ve öteki belgeler, yalnız alınmış oldukları ülkeyi ilgilendirmekteyseler, bunların asılları, karşılıklı olarak geri verilecektir.

Bu işlemlerin gerektireceği giderler, belgeleri isteyen Hükümetçe karşılanacaktır.

Yukarıdaki hükümler, eski Osmanlı İmparatorluğuna ait olup da 1912 yılından önce Yunanistan'a geçirilmiş bulunan ilçelerdeki [kazalardaki] mallara ya da vakıflara ilişkin kütüklere de aynı şartlar içinde uygulanacaktır.

EK B.

BARIŞ ANDLAŞMASININ DÖRDÜNCÜ 159 NCU (159 quater.) MADDESİ YERİNE KONMAK ÜZERE KALEME ALINMIŞ BİLDİRİ TASARISI

(Türk Karşı-Teklifi)

25 Mayıs 1923

Yunan Temsilci Heyeti, nüfus (halkların) mübadelesine ilişkin olarak, 30 Ocak 1923 tarihinde Lausanne'da imzalanan Sözleşme hükümleriyle öngörülmemiş bulunan ve 18 Ekim 1912 tarihinden önce, Girit adasını da içine almak üzere, Yunanistan'dan ayrılmış ya da sürekli olarak Yunanistan dışında oturmakta olan Müslümanların mülkiyet haklarına hiç bir halel verilmeyeceğini, Hükümeti adına, bildirir. Bu Müslümanlar, mülkiyetlerindeki mallarını diledikleri gibi kullanma [tasarruf etme] hakkını ellerinde tutacaklardır.

Bu Müslümanların mallarına karşı kural-dışı [istisnaî] olarak alınmış ya da uygulanmış olan hükümler ve tedbirler kaldırılacaktır. Bu malların gelirleri şimdiye kadar geri verilmeksizin ya da Hükümetle ilgililer arasında özel anlaşmalar yapılmaksızın, Yunan Hükümeti ve Yunan makamlarınca toplanmışsa, bu gelirler, mal sahiplerine teslim edilecektir. Söz konusu gelirlere ilişkin bütün istemlerle, bu kimselerin genel nitelikte alınmış tedbirlerin eşitsizlik gözetici biçimde uygulanması yüzünden hakları zarara uğramış olduğunu iddia etmelerinden doğan bütün istemler, Sözleşmede öngörülen Komisyonca karara bağlanacaktır; bununla birlikte, söz konusu istemler, ... tarihli Barış Andlaşmasının yürürlüğe girişinden başlıyarak altı aylık bir süre içinde öne sürülmüş olmaları şarttır. Söz konusu istemler, sözü geçen Andlaşmanın [yürürlüğe giriş] tarihinden başlıyarak en geç bir yıl içinde karara bağlanabilmek üzere, Komisyonca ivedilikle incelenecektir.

Yunan Hükümeti, yukarıda göz önünde tutulan kişilerin, orada bulunmamaları yüzünden mallarını diledikleri gibi kullanmaları konusunda doğabilecek olgusal [fiilî] güçlükleri dikkate alarak, bunların, isterlerse, taşınmaz mallarını [mülklerini] başkasına geçirmek [ferağ etmek] için de yukarıda belirtilen Karma Komisyonun aracılıkta bulunmasını kabul eder. Şurası kararlaştırılmıştır ki, bu durumda, Karma Komisyonun aracılıkta bulunması, Yunan Hükümeti için, söz

konusu taşınmaz malların [emlâkin] satın alınması bakımından hiç bir sorumluluk yaratmayacak ve Komisyonun görevi bu malların başkasına geçirilmesini kolaylaştırmakla sınırlı olacaktır.

Şurası da kararlaştırılmıştır ki, işbu bildiri, 18 Ekim 1912 tarihinden önce Türkiye'den ayrılmış olan ya da sürekli olarak Türkiye dışında oturmakta bulunan Rum mal sahipleri yararına karşılıklı işlemde bulunmak şartıyla düzenlenmiştir.

EK C.

YAZI KOMİTESİNİN BİRİNCİ KOMİTEYE NOTU

22 Mayıs 1923

Yazı Komitesi, yerleşmeye [ikamete] ilişkin Sözleşme tasarısını sunarken, Birinci Komitenin dikkatini aşağıdaki noktalara çeker:

(1) Üçüncü Devletlerin Sözleşmeye katılmalarını öngören 25 nci madde (Müttefiklerin metni) Yazı Komitesinin yetkisi dışında ve Birinci Komitenin kararına bağlı bir sorun sayılmıştır;

(2) Sözleşmenin süresini saptamak da (tasarının 20 nci maddesi), Birinci Komitenin yetkisine girmektedir;

(3) Son olarak, tasarının, kazanılmış [muktesep] haklara ilişkin 4 ncü maddesinde belirtilen tarihin kesinleştirilmesi de, Birinci Komitenin yetkisine girmektedir.

YERLEŞMEYE VE YARGI YETKİSİNE İLİŞKİN SÖZLEŞME

Bir yandan,

İngiliz İmparatorluğu, Fransa, İtalya, Japonya, Yunanistan, Romanya, Sırp-Hırvat-Sloven Devleti,

Ve öte yandan,

Türkiye,

Türkiye'de öteki Bağıtlı Devletler uyruklarının yerleşme [ikamet] şartlarıyla, bu Devletlerin ülkelerinde Türk uyruklarının yerleşme şartlarını ve yargı yetkisine ilişkin birtakım sorunları çağdaş Devletler hukuku uyarınca düzenlemek isteyerek,

Bu amaçla bir sözleşme yapmağı kararlaştırmışlar ve adları aşağıda yazılı Temsilcilerini atamışlardır:

. . . .

Temsilciler, yetki belgelerini gösterdikten ve bu belgeler usulüne uygun ve geçerli kabul edildikten sonra, aşağıdaki hükümler üzerinde anlaşmaya varmışlardır.

BÖLÜM I.
YERLEŞME ŞARTLARI

Madde 1

İşbu Bölümdeki hükümlerden her birinin Türkiye'de öteki Bağıtlı Devletlerin uyruklarına ve ortaklıklarına [şirketlerine] uygulanması, işbu Devletlerin ülkelerinde Türk uyruklarına ve ortaklıklarına tam bir karşılıklı işlem [mütekabiliyet] uygulanması şartına bağlıdır.

Bu Devletlerden biri, kanunları yüzünden ya da başka bir nedenle, söz konusu hükümlerden herhangi biri için karşılıklı işlemde bulunmayı reddedecek olursa, bu Devletin uyrukları ve ortaklıkları da Türkiye'de aynı hükümden yararlanamayacaklardır.

KESİM I.
Giriş ve Oturma

Madde 2

Türkiye ülkesinde, öteki Bağıtlı Devletlerin uyrukları, kişileri ve malları bakımından, ortak Devletler hukuku (*Droit international commun*) uyarınca kabul ve işlem göreceklerdir. Söz konusu uyruklar, kişileri, malları, hakları ve çıkarları bakımından, Türkiye'de, ülke kanunlarının ve makamlarının en tam ve sürekli korumasından yararlanacaklardır. Göç konusundaki hühkümlere halel gelmeksizin, bu uyruklar, Türkiye'ye giriş ve orada yerleşme bakımından tam bir özgürlük [serbestlik] içinde olacaklar ve böylece, ülkede yürürlükte olan kanunlara ve kurallara uygun davranmak şartıyla, Türkiye'ye gidip-gelebilecekler ve orada oturabileceklerdir.

Madde 3

Türkiye'de, öteki Bağıtlı Devletler uyruklarının, ülke kanunlarına ve kurallarına uygun davranmak şartıyla, her çeşit taşınır ya da taşınmaz mal edinmeğe, bunların mülkiyetlerinde tutmağa ya da başkasına geçirmeğe hakları olacaktır; özellikle, bu malları satış, değiş-tokuş, bağış, vasiyet ya da başka herhangi bir biçimde kullanabilecekleri gibi bu malları yasa uyarınca miras, bağış ya da vasiyet yoluyla edinebileceklerdir.

Madde 4

Türkiye'de, öteki Devletler uyruklarının, ve buna karşılık da, bu Devletlerin ülkelerinde Türk uyruklarının çeşitli ticaret, meslek ya da endüstri kollarında çalışmaları, işbu Sözleşmenin yürürlüğe giriş tarihinden başlıyarak oniki ay içinde, Türkiye ile söz konusu Devletler arasında yapılacak özel sözleşmelere konu olacaktır.

Şurası kararlaştırılmıştır ki, söz konusu sözleşmelerin yapılmasına kadar, 1 Ocak 1923 tarihindeki *statu quo* saklı tutacak ve sözü edilen oniki aylık sürenin sona

erişinde sözleşme yapılamazsa, bireylerin [özel kişilerin] 1 Ocak 1923 tarihindeki kazanılmış [muktesep] haklarına saygı göstermek şartıyla, Bağıtlı Devletlerden her biri davranış özgürlüğünü yeniden elde edecektir.

Madde 5

Taşıma ortaklıklarıyla [nakliye şirketleriyle] sigorta ortaklıklarını da kapsamak üzere, Bağıtlı Devletlerden birinin ülkesinde gereği gibi kurulmuş bulunan ortaklıklar, Türkiye'de de tanınacaklardır.

Bunlar, kuruluşları, hukuk açısından yetenekleri ve mahkemelerde taraf olmaları [dâva hakları] konularında, kendi ulusal kanunlarına göre işlem göreceklerdir.

Bu ortaklıklar, Türkiye ülkesinde yerleşebilecekler ve kuruldukları ülke uyruklarının girişebilecekleri ve söz konusu ülkede ulusal ortaklıklara yasaklanmamış her çeşit ticaret ya da endüstri işlerini yapabileceklerdir. Bu ortaklıklar, Türkiye'de işlerini, kamu düzenine ilişkin hükümlere uygun davranmak şartıyla, serbestçe yürütebilecekler ve bu bakımdan benzer her ulusal ortaklıkla aynı haklardan yararlanacaklardır.

Söz konusu ortaklıkların, ülke kanunlarına ve kurallarına uygun davranmak şartıyla, her çeşit taşınır mal edinmeğe, bunları mülkiyetlerinde tutmağa ya da başkalarına geçirmeğe hakları olacaktır; ortaklığın çalışabilmesi için gereken taşınmaz mallar bakımından aynı hüküm uygulanacaktır; ancak, taşınmaz mal edinimi ortaklığın kuruluş amacı olmamak gerekir.

Madde 6

Türkiye'de, öteki Bağıtlı Devletlerin uyrukları, askerlik hizmetine ilişkin kanunlara bağlı olmayacaklardır. Söz konusu uyruklar, askerlik hizmeti yerine sayılacak her türlü hizmetten, her çeşit yükümden ya da malî yükümden (vergiden) bağışık olacaklardır.

Kamu yararına olduğu yasalara uygun olarak kabul edilmiş bir nedene dayanmadıkça ve bu durumda da kendilerine adaletli ve önceden [peşin] ödenecek bir zarar-giderim [tazminat] verilmedikçe, söz konusu uyrukların malları kamulaştırılamayacak ya da bu uyruklar mallarından yararlanma haklarından, geçici bile olsa, yoksun bıraktırılmayacaklardır. Önceden ilân edilmedikçe, hiç bir kamulaştırma yapılmayacaktır.

Madde 7

Türkiye, gerek kanuna dayanan bir mahkeme kararı, gerek ahlâk, sağlık ve dilencilik kolluğuna [zabıtasına] ilişkin kanunlar ve kurallar uyarınca, gerekse Devletin iç ve dış güvenliğiyle ilgili nedenlerle, öteki Bağıtlı Devletlerin uyruklarını, her birine teker teker uygulanacak tedbirlerle, yurtdışı etme hakkını saklı tutar; öteki Bağıtlı Devletler, bunları ve ailelerini her zaman kabul etmeği yükümlenirler.

Yurtdışı etme [tard ve teb'it, *expulsion*] sağlık ve insanlık koşullarına uygun olarak yapılacaktır.

KESİM II.
Vergilere İlişkin Hükümler.

Madde 8-13

(Üçüncü Komiteyi İlgilendirmektedir)

BÖLÜM II.
YARGI YETKİSİ

Madde 14

Türkiye'de, öteki Bağıtlı Devletlerin uyrukları, ve buna karşılık, söz konusu Devletlerin ülkelerinde Türk uyrukları, 18 nci madde hükümleri saklı kalmak şartıyla, ülke mahkemelerine, ülke uyruklarıyla her bakımdan aynı şartlar altında, serbestçe başvurabilecekler, dâvacı ya da dâvalı olabileceklerdir.

Madde 15

16 ncı madde hükmü saklı kalmak şartıyla, Türkiye ile öteki Bağıtlı Devletler arasındaki ilişkilerde, her konuda, yargı yetkisine ilişkin sorunlar, Devletler hukuku ilkeleri uyarınca çözüme bağlanacaktır.

Madde 16

Kişisel durum [kişi halleri, *statut personnel*] konularında, başka bir deyimle evlenme ve aile birliği boşanma, ayrılık, cihaz, babalık, hısımlık [nesep], evlât edinme, yetenek [ehliyet], erginlik [rüşt], korumanlık [vasilik], görmenlik [kayyımlık, *curatelle*], kısıtlama [hacir, *interdiction*] konularına ilişkin bütün sorunlarla, taşınır mallar konusunda, vasiyet ya da yasal mirasçılık konularında, ancak kişisel durumu dâva konusu olan tarafın bağlı olduğu ülkede kurulu bulunan ulusal mahkemeler ya da öteki ulusal makamlar yetkili olacaklardır.

İşbu hüküm, Devletler hukuku ya da yapılacak özel anlaşmalar uyarınca konsolosların nüfus işlemlerine ilişkin konulardaki özel yetkilerine halel vermediği gibi, yukarıda, tarafların ulusal makamlarının yetkisine girer kabul edilmiş sorunlara ilişkin kanıtları Türk mahkemelerinin isteme ve kabul etme haklarına da halel vermez.

Birinci fıkraya kural-dışılık [istisna] olarak, bu fıkrada göz önünde tutulan konularda, dâvayla ilgili bütün taraflar, Türk mahkemelerinin yetkisini kabul ettiklerini yazılı olarak bildirirlerse, Türk mahkemeleri, söz konusu tarafların ulusal kanunları uyarınca hüküm vermek üzere, dâvaya bakmaya yetkili olacaklardır.

Madde 17

Türk Hükümeti, Türkiye'de yabancılara, kişileri ve malları bakımından, Türk mahkemeleri önünde, Devletler hukukuna ve başka ülkelerde genellikle kabul edilmiş ilkelere ve yöntemlere uygun bir koruma sağlanacağını bildirir.

Madde 18

Türkiye ile öteki Bağıtlı Devletler arasındaki ilişkilerde, mahkeme kararlarının yürütülmesine, mahkeme belgeleriyle bu nitelikte olmayan belgelerin bildirilmesine, yargısal yardıma, mahkeme harç ve giderlerinin ödenmesine ilişkin

kararlara, parasız yargısal [adlî] yardıma ve borç yüzünden hapse ilişkin bütün konular, ilgili Devletler arasında yapılacak özel sözleşmelerle düzenlenecektir.

BÖLÜM III.
SON [NİHAÎ] HÜKÜMLER.

Madde 19

Bağıtlı Devletler, işbu Sözleşme hükümlerinin, özerk bir hükümeti olan dominion'larının, sömürgelerinin, koruma altındaki ülkelerinin, sahibi bulundukları toprakların (*possessions*), egemenlikleri ya da yetkileri [otoriteleri] altındaki ülkelerin tümüne ya da bir parçasına uygulanmayacağını, Sözleşmenin yürürlüğe giriş anında bildirme hakkını saklı tutarlar; bu durumda, Türkiye, söz konusu dominion'lara, sömürgelere, koruma altındaki ülkelere ve sahibi bulunulan ülke ve topraklara karşı, işbu Sözleşmeden doğan yükümlerle bağlı sayılmayacaktır.

Bununla birlikte, söz konusu Devletler, işbu Sözleşme hükümleri uyarınca yapacakları bir bildiriyle, Sözleşme dışı bırakmış oldukları özerk hükümetli her dominion, sömürge, koruma altındaki ülke, sahibi bulunulan toprak ya da ülke adına, Sözleşmeye ileride katılabileceklerdir.

Madde 20

İşbu Sözleşme, yürürlüğe konuluşundan başlıyarak, ... yıllık bir süre için yapılmıştır.

Sözleşme, bu sürenin sona erişinden enaz bir yıl önce, Yüksek Bağıtlı Taraflardan herhangi birince sona erdirileceği bildirilmemişse, sona erdirileceği bildirilinceye kadar yürürlükte kalacaktır; bu sona erdirme bildirisi (*dênonciation*) ancak bir yıllık bir süre geçtikten sonra etkili olacaktır.

Sözleşmenin, Türkiye'den başka herhangi bir Bağıtlı Devletçe sona erdirildiğinin bildirilmesi durumunda, bu sona erdirme bildirisi, yalnız bu Devlet ile Türkiye arasında etkili olacaktır.

Türkiye'nin, gerek bütün Devletlere karşı, gerekse bu Devletlerden yalnız birine karşı Sözleşmeyi sona erdirme yetkisi olacaktır; bu son durumda, Sözleşme, öteki Devletler bakımından yürürlükte kalacaktır.

Madde 21

İşbu Sözleşme onaylanacaktır.

Onama belgeleri mümkün olan en kısa süre içinde Paris'de sunulacaktır.

İşbu Sözleşme, bugünkü tarihli Barış Andlaşmasıyla aynı şartlar içinde yürürlüğe girecektir.

Bu hükümlere olan inançla, yukarıda adları belirtilen Temsilciler, işbu Sözleşmeyi imzalamışlardır.

Lausanne'da, ... 19.... tarihinde, yalnız bir tek nüsha olarak düzenlenmiştir; bu nüsha Fransa Cumhuriyetinin arşivlerine konulacak ve bu Hükümet, İmzacı Devletlerden her birine, bunun, doğruluğu onaylanmış bir örneğini verecektir.

(İmzalar ve mühürler)

EK D.

YAZI KOMİTESİNİN NOTU

YERLEŞME SÖZLEŞMESİ

25 Mayıs 1923

Yerleşme hükümlerine (Madde 1-7) ilişkin olarak:

Yazı Komitesi, 1 nci maddeye, aşağıdaki gibi kaleme alınmış bir fıkra ekleme teklifinde bulunmakta bir sakınca görmemektedir:

"*İşbu maddenin uygulanmasında, dominion'lar, sömürgeler ve Bağıtlı Devletlerin koruması altına konmuş ülkeler, tek tek, bağıtlı ülkeler* (pays contractans) *gibi sayılacaklardır.*"

Müttefiklerin metnindeki 5 nci madde hükmü, genel olarak "tüzel kişiler"i göz önünde tutmaktadır; bu deyim de, uygulama açısından, "dernekler"i kapsamaktadır; burada siyasal nitelikte bir sorun söz konusudur; Yazı Komitesi bu sorunu çözmeğe yetkili değildir.

(11) SAYILI TUTANAK

4 HAZİRAN 1923, PAZARTESİ OTURUMU

Oturum, Ouchy Şatosunda, saat 16.30 da, Sir Horace Rumbold'un başkanlığında açıldı.

Hazır bulunanlar:

MM. GREW, DOLBEARE, SHAW, BELİN, TURLİNGTON, BARNES (*Amerika Birleşik Devletleri*); Sir Horace RUMBOLD, MM. RYAN, MALKİN, FORBES ADAM, EDMONDS, BENTİNCK (*İngiliz İmparatorluğu*); General PELLÉ, MM. FROMAGEOT, BARGETON, DE PERCİN, LAGARDE (*Fransa*); MM. VENİSELOS, CACLAMANOS, POLİTİS, MİCHALOPOULOS (*Yunanistan*); MM. MONTAGNA, GUARİGLİA, İNDELLİ, GALLİ, GURNASCHELLİ, PONZONE, GUİSİ (*İtalya*); MM. OTCHİAİ, NAGAOKA, SATO, HOTTA (*Japonya*); MM. DİAMANDY, CONTZESCO, VASSİLİU (*Romanya*); MM. YOVANOVİTCH, ANTİTCH (*Sırp-Hırvat-Sloven Kırallığı*); İSMET PAŞA, RIZA NUR BEY, TAHİR BEY, MÜNİR BEY, Dr. NİHAD REŞAD BEY, TEVFİK KÂMİL BEY, HÜSEYİN BEY, ÂLİ BEY (*Türkiye*); M. PATERNOTTE (*Belçika*); M. FERREİRA (*Portekiz*).

M. MASSİGLİ, *Konferansın Genel Sekreteri.*

Sir Horace RUMBOLD, sürüp giden görüşmeleri bir an önce sona erdirme gereğine Komitenin dikkatini çekti. Sir Horace RUMBOLD'a göre, bütün çalışmalar bu hafta içinde bitirilmelidir. Sir Horace RUMBOLD, girişilmiş bulunan tartışmaların en kısa bir süre içinde sona erdirilmesi zorunluluğu üzerinde, bunun geciktirilmez olduğunu belirterek, durdu; kendi hesabına, Birinci Komitenin ancak bir oturum yapacağını, bu oturumun da hafta sonundan önce olacağını umduğunu söyledi.

Andlaşma tasarısı.

Madde 2.

Sir Horace RUMBOLD, 2 nci madde metninde yapılması Türk Temsilci Heyetince teklif edilen ve sınırın tanımlanmasında, "Meriç'in sol kıyısı" yerine, bu nehrin akım yolunun konulmasını öngören değişikliğin, ilke olarak, Müttefik Temsilci Heyetlerince uygun görülmüş olduğunu bildirdi.

Müttefiklerin tasarısındaki "*Meriç'in sol kıyısı*" kelimeleri yerine, "*Meriç'in akım yolu*" (*le cours de la Maritza*) denilmesi kararlaştırıldı.

İSMET PAŞA, anlaşmaya varılmış olduğunu doğruladı.
M. VENİSELOS, bu değişikliği kabul ettiğini söyledi.

Madde 3 ve 16.

Sir Horace RUMBOLD, 3 ncü ve 16 ncı maddelere, Ankara Anlaşmasının doğrulanmasını öngören bir hüküm konulması konusundaki görüşmelerin hangi noktaya vardığını, Türk Temsilci Heyetinden sordu.

İSMET PAŞA, bu görüşmelerin sürüp gitmekte olduğunu söyledi.

Sir Horace RUMBOLD, Türk karşı-teklifleri doğrultusunda bir hükmün, ne biçimde olursa olsun, İngiliz Temsilci Heyetince kabulünün kesin olarak imkânsız olduğunu bildirdi.

General PELLÉ, Hükümetinin, bu konuda İngiliz Temsilci Heyetinin görüşünü tümüyle paylaşmakta olduğunu belirtti. Türk Temsilci Heyetinin isteğini karşılamak için, General PELLÉ, Türk Temsilci Heyetine, Fransız Hükümetinin Ankara Anlaşmasıyla eklerini tümüyle yürürlükte saydığını belirten bir mektup göndermeyi teklif etti.

Sir Horace RUMBOLD, Türk Temsilci Heyetine, Fransız Temsilci Heyetinin teklifini bu oturumda kabul edebilip edemeyeceğini sordu.

İSMET PAŞA, bu soruya, kabul edemeyeceği cevabını verdi.

Sir Horace RUMBOLD, Türk Temsilci Heyetine, Türkiye ile Irak arasındaki sınırın, Türkiye ile İngiltere arasında dostça bir tutumla saptanabilmesi için gerekli süreye ilişkin yeni teklifine cevabını bildirecek durumda olup olmadığını sordu.

İSMET PAŞA, bu teklife henüz cevap verecek durumda olmadığını söyledi.

Sir Horace RUMBOLD, 3 ncü maddenin ortaya çıkardığı sorunları, sonu gelmez biçimde askıda bırakmamak zorunluluğunu önemle hatırlattı.

İSMET PAŞA, bu sorunların yakında çözümlenebileceğini ummaktadır. Öte yandan, İSMET PAŞA, işgal altındaki toprakları Müttefik askerlerinin boşaltmaları konusunda, 1 nci maddeye yapılması Türk Temsilci Heyetince teklif edilen eklemenin incelenmesinin hâlâ askıda olduğunu hatırlattı; İSMET PAŞA, bu incelemenin kısa bir süre içinde ele alınacağını ve bir an önce bir karara varılacağını ummaktadır.

Sir Horace RUMBOLD, bu sorunun, Komitenin gelecek – ve son olacak – oturumunda inceleneceği cevabını verdi. 3 ncü ve 16 ncı maddelere ilişkin güçlüklerin de, aynı zamanda çözüme bağlanması gerekecektir.

Madde 12.

Sir Horace RUMBOLD, Merkeb* adacıklarına ilişkin olarak, Türk Temsilci Heyetinin 12 nci maddede yapılmasını teklif etmiş olduğu değişikliği, Müttefik Temsilci Heyetlerinin, daha önce kabul etmiş bulunduklarını söyledi; şu var ki hiç bir haritada bu ad altında gösterilmemiş olan bu adacıkların hangi adalar olduğu konusunda bir şüphe de belirmiştir.

İSMET PAŞA, söz konusu olan adaların, İngiliz haritalarında Tavşan Adaları

* Fransızca metinde "Merkeb". (S.L.M.)

(*Îles aux Lapins*) adıyla gösterildiğinin ve Türk halkının da bunlara Merkeb Adaları (*Îles aux Ânes*) dediğinin, uzmanların çalışmalarında ortaya çıkmış olduğunu söyledi. İSMET PAŞA, her türlü yanlış anlamayı önlemek için, hem haritada hem de Andlaşma metninde her iki terimi bir arada kullanmanın yeterli olacağını düşünmektedir.

M. RYAN, "Merkeb" adının, Türk haritalarında belirtilmiş olduğunu sanmamaktadır. İstanbul'da danışmış olduğu Denizcilik Dairesinde, bunu gösteren harita yoktur. "*Tavşan adaları*" (*Îles aux Lapins*) kelimelerine "Merkeb" kelimesinin eklenmesi az-çok karışıklık yaratabilecektir.

İSMET PAŞA, İngiliz ve Fransız haritalarında "Tavşan adaları" (*Îles aux Lapins*) diye gösterilen adaların Türkiye'ye ait olacağı ilkesininde Konferansın görüş birliğine varmış olduğunu belirtti. Bu durumda, Türk Temsilci Heyeti, bu adaların, Andlaşmada yalnız "Tavşan Adaları" (*Îles aux Lapins*) terimiyle gösterilmesini yeterli bulmaktadır.

Sir Horace RUMBOLD, 14 ncü maddede öngörüldüğü üzere, özel bir yönetimi olacak adalar arasına Tavşan Adalarının da konulmasında bir yarar olup olmayacağını düşünmektedir; bu ekleme, ancak, adada insanlar oturur olsaydı, yararlı olabilirdi.

İSMET PAŞA, bildiğine göre, bu adalarda hiç kimsenin oturmadığını söyledi. Bununla birlikte, bu adaların 14 ncü maddede anılmasına da karşı çıkmamaktadır.

Tavşan Adalarından 14 ncü maddede söz edilip edilmemesine Yazı Komitesinin karar vermesi uygun bulundu.

Madde 15. Meis adası sorunu.

Sir Horace RUMBOLD, Türk Temsilci Heyetince 15 nci maddeye eklenmesi teklif edilen ve Meis (*Castellorizzo*) adasının Türkiye'ye geri verilmesini öngören paragraftan vazgeçme eğiliminde de olup olmadığını Türk Temsilci Heyetine sordu.

İSMET PAŞA, aşağıdaki bildiriyi okudu:

"Meis (*Cestellorizzo*) adası, Anadolu'nun karasuları içinde bulunmaktadır ve bu kıt'a parçasından ayrılamaz. Hem Küçük Asya'nın huzuru, hem de askerlik açısından güvenliği, bu adanın Türkiye'ye bağımlı olmasını zorunlu kılmaktadır. Böyle olunca, Türk Temsilci Heyetinin, bu adanın Türk egemenliği altında bırakılmasını öngören istemi, pek haklı [meşru] nedenlere dayanmaktaydı; bununla birlikte, salt Dünya barışının kurulmasını sağlamak amacıyla, Türk Temsilci Heyeti, Meis (*Castellorizzo*) adası konusunda öne sürdüğü çekinceleri [ihtirazî kayıtları] geri almak gibi çok ağır fedakârlığa razı olmaktadır."

M. MONTAGNA, Bu kararından ötürü, Türk Temsilci Heyetine teşekkür etti. M. MONTAGNA, bu kararda, Türkiye ile İtalya arasında, hiç şüphesiz yakında kurulacak olan, dostluk ve iyi ilişkilerin güvencesini [teminatını] görmektedir.

Madde 16. Ada-Kale sorunu.

Sir Horace RUMBOLD, Türk Temsilci Heyetinin, Ada-Kale'ye ilişkin değişiklik teklifini geri almak eğiliminde olduğunu sanmaktadır.

İSMET PAŞA, bu konuda Romanya Temsilcileriyle anlaşılabileceğini umut etmekte olduğunu söyledi.

Sir Horace RUMBOLD, bir özel toplantıda, İsmet Paşa'nın, değişiklik teklifini geri çekmeği kabul ettiği izlemini almıştı.

General PELLÉ ile M. MONTAGNA da, Sir Horace Rumbold ile aynı izlenimi almışlardı.

İSMET PAŞA, bu konuda hiç bir yüküm altına girmemiş olduğunu, Konferansa Çağıran Temsilci Heyetleri Başkanlarının, bu konuda edinmiş oldukları izlenimin, ancak, üzüntü verici bir yanlış anlamadan doğmuş olabileceğini söyledi.

Bununla birlikte, Türk Temsilci Heyeti, barışın kurulabilmesi olanağını sağlamak üzere, bir fedakârlıkta bulunmağı ve Ada-Kale adasına ilişkin çekincesini geri almağı kabul etmektedir.

M. DİAMANDY, İsmet Paşa'nın bildirisini, memnunlukla senet saydığını söyledi.

Madde 20 ve 25.

Sir Horace RUMBOLD, İtalya ve Türk Temsilci Heyetlerinin görüş birliğiyle kabul etmiş oldukları, 20 nci maddenin metnini okudu; bundan başka, geçen oturumlardan birinde, ilke bakımından görüş birliğine varılmış bulunan, 25 nci madde metnini de bildirdi (Bakınız, *Ek A*).

İSMET PAŞA, Halife'nin hakları bakımından, Libya'nın, herhangi bir başka İslâm ülkesi ile aynı durumdan yararlanacağının bilinmesi gerektiğini söyledi.

M. MONTAGNA, bu görüşü tümüyle kabul etti.

İSMET PAŞA, bu sözleri senet sayarak, teklif olunan metni kabul etti.

Madde 35.

Sir Horace RUMBOLD, 35 nci maddeye ilişkin olarak, Fransız Temsilci Heyetinin daha önce bir çekince öne sürmüş olduğunu hatırlattı. İngiliz Temsilci Heyeti bu maddenin kaldırılmasını kabul etmeğe hazırdır.

İSMET PAŞA, bu maddenin çıkartılmasına karşı olmadığını söyledi.

Bu yolda karar verildi.

Madde 152.

Sir Horace RUMBOLD, 152 nci ve 153 ncü maddeler için, Yazı Komitesinin teklif ettiği metni Komiteye sundu (Bakınız, *Ek B*).

İSMET PAŞA, 152 nci maddenin, işgal dönemi boyunca, İstanbul'da özel kişilerin malları, hakları ve çıkarları ile ilgili olarak verilmiş kararlarla buyruklara ilişkin olduğunu belirtti. Devletin malları, hakları ve çıkarlarıyla ilgili olarak konulmuş hükümlerin hem Maliye Sorunları Komitesini, hem de, bir ölçüde, Siyasal Komiteyi ilgilendiren, ayrı bir düzenlemeye konu olmaları gerekir. Kaldı ki, söz konusu kararlar ve buyruklar, ayrıcalıklara [imtiyazlara, *concessions*] ve sözleşmelere (*contrats*) ilişkin kararları da kapsamaktadır. İstanbul Hükümetince yapılmış sözleşmeler (*contrats*) ve düzenlemeler, Üçüncü Komitenin geçen 31

Mayısta kabul ettiği 87 nci maddeye konu olduğundan, 152 nci maddenin yeni metninden "*ya da ... anlaşarak*" kelimelerinin çıkartılması gerekecektir.

Sir Horace RUMBOLD, Türk Temsilci Heyetince teklif edilen değişikliği kabul edemeyeceği kanısında olduğunu söyledi.

Bu sorunun hukukçulara gönderilmesi kararlaştırıldı.

Madde 156. ve 157.

153 ncü maddeye gelince, İSMET PAŞA, Yazı Komitesince teklif edilen bu madde metnini olduğu gibi kabul ettiğini bildirdi; İSMET PAŞA, bu metnin [Fransızcasında], "...hükümlerine halel vermeksizin..." kelimelerinden sonra sözü edilmekte olan genel affa ilişkin Bildiri'nin paragraf sayılarının konularak tamamlanmasının uygun düşeceğini sanmaktadır.

Bu yolda karar verildi.

Madde 159 bis. Vakıflar sorunu.

Sir Horace RUMBOLD, 156 ncı ve 157 nci maddelere ilişkin görüşmelerin henüz sona ermemiş olduğunu bildirdi. Bu görüşmelerin bir an önce bitirilmesini önemle istemekte olduğunu da söyledi.

Yerleşmeye ve yargı yetkisine ilişkin Sözleşme.

Sir Horace RUMBOLD, Yunanistan'daki vakıflar* sorununu incelemekle görevlendirilmiş uzmanların düzenledikleri, 4 Haziran 1923 tarihli bir raporu Komiteye sundu (Bakınız, *Ek C*). Sir Horace RUMBOLD, metni raporda bulunan bildiriyi, Konferansa Çağıran Devletler adına okudu.

İSMET PAŞA, bu bildiriyi senet sayarak, Türk Temsilci Heyetinin teklif etmiş olduğu ikinci 159 ncu (159 *bis*) maddenin çıkartılmasını kabul etti.

M. MONTAGNA, Oniki Ada'daki (*Dodécanèse*) vakıflara ilişkin ve metni Türk ve İtalyan uzmanlarınca görüş birliği içinde hazırlanmış, aşağıdaki bildiriyi okudu:

"İtalyan Temsilci Heyeti, Barış Andlaşmasının 15 nci maddesinin öngördüğü ve Türkiye'nin İtalya'dan yana, bütün haklarından ve sıfatlarından vazgeçmiş olduğu adalarda bulunan Müslüman vakıfların haklarını tanıdığını bildirir.

"Vakıflar, hukukça bağlı oldukları makamca yönetileceklerdir.

"Söz konusu vakıfların rejimi, önceden [peşin] ve adalete uygun bir zarar-giderim [tazminat] ödenmedikçe değiştirilemeyecektir.

"Müslüman din ve hayır kurumları, bu nitelikte başka özel kurumlar için güvence altına alınmış bütün kolaylıklardan yararlanacaklardır."

İSMET PAŞA, senet saydığı bu bildirinin metnini kabul etti.

Sir Horace RUMBOLD, Yunanistan'da ve Oniki Ada'da bulunan vakıflar sorununun çözüme bağlanmasını, İngiliz Temsilci Heyetinin büyük bir memnunlukla karşılamakta olduğunu söyledi; özellikle, İtalyan ve Yunan Hükümetlerinin bu konudaki tutumları, İngiliz Hükümetince Kıbrıs adasındaki vakıflara ilişkin olarak bugüne kadar izlenmiş ve gelecekte de izlenecek olan

* Fransızca metinde "vakoufs". (S.L.M.)

tutuma tamamiyle uymakta olduğundan, memnunluğu bir kat daha artmış bulunmaktadır. İngiliz Hükümeti, bu adadaki vakıfların haklarına ilişkin olarak geçmişte gösterdiği saygının aynını gelecekte de göstermeği sürdürmek niyetindedir.

İSMET PAŞA, bu konuşmayı senet saydı ve böyle bir bildiride bulunduğu için İngiliz Temsilci Heyetine teşekkür etti.

Yerleşmeye ve yargı yetkisine ilişkin Sözleşme.

Yeni tasarının 20 nci maddesi.

Sir Horace RUMBOLD, yeni yerleşme [ikamet] Sözleşmesinin 20 nci maddesinin, bu Sözleşmenin süresini saptayan birinci fıkrasının henüz tartışılmakta olduğunu söyledi. Sir Horace RUMBOLD, yedi yıllık süreyi kabul etmesi konusunda, Türk Temsilci Heyetine, bütün Müttefik Temsilci Heyetleri adına, daha önce yapmış bulunduğu çağrıyı yeniledi.

İSMET PAŞA, ortalama bir süre, başka bir deyimle, altı yıllık bir süre teklif etti.

Sir Horace RUMBOLD, Müttefik Temsilci Heyetlerinin daha önce katlandıkları ödünleri [tâvizleri] hatırlattı: Müttefik Temsilci Heyetleri ilkin on yıllık bir süre teklif ederken, sonraları isteklerini yedi yıla indirmişlerdi; bu da, kendi tekliflerinden çok, Türk teklifine yakın bir bağdaştırma çabasıdır.

İSMET PAŞA, çok uzun bir süre öngörmenin, Bağıtlı Devletlerden hiç birinin yararına olmayacağı kanısındadır. Genel durumda meydana gelebilecek değişiklikleri dikkate almak gerekir; Sözleşme için çok uzun bir süre öngörülecek olursa, söz konusu değişikliklere kendini uydurmak imkânsız olabilecektir.

Sir Horace RUMBOLD, yerleşme Sözleşmesinin, Kapitülasyon sisteminin yerini alan, yeni bir rejim kurduğuna göre, bu rejim için yeterli bir süre öngörmenin gerektiği görüşündedir.

General PELLÉ, yerleşme Sözleşmesinin, çok büyük özel çıkarları ilgilendirmekte olduğunu hatırlattı. Türkiye'de yerleşmiş Müttefik uyruklarının, çalışmalarını ya da işlerini sürdürebilmeleri için, önlerinde yeterince uzun bir süre göreceklerine güven duymaları gerekir; mesleklerini sürdürecekler midir, yoksa – Türkiye'deki çalışmalarına son verme kararını alırlarsa – işlerini tasfiye mi edeceklerdir? Buna karar vermek için gerekli zamana sahip olmalıdırlar.

İSMET PAŞA, yedi yıllık süreyi kabul etti.

Yargı yönetimine ilişkin bildiri.

Sir Horace RUMBOLD, alt-komiteye, yargı yönetimine ilişkin bir Bildiri tasarısı sundu (Bakınız *Ek D*). Sir Horace RUMBOLD, Çağıran Devletler Temsilcileriyle Türk Temsilci Heyetinin, teklif edilen metnin kabulünde görüş birliğine varmış olduğunu belirterek, bu konudaki görüşmelere katılmış Temsilciler arasında, söz almak isteyenlerin olup olmadığını sordu.

M. GREW, aşağıdaki bildiriyi okudu:

"Türk Temsilci Heyetinin yapmağa razı olduğunu belirttiği bildiri, öyle sanıyorum ki, ülkesindeki yabancı uyruklara ve ortaklıklara, yargı [adalet] yönetimi konusunda, başka ülkelerdeki en iyi ve en çağdaş sistemler altında yararlandıkları

temel hakları, Türkiye'nin sağlıyacak yetenekte olduğuna güven verme amacına yönelmiş bulunmaktadır. Türk Temsilci Heyetinin, bu özlenen sonucu elde etmek için, Türkiye'nin uygun düşeceğini sandığı tedbirlerden bir kaçını bu Bildiri'de açıklığa kavuşturmayı gerekli görmüş olmasından mutluluk duymaktayız.

"Genel nitelikte bir görüş öne sürmek isteyeceğim: Gerçekten önemli olan nokta, Türkiye'nin bütün yargı [adalet] sisteminin gelecekteki yönetiminde gösterilecek geniş görüşlülüktür.

"Ben, şuna inanıyorum ki, Bildiri'yi en geniş görüşlü bir tutumla yorumlamanın Türkiye'nin kendi çıkarlarına yararlı olacağını, ençok İsmet Paşa anlamış bulunmaktadır. Türkiye'nin ekonomik geleceği ve öteki ülkelerle dostça ilişkileri, başka herhangi bir sistemden çok, ülkesinde adaletin yönetimine bağlı olacaktır."

İSMET PAŞA, yargı yönetimi bakımından, Türkiye'nin egemenlik haklarının itiraz götürmediği kanısındadır. Türk Temsilci Heyetinin, bu konuda kendiliğinden yayınlayacağı Bildiri, Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetinin, Türkiye'de yargı örgütünde en iyi biçimde reform yapmağa ne ölçüde istekli olduğunu göstermektedir. Bu bakımdan, şunu da belirtmek gerekir ki, Türkiye, bir yabancı isteğe boyun eğmek ve bir yabancı kimseye Türk yargı yönetimine karışma hakkını vermek için bu çabalara girişmiş değildir. Türkiye'nin yapacağı bildiri, salt kendiliğinden bir davranıştır.

İSMET PAŞA, teklif olunan ve kendisinin de kabul ettiği metnin, Konferansa Çağıran Devletlerce kabul edilmiş bulunduğunu senet saymaktadır.

Sir Horace RUMBOLD, Bildiri'nin 3 ncü paragrafındaki "*hukuk danışmanları*" teriminin anlamını açıklığa kavuşturmanın yararlı olacağını sanmaktadır.

İSMET PAŞA, Türk Hükümetinin, hizmetine, en az dört hukuk danışmanı almak niyetinde olduğunu bildirdi.

Bu hukuk danışmanlarının göreve alınış şartları ve kendilerine verilecek maaş, Türk Hükümetiyle La Haye Divanı arasında görüş birliğiyle saptanacaktır.*

Sir Horace RUMBOLD, bu sözleri senet saydığını ve bunların tutanağa geçirileceğini söyledi.

Genel affa ilişkin Bildiri.

Sir Horace RUMBOLD, Komiteye, genel affa ilişkin Bildiri konusunda uzmanlarca hazırlanmış bir rapor sundu (Bakınız *Ek E*).

Paragraf 1. Sığınmış Ermenilerin dönüşü.

Sir Horace Rumbold, 1922 sonbaharında İstanbul'da çıkıp gitmiş çok sayıda Ermeni yararına, Türk Temsilci Heyetine daha önce yapmış olduğu çağrıyı yeniledi. Müttefik Temsilci Heyetleri, daha önceki görüşmeler sırasında, Türk Hükümetinin bu Ermenilerden yana bir davranış gösterme eğiliminde olduğu izlenimini almışlardı. Sir Horace RUMBOLD, Türk Temsilci Heyetine, bu soruna ilişkin görüşünün ne olduğunu sordu.

RIZA NUR BEY, genel affın, Türkiye'de oturmakta olan bütün Türk uyruk-

* Bu son cümle 1924 Türkçe çevirisine alınmamıştır. (S.L.M.)

larına tam bir genellik içinde uygulanmakta olduğu cevabını verdi. Müttefik Temsilci Heyetlerinin öne sürdükleri istek, yeni bir istektir; çünkü, bu istek, genel affı, şimdi Türkiye'de oturmayanlara yaymak sonucunu verecektir. Genel affın tam ve eksiksiz olması kararlaştırılmıştır; ancak, ülkeyi bırakıp gitmiş olan kimselerin dönüşü ve bu kimselerin genel aftan yararlanmak istemeleri konusunda, Türk Temsilci Heyeti, yalnız aşağıdaki bildiride bulunmayı kabul edebilir:

"Nüfus (halkların) mübadelesine ilişkin Sözleşmenin hükümleri yürürlükte kalmaktadır ve bu hükümler, işbu Bildiri ile yürürlükten kaldırılmış olmamaktadır. Bu Sözleşmenin dışında kalan kimselere gelince, Türk Hükümeti, her Hükümet gibi, karışıklık çıkarıcı unsurlara, devrimcilere (*révolutionnaires*), suikastçılara ve genel olarak, kötü unsurlara karşı, güvenlik tedbirleri alma hakkını saklı tutmaktadır.

"Kendi hallerinde yaşayan ve suçsuz kimselerle, ortalığı karıştırmayan kimseler, doğaldır ki, bu Bildiri'nin kapsamı dışında kalmaktadırlar."

M. RYAN, uzmanların, bu sorun üzerinde görüş birliğine varamamış olduklarını hatırlattı. Alt-komitede, Türk uzmanlarının dikkatleri, 1922 sonbaharında, İstanbul'dan panik içinde çıkıp gitmiş kimselerin durumlarına çekilmiştir. [Türk] uzmanların, genel affın, Türkiye'yi bırakıp gitmiş herkesin Türkiye'ye dönebilme hakkını da kapsadığı ilkesini tanımaları yönünde çaba gösterilmiştir. Müttefik uzmanları, Türk Hükümetinin, bir yandan, çok sayıda kimselerin Türkiye'ye dönüşlerini yasaklarken, öte yandan, gerçek bir genel af çıkartmış olduğunu savunamayacağını öne sürmüşlerdi; gerçekten, salt bu davranışıyla, çok sayıda bir kategori insanı, en sert cezalardan birine, sürekli sürgün cezasına, çarptırmış olacaktır. Türkiye, adlarıyla belirttiği 150 kişinin, ülkesine girmesini yasaklamak hakkını kendisine tanımakta olduğuna göre, başka hiç bir kimsenin Türkiye'ye dönüş yeteneğinden yoksun kalmaması gerekir. Bu sorun, uzmanlar arasında, uzun uzadıya tartışılmıştır; uzmanlar, bu sorunu raporlarında belirtmeden geçmeği kesinlikle olanaksız saymışlardır; yapılacak haksızlık, yalnız, doğrudan doğruya göz önünde tutulan kimseleri değil, bütün bu sığınanlara [mültecilere] kucak açarak Türkiye'nin komşusu ülkelere de bulaşacağından, bir kat daha ağır olan bu duruma, uzmanlar, Komitenin dikkatini çekmeği zorunlu görmektedirler. Son olarak, şunu da belirtmek gerekir ki, Türk Hükümeti, bu kimselerin dönüşünü yasaklamakla, bunları, son derece sert bir kanunun – Bırakılmış Mallar [Emval-i Metruke] Kanununun – uygulanmasıyla karşı karşıya koymaktadır.

Uzmanlar, Türk Temsilci Heyetinin dikkatini çok ciddî olarak bu soruna çekmeği ödev bilmişlerdir: Özellikle Ermeniler göz önünde tutulmaktadır; çünkü, nüfus (halkların) mübadelesi Sözleşmesinin hükümleri uyarınca, İstanbul Rumlarının yurtlarına dönme hakları açıkça tanınmış bulunmaktadır; İstanbul'da oturmayan Rumlara gelince, bunlardan çoğu, Türkiye'den çıkıp gitmiştir; ötekiler de, Türkiye'den çıkıp gitmekle yükümlü tutulmuşlardır; şu var ki, onların mallarının tasfiyesi, özel yollarla güvence altına alınmıştır. Böyle olunca, Müttefik uzmanlarının istedikleri açıklığa kavuşturma yüzünden, nüfus (halkların) mübadelesi Sözleşmesine en küçük bir halel getirmek söz konusu değildir; ancak, bu Sözleşmenin ilgilenmediği kimselerin durumu söz konusudur.

İSMET PAŞA, Rıza Nur Bey'in az önce okumuş olduğu bildirinin, Müttefik Temsilci Heyetlerinin isteğini tümüyle karşılamış olması gerektiği kanısındadır. Ortalığı karıştırmayan kimseler Türkiye'ye serbestçe dönebileceklerdir; bir ülkenin, ortalığı karıştıranları ve karışıklık unsurlarını cezalandırmak için olağanlıkla elinde bulundurduğu davranış yollarından vazgeçmesi mümkün değildir; bu bakımdan, herhangi bir başka Hükümet gibi, Türkiye de, gelecek için yükümler altına girmeği kabul edemez. Türk Hükümeti, ülkesindeki soylarda [ırklarda] savaşın yaratmış olduğu tutkuları yatıştırmak için elinden gelen her çabayı harcamağa hazırdır; bu sonucu elde etmenin en iyi yolu, bu sorunları uluslararası tartışmalar dışında tutmak ve yalnız Türk Hükümetinin yetkisi içinde kalmaları gereken sorunları, uygun düşeceği üzere, Türk Hükümetinin kararına bırakmaktır. Ne olursa olsun, Türk Hükümeti, ortalığı karıştırıcılara karşı kendisini savunma olanağından, kendisini, kendi isteğiyle yoksun bırakamaz.

General PELLÉ, kendi hallerinde yaşayan, kurulu düzende karışıklıklar çıkartmaya kalkışmayan kimselerin Türkiye'ye dönüşlerine karşı çıkmayacağı konusunda, İsmet Paşa'nın söylemiş olduğu sözleri senet saymaktadır. Bununla birlikte, General PELLÉ, bu konuda birtakım noktaların açıklığa kavuşturulması gerektiği kanısındadır. Müttefik Devletler, 1922 sonbaharında, korkuya kapılarak, Türkiye'den çıkıp gitmiş olan çok sayıda kimsenin ne olacağından kaygı duymakta, Türk Hükümetinin – bireysel kural-dışılıklar [istisnalar] bir yana – bunları, Türkiye'ye dönüş hakkından, yoksun bırakmak niyetinde olup olmadığını kendi kendilerine sorup durmaktadırlar. Hiç şüphesiz, bir mahkeme hükmü ya da olağanüstü bir yönetim kararı olmaksızın, bir bireyler topluluğuna, yurtlarına dönmelerini yasaklamak, kamu hukukunda tehlikeli bir yenilik olacaktır. Bu nedenledir ki, Türkiye'de şimdi oturmakta olan, ya da oturmuş olup da oraya dönme isteğinde bulunan bütün Türk uyruklarına genel af Bildirisinin, özü bakımından, uygulanacağını, Bildiri'de 1 nci paragrafın açıkça öngörmesi gerekli olacaktır; kural-dışılıklar yalnız bireysel olmalı ve ancak Türk Hükümetinin kendilerine karşı güvensizlik göstermek ve kuşku duymak bakımından haklı nedenleri olacağı kimselere uygulanmalıdır. Bu bireysel durumlar bir yana bırakılınca, Bildiri, geçmişin yok sayıldığını ve bütün Türk uyruklarının, hiç bir kural-dışılık olmaksızın, yurtlarına dönüş bakımından serbest olduklarını ortaya koymalıdır. Bununla birlikte, kamu düzenini bozacak nitelikte eylemlere girişecek kimselere karşı, Türk Hükümetinin, uygun göreceği tedbirleri ileride alma hakkını tümüyle saklı tuttuğu da kararlaştırılmış olmalıdır.

M. VENİSELOS, uzmanlar alt-komitesinde, Rıza Nur Bey'le yaptığı konuşmalardan, böyle bir sorunun İstanbul Rumları için söz konusu olmadığının anlaşılmış bulunduğunu söyledi; İstanbul Rumları, nüfus (halkların) mübadelesi Sözleşmesinin özel bir hükmüne konu olmaktadırlar; İstanbul'da 30 Ekim 1918 tarihinden önce oturmakta olan bu kentin Rumları, İstanbul'dan ayrılmış bulunmaktaysalar, bu Sözleşmenin 2 nci maddesindeki hükümler uyarınca, bu kente, Sözleşmenin 16 ncı maddesinde de belirtildiği üzere, serbestçe dönebileceklerdir. Öte yandan, Rıza Nur Bey, genel af dışında bırakılmış olan 150 kişiden hepsinin de Müslümanlar olacağı konusunda M. VENİSELOS'a güvence [teminat] vermiştir. M. VENİSELOS,

bu durumda, genel affa ilişkin olarak, Yunan Temsilci Heyetini ilgilendiren bütün sorunları çözüme bağlanmış saydığı için, uzmanların görüşmelerine katılmağa son vermiştir. M. VENİSELOS, Yunan ve Türk Temsilci Heyetleri arasında varılan anlaşmayı doğrulamak üzere, aşağıdaki bildiriyi okudu:

"Yunan Temsilci Heyeti, son aylar içinde İstanbul'dan ayrılmış Rumlarla, İstanbul'dan geçici olarak uzaklaştırılmış bulunan Rumların İstanbul'a dönüşlerine ilişkin olarak, Türk Temsilci Heyetinin bir çok kez yaptığı ve bu Rumların Türkiye ile Yunanistan arasında imzalanmış nüfus (halkların) mübadelesi Sözleşmesinin 16 ncı maddesi uyarınca, bütün mülkiyet haklarıyla bütün öteki haklarından yararlanarak, oturabilecekleri konusundaki bildiriyi memnunlukla karşılamaktadır.

"Yunan Temsilci Heyeti, Türk Temsilci Heyetinin bu bildirisini yeniden senet sayar ve İstanbul'a dönmek isteyecek Rumlara, bu bakımdan bütün yasal kolaylıkların gösterilmesi için, Türk makamlarına yönergeler [tâlimat] verileceğine inanç duyduğunu bildirir.

"Yunan Temsilci Heyeti, Türk Temsilci Heyetince, genel af dışı bırakılacak 150 kişilik çizelgeye hiç bir Rumun konulmayacağı yolunda Türk Temsilci Heyetinin yaptığı bildiriyi de senet sayar."

M. VENİSELOS, açıklığa kavuşturduğu noktalar üzerinde, Türk Temsilci Heyetinin de aynı görüşte olup olmadığını bilmek istediğini söyledi.

İSMET PAŞA, Yunan bildirisinin, halkı özellikle mutsuzluk içinde bulunan Batı Trakya'dan söz etmemekte olduğunu belirtti.

M. VENİSELOS, Batı Trakya Müslümanlarının Yunan makamlarının iyi niyetli davranışlarından, en tam bir karşılıklı olma [mütekabiliyet] düzeyinde yararlanacaklarını bildirmeğe hazır olduğunu söyledi. Nasıl olursa olsun, ülkeden ayrılmış bulunanlar, oraya serbestçe dönmeğe hakları olacaktır. Son zamanlarda, bunlar arasında az sayıda kimselere karşı askerlik gerekleri yüzünden, birtakım tedbirler alınması zorunlu olmuşsa, Yunan Temsilci Heyeti bundan üzüntü duyduğunu bildirir; şu var ki, barış yapılır yapılmaz, Batı Trakya'dan uzaklaştırılmış olan Müslümanların, yurtlarına dönme hakları olacaktır. M. VENİSELOS, Müslümanların yararlanacakları işlemin, herhalde, en tam bir karşılıklı olma ilkesine dayanacağına, Türk Temsilci Heyetinin inanmasını istemektedir.

İSMET PAŞA, Türk Hükümetinin, nüfus (halkların) mübadelesi Sözleşmesine ilişkin bütün tedbirlere saygı göstereceğini, bir çok kez, bildirmiş olduğunu hatırlattı. Bu nokta üzerinde, Yunan Temsilci Heyeti ile Türk Temsilci Heyeti arasında görüş ayrılığı söz konusu olamaz.

Bununla birlikte, Türk Temsilci Heyeti, genel af konusuna, Türkiye'ye giriş sorununu karıştırmanın mümkün olmadığı kanısındadır. Türk Hükümetinin, kamu düzenini ve asayişi korumak ve karışıklık çıkarıcı unsurlara karşı güvenliğini sağlamak için gerekli tedbirleri almağa hakkı olduğu, hiç şüphe götürmez. Kendi hallerinde, ortalığı karıştırmaksızın yaşayan kimselerin korkuya kapılmasına hiç bir zaman yer yoktur; ancak, Türk Hükümeti, bu bakımdan, yeni hiç bir yüküm altına da giremez.

M. VENİSELOS, Türk Temsilci Heyetinden, 30 Ekim 1918 den önce İstanbul'da

oturmakta olup da, Türkiye'ye dönme ve orada mallarını diledikleri gibi kullanma hakları hiç bir sınırlama görmemesi gereken Rumlara ilişkin olarak, nüfus (halkların) mübadelesi Sözleşmesinde saptanmış bir durum üzerinde kendisiyle görüş birliğinde olduğunu açıkça belirtmesini istedi.

İSMET PAŞA, Sözleşmeye saygı gösterileceğini bildirme konusunda, ilke bakımından, görüş birliğinde olduğunu doğruladı. Bununla birlikte, özel durumlar ortaya çıkacak olursa, ilgili her iki Hükümetin, daha önce anlaşmaya varmaları uygun olacaktır.

M. VENİSELOS, öne sürdüğü görüşlerin, kesin olarak, söz konusu Sözleşmenin kapsamını genişletmeğe yönelmemiş olduğunu belirtti; bu görüşlerin amacı, yalnız Sözleşme hükümlerinin – bunların yürürlüğe konulmalarına sonradan hiç bir şeyin engel olmaması için – verilmesi uygun olacak yorum üzerinde görüş birliğine varılmış olduğunu saptamaktan başka bir şey değildir. M. VENİSELOS, İsmet Paşa ile yapacağı görüşmelerde, bu nokta üzerinde tam bir anlaşmaya varılacağından şüphe etmemektedir.

İSMET PAŞA, bu sorunu M. Veniselos ile incelemeği kabul etmektedir; yeni bir sözleşme yapmak değil, daha önce imzalanmış bir sözleşmeyi uygulamak söz konusudur.

M. MONTAGNA, özellikle 19 Mayıs oturumunda öne sürmüş olduğu görüşlere de uygun düştükleri için, M. Ryan ile General Pellé'nin sözlerine memnunlukla katıldığını söyledi.

İSMET PAŞA, Türkiye'den kütle halinde ayrılmış olan kimselerin dönüşlerinin, her zaman, Türkiye'nin, güvenliğine ve kamu düzenine saygının sağlanması için gerekli bütün tedbirleri alma hakkıyla karşılaştırılarak, göz önünde tutulması gerekeceğini, yeterince belirtmiş bulunduğu kanısındadır. Böyle olunca, Türk Temsilci Heyeti, Hükümetinin davranışını sınırlayabilecek hiç bir yüküm altına giremeyecektir; Türk Temsilci Heyeti, mümkün olduğu kadar geniş bir görüşle uygulanacak olan, tam ve eksiksiz genel affın, Türk ülkesinde oturan çeşitli ulusal topluluklar arasında duyguların yatışmasını kolaylaştıracağı görüşündedir.

Sir Horace RUMBOLD, Müttefik Temsilci Heyetlerinin, bozguncu unsurları ortadan kaldırmak konusunda Türk Hükümetinin hakkını hiç bir tartışma konusu yapmadıklarını belirtti. Bununla birlikte, ortalığı karıştırmayan kimselerin Türkiye'ye dönüşlerinin hangi şartlar altında gerçekleşeceğini ve, özellikle, onlara dönme izni vermek için, kendilerinden ne gibi kanıtlar isteneceğini açıklığa kavuşturmak uygun olur.

İSMET PAŞA, bu kanıtların, her zamanki usul uyarınca öne sürüleceği cevabını verdi. Bunlar, yurttaşlarla Hükümetlerini ilgilendiren sorunlardır; bu sorunlar, Konferansın yetkisi içinde değildir. Şüphesiz, ortalığı karıştırmadan yaşayan kimseler, Türkiye'ye dönmekte hiç bir güçlükle karşılaşmayacaklardır; şu var ki, Türk Hükümeti, Türk ülkesinden ayrılmış kimselerin kütle halinde dönüşüne ilişkin olarak, hiç bir yüküm altına girmeyecektir.

Sir Horace RUMBOLD, bu kimselerin çeşitli ülkelere dağılmış bulunduklarını ve niyetlerinin suçsuzluğunu ispatlamanın, onlar için, güç olacağını belirtti. Bunu sağlamak bakımından, yazılı bir bildiride bulunmak yeterli olacak mıdır?

İSMET PAŞA, burada, bu dönüşün yol ve yöntemlerini saptamağa kalkışmanın uygun olmayacağını düşünmektedir. Yapmış olduğu bildiri, yeterlidir.

General PELLÉ, son iki ya da üç yıl içinde, çeşitli dönemlerde, Türkiye'den ayrılmış 100.000 e yakın sayıda Ermeniye, Suriye'nin kucak açmış olduğunu belirtti; genel af, onlara da uygulanacak mıdır ve onların Türkiye'ye dönme hakları olacak mıdır? Şüphe yok ki, bu Ermeniler, ileride, Türk Hükümetinin kendilerini şüpheli saymasını haklı gösterecek eylemlere girişirlerse, Türk Hükümetinin, kamu hukukuna uygun olarak, bunlara karşı gerekli bireysel tedbirler alma hakkı olacaktır.

İSMET PAŞA, görüşünü değiştirmemiş olduğunu söyledi; bir kaç Ermeni kalkıp Türkiye'ye gelirse, genel af yüzünden, bunlar kovuşturulmayacaklardır; şu var ki, yüz bin Ermeninin dönmesine izin verilmesi isteği, sorunun görünüşünü bambaşka bir biçime sokar; bu biçimiyle, söz konusu sorun, Devletin güvenliğini doğrudan doğruya ilgilendirir. Böyle olduğu için, İSMET PAŞA, Türkiye'den ayrılmış olan kimselerin, Türkiye'ye kütle halinde dönüşleri sorununu incelemek istememektedir.

General PELLÉ, bütün ülkelerde, hiç kimsenin, önceden suçlu sayılmayacağını, suçluluğun ispatlanması gerekeceğinin kabul edilmiş olduğunu belirtti. Kendilerine karşı hiç bir [suçluluk] kanıtı öne sürülememiş olan bütün bu kimselerin, Türkiye'ye dönebileceklerini, ya da bunların hepsinin suçlu sayıldıklarını, Türk Temsilci Heyetinin söylemesi uygun olur.

Sir Horace RUMBOLD, General Pellé'nin ortaya koyduğu sorunun çok büyük bir kapsamı olduğu kanısındadır ve kendisi, Fransız Temsilci Heyetinin sunduğu görüşleri desteklemektedir. Konferansda, bir Ermeni Ulusal Yurdu (*Foyer national arménien*) yaratılmasına ilişkin sorunun tartışılması sırasında, Türk Temsilci Heyeti, Ermenilere Türkiye'de kötü davranılmayacağını ve yurtlarına döneceklerini resmen bildirmişti. Oysa, binlerce Ermeni, komşu ülkelere dağılmış bulunmaktadır. Bunların yurtlarına dönmelerine izin verilip verilemeyeceğini bilmek gereklidir.

İSMET PAŞA, bu konuda hiç bir yüküm altına giremeyeceğini söyledi.

Sir Horace RUMBOLD, Türk Temsilci Heyetinin, Türkiye'den ayrılmış Ermenilerin yurtlarına geri dönmeleri umudunu beslemelerine elverişli olmayan tutumunun ağırlığını belirtti.

İSMET PAŞA, Türk Hükümeti için, ülkesinin güvenliğini savunma konusunda davranış özgürlüğünü sınırlayacak bir yüküm altına girmenin mümkün olmadığını yeniden söyledi. İSMET PAŞA, Türk hükümetinin yatıştırma çabalarının başarıyla sonuçlanacağına büyük inanç duymaktadır. Kaldı ki, ülkenin çeşitli unsurları, böyle bir yakınlaşma için şimdiden çaba harcamaktadırlar.

İSMET PAŞA, Türkiye'den ayrılmış kimselerin kütle halinde dönüşleri konusunda bir yüküm altına girmemekte direndiğini bildirdi.

Sir Horace RUMBOLD, bu konuda Türk Temsilci Heyetinin tutumundan, çok büyük bir üzüntüyle, hayrete düştüğünü söyledi; çünkü, kural-dışı bir kaç kişi bir yara bırakılırsa, söz konusu olan Ermeniler ne bir karışıklık unsuru, ne de Türkiye için bir tehlikedir.

Askerî suçlar için genel af.

M. VENİSELOS, genel affın, askerî suçları da kapsamına alması konusundaki çekincelerden [ihtirazî kayıtlarından] vazgeçmemiş olduğunu söyledi.

M. MONTAGNA, kendisinin bu konuya karışmasının, bu Konferansda daha önceki örneklerle ve bu sorunla ilgili olarak kendisinin gösterdiği tutumla haklı bulunacağı kanısındadır. M. MONTAGNA, başka vesilelerle bu konu üzerinde yapmış olduğu konuşmalara bağlı kalmakta ve bu sorunun bir alt-komiteye gönderilmesini teklif etmektedir; bir anlaşmaya varma yolu bulunursa, M. MONTAGNA barışın yapılmasına engel olacak bir davranış göstermeyecektir. İki kötülükten – genel affı askerî suçlara uygulamamanın doğuracağı kötülük, ya da, barışın yapılamaması sonucunu verecek kötülükten – şüphe yok ki, enaz kötüsünü seçmek uygun olacaktır. Alt-komitenin, Müttefik Devletlerin görüşüne aykırı bir teklifte bulunması durumunda, M. MONTAGNA, Yunan Hükümetini bir bağışlama ve yatıştırma duygusundan esinlenir görmek isteyen Müttefik Temsilci Heyetlerinin sık sık belirtmiş oldukları görüşleri göz önünde tutması dileğini, M. Veniselos'a iletecektir.

M. VENİSELOS, Yunan Hükümetinin, öteki Hükümetler kadar, insanlık ödevlerini yerine getirmiş olduğunu söyledi; çünkü, Yunan Hükümeti, daha önce, siyasal suçları bağışlamış bulunmaktadır. Yunan Temsilci Heyeti, genel affı, askerî suçlar dışında, bütün kapsamıyla kabul etmektedir; askerî suçlar konusunda, kovuşturulmakta olan suçlar için adaletin yolundan kalmamasını istemektedir. Gerçekte, kendi hesabına para geçirmekten sanık subaylarla, Anadolu seferi sırasında işledikleri ağır savsaklamalardan sorumlu tutulan başka bir kaç subaya karşı yürütülen dört ya da beş kovuşturma söz konusudur.

M. RYAN, M. Veniselos'un öne sürdüğü kanıtların güçlü olduğunu kabul etmektedir. Nasıl ki, Türk Hükümeti, 150 kişinin genel af dışı bırakılmasını istediği zaman, bu istek yerine getirilmişse, Yunan Hükümetinin, bağışlanacak eylemlere askerî suçların katılmamasını öngören isteğini de yerine getirmek gerekir. M. RYAN, aşağıdaki metnin kabul olunmasını teklif etmektedir:

"Şurası kararlaştırılmıştır ki, genel affa ilişkin Bildiri'nin 1 nci paragrafı, Yunan ordusuna mensup bulunan ya da mensup bulunmuş olan, Yunan [Rum] soyundan kimseleri, Yunanistan ve Türkiye arasındaki savaşta askerlik görevlerini savsaklamak niteliğinde olan eylemleri yüzünden, Yunan Hükümetinin kovuşturmada bulunmak hakkına hiç bir bakımdan halel vermez."

M. RYAN, bu metnin, daha önce öngörülmüş olan protokol biçiminde özel bir ek'e konu olabileceğini, ya da bu protokol içine alınabileceğini düşünmektedir.

M. VENİSELOS, bu teklife katıldığını söyledi. Bu hükmün, İslâm dininden Yunan uyruklarını hiç bir bakımdan ilgilendirmeyeceğini iyice belirtmek üzere, M. VENİSELOS, metnin şu yolda değiştirilmesini de kabul etmektedir: "*Yunan [Rum] soyundan kimseleri ... kovuşturmada bulunmak*" yerine, "*Müslümanlar dışında, Yunan [Rum] kökenli uyruklarını ... kovuşturmada bulunmak*" denilecektir.

RIZA NUR BEY, M. Veniselos'un sözlerini senet sayarak, M. Ryan'ın sunduğu ve M. Veniselos'un değiştirdiği teklifi kabul etti.

Sir Horace RUMBOLD'un teklifi üzerine, bu metnin Yazı Komitesince incelenmesi ve metne kesin bir biçim verilmesi kararlaştırıldı.

Paragraf 3 bis.

RIZA NUR BEY, Türk Temsilci Heyetinin, ikinci 3 ncü (3 *bis*) paragraf için teklif edilen metni kabul ettiğini bildirdi. Bununla birlikte, Türk Temsilci Heyeti, Müttefik kuvvetlerinin İstanbul'da hâlâ tutuklu bulundurdukları birkaç Türk uyruğunu bağışlamalarını da istemektedir.

M. RYAN, İngiliz, Fransız ve İtalyan Temsilci Heyetlerinden her birinin, kendi Hükümlerine, ağır suçlar yüzünden hüküm giymiş az sayıda Türklerin durumunu, bağışlayıcı bir tutumla inceleyerek, hafifletici nedenler olması ve suçluların doğdukları topraklardan uzak bulunmaları yüzünden cezanın ağırlaştığını göz önünde tutarak, bunları, söz konusu Hükümetlerin kendiliklerinden çıkaracakları bir bağışlayıcı davranıştan [özel aftan] yararlandırmalarına yer olup olmadığını kararlaştırmalarını salık vermeğe hazır olduklarını söyledi.

Çağıran Devletlerin Temsilcileri için, bu konuda kesin bir yüküm altına girmek mümkün değildir; çünkü, Müttefik askerî makamları, bu konuda haklarını saklı tutmağa büyük bir önem vermektedirler; şu var ki, Çağıran Devletlerin Temsilcileri, vermekte oldukları güvencelerin [teminatın], Türk Temsilci Heyetini memnun bırakması gerekeceğini düşünmektedirler. Kaldı ki, birkaç kişinin, ne de olsa, çok ağır durumları söz konusudur.

M. MONTAGNA, M. Ryan'ın sözlerine katıldığını söyledi.

General PELLÉ de, bu sözleri desteklemektedir. Fransız Hükümeti en geniş ölçüde iyi niyet göstermek isteğindedir; öyle görünüyor ki, Fransız makamlarınca tutuklanmış bulunan kimseler arasında, özel işlem görmesi gerekecek hiç bir ağır suçlu yoktur; belki de bu suçluların hepsi için özel af çıkartılması da mümkün olabilecektir.

RIZA NUR BEY, bu bildirileri senet saydığını söyledi. RIZA NUR BEY, Türk Temsilci Heyetinin, ikinci 3 ncü (3 *bis*) paragraf konusunda öne sürmüş olduğu çekinceyi [ihtirazî kaydı], hüküm giymiş bütün Türklerin bağışlanacağı umuduyla, kaldırmaktadır; genel yatışmayı sağlamak için, bir bağışlama tedbiri zorunlu görünmektedir.

M. GUARİGLİA, ikinci 3 ncü (3 *bis*) paragrafın ilk parçasının, Türkiye ile Andlaşmaya imza koymuş öteki Devletler arasında tam bir karşılıklı işlem [mütekabiliyet] öngörürken, paragrafın ikinci parçasının, âdî suçlara ilişkin olarak bağışlanmaktan yararlanma hakkının yalnız Türk uyruklarına tanındığını belirtti. Bu konuda karşılıklı işlem görme ilkesi, işgal edilmiş topraklar dışında işlenmiş âdî suçlar yüzünden Türk makamlarınca cezalandırılmış olan Müttefik uyruklarının da, bağışlama tedbirlerinden yararlanmalarını gerektirmektedir.

MÜNİR BEY, ikinci 3 ncü (3 *bis*) paragrafın, tam anlamında karşılıklı işlem görmeyi hüküm altına almamış olduğunu söyledi. Karşılıklı işlem görebilmek için, Müttefiklerin ülkesinde âdî suçlar yüzünden hüküm giymiş Türk uyruklarının da bağışlanmış olmaları gerekecekti.

M. GUARİGLİA, Müttefik Temsilci heyetlerinin yapmış oldukları bildiriye

benzeyen ve Türkiye'nin, bağışlama tedbirlerinden yararlanabilecek Müttefik uyruklarının durumlarını iyi niyetli bir tutumla incelemeğe hazır olduğunu bildiren bir bildiriyle yetinebileceğini söyledi.

RIZA NUR BEY, İtalyan Temsilci Heyetinin isteğinin, ikinci 3 ncü (3 *bis*) paragraftakilere hiç de benzetilemeyecek olaylarla ilgili bulunduğunu düşünmektedir.

M. GUARİGLİA, düşünceleri yatıştırmak için bağışlama gerektiğini hatırlattı; İtalyan Hükümeti bu ilkeden esinlenmekten geri kalmamış ve, daha geçenlerde, Türk Hükümetinin isteği üzerine, İtalyan Somali'sinde tutuklanmış bir Türkün durumunu iyi niyetli bir tutumla incelemeği kabul ederek, bunun bir kanıtını vermiştir. M. GUARİGLİA – bu sorun siyasal bir nitelikte olmadığına göre – bunun, Yazı Komitesince görüşülmesini teklif etti.

RIZA NUR BEY, bu teklifi kabul etti.

Öte yandan, genel affa ilişkin Bildiri ile Andlaşma tasarısının 160 ncı maddesine eklenmiş Bildirinin tek bir belge biçimine sokulabilmesi olanağını incelemekle, Yazı Komitesinin görevlendirilmesi kararlaştırıldı.

Konferans çalışmalarının durumu.

Sir Horace RUMBOLD, Birinci Komitenin, hafta sonunda önce yapılacak ve sonuncu olarak oturumunda, işlerini bitireceği umudunu açıkladı.

General PELLÉ, ödemenin hangi parayla yapılacağı sorunu konusunda Hükümetlerden yönerge [tâlimat] istenmiş olduğunu söyledi; bunun dışında, İkinci Komiteye, onarımlara ilişkin maddenin, ayrılmış topraklarındaki Hazine-i Hassa mallarına ilişkin 65 nci maddenin ve Müttefik makamlarınca İstanbul'da alınmış kararlara ilişkin 70 nci maddenin metinlerini kararlaştırmak işleri kalmaktadır.

Bu sorunlar, bir oturumda çözüme bağlanabilir görünmektedir.

M. MONTAGNA, kendisine sunulmuş sorunların bir çoğunu çözüme bağlamış bulunan Üçüncü Komitenin de, çalışmalarını bir oturumda bitirebileceği kanısında olduğunu söyledi.

Oturuma saat 18.50 de son verildi.

(11) SAYILI TUTANAĞA EKLER

EK A.

BİRİNCİ KOMİTE

ANDLAŞMA TASARISININ 20 NCİ VE 25 NCİ MADDELERİNİN METNİ

Madde 20

Türkiye, 25 nci madde hükümlerine halel gelmemek şartıyla, 18 Ekim 1912 tarihli Lausanne Andlaşması ve Andlaşmaya ilişkin senetler [belgeler] uyarınca, Libya'da yararlanmakta olduğu, ne nitelikte olursa olsun, bütün haklarına ve ayrıcalıklarına kesin olarak son verilmiş olduğunu kabul ettiğini bildirir.

Madde 25

Türk ülkesinin dışında, işbu Andlaşmayı imzalayan öteki Devletlerin egemenlikleri ya da koruyuculuğu (*protectorat*) altında bulunan ülkelerin uyrukları ile Türkiye'den ayrılmış ülkelerin uyrukları üzerinde, Türk Hükümeti ya da Türk Makamlarınca, siyasal, yasamaya ya da yönetime ilişkin herhangi bir nedenle olursa olsun, hiç bir güç ya da yetki kullanılmayacaktır.

Şurası kararlaştırılmıştır ki [işbu Andlaşma], Müslüman dinsel makamların ruhanî ayrıcalıklarına halel vermez.

EK B.

BİRİNCİ KOMİTE

YAZI KOMİTESİNCE 152 NCİ VE 153 NCÜ MADDELER İÇİN TEKLİF OLUNAN METİN

Madde 152.

Bağıtlı Yüksek Taraflar arasında kararlaştırılmış aykırı hükümler dışında 30 Ekim 1918 tarihinden başlayarak işbu Andlaşmanın yürürlüğe girişine kadar İstanbul'u işgal eden Devletlerin makamlarınca ya da bu makamlarla görüş birliği içinde, kendi uyruklarıyla yabancıların ya da Türk uyruklarının malları, hakları ve çıkarları, ve bu kimselerin Türkiye makamlarıyla ilişkileri konusunda verilmiş kararlar ya da buyruklar [emirler] geçerli sayılacak ve bu kararlarla buyruklar yüzünden, bu Devletlere ya da onların makamlarına karşı hiç bir istemde bulunulamayacaktır.

Yukarıda sözü edilen kararlar ya da buyruklar yüzünden uğranılan bir zarardan doğan bütün öteki istemler, Hakemlik Karma Mahkemesine sunulacaktır.

Madde 153.

(*Genel af*) ... hükümlerine halel gelmemek şartıyla, yargı konularında, 30 Ekim 1918 tarihinden başlıyarak işbu Andlaşmanın yürürlüğe girişine kadar, İstanbul'u işgal eden Devletlerin yargıçları, mahkemeleri ya da makamlarınca olduğu gibi, 8 Aralık 1921 tarihinde kurulmuş Karma Yargı Komisyonunca da Türkiye'de verilmiş olan kararlar ve buyruklar geçerli sayılacaktır.

Bununla birlikte, bir askerî mahkeme ya da bir kolluk [polis] mahkemesince, hukuk işlerinde, verilmiş bir hüküm yüzünden, bir özel kişinin, başkasının yararına uğramış olduğu bir zararın onarılması için bir istemde bulunması durumunda, işbu istem Hakemlik Karma Mahkemesine götürülecek ve bu Mahkeme, gerekli görürse, bir zarar-giderimde [tazminatta] bulunulmasını, üstelik olduğu gibi eski duruma getirmeyi (*restitution*) zorunlu kılabilecektir.

EK C.

BİRİNCİ KOMİTE

4 Haziran 1923

Türk karşı-tasarısının ikinci 159 ncu (159 *bis*) maddesinde göz önünde tutulan, Yunanistan'daki vakıflar* sorununu incelemekle görevlendirilmiş uzmanlar, Birinci Komitenin oturumunda, Konferansa Çağıran Devletlerce, Yunanistan ve Türkiye temsilcilerinin katılmağa hazır oldukları aşağıdaki bildirinin yapılmasının yerinde olacağını düşünmekte görüş birliğine varmışlardır:

"Konferansa Çağıran Devletlerin Temsilcileri, Yunan ülkesinde bulunan Müslüman vakıflarının haklarına saygı gösterilmesini sağlayacak bir maddenin Barış Andlaşmasına konulması yolunda Türk Temsilci Heyetinin öne sürdüğü teklifi öğrenmiş olduklarından, öte yandan da, Yazı Komitesinin 15 Mayıs tarihli notunda belirtilen görüşlerle, Birinci Komitenin 11 ve 19 Mayıs 1923 tarihli oturumlarında M. Veniselos'un bu konudaki açıklamalarını öğrenmiş bulunduklarından, bu son açıklamaların, Yunan Hükümetine göre, Yunanistan'daki vakıfların haklarına tam ve eksiksiz saygı gösterilmesi [yükümünün], Yunanistan, Fransa, İngiltere, İtalya ve Japonya arasında 10 Ağustos 1920 de imzalanmış Andlaşmanın 14 ncü maddesinden doğar sayıldığını ortaya koymuş olduğu kanısındadırlar. Konferansa Çağıran Devletler Temsilcileri de, kendi bakımlarından, Andlaşmanın 14 ncü maddesini, "tam tamına ve bütün kolaylıklar" kelimeleriyle, Türk Temsilci Heyetince öngörülen, vakıfların haklarına saygı gösterilmesini kapsadığı yolunda yorumladıklarını bildirirler. Bu Andlaşma Yunanistan'ca daha önce onaylanmış bulunduğundan ve öteki imzacı Devletlerce de, kendileriyle Türkiye arasında barış yapılır yapılmaz – bu Andlaşmanın birtakım başka maddelerini yeni ülkesel duruma uydurmak üzere yapılacak anlaşmalar saklı kalmak üzere – bu yolda özel bir madde konulması isteğinden vazgeçmesini Türk Temsilci Heyetinden rica ederler."

* Fransızca metinde "vakoufs". (S.L.M.)

EK D.

BİRİNCİ KOMİTE

YARGI YÖNETİMİNE İLİŞKİN BİLDİRİ TASARISI

4 Haziran 1923

1. Türk Temsilci Heyeti, Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetinin, yabancılara Türk mahkemelerinde iyi bir adalet sağlamağı her bakımdan güvence altına almağa ve egemenliğini tümüyle kullanarak, hiç bir yabancı karışımı [müdahalesi] olmaksızın bu adaletin yerine getirilmesine göz kulak olmağa yetenekli bulunduğunu daha önce belirtmek fırsatını bulmuştu. Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti, göreneklerde ve uygarlıktaki gelişmenin haklı göstereceği bütün reformları gerçekleştirmek için araştırma ve incelemelere girişmeğe de aynı ölçüde hazırdır.

2. Böyle bir düşünceyle, Türk Temsilci Heyeti, aşağıdaki Bildiride bulunmağı gerekli görür:

3. Türk Hükümeti, beş yıldan az olmamak üzere gerekli göreceği bir süre için, hizmetine derhal Avrupalı hukuk danışmanları almak niyetindedir; bu danışmanları, Türk Hükümeti, 1914-1918 Savaşına katılmamış ülkelerin uyrukları olan hukukçular arasından Milletlerarası Daimî Adalet Divanınca düzenlenmiş bir çizelgeden seçecek ve bunlar Türk memurları [statüsünde] olacaklardır.

4. Bu hukuk danışmanları Adalet Bakanına (*Ministre de la Justice*) bağlı olacaklar ve birtakımının görev merkezi İstanbul kenti, ötekilerinin de İzmir kenti olacaktır. Bu hukuk danışmanları hukuk reformları [yasal reformlar] komisyonlarının çalışmalarına katılacaklar ve yargıçların görevlerine karışmaksızın, Türk hukuk, ticaret ve ceza mahkemelerinin işleyişini izlemekle ve Adalet Bakanına gerekli görecekleri bütün raporları göndermekle görevli olacaklardır; bu danışmanlar, gerek hukuk, ticaret ya da ceza konularında mahkemelerin yönetimi, gerekse cezaların ya da kanunların uygulanması yüzünden doğabilecek bütün yakınmalara bakmakla ve Türk kanunlarının tam olarak uygulanmasını sağlamak üzere, Adalet Bakanına bu konuda bilgi vermekle görevli olacaklardır.

Bu hukuk danışmanları, konulların [ikametgâhların] aranması, araştırmalar ve tutuklamaların yol açabileceği yakınmalara da bakacaklardır; öte yandan, İstanbul ve İzmir yargı yetkisi çevresinde, bu gibi tedbirler, yürürlüğe konulur konulmaz,

gecikmeden, Adalet Bakanının bu yerdeki temsilcisince hukuk danışmanına bildirilecektir; bu yargıç, bu gibi durumlarda, hukuk danışmanı ile doğrudan doğruya yazışmaya da yetkili olacaktır.

5. Ceza işlerinde*, her zaman, kamu güvenliğinin bundan zarar görmemesi ya da geçici olarak salıvermenin, soruşturma işleminin gereği gibi yürütülmesini aksatmaması şartıyla, kefalete bağlayarak salıvermek yolunda gidilecektir.

6. Hukuk ya da ticaret konularında, her türlü hakemlik sözleşmelerine ya da hakemlik hükümlerine başvurulabilecektir; böylece verilen hakemlik kararlarının, ilk derece [bidayet] mahkemesi Başkanının onayı (*visa*) üzerine, yürürlüğe konulmaları zorunlu olacaktır; mahkeme başkanı, ancak, kararın kamu düzenine aykırı olması durumunda onayını (*visa*) vermeyebilecektir.

7. İşbu Bildiri beş yıllık bir süre için geçerli olacaktır.**

* Fransızca metinde "en matière correctionnelle" denilmektedir. (S.L.M.)

** Bu cümle 1924 Türkçe çevirisine alınmamıştır. (S.L.M.)

EK E.

BİRİNCİ KOMİTE

GENEL AFFA İLİŞKİN BİLDİRİ

31 Mayıs 1923

Alt-komite üyeleri, aşağıda belirtilen çekinceler [ihtirazî kayıtlar] dışında, ekli metinler üzerinde anlaşmaya varmışlardır:

Madde 1.– Alt-komite, ekli metni kabul etmekle birlikte, Türkiye'den ayrılmış birtakım kimselerin, özellikle Ermenilerin, genel af hükümleri uyarınca yurtlarına serbestçe dönebilme hakları olup olmayacağı sorununu yararlı bir biçimde tartışamayacağını düşünmüştür.

M. Veniselos, askerî davranış konusunda, bu maddenin kapsamına ilişkin olarak, Komitede öne sürmüş olduğu çekinceyi alt-komitede yenilemiştir. Alt-komite, M. Veniselos'un ortaya attığı ve Türk Temsilci Heyetinin ilgilenmediği bu sorunun, asıl yetkisi dışında olduğu kanısındadır.*

Madde 3 bis.– Türk Temsilci Heyeti, ekli tasarının [Fransızca metinde] son cümle parçasıyla öngörülen kural-dışılığa [istisnaya] karşıdır. Müttefik Temsilciler, bu kural-dışılık üzerinde, güçlü bir biçimde direnme zorunluluğunu duymuşlar ve kendi Temsilci Heyetlerinin, Komitede, Hükümetlerinin, bu kural-dışılığın göz önünde tuttuğu az sayıda durumları, hafifletici nedenler olmasını ve suçluların doğdukları topraklardan uzak bulunmaları yüzünden cezanın ağırlaştığını dikkate alarak, bunları kendiliklerinden çıkartacakları bir bağışlamadan [özel aftan] yararlandırmalarına yer olup olmadığını incelemeğe Hükümetlerinin istekli olabileceğini bildirmeğe hazır olduklarını da söylemişlerdir. Türk temsilcileri, son teklif olmak üzere, söz konusu suçluların genel af dışı bırakılmaları, buna karşılık, cezalarını çekmek üzere Türk makamlarına teslim edilmeleri telkininde bulunmuşlardır.

Ek protokol.- Bu metinde göz önünde tutulan kimselerin Müslüman Türk uyrukları olacağı kararlaştırılmakla birlikte, bu ayırımın metnin içinde belirtilmesi gerekli görülmemiştir.

Türk karşı-tekliflerinin 2 nci maddesinde yapılan ve daha önce Müttefiklerce

* Bu cümle 1924 Türkçe çevirisine alınmamıştır. (S.L.M.)

kabul edilmiş bulunan düzeltme dışında, Bildirinin öteki maddeleri değiştirilmemiştir.

Alt-komite, genel affa ilişkin Bildiri ile Andlaşma Tasarısına 160 ncı maddeden hemen sonra eklenmiş bulunan Bildiri'nin – bu iki metin bir çok noktaları ortaklaşa olan sorunlara ilişkin bulundukları için – tek bir belge biçimine sokulmaları olanağının Yazı Komitesince aranmasının yararlı olacağını telkin etmektedir. Bu iki metnin, ayrı ayrı iki bildiri biçiminde kaleme alınması, ancak, beklenmez koşullar yüzünden olmuştur.

MADDELER TASARISI

Madde 1

Yunan Temsilci Heyetinin çekincesi.

Türkiye'de oturanlardan ya da oturmuş bulunanlardan hiç kimse ve karşılıklı olarak Yunanistan'da oturanlardan ya da oturmuş olanlardan hiç kimse, 1 Ağustos 1914 ile 20 Kasım 1922 tarihleri arasında *askerî* ya da *siyasal davranışı* yüzünden, ya da bugünkü tarihli Barış Andlaşmasına imza koymuş bir yabancı Devlete ya da böyle bir Devletin uyruklarına bir yardımda bulunmasından ötürü, Türkiye'de ve karşılıklı olarak Yunanistan'da, hiç bir bahane ile tedirgin edilmeyecek ya da incitilmeyecektir.

Madde 3 bis

Türk Temsilci Heyetinin çekincesi.

Türk uyruklarından ve karşılıklı olarak, ... tarihli Barış Andlaşmasını imzalayan Devletler uyruklarından, 20 Kasım 1922 tarihinden önce, işbu Barış Andlaşması uyarınca Türk kalacak bir toprakta, siyasal ya da askerî nitelikte nedenlerle, bu Devletlerin makamlarınca ya da karşılıklı olarak Türk makamlarınca, tutuklanmış, kovuşturulmuş ya da hüküm giydirilmiş olabilecek kimseler, genel aftan yararlanacaklar ve tutuklanmış iseler, uyruğu bulundukları Devletlerin makamlarına teslim edileceklerdir. *İşgal ordularının bir üyesine karşı ölüm ya da ağır yaralama ile sonuçlanan eylemler işlemiş olanlar dışında,* bu hüküm, yukarıda belirtilen tarihten önce işlenmiş âdî suçlar yüzünden olsa bile, ve suçlular da Türkiye dışına çıkartılmış bulunsalar bile, yukarıda belirtilen toprağın bir parçasını işgal etmiş olan Devletlerin makamlarınca tutuklanmış, kovuşturulmuş ya da hüküm giydirilmiş Türk uyruklarına da uygulanabilecektir.

Madde 5 (ikinci fıkra)

Bununla birlikte, böyle bir niyet, ilgililerin başvurmaları üzerine, söz konusu işlemlerin yeniden gözden geçirilmesine engel olmayacaktır. Kişilere ve mallara ilişkin hak istemleri, Kızılay'la Kızılhaç'ın birer temsilcisinden kurulu bir Komisyonca incelenecektir. Anlaşmazlık çıkarsa, bu temsilciler bir üst-hakem seçeceklerdir; bu seçimde anlaşmaya varamazlarsa, bu üst-hakem, Milletler Cemiyeti Meclisince atanacaktır.

EK PROTOKOL

Şurası kararlaştırılmıştır ki, genel affa ilişkin Bildiri'nin birinci maddesi yürürlükte kalmakla birlikte, Türk Hükümeti, bu maddede öngörülen kimseler kategorisine giren 150 kişinin Türkiye'ye girişini ve orada oturmalarını yasaklama hakkını saklı tutmaktadır. Bunun sonucu olarak, Türk Hükümeti, söz konusu kimselerden şimdi kendi ülkesinde bulunanları yurtdışı edebilecek ve yabancı ülkelerde bulunanların Türkiye'ye dönüşlerini yasaklayabilecektir. Bu kimselerin adları, bugünkü tarihli Barış Andlaşmasının yürürlüğe girişinde, genel af Bildirisi'ni, kendi açısından, yürürlüğe koymak üzere, Türk Hükümetince yayınlanacak genel af ilânına eklenecektir. Bundan başka, şurası da kararlaştırılmıştır ki, Türk Hükümeti, niyetli olduğunu bildirdiği üzere, bu kimselerin Türkiye içindeki mallarını tasfiye etmelerine karar verirse, bu tasfiyeyi kendi istekleriyle yapmaları için, onlara, yukarıda belirtilen genel af ilânı tarihinden başlıyarak dokuz aylık bir süre tanınacak ve bu sürenin bitiminden sonra, tasfiyenin Türk Hükümetince yapılması durumunda, elde edilen gelir, tümüyle bu kimselere teslim edilecektir.

(12) SAYILI TUTANAK

26 HAZİRAN 1923, SALI OTURUMU

Oturum, Ouchy Şatosunda, saat 10.30 da, Sir Horace Rumbold'un başkanlığında açıldı.

Hazır bulunanlar:

MM. GREW, DOLBEARE, SHAW, BELİN, BARNES (*Amerika Birleşik Devletleri*); Sir Horace RUMBOLD, MM. RYAN, MALKİN, CLAUSON, FORBES ADAM, BENTİNCK (*İngiliz İmparatorluğu*); General PELLÉ, MM. FROMAGEOT, BARGETON, DE PERCİN, LAGARDE (*Fransa*); MM. VENİSELOS, CACLAMANOS, MİCHALAPOULOS (*Yunanistan*); MM. MONTAGNA, GUARİGLİA, İNDELLİ, GALLİ, GUARNASCHELLİ, GUİSİ (*İtalya*); MM. OTCHİAİ, NAGAOKA, SATO, HOTTA (*Japonya*); MM. DİAMANDY, VASSİLİU (*Romanya*); MM. YOVANOVİTCH, ANTİTCH (*Sırp-Hırvat-Sloven Kırallığı*); İSMET PAŞA, RIZA NUR BEY, TAHİR BEY, MÜNİR BEY, Yarbay TEVFİK BEY, Dr. NİHAD REŞAD BEY, TEVFİK KÂMİL BEY, NUSRET BEY, HÜSEYİN BEY, ÂLİ BEY (*Türkiye*); MM. MORPHOFF, STANCİOFF (*Bulgaristan*); M. PATERNOTTE (*Belçika*); M. FERREİRA (*Portekiz*).

M. MASSİGLİ, *Konferansın Genel Sekreteri.*

Andlaşma Tasarısı.

Madde 2.

Sir Horace RUMBOLD, Komitenin, gerek Temsilcilerin kendi aralarında, gerekse uzmanlar arasında daha önce varılmış birtakım anlaşmaları kesinleştirmek için toplandığını söyledi.

Sir Horace RUMBOLD, Karaağaç sorununu incelemekle görevlendirilmiş Altkomitenin, 30 Mayıs 1923 tarihli raporunu Komiteye sundu (Bakınız *Ek A*).

M. RYAN, aşağıdaki noktanın açıklığa kavuşturulmasının, Türk Temsilci Heyetince, kendisinden rica edilmiş olduğunu söyledi: "Türkiye ile Yunanistan arasındaki sınır-çizgisinin Meriç'in akım yolu (*le cours de la Maritza*) ile saptanan kesiminin, bu nehrin başlıca kolunu (*le bras principal*) izlemesi gerekeceğinde, doğrudan doğruya ilgili Temsilci Heyetleri görüş birliğine varmışlardır. Alt-komite bu görüşe katılmakla birlikte, "Bir nehrin ya da ırmağın kıyılarıyla değil de akım yollarıyla tanımlanan sınırlar bakımından, işbu Andlaşmadaki tanımlamalarda

kullanılan 'akım yolu' (*cours* ya da *chenal*) terimleri şu anlama gelmektedir: Bir yandan, gemilerin gidiş-gelişine [ulaşımına] elverişli olmayan nehirlerde, akarsuyun ya da ana kolunun ortay çizgisi (*ligne médiane*), öte yandan da, gemilerin gidiş-gelişine [ulaşıma] elverişli nehirlerde, ana gidiş-geliş yolunun ortay çizgisi (*ligne médiane du chenal de navigation principal*) diyen 6 ncı* maddenin genel hükmü ile doğrulanmış bulunan bu noktanın, 2 nci madde metninde [ayrıca] belirtilmesini gerekli görmemiştir."

İSMET PAŞA ile M. VENİSELOS, Komiteye sunulan teklifleri kabul ettiklerini ve M. Ryan'ın yaptığı açıklamalara katıldıklarını söylediler.

M. VENİSELOS, Türk Temsilci Heyetinin dikkatine, Karaağaç ile ilgili hükümlere ilişkin iki teklif sundu:

(1) "Yunanistan'ın Türkiye'ye bırakacağı toprağın teslimi, 5 nci maddede öngörülen Komisyon yeni Yunan-Türk sınırını saptar saptamaz, yapılacaktır. Bu Komisyon, çalışmalarını, işbu Andlaşmanın onaylanmasından sonra iki ay içinde bitirmelidir.**

(2) "Karaağaç toprak parçasındaki halk, nüfus (halkların) mübadelesinden bağışık tutulmuştur. Bununla birlikte, bu halktan göç etmek isteyenler – isteklerini, Barış Andlaşmasının onaylanma tarihinden başlıyarak altı aylık bir süre içinde açıklamış olmak şartıyla – nüfus (halkların) mübadelesi Sözleşmesinin hükümlerinden yararlanabilirler."

M. VENİSELOS, Türk Temsilci Heyeti, bu tekliflere, ilke bakımından, katılırsa, Yazı Komitesinin, Türk Temsilci Heyetinin bir üyesi ve Yunan Temsilci Heyetinin bir üyesi ile görüş birliği içinde, bu tekliflere verilecek biçim ve bunların Andlaşmada almaları gereken yer konularını kararlaştırmakla görevlendirilmesi uygun olacaktır.

İSMET PAŞA, Yunan Temsilci Heyetinin tekliflerini incelemeği kabul ettiğini, ancak, bunun teklifleri de kabul ettiği anlamına gelmediğini söyledi. İSMET PAŞA, bu konuda, şunu da belirtti: Bu tekliflerden ikincisi üzerinde ilgili iki Temsilci Heyeti arasında daha önce görüşmelerde bulunulmuşsa da, bir sonuca varılamamıştır; buna karşılık, söz konusu toprak parçasının geçirimi [transferi] yol ve yöntemleri konusunda hiç bir görüşme yapılmamıştır.

M. VENİSELOS, bu sorunların Konferansça bir çözüme bağlanması gerektiğini söyledi; M. VENİSELOS, şimdilik, bunları, yalnız, Türk Temsilci Heyetinin incelemesine sunmak istemiştir.

M. MORPHOFF, aşağıdaki bildiriyi okudu:

Batı Trakya sınırlarına ilişkin Sözleşmeye ek madde.

"Bulgar Temsilci Heyeti, Trakya sınırlarının askerlikten arındırılması (*démilitarisation*) hükümlerini kabul etmektedir. Bu konudaki Sözleşme tasarısını imzalamağa hazırdır. Bu Sözleşmenin sonuna eklenecek madde tasarısına gelince,

* 1924 Türkçe çevirisinde "2 nci" denilmekdedir. (S.L.M.)
** Bu son cümle 1924 Türkçe çevirisinde yoktur. (S.L.M.)

Bulgar Temsilci Heyeti, daha önce Konferansa bildirdiği görüşü olduğu gibi sürdürmektedir.

"Bulgaristan'ı ilgilendirmesi bakımından, bu madde, Bulgaristan'ın Ege Denizi'ne çıkışı sorununa dolaylı [arızî] olarak dokunmaktadır. Oysa Bulgaristan, bu sorunun, bütünüyle, hakgözetirliğe, Neuilly Andlaşmasının 48 nci maddesinin özüne [ruhuna] ve uygulama açısından serbest, gereği gibi güvence [teminat] altına alınmış ve gerçekten etkin bir nitelikte denize çıkış gereklerine uygun bir biçimde çözümleneceği umudunu beslemektedir ve bu umudu beslemeye ara vermeyecektir.

"Bu nedenle, Bulgar Temsilci Heyeti, söz konusu maddeye katılamayacağını, büyük bir üzüntüyle, bildirmek zorunluluğunu duymaktadır."

Bunun sonucu olarak, Bulgar Temsilci Heyeti, Alt-komitenin teklif ettiği, Trakya sınırlarına ilişkin Sözleşmeye ek maddenin, bu Sözleşmede bulunmamasını ve Barış Andlaşmasının, ulaşım yollarına ilişkin, IV ncü Bölümünün I nci Kesimine konulmasını istemektedir. Metninden, Bulgaristan'a yükletilecek her türlü yüküm çıkartılarak kaleme alınması uygun olacak bu madde, Andlaşmanın 118 nci maddesinden sonra, yerini bulacak görünmektedir.

Sir Horace RUMBOLD, Bulgar Temsilci Heyetinin, tasarlanan ek maddeyi kabul edememesine üzüldüğünü söyledi; oysa, bu Temsilci Heyetinin alt-komitedeki temsilcisi, istediği bütün açıklamaları almıştı ve tartışmadan sonra – Bulgaristan'ın Ege Denizi'ne çıkışı genel sorununa ilişkin Bulgar görüşünü saklı tutarak – teklif olunan metni kabul etmişti.

M. MORPHOFF, Bulgaristan'ın transit konusunda, kendisini, uluslararası transite ilişkin Bern Sözleşmesiyle, istenebilecek bütün güvenceleri sağlamış görmekte olduğunu söyledi. Bulgar Hükümeti, Belgrad'dan İstanbul'a giden demiryolunun, bu Sözleşmelerdeki hükümlerin kapsamına giren uluslararası bir demiryolu olduğu kanısındadır; Bulgar Hükümeti, bu senetlerle kendisine sağlanmış bulunan ve bütün istekleri karşılar saydığı güvencelere yenilerinin eklenmesini gerekli görmemektedir.

Üstelik, Bulgar Temsilci Heyeti, Trakya sınırlarının askerlikten arındırılmasını hiç bir bakımdan ilgilendirmeyen bu maddenin, bu askerlikten arındırmaya ilişkin bir sözleşmede yeri olmamak gerektiğini de düşünmektedir. İşte bu nedenledir ki, Bulgar Temsilci Heyeti, bu hükmün – Konferans bunun bulunmasını gerekli saymaktaysa – Barış Andlaşmasının ulaşım yollarına ve transite ilişkin bölümüne konulmasını ve bu maddeden, Bulgaristan'dan söz eden kelimelerin çıkartılmasını istemektedir.

Sir Horace RUMBOLD, Bulgar Temsilci Heyetinin daha önce uzmanlar alt-komitesinde belirtmiş olduğu görüşünü değiştirmiş bulunmasından üzüntü duymakla birlikte, madde metninden, Bulgaristan'dan söz eden bütün kelimeler çıkartılarak, Bulgar sınırı ile Kuleli Burgaz arasındaki Yunan-Türk sınırı arasında bulunan, Doğu demiryollarının üç parçası üzerinde transite ilişkin ek maddenin nereye konulmasının uygun düşeceğini saptamakla, Yazı Komitesinin görevlendirilmesini teklif etti.

Bu teklif kabul olundu.

Andlaşma tasarısı.

Madde 3.1.

Ankara Anlaşmasının doğrulanması.

General PELLÉ, Türk Temsilci Heyetinin, 3 ncü maddeye bir değişiklik teklifinde bulunarak, 20 Ekim 1921 tarihli Ankara Anlaşmasıyla eklerinin doğrulandığının belirtilmesini istemiş olduğunu hatırlattı. Fransız Temsilci Heyeti ile Türk Temsilci Heyeti arasındaki görüşmelerden sonra, Türk Temsilci Heyeti, isteğinden vazgeçmeği kabul etmiştir. İlgililer arasında, Fransız Hükümetinin Türk Temsilci Heyetine bir mektup göndererek ve bildiride bulunarak, Barış Andlaşmasının yürürlüğe konulmasından sonra, Ankara Andlaşmasının ve eklerinin, eskiden olduğu gibi, aynı şartlar içinde yürürlükte kalacağını ve bu Andlaşma ile aynı değer ve güçte olacağını doğrulaması kararlaştırılmıştır.

İSMET PAŞA, Ankara Anlaşmasının, bütün hükümleri ve bütün ekleriyle, doğrulanmasının, Fransız Temsilci Heyetinin Türk Temsilci Heyetine göndereceği bir mektup ve bir bildiriyle yapılmasında, Türk ve Fransız Temsilci Heyetlerinin görüş birliğine varmış olduklarını onayladı.

İSMET PAŞA, General Pellé'nin az önce söylemiş olduğu sözleri senet saymaktadır. Ankara Anlaşmasıyla eklerinin doğrulanmasını elde etme bakımından Türk Hükümetinin izlediği amaca varılmış olmakla, İSMET PAŞA, teklif etmiş olduğu değişiklikten vazgeçmektedir.

3 ncü maddenin, Müttefik Temsilci Heyetlerince Türk Temsilci Heyetine 31 Ocak 1923 de sunulmuş Andlaşma tasarısı metnindeki biçiminde, olduğu gibi tutulması kararlaştırıldı.

Sir Horace RUMBOLD, General Pellé'nin az önce yapmış olduğu bildiriyi göz önünde tutarak, Türk karşı-tasarısının 16 ncı maddesine konulmuş 2 nci fıkranın çıkartılmasını teklif etti.

General PELLÉ, "Ankara Anlaşmasının 7 nci maddesinin hükümleriyle bu maddeye ilişkin olarak Fransız Temsilcisinin aynı tarihli mektubunun hükümlerine ve sözü geçen Anlaşmanın imza tutanaklarına" ilişkin olarak 16 ncı maddede yapılmasını teklif ettiği değişikliğin, metinden, kayıtsız-şartsız çıkartılmasının, İskenderun ve Antakya bölgelerinde kurulacak özel rejimle ilgili hükümlerin olduğu kadar, Türkiye-Suriye sınırının her iki yanında bulunan bölgeye (*zone*) ilişkin hükümlerin de çıkartılmış olduğu kanısını uyandırabileceğini belirtti; oysa, 16 ncı maddeye, Türk Temsilci Heyetinin teklif ettiği fıkra yerine aşağıdaki fıkranın konulması mümkündür:

"İşbu maddenin hükümleri, Türkiye ile sınırdaş olan ülkeler arasında komşuluk durumları yüzünden kararlaştırılmış ya da kararlaştırılacak olan özel hükümlere halel vermez."

Böylece, Ankara Anlaşması ile eklerinin, Antakya ve İskenderun bölgelerine, ve – sürülerin sınırın bir yanından öteki yanına geçirilmesi, Kuveyk (*Kouveik*) suyunun bölüşülmesi, Halep'e gerekli suların sağlanması, v.b. gibi – sınırdaki yapılagelişlere (*usages*) ilişkin hükümleri doğrulanmış olacaktır.

İSMET PAŞA, General Pellé'nin sözlerini ve açıklamalarını senet sayarak, 16 ncı maddede yapılması teklif olunan değişikliği kabul etti.

Madde 3.2.

Sir Horace RUMBOLD, 3 ncü maddenin 2 nci fıkrasının, aşağıdaki şekilde kaleme alınmasını Komiteye teklif etmek konusunda İngiliz ve Türk Temsilci Heyetlerinin görüş birliğine vardıklarını söyledi.:

"2. Irak ile:

"Türkiye ile Irak arasındaki sınır, işbu Andlaşmanın yürürlüğe girişinden başlıyarak dokuz aylık bir süre içinde Türkiye ile İngiltere arasında dostça bir çözüm yoluyla saptanacaktır.

"Öngörülen süre içinde iki Hükümet arasında anlaşmaya varılamazsa, anlaşmazlık Milletler Cemiyeti Meclisine götürülecektir.

"Sınır çizgisi konusunda alınacak kararı beklerken, Türk ve İngiliz Hükümetleri, kesin geleceği [kaderi] bu karara bağlı olan toprakların şimdiki durumunda herhangi bir değişiklik yapacak nitelikte hiç bir askerî ya da başka bir harekette bulunmamağı karşılıklı olarak yükümlenirler."

İSMET PAŞA, teklif olunan metni kabul etti.

Madde 152.

Sir Horace RUMBOLD, Yazı Komitesinin, 152 nci maddeye ilişkin 13 Haziran tarihli bir Notunu, Komiteye sundu (Bakınız *Ek B*).

İSMET PAŞA, bu Not'taki açıklamaları senet sayarak, 152 nci maddeye ilişkin olarak öne sürdüğü çekinceden [ihtirazî kayıttan] vazgeçti.

Madde 156.

Sir Horace RUMBOLD, Müttefik Devletlerin, 156 ncı maddenin çıkartılmasını kabule hazır olduklarını söyledi. Müttefik Devletler, meşru olmayan silâh ve cephane ticaretini yasaklamak konusunda, Türk Hükümetinin öteki Devletlerle işbirliği yapacağı umudunu beslediklerini belirtti.

İSMET PAŞA, 156 ncı maddenin çıkartılmasına razı oldukları için, Müttefik Temsilci Heyetlerine teşekkür ederek, Hükümetinin, bu konuda, meşru olmayan her türlü girişimi önleme yolları bulmakta kusur etmeyeceğine inanılmasını istedi.

Sir Horace RUMBOLD, Müttefik Temsilci Heyetleri adına, İsmet Paşa'nın sözlerini senet saydığını söyledi.

Madde 157 ve 157 bis

Sir Horace RUMBOLD, Yazı Komitesinin 157 nci ve ikinci 157 nci (157 *bis*) maddelere ilişkin 7 Haziran 1923 tarihli tekliflerini Komiteye sundu (Bakınız *Ek C*).

Sir Horace RUMBOLD, 20 Ekim 1918 den sonra* elkonulmuş [zaptedilmiş, *saisis*] Türk ve Yunan gemilerine ilişkin 157 nci maddenin son paragrafının, İsmet Paşa'nın isteği üzerine, Türk ve Yunan Temsilci Heyetleri arasında doğrudan doğruya görüşme konusu yapılacağını belirtti.

M. VENİSELOS, İsmet Paşa'nın bu konudaki isteğine karşı öne süreceği bir itirazı olmadığını söyledi.

* Fransızca metinde "postérieurement au 30 octobre 1918", 1924 Türkçe çevirisinde "20 Teşrin-i evvel 1918 den evvel" denilmektedir. (S.L.M.)

M. RYAN, 157 nci maddeye ilişkin olarak – Türk Temsilci Heyetinin daha önce öğrenmiş olduğu – bir bildiriyi, İngiliz Temsilci Heyeti adına okudu:

"İngiliz Temsilci Heyetinin aldığı bilgilere göre, İngiliz uyruklarına aitken, 30 Ekim 1918 den önce Türk makamlarınca elkonulmuş olan küçük tonajlı gemilerle öteki deniz araçlarını bu tarihten sonra İstanbul'daki İngiliz makamlarının kendileri kullanmamışlardır. Bu gemiler, v.b., silâh-bırakımı [mütareke] sırasında, Osmanlı Hükümetine ait sayıldıklarından, İngiliz uyruklarından olan sahiplerine, Denizcilik İşleri Bakanlığının [Bahriye Nezaretinin] özel bir dairesince geri verilmişlerdir. İngiliz Temsilci Heyeti, [Fransızca metinde] 157 nci maddenin 2 nci paragrafının birinci cümlesinden, 647 tonluk *Sheffield* adlı gemi ile 300 tonluk *İntiba* adlı gemiyi ve belirli sayıda yat (*yachts*), römorkör ve küçük gemileri kapsamına alan gemilerin, İngiliz uyruğu sahiplerinin kullanımına bırakılacağı ve onlara teslim edileceği anlamına çıkartmaktadır."

Türk ve Yunan Temsilci Heyetleri arasında özel bir inceleme konusu yapılacak olan son fıkra dışında, 157 nci madde kabul edildi.

İkinci 157 nci (157 *bis*) madde kabul olundu.

Madde 159.

Sir Horace RUMBOLD, Belçika, Portekiz, Polonya ve Çekoslovakya'nın Barış Andlaşmasının iktisat ve maliye sorunlarına ilişkin hükümlerine katılmaları konusundaki 159 ncu maddenin, bir çok kez, hem Komitenin oturumlarında, hem de özel görüşmelerde, Müttefik Temsilci Heyetleri ile türk Temsilci Heyeti arasında tartışılmış olduğunu hatırlattı. Bir çok kez, Müttefik Temsilci Heyetleri, bu maddenin kapsadığı hükme katılması için, Türk Temsilci Heyetine geciktirilmez çağrılarda bulunmuşlardır. Sir Horace RUMBOLD, Müttefik Temsilciler adına, bu çağrıyı bir kez daha yenilemektedir.

İSMET PAŞA, Barış Andlaşmasının iktisat ve maliye sorunlarına ilişkin hükümlerini kesin olarak kabul edeceği vakit kararlaştırılacak olan şu ya da bu ekonomik ve malî hükümlere, Portekiz'in ve Belçika'nın katılmalarına karşı, Türk Temsilci Heyetinin, ilke bakımından öne süreceği bir itirazı bulunmadığını söyledi. Bu katılma, biri, bu Devletlerce, öteki de Barış Andlaşmasının imzacısı Devletlerce, Barış Andlaşmasıyla aynı zamanda imzalanacak, iki bildiriyle gerçekleştirilebilir.

Sir Horace RUMBOLD, Müttefik Temsilci Heyetlerinin çabalarına rağmen, Türkiye'nin, Polonya ile Çekoslovakya'yı, Barış Andlaşmasının ekonomik ve malî nitelikteki hükümlerine katılmalarının sağlayacağı yararlardan yoksun bıraktığını, üzülerek görmekte olduğunu söyledi.

General PELLÈ ve M. MONTAGNA, Sir Horace Rumbold'un açıkladığı üzüntüye katıldıklarını bildirerek, Müttefik Devletler, bu dört Devlet [Belçika, Portekiz, Polonya ve Çekoslovakya] arasında hiç bir ayırım gözetmezlerken, Türkiye'nin, Polonya ile Çekoslovakya'ya aynı düzeyde işlem yapmamasına üzüldüklerini söylediler.

M. NAGAOKA, İngiliz, Fransız ve İtalyan Temsilci Heyetlerinin belirttikleri bu üzüntüye katılmaktadır. M. NAGAOKA, Türk Temsilci Heyetinin bu reddinde, bir yandan, Türkiye'nin, bu sırada Polonya ile özel görüşmelere girişmiş bulun-

masının, öte yandan da, Çekoslovakya uyruklarına, savaş sırasında, Türkiye'nin olağanüstü savaş tedbirlerinden hiç biri uygulanmamış olduğu için, Türkiye'nin düşmanları olan Devletlerin uyruklarının durumunu ve çıkarlarını düzenlemek üzere Andlaşmada öngörülen hükümlerden bunların yararlanmağa hakları olmamasının bir sonucunu görmektedir. Bu durumda, Japon Temsilci Heyeti,159 ncu maddeden yararlanmanın yalnız Belçika ve Portekiz'e tanınmasını kabul etmektedir.

Sir Horace RUMBOLD, Andlaşmanın ekonomik ve malî hükümlerine Belçika ile Portekiz'in katılmalarının çözüme bağlanmasını sağlamak bakımından, Türk Temsilci Heyetince istenilen bildirilerin metinlerini kaleme almakla, Yazı Komitesinin görevlendirilmesini teklif etti. Sir Horace RUMBOLD, bu bildirilerin, bir yandan Türkiye, öte yandan da katılan Devletler arasında, barış durumunun yeniden kurulmasını sağlama sonucunu vermesi gerekeceğini belirtmek istediğini söyledi.

Bu teklifler kabul olundu.

Yerleşme Sözleşmesi.

Eski madde 25.

Sir Horace RUMBOLD, 159 ncu maddede sözü edilen dört Devlete, yerleşme [ikamet] Sözleşmesine katılma hakkının tanınmasını, Türk Temsilci Heyetinden dirençle istedi.

İSMET PAŞA, Türkiye'nin, Portekiz ve Belçika ile, Konferansda hazırlanan yerleşme Sözleşmesine eş ilkelerden esinlenen sözleşme yapmağa hazır olduğunu söyledi.

General PELLÉ, Polonya ile Çekoslovakya'nın, Andlaşmanın 159 ncu maddesinden yararlanma dışı tutulmalarını, büyük bir üzüntüyle kabul etmiş olduğunu belirtti; çünkü, bu madde, özellikle geçmişi tasfiye etmeğe ilişkin hükümler kapsamaktaydı ve şimdi Polonya'yı ve Çekoslovakya'yı oluşturan toprakların pek çoğunda bu ülkeler uyruklarının savaş sırasında içinde bulundukları durum, Belçika ve Portekiz uyruklarının durumundan temelden farklı idi. Oysa, yerleşme konusundaki hükümler bakımından durum hiç de böyle değildir; bu hükümler, geleceği ilgilendirmektedirler; bu yüzden de, bu dört Devlet arasında hiç bir ayırım yapma nedeni yoktur. Polonya'nın Türkiye ile bir yerleşme sözleşmesi görüşmelerinde bulunması, doğrusu, 25 nci maddeden yararlanacak Devletler arasına Polonya'nın da sokulması konusunda, Müttefik Devletlerin direnmemelerini mümkün kılmaktadır. Geriye, Çekoslovakya kalmaktadır. General PELLÉ, Çekoslovakya da, Türkiye ile, Konferansın kabul ettiği sözleşmenin kapsadığı ilkelere eş ilkelerden esinlenen bir yerleşme sözleşmesi yapmak isteğinde bulunacak olursa, Türk Temsilci Heyetinin, Polonya konusunda olduğu gibi, buna rıza göstereceği kanısındadır. Müttefik Temsilci Heyetleri, savaş sırasında, askerleri – Polonya askerleri gibi – kendi askerlerinin yanı başında savaşmış olan Çekoslovakya'nın zararına bir ayırım yapılmasını kabul edemezler*.

* 1924 Türkçe çevirisinde "kabul ederler". (S.L.M.)

Üstelik, yerleşme Sözleşmesi yalnız geleceğe yöneliktir: Bu sözleşme, sadece, Türkiye'ye gelip orada yerleşecek yabancıların yararlanacakları rejimi saptamaktadır; Türk Hükümeti, öyle görünüyor ki, bu rejimi, bütün Avrupa ulusları için bir örnek kılmak isteyecektir. General PELLÉ, bu yüzden, İsmet Paşa'nın az önce yaptığı bildirinin, Çekoslovakya'yı da kapsamına almasında bütün gücüyle direnmektedir.

Sir Horace RUMBOLD, General Pellé'nin görüşlerine katıldığını söyledi.

M. MONTAGNA da, General Pellé'nin sözlerini desteklemektedir; M. MONTAGNA – Türk hükümetinin yapmış olduğu bildirinin çok genel terimlerle düşünülmüş olduğu göz önünde tutulunca – bu bildiriden Çekoslovakya'nın da yararlanmasının hangi nedenlerle red olunduğunu anlamanın güç olduğunu da belirtti. M. MONTAGNA, Müttefik Temsilci Heyetlerinin dileklerine katılması için, İsmet Paşa'ya yeniden ve bir an önce uymasını istediği bir çağrıda bulundu; Türk Temsilci Heyeti, Çekoslovakya yararına bir bildiride bulunursa, M. MONTAGNA, bundan mutluluk duyacaktır.

M. YOVANOVİTCH, General Pellé'nin isteğini desteklediğini söyledi. M. YOVANOVİTCH'e göre, bu istek, Müttefik Devletlerin kendi yanlarında savaşmış bütün uluslara karşı üzerlerine almış oldukları bir yüküme dayanmaktadır. Hakgözetirlik, bu isteğin yerine getirilmesini gerekli kılmaktadır.

M. DİAMANDY, bütün Müttefiklerin Andlaşmadan ve bu Andlaşmaya ek senetlerden yararlanma bakımından aynı düzeyde işlem görmeleri gerekeceğini, kesin olarak bir çok kez belirtmiş olduğunu hatırlattı. Bu ilke adına, M. DİAMANDY, Türk Temsilci Heyetinden, Çekoslovakya'ya öteki Müttefik Devletlere tanınan hakların aynının tanınmasını kabul etmesini ve Polonya'ya tanımak üzere bulunduğu çıkarların Çekoslovakya'ya da sağlanmasına rıza göstermesini dirençle istemektedir.

M. NAGAOKA, az önce belirtilmiş olan görüşlere katıldığını söyledi. M. NAGAOKA, şunu da belirtti: Çekoslovakya'nın, 159 ncu maddeden yararlanmasına razı olmağa Türk Hükümetinin yanaşmaması, şimdi Çekoslovakya'yı oluşturan toprakların uyruklarına savaş sırasında olağanüstü işlemde bulunulmuş olmasına dayanırken, geleceğe dönük bir sözleşmeye katılmanın sağlıyacağı yararlardan Çekoslovakya'nın yoksun bırakılması için bu çeşit bir kanıtın değeri yoktur.

İSMET PAŞA, Belçika ile Portekiz'in içinde bulundukları özel durumu, Çağıran Devletlerin belirtmiş olduklarını söyledi. Bu durumu göz önünde tutmak içindir ki, Türk Temsilci Heyeti, bu iki Devletle, Müttefik Devletlerle yapılması gereken sözleşmenin ilkelerine eş ilkelerden mümkün olduğu ölçüde esinlenen bir sözleşme yapmağa hazır olduğunu bildirmişti. Kaldı ki, Türk Hükümeti, Polonya ile olduğu gibi, Çekoslovakya ile de bir sözleşme görüşmeğe hazırdır.

Sir Horace RUMBOLD, Türkiye'nin, Çekoslovakya'yı, Belçika ve Portekiz ile aynı düzeye koymağı reddedişinin, bu Devleti, son derece tatsız bir yalnızlığa sokmakta olduğunu belirtti.

İSMET PAŞA, şimdiki Çekoslovakya'yı oluşturan toprakların savaş sırasında Türkiye'nin müttefikleri olan İmparatorlukların parçalarından olduklarını hatırlattı. Bu İmparatorluklarla Türkiye arasındaki ilişkiler hiç bir zaman kesilmemiş ve hiç bir zaman iyi olmaktan uzaklaşmamıştır; böyle olunca, Çekoslovakya, bir yerleşme

Sözleşmesi yapmak için, Türk Hükümeti ile görüşmelere girişmekten çekinmemelidir. Kaldı ki, Türk Temsilci Heyetine göre, bütün yerleşme sözleşmelerinin dayandığı ilke, karşılıklı olma [mütekabiliyet] ilkesidir. Bu yüzden, böyle bir sözleşmenin görüşülmesinde, bağıtlı ülkelerin içinde bulundukları özel durumu göz önünde tutmak gerekir.

General PELLÉ, İsmet Paşa'nın konuşmalarından, Türk Temsilci Heyetinin, Çekoslovakya ile, Konferansın hazırladığı Sözleşmenin ilkelerine eş ilkelerden esinlenen, bir yerleşme sözleşmesi görüşmeği kabul ettiğinin çıkmakta olduğunu görmektedir.

Böylece, Türk Temsilci Heyeti, sonuç olarak, bir yandan Çekoslovakya, öte yandan Portekiz ve Belçika arasında bir ayırım gözetmemektedir.

İSMET PAŞA, Portekiz ve Belçika konusunda söylemiş olduğu gibi, Türkiye'nin, Çekoslovakya ile de, Konferansça hazırlanan sözleşme ilkelerine eş ilkelerden mümkün olduğu ölçüde esinlenen bir yerleşme sözleşmesi yapmağa hazır olduğunu yeniden söyledi.

Oturuma saat 11.40 da son verildi.

(12) SAYILI TUTANAĞA EKLER

EK A.

LAUSANNE KONFERANSI

Lausanne, 30 Mayıs 1923

BİRİNCİ KOMİTE

KARAAĞAÇ SORUNUNU İNCELEMEKLE GÖREVLİ ALT-KOMİTE

İkinci Komitenin 28 Mayıs 1923 tarihli oturumunda, Konferansça alınmış kararlara uygun olarak toplanan Alt-komite, Birinci Komitenin onayına sunmakta onur duyduğu aşağıdaki metin üzerinde oybirliğiyle anlaşmaya varmış bulunmaktadır. Transit sorununun incelenmesinde, Bulgar Hükümetinin bir temsilcisi de Alt-komiteye katılmıştır.

ANDLAŞMA TASARISI

Madde 2

2. Yunanistan ile:

– Buradan, Arda ile Meriç'in birleştikleri noktaya kadar:

Meriç'in akım yolu [mecrası, *le cours de la Maritza*];

– Buradan, Arda kaynağına doğru (*vers l'amont*) bu nehir üzerinde Çörek Köy'ün hemen yakınında olmak üzere arazi üzerinde saptanacak bir noktaya kadar:

Arda'nın akım yolu [mecrası, *le cours d'Arda*];

– Buradan Güney-Doğu doğrultusunda Bosna Köy'ün Meriç'in aşağısında [ağzına doğru] 1 kilometre uzağında Meriç üzerinde bir noktaya kadar:

Bosna Köy'ü Türkiye'de bırakan, belli olacak ölçüde düz bir çizgi. Çörek Köy, 5 nci maddede belirtilen Komisyonca, nüfusunun (halkının) çoğunluğunun Türk ya da Rum olarak kabul edileceğine göre, Türkiye'ye ya da Yunanistan'a verilecektir; 11 Ekim 1922 den sonra bu köye göç etmiş olanlar hesaba katılmayacaklardır.

– Buradan, Ege Denizi'ne kadar:
Meriç'in akım yolu.

TRAKYA SINIRLARINA İLİŞKİN SÖZLEŞMENİN SONUNA EKLENECEK MADDE TASARISI

(Birinci Komitece 16 Mayısta kabul olunan metnin yerine konulmak üzere)

30 Mayıs 1923

Türkiye'den ya da Yunanistan'dan gelecek, ya da Türkiye'ye ya da Yunanistan'a gidecek ve Doğu demiryollarının Yunan-Bulgar sınırı ile Kuleli Burgaz yakınındaki Yunan-Türk sınırı arasında bulunan üç parçasından transit geçerek yararlanacak yolcularla mallar [ticaret eşyası], bu transit yüzünden, hiç bir vergi ya da resme, pasaport işlemine ya da gümrük denetimine bağlı kılınmayacaklardır.

Ülkesinin, Meriç'in sağ kıyısında bulunan parçasından transit geçiş konusunda, Türkiye, Neuilly Andlaşmasının 212 nci maddesiyle, İngiliz İmparatorluğu, Fransa, Japonya ve Yunanistan arasında 10 Ağustos 1920 tarihinde imzalanmış Andlaşmanın 4 ncü maddesinden doğan yükümler bakımından, Yunanistan'ın yerini almış bulunmaktadır.

İşbu madde hükümlerinin yürütülmesi, Milletler Cemiyeti Meclisinin seçeceği bir Komiser aracılığıyla sağlanacaktır.

Yunan, Türk ve Bulgar Hükümetlerinden her birinin, bu Komiserin yanına birer temsilci atamaya hakkı olacaktır; bu temsilci yukarıdaki hükümlerin uygulanmasına ilişkin her sorunu, Komiserin dikkatine sunmakla görevli olacaktır. Bu temsilciler, ihtiyaç duyacakları alt-kademe memurların sayısı ve niteliği konusunda, Komiserle anlaşacaklardır.

Komiser, sözü geçen hükümlerin yürürlüğe konulmasına ilişkin sorunlardan, kendi başına çözemediği her sorunu, Meclisin kararına sunabilecektir. Yunan, Türk ve Bulgar Hükümetleri Milletler Cemiyeti Meclisinin oyçokluğuyla alacağı her karara uymağı yükümlenirler.

Söz konusu Komiserin maaşı ve hizmetinin yerine getirilmesine ilişkin giderler, Yunan, Türk ve Bulgar Hükümetlerince eşit paylar olarak karşılanacaktır.

Türkiye, ileride, Edirne'yi Kuleli Burgaz ile İstanbul arasındaki demiryoluna bağlıyacak bir demiryolu yaparsa, bu maddenin, Kuleli Burgaz ile Bosna Köy yakınındaki Yunan-Türk sınır noktaları arasında karşılıklı olarak transite ilişkin hükümleri geçerli olmaktan çıkacaktır.

İlgili üç Devletten her birinin, işbu Sözleşmenin yürürlüğe girişinden başlıyarak, beş yıllık bir sürenin bitiminde, işbu maddenin 3 ncü, 4 ncü, 5 nci ve 6 ncı fıkralarında öngörülen denetimin yürürlükte tutulmasının gerekip gerekmediğine karar verilmesi için, Milletler Cemiyeti Meclisine başvurma hakkı olacaktır. Bununla birlikte, Yunan-Bulgar sınırı ile Bosna Köy arasında Doğu demiryollarının iki parçasında transit bakımından, ilk iki fıkra hükümlerinin yürürlükte kalması kararlaştırılmıştır.

EK B.

YAZI KOMİTESİNİN BİRİNCİ KOMİTEYE NOTU

13 Haziran 1923

Birinci Komitece 4 Haziranda alınan karara uygun olarak, Yazı Komitesi,

152 nci madde metnini yeniden incelemiştir. Bu incelemeden sonra, Yazı Komitesi, "ya da ... ile görüş birliği içinde" kelimelerinin metinde olduğu gibi bırakılmasını teklif etmektedir; bununla birlikte, bu kelimelerin, 87 nci madde hükümlerine halel vermedikleri kararlaştırmışlardır.

EK C.

BİRİNCİ KOMİTE

YAZI KOMİTESİNİN TEKLİFLERİ

7 Haziran 1923

Madde 157

Türkiye ile öteki bağıtlı Devletler arasında, savaş sırasında ve karşılıklı olarak, 30 Ekim 1918 tarihinden önce elde edilmiş bütün deniz ganimetleri [ganaim-i bahriye, *prises maritimes*] hiç bir isteme yol açmayacaktır. İstanbul'u işgal eden Devletlerce, bu tarihten sonra, silâh-bırakışımının [mütarekenin] bozulması yüzünden, yapılmış olan elkoymalar [zaptlar, *saisies*] konusunda da aynı hüküm uygulanacaktır.

Şurası kararlaştırılmıştır ki, İstanbul'u işgal eden Devletlerin Hükümetleri ve uyruklarınca ya da Türk Hükümeti ve Türk uyruklarınca, bu Hükümetlerin, 29 Ekim 1914 tarihinden 1 Ocak 1923 tarihine kadar, kendi limanlarında ya da işgal ettikleri limanlarda kullanmış bulundukları her çeşit küçük tonajlı deniz taşıtına, yatlara (*yachts*) ve mavnalara ilişkin olarak, hiç bir istem öne sürülemeyecektir. Bununla birlikte, işbu hüküm, genel affa ilişkin olarak bugünkü tarihle imzalanan Bildiri'nin 6 ncı paragrafı hükmüne halel vermeyeceği gibi, 29 Ekim 1914 tarihinden önceki haklara dayanarak, özel kişilerce başka özel kişilere karşı öne sürülebilecek istemlere de halel getirmeyecektir.

30 Ekim 1918 den sonra elkonmuş [zapt olunmuş] Türk ve Yunan gemileri, her iki Hükümetçe, karşılıklı olarak geri verilecektir.

Madde 157 *bis*

İşbu Andlaşmanın 23 ncü maddesinin ve 28 Haziran 1919 tarihli Versailles Andlaşmasının 155 nci, 250 nci ve 440 ncı maddeleri ile III ncü Ek'inin VIII nci Bölümünün (Onarımlar) uygulanmasıyla savaş sırasında Alman Hükümeti ya da Alman uyruklarınca Osmanlı Hükümetine ya da Osmanlı uyruklarına, şimdi bu gemileri elinde bulunduran Müttefik Hükümetlerinin rızası olmaksızın geçirilmiş [transfer edilmiş] bulunan bütün Alman gemilerine ilişkin olarak, Alman Hükümetine ya da Alman uyruklarına karşı kendilerine düşebilecek her yükümden Türk Hükümetinin ve Türk uyruklarının aklanmış [kurtulmuş, *libérés*] sayıldıkları bildirilir.

Türkiye ile, Türkiye'nin yanında savaşmış öteki Devletlerin ilişkilerinde de, gerekirse, bu hüküm uygulanacaktır.

(13) SAYILI TUTANAK

17 TEMMUZ 1923, SALI OTURUMU

Oturum, Ouchy Şatosunda, saat 17.00 de, Sir Horace Rumbold'un başkanlığında açıldı.

Hazır bulunanlar:

MM. GREW, DOLBEARE, SHAW, BELİN, TURLİNGTON, BARNES (*Amerika Birleşik Devletleri*); Sir Horace RUMBOLD, MM. RYAN, PAYNE, MALKİN, FORBES ADAM, BENTİNCK (*İngiliz İmparatorluğu*); General PELLÉ, MM. BARGETON, DE PERCİN, LAGARDE (*Fransa*); MM. VENİSELOS, CACLAMANOS, POLİTİS, MİCHALAPOULOS, CAPSALİS (*Yunanistan*); MM. MONTAGNA, NOGARA, GUARİGLİA, GALLİ, İNDELLİ, GUARNASCHELLİ, PONZONE, GUİSİ (*İtalya*); MM. OTCHİAİ, NAGAOKA, SATO, HOTTA (*Japonya*); MM. DİAMANDY, CONTZESCO, VASSİLİU (*Romanya*); M. YOVANOVİTCH (*Sırp-Hırvat-Sloven Kırallığı*); İSMET PAŞA, RIZA NUR BEY, HASAN BEY, ZEKÂİ BEY, MUSTAFA ŞEREF BEY, TAHİR BEY, MÜNİR BEY, Yarbay TEVFİK BEY, ŞEFİK BEY, Dr. NİHAD REŞAD BEY, TEVFİK KÂMİL BEY, HÜSEYİN BEY (*Türkiye*); M. PATERNOTTE (*Belçika*); M. STANCİOFF (*Bulgaristan*); M. FERREİRA (*Portekiz*).

M. MASSİGLİ, *Konferansın Genel Sekreteri.*

Müttefik kuvvetlerin işgalleri altındaki Türk topraklarının boşaltılmasına ilişkin protokol ve ek bildiri.

Sir Horace RUMBOLD, Müttefik kuvvetlerince işgal edilmiş bulunan Türk topraklarının boşaltılmasına ilişkin bir ek Protokol tasarısıyla bir Ek Bildiri tasarısını Komiteye sundu (Bakınız *Ek A*).

Bu tasarı kabul olundu.

Sir Horace RUMBOLD, Türk ülkesinde, Müttefik kuvvetlerinin elindeki sıtokların ve yiyecek maddelerinin (*stock et approvisionnements*) bulundukları yerde satışını kolaylaştırmak için işgalci Devletler Temsilci Heyetleri arasında birtakım tedbirler kararlaştırılmış olduğunu belirtti; bu tedbirler, bir yandan, işgalci Devletler Temsilci Heyetleri ile, öte yandan, Türk Temsilci Heyeti arasında bir mektup verişimine yol açmıştır. Sir Horace RUMBOLD, bu mektupları Komiteye sundu (Bakınız *Ek B*).

Karaağaç toprağı ile İmroz ve Bozcaada adalarının Türk makamlarına geçirilmesine ilişkin Protokol.

Sir Horace RUMBOLD, Karaağaç toprağı [arazisi] ile İmroz (*Imbros*) ve Bozcaada (*Tenedos*) adalarının Türk makamlarına geçirimine ilişkin bir Protokol tasarısını Komiteye sundu (Bakınız *Ek* C).

Bu Protokol, İsmet Paşa ile M. Veniselos'un, Konferansa Çağıran Devletlerin Temsilci Heyetlerine, 8 Temmuz 1923 tarihinde, birlikte gönderdikleri mektuptan anlaşıldığı üzere (Bakınız *Ek D*), Karaağaç'ın geçirimi [transferi] konusunda, Türk ve Yunan Temsilci Heyetleri arasında daha önce kararlaştırılmış hükümlerden başka, İmroz ve Bozcaada'nın Yunanistan kuvvetleri ve makamlarınca boşaltılmasına ilişkin hükümler de kapsamaktaydı.

Protokol tasarısı kabul olundu.

Madde 157.

Sir Horace RUMBOLD, Yunan kuvvetlerince elkonulan [zaptolunan, *saisis*], Türk bayrağını taşıyan gemilere ilişkin 157 nci maddenin son fıkrası yerine, İsmet Paşa ile M. Veniselos'un imzalamış oldukları mektupta yazılı metnin konulmasında, Yunan ve Türk temsilcileri arasında görüş birliğine varılmış olduğunu bildirdi (Bakınız *Ek D*).

Bu metin kabul olundu.

Lausanne'da imzalanan senetlere Belçika ile Portekiz'in katılmaları.

Sir Horace RUMBOLD, Belçika ile Portekiz'in, birtakım hükümlere katılmalarına ilişkin olarak Lausanne'da imzalanacak bir Senetler Protokolü tasarısıyla, bu Devletlerin yapacakları iki bildiriyi Komiteye sundu (Bakınız *Ek E, F, G*).

Bu tasarılar kabul olundu.

Madde 160.

Sir Horace RUMBOLD, 160 ncı maddeye eklenecek bir paragrafı Komiteye sundu. Andlaşmanın son maddesinin sondan bir önceki paragrafı olacak bu paragraf, şöyle kaleme alınmıştı:

"Bununla birlikte, Yunanistan ve Türkiye'ye ilişkin olarak, 1 nci madde, 2 nci maddenin 2 nci paragrafı ve 5 nci maddeden 11 nci maddeye (bu maddeyi de içine almak üzere) kadar olan maddelerin hükümleri, Yunan ve Türk Hükümetleri kendi onama belgelerini sununca, işbu tarihte, yukarıda öngörülen tutanak henüz düzenlenmiş olmasa bile, yürürlüğe gireceklerdir."

Bu ek paragraf kabul olundu.

Yerleşme Sözleşmesi.

Madde 23.

Sir Horace RUMBOLD, yerleşme [ikamet] Sözleşmesinin 23 ncü maddesinin metininde "borç için hapis" (*contrainte par corps*) kelimelerinin olduğu gibi tutulmasına ilişkin olarak, Türk Temsilci Heyetinin 7 Temmuz tarihli bir mektubunu (Bakınız *Ek H*) Komiteye sundu. Türk Temsilci Heyeti, bu mektubun, Birinci

Komitenin 26 Mayıs 1923 tarihli oturumunun tutanaklarına eklenmesini istemiş bulunmaktadır.

Nesnel [maddî] nedenlerle, bu mektubun bu tutanağa eklenmesi güçtür. Sir Horace RUMBOLD, bu belgenin, 26 Mayıs tutanağına bağlanması durumundaki değeriyle eş değerde olmak üzere, şimdiki oturumun tutanaklarına eklenmesini teklif etti.

Bu yolda karar verildi.

Genel affa ilişkin Bildiri.

Sir Horace RUMBOLD, Konferansa Çağıran Devletlerin kanısınca, Andlaşmanın imzalanmasıyla yürürlüğe girmesi gereken, genel affa ilişkin Bildiri'ye bir kez daha dönmek zorunda olduğunu bildirdi.

İngiliz Temsilci Heyeti, İngiliz ordusunun işçi taburlarına (*bataillons d'ouvriers*) bağlı altı Rumun İstanbul'da tutuklanması olayına, yakın zamanlarda, İsmet Paşa'nın dikkatini çekmişti. İstanbul'da, İngiliz Yüksek Komiseri vekilince, Adnan Bey'e, bu tutuklama konusunda bir protesto gönderilmiştir. M. Henderson ile Adnan Bey arasındaki bir görüşmede, Adnan Bey, Ankara Hükümetinin yayınladığı bir kanun uyarınca, Rum, Arnavut ya da Ermeni kökenli bütün Türk uyruklarından işgal kuvvetlerine yardım edenlerin, Türkiye'den çıkartılacaklarını söylemiştir. Adnan Bey'in, doğruluğundan şüphe edilmeyecek olan sözleri – özellikle, genel affa ilişkin Bildiri'de aşağıdaki hükmün bulunduğu göz önünde tutulunca – ağır bir durum yaratmaktadır. [Genel affa ilişkin Bildiri'de şöyle denilmektedir:]

"Türkiye'de oturanlardan ya da oturmuş bulunanlardan hiç kimse, ve karşılıklı olarak, Yunanistan'da oturanlardan ya da oturmuş bulunanlardan hiç kimse, 1 Ağustos 1914 ile 20 Kasım 1922 tarihleri arasında *askerî* ya da siyasal *davranışı* yüzünden, ya da bugünkü tarihli Barış Andlaşmasına imza koymuş bir yabancı Devlete ya da böyle bir Devletin uyruklarına bir yardımda bulunmasından ötürü, Türkiye'de ve karşılıklı olarak, Yunanistan'da, hiç bir bahane ile tedirgin edilmeyecek ya da incitilmeyecektir."

Müttefik Devletler, Müttefik işgal kuvvetlerine yardımda bulunmuş kimselerin, durumlarına açıkça uygun düşen bir hükümden yararlanamamalarını kabul edemezler. Bunun sonucu olarak, Sir Horace RUMBOLD, uygulanmağa başlanmış ve az önce belirttiği nitelikteki bütün işlemlerin hemen durdurulması ve – Adnan Bey'in sözünü ettiğine benzer hükümleri olan bir kanun yayınlanmışsa – bu kanunun uygulanmayacağı konusunda güvenceler verilmesini, İngiliz Temsilci Heyeti adına, kesin olarak istemektedir. Genel affa ilişkin Bildiri, imzası anında imzacıları bağlıyacaktır; bu bildirinin, her türlü iç (ulusal) yasalardan üstün tutulması gerekir.

Öte yandan, Sir Horace RUMBOLD, Ermeniler konusuna değinmeği de gerekli görmektedir. Sir Horace RUMBOLD, İsmet Paşa'ya, Müttefik Devletlerin, bu soruna, Türk Temsilci Heyetinin bu konuda yaptığı bildiri üzerine, çözüme bağlanmış gözüyle bakmadıklarını, daha önce belirtmiştir: Gerçekten, İsmet Paşa, kendi hallerinde yurttaşlar olduklarını ispat edebilecek olan Ermenilerin Türkiye'ye

dönüşlerini kabule, Hükümetinin rıza göstermekte olduğunu, Komitenin geçen toplantılarından birinde belirtmiştir. Her şeyden önce şunu göz önünde tutmak gerekir ki, Türk Hükümeti, uyruklarından birinin kendi halinde olup olmadığını ancak o kimse Türkiye'ye döndükten sonra anlıyabilir. Öte yandan, Müttefik Devletler, 1922 sonbaharında paniğe kapılarak Türkiye'den ayrılmış olan yüzbinlerce Ermeninin kaderleriyle ilgilenmektedirler. Türk Hükümeti, Türk ülkesinde bir Ermeni Ulusal Yurdu kurulması için kendisine yapılmış olan teklifi, bütün gücüyle reddetmiştir; böyle yaparken de, Ermenilerin, Türkiye'de nerede olursa olsun yerleşmekte serbest olduklarını, kanıt olarak öne sürmüştür. Oysa, Müttefik Devletler, şimdi, Türk Hükümetinin, kendi öz uyruklarından pek önemli bir kategorinin Türk ülkesine dönmesine karşı çıkmak niyetinde olduğunu görmektedirler. Böyle bir davranış, haklı gösterilemez. Bir ulus – kendilerine gereği gibi davranılsaydı – ulusun gücüne ve refahına katkıda bulunabilecek olan kendi uyruklarından yüzbinlercesini, hangi hakka dayanarak sürekli bir biçimde sürgün edebilir? Türkiye için, bu sorunda göstereceği tutuma göre, bir yargıya varılacaktır; en basit hoşgörü ve insanlık ilkelerinin uygulanmasında kusur ederse, bütün uygar dünyanın eleştirileriyle karşılaşacaktır.

General PELLÉ, genel affa ilişkin Bildiri konusunda Sir Horace Rumbold'un az önce söylediklerine tümüyle katılmaktadır. General PELLÉ, çoğu Hıristiyan ya da Ermeni olmak üzere, gerek Fransız birliklerinin Kilikya'yı (*Cilicie*) boşaltmaları sırasında, gerekse daha sonraları, yurtlarını bırakıp giden pek çok sayıda Türk uyruklarının durumlarına, daha 4 Haziranda, Türk Temsilci Heyetinin dikkatini çekmişti. Devletler hukukunun temel kurallarından biri, bu sığınanların [mültecilerin], hiç bir kabahatleri yoksa, yurtlarına dönmelerine izin verilmesini gerekli kılmaktadır. Oysa, Bırakılmış Mallar Kanununun [Emval-i Metruke Kanununun] uygulanmasıyla alınmış olan ve söz konusu kimselerin mallarından yoksun kılınmaları sonucunu veren tedbirler, gerçekte, genel affın etkilerini önceden ortadan kaldırma sonucunu vermiştir.

Bir özel toplantıda, General PELLÉ, Kilikya'nın işgali süresince, Fransız makamlarıyla işbirliği yapmış olmakta başka bir davranışla suçlanamayacak olan, Hıristiyan ya da Müslüman, Türk uyruklarına karşı özellikle alınmış sert tedbirleri, Türk Heyetinin dikkatine sunmuştu. Bu kimselere karşı, savaş kazançları ve bırakılmış mallar kanunları uyarınca, dâvalar açılmış, bu dâvalar ilgililerin mallarının ellerinden alınmasıyla sonuçlanmıştır. Böyle bir davranış, Fransız-Türk Anlaşmasına ekli genel af bildirisine aykırıdır.

General PELLÉ, Türk Temsilci Heyetinin, bu olayları Hükümetine daha önce bildirmiş olduğunu ve sert tedbirlerden yılarak yurtlarını bırakıp gitme zorunda kalmış Kilikya halkının haksız olarak ellerinden alınmış mallarının gene kendilerine verileceği konusunda, Hükümeti adına, kesin güvenceler vereceğini ummaktadır.

General PELLÉ, bundan başka – en kötü parçalarından biri, bırakılmış mallar kanunu olan – olağanüstü kanunların, Barış yeniden kurulur kurulmaz kaldırılmasını isteyen Sir Horace Rumbold'a katılmaktadır.

M. MONTAGNA, barışın yakın bulunduğu bir sırada, Türk Temsilci Heyetinin insanlık ve acıma duygularına seslenmenin uygun olacağı kanısındadır. Genel

affın, ancak genel olması durumunda yararlı bir tedbir olacağını, M. MONTAGNA – genel affa ilişkin sorunları inceleyen Alt-komitenin başkanı olarak – bir çok kez söylemiştir. Türk Temsilci Heyeti de, Hükümetinin, genel affı geniş ve cömertçe bir tutumla uygulama bakımından güçlü bir niyeti olduğuna, bir çok kez, Konferansın inanmasını istemiştir. M. MONTAGNA, bu gibi konuşmaların oluşturduğu moral yükümün, Türk Hükümetini, genel af şimdiden yürürlükteymişcesine davranmak zorunda bıraktığını hatırlatmak istemektedir.

Yurtlarını bırakıp gitmiş olan binlerce Ermeniye gelince, M. MONTAGNA, Türk Temsilci Heyetinin, bu sorunu siyasal bir açıdan ele almaması, fakat bu kadar insanın yurtlarına dönüş hakkından, haksız olarak yoksun bırakılmalarını kabul edemeyecek olan, bütün insanlığın çağrısını duyması gerektiği kanısındadır. İsmet Paşa, yüreğinin söylemesine izin verip, bu mutsuzların kaderlerini iyileştirilmesi konusunda, Konferansa, şimdiye kadar verilmiş olanlardan daha olumlu güvenceler verirse, bundan, M. MONTAGNA, özellikle mutluluk duyacaktır.

M. OTCHİAİ, İngiliz, Fransız ve İtalyan Temsilci Heyetlerinin, en yüce insanlık duyguları adına, Türk Temsilci Heyetine yönelttikleri çağrıya tümüyle katıldığını söyledi.

M. GREW, aşağıdaki bildiriyi okudu:

"Güven duygularıyla ummakta olduğumuz gibi, Yakın-Doğu'da bir barış ve işbirliği dönemi açacak bir Konferansın sonuna varmaktayız. Şimdi incelenmekte olan sorun, temsilci heyetlerine en son sunulan sorunlardan biridir. Bu niteliğiyle – ve aynı zamanda binlerce insanı yakından ilgilendirmesi yüzünden – bu sorunun nasıl bir çözüme bağlanacağını pek geniş bir kamu oyu haklı bir dikkatle izleyecektir. Bu sorun, özel bir anlam taşıyacak ve – Konferansın başarıyla çözümlediği öteki güçlükleri ve karmaşık sorunları çok az bilen ya da bu konularda hiç bir bilgileri olmayan – bir çok kimsenin gözünde, Konferansın ruhunu ve ortaya koyduğu yapıtı nitelendirmeğe yardımcı olacaktır. Böyle olunca, içinde bulunulan an, cömert davranmayı salık vermektedir.

"Geçen toplantılardan birinde, İsmet Paşa, söz konusu olan duruma bulunması pek istenilen yapıcı çözüme karşı dikilen uygulama güçlüklerine değinmişti. Bu güçlükler, varolabilir; ancak, sanırım ki, bunlar, İsmet Paşa'nın geçen 13 Aralıkta yapmış olduğu konuşma doğrultusunda incelenebilir ve çözüme bağlanabilir. [İsmet Paşa, şöyle demişti:]

> 'Türk Temsilci Heyeti, barışın – acılar doğuran siyasal nitelikteki nedenleri yok ettikten [......]* sonra – Türklerle Ermeniler, savaşın açmış olduğu yaraları sarmada işbirliği yapacaklardır. [......] Türkiye'de kalmak isteyen Ermeniler – kendilerine karşı iyi düşüncelerle dolu ve geçmişteki olayları unutmaya hazır olan – Türk yurttaşlarıyla kardeşçe yaşayabileceklerdir.'

"Bu konuşmadan, bu toplantıda daha önce söz edilmiştir. Bu konuşmayı yapan kimsenin ne ölçüde temsilci niteliği olduğu ve bu bildirinin ne gibi koşullar içinde

* Burada İsmet Paşa'nın şu sözleri de vardır: "ve Ermeni sorununu bir geçim yolu ya da siyasal bir silâh sayarak dışarıda çalışan Ermeni komitelerinin her türlü varlık nedeni ortadan kalktıktan ...". Bakınız, Takım I, Cilt I, Kitap 1, s. 211. (S.L.M.)

yapıldığı göz önünde tutulursa, Hükümetim, bu bildirinin – haklı olarak beklenilen – gerçek bir uygulamaya kavuşacağından şüphe etmemektedir.

"Her sorunun bir çözümü vardır. Umuyoruz ki, bu sorunun çözümü de gecikmeyecektir. Türkiye'nin en önemli çıkarlarını gözden uzak tutmamakla birlikte, şu mutsuz sürgünlerin çıkarlarını da iyi niyetli bir yakınlık duygusuyla dikkate alarak, bu durumu bilgeli ve hoşgörülü bir biçimde düzeltmesini Büyük Millet Meclisi Hükümetinden – bu Hükümetin ayrıcalıklarını olduğu kadar yükümlerini de çok iyi bilmekteyim – önemle rica etmekteyim. Bu düzeltme yapılırken, din ve inanç ayırımı gözetmeksizin, bütün yurttaşların konutlarını ve mallarını korumak için gereken tedbirleri almasını salık vererek desteklemekteyiz. Amerikan Hükümeti ve halkı, bu soruna duydukları haklı ilginin, uygulama değeri olan ve yapıcı kanıtlarını ortaya koymuşlardır; Amerika Hükümeti ve halkı, burada temsil edilmekte olan öteki uluslar gibi, bu sorunu uluslararası üzüntü ve kaygı alanından çıkartıp yok etmek için, Büyük Millet Meclisi Hükümetince de, uygulama değeri olan ve yapıcı tedbirlerin alınacağına güvenle inanmaktadırlar."

M. VENİSELOS, İsmet Paşa kendi görüşünü belirttikten sonra, gerekirse, görüşünü bildirme hakkını saklı tuttuğunu söyledi.

İSMET PAŞA, Türk Hükümetinin, genel affa ilişkin Bildiri'nin hükümlerini, mümkün olur olmaz, içtenlikle ve noktası noktasına uygulama isteğinde olduğunu belirtti. Türk Hükümeti, bu hükümleri, Bildiri'yi imzalamış öteki Devletler kadar geniş bir görüşle uygulayacaktır. Türk makamlarının, barışın imzalanacağı ana kadar, suçluları kovuşturmaları pek doğaldı; ne olursa olsun, şüphe yoktur ki, Türk Hükümeti, güvenliğine ilişkin kaygının zorunlu kıldığı bu kovuşturmalar sırasında, elden geldiği ölçüde, en büyük bir cömertlik duygusuyla davranmıştır ve böyle davranmaktan geri kalmayacaktır.

Türk Temsilci Heyeti, daha önceki toplantılarda, sığınmış Ermenilere ilişkin görüşünü açıklamıştır. Türk Temsilci Heyeti, bu konuya yeniden dönmenin bir yarar sağlamayacağı kanısındadır.

Ulusun bütün unsurları arasında uyum ve iyi geçim hüküm sürmesini içtenlikle istemekte olan Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti, Türk yurttaşlarına* kanunların tanıdığı bütün haklardan ve özgürlüklerden, bu unsurların, eşit bir düzeyde yararlanmalarına önem vermektedir.

Ülkede genel barışıklığın sağlanmasına katkıda bulunmak üzere, Türk Temsilci Heyeti, her şeyden önce Türkiye'de oturan kimseler için bir genel af çıkartmağı kabul etmişti. Her ne kadar "oturan kimseler" (*habitants*) teriminden, şimdi de Türk topraklarında oturmakta olan kimseleri anlamakta idiyse de, Türk Temsilci Heyeti, sonradan, Müttefik Temsilci Heyetlerinin görüşlerine katılmak üzere, Türkiye'de daha önce oturmuş bulunan kimselerin de, bu genel aftan yararlanmalarını kabul etmiştir.

Yurtlarına karşı silâh çeken kimseleri bile, kovuşturmaktan tüm vazgeçmeyi kabul etmekle, Türk Hükümeti, öteki Devletlerin hiç bir zaman göstermemiş oldukları – kamu düzeni zararına olmak üzere – bir hoşgörü ve uzlaşıcılık tutumu

* 1924 Türkçe çevirisinde "Türk memleketlerine" denilmektedir. (S.L.M.)

göstermiş olduğunu ispatlamış bulunduğu kanısındadır. Öteki Devletler, çeşitli nedenlerle – özellikle kamu güvenliğine ilişkin nedenlerle – aynı durumda bulunan uyruklarını kovuşturmaktan vazgeçmemekte haklı iseler, Türkiye'den, kabul ettikleri ceza sorumluluğundan başka, bir de ülkesinin kapılarını karışıklık çıkaranlara açmasının istenilmesi, hakgözetirlikle bağdaşamaz. Böyle bir davranış, Berlin Andlaşmasından bu yana, Türkiye'de sürekli bir huzurun kurulmasını olanaksız kılan, bütün o kanlı olaylarla ülkeyi karşı karşıya bırakmak olur.

Türk halkını, her bağımsız ülkenin yararlandığı düzen ve huzurun nimetlerinden yararlandırmağa kesin kararlı olan Türk Hükümeti, karışıklık ve ayaklanma çıkarıcı unsurların ülkesine girişini yasaklamak bakımından kaçınılmaz bir zorunluluk içinde bulunmaktadır. Türkiye, bu başta gelen ödevi yerine getirirken, elden geldiği ölçüde, kendi hallerindeki kimselerle iyi yurttaşların söz konusu tedbirler yüzünden sıkıntıya düşmemelerine de göz kulak olmaktan geri kalmayacaktır.

Türk Temsilci Heyeti, bundan başka, şimdiki anlaşmazlığın ana nedeni olduğunu sandığı bir noktaya da, Konferansın dikkatini çekmeği bir ödev saymaktadır. Türk Temsilci Heyeti, özü bakımından birbirinden ayrı iki kategori sorun arasında bir bağlantı kurulmasından kaçınmak gerektiği kanısındadır: Başka bir deyimle, genel af ile mültecilerin [sığınanların] geri dönüşü arasında bir bağlantı kurmaktan kaçınılması gerektiği kanısındadır.

Şimdiki durumda Türkiye'de oturmakta olanlar bakımından genel affın sonuçları açıkça belirtilmiş bulunmaktadır. Bundan başka, vaktiyle Türkiye'de oturmuş bulunan kimselere karşı, genel af Bildiri'sinde sayılan eylemler yüzünden kovuşturma yapılmayacağı da açıkça bellidir. Bu son kategoriye giren kimselerin Türkiye'ye dönüşleri, Türk Hükümetinin iznine bağlıdır ve bu izin, ancak, kendi halinde yaşayan ve geçmişte kötü davranışları bulunmayan kimselere verilebilecektir.

Çeşitli dönemlerde göç etmiş bulunan yüz binlerce kişinin geri dönmesine gelince, bu, genel aftan büsbütün ayrı bir sorundur; bu sorun, Barış Konferansınca çözümlenebilecek sorunlar çerçevesine girmemektedir.

Doğu'nun, özellikle siyasal ve ekonomik durumunu etkilemiş olan önemli değişiklikler göz önünde tutulunca, Türkiye, bu konuda hiç bir yüküm altına giremeyeceğini ve bu sorunun genel af Bildiri'sinin tümüyle dışında kaldığı kanısında olduğunu açıkça bildirmektedir.

Sir Horace RUMBOLD, genel af konusunda, Müttefik Temsilci Heyetlerinin görüşünü açıklığa kavuşturmayı gerekli gördüğünü söyledi: İngiliz, Fransız ve İtalyan Hükümetleri, genel af Bildirisi'nin, barış imzalandığı tarihte yürürlüğe girmesinin gerekli olduğu kanısındadırlar; kendi hesaplarına da, bu Bildiri'yi, bu koşullar içinde uygulamağa karar vermişlerdir. İngiliz Hükümeti, Hindistan'da bir Türk subayını tutuklu bulundurmaktadır; Bildiri hükümleri uyarınca, bu subayı Türk Hükümetine teslim etmek zorundadır; barışın imzalanmasıyla Türk Hükümetinin bu subayın kendisine teslim edilmesini istemeğe hakkı olacaktır. Bildiri'nin, Türkiye Büyük Millet Meclisince onaylanması gerekmekle birlikte, Müttefik Temsilci Heyetleri, aynı düşüncelerle, Türk Hükümetinin, Bildiri

imzalanınca, Bildiri'nin dayanmakta olduğu ilkelerden esinlenmesini, Türk Temsilci Heyetinden istemektedirler.

İSMET PAŞA, genel affın yürürlüğe konulması konusunda, Türk Hükümetinin, Müttefik Hükümetlerle aynı davranışı göstereceğini söyledi.

M. VENİSELOS, mübadele dışında kalan, Rum kökenli Türklerin Türkiye'ye dönüş haklarının, nüfus (halkların) mübadelesi Sözleşmesiyle, tümüyle korunmuş bulunduğunu, İsmet Paşa'nın ve Rıza Nur Bey'in bir çok kez açıklamış olduklarını hatırlattı.

Genel affa gelince, Yunan Hükümeti, Türk Hükümetinin almış olduğu ve Sir Horace Rumbold'un da az önce değindiği, yasal ya da başka tedbirler yüzünden, çok büyük kaygılar duymaktadır. M. VENİSELOS, bu sorunu çözüme bağlamada en iyi yolun, kendisinin İsmet Paşa ile görüşmesi olduğu kanısındadır; çünkü, Yunan Hükümeti bu sorunla doğrudan doğruya ilgilidir. M. VENİSELOS, Türk Temsilci Heyeti Başkanı ile kendisi arasında yapılan bu görüşmelerden her zaman memnun kalmıştır; İsmet Paşa ile yapacağı yeni görüşmelerin de, Yunanistan ile Türkiye arasında hiç bir ayrılık nedeni olmadığını göstereceğini ummaktadır.

İSMET PAŞA, bu umudu paylaştığını söyledi.

Eğitim kurumlarıyla hastanelere ve hayır kurumlarına uygulanacak rejim.

Sir Horace RUMBOLD, Türkiye'deki eğitim ve hayır kurumlarıyla hastanelere uygulanacak rejim konusunda, İngiliz, Fransız ve İtalyan Temsilci Heyetlerine, eş terimlerle kaleme alınmış notalar göndermeği, Türk Temsilci Heyetinin yükümlenmiş bulunduğunu, bu Heyete hatırlattı.

İSMET PAŞA, bunu yerine getirmekte kusur etmeyeceğini söyledi.

Boğazlar rejimine ilişkin Sözleşmeyi imzalamaya Rus Hükümetinin çağrılması.

Sir Horace RUMBOLD, Boğazlar Sözleşmesini imzalamak için, Rus Hükümetinin, isterse, Lausanne'a temsilciler göndermeğe çağrılması konusunda Konferans Genel Sekreterine izin verilmesini Komiteye teklif etti. Bu konuda, M. Tchitcherine'e gönderilecek bir telgraf tasarısını (Bakınız *Ek 1*) Komiteye sundu. Sir Horace RUMBOLD, Rus Hükümetinin bu Sözleşmeyi imzalamak istemesi durumunda, Lausanne'a temsilci göndermek istemeyeceği ya da gönderme-yebileceği varsayımını da göz önünde tutmak gerektiğini belirtti. Böyle bir olasılığı karşılamak üzere, Sovyetler Hükümetine (*Gouvernement des Soviets*), Sözleşmeyi İstanbul'da imzalamak için, üç haftalık bir süre tanınmıştır.

M. Tchitcherine'e, Komiteye sunulan tasarı metnine uygun bir telgraf gönderilmesi kararlaştırıldı.

Sir Horace Rumbold'un teşekkürleri.

Sir Horace RUMBOLD, Birinci Komite gündeminin bitirilmiş olduğunu söyledi. Bununla birlikte, Sir Horace RUMBOLD, altı ay süren görüşmelerden sonra bir Barış Andlaşmasının düzenlenebildiğini görmekten İngiliz Temsilci Heyetinin duyduğu memnunluğu her şeyden önce açıklamaksızın, Komitenin dağılmasını istememektedir. Bu memnunluk duygusu, vaktiyle İngiltere'nin dostu olmuş

Türkiye ile yeniden bir barış durumu içine girmekten başka bir şey istemeyen İngiliz İmparatorluğu Hükümeti ve halklarınca paylaşılmaktadır.

Sir Horace RUMBOLD, Konferansa böylesine geniş ve böylesine alçak gönüllü bir konukseverlik göstermiş olmalarından ötürü, İsviçre Hükümetine, Vaud Kantonu Makamlarına ve Lausanne Belediyesine teşekkür etmek istemektedir. Hiç şüphesiz, Konferansa katılan Hükümetler, daha uygun bir toplantı yeri seçemezlerdi. Daha önceleri savaş sırasında, İsviçre, Avrupa çölü ortasında bir çeşit vaha olmuştu. Temsilci Heyetleri, girişmiş bulundukları uzun ve güç görüşmeler sırasında, bu huzur ve yürek ferahlığı duygusunu bulmuşlar ve bu duygudan çok yararlanmışlardır. Kanton ve Belediye Makamları, Konferansa karşı, çok özenli bir ince davranış göstermişlerdir; İngiliz Temsilci Heyeti, bunu övmekle memnunluk duymaktadır. Son olarak, Lausanne'ın Doğu-Ekspresi yolu üzerindeki konumu da, gerek Müttefik Temsilci Heyetlerine gerekse Türk Temsilci Heyetine, yapmakla görevli oldukları çalışmaları çok büyük ölçüde kolaylaştırmıştır.

Konferans, niteliği bakımından, özellikle uzmanların yarattıkları bir yapıt olmuştur; yolu üzerine dikilen pek çok engeli aşmak için, uzmanlara, aralıksız çağrılarda bulunulması gerekmiştir. Sir Horace RUMBOLD, uzmanlara en içten teşekkürleri iletmek istemektedir; Sir Horace RUMBOLD, M. Fromageot'nun, Konferansa vereceği akıllarla, sonuna kadar yardımcı olamamasına yürekten üzülmektedir; Sir Horace RUMBOLD, bütün meslekdaşlarında ve Konferansın bütün üyelerinde en iyi anılar bırakacak olan Münir Bey'e de özellikle teşekkür etmek istemektedir.

Son olarak, Sir Horace RUMBOLD, Konferansa çok büyük hizmetlerde bulunmuş olan, Konferansın Genel Sekreteri ile yardımcılarına duyduğu gönül borcunu belirtmek isteğindedir. İngiliz Temsilci Heyeti, Konferans görüşmelerini doğru ve açık bir dille anlatan toplantı tutanaklarının yazılmasındaki hızlı davranışı özellikle çok beğenmiştir.

Sir Horace RUMBOLD, sözlerini bitirmeden önce, Türk Temsilci Heyetine, aşağıdaki görüşleri sunmak istemektedir:

"Bence, bir Devletin güçlü, refaha kavuşmuş ve sağlam olması için, her şeyden önce gelen, iki düşünceyi dikkate alması gerekir. Bununla şunu demek istemekteyim: Böyle bir Devletin, özgürlük ve hoşgörü ilkelerinden esinlenmesi ve, günümüzde, bireyler gibi Devletler için de, bir Çin Seddinin arkasına sığınarak, kendi kendisine "Kendime yetmekteyim" demesinin imkânsız olduğunu görmesi gerekir.

"Büyük Devletler denilen Devletler, yalnız ülkelerinin genişliği ile, nüfuslarının sayısı ile, kaynaklarının zenginliği ile, deniz ve kara kuvvetleriyle büyük değillerdir; aynı zamanda, belirttiğim ilkelerden kural-dışılıksız [istisnasız] esinlendikleri için de büyüktürler.

"Dünyada nesnel [maddî] güçlerle moral güçler vardır. Bu anda içinde bulunduğumuz Devlet, her ne kadar ülkesinin yüzölçümü ve nüfusunun sayısı bakımından küçük ise de, büyük bir moral güç oluşturmaktadır. İsviçre'nin, Türk Devletine örneklik edebileceğini sanmaktayım. Burada, birbirinden ayrı üç soydan [ırktan] oluşmuş, dört ayrı dil konuşan ve iki ayrı dine inanan bir memleket

görmekteyiz. Bu üç soy, sağlam bir kütle meydana getirmektedir. Bu soylar, en yücelerinden bir yurtseverlikle beslenen, Avrupa'nın en eski demokrasisini oluşturmakla övünebilirler. İsviçre'ye gelen her yabancı, burada hüküm süren hoşgörü, düzen ve örgütlenme ruhu karşısında şaşkınlığa uğrar. Üç ayrı dine inanan, üç ayrı soy kapsamakta olan yeni Türk Devleti de, neden İsviçre'yi kendisine örnek almasın? Bütün dünya, soy ya da din ayırımı olmaksızın, ülkesinde oturanların desteklediği bir Hükümeti olan, sağlam ve kalkınmış bir Türkiye görmekle mutluluk duyacaktır."

Oturuma saat 18.00 de son verildi.

(13) SAYILI TUTANAĞA EKLER

EK A.

MÜTTEFİK KUVVETLERİNCE İŞGAL EDİLMİŞ TÜRK TOPRAKLARININ BOŞALTILMASINA İLİŞKİN PROTOKOL TASARISI

Birlikleri, şimdiki durumda, Türk ülkesinin kimi parçalarını işgal etmekte bulunan, Müttefik Devletlerden Fransa, İngiltere ve İtalya Hükümetleri ile Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti, uluslarının barışçıl özlemlerini, gecikmeden, gerçekleştirmeye eşit ölçüde istekli olduklarından,

Usulüne uygun olarak yetkili kılınmış, Aşağıda İmzaları Bulunanlar, her iki tarafça, aşağıdaki tedbirlerin alınması konusunda görüş birliğine varmışlardır:

I

Lausanne'da kararlaştırılan Barış Andlaşması ile öteki Senetlerin, Türkiye Büyük Millet Meclisince* onaylanmış olduğu, Müttefik Devletlerin İstanbul'daki Yüksek-Komiserlerin bildirilir bildirilmez, sözü geçen Devletlerin birlikleri, işgal etmekte oldukları toprakların boşaltılması işlemlerine başlıyacaklardır. Bu işlemler, Çanakkale Boğazı'nda, Marmara Denizi'nde ve Karadeniz Boğazı'nda durmakta olan İngiliz Fransız ve İtalyan savaş gemilerinin çekilmelerini de kapsayacaktır.

II

Boşaltma boyunca, boşaltılan topraklarda Türk Hükümetine ya da Türk kamu yönetimlerine ait oldukları usulüne uygun olarak belli olacak ve şimdiki durumda Müttefik makamlarının işgalinde ya da kullanımında bulunan her çeşit mallar ve taşınmaz mallar, Türk Hükümetine geri verilecektir.

Her çeşit haciz ve zoralım tedbirleri kaldırılacaktır. Bu geri vermelere ve haczini kaldırılmalarına ilişkin olarak tam ve kesin bir alındı [makbuz] değerinde geçerli olacak tutanaklar düzenlenecektir.

İşgal Makamları, Türk Hükümetine ait olup da, üçüncü kişilere, özellikle Osmanlı ortaklıklarına teslim edilmiş olan bütün malların, eşya ve maddelerin

* 1924 Türkçe çevirisinde "Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti tarafından" denilmektedir. Fransızca metin şöyledir: "...par la Grande Assemblée Nationale de Turquie..." (S.L.M.)

mümkün olduğu kadar tam bir çizelgesini Türk Hükümetine vereceklerdir.

İşgal makamlarıyla özel kişiler arasında yapılmış sözleşmelerden doğan borçlar, bu sözleşmelerde öngörülmüş bulunan şartlar içinde ödenecektir.

IV*

Daha önce Osmanlı Hükümetine ait olup da, 30 Ekim 1918 tarihinde Mondros'da imzalanan silâh-bırakımı [mütareke] sözleşmesi uyarınca Müttefik Devletlere geçen ve işbu Protokolün imzası tarihinde Türkiye'de söz konusu Devletler makamlarının ellerinde bulunmakta olan, *Yavuz Sultan Selim*'le birlikte, savaş gemileri, silâhlar, cephane ve başka her türlü savaş malzemesi, şimdiki durumlarıyla ve bulunmakta oldukları yerlerde, Türkiye'ye geri verileceklerdir.

V

11 Ekim 1912 tarihinde Mudanya'da imza edilmiş olan askerî Sözleşmenin hükümleri, işbu Protokolün II nci paragrafında belirtilen süre boyunca geçerli kalacaktır. Sözü geçen süre boyunca, hiç bir olaya meydan vermemek için gerekli tedbirler, Müttefik ve Türk askerî makamları arasında görüş birliği içinde alınacaktır.

Boşaltma işlemlerinden doğabilecek bütün öteki sorunlar, işgal makamlarınca, Türk makamlarıyla görüş birliği içinde, çözüme bağlanacaktır.

VI

Türk Hükümeti, Barış Andlaşmasının yürürlüğe konmasını beklemeksizin, bu Andlaşmayı imzalamış Devletlerin uyruklarının, (72 nci ve 91 nci Maddelerde öngörülen süreler işlemeğe başlamamış olsa bile), 69 ncu, 72 nci, 77 nci ve 91 nci maddelerden ve Yerleşme [ikamet] Sözleşmesi hükümlerinden yararlanmalarını kabul edecektir. Türk Hükümeti, Barış Andlaşmasının 137 nci, 138 nci ve 140 ncı maddelerindeki hükümlere de uygun davranacaktır.

VII

Barış Andlaşmasının yürürlüğe girişini beklerken, İngiliz Hükümetiyle Türk Hükümeti, sınırlar saptanıncaya kadar, sözü geçen Andlaşmanın 3 ncü maddesinin 2 nci paragrafı uyarınca, korunması hüküm altına alınmış olan *statu quo*'yu değiştirebilecek hiç bir şey yapmamağı, karşılıklı olarak yükümlenirler.

Sözü geçen Hükümetler, Barış Andlaşmasının 3 ncü maddesinin 2 nci paragrafının birinci fıkrasında öngörülen ve Türkiye ile Irak arasındaki sınıra ilişkin görüşmelerin, 1 nci paragrafta belirtilen boşaltma işlemleri tamamlanır tamamlanmaz başlaması ve bu fıkrada öngörülen dokuz aylık sürenin, bu görüşmelere başlangıç olacak tarihte işlemesi konusunda görüş birliğine varmışlardır.

Lausanne'da, ... tarihinde düzenlenmiştir.

* Fransızca metinde "III" sayılı paragraf yoktur. (S.L.M.)

BİLDİRİ

Aşağıda İmzaları Bulunanlar, yetki belgeleri uyarınca davranarak, şunları bildirirler:

I

Boğazlar rejimine ilişkin bugünkü tarihli Sözleşmenin yürürlüğe girişini beklerken, üç Müttefik Devlet donanmalarının Boğazlar'dan geçiş bakımından tam serbestliklerini saklı tuttukları kararlaştırılmıştır. Bu Devletlerin, Boğazlar'dan transit olarak geçen savaş gemileri, hasar ya da deniz rizikosu dışında, gidiş-geliş güvenliği gerektirirse, geceleyin demirleme süresini de içine almak üzere, geçişleri için gerekli olan süreden daha çok duramayacaklardır.

II

Yukarıdaki Protokolün 1 nci paragrafı hükümlerine halel gelmeksizin ve Boğazlar rejimine ilişkin bugünkü tarihli Sözleşmenin yürürlüğe girişine kadar, ya da 31 Aralık 1923 tarihinde bu Sözleşme yürürlüğe girmişse bu tarihe kadar, Türk Hükümeti, Müttefik üç Devletten her birinin, Boğazlar'da bir kruvazör (*croiseur*) ve iki muhrip (*conter-torpilleurs*) bulundurmasına itiraz etmeyecektir; bu gemilerin yanında, kömür alma ve donatım [levazım, *ravitaillement*] için gerekli olan ve savaş bayrağı taşımayan gemiler bulunabilecektir.

III

Aşağıda İmzaları Bulunanlar, kabotaj ve liman hizmetlerinin, bugünkü tarihli Barış Andlaşmasının yürürlüğe giriş tarihinden başlıyarak, Türk ulusal bayrağının tekelinde olacağını hatırlatırlar.

Bununla birlikte, Aşağıda İmzaları Bulunanlar, Türkiye'de 1 Ocak 1923 de kabotaj yapmakta olan ya da liman hizmetleriyle uğraşan işletmelerin, 31 Aralık 1923 tarihine kadar, işlerini sürdürmekte serbest bırakılacaklarını bildirmeği de gerekli görürler.

Her halde, 31 Aralık 1923 tarihine kadar, Türkiye, bugünkü tarihli Ticaret Sözleşmesini imza eden öteki Devletlerin gemilerine, Ticaret Sözleşmesinin II nci Kesiminde, gemiler, bunların yük ve yolcuları için, gidip gelme [seyrüsefer], limana yanaşma ve ticaret konusunda öngörülen kolaylıkları, hiç bir Devlet yararına ayırım gözetmeksizin, sağlıyacaktır.

Türk Temsilcilerinin İmzaları.

EK B.

LAUSANNE KONFERANSI

İNGİLİZ TEMSİLCİ HEYETİ

17 Temmuz 1923

SAYIN BAŞKAN,

Türkiye'deki Müttefik Kuvvetler Başkomutanı General'in bize bildirdiği bir soruna, Meslekdaşlarım, Fransız ve İtalyan Temsilci Heyetleri Başkanlarıyla görüş birliği içinde, Ekselânsınızın dikkatini çekmekle onur duymaktayım.

İstanbul'un boşaltılması sırasında, Müttefik Ordularının alıp götürmek ihtiyacını duymadıkları ve şimdi gerek İstanbul'da, gerek Çanakkale Boğazı yakınında askerî makamlarca elkonulmuş depolarda bulunan birtakım gıda maddeleriyle başka nesneleri satmak zorunda kalacaklarını, General Harington bize bildirmektedir. Bunların iyi şartlar altında satılabilmesi için, alıcıların Türk makamlarınca tedirgin edilmeyeceklerine, özellikle söz konusu nesneleri teslim edecekleri depolarda, kolaylıkla satılmak için gerekli olacak süre boyunca saklayabilmelerine izin verileceğine inandırılmaları gerekmektedir. Bu süre, çeşitli yerler için, başka başka saptanmıştır.

Bu eşyanın satın alınması için, askerî makamların görüşmelerde bulunmakta oldukları alıcılara istenilen güvenceyi verebileceğini, General Harington'a bildirme olanağını bizlere sağlamanız, Meslekdaşlarımı ve beni sevindirecektir.

Şurası kararlaştırılmıştır ki:

a) Satılacak eşya içinde savaş malzemesi bulunmayacaktır;

b) Yukarıdaki ikinci paragrafta söz konusu olan süreler, Müttefik ve Türk makamlarıyla görüş birliği içinde saptanacaktır;

c) Şimdiye kadar, askerî makamlarca el konulmuş durumda bulunan depoları, alıcılar, ileride bir süre boyunca kullanmaları için uygun bir kira ödeyerek ve söz konusu depolar Hükümet için gerekli olmamak şartıyla, kullanabileceklerdir.

d) Müttefik ordularınca kullanılmak üzere gümrük vergisinden [resminden] bağışık olarak yurda sokulmuş olan mallar için, alıcıların *oranı her iki Tarafın İstanbul'daki makamlarınca saptanacak* bir yurda-sokuş [ithalât] vergisi ödemeleri gerekecektir.

Ekselânsınız, bu teklifin ana çizgileri üzerinde bizlerle görüş birliğinde bulunmaktaysa, ayrıntılar, [işgal edilmiş toprakları] boşaltma Protokolünün V nci

paragrafında öngörülmüş olduğu üzere, Tarafların İstanbul'daki makamları arasında düzenlenebilecektir.

Derin saygılarımın kabulünü rica ederim, Sayın Başkan.

İmza: Horace RUMBOLD

Ekselâns General İsmet Paşa, Türk Temsilci Heyeti, Lausanne Palace.

BARIŞ KONFERANSINDA
TÜRKİYE
BÜYÜK MİLLET MECLİSİ HÜKÜMETİ
TEMSİLCİ HEYETİ

Lausanne, 17 Temmuz 1923

SAYIN BAŞKAN,

Müttefik Ordularınca birtakım eşyanın satılmasına ilişkin, bugünkü tarihle gönderdiğiniz mektubu aldığımı Ekselânsınıza bildirmekle onur duyarım.

Cevap olarak, Fransız ve İtalyan Meslekdaşlarınızla görüş birliği içinde bildirdiğiniz teklifin ana çizgilerinde Ekselânsınızla, ilke bakımından, aynı görüşte olduğum, Ekselânsınızın bilgilerine sunmakla onur duyarım.

Derin saygılarımın kabulünü rica ederim, Sayın Başkan.

İmza: M. İSMET

Ekselâns Sir Horace RUMBOLD, Barış Konferansında Majeste İngiltere Kralının Temsilcisi, v.b...

EK C.

KARAAĞAÇ TOPRAK PARÇASI İLE İMROZ VE BOZCAADA ADALARININ TÜRKİYE'YE GEÇİRİMİNE İLİŞKİN PROTOKOL TASARISI

Aşağıda İmzaları Bulunanlar, usulüne göre yetkili kılınmış olarak, şu hükümleri kararlaştırmışlardır:

I

Meriç ile, bugünkü tarihli Barış Andlaşmasının 2 nci maddesinin 2 sayılı paragrafında tanımlanan Türk-Yunan sınırı arasında bulunan ve Türkiye'ye geri verilecek olan toprak parçası, en geç 15 Eylül 1923 tarihine kadar, Türk makamlarına teslim olunacaktır; şu şartla ki, işbu Andlaşmanın Türkiye Büyük Millet Meclisince* onaylandığı, İstanbul'daki Müttefikler Yüksek Komiserleri aracılığıyla Yunan Hükümetine, o tarihte bildirilmiş buluna. Bu bildirme, yukarıda belirtilen tarihte yapılmamış olursa, söz konusu toprak parçası, bildirmenin yapıldığı tarihten başlıyarak onbeş gün içinde teslim olunacaktır.

II

Barış Andlaşmasının 5 nci maddesinde öngörülen sınırlamanın tamamlanmamış olması, söz konusu toprak parçasının Türk makamlarına teslimini geciktirmeyecektir. Bu durumda, Yunan ve Türk Hükümetleri, Barış Andlaşmasının 2 nci maddesinin 2 sayılı paragrafında tanımlanan çizginin toprak [arazi] üzerinde geçici olarak çizilmesine girişeceklerdir. Söz konusu Andlaşmanın 5 nci maddesinde öngörülen Komisyon çalışmalarını bitirinceye kadar, bu geçici sınır çizgisine, her iki Tarafça da saygı gösterilecektir.

III

Karaağaç'ta oturan Rumlar, Yunanistan ile Türkiye arasında 30 Ocak 1923 de imzalanan Sözleşmede öngörülen nüfus (halkların) mübadelesi kapsamı içinde olacaklardır; bunlar, söz konusu Sözleşme hükümlerinden yararlanacaklardır; şu var ki, ancak, Yunanistan ile Türkiye arasında barışın yeniden kurulmasından altı ay sonra göç etme zorunda bırakılabileceklerdir.

* 1924 Türkçe çevirisinde "Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti" denilmektedir. (S.L.M.)

İmroz ve Bozcaada adalarından Yunan askerî birlikleri ile Yunan makamları, bugünkü tarihli Barış Andlaşması Yunan ve Türk Hükümetlerince onaylanır onaylanmaz, çekileceklerdir. Bu çekilme yapılıncaya kadar, söz konusu Andlaşmanın 14 ncü maddesi hükümleri, Türk Hükümetince uygulanacaktır.

V

İşbu Protokolün I nci paragrafında belirtilen toprak parçasında oturanlardan hiç kimse, ya da IV ncü paragrafta sözü edilen adalarda oturanlardan hiç kimse, askerî ya da siyasal davranışından, ya da bugünkü tarihli Barış Andlaşmasını imzalayan bir yabancı Devlete ya da onun uyruklarına herhangi bir yoldan yapmış olduğu yardım yüzünden kaygılandırılmayacak ya da tedirgin edilmeyecektir.

Bir önceki fıkrada belirtilen toprak parçasında ve adalarda oturanların hepsine, bugüne kadar işlenmiş bütün siyasal ya da âdî suçlar (crimes et délits) için tam ve eksiksiz bir genel af çıkartılacaktır.

Lausanne'da, ... tarihinde düzenlenmiştir.

EK D.

Lausanne, 8 Temmuz 1923

SAYIN BAŞKANLAR,

Türk ve Yunan Temsilci Heyetleri, aralarında doğrudan doğruya anlaşmalarına ertelenmiş bulunan sorunlar üzerinde görüş birliğine varmış olduklarından, aşağıdaki konuları Ekselânslarınızın bilgilerine sunmakla onur duymaktayız:

Karaağaç bölgesinin teslimi konusunda varılmış görüş birliği uyarınca, aşağıdaki metnin, Barış Andlaşmasının Bağıtlanan Devletlerince imzalanacak ve Andlaşmaya eklenecek bir Protokolde belirtilmesini teklif ederiz:

"Meriç ile, bugünkü tarihli Barış andlaşmasının 2 nci maddesinde tanımlanan Türk-Yunan sınırı arasında bulunan ve Türkiye'ye geri verilecek topraklar, en geç 15 Eylül 1923 tarihine kadar Türkiye'ye teslim olunacaktır; şu şartla ki, işbu Andlaşmanın Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetince bu tarihe kadar onaylanmış olması gerekir. Andlaşma bu tarihe kadar Türkiye'ce onaylanmamışsa, söz konusu topraklar, Türkiye'ce onama yapıldığı tarihten onbeş gün sonra teslim olunacaktır. Sınırlamanın bu tarihe kadar tamamlanmamış olması, söz konusu toprakların Türkiye'ye teslimini geciktirmeyecektir.

"Bu durumda, iki Tarafın temsilcilerinden kurulu bir Komisyon, Barış Andlaşmasına ekli haritada gösterilen sınır çizgisini, toprak [arazi] üzerinde geçici olarak çizecektir. İşbu Andlaşmanın 5 nci maddesinde öngörülen Komisyon çalışmalarını bitirinceye kadar, bu geçici sınır çizgisine her iki Tarafça da saygı gösterilecektir.

"Karaağaç'ta oturan Rumlar, Yunanistan ile Türkiye arasında 30 Ocak 1923 de imzalanan Sözleşmede öngörülen nüfus (halkların) mübadelesi kapsamı içinde olacaklardır; şu var ki, bunlar, ancak, Barış Andlaşmasının onaylanmasından altı ay sonra göç etme zorunda bırakılabileceklerdir."

Türk ve Yunan Temsilci Heyetleri, 45 nci, 48 nci, 49 ncu ve 52 nci maddelere ilişkin olarak, Maliye Sorunları Alt-komitesinin 12 Haziran tarihli raporunda belirtilmiş ve Müttefiklerin uzmanlarınca da kabul edilmiş bulunan metin değişikliğini kesin olarak kabul etmekte de görüş birliğine varmışlardır. Yunan uzmanınca Alt-komitede öne sürülen çekinceden [ihtirazî kayıttan] vazgeçilmiş olduğundan, yukarıda söz konusu edilen raporun (A) Eki, olduğu gibi uygun görülmüştür. Bu yüzden, sözü edilen maddelerin yukarıda belirtilen Ek'e uygun olarak tamamlanması yerinde olacaktır.

Her iki Temsilci Heyeti, 58 nci maddeyi de, Maliye Sorunları Alt-komitesinin 12 Haziran tarihli raporunun (F) işaretli Ek'inde yazılı olduğu biçimde kabul etmektedirler.

1918 silâh-bırakışımından [mütarekesinden] sonra elkonulan Türk gemileri, karşılıklı olma şartı olmaksızın, Türkiye'ye geri verilmeleri gerektiğinden, her iki Temsilci Heyeti, Türkiye'nin Yunanistan'dan onarımlar [tâmirat, réparations] istemekten vazgeçişinin, Yunanistan'ın, Türkiye'de işgal etmiş olduğu topraklarda, Yunan sivil ve askerî makamlarınca verilmiş zoralım bonolarını [alındılarını, makbuzlarını] da kapsamakta olduğunu bildirme konusunda görüş birliğine varmışlardır.

157 nci maddenin sonuncu fıkrası yerine aşağıdaki fıkra konulacaktır:

> "30 Ekim 1918 den sonra Yunan kuvvetlerince elkonulan, Türk bayrağını taşıyan gemiler Türkiye'ye geri verilecektir."

Her iki Temsilci Heyeti, 65 nci maddeye ilişkin olarak, sonuncu fıkradan önce, aşağıdaki paragrafın konulmasını teklif etmekte anlaşmaya varmışlardır:

> "Gerek Balkan Savaşı sonucu olarak, gerek daha sonra Yunanistan'a geçmiş eski Osmanlı İmparatorluğu topraklarında bulunan ve Hazine-i Hassa'dan Devlete geçmiş taşınır ve taşınmaz mallar konusunda Türk Hükümeti ile Yunan Hükümeti arasında çıkan anlaşmazlık, 1-14 Kasım 1914 tarihli Atina Andlaşmasına ekli özel bir protokol uyarınca ve yapılacak bir hakemlik sözleşmesine göre, La Haye'de bir Hakemlik Mahkemesine götürülecektir."

Bu arada, 65 nci maddenin birinci fıkrasındaki "Asya'da" kelimesinin çıkartılması ve "Osmanlı Devletinden ayrılmış" sözlerinden sonra "gerek Balkan savaşı sonucu olarak gerekse..." kelimelerinin eklenmesi yerinde olacaktır.

Ticaret Sözleşmesine gelince, bu Sözleşmenin, Türkiye ile Yunanistan arasında yürürlük süresinin, Romanya ile Sırp-Hırvat-Sloven Devleti için saptanan süreye eşit olması kararlaştırılmıştır.

Yukarıdaki konuları Ekselânslarınızın dikkatine sunarken, iki Temsilci Heyetimiz arasında şimdiye kadar askıda kalmış olan sorunların böylece çözüme bağlanmış olduğunu bildirmekle mutluluk duymaktayız.

(İmza) E.K. VENİSELOS; M. İSMET.

Konferansa Çağıran Devletler Temsilci Heyetleri Sayın Başkanlarına.

EK E.

BELÇİKA İLE PORTEKİZ'İN, BARIŞ ANDLAŞMASININ KİMİ HÜKÜMLERİNE KATILMALARININ KABUL EDİLMESİNE İLİŞKİN PROTOKOL TASARISI.

Bugünkü tarihli Barış Andlaşmasının imzacısı olan Bağıtlı Yüksek Taraflar, bu Andlaşmanın II nci Bölümünün (Malî Hükümler) I nci Kesimi ile III ncü Bölümünün (Ekonomik Hükümler) hükümlerine, Belçika ve Portekiz'in katılmalarını kabul etmek bakımından görüş birliğine varmışlardır; bu katılma, işbu Andlaşma ile aynı anda ve aynı şartlar içinde olacaktır. Bağıtlı Yüksek Taraflar, Osmanlı İmparatorluğunda verilmiş birtakım ayrıcalıklara [imtiyazlara, *concessions*] ilişkin olarak, bugünkü tarihli Protokole, Belçika'nın, aynı şartlar içinde katılmasını kabulde de görüş birliğine varmışlardır.

Bunun sonucu olarak, Bağıtlı Yüksek Taraflar, Belçika ve Portekiz'in, usulüne uygun olarak yetkili kılınmış Temsilcilerinin bugün yapmış oldukları katılma bildirilerini senet sayarlar. Bu Bildiriler bir kez yürürlüğe girince, bir yandan Türkiye, öte yandan da söz konusu Devletlerden her biri arasında barış durumu ve resmî ilişkiler gerektiği gibi yeniden kurulmuş olacaktır.

Lausanne'da, ... tarihinde düzenlenmiştir.

EK F.

BARIŞ ANDLAŞMASININ İMZALANMASI GÜNÜNDE, USULÜNE UYGUN OLARAK YETKİLİ KILINMIŞ BELÇİKA TEMSİLCİSİNCE İMZALANACAK BİLDİRİ TASARISI

Aşağıda İmzası Bulunan, bugünkü tarihli Barış Andlaşmasının imzacıları olan Devletlerin Temsilcilerine, usulüne uygun ve geçerli bulunan yetki belgelerini gösterdikten sonra, işbu Andlaşmanın II nci Bölümünün (Malî Hükümler) I nci Kesimi ile III ncü Bölümünün (Ekonomik Hükümler) hükümlerine, işbu Bildiriyle, katıldığını bildirir.

Resmî ilişkileri yeniden kuracak olan bu katılma, sözü geçen Barış Andlaşmasını imzalayan Devletlerin Belçika'nın katılmasını kabul ettikleri bugünkü tarihli Bildiride gösterilen anda ve bu Bildiride belirtilen hükümler ve şartlar içinde, yürürlüğe girecektir.

Lausanne'da, ... tarihinde düzenlenmiştir.

EK G.

BARIŞ ANDLAŞMASININ İMZALANMASI GÜNÜNDE, USULÜNE UYGUN OLARAK YETKİLİ KILINMIŞ PORTEKİZ TEMSİLCİSİNCE İMZALANACAK BİLDİRİ TASARISI

Aşağıda İmzası Bulunan, bugünkü tarihli Barış Andlaşmasının imzacıları olan Devletlerin Temsilcilerine, usulüne uygun ve geçerli bulunan yetki belgelerini gösterdikten sonra, işbu Andlaşmanın II nci Bölümünün (Malî Hükümler) I nci Kesimi ile III ncü Bölümünün (Ekonomik Hükümler) hükümlerine, işbu bildiriyle, katıldığını bildirir.

Barış durumunu ve resmî ilişkileri yeniden kuracak olan bu katılma, sözü geçen Barış Andlaşmasını imzalayan Devletlerin, Portekiz'in katılmasını kabul ettikleri bugünkü tarihli Bildiride gösterilen anda ve bu Bildiride belirtilen hükümler ve şartlar içinde, yürürlüğe girecektir.

Lausanne'da, ... tarihinde düzenlenmiştir.

EK H.

Lausanne, 7 Temmuz 1923

SAYIN BAŞKAN,

Müttefiklerce hazırlanan yerleşme [ikamet] Sözleşmesi tasarısının Birinci Komitede tartışılması sırasında (1 Mayıs 1923 tarihli oturumun tutanakları, s. 44), Türk Temsilci Heyeti, "borç yüzünden hapis" (*contrainte par corps*) sözlerinin metinden çıkartılmasını istemişti. Türk Temsilci Heyeti, bu istekte bulunurken, daha önce de açıkladığı gibi, Türkiye'de şimdiki durumda yürürlükte olan bu tedbirin, bu konuda özel bir sözleşme yapılıncaya kadar, uygulanması bakımından doğabilecek her türlü kuşkuyu ortadan kaldırma isteğinden esinlenmekteydi. Komite, bu sorunun, hukuk danışmanlarına gönderilmesine karar vermişti.

Yazı Komitesinde bulunan hukuk danışmanımızın yaptığı açıklamalardan, Yazı Komitesinin, söz konusu kelimeleri metinde olduğu gibi tutmağa oyçokluğuyla karar vermiş olduğu anlaşılmaktadır. Gerçekten, borç yüzünden hapis konusunda birtakım hükümler de kapsayan yargı yetkisi konusundaki sözleşmelerin ileride yapılmasının öngörülmesi düşüncesi, hukuk danışmanlarına göre, bağıtlı Taraflar için, aynı maddede sayılan konulara ilişkin şimdiki kanunlarını, bu arada uygulamayacakları yolunda herhangi bir yüküm de taşır anlamına gelmeyeceği gibi, bu konudaki kanunlarını uygulamayacakları anlamına da gelmemektedir.

Yerleşme [ikamet] Sözleşmesinin, ikinci kez okunmasında (26 Mayıs 1923 oturumu), söz konusu 23 ncü madde tartışılmadığından, Türk Temsilci Heyeti, hukuk danışmanlarının incelemesi ve görüşleri göz önünde tutulunca, yukarıdaki düşüncenin hükmü kalmadığını açıklamak fırsatını bulamamıştır.

Bu yüzden ve bu konuda sonradan güçlükler doğmasını önlemek üzere, işbu notanın, içindekiler ilgili Temsilci Heyetlerinde bildirildikten sonra, sözü geçen 26 Mayıs tutanaklarına ek olarak konulmasını Ekselânsınızdan rica ederim.

Derin saygılarımın, v.b...

İmza: İSMET

Ekselâns Sir Horace RUMBOLD, Birinci Komite Başkanı, v.b., v.b...

EK I

M. TCHİTCHERİNE'E GÖNDERİLECEK YAZI TASARISI

Lausanne, ...1923

(Telsiz Telgrafla)

Bay TCHİTCHERİNE, Dışişleriyle Görevli Halk Komiseri, Moskova.

Doğu'da barışın yeniden kurulması amacıyla yürütülen görüşmeler, başarılı bir sonuca ulaşmış bulunduğundan, Müttefik Devletlerle Türkiye arasında Barış Andlaşması 23 Temmuz 1923 de Lausanne'da imzalanacaktır. Konferansın Ülke ve Askerlik Sorunları Komisyonunca, metni, Rus Temsilci Heyetinin de katılmasıyla, 1 Şubat oturumunda incelenen Boğazlar Sözleşmesi de, aynı zamanda imzalanacaktır.

Lausanne Konferansında temsil edilen Devletler, Boğazlar Rejimine ilişkin olarak kabul edilmiş olan kararlara Rusya'nın da katılması yolundaki isteklerini, bir çok kez, açıklamışlardır. Bunun sonucu olarak, Konferansça, 1 Şubat 1923 tarihinde, metni kararlaştırılmış Sözleşmeyi olduğu gibi kabule, Rusya'nın hazır olup olmadığını ve bu Senedi 24 Temmuzda imzalamak üzere Yetkili Temsilcilerini gönderme eğiliminde bulunup bulunmadığını bana bildirmenizi rica etmekle onur duymaktayım. Bu soruları olumlu cevaplandırıyorsanız, Yetkili Temsilcilerinizin adlarını ve ünvanlarını telgrafla bildirmenizi rica edeceğim.

Sürenin kısalığı yüzünden, ya da başka bir nedenle, Temsilcilerinizin, o tarihte Lausanne'da bulunmayacaklarsa, Konferans, Temsilcilerinizin, Sözleşmeyi, 14 Ağustos 1923 tarihine kadar İstanbul'da imzalayabilmelerine karar vermiştir.

En geç 20 Temmuz günü bana ulaşması gereken kesin bir cevap alamamam durumunda, Konferans, Rusya'nın, 1 Şubatta temsilcilerinin takınmış oldukları tutumda direnmekte olduğunu kabul edecektir.

Konferans, bu durumda, Rusya'nın haklarını saklı tutmak kaygısıyla, Rusya'nın söz konusu Senedin 19 ncu maddesi uyarınca, Sözleşmeye ileride katılabileceğini de öngörmektedir; bu katılma, Rusya'ya, özellikle, 12 nci maddede belirtilen Komisyonda temsil olunmak hakkını verecektir.

B.– İKİNCİ KOMİTE

(1) SAYILI TUTANAK

24 NİSAN* 1923, SALI OTURUMU.

Oturum, Ouchy Şatosunda, saat 16.30 da, General Pellé'nin başkanlığında açıldı.

Hazır bulunanlar:

MM. GREW, DOLBEARE, BELİN, TURLİNGTON, BARNES (*Amerika Birleşik Devletleri*); Sir Horace RUMBOLD, MM. RYAN, FORBES ADAM, WALEY, EDMONDS (*İngiliz İmparatorluğu*); General PELLÉ, MM. BARGETON, DES CLOSİÈRES, DE PERCİN (*Fransa*); MM. VENİSELOS, CACLAMANOS, POLİTİS, ANDROULİS (*Yunanistan*); MM. MONTAGNA, NOGARA, GUARİGLİA, GALLİ, İNDELLİ, GUARNASCHELLİ, GUİSİ (*İtalya*); MM. OTCHİAİ, NAGAOKA, SATO, NİSHİZAWA (*Japonya*); MM. DİAMANDY, CONTZESCO, VASSİLİU (*Romanya*); MM. YOVANOVİTCH, ANTİTCH (*Sırp-Hırvat-Sloven Kırallığı*); İSMET PAŞA, RIZA NUR BEY, HASAN BEY, MUSTAFA ŞEREF BEY, ŞEFİK BEY, TEVFİK KÂMİL BEY, FUAD BEY, Dr. REŞAD NİHAD BEY**, ÂLİ BEY (*Türkiye*).

M. MASSİGLİ, *Konferansın Genel Sekreteri.*

Komitenin çalışma yöntemi.

General PELLÉ, Komitenin ele alacağı sorunlardan çoğunun, pek teknik nitelikte olduğunu söyledi. Bir hayli noktada, şimdiye kadar hiç tartışılmamış, yeni teklifler karşısında bulunulmaktadır. General PELLÉ, Temsilci Heyetlerinden, görüşlerini savunmalarını isteyerek, tartışılacak sorunları önce açıklığa kavuşturmak niyetindedir. Daha derinleştirilmiş bir inceleme gerekli görülürse, uzmanlardan kurulu bir Alt-komite, bununla görevlendirilebilir.

Madde 17.

Türk Temsilci Heyeti, 17 nci maddeye şu kelimelerin eklenmesini istemektedir:

* 1924 Türkçe çevirisinde "14 Nisan" yazılıdır. (S.L.M.)

** Fransızca metinde "RECHAD NİHAD" yazılıdır. (S.L.M.)

"Türkiye, Mısır vergisi ile güvence [teminat] altına alınmış Osmanlı borçlanmaları konusundaki bütün yükümlerden ve borçlardan aklanmıştır [ibra edilmiştir]."

General PELLÉ'nin isteği üzerine, M. WALEY, İngiliz Temsilci Heyetinin bu konudaki görüşünü anlattı. M. WALEY, Komiteye açıklayıcı bir not sundu (Bakınız, *Ek*). İngiliz Temsilci Heyeti, Türkiye'nin öne sürdüğü isteği tümüyle haklı bulmaktadır; ancak, Türkiye'nin üzerinde bulunan yükümler bir başka Devletçe üstlenmeden, Türkiye'nin bu yükümlerden aklanmış [ibra edilmiş] sayıldığının Andlaşmaya yazılması, bu borç senetlerini ellerinde bulunduranlara [hâmillere] karşı güç görünmektedir. Alınması gereken ayrıntı niteliğinde bir dizi tedbirler vardır ve bu bakımdan, özel bir sözleşme gerekli görünmektedir. Türk isteğinin dayandığı ilke haklı ve hakgözetir ise de, bunu Andlaşmaya yazmakta, yararlardan çok sakıncalar vardır.

General PELLÉ, İngiliz Temsilci Heyetinin düşüncesini özetleyerek, bu sorun, Türkiye'nin isteğine uygun olarak, Mısır'la mümkün olduğu kadar gecikmeden yapılacak bir anlaşma ile çözüme bağlanacağından, İngiliz Temsilci Heyetinin, [Türk] değişiklik teklifini reddetmekte olduğunu söyledi.

HASAN BEY, Türkiye'nin, Mısır vergisiyle güvence altına alınmış bütün yükümlerinden aklanmış [ibra edilmiş] sayılmasının açıkça belirtilmesini, Türk Temsilci Heyetinin gerekli gördüğünü bildirdi: Türkiye, Mısır üzerindeki haklarından vazgeçmektedir; aynı zamanda yükümlerinden de kurtulmuş olması doğru olur. Borçlanmalarına ilişkin hizmetlerin nasıl ödeneceği konusunda, Mısır'la İngiltere arasında özel bir sözleşme gerekli olabilir; ancak, bu, Türkiye'yi ilgilendirmemektedir. Mısır vergisi, doğrudan doğruya, borçlanma hizmetleri işlemlerini yapmakta olan İngiltere Bankasına ödenmekteydi; işte bu yüzdendir ki, Türk Temsilci Heyeti, 17 nci maddeye söz konusu paragrafın eklenmesinde gerek görmüştür.

General PELLÉ, Türk değişiklik teklifinin kabulü konusunda Hasan Bey'in direndiğini görmektedir. Bu yüzden, sorunun ertelenmesi kararlaştırıldı.

Madde 19.

Türk Temsilci Heyeti, 19 ncu maddeye, aşağıdaki biçimde kaleme alınmış, bir ikinci fıkra eklenmesini istemektedir: "Türkiye, Kıbrıs gelirleriyle güvence altına alınmış Osmanlı borçlanmaları konusundaki bütün yükümlerden ve borçlardan aklanmıştır [ibra edilmiştir].

M. WALEY, Türk Temsilci Heyetinin, 1885 borçlanmasının niteliği konusunda yanlış düşünmekte olduğu kanısındadır. Gerçekten, bu borçlanma, hukuk açısından, Kıbrıs gelirleriyle güvence altına alınmış değildir.

M. WALEY, kendisinin, bu sorunu Hasan Bey'le görüşmelerini teklif etti.

Sorun, ertelendi.

Madde 45.

Türk Temsilci Heyeti, 45 nci maddenin birinci fıkrasının sonuna, "50 nci maddedeki hükümler saklı kalmak üzere" kelimelerinin eklenmesini istemektedir. General PELLÉ, bu sorunun 50 nci madde inceleninceye kadar ertelenmesini teklif etti.

General PELLÉ, "ya da, bu konuda ..... Osmanlı Devlet Borcu'nun [Düyun-u Umumiye-i Osmaniye'nin] bütün alacaklıları hesabına davranmaya yetkili kılınmış bulunan Osmanlı Devlet Borcu Meclisince..." kelimeleri yerine, "ya da .... bu konuda Osmanlı Devlet Borcunun alacaklıları hesabına yetkili kılınmışlarsa" kelimelerinin konulmasıyla, üçüncü fıkrada yapmak istediği değişikliğin amacının ne olduğunu, Türk Temsilci Heyetine sordu.

Bu terimler pek açık görünmemektedir.

HASAN BEY, Osmanlı Devlet Borcu Meclisini kapsamına alan, fakat, fıkranın, Osmanlı Borcu senetlerini ellerinde bulunduranların temsilcilerine tanıdığı hakkı yalnız bu Meclise tanımakla yetinmeyen, genel bir formül kullanmış olduğunu anlattı. Gerçekten, Meclisin kararname-dışı borçlanmaların borç senetlerini ellerinde bulunduranlar adına davranma yetkisi yoktur. Öte yandan, öndeliklerin [avansların] ödenmesi de Osmanlı Devlet Borcuna emanet edilmiş değildir.

M. BARGETON, gerçekten, Osmanlı Devlet Borcu Meclisinin, kararname-dışı borçlanmalara ilişkin birtakım işlemleri yapagelmekteyse de, bu borçlanma senetlerini ellerinde bulunduranları temsil etmek bakımından hukukça yetkili olmadığını kabul etmektedir. İşte [Müttefik] Devletlerin, teklif edilen metinle güttükleri niyet de, ileride güçlükler çıkmasını önlemek için, ona bu yetkili tanımaktı. Borçlanma senetlerini ellerinde bulunduranların yetkili temsilcisinin kim olacağı açıklığa kavuşturulamazsa, çeşitli grupları birbirinin karşısına dikmek tehlikesi doğabilir; bu durumda, borçlanma senetlerini ellerinde bulunduranlardan birinin kendi başına davranışı, herkesin çıkarlarına zarar verebilecektir.

HASAN BEY, yıllık taksitlerin ödenmesi sorunu dışında kalan sorunlarda, Borç Meclisinin kendiliğinden yetkili olmadığını söyledi. Bu durumlarda, Meclisin davranışta bulunabilmesi için, özel bir vekâletle yetkili kılınmış olması gerekir.

Tartışmadan sonra, Komite, burada özellikle bir kaleme alış biçimi sorununun söz konusu olduğunu kabul etti; Lausanne'da bulunan Osmanlı Devlet Borcu Meclisinin temsilcilerinin de katılmaları ve yardımlarıyla, Yazı Komitesi bu sorunu çözüme bağlayabilecektir.

M. WALEY, 45 nci maddenin ikinci fıkrası başında, "bu Devletler" yerine, "Türkiye'den kendilerinden yana bir toprak parçası ayrılmış olan Devletler" formülünün konulması yolunda Türk Temsilci Heyetince yapılması teklif edilen değişikliğe dikkati çekti. Bu değişiklik teklifi ile, şüphesiz, bu hükümde Türkiye'nin göz önünde tutulmamış olduğunun daha belirli kılınmak amacı güdüldüğü anlaşılmaktadır. İlke iyi olmakla birlikte, bu ilkenin kaleme alınış biçimi yanlış anlamlara yol açabilecek niteliktedir.

General PELLÉ, bu noktanın Yazı Komitesince çözüme bağlanabileceği kanısındadır.

Komite, son fıkrada "olmayacaktır" yerine, "*...hiç bir biçimde...* olmayacaktır" denilmesini kararlaştırdı.

Madde 46.

General PELLÉ, 46 ncı maddenin birinci cümlesi yerine Türk Temsilci Heyetince teklif olunan değişikliğin metnini okudu. Bu metin şöyle kaleme

alınmıştı: "İlgili Hükümetlerden her birine düşecek yıllık taksitler tutarının 51 nci madde hükümleri uyarınca, Osmanlı Devlet Borcu [Düyun-u Umumiye-i Osmaniye] Meclisince saptanması şartıyla, Osmanlı Devlet Borcu nominal anapara tutarının bu Devletler arasında bölüştürülmesine, işbu Andlaşmanın yürürlüğe konulmasından başlıyarak, üç aylık bir süre içinde girişilecektir. Bu bölüştürmenin dokuz ay içinde tamamlanması gerekecektir."

Değişiklik teklifi, madde de kabul edilen bir isteğe bağlılık (*faculté*) yerine, bir yüküm (*obligation*) koyma amacını gütmektedir.

General PELLÉ, Müttefik Temsilci Heyetlerinin, bu teklifi, özü bakımından, kabul ettiklerini söyledi; ancak, maddedeki "saptanması şartıyla" yerine "çekincesi [ihtirazî kaydı] altında" denilmesi daha iyi olacaktır.

Komite, bu biçimde yazılmasını kabul etti.

Müttefik Temsilci Heyetleri, bundan sonra gelen fıkradaki "gerekirse" kelimesinin de, Türk Temsilci Heyetince teklif edildiği üzere, çıkartılmasını kabul etti.

General PELLÉ, Türk Temsilci Heyetinin bu maddeye koymak istediği, üçüncü fıkraya dikkati çekti; bu fıkra şöyle kaleme alınmıştır:

> "Osmanlı Devlet Borcu nominal anaparasını, yukarıda belirtilen süre içinde, herhangi bir neden yüzünden bölüştürmek mümkün olmazsa, Türkiye'nin, 51 nci Madde uyarınca kendisine düşen yıllık taksitler esas alınarak, Türkiye'ye yükletilecek sözü geçen anapara payı için, yeni senetler çıkartmağa hakkı olacaktır."

General PELLÉ, Türk Temsilci Heyetinin, her borç senedi karşılığında bir borç senedi değiştirilmesini mi, yoksa yeni nitelikte borç senetleri çıkarmayı mı düşündüğünü öğrenmek istediğini söyledi.

HASAN BEY, Osmanlı Devlet Borcu aralarında bölüştürülecek olan Devletlerden her birinin saygınlığının [itibarının, kredisinin] bir başka Devletin karşılaşabileceği malî güçlükler yüzünden etkilenmemesi için, yeni Türkiye'ye düşecek borçlanma payının açıkça belirli kılınmasının, Türk Temsilci Heyetince istenmekte olduğunu anlattı. Yeni senetlerin çıkartılması şartlarına gelince, bunlar, Türkiye ile, Borcun bölüştürülmesine katılacak Devletler arasında kararlaştırılarak düzenlenecektir.

General PELLÉ, teklif edilen metnin daha geniş kapsamlı olduğunu belirtti; çünkü, bu metinde, yeni borç senetleri çıkartılmasına açıkça izin verilmektedir.

M. BARGETON, bölüştürme henüz yapılmamışken ve Borç payının ne olduğunu da Türkiye henüz bilmezken, yeni borçlanma senetleri çıkartılmasının nasıl olabileceğinin anlaşılmadığını söyledi. Osmanlı borçlanma senetleri sürümden çekilmemişken, Türk borçlanma senetleri çıkartılması söz konusu olamaz.

M. MONTAGNA, Türk Temsilci Heyetinin, bölüştürme işinin hızla yapılmasını güvence altına almağı düşündüğü izlenimini edinmiştir. Böyle olunca, bir başka çözüm yolu düşünülebilir. İkinci fıkrada öngörülen Komisyon, saptanacak belirli bir süre içinde bir sonuca varamazsa, bu sorunu bir başka makamın çözüme bağlayabilmesi gerekir.

HASAN BEY, bu teklife katıldığını söyledi.

General PELLÉ, yukarıdaki açıklamalardan anlaşıldığına göre, bölüştürme işleminin, hakemlik usulüyle ya da başka bir yoldan, dokuz ay içinde yapılmasını sağlayacak bir formül bulunmasının söz konusu olduğunu söyledi.

HASAN BEY, tartışmanın yalnız bir biçim sorunuyla ilgili olduğunu belirtti; nominal anaparanın bölüştürülmesi ilkesi kabul edilmiş bulunduğuna göre, hakem, bu bölüştürmenin yol ve yöntemlerini karara bağlamaktan başka bir şey yapacak değildir.

Yazı Komitesinin, Komiteye, bu yolda bir teklif sunmakla görevlendirilmesine karar verildi.

Madde 47.

General PELLÉ, Türk Temsilci Heyetinin, 47 nci maddenin çıkartılmasını istemiş olduğunu söyledi. Bu istek, çok önemli bir sorun yaratmaktadır. Fransız Temsilci Heyeti, maddenin olduğu gibi bırakılması gerektiği kanısında olmakla birlikte, maddenin biçimiyle ilgili değişiklik tekliflerini de incelemeğe hazırdır.

HASAN BEY, Türk Temsilci Heyetinin, maddenin çıkartılmasını istemekle, yükümlerinden kaçınmak yollarını aramadığını belirtmeyi gerekli gördüğünü söyledi. Türk Temsilci Heyeti, tersine, gerekli sağlancalarla [karşılıklarla, rehinlerle] kendi üstünde kalan yıllık taksitler payını ödeme kararındadır; ancak, durum, bütün borçlanmalar için aynı değildir. Muharrem Kararnamesi borçlanmaları*, yalnız bunlara ayrılmış gelirlerle sağlanca altına alınmıştır ve bu borçlanmaların karşılıklarını çoğaltmak ya da tamamlamak konusunda, Türkiye'nin hiç bir yükümü yoktur. Kararname-dışı borçlanmalara gelince, sağlancalar yetersiz kalırsa, açığın, ülkenin genel gelirlerinden kapatılması, [borçlanma] sözleşmelerinde şart koşulmuştur. 47 nci madde metninin konusu, genel bir sağlanca yerine, özel sağlancalar koymaktır. Gerçekte, sağlancalar yeterlidir. Türk Temsilci Heyetinden, sonuçlarını kestiremediği bir metni kabul etmesi istenmektedir; çünkü, sağlancalar sorunu, örneğin, döviz değeri ile ilişkilidir; öte yandan da, şimdiki durumda, yıllık taksitlerine ne tutacağı bile bilinmemektedir.

General PELLÉ, Türkiye'den, böyle hiç bir şey istenmediği cevabını verdi. 47 nci madde, yalnız, Osmanlı Devlet Borcu Meclisi ile bir anlaşmayı öngörmektedir. Devletler, yalnız sağlancaların gerekirse tamamlanması için, ilke bakımından, bir yüküm altına girilmesini istemektedirler. Söz konusu sağlancaların yeterli olduğu görülürse, 47 nci maddenin uygulanması gerekmeyecektir.

M. BARGETON, Osmanlı Devlet Borcunun bölüştürülmesinde nasıl bir oran göz önünde tutulmuşsa, sağlancaların [karşılıkların, rehinlerin] bölüştürülmesinde de bir oran bulunmasının doğru olacağını anlattı. Şu anda, ayrılmış ülkelerden birtakımında bulunan sağlancaların oranı, ödemekle yükümlü olacakları borç payından daha büyüktür. Örneğin, Suriye, kendisine düşen Borç payından daha çok ödemekteydi. Sağlanca, borca göre olmalıdır. Osmanlı Devlet Borcunun özel sağlancaları vardır; bu yüzden, bu sağlancalar, gerekirse tamamlanmalıdır.

HASAN BEY, tersine, sağlancaların en büyük parçasının Türk ülkesinde

* Bakınız, Takım I, cilt III, s. 9. (S.L.M.)

kalmakta olduğunu savundu. HASAN BEY'e göre, belirli borçlanmalar için belirli sağlancalar gösterilmesi (*spécialisation des gages*) ilkesi uyarınca bir bölüştürme kabul edilmiş bulunsaydı, öne sürülen itiraz haklı olacaktı; ancak, orantılı olma (*proportionnalité*) sistemi kabul edilmiş bulunduğuna göre, bu itiraz geçerli değildir.

General PELLÉ, sonuç olarak, iki tezin karşı karşıya bulunduğunu söyledi: Fransız Temsilci Heyeti, Osmanlı Devlet Borcunun [Düyun-u Umumiye-i Osmaniyenin] bölüştürülmesinden sonra, Türkiye'nin, kendisine düşen borç anaparasının tutarı oranında, borç senetlerini ellerinde bulunduranlara, geçmişte kendilerine sağlananlarla eş değerde sağlancalar ayrılmasını istemektedir. Türk tezi ise, özel sağlancaların gerekirse ülkenin genel gelirlerinden tamamlanacağı, özel sağlancalar yeterli olmazsa, Türkiye'nin genel gelirlerinin yeterli olacağı biçimindedir.

General PELLÉ, bu sorunun, bir uzmanlar Alt-komitesince incelenmesinin gerekli olduğu kanısındadır.

Bu yolda karar verildi.

Madde 48 ve 49.

Türk Temsilci Heyetince, 48 nci ve 49 ncu maddelerde yapılması istenilen değişiklikler, daha çok, kaleme alış biçimi sorunlarıyla ilgili bulunduğundan, bu maddelerin uzmanlara gönderilmesi kararlaştırıldı.

M. VENİSELOS, 48 nci maddenin ikinci fıkrası için, Türk Temsilci Heyetince teklif edilen kaleme alış biçimine katıldığını söyledi.

M. VENİSELOS, 49 ncu maddeye ilişkin olarak, Komiteye bir Not sundu (Bakınız, *Ek B*).

Madde 50.

Demiryolları borçlanmaları.

General PELLÉ, Türk Temsilci Heyetinin, 50 nci maddenin çıkartılmasını hangi nedenlerle teklif etmekte olduğunu açıklamasını, Hasan Bey'den istedi.

HASAN BEY, görüşmelerin geçen döneminde, M. Veniselos'un, Selânik-Bağlantısı demiryolunun kilometre güvencesine karşılık olan yıllık taksitin, Devlet borcu sayılmasını teklif etmiş olduğunu hatırlattı. Faizi ve amortismanı olmayan ve ekonomik duruma göre tutarı her yıl değişebilen kilometre güvencesinin borçlanmaya benzetilemeyeceğini düşünen Türk Temsilci Heyeti, M. Veniselos'un bu görüşüne katılmamıştı. Öteki Temsilci Heyetleri, Yunan teklifine katıldıklarından, Türk Temsilci Heyeti, bu sorunun bir hakemliğe bırakılmasını kabul etmişti; ancak, hakemlik sözleşmesine ikinci bir sorun da konulmuştu: birtakım demiryollarının yararlanmış oldukları kilometre güvencesinden doğan borçların, bölüştürülecek Osmanlı Devlet Borcu çizelgesine konulmasına yer olmadığını hakemler bildirirlerse, Bağdat, Soma-Bandırma ve Hudeyde-San'a demiryollarına ilişkin borçların da Osmanlı Devlet Borcu çizelgesinden çıkartılması gerekecek midir? Türk Temsilci Heyeti, bu biçimde ortaya konulan sorunu kabul edemez; çünkü, kilometre güvencesinden doğan borçlarla, birtakım demiryollarının yapılması için girişilmiş borçlanmalar arasında hiç bir benzerlik yoktur. Özellikle,

"Hudeyde-San'a" diye adlandırılmış borçlanma, yalnız demiryolunun yapımında kullanılmış da değildir. Bu, her bakımdan öteki borçlanmalara benzer bir borçlanmadır.

Demiryolları borçlanmalarının, borçlanma parasıyla yapılmış demiryollarını kullanan Devletler arasında – bu demiryolları Her Devletin ülkesinde ne ölçüde bulunuyorsa, onunla orantılı olarak – bölüştürülmesini, Türk Temsilci Heyeti, 4 Şubatta teklif etmişti. Bu, daha önce Arnavut Temsilci Heyetince öne sürülmüş bir teklifti; ancak, bu teklif kabul edilmemiştir. Şunu da belirtmek gerekir ki, [bu] ilke şimdi kabul edilirse, bunu, İkramiyeli Türk Tahvillerine (*Les Lots turcs*) de uygulamak gerekecektir; çünkü, aslında, bu Tahviller, Doğu Demiryolları şebekesinin yapılması için girişilmiş borçları temsil etmektedirler.

M. WALEY, 4 Şubat tarihli Türk teklifinin reddolunmamış bulunduğunu belirtti. Bu teklif dikkate alınmaya değer.

M. VENİSELOS, Türk Temsilci Heyeti, demiryolları yapımları için girişilmiş borçların, bölüştürmeye katılan Devletlerden her birine düşen demiryollarının uzunluğuna orantılı olarak bölüştürülmesi ilkesini kabul ederse, Yunan Temsilci Heyetinin de bu ilkeyi kabul ettiğini söyledi. Buna karşı Yunan Temsilci Heyeti, 50 nci maddenin çıkartılmasına razı olamaz; çünkü, Bağdat [demiryolu] borçlanmasından bir pay olmak üzere kendisine birtakım borçlar yüklenirken, aynı zamanda da Selânik-Bağlantısı demiryolunun kilometre güvencesi yıllık taksitlerinin bölüştürme dışında bırakılmasını kabul edemez. Gerçekten, Bağdat demiryolunun yapımına ilişkin sözleşmelerle, Selânik-Bağlantısı demiryolunun yapımına ilişkin sözleşmeler birbirinin aynı niteliktedir. Her ikisinde de kilometre başına öngörülen güvence 15.500 Franktır; bu güvence, hem yapım güvencesi hem de işletme güvencesi için geçerlidir. Şu fark vardır: Bağdat demiryolunun kilometre başına 11.100 Franklık yapım güvencesi sonradan anaparaya ve bir borçlanmanın anapara ve faiz hizmetlerinin karşılanması için yıllık taksite çevrilmiştir.

General PELLÉ, az önceki tartışmanın şunu ispatlamış olduğunu söyledi: Bu sorunun, 4 Şubatta yapılmış Türk teklifini temel alarak konuyu yeniden incelemekle görevlendirilecek, bir uzmanlar Alt-komitesine gönderilmesi gerekmektedir.

Bu yolda karar verildi.

Kâğıt-para.

General PELLÉ, Türk Temsilci Heyetinin, aşağıdaki gibi kaleme alınmış bir ek madde teklif etmekte olduğunu belirtti: "Osmanlı İmparatorluğunca sürüme [tedavüle] çıkartılmış kâğıt paralardan bir kesiminin sürümden çekilmesine Türkiye'ce karar verilişte, işbu Andlaşma uyarınca kendilerine Osmanlı İmparatorluğundan ayrılan bir toprak katılmış Devletler, bu sürümden çekilişe, 49 ncu maddede saptanmış oran içinde katılmak zorunda olacaklardır."

Bu teklif, ortaya, son derece geniş bir sorun çıkartmaktadır. General PELLÉ, kâğıt-paranın bir borçlanma sayılmasını Müttefiklerin kabul edemeyeceklerini bildirmekle yetinecektir. Öte yandan, şu da unutulamaz: Teklif kabul edilirse, para konusunda Türkiye'nin alabileceği kararlar, Türkiye'den ayrılmış Devletlerin para politikaları üzerinde – ve bu Devletler Türkiye'nin para politikası üzerinde bir

denetimde bulunmazlarken – bir tepki yaratacaktır. Oysa, Türkiye, sürüme yeniden para çıkartmalarında bulunarak, sürümden kâğıt-para çekimlerinin yerini doldurabilir. Bu, gerçekten çelişkili bir durum olacaktır.

HASAN BEY, Konferansın başlangıcından bu yana, bu konuda Müttefiklerle Türk Temsilci Heyeti arasında bir anlaşmazlık bulunduğunu söyledi. Türk Temsilci Heyeti – 1918 yılına kadar Osmanlı İmparatorluğunun parçalarından bulunmuş olan – Osmanlı İmparatorluğundan ayrılmış Devletlerin, bu tarihe kadar bütün dalgalı borçlarının bölüştürülmesine katılmaları gerektiği ve kâğıt-paranın da böyle bir borç olduğu görüşünü her zaman savunagelmiştir. Kâğıt-para, aslında, faizi olmayan, gerçek bir borçtur. Unutmamak gerekir ki, ilk çıkarılan kâğıt-para dışında sürüme çıkartılan kâğıt-paraların karşılığı olarak, Türk Hükümetinin elinde Alman Hazine bonoları vardır. Devletler, Almanya'yı bu konudaki yükümlerinden aklanmış sayma görüşünde olduklarından, Türkiye'ye aşağı yukarı 159 milyon Osmanlı Lirası tutan bir borç yüklemektedirler; bu yükün, yalnız Türkiye'nin omuzlarına konulmaması uygun olur.

M. BARGETON, sürüme kâğıt-para çıkartılmasının bir borçlanmaya benzetilemeyeceğini yeniden söyledi. Her borçlanma, bir sözleşmedir (*contrat*). Kâğıt-para durumunda, sözleşme yoktur; halk, Devletin çıkardığı kâğıt-parayı kabul etmek zorundadır. Kâğıt-parayı ellerinde bulunduranlar [hâmiller], bu kâğıt-parayı kabul etmek zorunda bırakılmış oldukları gün, saten bir zarara uğratılmış olmaktadırlar. Gerçekten, kâğıt-parayı ellerinde bulunduranlar, kendi isteklerine aykırı olarak, Türkiye'ye borç vermiş olmaktadırlar; onlardan, bir ikinci kez de ödemede bulunmaları istenemez.

HASAN BEY'in, Saint-Germain ve Trianon Andlaşmaları örneğini vermesi üzerine, M. NOGARA, her iki durum arasında hiç bir benzerlik olmadığını gösterdi.

HASAN BEY, bu ek maddenin, incelenmek üzere uzmanlara gönderilmesini teklif etti.

Tartışmadan sonra, General PELLÉ, Konferansa Çağıran Devletler Temsilci Heyetlerinin, öteki Müttefik Temsilci Heyetlerinin de uygun bulmasıyla, Türk Temsilci Heyetince teklif edilen metne karşı çıkmakta direndiklerini bildirdi.

Türk Temsilci Heyeti de görüşünde direndiğini söyledi.

Madde 51.

General PELLÉ, Türk Temsilci Heyetinin 51 nci maddenin kaleme alınış biçiminde yapılmasını teklif ettiği değişiklikleri, Müttefik Temsilci Heyetlerinin kabule hazır olduklarını söyledi.

Madde 52.

General PELLÉ, Türk Temsilci Heyetince, Müttefikler tasarısının ilk ve ikinci cümleleri arasına aşağıdaki cümlenin konularak, yapılması teklif edilen değişikliği okudu: "Bununla birlikte, 15 nci maddede belirtilen adaların borçlu oldukları yıllık taksitler de 1/14 Kasım 1913 tarihinden başlıyarak ödenmesi istenebilir duruma gelmiş sayılacaktır."

M. NOGARA, Türk Temsilci Heyetince sunulan değişiklik teklifine karşı

çıkmak zorunda olan İtalyan Temsilci Heyetinin görüşünü açıkladı. Gerçekten, kendilerine, Osmanlı İmparatorluğundan ayrılmış topraklar katmış bulunan öteki Devletlere yapılan işlemden başka bir işlemin İtalya'ya yapılması için, hiç bir neden yoktur; İtalya, 17 Ekim 1912 den bu yana yıllık taksitleri ödemekle yükümlü tutulurken, öteki Devletlerden, yıllık taksitlerini, ancak 1 Mart 1920 tarihinden başlıyarak ödemeleri istenecektir. 15 nci maddede belirtilen adalar da – Suriye, Filistin ve öteki yerler gibi – yakında yapılacak Andlaşma uyarınca Osmanlı İmparatorluğundan ayrılacak olduklarına göre, yalnız İtalya'nın borçlu bulunduğu yıllık taksitlerin ödenmesini ta 17 Ekim 1912 ye götürmek uygun düşmez. Unutulmamalıdır ki, İtalya, bu adaları, yürürlükteki malî kanunlarda hiç bir değişiklik yapmaksızın, Osmanlı İmparatorluğu adına yönetmiş ve adalar, bölüştürmede kendilerine düşecek faiz payından her zaman daha düşük bir gelir sağlamışlardır.

HASAN BEY, karşı-tasarısında, Osmanlı İmparatorluğundan ayrılışın gerçek tarihinin dikkate alınmış olduğu cevabını verdi; Ouchy Andlaşmasının hükümleri uyarınca, Oniki Ada'nın (*Dodécanèse*) Osmanlı İmparatorluğuna geri verilmesi gerekmekteydi; oysa, hiç de böyle olmamıştır; bu yüzden, adaların borçlu oldukları yıllık taksitlerden, İtalya'nın, söz konusu adaların Osmanlı İmparatorluğundan gerçek ayrılış tarihinden başlıyarak, sorumlu tutulması doğrudur.

HASAN BEY, Türk Temsilci Heyetinin, Yunanistan'a katılan adalara da aynı ilkeyi uyguladığını söylediğinden, M. VENİSELOS, şunu belirtti: Yunan Temsilci Heyetince 1/14 Kasım tarihinin kabul edilmesinin nedeni, Yunan Temsilci Heyetinin, Yunanistan'ı bu adalar üzerinde, bu tarihten başlıyarak egemen saymakta olmasıdır. Kaldı ki, bu yüzden de 48 nci maddenin ikinci fıkrasında Balkan Devletlerinden söz etmeye yer yoktur.

HASAN BEY, bu görüşü kabul ettiğini söyledi.

General PELLÉ, İtalyan Temsilci Heyeti ile Türk Temsilci Heyetinin, bir araya gelerek, bu sorunu görüşmeleri gerektiği kanısındadır. Bu da, uzmanlara gönderilmesi gereken bir noktadır.

M. MONTAGNA, Komitenin ertelemiş olduğu sorunları ayrıntılı bir biçimde incelemek üzere, az sayıda uzmanlardan oluşan bir alt-komite kurulması görüşünü öne sürdü.

Tartışmadan sonra, her Devletten bir temsilcinin katılacağı bir uzmanlar Alt-komitesinin, ertesi gün toplanarak, tartışma sırasında ertelenmiş bulunan çeşitli sorunlar üzerinde, Komiteye kırksekiz saat içinde bir rapor sunmasına karar verildi.

General PELLÉ, Alt-komite çalışmasını bitirmedikçe, Komitenin toplanmasında bir yarar görmediğini söyledi.

Oturuma saat 18.50 de son verildi.

(I) SAYILI TUTANAĞA EKLER

EK A.

MISIR VERGİSİ İLE GÜVENCE ALTINA ALINMIŞ BORÇLANMALARA İLİŞKİN NOT

Çeviri.

1. Mısır'ın Türkiye'ye vergi ödemesi 1517 de başlar. 1840 da, bu vergi, yılda 282.000 Lira olarak saptanmıştır; 1866 da, 681.000 Liraya yükselmişti; 1875 den 1914 yılına kadar, 681.872,4,5 Lira idi.

2. Tüm olarak Mısır Vergisi ile güvence altına alınmış borçlanmalar [istikrazlar] şunlardır:

[Tertip sırası]	Tutarı	Yıllık taksit	Amortisman tarihi
% 4 faizli 1891 borçlanması	3.316.920	280.622,18,4	1951
% 1/2 faizli, 1894 borçlanması	8.212.340	329.249,6,1	1956

(Bu borçlanmalar, 1854, 1871 ve 1877 borçlanmalarının çevrilmesinden [tahvilinden, *conversion*] doğmaktadır.)

3. 1855 tarihli, %4 faizli ve güvence altına alınmış Borçlanma, Osmanlı Devlet gelirlerinin tümü ve özellikle:

(1) Mısır Vergisi

(2) Suriye ve İzmir gümrükleri

gelirleriyle sağlanca [rehin] altına alınmıştır.

Faizi (fakat amortisman fonunu değil), İngiltere ile Fransa ortaklaşa güvence altına almışlardır. 1855 de kullanılabilen Mısır Vergisinin tutarı yılda 72.000 İngiliz Lirası (*Sterling*) idi; bu para, bu tarihten başlıyarak, aksatılmadan ödenmiştir.

1855 den 1875 e kadar, faiz ve amortisman fonu aksatılmadan ödenmiştir; borçlanmanın tutarı da 5.000.000 İngiliz Lirasından (*Sterling*) 3.815.200 İngiliz Lirasına indirilmiştir.

Böylece indirilmiş faiz ödenmesi yıllık taksitleri (amortisman fonu dışında) ve yönetim hizmetleri 153.752 İngiliz Lirası tutmaktadır.

Amortisman fonunun yıllık taksiti 50.000 İngiliz Lirasıdır; başka bir deyimle, başlangıçtaki 5.000.000 İngiliz Liralık tutarın % 1 idir.

1875 den bu yana, Osmanlı Devleti, faiz hizmetleri ya da amortisman fonu olarak hiç bir ödemede bulunmamıştır.

Bununla birlikte, Mısır, 72.000 Lira ödemeyi sürdürmüştür. İngiliz Hükümeti, 92.800 İngiliz Lirasına varan "Kıbrıs Vergisi"ni de kullanmıştır.

Kıbrıs Vergisinin böylece kullanılmasının nedeni, borçlanmanın, Osmanlı İmparatorluğu gelirlerinin tümüyle güvence altına alınmış olması ve Kıbrıs Vergisinin bu gelirlerin bir parçasını oluşturmasıydı. İngiltire ile Türkiye arasında 1 Temmuz 1878 tarihinde yapılan Savunma İttifakı uyarınca, İngiliz Hükümeti Kıbrıs Vergisini toplamaktaydı.

Böylece, borçlanma hizmetlerinin ödenmesi karşılığı olarak eldeki paralar şunlardı:

Mısır Vergisi:	72.000	
Kıbrıs Vergisi:	92.000	
	164.800	İngiliz Lirası
Borçlanmanın yıllık taksiti	153.752	İngiliz Lirasıdır.

Yıllık 11.048 İngiliz Lirası tutan gelir artığı ileride amortisman için kullanılmak üzere, yedek akçe olarak alıkonmuş ve faize yatırılmıştır. Böylece yatırılan para aşağı yukarı 500.000 İngiliz Lirası tutmaktadır.*

4. Her ne kadar Mısır, 1914 de, Osmanlı İmparatorluğunun bir parçası olmaktan çıkmış ise de, Mısır Hükümeti, 1891 ve 1893 borçlanmaları hizmetlerinin ödenmesinin karşılanmasına ve 1855 Borçlanması hizmetlerinin ödenmesine ara vermemiştir.

18 nci madde uyarınca yapılacak bir düzenleme ile, Mısır'ın, bu ödemelerin sorumluluğunu bundan böyle açıkça üzerine alması, buna karşı olarak da, Türkiye'nin bu konuda her türlü sorumluluktan açık ve kesin olarak kurtulması öngörülmektedir.

EK B.

YUNAN TEMSİLCİ HEYETİ

Lausanne, 24 Nisan 1923

Yunan Temsilci Heyeti, Barış Andlaşması tasarısının 49 ncu maddesine ilişkin olarak şunları belirtmekle onur duyar: "İlgili her Devletçe ödenmesi gerekecek yıllık taksit tutarı, Osmanlı Devlet Borcunun [Düyunu Umumiye-i Osmaniye'nin] ödenmesi için gerekli genel borç tutarına göre .... bir Devletten ötekine geçirilen toprak parçasının ortalama geliri ile, Türkiye'nin 1910-1911, 1911-1912 malî yılları süresince ortalama gelirlerinin toplamı arasındaki aynı oran içinde olacaktır" hükmünü koyan 49 ncu maddeye göre, bu gelirlerin, borcun ödenmesine katılan Devlet yararına ayrılmış toprağa düşen parçasını oluşturması gerekeceği, bu maddenin hazırlanması sırasındaki tartışmalardan, ortaya çıkmaktadır.

* Bu cümle 1924 Türkçe çevirisine alınmamıştır. (S.L.M.)

Gerçekten – ve bir örnek vermek üzere – belirtilen yıllar boyunca, Selânik gümrük vergisi gelirleri, yalnız, şimdiki Yunanistan'a geçmiş bulunan, Makedonya topraklarında tüketilen malların yurda sokuluşunda [ithalinde] alınmış olmayıp, aynı zamanda – bugün başka Devletlere ait olan – başka illerde tüketilmek üzere Selânik'den transit geçen mallardan da elde edilmekteydi.

Böyle olunca, Yunan Makedonya'sının vergiye katkıda bulunma gücü, çizelgelerde yazılı olduğu üzere, 1910-1911 ve 1911-1912 yıllarındaki Selânik gümrüğü gelirlerinden, zorunlu olarak azdır ve bu ilin Osmanlı Devlet Borcuna katılma payı oranınında, işte bu vergiye katkıda bulunma gücüne göre hesaplanması gerekecektir.

Andlaşma tasarısının 49 ncu maddesindeki cümle parçacığı yerine, "ayrılmış toprağın vergiye katılma gücüne" ya da "ayrılmış toprağa düşen ortalama gelire göre" denilseydi, belki de daha büyük bir açıklık getirilmiş olurdu.

Her halde, Konferansın tutanaklarına geçecek işbu nota ile, Yunan Temsilci Heyetinin yaptığı durum saptaması, eski Osmanlı İmparatorluğundan ayrılmış topraklardan her birine yükletilecek olan Osmanlı Devlet Borcunun ödenmesine katılma payının hesaplanmasında dayanılacak bir temel hizmetini görecektir.

(2) SAYILI TUTANAK

2 MAYIS 1923, ÇARŞAMBA OTURUMU

Oturum, Ouchy Şatosunda, saat 10.30 da, General Pellé'nin başkanlığında açıldı.

Hazır bulunanlar:

MM. GREW, DOLBEARE, BELİN, TURLİNGTON, BARNES (*Amerika Birleşik Devletleri*); Sir Horace RUMBOLD, MM. RYAN, MALKİN, FORBES ADAM, WALEY, EDMONDS, BENTİNCK (*İngiliz İmparatorluğu*); General PELLÉ, MM. BARGETON, BEXON, DES CLOİSİÈRES, DE PERCİN, LAGARDE (*Fransa*); MM. VENİSELOS, CACLAMANOS, MİCHALAKOPOULOS*, POLİTİS, ANDROULİS (*Yunanistan*); MM. MONTAGNA, NOGARA, GUARİGLİA, İNDELLİ, GALLİ, GUARNASCHELLİ, GUİSİ (*İtalya*); MM. OTCHİAİ, SATO, HOTTA (*Japonya*); MM. DİAMANDY, CONTZESCO (*Romanya*); MM. YOVANOVİTCH, ANTİTCH (*Sırp-Hırvat-Sloven Kırallığı*); İSMET PAŞA, HASAN BEY, MÜNİR BEY, ŞEFİK BEY, FUAD BEY, TEVFİK KÂMİL BEY, Dr. REŞAD NİHAD BEY** HÜSEYİN BEY, ÂLİ BEY (*Türkiye*).

M. MASSİGLİ, *Konferansın Genel Sekreteri.*

General PELLÉ, geçen oturumda, Komitenin, 17 nci madde (ikinci fıkra) ve 19 ncu madde (üçüncü fıkra) ile, 45 nci maddeden 52 nci maddeye kadar olan maddeleri, incelenmek üzere, maliye uzmanlarına göndermiş olduğunu hatırlattı. Uzmanlar, 17 nci ve 19 ncu maddelerle, 45 nci maddeden 52 nci maddeye kadar olan maddeler için yeni bir kaleme alış biçimi kararlaştırmakta görüş birliğine varabilmişlerdir (Bakınız *Ek A*).

Komite, uzmanlarca teklif olunan metinlerin görüşülmesine girişti.

Madde 17.

HASAN BEY, 17 nci maddenin ikinci fıkrası olmak üzere hazırlanmış bulunan yeni metnin, ayrı bir madde yapılmasını üstün tuttuğunu söyledi.

M. MONTAGNA, bu maddenin, malî hükümler arasına konulmasının gerekeceğini düşünmektedir.

* Fransızca tutanakta böyle dizilmiştir. (S.L.M.)
** Fransızca tutanakta böyle dizilmiştir. (S.L.M.)

17 nci maddenin ikinci fıkrası olmak üzere düzenlenmiş yeni metnin ayrı bir madde biçimine sokulması ve bu maddenin, Andlaşmanın hangi Bölümüne konulmasının uygun olacağını incelemekle, Yazı Komitesinin görevlendirilmesi kararlaştırıldı.

Madde 19.

Türk karşı-tasarısının ikinci fıkrasının metinden çıkartılması kabul olundu.

Madde 45.

HASAN BEY, 45 nci maddenin, Osmanlı Devlet Borcunun [Düyun-u Umumiye-i Osmaniye'nin], üç kategori Devlet arasında bölüştürülmesini öngördüğünü belirtti. Oysa, Osmanlı İmparatorluğundan son savaşın sonucu olarak ayrılmış bulunan birtakım toprakların Devlet olarak adlandırılması güç görünmektedir. Bununla birlikte, Taraflar, bu yeni kuruluşların da "Devlet" teriminin kapsamı içinde bulunduklarını kabulde görüş birliğinde iseler, Türk Temsilci Heyeti buna karşı çıkmayacaktır.

General PELLÉ, Hasan Bey'in *mandat* altındaki ülkelere değinmekte bulunduğunu anlamaktadır.

HASAN BEY, eski Osmanlı İmparatorluğunun, ayrılmış birtakım parçalarının *mandat* altındaki ülkeler arasında bulunmadığını söyledi*.

General PELLÉ, Müttefik Devletlerin düşünüşüne göre, "Devlet" terimi, Osmanlı İmparatorluğundan ayrılmış, ne nitelikte olursa olsun, bütün topraklara uygulanmaktadır.

Madde 46.

Teklif olunan metin kabul edildi.

İknici 46 ncı (46 *bis*) madde.

HASAN BEY, Türk Temsilci Heyetinin, ikinci 46 ncı (46 *bis*) maddeyi kabulünü, geçici olarak ertelemekte bulunduğunu bildirdi.

General PELLÉ, belki de, daha sonraki maddelerin incelenmesinin, bu hükmün kapsamını açıklayabileceğini ve görüş birliğine varmayı daha kolaylaştırabileceğini söyledi. Her halde, General PELLÉ, ertelenmiş maddeye ilişkin Türk cevabının mümkün olduğu kadar gecikmeden alınması gerektiğini önemle belirtti.

Üçüncü 46 ncı (46 ter.) madde.

General PELLÉ, Türkiye'den başka ardıl [halef] Devletlerle ilgili bulunan üçüncü 46 ncı (46 *ter.*) madde metninin ne kadar vazgeçilmez olduğunu belirtti. General PELLÉ, bu metni, Türkiye'ye ilişkin olan ve çok daha büyük bir özgürlük veren, ikinci 46 ncı (46 *bis*) madde metniyle karşılaştırdı.

HASAN BEY, Türkiye'nin durumunun, öteki Devletlerin durumundan çok başka olduğunu belirtti: Türkiye, gerekli sağlancaları [karşılıkları, rehinleri] gös-

* Bu cümle, 1924 Türkçe çevirisine alınmamıştır. (S.L.M.)

termiş bulunmaktadır; öteki Devletler ise, bu sağlancaları bulup ortaya koymak durumundadırlar.

Madde kabul olundu.

Madde 47.

47 nci maddenin teklif olunan metni, ilk cümlesinde aşağıdaki değişiklik yapılarak kabul edildi: [Değişiklik şöyledir:] "Onarımın yol ve yöntemlerini saptamak üzere..."

Madde 48.

HASAN BEY, 48 nci maddede bir noktanın açıklanması gerektiği kanısındadır: Öngörülen toprak (ülke) değişiklikleri arasında, hangi andlaşmalar uyarınca yapılmış olduklarının söylenmesi güç olan değişiklikler de vardır. Karaağaç'ın Yunanistan'a verilişi, bunun bir örneğidir.

Karaağaç'ın bırakılması, ne Türk Parlamentosunca onaylanmış, ne de Türk kamu oyunca kabul edilmiş 1915 tarihli Türk-Bulgar Andlaşması uyarınca yapılmış olamaz; bunun, ancak, şimdiki Andlaşma sonucu olması gerekir.

M. VENİSELOS, 48 nci maddenin, Balkanlardaki bütün ülke değişikliklerini göz önünde tutmakta olduğu kanısındadır: Örneğin, Batı Trakya, Balkan savaşlarından sonra, Bulgaristan'a bırakılmış, Bulgaristan'ca da, Neuilly Andlaşmasıyla Müttefik Devletlere yeniden bırakılmış ve Müttefik Devletlerce de, burası, yeni baştan Yunanistan'a bırakılmıştır.

Karaağaç'a gelince, burasının Yunanistan'a bırakılması, hazırlanmakta olan Andlaşma uyarınca değil, fakat, Müttefiklerin Batı Trakya'yı Yunanistan'a bırakmalarını öngören andlaşma uyarınca olacaktır. Konferansın ilk döneminde, Türk Temsilci Heyeti, bu toprak parçası üzerindeki egemenliğinin sona ermemiş olduğunu savunmuşsa da, Karaağaç'ın, 1915 de, usulüne uygun olarak Bulgaristan'a bırakılmış olduğu kanısında bulunan Konferans, bu tezi reddetmiştir. Bu konuda Yunanistan, Bulgaristan'a ardıl [halef] olmakta ve tümüyle Bulgaristan'ın yerini almaktadır: Karaağaç'ın Bulgaristan'a bırakılması birtakım şartlara ve birtakım yükümlere bağlanarak yapılmış ise, bu şartların ve bu yükümlerin Yunanistan'ı da bağlıyacağı açıkça bellidir; ancak, tüm Bulgaristan'ın yerine geçmiş olan Yunanistan, Sofya Andlaşmasında hüküm altına alınmış yükümlerden başka yükümleri üzerine alamaz.

Elbette, bir Devlete ardıl olan bir [başka] Devletin, toprak bırakan Devletin borçlarından bir bölümünü de üzerine alması hakgözetirlik gereğidir; ancak, toprak bırakan Devlet, ülkesinin bir parçasını, toprağı kendisine katan Devlete yükümler şart kılınmaksızın bırakmak istemişse, bu toprak parçası, kendisine katıldığı Devletçe bir başka Devlete bırakıldığı vakit, bu son Devlete, her türlü yararlanma [irtifak] hakkından kurtulmuş olarak geçer. Bu yüzden, Türkiye, Karaağaç'ı, Bulgaristan'a her türlü yükümden sıyrılmış olarak bırakmışsa, bu toprak parçası, Yunanistan'a da, aynı şartlar altında yeniden geçmiş olacaktır.

General PELLÉ, Karaağaç için güçlük söz konusu olmayacağını söyledi. Türkiye, 1915 de yapılmış Sofya Andlaşması uyarınca, bu toprak parçasından

vazgeçmiştir. Bulgaristan, Batı Trakya'yı Müttefik Devletlere bırakmıştır. Bu toprak parçasını [bir başka Devlete] bırakırken, bu bırakışın şartlarını saptamak, Müttefiklerin hakkıdır. Birinci paragraf olarak teklif edilen metin, her türlü olasılıkları öngörmeğe yetecek ölçüde esnektir.

M. VENİSELOS, Bulgaristan'ın yerine Müttefiklerin geçmeleriyle, Yunanistan'ın, Karaağaç konusunda haklar ve yükümler bakımından, Müttefiklerin yerine geçmiş olduğunu bir kez daha dirençle belirttiğini söyledi. Yunanistan, 1915 Andlaşmasında öngörülenden başka yükümler kabul etmek zorunda değildir.

General PELLÉ, Trakya'ya ilişkin 10 Ağustos 1920 Andlaşmasının 3 ncü maddesiyle birleştirilmiş olan, Neuilly Andlaşmasının 47 nci, 134 ncü ve 141 nci* maddelerinin, Yunanistan'ın malî yükümlerini pek açık olarak belirli kılmış olduğunu hatırlattı.

HASAN BEY, M. Veniselos'un dayanmak istediği Neuilly Andlaşmasındaki maddenin hükümleri uyarınca bile, Yunanistan'ın, Borçtan bu toprak parçasına düşen payı üzerine almak zorunda olduğunu önemle belirtti. M. Veniselos'un tezi, böylece, Neuilly Andlaşmasıyla da çelişkiye düşmektedir; her halde, bırakılan bütün topraklara düşen borçlara katılma yükümünün varolduğu, tartışma kaldırmaz biçimde ispatlanmış olmaktadır.

General PELLÉ, maddenin temelinde bulunan ilkenin çok açık olduğunu ve bu ilkeden, hiç bir yanlış anlama olmaksızın, bırakılmış bütün toprakların, ortak yükümlerden bir pay almalarının gerektiği anlamının çıktığını söyledi.

M. VENİSELOS, Karaağaç'ın Türkiye'den ne Balkan savaşları, ne de bu son savaş sonucu olarak ayrılmış bulunduğunu söyledi. Türkiye, bu toprak parçasını, Bulgaristan'a, tam rızasıyla bırakmıştır. Bırakma andlaşmasında yükümler öngörülmüşse, Yunanistan'ın bu yükümleri üzerine alması gerekeceği şüphe götürmez. Bütün sorun, bu bakımdan, durumun ne olduğunu bilmektir. Ne olursa olsun, bu metin, 1915 Andlaşması yükümler kapsamaktaysa, Yunanistan'ı, bu yükümleri üzerine almak zorunda bıraktıracak kadar esnektir.

Neuilly Andlaşmasının 134 ncü maddesine gelince, bu madde, Bulgaristan'a düşen yükümlerin, bu Andlaşmanın kesin olarak mülkiyetini kendisine bıraktığı toprakla orantılı olacağını açıkça göstermektedir. Bu ilke uyarınca, Bulgaristan, Usturumca (*Stroumitza*) vâdisinden Sırbistan'a bıraktığı bir parça gibi, Trakya'dan Müttefik Devletlere bıraktığı toprak parçası için de, bütün yükümlerinden – geçici dönem dışında – kurtulmuş olmaktadır. Bu hükümlerden şu çıkmaktadır: Bulgaristan, Karaağaç'la ilgili olarak birtakım yükümler altında bulunmakta idiyse, Yunanistan'ın, bu yükümleri üzerine alması gerekir; yok, böyle değilse, Yunanistan'ın da üzerine herhangi bir yükümün düşmesi söz konusu olmak gerekmez.

HASAN BEY, ne Türk Parlâmentosunca onaylanmış, ne de Türk Ulusunca kabul edilmiş olan 1915 Andlaşmasını Türkiye'nin tanımadığını yeniden söyledi. HASAN Bey, Karaağaç toprak parçasının, Osmanlı Devlet Borcundan [Düyun-u Umumiye-i Osmaniye'den] kendisine düşen payı alması gerektiğini belirtmek istemektedir; bu konuda hiç bir yanlış anlama olmamalıdır.

* 1924 Türkçe çevirisinde 141 nci madde gösterilmiyor. (S.L.M.)

General PELLÉ, teklif edilen metnin, güçlüğü tamamiyle çözümlediği kanısındadır. Türkiye'nin istediği şey, Karaağaç kendisine bırakılmış olan Devletin, Borcun – kararlaştırılmış ilkeler uyarınca – bölüştürülmesine katılmasıdır. Öte yandan, Yunanistan, Karaağaç'a ancak Devletler burasını kendisine teslim ettikleri zaman, malik olacaktır. Sorun, gerçekten, o zaman ortaya çıkacaktır.

Türk Temsilci Heyeti, hazırlanmakta olan Andlaşmadan önce yapılmış Andlaşmalar uyarınca Türkiye'den ayrılan topraklar arasında, Barış Andlaşmasının 15 nci maddesinde belirtilen adaları (Oniki Ada, *Dodécanèse*) görmek istediğinden, bu adalara ilişkin olarak öne sürmüş olduğu çekincenin [ihtirazî kaydın] tutanağa geçirilmesi kararlaştırıldı.

M. MONTAGNA, İtalyan Temsilci Heyetinin Oniki Ada'ya ilişkin görüşünden vazgeçemeyeceğini bildirdi.

M. VENİSELOS, Girit'in, Türkiye'den ayrılmış olup da, Borcun bölüştürülmesine katılması gereken topraklar arasında bulunmadığını belirtti. 1898 de, özerkliğin [muhtariyetin, *autonomie*] ilânı sırasında, Girit, Osmanlı Borcundan pay almıştı. Şimdiki durumda, bu Borçtan tümüyle aklanmış [ibra edilmiş] bulunmaktadır. Bu adanın, 48 nci maddede belirtilen Devletler ya da adalar arasında bulunmadığının iyice bilinmesi gerekir. M. VENİSELOS, metnin kaleme alınış biçiminin, bu konuda her türlü yanlış anlamayı ortadan kaldırmış bulunduğunu, ancak, yapmış olduğu konuşmanın da tutanağa geçirilmesini istemekte olduğunu söyledi.

Madde 49.

15 nci maddede öngörülen adalara ilişkin Türk çekincesine halel vermemek üzere, bu madde kabul olundu.

General PELLÉ, az önce yapılmış tartışmalardan, Borcun bölüştürülmesine ilişkin hükümlerin, tümüyle, kesin olarak karara bağlanmış olduğunu belirtti; yalnız ikinci 46 ncı (46 *bis*) maddeye ilişkin Türk çekincesiyle, Oniki Ada üzerindeki anlaşmazlık kalmıştır. Müttefik Temsilci Heyetleri, Türk Temsilci Heyetinin, yakında, bu bakımdan kesin görüşünü bildirecek durumda olabileceğini umut etmektedir. O zaman, Andlaşmanın bu önemli bölümünü kesin olarak kabul edilmiş saymak mümkün olacaktır.

Madde 50, 51 ve 52.

50 nci maddeden 52 nci maddeye kadar olan maddeler, incelenmek üzere daha önce uzmanlara gönderilmiş bulunduğundan, görüşülmemiştir.

Türk Temsilci Heyetinin, kâğıt-paraya ilişkin olarak teklif ettiği ek madde, Müttefik Temsilci Heyetlerince reddolundu.

HASAN BEY, Türk Temsilci Heyetinin, kâğıt-para konusundaki görüşünden vazgeçmediğini söyledi.

Madde 53 ve 54.

General PELLÉ, Müttefikler tasarısının, gecikmiş (birikmiş) borçlara ilişkin olarak, Türkiye ve ardıl [halef] Devletler için başka başka birer çözüm yöntemi

öngördüğünü belirtti. Bu ayırımın nedeni, iki kategori borçluların durumunun aynı olmamasıdır. Türk Temsilci Heyeti, bütün borçlular için aynı ödeme yönteminin kabul edilmesini teklif etmektedir; karşı-tasarısında, iki maddeyi tek bir madde içinde birleştirmektedir.

Müttefik Temsilci Heyetleri ise, Türk metninin 1 nci paragrafındaki ilkeyi, yeni baştan gözden geçirilmesi gereken kaleme alınış biçimi dışında, kabul etmektedirler.

HASAN BEY, gecikmiş (birikmiş) yıllık taksitler konusunda, bütün borçlu Devletlerin durumunun aynı olduğunu ve böyle olması gerektiğini belirtti.

General PELLÉ, bu görüşün doğru olmadığı kanısındadır; gerçekten, Osmanlı Devlet Borcu'nun ardıl Devletler arasında bölüştürülmesi yapılmadıkça, bu Devletler, tutarını bilemedikleri yıllık taksitleri ödeyemezlerdi. Osmanlı Hükümeti ise, her zaman yürürlükte olan, usulüne uygun sözleşmeler uyarınca, birtakım gelirleri, borcun yıllık taksitlerinin ödenmesine ayırmış bulunmaktaydı; bu gelirlere, savaş zorunluluğu ya da başka nedenlerle, elkoymakla, yükümlerini yerine getirmekte kusur etmiş olmaktadır.

Sir Horace RUMBOLD, Türkiye ile ardıl Devletler arasında var olan fark üzerinde direndiğini söyledi.

HASAN BEY, bir Devletin borcunun ödenmesi yol ve yöntemlerinin saptanması söz konusu olduğu zaman, bu Devletin gerçek durumunun [göz önünde tutulmasının] önemli olduğu kanısındadır. Bu ilkenin Türkiye'ye uygulanması – borcun en büyük parçası onun üzerinde kaldığı için – çok daha uygun düşmektedir. Böyle olunca, öteki Devletlerden daha çok gözetilerek işlem görmek Türkiye'nin hakkıdır; özellikle, malî durumunun da ötekilerden daha iyi olmadığı göz önünde tutulursa.

General PELLÉ, Hasan Bey'in yaptığı açıklamalardan şunu anlamaktadır: Türk Temsilci Heyeti, ardıl Devletlerin hukuk açısından durumlarının Türkiye'nin durumundan farklı olduğunu inkâr etmemektedir; ancak Türk Temsilci Heyeti kanıtlarını, olgusal [fiilî] bir duruma dayandırmaktadır. General PELLÉ, her iki durumun birbirinden ayrı olduğunu söylemek zorundadır. Fransız Temsilci Heyeti – Suriye kendisine düşen paydan daha çok ödemede bulunmuş olduğu için – bu konuda daha da tarafsızdır.

HASAN BEY, Türkiye'den ayrılan bütün ülkelerin bu durumda olmadıklarını belirtti. Türk Temsilci Heyeti, bu konuda, salt hukuksal düşüncelerden çok, olgusal düşüncelere öncelik tanımak gerektiği kanısındadır.

General PELLÉ, uzmanları, bu sorunu ayrıntılı olarak incelemek ve bir çözüm yolu teklif etmekle görevlendirmeyi teklif etti.

Bu yolda karar verildi.

Madde 55.

55 nci madde olduğu gibi tutuldu.

Madde 56.

General PELLÉ, 56 ncı maddede, birbirinden ayrı iki sorunun söz konusu ol-

duğunu söyledi. Bu maddenin 2 nci paragrafı, Osmanlı Devlet borcu [Düyun-u Umumiye-i Osmaniye] Meclisinden, Alman, Avusturya'lı ve Macar temsilcilerin çıkartılmasına ilişkindir; Türk metni, Müttefiklerin metnindeki ilkeye karşı çıkmamaktadır. Bununla birlikte, Müttefikler metnini belirli bir ölçüde hafifletmektedir.

Bu paragrafın, incelenmek üzere, uzmanlara gönderilmesi kararlaştırıldı.

General PELLÉ, maddenin 1 nci paragrafının Muharrem Kararnamesine* ilişkin olduğunu söyledi. Bu sorun, Konferansın ilk döneminde incelenmişti. Türk Hükümetince, borç senetlerini ellerinde bulunduranlara [hâmillere] aynı nitelikte bir bildiri göndermesi kabul edilmek şartıyla, Müttefik Temsilci Heyetleri, bu hükümden vazgeçmeğe hazır görünmüşlerdi.

HASAN BEY, Muharrem Kararnamesinin, Türkiye'nin salt bir iç işi olduğunu hatırlattı; Muharrem Kararnamesi, Türkiye ile alacaklıları arasında yapılmış özel nitelikteki bir anlaşmadan [konkordatodan] başka bir şey değildir. Uluslararası bir senette, Muharrem Kararnamesinden söz edilirse, Kararname'nin niteliği tüm değişecektir.

General PELLÉ, Müttefiklerin, gerekli olanın enazı [minimum'u] olacağı kanısında bulundukları bildirinin, borç senetlerini ellerinde bulunduranlara yapılmasına, İsmet Paşa'nın, 4 Şubat 1923 tarihli mektubuyla rıza göstermiş olduğunu söyledi.

HASAN BEY, 4 Şubat 1923 tarihli mektubun, Osmanlı Devlet Borcuna ilişkin olarak başka hükümler kapsamakta olduğunu söyledi; bu mektup, özellikle, ödemenin ne cins parayla yapılacağına ilişkin açıklayıcı Not'un değiştirilmesini istemekteydi. Bu sorun, Türk Temsilci Heyetinin isteği doğrultusunda çözüme bağlanırsa, Türk Temsilci Heyeti, söz konusu bildirinin gönderilmesi olanağını inceleyecektir.

General PELLÉ, Komitenin açıklayıcı Not'u inceleyeceğini ve Fransız Temsilci Heyetinin bu Not'ta ele alınmış sorun üzerindeki görüşünü açık ve kesin bir biçimde bildireceğini söyledi. Şimdilik, Muharrem Kararnamesinin doğrulanması söz konusudur. Devletlerin istedikleri, bir yenilik yaratmak değildir; Devletler, ne Türkiye'nin iç işlerine karışmak, ne de Kararname hükümlerine aykırı davranmak istemektedirler. Kararname'nin 21 nci maddesi uyarınca, Osmanlı İmparatorluğu Hükümeti, borç senetlerini ellerinde bulunduranlarla [hâmillerle] yapılmış sözleşmeyi (*contrat*) gecikmeden Devletlere bildirmekle yükümlüdür. Demek ki, Türk Hükümeti, o zaman, Muharrem Kararnamesinin salt bir iç iş niteliğinde olmadığını kabul etmekteydi: bu yüzden, Müttefik Devletlerin, Türk Hükümetinden, borç senetlerini ellerinde bulunduranlara bir bildiri göndererek, Kararname'yi doğrulamasını ve üzerine aldığı yükümü Devletlere bildirmesini istemeleri tamamiyle haklıdır. Devletlerin, uyruklarının çıkarlarını koruma konusunda tartışma kaldırmaz hakları vardır ve bu, Türkiye'ye, hiç bir bakımdan gölge düşürmez. Türk Temsilci heyeti, bu bildiride bulunmayı kabul ederse, Fransız Temsilci Heyeti de, kendi bakımından, 56 ncı maddenin 1 nci fıkrasının metinden çıkartılmasını kabul etmeye tamamiyle hazırdır.

* Bakınız, Takım I, Cilt III, s. 9 not. (S.L.M.)

Sir Horace RUMBOLD ve M. MONTAGNA, General Pellé'nin söylediklerine tümüyle katıldıklarını bildirdiler.

İSMET PAŞA, Devletin iç işlerine ilişkin bir belgenin, uluslararası bir senette anılmamasının bir ilke olduğunu söyledi. Öte yandan, Türk Temsilci Heyeti, ödemede kullanılacak para cinsinin seçimi (*option de change*) sorununun uluslararası bir senetle, Türkiye'nin zararına olarak düzenlenmesini de kabul edemez. Bu ikinci sorun, elverişli biçimde bir çözüme bağlanırsa, Türk Temsilci Heyeti, Muharrem Kararnamesine ilişkin bildiri konusunda anlaşmaya varılabileceğini sanmaktadır. Bu yüzden, İSMET PAŞA, açıklayıcı Not'un incelenmesine bir an önce girişilmesini istemektedir.

General PELLÉ, Türk Temsilci Heyetinin, birbirlerinden kesin olarak ayrı iki sorunu – başka bir deyimle, ödemede kullanılacak paranın seçimi (*option de change*) sorunu ile Muharrem Kararnamesinin doğrulanması sorununu – birbirine bağlamakta olduğunu yeniden belirtti. General PELLÉ, 4 Şubat 1923 tarihli mektubunda teklif olunan metne uygun bir bildirinin, borç senetlerini ellerinde bulunduranlara gönderilmesini, Türkiye temsilcisi olarak, yükümlenmeğe hazır olup olmadığını kendisine bildirmesini, İsmet Paşa'dan rica etti.

İSMET PAŞA, ödemenin hangi parayla yapılacağı sorunu Türkiye'ye elverişli bir biçimde çözüme bağlanırsa, borç senetlerini ellerinde bulunduranlara, isteyebilecekleri bütün güvencelerin [teminatın] verilmesinin güç olmayacağı cevabını verdi.

General PELLÉ, Türk Temsilci Heyetinin, ilke olarak daha önce kabul etmiş bulunduğu bildiriyi, ödemenin hangi para ile yapılacağı sorununa, savunduğu teze elverişli bir çözüm getirilmesi şartına bağlamakta olduğunu görmektedir. Özetle, Türk Temsilci Heyeti, bu ikinci sorunda isteği yerine getirilirse, borç senetlerini ellerinde bulunduranlara istenilen bildiriyi gönderecektir; isteği yerine getirilmezse, göndermeyecektir.

Müttefik Temsilci Heyetleri bu iki sorunun birbirinden bağımsız olduğu ve bunları bir arada ele almak için hiç bir neden bulunmadığı kanısındadırlar. Müttefik Temsilci Heyetleri, borç senetlerini ellerinde bulunduranların, Osmanlı Hükümetince kendilerine karşı girişilmiş yükümlerden doğan haklarının her şeyden önce doğrulanması gerektiğini ve uyruklarının başına neler geleceği konusuyla ilgilenmezlik edemeyeceklerini düşünmektedirler. Bu yüzdendir ki, Müttefik Temsilci Heyetleri, söz konusu hakların ya Andlaşmada, ya da bir bildiride açıkça belirtilmesinde direnmektedirler. Müttefik Temsilci Heyetleri, bu iki çözümden birini seçme yeteneğini Türk Temsilci Heyetine bırakmaktadırlar; şu var ki, borç senetlerini ellerinde bulunduranların haklarına saygı gösterilmesini önemle istemektedirler.

Osmanlı Devlet Borcu çizelgesi.

General PELLÉ, Osmanlı Devlet Borcu çizelgesinin, iki bakımdan uzmanlarca incelenmesi gerektiğini söyledi: Biri, çizelgede hangi başlıkların bulunacağı, öteki de, üstenilmiş yükümleri anlatmak bakımından çizelgeye verilmesi en uygun düşecek biçim.

Bu biçimsel sorun, özellikle yabancı para (kambio) konusundaki güçlükler göz önünde tutulursa, önemlidir.

Çizelgenin, incelenmek üzere, uzmanlara gönderilmesi kararlaştırıldı.

Komite, açıklayıcı Not sorununun incelenmesine girişti.

Açıklayıcı Not.

General PELLÉ, hesaplama kolaylığı bakımından, çizelgenin 5 nci, 6 ncı ve 7 nci sütunlarındaki rakamların, altın para Türk Lirası olarak gösterilmiş olduğunu söyledi. Başka bir para ölçütü (*étalon monétaire*) kabul edilebilirdi. Bu, nasıl kararlaştırılırsa öyle olacak bir konudur.

Fransız Hükümeti, şimdiki görüşmelerde hazırlanmasına çalışılan uluslararası bir senet gibi bir belgede, Osmanlı Hükümetinin, borç senetlerini ellerinde bulunduranlara [hâmillere] karşı borcunu indirmeğe yönelmiş bir yükümün konulmasını mümkün görmemektedir. Osmanlı Hükümeti ile, borçlanma senetlerini ellerinde bulunduranlar arasındaki sözleşmeler (*contrats*) özel niteliktedir; bunlar, bir andlaşma ile değiştirilemez. Hükümetler, başka türlü davranmakla, kendilerini ilgilendirmeyen bir soruna karışmış olurlar ve ilgililerce sorumlulukları söz konusu edilebilir.

Borç senetlerini ellerinde bulunduran Fransızlar, Türkiye'nin başlıca alacaklıları olduklarından, Fransız Hükümeti bu yolda gidemez.

Kaldı ki, Konferans, vereceği bir kararla, Türkiye'nin, borç senetlerini ellerinde bulunduranlara karşı yükümlerini, Andlaşma ile indirirse, böyle yapmakla, Türk Devletinin gerçek bir iflâsını da ilân etmiş olacağını, Türk Temsilci Heyetinin aklından çıkartmaması gerekir; bu ise, Türkiye'nin gelecekteki saygınlığını [itibarını, kredisini] çok ağır zararlara uğratmak sonucunu verebilecektir.

Bu iki nedenle, Fransız Hükümeti, doğrudan doğruya kendisini ilgilendirmeyen bir sözleşmeyi, uluslararası bir senette değiştiremeyeceğini, kesin olarak düşünmektedir.

General PELLÉ, bu görüşün, Fransız Temsilci Heyetince daha önce de savunulan teze uygun düştüğü kanısında olduğunu ve Fransız Temsilci Heyetinin bu görüşü değiştirme olanağını görmediğini söyledi.

Sir Horace RUMBOLD ve M. MONTAGNA, General Pellé'nin söylediklerine tümüyle katıldıklarını bildirdiler.

İSMET PAŞA, bu sorunun uzmanlara gönderilmesini, uzmanların da, yalnız Not'un biçimini değil, aynı zamanda sorunun özünü de incelemelerini teklif etti.

General PELLÉ, Fransız Hükümetinin bu konudaki görüşünün çok açık ve kesin olduğunu, Fransız uzmanlarının bu görüşten ayrılmalarına izin verilemeyeceğini söyledi*.

HASAN BEY, General Pellé'nin öne sürdüğü ilkenin, genel bir uygulaması olmak gerektiği kanısındadır: Andlaşma, özel sözleşmelere ilişkin sorunlara karışmayacaksa, hiçbir yönde karışmamalıdır. Bu ilkeden çıkan sonuca göre bir-

* Bu cümle 1924 Türkçe çevirisine alınmamıştır. (S.L.M.)

takım özel sözleşmelerin, taraflardan biri ya da öteki zararına değiştirilmesini öngören bütün hükümlerin Andlaşmadan çıkartılması gerekir. Bu nedenle, Türk Temsilci Heyeti, uzmanların, açıklayıcı Not'un incelenmesine girişmekle görevlendirilmelerinin gerekmekte olduğu kanısındadır.

General PELLÉ, Fransız uzmanlarının, kendisinin az önce belirttiği ilkeden ayrılmalarının beklenmemesini yeniden söyledi.

Not, uzmanlara gönderildi.

Ek II.

50 nci maddeye ilişkin olan ve daha önce uzmanlara sunulmuş bulunan (II) sayılı Ek, incelenmek üzere, gene uzmanlara gönderildi.

Berlin ve İstanbul Andlaşmaları uyarınca, kimi Balkan Devletlerine düşen Osmanlı Devlet Borcu paylarına ilişkin Türk Temsilci Heyetinin bildirisi.

HASAN BEY, Berlin ve Teselya Andlaşmaları uyarınca, kimi Balkan Devletlerine düşen ve hâlâ ödenmemiş olarak duran Borç paylarının, bölüştürülecek Borç çizelgesine konulmasını, Türk Temsilci Heyetinin kabul ettiğini bildirdi. Bununla birlikte, Türkiye, metnini teklif ettiği bir bildiriyle, kendi haklarını korumanın gerektiği kanısındadır.

M. VENİSELOS ile M. YOVANOVİTCH, bu konuya ilişkin olarak, kendi Hükümetlerinin görüşünü ileride bildirme haklarını saklı tuttuklarını söylediler (Bakınız *Ek B*).

General PELLÉ, Komiteyi yeniden toplamadan önce, uzmanlara gönderilmiş bulunan sorunların çözüme bağlanmış olması gerektiğini düşünmektedir.

İSMET PAŞA, öteki maliye sorunlarının bir an önce incelenmiş olmasını üstün tutmakta olduğunu belirtti; Temsilci Heyetleri kendi görüşlerini açıklarlar ve – yararlı görürlerse – çeşitli maddelerin incelenmesini uzmanlara gönderebilirler. İSMET PAŞA, Komitenin, onarımlara [tâmirata, *réparations*] ilişkin hükümleri bir an önce ele almasını istemektedir.

General PELLÉ, ilke olarak, İsmet Paşa'nın isteğine karşı çıkmamaktadır; ancak, bütün sorunları aynı anda ele almamanın daha akıllıca bir davranış olacağını sanmaktadır.

M. VENİSELOS, İsmet Paşa'nın teklifini desteklediğini söyledi. Onarımlar sorunu, bir an önce incelenmesi gereken, çok önemli bir sorundur.

General PELLÉ, bu isteğin dikkate alınacağını ve – kesin bir yüküm altına girmemekle birlikte – Komiteyi mümkün olduğu kadar gecikmeden toplantıya çağıracağını söyledi.

Oturuma saat 12.30 da son verildi.

(2) SAYILI TUTANAĞA EKLER

EK A.

MALİYE SORUNLARI ALT-KOMİTESİ

1 Mayıs 1923

İngiliz, Fransız, İtalyan, Japon, Yunan ve Türk maliye uzmanları, metni ekli bulunan maddelerin kabulünü salık verme konusunda görüş birliğine varmışlardır.

Bununla birlikte, çalışmaları sırasında, birçok çekince [ihtirazî kayıt] öne sürülmüştür.

1. Türk Temsilci Heyeti, ikinci 46 ncı (46 *bis*) maddenin görüşülmesinin ertelenmesini istemiştir. Türk Temsilci Heyeti, bu soruna ilişkin kesin görüşünü, mümkün olan en kısa süre içinde bildirecektir.

2. 48 nci maddeye ilişkin olarak, Türk Temsilci Heyeti, Maliye Sorunları Komitesine daha önce bildirmiş olduğu nedenler yüzünden, 15 nci maddede belirtilen adaların (Oniki Ada, *Dodécanèse*), işbu Andlaşma uyarınca Türkiye'den ayrılan topraklar arasına değil, daha önce yapılmış Andlaşmaların hükümleri uyarınca ayrılmış topraklar arasına konulmasını istemiştir.

MADDELER TASARISI

1 Mayıs 1923

Madde 17 ve 19

Madde 17.- İkinci fıkra.- Türkiye, Mısır Vergisi ile güvence altına alınmış Osmanlı borçlanmaları (1855, 1891 ve 1894 borçlanmaları) konusundaki bütün yükümlerinden ve borçlarından aklanmıştır [ibra edilmiştir]. Bu üç borçlanmanın hizmetleri için Mısır'ın yapmakta olduğu yıllıködemeler, bugün Mısır Devlet Borcu hizmetlerinin ödenmesinin bir parçasını oluşturmakta olduğundan, Mısır, Osmanlı Devlet Borcuna [Düyun-u Umumiye-i Osmaniye'ye] ilişkin başka her türlü borçlarından aklanmıştır.

Madde 19.- İkinci fıkra.- (1855 borçlanması 17 nci maddenin kapsamına girmiş bulunduğundan) bu fıkra çıkartılmıştır.

Madde 45

İşbu Kesime ekli çizelgede belirtildiği üzere, Osmanlı Devlet Borcu [Düyun-u Umumiye-i Osmaniye], Türkiye, 1912-1913 Balkan Savaşları sonucu olarak kendilerine Osmanlı İmparatorluğundan topraklar katılmış Devletler, işbu Andlaşmanın 12 nci ve 15 nci maddelerinde belirtilen adalarla, son olarak, işbu Andlaşma uyarınca Osmanlı İmparatorluğundan ayrılmış Asya toprakları üzerinde yeni kurulan Devletler arasında, ... maddelerde belirtilen şartlar içinde, bölüştürülecektir. Bundan başka, bu Devletler, 52 nci maddede gösterilen tarihlerden başlayarak, Osmanlı Devlet Borcu hizmetlerinin ödenmesine ilişkin yıllık yükümlere [taksitlere] de ..... maddelerde belirtilen şartlar içinde, katılacaklardır.

Türkiye, 52 nci maddede belirtilen tarihlerden başlayarak, öteki Devletlere yükletilmiş katılma paylarından artık hiç bir biçimde sorumlu tutulmayacaktır.

Madde 46

Osmanlı Devlet Borcu [Düyun-u Umumiye-i Osmaniye] Meclisi, işbu Andlaşmanın yürürlüğe girişinden başlıyarak üç aylık bir süre içinde, ilgili Devletlerden her birine düşen yıllık taksitler tutarını, 49 ncu maddede kabul edilmiş esaslara dayanarak saptayacak ve bu tutarı sözü geçen Devletlere bildirecektir.

Bu Devletler, Osmanlı Devlet Borcu Meclisinin bu konudaki çalışmalarını izlemek üzere, İstanbul'a temsilciler gönderebileceklerdir.

Osmanlı Devlet Borcu Meclisi, Bulgaristan ile yapılmış 27 Kasım 1919 tarihli Andlaşmanın 134 ncü maddesinde öngörülen görevleri de yerine getirecektir.

İşbu maddede yazılı ilkelerin uygulanması konusunda, ilgili taraflar arasında doğabilecek her türlü anlaşmazlıklar, 1 nci fıkrada belirtilen bildirinin yapılması tarihinden başlıyarak ençok bir ay içinde, Milletler Cemiyeti Meclisinden atanması rica edilecek bir hakeme sunulacak ve bu hakem, ençok üç aylık bir süre içinde kararını verecektir. Hakemin kararları kesin olacaktır. Anlaşmazlığın sözü geçen hakeme sunulmuş olması, yıllık taksitlerin ödenmesini geciktirmeyecektir.

İkinci 46 ncı (46 *bis*) Madde

Türk Temsilci Heyetinin çekincesi.

Birleştirilmiş Borç ile İkramiyeli Türk Tahvilleri [Düyun-u Muvahhide ve İkramiyeli Türk Tahvilâtı, *la Dette unifiée et les Lots turcs*] dışında kalan borçlanmalara gelince, Osmanlı Devlet Borcunun bölüştürülmesinin, her borçlanmanın sağlancası [karşılığı, rehni] ile onun hizmetlerinin ödenmesi için gerekli yıllık taksit arasında, sözleşmeler uyarınca, varolan oranın düşmesi sonucunu doğurması durumunda, Türkiye, bu borçlanmada kendisine düşen pay bakımından, bu oranı yeniden kurmak için gerekli tedbirleri alacaktır. Bu tedbirler, işbu Andlaşmanın yürürlüğe girişinden başlayarak, altı aylık bir sürenin bitiminde alınmış bulunacaktır.

Bunun tersine, Osmanlı Devlet Borcunun bölüştürülmesi, söz konusu oranın yükselmesi sonucunu verirse, Türk Hükümeti, bu oranı ilk tutarına indirebilecektir.

Üçüncü 46 ncı (46 *ter.*) Madde

Aralarında, Osmanlı Devlet Borcunun bölüştürüleceği, Türkiye'den başka Devletler, 46 ncı maddede öngörülen yıllık taksitlerden her birine düşen pay konusunda 46 ncı madde uyarınca kendilerine yapılacak bildiri gününden başlıyarak üç aylık bir süre içinde, Osmanlı Borcu Meclisine, paylarının güvence altına alınması için yeterli sağlancalar [karşılıklar, rehinler] göstereceklerdir. Bu sağlancalar, yukarıda belirtilen süre içinde gösterilmemiş olursa, ya da bu sağlancaların uygun olup olmadığı konusunda anlaşmazlık çıkarsa, işbu Andlaşmanın İmzacısı Devletlerden herhangi birince, Milletler Cemiyeti Meclisine başvurulabilecektir.

Milletler Cemiyeti Meclisi, sağlanca olarak ayrılan gelirlerin toplanmasını, aralarında Borcun bölüştürülmüş olduğu, Türkiye dışındaki Devletlerde bulunan uluslararası maliye örgütlerine emanet edebilecektir. Milletler Cemiyeti Meclisinin kararları kesin olacaktır.

Madde 47

İlgili Devletlerden her birine düşecek yıllık taksitler tutarının üçüncü 46 ncı (46 *ter.*) madde hükümleri uyarınca kesin olarak saptanmasına girişileceği günden başlıyarak bir aylık bir süre içinde, Osmanlı Devlet Borcunun nominal anaparasının bölüştürülme yol ve yöntemlerini saptamak üzere, Paris'te bir komisyon toplanacaktır. Bu bölüştürme yıllık taksitlerin bölüştürülmesi için kabul edilen oranlara göre, borçlanma ya da öndelik [avans] sözleşmeleriyle işbu Kesimin hükümleri göz önünde tutularak, yapılacaktır.

1 nci fıkrada öngörülen Komisyon, Türk Hükümetinin bir temsilcisiyle, Osmanlı Devlet Borcu Meclisinin bir temsilcisinden, Birleştirilmiş Borç ve İkramiyeli Türk Tahvilleri [Düyun-u Muvahhide ve İkramiyeli Türk Tahvilâtı] dışında kalan Osmanlı Devlet Borcunun bir temsilcisinden ve ilgili Devletlerden her birinin atayabileceği birer temsilciden kurulacaktır. Komisyonda görüş birliğine varılamayacak bütün sorunlar, 46 ncı maddenin 4 ncü fıkrasında öngörülen hakeme sunulacaktır.

Türkiye, kendi payını temsil etmek üzere yeni borç senetleri çıkarmağa karar verirse, Borç anaparasının bölüştürülmesi, önce, Türkiye bakımından, Türk Hükümetinin temsilcisinden, Osmanlı Devlet Borcu [Düyun-u Umumiye-i Osmaniye] temsilcisinden ve Birleştirilmiş Borç ile İkramiyeli Türk Tahvilleri dışındaki borcun temislcisinden kurulu bir Komitece yapılacaktır. Yeni çıkartılmış borç senetleri Komisyona teslim edilecektir; Komisyon da, bunların, bir yandan Türkiye'nin aklanmış [ibra edilmiş] olduğunu, öte yandan da borç senetlerini ellerinde bulunduranların, Osmanlı Devlet Borcundan kendilerine bir pay düşen Devletlere karşı haklarını göz önünde tutarak, borç senetlerini ellerinde bulunduranlara verilmesini sağlayacaktır*.

İlgili Devletlerden her birine düşen yıllık taksitlerin ödenmesi, işbu maddenin, nominal anaparanın bölüştürülmesine ilişkin hükümleri yüzünden ertelenmeyecektir.

* Bu cümle 1924 Türkçe çevirisine alınmamıştır. (S.L.M.)

Madde 48

Yıllık taksitlerin 45 nci maddede öngörülen bölüştürülmesi ile, Osmanlı Devlet Borcu [Düyun-u Umumiye-i Osmaniye] nominal anaparasının 47 nci maddede sözü edilen bölüştürülmesi, aşağıdaki gibi yapılacaktır.

(1) 17 Ekim 1912 tarihinden önceki borçlanmalar ve onlara ilişkin yükümler, 1912-1913 Balkan Savaşlarından sonraki durumda Osmanlı İmparatorluğu ile, Balkan Savaşları sonucunda Osmanlı İmparatorluğundan toprak almış Balkan Devletleri, ve işbu Andlaşmanın 12 nci maddesinde öngörülen adalar kendilerine verilmiş olan Devletler arasında bölüştürülecektir; bu savaşlara son veren Andlaşmaların ya da sonradan yapılan Andlaşmaların yürürlüğe girişlerinden bu yana meydana gelen ülke değişiklikleri göz önünde tutulacaktır.

(2) Bu ilk bölüştürmeden sonra, Osmanlı İmparatorluğunun üzerinde kalmış borçlanmaların ve onlara ilişkin yıllık taksitlerin, 17 Ekim 1912 ile 1 Kasım 1914 tarihi arasında, Osmanlı İmparatorluğunun yapmış olduğu borçlanmaların ve bunlara ilişkin taksitlerin eklenmesiyle artmış olan geri kalan parçası [bakiyesi], Türkiye ile, bu Andlaşma uyarınca kendilerine Osmanlı İmparatorluğundan toprak katılmış Balkan Devletleri ve 15 nci maddede belirtilen adalar ve Asya'da yeni kurulmuş Devletler arasında bölüştürülecektir.

Madde 49

İlgili her Devletçe ödenmesi gerekecek pay şöyle saptanacaktır:

(1) 48 nci maddenin ilk fıkrasında öngörülen bölüştürme için, önce, 12 nci maddede belirtilen adalar ile Balkan savaşları sonucunda Osmanlı İmparatorluğundan ayrılmış toprakların tümüne düşen payın saptanmasına girişilecektir. Bu payın, Osmanlı Devlet Borcu hizmetleri için ödenmesi gerekli paraya göre tutarı, yukarıda sözü geçen adalarla toprakların, birlikte hesaplanan ortalama genel gelirinin, Osmanlı İmparatorluğunun 1910-1911 ve 1911-1912 malî yılları içindeki – 1907 yılında konulmuş ek gümrük vergisi gelirini de kapsamak üzere – ortalama genel gelirine olan oranına eşit oranda olacaktır.

Böylece saptanan tutar, daha sonra, bir önceki fıkrada öngörülen topraklar kendilerine verilmiş bulunan Devletler arasında bölüştürülecektir; bu işlem üzerine, sözü geçen Devletlerden her birine düşen payın, aralarında bölüşülen toplam tutara göre oranı, Balkan Savaşları sonucunda Osmanlı İmparatorluğundan ayrılmış bütün topraklar ile 12 nci maddede belirtilen adaların – 1910-1911 ve 1911-1912 malî yılları içindeki – genel ortalama geliri oranıyla aynı oranda olacaktır. Bu fıkrada öngörülen gelirlerin hesaplanmasında, gümrük vergisi gelirleri dikkate alınmayacaktır.

(2) İşbu Andlaşma uyarınca Türkiye'den ayrılan topraklara gelince, İlgili Devletlerin her birine düşen payın, Osmanlı Devlet borcu hizmetleri için ödenmesi gerekli paraya göre tutarı, Osmanlı İmparatorluğunun ortalama

genel gelirinden, bir önceki fıkrada belirtilen, ayrılmış toprağın payı düşüldükten sonra kalan ortalama gelirine olan oranla aynı oranda olacaktır. Gerek işbu Andlaşma uyarınca ayrılan toprakların, gerekse bütün Osmanlı İmparatorluğunun ortalama gelirleri, işbu maddenin ikinci fıkrasında belirtilen şartlar içinde saptanacaktır.

EK B.

LAUSANNE KONFERANSINDA
SIRPLAR, HIRVATLAR VE SLOVENLER
KRALLIĞI TEMSİLCİ HEYETİ

Lausanne, 4 Mayıs 1923

SAYIN BAŞKAN,

Barış Andlaşmasının Müttefiklerce hazırlanan tasarısına ilişkin olarak Ankara Hükümetinin karşı-teklifleri arasında, Türk Temsilci Heyeti, Berlin ve Teselya Andlaşmaları uyarınca kimi Balkan Devletlerine düşen paylarla ilgili bildiriyi olduğu gibi tutmaktadır.

Yunan ve Sırp-Hırvat-Sloven Temsilci Heyetleri, çok-taraflı bir Andlaşmaya, Andlaşmanın öteki İmzacılarına birtakım hakları doğrulatmak isteğinde bulunan bir tek bağıtlı tarafın bildirisinin konulmasına yer olmadığı görüşündedirler. Ancak, Ekselânsınızın, Türk teklifini ya Andlaşma metninde bırakmağı ya da Komitenin oturumuna ilişkin tutanakta belirtmeği gerekli görmesi durumunda, Yunan ve Sırp-Hırvat-Sloven Temsilci Heyetlerinin aşağıdaki karşı-bildirilerinin Türk bildirisinden sonra konulmasına, aracılığınızı rica etmekle onur duymaktayız:

"13 Temmuz 1878 tarihli Berlin Andlaşması ile 24 Mayıs ve 2 Temmuz 1881 tarihli İstanbul Andlaşmalarından sonra, bir yandan Türkiye, öte yandan da Yunanistan, Karadağ ve Sırbistan ile yapılmış Andlaşmalarda, Osmanlı Hükümeti, Osmanlı Devlet Borcunun [Düyun-u Umumiye-i Osmaniye'nin], Berlin ve Teselya Andlaşmalarında öngörülen bölüştürülmesine bu Devletlerin katılması sorununu ortaya hiç bir zaman atmamıştır.

"Böyle olunca, Yunan ve Sırp-Hırvat-Sloven Temsilci Heyetleri, Türkiye'nin, Berlin ve Teselya Andlaşmalarının malî hükümlerini öne sürmeğe hakkı olmadığını bildirirler; çünkü, Türkiye, 17/30 Mayıs 1913 tarihli Londra ve 1/14 Kasım 1913 tarihli Atina Andlaşmalarında bunlardan söz etmeyerek, uygulanmalarından vazgeçmiş bulunmaktadır.

İmza: E.K. VENİSELOS,
M. YOVANOVİTCH.

Ekselâns General PELLÉ, Lausanne Konferansında İkinci Komite Başkanı.

(3) SAYILI TUTANAK

9 MAYIS 1923, ÇARŞAMBA OTURUMU

Oturum, Ouchy Şatosunda, saat 10.30 da, General Pellé'nin başkanlığında açıldı.

Hazır bulunanlar:

MM. GREW, DOLBEARE, BELİN, BARNES, TURLİNGTON (*Amerika Birleşik Devletleri*); Sir Horace RUMBOLD, MM. RYAN, WALEY, FORBES ADAM, EDMONDS (*İngiliz İmparatorluğu*); General PELLÉ, MM. BARGETON, DES CLOİSİÈRES, DE PERCİN, LAGARDE (*Fransa*); MM. VENİSELOS, CACLAMANOS, MİCHALAKOPOULOS* (*Yunanistan*); MM. MONTAGNA, NOGARA, GUARİGLİA, İNDELLİ, GALLİ, GUARNASCHELLİ (*İtalya*); MM. OTCHİAİ, SATO, HOTTA, NİSHİZAWA (*Japonya*); MM. DİAMANDY, CONTZESCO, VASSİLİU (*Romanya*); MM. YOVANOVİTCH, ANTİTCH (*Sırbistan*)**; İSMET PAŞA, RIZA NUR BEY, HASAN BEY, MÜNİR BEY, ŞEFİK BEY, Yarbay TEVFİK BEY, TEVFİK KÂMİL BEY, Dr. NİHAD REŞAD BEY, HÜSEYİN BEY, ÂLİ BEY (*Türkiye*); M. PATERNOTTE (*Belçika*).

M. MASSİGLİ, *Konferansın Genel Sekreteri.*

General PELLÉ, maliye uzmanlarının, Komitece daha önce kendilerine gönderilmiş bulunan 50 nci, 52 nci, 53 ncü ve 56 ncı maddeleri incelediklerini, 45 nci maddeden 49 ncu maddeye kadar olan maddeleri de yeni baştan inceleyerek bu maddelerde küçük değişiklikler yaptıklarını anlattı. Maliye uzmanlarının çalışmalarında varılan sonuçlar, Komite'nin birazdan inceleyeceği, bir raporda belirtilmektedir (Bakınız *Ek A*).

Madde 45-49.

HASAN BEY, ikinci 46 ncı (46 *bis*) maddeye ilişkin olarak, maddenin özü üzerinde bütün Temsilci Heyetlerinin görüş birliğinde olduğunu söyledi; bununla birlikte, Türk Temsilci Heyeti, bu maddenin, metninde hiç bir anlam karşılıklığına yer kalmamasını sağlamak üzere, hukuk danışmanlarının incelemesine sunulmasının uygun olacağı kanısındadır.

* Fransızca tutanakta bu biçimde yazılmıştır. (S.L.M.)

** Fransızca tutanakta "Serbie" denilmektedir. (S.L.M.)

General PELLÉ, Türk Temsilci Heyetinin bildirisini senet saydığını söyedi. General PELLÉ, hukuk danışmanlarına gönderilecek olan metnin, 1 Mayıs 1923 tarihli raporlarında teklif ettikleri metin olması gerekeceğini belirtti.

Bu çekince [ihtirazî kayıt] ile, 45 nci ve 49 ncu maddelerde yapılması uzmanlarca teklif olunan değişiklikler kabul edildi.

HASAN BEY, 47 nci maddenin ilk fıkrasındaki "*üçüncü* 46 *ncı* (46 *ter.*) *madde*" yerine "46 ncı madde" denilmesi gerekeceğini söyledi.

Bu yolda karar verildi.

İkinci 48 nci (48 bis) Madde.

General PELLÉ, uzmanların, ikinci 48 nci (48 *bis*) maddeyi kaleme alırken gerçek borçlanmalar niteliğinde olan öndeliklerle [avanslarla], aslında hazine işlemleri (*mesures de trésorerie*) niteliğinde olan öndelikler arasındaki farkı göz önünde tutmak niyetinde bulunduklarını söyledi. Aynı şeyi iki kez yapmamak üzere, bölüştürülecek borca, sonraki borçlanmalardan elde edilen paralarla ödenmiş olan ikinci kategoriden öndeliklerin kesin olarak katılmaması uygun olur.

HASAN BEY, Türk Temsilci Heyetinin, öndelik [avans] çizelgelerinde belirtilen rakamlarda maddî düzeltmeler yapabilmek hakkını saklı tuttuğunu söyledi. Türk Temsilci Heyetinin elinde bulunan bilgiler telgrafla verilmiş olduğundan, bunların bildirilişinde maddî yanlışlar yapılmış olabilir.

Bu çekince [ihtirazî kayıt] kabul olundu.

M. VENİSELOS, bu madde metnini kabul etmeyi şimdilik ertelediğini söyledi. M. VENİSELOS, Konferansın ilk döneminde, Temsilci Heyetinin, bölüştürülecek borca, öndeliklerin katılmaması konusunda, görüş birliğine varmış olduklarını hatırlattı. Her ne kadar, Yunan Temsilci Heyeti, ikinci 48 nci (48 *bis*) maddenin hükümlerini, uzlaşıcı bir niyetle kabul etmiş ise de, bu kabul, 50 nci maddeye ilişkin [Yunan] görüşünün Temsilci Heyetlerince kabulüne bağlı idi. Oysa, bu görüş kabul edilmediğinden, şimdiki durumda, Yunan Temsilci Heyeti, ikinci 48 nci (48 *bis*) maddeyi uygun buluşunu ertelemekten başka bir şey yapamamaktadır. Şunu da belirtmek gerekir ki, hiç olmazsa, Avrupa ulusları arasında on yıldan beri yapılmış anlaşmalarda, bir Devlete ardıl [halef] olan Devletler arasında bölüştürülecek borca öndelikler hiç bir vakit katılmamıştır.

General PELLÉ, çizelgede gösterilen ve ilk bölüştürmeye katılacak olan öndelikler çok sayıda olmadığına ve Balkan Devletlerinin yükümleri, bu yüzden, bir hayli azalmış olduğuna göre, uzmanların teklif ettikleri, – Yunanistan'ı da içine almak üzere – bütün Balkan Devletlerinin yararına çok uygun düşmektedir.

Madde 50.

M. VENİSELOS, 50 nci maddedeki hükümlerin, Yunanistan için sert olduğunu bildirdi. Gerçekten, Bağdat ya da Soma-Bandırma gibi, Yunanistan'ı hiç bir bakımdan ilgilendirmeyen demiryollarının yapımından doğmuş borçlardan bir parçasını bu ülkeye [Yunanistan'a] yüklerken, "Selânik-Bağlantısı" hattının yapılmasından doğan borçları aynı şartlar içinde bölüştürmemek adaletli bir davranış olmaz.

Demiryollarına ilişkin borçların coğrafî bölüştürme ilkesine dayanarak ve toptan bölüştürülecek olan borçtan bunların düşülmesini öngören Yunan tezinin sağlamlığını, Komitenin ilk oturumunda, Müttefik ve Türk Temsilci Heyetleri kabul etmişlerdi. Müttefik Temsilci Heyetleri, sonradan, salt uygulamaya ilişkin bir nedenle, bu görüşlerinden dönmüşlerdi. Yunan teklifinin sonuçlarından biri, Doğu Demiryollarının yapımı için çıkartılmış olan İkramiyeli Türk Tahvillerinin (*les Lots turcs*) çizelge dışı bırakılmasının ve bunların yalnız ülkesinde bu demiryolları şebekesinin işletildiği Devletlere yükletilmesiydi. Oysa, Devletler, Bulgaristan'ın bu borca katılmasını Neuilly Andlaşmasında öngörmüş olmadıklarından, İkramiyeli Türk Tahvilleri parasıyla yapılmış olan demiryolu şebekesinin bir parçası ülkesinde bulunması yüzünden Bulgaristanın üstlenmesi gereken ve aslında önemli olan payı üzerine almağa Bulgaristan'ı zorlamak mümkün değildi. Bu güçlüğü yenmek ve bu durumda Türkiye'ye yükletilebilecek ek borçlar yüzünden, Türkiye'nin uğrayabileceği zararı gidermek için, İngiliz Temsilcisi, Osmanlı İmparatorluğundan ayrılmış bir toprağı kendisine katan ve bu sıfatla da, borcun bölüştürülmesine katılan çeşitli Devletlerin, Bulgaristan'a düşmüş olması gereken payı kendi üzerlerine almalarını teklif etmiştir; fakat, bu teklif geri çekilmiştir. O vakit, Yunan Temsilci Heyeti, hakemlik andlaşmasındaki (*compromis*) ikinci sorunun metinden çıkartılmasını kabul ederek, öndelikler [avanslar] sorununa ilişkin yeni bir çözüm öngören ikinci 48 nci (48 *bis*) maddeye katıldığını bildirdi; ancak [Milletlerarası Daimî] Adalet Divanına sorulacak sorunun, yalnız "Selânik-Bağlantısı"na ilişkin olmasını da açıkça şart koştu. Bu soru da, şu biçimde kaleme alınabilirdi: "Bağdat, Soma-Bandırma ve Hudeyde-San'a demiryollarının yapımı için girişilmiş olan borçlanmaların bölüştürülecek borçlar çizelgesine yazılması göz önünde tutuldukta, Selânik-Bağlantısı hattının yapımını sağlamak için verilmesine razı olunmuş kilometre güvencesi (*garantie kilométrique*) yüzünden Osmanlı İmparatorluğuna düşen ya da düşebilecek olan borçları [yükümleri] bu çizelgeye koymak doğru olmaz mı?"

Bu görüş kabul edilmeyince, teklif edilen çözümü kendi ülkesi bakımından haksız bulan Yunan Temsilci Heyeti, 50 nci maddeye katılmağa yanaşmadığını bildirmiştir; nasıl ki, ikinci 48 nci (48 *bis*) madde için de böyle davranmıştı.

M. VENİSELOS, kimi Temsilci Heyetlerinin, hakemliği istemeye istemeye kabul etmekte olduklarını bilmektedir; çünkü hakemliğin, borçların gerçekten bölüştürülmesinde gecikmeler yaratacağından çekinmektedirler. Bu sorunu, Lausanne'da toplanan İsviçre Federal Mahkemesine hemen sunmak mümkündür. Hüküm, barışın imzalanmasından önce verilebilir. Yunan Temsilci Heyeti, bu Mahkemece verilecek kararı kabul etmeği yükümlenmeğe hazırdır.

M. WALEY, M. Veniselos'un, karşılıklı bütün istekleri yerine getirmek için maliye uzmanlarının harcadıkları çabaların tarihçesini yapmış olduğunu belirtti. Pek çok görüş ortaya atılmıştır; ancak, bunlar arasından, kesin olarak incelenmek üzere, M. Veniselos'un sanır göründüğünden pek azı dikkate alınmıştır.

Uzmanlar, ikinci sorunun metinden çıkartılmasını kabul etmişlerdir. Bundan böyle, artık tek başına kalan ikinci sorunun kaleme alınış biçimine gelince, ortaya çıkan güçlük, bu soru kapsamına, ayırım yapmaksızın kilometre güvencelerinin

hepsinin mi, yoksa yalnız "Selânik-Bağlantısı hattı"nın yapımına ilişkin kilometre güvencelerinin mi girmesinin uygun olacağıdır. Bu nokta üzerinde, Türk Temsilci Heyeti, kabul edilen ilke bir tek durum için uygunsa, bu ilkenin bütün durumlar için de uygun olacağını, bunun sonucu olarak da, hakemlere sorulan sorunun, yalnız "Selânik-Bağlantısı"nı değil, fakat yapımı benzer yollardan sağlanan bütün demiryollarını kapsaması gerektiğini belirtmiştir. Düşününce, bu tezin haklı olduğu görüldü ve – Anadolu ve İzmir-Kasaba demiryollarının yapımına ilişkin borçların bir parçasını Suriye'ye ve Irak'a* yükletmek sonucunu doğurabilmesi yüzünden – bu tez, Konferansa Çağıran Devletlerin çıkarlarına aslında aykırı olmakla birlikte, uzmanlar, bu teze katılmayı gerekli saydılar.

M. VENİSELOS, Yunan Temsilci Heyetinin, ikinci sorunun metinden çıkartılmasına, ancak, birinci soru için teklif ettiği metnin kabul olunması şartıyla, rıza göstermiş olduğunu hatırlattı.

M. WALEY, uzmanların, Yunan Temsilci Heyetinin, soru metninde hiç bir esaslı değişiklik istemeyeceğini sanmış oldukları cevabını verdi.

M. VENİSELOS, kendi hesabına, birtakım demiryollarının yapım giderlerine ilişkin borçları üzerine alamayacağını söyledi; çünkü, bu demiryollarının hangileri olduğunu bilmediği gibi, söz konusu borçların da neler olduğunu bilmemektedir. Teklif olunan çözüm, Yunanistan'a, haksız fedakârlıklarda bulunmasını zorla kabul ettirmektedir; çünkü, bu Devlet [Yunanistan], Bağdat demiryolunun yapımı giderlerine katılmak zorundayken, öte yandan, Selânik-Bağlantısının yapımını tek başına yüklenmek zorunda bırakılmaktadır.

M. NOGARA, "Bulgaristan'ın, 'İkramiyeli Türk Tahvilleri'nden bir pay almaktan çekinmesinin, Müttefik Temsilci Heyetlerini, Yunan teklifini reddetmeğe yöneltmiştir" demenin doğru olmayacağını belirtti. Kapsamını bilemediği borçları üzerine alamayacağını bildiren M. Veniselos'un itirazına gelince, öyle görünüyor ki, yalnız Selânik-Bağlantısı'na benzer demiryolları söz konusu olduğu açıkça belirtilmiş bulunmakla, bu itiraz yeterince dikkate alınmış olmaktadır. Kaldı ki, çeşitli demiryollarına ilişkin sözleşmelerin metinlerini incelemek de kolaydır.

M. MİCHALACOPOULOS**, tartışılmakta olan konuyu incelemiş olan bütün yazarların – ister Fransız olsun, ister İtalyan olsun, örneğin, Jèze ya da Cavalieri – coğrafî bölüştürme ilkesini kabul etmiş olduklarını belirtti. Bu tez kabul edilirse, bütün Temsilci Heyetleri arasında anlaşmaya varılması da kolaydır; M. Nogara'nın dediği gibi, Bulgaristan, İkramiyeli Türk Tahvillerinden kendisine düşen payı üzerine almakla yükümlü tutuluyorsa, Konferansa Çağıran Devletlerce bu teze karşı çıkılmasında hangi nedenlere dayanıldığını anlamak zordur. İlke bir kez kabul olununca, görüş ayrılığı, ancak, bu ilkenin uygulanmasında olabilir. Yunan Temsilci Heyeti, Bağdat demiryolu ile Selânik-Bağlantısı arasında, tartışılmakta olan nokta bakımından, hiç bir fark olmadığını savunmaktadır. Herkesin iyi niyeti ortadadır; hakemliğe başvurma zorunluluğu doğmaktadır; La Haye Divanı da, Devletler arasında çıkan, işte bu gibi anlaşmazlıkları – özellikle parasal nitelikteki

* Fransızca metinde "Mésopotamie", 1924 Türkçe çevirisinde "Irak" denilmektedir. (S.L.M.)
** Fransızca tutanakta böyle yazılmıştır. (S.L.M.)

anlaşmazlıkları – çözüme bağlamak için kurulmuştur. Yavaş işlemesinden çekinilebilecek bu Divan olmazsa, pek geniş yetkisi yönetim ve maliye sorunlarını da kapsayan İsviçre Federal Mahkemesi vardır. Bu anlaşmazlığı ona sunmamak için herhangi bir neden yoktur.

M. NOGARA, İkramiyeli Türk Tahvilleri ile çeşitli Bağdat borçlanmaları gibi, Türk Devletinin çıkarmış olduğu borçlanma senetlerini [tahvillerini], Anadolu, İzmir-Kasaba ya da Selânik-Bağlantısı gibi demiryolları için çıkartılan tahvillere benzetmenin mümkün olamayacağını belirtti. Öte yandan, elli yıldan beri çıkartılmış ve sağlam sağlancaları [karşılıkları, rehinleri] olan İkramiyeli Türk Tahvillerinin, kökten bir değişikliğe uğratılması, onları ellerinde bulunduranlar için yıkım demek olmaktadır. Bu borçlanma, Yunan Temsilci Heyetinin teklif ettiği şartlar altında bölüştürülürse, savunulması Müttefiklere emanet edilmiş olan, özel çıkarlar derhal tehlikeye düşer.

Müttefik Temsilci Heyetleri, hakgözetir bir uzlaşma temellerini aramışlardır; Bağdat borçlanmasının özel bir durum olduğu kanısındadırlar; Selânik-Bağlantısı'na gelince, Müttefik Temsilci Heyetleri, hakemliğe başvurulması görüşüne katılmışlardır; Müttefik Temsilci Heyetlerinin, bu demiryoluna, yapılmaları için gerekli malî olanakları benzer şartlar altında elde edilmiş bulunan, öteki demiryollarını da katmaları mantığa uygun düşer.

M. VENİSELOS, bütün Temsilci Heyetlerinin, ilke üzerinde görüş birliği içinde bulunduklarını belirtti. Temsilci Heyetlerini, basit bir olgusal [fiilî] sorun ayırmaktadır: Bağdat demiryolunun durumu, Selânik-Bağlantısının durumuna benzemekte midir? Yunan Temsilci Heyeti, "evet" demektedir; öteki temsilci heyetleri ise "hayır" demektedirler. Bu anlaşmazlığı, ancak, hakemlik çözüme bağlayabilir.

General PELLÉ, uzmanların, hukuk açısından aynı ölçüde geçerli olan bir çok çözüm yolunu inceledikten sonra, bunlardan birini, borç senetlerini ellerinde bulunduranlar bakımından özellikle zararlı sayarak, reddetmek durumunda kaldıkları kanısındadır. Herkes için hakgözetir olabilecek bir uzlaştırıcı çözüm aramaları yüzünden, uzmanlardan yakınılamaz. Bu durumda, sorunu, tümüyle, İsviçre Federal Mahkemesine sunmağa yer yoktur; bu Mahkeme, salt hukuk ilkeleri uyarınca hüküm vermekle görevli olduğundan, anlaşmazlığa düşmüş olanlardan hiç birini memnun bırakmayacak bir karar vermesi olasılığı vardır. En iyisi, Yunan Temsilci Heyetince öne sürülen çekinceyi [ihtirazî kaydı] resmen öğrenmiş olarak, bu sorunun incelenmesini ileriye ertelemektedir.

Bu yolda karar verildi.

Madde 52.

M. VENİSELOS, 5 Mayıs 1923 tarihli mektubuna (Bakınız *Ek D*) dayanarak, Sisam (*Samos*) ve Girit adaları konusunda, 52 nci maddeye bir çekince öne sürdüğünü bildirdi. Uzun zamandır, bu adalar, malî varlıkları bakımından, Osmanlı İmparatorluğundan tamamiyle bağımsız bir durumda bulunduklarından, bu İmparatorluğun yükümlü olduğu borcun bir parçasını onlara yükletmek kesinlikle bir haksızlık olur. Yunan Temsilci Heyeti, bu çekinceyi öne sürmekle,

ileride, borcun bölüştürülmesi sırasında, şimdi belirtmiş olduğu bu durumun göz önünde tutulmasının uygun olacağına işaret etmek istemektedir.

HASAN BEY, 1901 düzenlemesinden bu yana, Girit'in, Osmanlı Devlet Borcu hizmetlerinin ödenmesine katkıda bulunmadığını kabul etmektedir: Gerçekten, Koruyucu Devletlerle (*Puissances protectrices*) yapılmış olan bu düzenleme uyarınca, ada, yirmi yılda ödenebilmek üzere ve tuz tekeliyle güvence altına alınmış, bir buçuk milyon franklık bir taksiti yükümlenmiştir. Kaldı ki, bu taksitin kesin ödenmesi 1922 de tamamlanmıştır.

Buna karşılık, Sisam (*Samos*), farklı bir durumda bulunmaktadır: Sisam, Osmanlı İmparatorluğunun bir parçası olmaktan hiç bir zaman çıkmamıştır; Osmanlı İmparatorluğu hazinesine yıllık bir vergi ödemekteydi. Bu yüzden, Balkan Devletlerinin aldıkları toprakların katkıda bulunma gücünün hesaplanmasına, bu adanın gelirlerinin katılmayacağı yolunda bir karar vermek için hiç bir neden yoktur.

M. VENİSELOS, borcun bölüştürülmesi sırasında, Sisam'ın Osmanlı İmparatorluğu karşısındaki gerçek durumunun ne olduğunu incelemenin yerinde olacağını söyledi. Bu ada, Türkiye'ye bir vergi ödemekte bulunmuş ise, ortak borçlardan bir pay almasının gerekeceği de açıkça bellidir. Yunan Temsilci Heyeti, üzerinde tam bir görüş birliğine varılmış olan ilkeye hiç bir bakımdan dokunmaksızın, sadece olgusal [fiilî] bir soruna dikkati çekmek istemiştir.

HASAN BEY, Oniki Ada'nın (*Dodécanèse*), Osmanlı İmparatorluğundan ayrılmış sayılmasının başlangıç tarihi konusunda bir çekince öne sürmüş bulunduğunu hatırlattı.

General PELLÉ, bu konuda özellikle ilgili bulunan iki Temsilci Heyeti arasında bir anlaşmaya varmanın mümkün göründüğü kanısındadır.

Madde uzmanlara gönderildi.

Madde 52 bis.

İkinci 52 nci (52 *bis*) madde kabul olundu.

Madde 53.

General PELLÉ, 53 ncü maddenin, Türk Temsilci Heyetinin isteğine uygun olarak, 53 ncü ve 54 ncü maddelerin birleştirilmesiyle meydana geldiğini anlattı; 53 ncü madde, gecikmiş (birikmiş) borçlara ilişkindir. Uzmanlar, Türkiye'den yana çok büyük bir ödünde [tâvizde] bulunmayı teklif etmektedirler; çünkü, Türkiye'nin, bu konuda, ardıl [halef] Devletlerle eşitlik düzeyinde işlem görmesini salık vermektedirler. General PELLÉ, "52 nci maddede belirtilen tarihlerden başlayarak..." kelimelerinin Türkiye'ye uygulanmadığını sözlerine ekledi.

Madde, bu noktayı açıklığa kavuşturmak için gerekli olabilecek kaleme alış düzeltmeleri yapılması çekincesiyle, kabul olundu.

General PELLÉ, 56 ncı maddenin birinci paragrafının, yapılmış sözleşmelere saygı gösterilmesi ilkesini doğruladığını söyledi; bu ilke, tartışmaya konu olamaz. Müttefik Devletler, bu maddenin çıkartılmasını kabul edemezler; meğer ki, Türk Hükümeti, borç senetlerini ellerinde bulunduranlara [hâmillere], İsmet Paşa'nın

4 Şubat tarihli mektubunda taslağı belirtilmiş olan bildiriye benzer bir bildiride bulunmağı kabul eder.

2 nci Paragraf, borç senetlerini ellerinde bulunduran Almanların, Avusturya'lıların ve Macarların temsilcilerinin Osmanlı Devlet Borcu [Düyun-u Umumiye-i Osmaniye] Meclisinden çıkartılmalarına ilişkin Müttefikler tasarısındaki hükmün yerine geçmektedir: Daha basit olan bu metin, Müttefiklerle öteki Devletler arasında yapılmış andlaşmalar yüzünden, Türkiye'nin hiç bir yüküm altına girmesi sonucunu ortaya çıkartmaksızın, yeni durumu belirtmekle yetinmektedir.

İSMET PAŞA, Devletler eski sözleşmeleri doğrulamak yoluyla, Türkiye'den, ödemenin hangi parayla yapılacağı konusunda bir yüküm altına girmesini istemek niyetinde bulunuyorlarsa, Türk Temsilci Heyetinin, bu konuda açık bir çekince [ihtirazî kayıt] öne sürmek zorunda olduğunu söyledi. Devletler bu çekinceyi kabul ederlerse, Türk Temsilci Heyeti, borç senetlerini ellerinde bulunduranlara söz konusu bildiride bulunmağa razı olmaktadır.

General PELLÉ, varolan sözleşmeler (*contrats*) konusunda, ödemenin hangi cins parayla yapılacağına, ya da sözleşmelerin herhangi bir şartına ilişkin olarak çekince öne sürülmesinin, Müttefik Hükümetlerce kabul olunamayacağını bildirmek istediğini söyledi. Müttefik Temsilci Heyetleri, Barış Andlaşmasının bu sözleşmeleri değiştiremeyeceği görüşündedirler. Türkiye'ce yeni bir yüküm gerektirir biçimde yorumlanmağa elverişli bütün hükümleri maliye sorunları konusundaki maddeler arasından çıkartmakla, Müttefikler, Türkiye'nin önemli bir isteğini yerine getirmişlerdir. Bu konuda, Müttefik Devletler, Borç çizelgesinin 4 ncü, 5 nci ve 6 ncı sütunlarıyla açıklayıcı Not'un çıkartılmasını kabul etmişlerdir; ancak, varolan sözleşmelere saygı ilkesini olduğu gibi tutmak, onlar için, bir ödevdir.

Bu yüzden, İsmet Paşa'nın öne sürdüğü çekinceyi, bu konuda yetkisiz olan Konferans inceleyemez; bu konuyu, yalnız, Türkiye ile borç senetlerini ellerinde bulunduranlar tartışmaya yetkilidirler.

İSMET PAŞA, ödemenin hangi cins parayla yapılacağı sorununun, Türkiye için çok önemli [hayatî] olduğunu hatırlattı. Borç senetlerini ellerinde bulunduranlar, ödemenin diledikleri bir parayla yapılmasını isteme hakkını ellerinde tutarlarsa, Türkiye'den istenebilecek paralar, onun ödeme gücünü aşacaktır.

Öte yandan, Türk Hükümeti, yükümlerinden sıyrılmak istediğini hiç bir zaman söylememiştir; böyle olunca, yürürlükteki sözleşmeleri ne Barış Andlaşmasında, ne de özel bir bildiride doğrulamak için de hiç bir neden yoktur. Müttefik Devletlerin söyledikleri gibi, bu sorun, borç senetlerini ellerinde bulunduranların yetkileri içindeyse, tümüyle onların yetkileri içinde olması gerekir; Muharrem Kararnamesinden* şöyle geçerken söz etmek için, bu konuyu barış görüşmeleri sırasında ele almağa hiç bir neden yoktur. Her halde, Türk Hükümeti, varolan sözleşmelerin doğrulanmasını ve sonra da, ödeme parasının cinsi sorununu, kendisinin zararına çözüme bağlamak üzere, bu doğrulamanın kanıt sayılmasını

* Bakınız Takım I, cilt 3, s. 9, not. (S.L.M.)

kabul edemez. Bu noktayı açıklığa kavuşturmak uygun olur; çünkü bu doğrulama, ödeme parasının cinsi sorununun çözümlenmesinde, önceden, herhangi bir hükümle kabul edilmiş olduğu anlamına gelmemekteyse, artık hiç bir anlaşmazlık da kalmaz.

General PELLÉ, 56 ncı madde ile ya da bildiri ile, Türkiye'nin, eski yükümlerine eklenecek hiç bir yeni yüküm altına girmiş olmayacağı cevabını verdi. Kaldı ki, İsmet Paşa'nın yakındığı olgusal [fiilî] durum da, şimdi incelenmekte olan hükümlerden doğmamaktadır.

Gerçek şudur ki, Barış Andlaşması, varolan [yürürlükteki] sözleşmeleri değiştiremez. Türk Temsilci Heyetince ileri sürülen ve yürürlükteki sözleşmelerin kendisine yüklemiş olduğu borçları, gelir kaynaklarından ödemeye Türkiye'nin gücü yetmeyeceğini savunan görüşe karşı, Müttefik Temsilci Heyetleri, yalnız ilgili tarafların, başka bir deyimle, borç senetlerini ellerinde bulunduranların [hâmillerin] yetkisi içinde olan bir sorunu incelemeğe ya da çözüme bağlamağa yetkileri olmadığı cevabını vermektedirler.

Sir Horace RUMBOLD, İsmet Paşa'nın 4 Şubat 1923 tarihli mektubunun, Muharrem Kararnamesinin doğrulanmasına ilişkin şu fıkrasını hatırlattı.

"Osmanlı Devlet Borcu yönetiminin durumunu belirleyen Muharrem Kararnamesi konusunda, Osmanlı Devlet Borcu senetlerini ellerinde bulunduranlara, bize yapılmış teklife uygun olarak, bir bildiride bulunmağa razı olmaktayız. O inançtayız ki, Osmanlı Hükümetinin önceki davranışlarının, Borç senetlerini ellerinde bulunduranlara tam bir güven duygusu vermekten hiç bir zaman geri kalmamış bulunması, bu bildirinin yeterli bir güvencesini oluşturacaktır. Bununla birlikte, 1 sayılı Ek'in açıklayıcı Notunun metinden çıkartılmasını zorunlu görmekteyiz."

Devletler, açıklayıcı Not'un çıkartılmasını kabul etmekle, Türkiye'nin isteğini tamamiyle yerine getirmektedirler: İsmet Paşa da, kendi sözlerini inkâr etmeksizin, kendisinden istenilen bildiride bulunmaktan geri dönemez.

İSMET PAŞA, Türk Temsilci Heyetinin, ödemede kullanılacak paranın seçimi (*option de change*) konusunu, her zaman saklı tutmuş olduğu cevabını verdi. Borca ilişkin maddeler öylesine elden geçirilmiştir ki, durum tamamiyle değişmiş bulunmaktadır.

Sir Horace RUMBOLD, yapılmış olan değişikliklerin, Türkiye'nin isteklerini yerine getirmekten başka bir amaç gütmemiş olduğunu belirtti. Sir Horace RUMBOLD, sözleşmelere saygı gösterilmesi konusunda, General Pellé'nin söylediklerine katılmaktadır.

İSMET PAŞA, Müttefik Temsilci Heyetlerinin, kendileriyle tutarlı olmadıkları kanısındadır: Bir yandan, Türkiye'den, Osmanlı Devlet Borcuna ilişkin eski sözleşmelerine, oldukları gibi, uymasını; öte yandan ise, ayrıcalık sözleşmelerinin [imtiyaz mukavelelerinin, *contrats de concession*] yeni şartlara uydurulmasını istemektedirler. İlke, bu durumda geçerli ise, bütün durumlarda da geçerli olmak gerekir.

Sir Horace RUMBOLD, durumun, her iki konuda, tümüyle farklı olduğunu söyledi.

İSMET PAŞA, 4 Şubat mektubunda, ödemede kullanılacak para konusunda hiç bir yüküm altına girmemiş olduğunu yeniden belirtti. Öte yandan, bu mektupta yazılı bulunan bütün teklifler, Türk Temsilci Heyetini, ancak bu teklifler Müttefik Temsilci Heyetlerince bir bütün olarak kabul edilmek ve bu Heyetlerin Andlaşmayı imzalamaları şartıyla, bağlamaktaydı.

Görüşmelere, Lausanne'da 4 Şubat tarihli mektup esas alınarak değil, fakat Devletler arasında o tarihten sonra verişilen notalara dayanılarak yeniden girişilmiştir. Türk Temsilci Heyeti, bu sorunu çözüme bağlamak için, uygulama değeri olan bir yol araştırmak konusundaki isteğini hiç bir zaman gizlememiş ve [Türk] Hükümeti de bu konuda, borç senetlerini ellerinde bulunduranlarla görüşmelere girişmeğe hazır bulunmuştur.

Sir Horace RUMBOLD ve General PELLÉ, yalnız borç senetlerini ellerinde bulunduranların yetkisine giren bu konuda hiç bir görüşleri olmadığını bildirdiler.

General PELLÉ, Türk Hükümetinin, borç senetlerini ellerinde bulunduranlarla birlikte bir çözüm yolu aramakta serbest olduğu kanısındadır; bu, hem alacaklıların hem de borçlunun yararınadır. Kaldı ki, Türk maliye tarihinde çeşitli konkordato (*concordats*) örnekleri vardır; ancak, bu çeşit hükümlerin bir Barış Andlaşmasında yeri yoktur.

İSMET PAŞA, düzenlemenin hemen yapılmasını üstün tutmakta olduğunu söyledi. Türk Hükümeti, kuponları, alacaklıların seçtikleri parayla ödeme yükümü altına girerse, borç senetlerini ellerinde bulunduranlara karşı durumu çok daha güç olacaktır. Tarafların anlaşma olasılığı, böyle boşuna güçlükler yüzünden, çok büyük ölçüde tehlikeye girmiş olur.

General PELLÉ, Türkiye'nin, şu ya da bu yönde bir yüküm altına girmeğe çağrılmamış olduğunu belirtti. Yürürlükteki yükümlerin varlığı saptanmış olmaktadır; hepsi o kadar. Borç senetlerini ellerinde bulunduranlarla görüşmelerde bulunma konusuna gelince, Müttefik Temsilci Heyetlerinin, bu konuda bir görüşleri yoktur; Türkiye, bu bakımdan, tam bir davranış özgürlüğü içindedir; Fransız Temsilci Heyeti de, kendi hesabına, ne bu görüşmelerden yanadır, ne de bunlara karşıdır.

General PELLÉ, Türk Hükümetinin, borç senetlerini ellerinde bulunduranlara karşı girişilmiş yükümleri kabul ettiği kanısını verebilecek, henüz, hiç bir şey yapmamış olduğunu da sözlerine ekledi. Bu yükümlerin doğrulanması, bu yüzden de, gerekli olmaktadır; özellikle, Türk Hükümeti, Borç gelirlerine, yıllardır, el koymuş bulunduğuna ve Muharrem Kararnamesinin birtakım maddelerini uygulamamakta olduğuna göre, bu yükümlerin doğrulanması daha da gereklidir.

Devletler, Borç senetlerini ellerinde bulunduran uyruklarının çıkarlarının tehdit edilmesinden korkmakta haklıdırlar ve bunların korunmasına göz kulak olmak için, çok gerçek nedenlere dayanmaktadırlar.

İSMET PAŞA, öne sürülen olayların, savaşın doğurduğu olağan olmayan bir durumun sonucu oldukları cevabını verdi. Her halde, savaş sırasında yükümlerini tanımazlıktan gelmemiş olan Türkiye, olanaklarını aşan paralar ödeme yükümü altına giremez; Türkiye'nin durumundaki değişikliğin kötüye gitmesinin sonuçları, yalnız ona yükletilemez.

General PELLÉ, Türk iddiaları ile Müttefiklerin tezi arasındaki uyuşmazlığı görmekten başka bir şey yapamayacağını söyledi. Türk Temsilci Heyeti, olaylar açısından bakarak, Hükümetinin, daha önceki yükümlerini yerine getirebilme durumunda olmadığını bildirmektedir; Müttefik Temsilci Heyetleri ise, bu yükümleri değiştirmenin ellerinden gelemeyeceği kanısındadırlar ve uyruklarının çıkarları bakımından da, Müttefik Temsilci Heyetleri, bu yükümleri Türk Hükümetine kabul ettirmeğe kendilerini zorunlu saymaktadırlar.

Bu durumda, tartışmayı ertelemek uygun olacaktır.

İSMET PAŞA, Müttefiklerin, Türkiye'den, ödemenin hangi cins parayla yapılacağını saptama konusunda, borç senetlerini ellerinde bulunduranların kesin hakları olduğunu kabul etmesini istediklerinin iyice belirtilmesine önem vermektedir. Kamu oyunun, bu nokta üzerinde aydınlığa kavuşmasında yarar vardır.

General PELLÉ, Türkiye'nin ödemede kullanılacak para bakımından yükümlerinin, özel sözleşmelerden doğmakta olduğu cevabını verdi. Kuponlar üzerinde bulunan yazılar, ödemenin, borç senedini elinde bulunduranın isteğine göre, İngiliz Lirası, Frank ya da Türk Lirası olarak yapılacağını, açıkça belirtmektedir. Türkiye, kambio şartlarında bir değişiklik ya da olgusal [fiilî] herhangi bir neden yüzünden, kendisini, bu konudaki yükümlerini yerine getiremez saymaktaysa, yapacağı tek şey, borç senetlerini ellerinde bulunduranlarla uyuşmaktır; şu var ki, Konferans bu görüşmelerin dışında kalmalıdır; Konferansın, borç senetlerini ellerinde bulunduranların haklarını ne arttırmağa ne de azaltmağa yetkisi vardır; Konferans, ancak, bu hakların varlığını saptayabilir. Başka bir deyimle, Türkiye, hiç bir ek yüküm altına girmeğe çağrılmış değildir.

Sir Horace RUMBOLD ve M. Montagna, General Pellé'nin görüşünü paylaştıklarını söylediler.

İSMET PAŞA, ödeme parasına ilişkin çekincelerini [ihtirazî kayıtlarını] tümüyle, olduğu gibi tuttuğunu söyledi.

Tartışmanın ertelenmesi kararlaştırıldı.

Oturuma saat 13.10 da son verildi

(3) SAYILI TUTANAĞA EK

MALİYE SORUNLARI ALT-KOMİTESİNİN RAPORU

8 Mayıs 1923

Maliye uzmanları*, kendilerine sunulmuş olan sorunlardan çoğu için, çeşitli Temsilci Heyetlerinin karşılıklı ödünleri [tâvizleri] sâyesinde, memnunluk verici bir çözüm bulmayı becerebildiklerini görmekle, mutluluk duymaktadırlar. Maliye Sorunları Komitesi, 31 Ocak tasarısının 15 nci maddesinden 49 ncu maddesine kadar olan maddelerinin karşılığı olan altı maddenin metnini daha önce uygun bulmuştu. Uzmanlar, bu maddelerde, yalnız küçük değişiklikler yapılmasını teklif etmektedirler. (*Ek A*).

Uzmanlar, 31 Ocak tasarısındaki 51 nci ve 55 nci maddeyi metinden çıkartmakta görüş birliğine varmışlardır.

Uzmanlar, 50 nci (II sayılı Ek'le birlikte), 52 nci, 53 ncü ve 56 ncı maddelerin eski metinleri yerine geçecek maddelerle, 1914 de ödenemeyen öndeliklerin [avansların] çizelgeye yazılması yüzünden yeni bir madde (Madde 58 *bis*) olmak üzere, toplam olarak beş maddenin metinlerini Maliye Komitesine sunmakla onur duymaktadırlar (*Ek B*).

50 nci madde ile II sayılı Ek'e gelince, Yunan Temsilci Heyeti, "Birtakım demiryolu hatlarının bugün yararlandıkları ya da vaktiyle yararlanmış oldukları kilometre başına güvence akçesi verilmesi yüzünden" kelimeleri yerine, "*Selânik-İstanbul Bağlantı hattının yapım giderlerinin karşılığı olacak bir para tutarı için 8 Ağustos 1892 sözleşmesinin 51 nci maddesi yüzünden*" kelimelerinin konulmasını teklif etmektedir.

Çizelge (Ek I) ile açıklayıcı Not'a gelince, uzmanlar, 31 Ocak tasarısında bulunan çizelgenin 4 ncü, 5 nci, 6 ncı ve 7 nci sütunlarını çıkartmağı teklif etmektedirler. Uzmanlar, çizelgedeki rakamların çıkartılması yüzünden, açılayıcı Not'un da, İsmet Paşa'nın 4 Şubat ve 8 Nisan tarihli mektuplarında istediği üzere, çıkartılabileceği görüşünde bulunmaktadırlar.

Türk uzmanları, şimdiye kadar, bu konudaki kesin cevaplarını bildirmemişlerdir.

* Fransızca tutanakta "Les experts financiers" denilmektedir; 1924 Türkçe çevirisinde "Fransız mütehassısları" diye çevirilmiştir. (S.L.M.)

Kaldı ki, 1913 Hazine Tahvillerinin (Périer ve Ortakları) başlangıçtaki tutarı, 4.400.000 Türk Lirası yerine, 9.500.000 Türk Lirası olmak gerekir.

Uzmanlar, ödenmemiş bulunan öndelikleri [avansları] çizelgeye eklemekte görüş birliğine varmışlardır (*Ek C*).

EK A.

45 NCİ MADDEDEN 49 NCU MADDEYE KADAR OLAN MADDELERDE YAPILMASI TEKLİF OLUNAN DEĞİŞİKLİKLER

Madde 46.- son fıkra.- [Fransızca metinde] "en çok üç aylık bir süre" kelimelerinden *sonra**, şu cümlenin eklenmesi: "Hakemin ödeneği, Milletler Cemiyeti Meclisince saptanacak ve hakemliğin gerektirdiği öteki giderlerle birlikte taraflara yükletilecektir."

Madde 47.- Üçüncü fıkradan sonra, aşağıdaki cümlenin eklenmesi: "Her Devletin Osmanlı Devlet Borcundaki [Düyun-u Umumiye-i Osmaniye'deki] payını temsil etmek üzere çıkartılacak borç senetleri, Bağıtlı Yüksek Tarafların ülkesinde bütün damga resimlerinden ya da bu senet çıkartmanın doğurabileceği her çeşit vergiden [resimlerden] bağışık olacaktır."

(İngiliz Temsilci Heyeti, Hükümetiyle danışıncaya kadar, bu ek fıkrayı uygun buluşunu ertelemektedir.)

İkinci 46 ncı (46 bis) Madde.- Satır 2.
Üçüncü 46 ncı (46 ter.) Madde.- Satır 1.
Madde 47.- Satır 4.
Madde 49.- I nci paragraf, satır 5,
2 nci paragraf, satır 3.

} [Fransızca metinde] "Osmanlı Devlet Borcu" kelimelerinden *sonra*, şu kelimelerin *eklenmesi:* "bu Kesime ekli Çizelgenin A parçasında saptanmış olduğu üzere".

Madde 48.- Maddenin sonuna şu cümlenin eklenmesi: "Anaparanın bölüştürülmesi, işbu Andlaşmanın yürürlüğe konuluş tarihinde her borçlanmanın anaparasının tutarı üzerinden yapılacaktır."

EK B.

İkinci 48 nci (48 bis) Madde

İşbu Kesime bağlı çizelgede öngörülen öndelikler [avanslar] aşağıdaki şartlar içinde bölüştürülecektir:

1. 17 Ekim 1912 tarihinde varolan öndelikler 48 nci maddenin 2 nci fıkrasında öngörülen hükümler uyarınca bölüştürülecektir.

2. Bu ilk bölüştürmeden sonra, Osmanlı İmparatorluğu üzerinde kalan öndeliklerin geri kalan parçasına [bakiyesine], bu İmparatorlukça 17 Ekim 1912 ve 1 Kasım 1914 tarihleri arasında alınmış öndeliklerin de eklenmesiyle meydana gelen

* Türkçe metinde "kararını verecektir" kelimelerinden sonra. (S.L.M.)

paralar, 48 nci maddenin 3 ncü fıkrasında belirtilen şartlar içinde bölüştürülecektir.

Türkiye'den başka Devletlerin borçlu tutuldukları paralar, bu Devletlerce, Osmanlı Devlet Borcu [Düyun-u Umumiye-i Osmaniye] Meclisine, ya alacaklıların hesabına ya da – öndeliklerden hepsinin ya da borç parçasının ödenmesi durumunda – Türk Hükümeti hesabına, ödenecektir. Ödemeler, işbu Andlaşmanın yürürlüğe konuluş tarihinden başlıyarak beş yıla bölüştürülmek üzere, şart koşulan fazilerle birlikte, yıllık eşit taksitlerle yapılacaktır.

Madde 50

Türkiye ile Balkan Yarımadası Devletleri, işbu Andlaşmanın 12 nci ve 15 nci maddelerinde belirtilen adalar ve Asya'da yeni kurulmuş ve kendilerine Türkiye'den ayrılmış bir toprak parçası katılmış olan Devletler arasında, birtakım demiryollarının yararlanmakta bulunduğu ya da yararlanmış olduğu kilometre güvencesi yüzünden, Osmanlı İmparatorluğuna düşen ya da düşmüş bulunan borçların bölüştürülmesinde, görüş ayrılığı doğmuş olduğundan, bu anlaşmazlığın La Haye Milletlerarası Daimî Adalet Divanına sunulması kararlaştırılmıştır (Bakınız, *Ek II*). Bağıtlı Yüksek Taraflar, Divanın kararını kabul etmeyi yükümlenirler.

Madde 52

Balkan Savaşları sonucunda Osmanlı İmparatorluğundan ayrılan toprakları kendilerine katmış olan Devletlerce ödenmesi gereken yıllık taksitler, bu toprakların Balkan Devletlerine katılmasını sağlamış bulunan Andlaşmaların yürürlüğe giriş tarihinden başlıyarak, ödenmesi gerekli duruma gelecektir. 12 nci maddede belirtilen adalara ilişkin yıllık taksitin 1/14 Kasım 1913 den başlıyarak ödenmesi gerekli olacaktır.

İkinci 52 (52 bis) Madde

Sözü geçen Çizelgede sayılan 1911, 1912 ve 1913 yılları Hazine Tahvillerinin (*Bons de Trésor*), sözleşmelerinde öngörülen ödeme tarihlerinden başlıyarak on yıl içinde faizleriyle ödenmesi şart kılınacaktır.

Madde 53

Aralarında Türkiye de bulunmak üzere, 45 nci maddede belirtilen Devletler, Osmanlı Devlet Borcundan kendilerine düşen paya ilişkin ve 52 nci maddede belirtilen tarihlerden başlıyarak ödenmesi gerekirken ödenmemiş bulunan yıllık taksitlerin tutarını, işbu Andlaşmanın yürürlüğe giriş tarihinden başlıyarak, yirmi yıl içinde, Osmanlı Devlet Borcu Meclisine ödeyeceklerdir. Bu ödeme, faizsiz yapılacaktır.

Türkiye'den başka Devletlerin borçlu oldukları yıllık taksitler, Osmanlı Devlet Borcu Meclisine ödenecektir. Bu ödemeler, Borç Meclisince, söz konusu Devletler hesabına Türkiye'nin ödemiş olduğu para tutarını buluncaya kadar Türkiye'nin borçlu kalmış olabileceği gecikmiş (birikmiş) taksitlerden düşülecektir.

Madde 56

Muharrem Kararnamesi ile, buna ekli 14 Eylül 1903, 24 Mayıs - 4 Haziran 1911 tarihli kararnamelerin ve 1 Kasım 1914 tarihinden önce yapılmış borçlanmalara ilişkin kararnamelerin geçerli oldukları doğrulanır.

Bundan böyle, Osmanlı Devlet Borcu Yönetim Meclisinde, ellerinde borç senetleri bulunduran Almanların, Avusturya'lıların ve Macarların temsilcileri [vekilleri] bulunmayacaktır.

EK C.

LA HAYE MİLLETLERARASI DAİMÎ ADALET DİVANINA SUNULACAK SORU TASARISI

Lausanne'da, ...19..... tarihinde imza edilen Barış Andlaşmasının 45 nci Maddesi uyarınca:

"İşbu Kesime ekli çizelgede belirtildiği üzere, Osmanlı Devlet Borcu, 1912-1913 Balkan Savaşları sonucu olarak, kendilerine Osmanlı İmparatorluğundan bir toprak parçası verilmiş olan Devletlerle, işbu Andlaşmanın 12 nci ve 15 nci maddelerinde belirtilen topraklar kendilerine bırakılmış olan Devletler ve işbu Andlaşma uyarınca Osmanlı İmparatorluğunun Asya'daki ülkesi üzerinde yeni kurulan Devletler ile Türkiye arasında, ... Maddelerde yazılı şartlar uyarınca, bölüştürülecektir."

Bu duruma göre, aşağıdaki sorunun, La Haye Milletlerarası Daimî Adalet Divanına sunulması kararlaştırılmıştır:

"Demiryolu hatlarından bazılarının bugün yararlanmakta oldukları ya da yararlanmış bulundukları kilometre başına güvence [teminat] akçesi yüzünden Osmanlı İmparatorluğuna düşen ya da düşmüş bulunan malî yükümleri [borçları], Türkiye ile, 1912-1913 Balkan Savaşları sonucu Osmanlı İmparatorluğundan ayrılmış bir toprak parçası verilmiş bulunan Devletler, işbu Andlaşmanın 12 nci ve 15 nci maddelerinde belirtilen adaların verilmiş bulunduğu Devletler ve işbu Andlaşma uyarınca Osmanlı İmparatorluğundan ayrılmış Asya topraklarında yeni kurulan Devletler arasında bölüştürülecek Osmanlı Devlet Borcu çizelgesine yazmak gerekir mi?"

EK D.

YUNAN TEMSİLCİ HEYETİ

No. 1.223

Lausanne, 5 Mayıs 1923

SAYIN BAŞKAN,

Sisam (*Samos*) adasının eski Osmanlı İmparatorluğu maliyesi bakımından içinde bulunduğu durum üzerinde, Yunan Temsilcisi M. MİCHALOCOPOULOS' un Maliye Sorunları Alt-Komitesinde önceki gün yapmış olduğu konuşmaya dikkatinizi çekmekle onur duyarım.

Balkan Savaşlarından çok zaman önce ve 1821 bağımsızlık savaşı sonucu olarak, Sisam adası, tamamiyle özerk [muhtar, *autonome*] bir rejimden yararlanmaktaydı. Bu özerklik, bir çok başka konular arasında, maliye alanını da kapsamaktaydı: Ada, gelirlerini dilediği gibi kullanmaktaydı; öyle ki, Osmanlı Devlet Borcu [Düyun-u Umumiye-i Osmaniye] hizmetlerinin ödenmesine hiç bir bakımdan katılmamaktaydı.

Böyle olunca, Girit Adası konusunda Konferansa bildirmekle onur duyduğum görüş, Sisam adasına da uygulanmaktadır; başka bir deyimle, Balkan Devletlerinin aldıkları toprakların Borca katkıda bulunma gücünün hesaplanmasında – bu Devletler arasında bölüştürülecek Osmanlı Devlet Borcu payının saptanmasında bu katkıda bulunma gücü esas alınmaktadır – söz konusu adanın [Sisam'ın] gelirlerini göz önünde tutmamak gerekir.

Derin saygılarımın kabulünü rica ederim, Sayın Başkan.

İmza: E.K. VENİSELOS

Ekselâns General PELLÉ, Lausanne Konferansı
Maliye Sorunları Komitesi Başkanı, v.b.

EK E.

Çizelgenin (B) Bölümü

Öndelikler (Avanslar)	Sözleşmenin Tarihi	Faizler	İlk Nominal Anapara
		%	Türk Lirası
Bağdat Ortaklığı	3/16 Haziran 1908	7	300.000
Fenerler Yönetimi	5/18 Ağustos 1904	8	55.000
Idem	5/18 Ağustos 1907	7	300.000
Köstence Kablosu Ortaklığı	27/ 9 Ekim 1904	4	17.335
Tünel Ortaklığı	....	......	3.000
Öksüzler (Eytam) Sandığı	Çeşitli tarihler	.....	153.147
Deutsche Bank	13/26 Ağustos 1912	5.5	33.000
Fenerler Yönetimi	3/16 Nisan 1913	7	500.000
Anadolu Demiryolu Ortaklığı	23/ 3 Mart 1914	6	200.000

(4) SAYILI TUTANAK

14 MAYIS 1923, PAZARTESİ OTURUMU

Oturum, Ouchy Şatosunda, saat 10.30 da, General Pellénin başkanlığında açıldı.

Hazır bulunanlar:

MM. GREW, DOLBEARE, SHAW, BELİN, TURLİNGTON, BARNES (*Amerika Birleşik Devletleri*); Sir Horace RUMBOLD, MM. RYAN, FORBES ADAM, EDMONDS (*İngiliz İmparatorluğu*); General PELLÉ, MM. FROMAGEOT, DE PERCİN, LAGARDE (*Fransa*); M. CACLAMANOS (*Yunanistan*); MM. MONTAGNA, GUARİGLİA, GUARNASCHELLİ (*İtalya*); MM. OTCHİAİ, NAGAOKA, SATO (*Japonya*); M. CONTZESCO (*Romanya*); MM. YOVANOVİTCH, ANTİTCH (*Sırp-Hırvat-Sloven Kırallığı*); İSMET PAŞA, RIZA NUR BEY, HASAN BEY, MÜNİR BEY, ŞEFİK BEY, Dr. NİHAD REŞAD BEY, TEVFİK KÂMİL BEY, HÜSEYİN BEY, ÂLİ BEY (*Türkiye*); M. PATERNOTTE (*Belçika*).

M. MASSİGLİ, *Konferansın Genel Sekreteri.*

Sağlık sorunlarına ilişkin hükümler.

Madde 129.

General PELLÉ, sağlık sorunlarına ilişkin hükümlerin, Konferans çalışmalarının ilk döneminde geniş bir biçimde incelenmiş olduğunu hatırlattı. Müttefiklerin teklifleri, eski İstanbul Sağlık Yüksek Meclisi (*Conseil Supérieur de Santé de Constantinople*) yerine geçecek bir Sağlık İşleri Komitesi kurulmasını öngörmekteydi. Türk Temsilci Heyeti, Müttefikler tasarısından, hem biçim hem de öz bakımından ayrılan karşı-tasarılar sunmuştur. Biçim bakımından, Türk Temsilci Heyeti, 129 ncu maddenin yerine, Türk Hükümetinin bir bildirisini koymak istemektedir; öz bakımından, kurulacak yeni örgütün salt bir Türk kurumu olmasını istemektedir. Bununla birlikte, Türk Temsilci Heyeti, yabancı hekimlerin Sınırlar Sağlık İşleri Yönetiminin danışmanları olarak, bu örgüte katılmaları ilkesini benimsemektedir.

Müttefik Temsilci Heyetleri, bu karşı-teklifleri incelemişlerdir; birtakım görüşlerde bulunma çekincesiyle [ihtirazî kaydıyla], bunların tümüne katılmağa hazırdırlar.

General PELLÉ, Türk Temsilci Heyetinin teklif ettiği Bildiri metninin, çeşitli bakımlardan yetersiz olduğu kanısındadır. Önce – Türk Hükümeti Avrupalı üç uzman hekimi hizmetine almayı kararlaştırmış bulunduğuna göre – Türk Hükümetinin, bunları, yalnız "*atamak istediğini*" değil, "*atayacağını*" demek uygun olacaktır. Öte yandan, Müttefik Temsilci Heyetleri Avrupalı uzman hekimlerin seçiminin, Devletler için birtakım güvenceler [teminat] altında yapılmasının gerekli olduğunu düşünmektedirler; Müttefik Temsilci Heyetleri, örneğin, Türk Hükümetinin, bu hekimleri, uluslararası çeşitli sağlık örgütlerinin – başka bir deyimle, Milletler Cemiyeti Sağlık İşleri Komitesi ile Kamu Sağlığı Uluslararası Kurumu'nun – birlikte hazırladıkları bir çizelgeden seçmesi gerekeceği kanısındadırlar. Üstelik, bu hekimlerin Türk memurları [statüsünde] olacakları doğru ise, bunların maaşları ve hizmete alınış şartlarının, sözü geçen uluslararası kurumlarla görüş birliği içinde saptanması uygun olur. Son olarak, Türk Hükümeti, yeni hükümler uyarınca, yalnız ülkesinin değil, Akdeniz havzasının – bu yüzden de, Avrupa'nın – sağlık savunması sorumluluğunu üzerine alacağından, Türk sağlık işleri yönetiminin uluslararası sağlık işleri kurumları ile ne gibi şartlar içinde işbirliği edeceğinin, hiç olmazsa ana çizgileriyle, kararlaştırılması gerekir.

RIZA NUR BEY, Müttefiklerin tekliflerini, Türk Temsilci Heyeti adına, kabul ettiğini söyledi.

RIZA NUR BEY, bu durumda, Müttefiklerin daha önceki tasarılarında söz konusu edilen, Boğazlar Sağlık İşleri Komitesinin kesin olarak bir yana bırakılacağının açıkça kararlaştırılmış olması gerektiğini belirtti.

General PELLÉ de, Müttefiklerin niyetlerinin de bu yolda olduğunu söyledi. Uzmanlar, yeni teklifleri, ayrıntılarıyla kararlaştıracaklardır.

Madde 130.

General PELLÉ, 130 ncu maddenin ikinci paragrafında belirtilmiş ilkeleri, Türkiye'de Sınırlar Sağlık İşleri Yönetiminin bütünüyle örgütlenmesine ilişkin hükümlerle bağdaştırarak, elde tutmak gerektiğini söyledi. Bu bağdaştırma çalışmasını uzmanlar yapacaklardır.

RIZA NUR BEY, bu görüşe katıldı. Türk Temsilci Heyeti, Sınırlar Sağlık İşleri Yönetimi yönetmeliklerinin, uluslararası sözleşmelere uygun olması gerekeceğini tamamiyle kabul etmektedir. Bunun açıkça söylenmesine hiç bir engel yoktur.

General PELLÉ, Türkiye'de sınırlar sağlık işlerinin örgütlenmesi sırasında, Polonya'da yapılmış, aynı zamanda hem ulusal hem de uluslararası bir sağlık işleri örgütü olan deneyden yararlanılabileceğini belirtti.

M. CONTZESCO, Romanya'nın, Sulina'da ulusal bir sağlık işleri örgütü bulunduğunu, fakat, Romanya Devletince çıkartılmış olan sağlık işleri yönetmeliklerinin bu Devletin katılmış olduğu uluslararası sağlık sözleşmelerine uygun düştüğüne şüphe olmadığını bildirdi.

HASAN BEY, kuralın şu olduğunu söyledi: Sağlık işleri örgütü, her yerde ulusaldır; uluslararası olan, bunların yönetmelikleridir.

RIZA NUR BEY, Türk Hükümetince alınacak sağlık vergilerinin [resimlerinin] Türk Sağlık Bakanlığı emrine verileceğine ve bu Bakanlıkça da, Sınırların Sağlık

İşleri Yönetimi hizmetinde özel bir hesaba yatırılacağına Müttefik Temsilci Heyetlerinin inanmalarını istedi.

General PELLÉ, Türk Temsilci Heyetinin, tutanaklara geçirilecek olan, bu bildirisi için teşekkür etti.

Madde 131.

General PELLÉ, 131 nci maddenin metni her ne kadar bütün Temsilci Heyetlerince kabul edilmiş ise de, bunun kaleme alınış biçimini, az önce ilke bakımından alınmış kararlarla uyum içine sokmak gerektiğini belirtti. Tümü bakımından, yeni sistemde iki şart üstün tutulmuştur: Türk sağlık örgütünün uluslararası örgütlerle işbirliği ve şimdiki uluslararası örgütün tasfiye edilmesi; bu tasfiye, özellikle, Konferansda temsil edilmekte olmayan çeşitli Devletlerin rızalarının alınmasını gerekli kılmaktadır.

Bu konuda, Müttefik Hükümetler temsilcileriyle Türk Hükümeti temsilcileri arasında, İstanbul'da bir tasarı hazırlanmıştı. Bu tasarı, başka konularla birlikte, sağlık işleri eski personeline verilecek güvenceleri de incelemekteydi: Bu personelin emeklilik maaşlarının ödenmesine ayrılmış fon, bu fonu oluşturan borç ve hisse senetlerinin değerlerinde düşmeler yüzünden, gerçekten büyük kayıplara uğramıştır; bu fonu tamamlamak için yeni paralar ayrılmasının zorunlu olup olmadığını incelemek gerekecektir. Öteyandan, tutarı 300.000 İngiliz Lirasını bulan yedek akçenin ne olacağını kararlaştırmak da uygun olacaktır. Bu yedek akçenin nasıl kullanılacağı konusu, şüphe yok ki, Sağlık İşleri Yüksek Meclisinde temsil edilen Devletlerin rızası alınmak şartıyla kararlaştırılabilir.

RIZA NUR BEY, uzmanların, bu çeşitli sorunları incelemelerini kabul ettiğini söyledi. İstanbul tasarısı diye anılan tasarının, Türk Hükümetini bağlar sayılmaması gerektiğini belirtti; çünkü, bu tasarıda işbirliği yapan Türk temsilcisi, bu çalışmaya resmî sıfatla katılmamış ve Hükümetinden hiç bir yönerge [tâlimat] almamıştır.

General PELLÉ, bu çeşitli teklifleri göz önünde tutarak, uzmanların bir metin hazırlayacaklarını belirtti; Müttefiklerin tasarısı, tasfiyenin, Sağlık İşleri Meclisine – Almanya, Avusturya ve Macaristan dışında – katılmakta olan Devletlerden her birinin birer temsilcisinden oluşacak bir Komisyonca yapılmasını öngörmekteydi; İstanbul tasarısı ise, iki Türk temsilciyle, bir İngiliz, bir Fransız ve bir İtalyan temsilcisinden kurulu bir Komisyon öngörmektedir. Uzmanlar, bu telkinleri inceleyeceklerdir; şu var ki, ikinci teklifin kabulü durumunda, Konferansda temsil edilmemekle birlikte Sağlık İşleri Yüksek Komitesine katılmakta olan Devletlerin rızasını almanın şart olduğunu belirtmek gerekecektir. Aynı zamanda, Milletler Cemiyeti Sağlık İşleri Komitesi ve Kamu Sağlığı Uluslararası Kurumu ile işbirliği ilkesini de göz önünde tutmak gerekir.

Bu esaslar içinde, sorunun incelenmesi uzmanlara gönderildi.

Madde 131 ve 132.

General PELLÉ, 131 nci ve 132 nci maddelerin hiç bir görüş öne sürmeyi gerektirmediğini söyledi. Bunların metinlerini, daha önce kararlaştırılan hükümlerle uyum içine koymak gerekip gerekmediğini uzmanlar inceleyeceklerdir.

Sir Horace RUMBOLD'un isteği üzerine, 132 nci maddenin birinci paragrafı sonunda, "*İskenderiye Denizcilik İşleri ve Karantina Meclisi*" kelimeleri yerine, "*Mısır Denizcilik Sağlık İşleri ve Karantina Meclisi*" kelimelerinin konulması kararlaştırıldı.

General PELLÉ, Komiteye sunulmuş bulunan sorunlar üzerinde kolayca görüş birliğine varılmış olmasından duyduğu memnunluğu belirtti. General PELLÉ, uzmanların, bu sorunları, kabul olunan esaslar uyarınca, ayrıntılı olarak inceleyeceklerini söyledi.

Uluslararası Kızılhaç Komitesine teşekkür.

General PELLÉ, Uluslararası Kızılhaç Komitesinin sivil rehinelerin geri verilmesine ve savaş tutsaklarının mübadelesine ilişkin anlaşmanın yürürlüğe konulmasını sağlamakla görevlendirilmiş bulunduğunu hatırlattı. Uluslararası Kızılhaç Komitesince Yunanistan'a ve Türkiye'ye gönderilen Albay Wildbolz başkanlığındaki Komisyon, görevini, her iki tarafı tamamiyle memnun bırakacak biçimde ve en yüce insanlık ilkelerinden esinlenerek yerine getirmiştir. Komisyon, şimdilik, asıl mübadele işlerini yönetmiştir; fakat, ilgili iki Hükümetle görüş birliği içinde, ülkelerden biri ya da ötekince istenilen ve henüz teslim edilmemiş bulunan sivil rehinelerle savaş tutsaklarının sayısını saptamak üzere gerekli araştırmalarda bulunmağa girişmiştir. Uluslararası Kızılhaç Komitesi, Konferansa Çağıran Devletlere, yönettiği işlemler konusunda bilgi vermiştir.

General PELLÉ, Uluslararası Kızılhaç Komitesiyle, Mübadele Komisyonunun Başkanına ve üyelerine, kendilerine emanet edilen görevi yerine getirmekte gösterdikleri canla başla çalışmaları ve görevi her bakımdan memnunluk verici bir biçimde yerine getirmiş oldukları için, bütün Konferansın teşekkürlerinin bildirilmesini teklif etti.

M. CACLAMANOS, Uluslararası Kızılhaç Komitesi ile mübadele ve geri verme işlemlerine göz kulak olan Komisyonun üyelerine Konferansın iletmek isteğinde bulunduğu teşekkürlere, özellikle katılmakta olduğunu söyledi. M. CACLAMANOS, henüz Türkiye'de bulunan Yunan savaş tutsaklarının durumuna ilişkin olarak Kızılhaç Komitesinin raporundaki görüşlere ve tutsakların gecikmeden yurtlarına geri gönderilmeleri gereğine Konferansın dikkatini çekmek istemektedir. Hiç şüphesiz, bu Komitenin, Türk Hükümetine bu konuda yapmış olduğu çağrıyı Konferans tümüyle uygun bulmaktadır; ancak, bu konuda Türk Temsilci Heyetinin görüşünü öğrenmekten, M. CACLAMANOS memnunluk duyacaktır.

General PELLÉ, M. Caclamanos'un ortaya attığı ve ilginçliği görmezlikten gelinemeyecek olan bu sorunu, Konferansın, şimdi tartışmakta olmadığını belirtti. Temsilci Heyetleri, ancak, anlaşmanın yürürlüğe konulmasını sağlama konusundaki davranışından ötürü Uluslararası Kızılhaç Komitesine teşekkür edilmesinin uygun olup olmadığını görüşmektedirler. Öyle görünüyor ki, bu noktada, tartışılacak bir şey de yoktur.

M. CACLAMANOS, bir tartışma çıkartmak niyetinde olmadığını, sadece, Konferansın ve Türk Temsilci Heyetinin dikkatini, Kızılhaç Komitesi raporunun bir yerine çekmek istediğini söyledi.

İSMET PAŞA, görevini böylesine canla başla yürütmüş olan Uluslararası Kızılhaç Komitesine yürekten teşekkürlerini bildirdi.

Sir Horace RUMBOLD, M. OTCHİAİ, M. CONTZESCO ve M. YOVANOVİTCH bu teşekkürlere katıldıklarını söylediler.

M. MONTAGNA, İtalyan Temsilci Heyeti adına ve sivil rehinelerle savaş tutsaklarının mübadelesine ilişkin anlaşma hükümlerini kararlaştırmış olan Altkomitenin başkanı olarak, Uluslararası Kızılhaç Komitesi Başkanı M. Gustave Ador'un, bu anlaşmanın kendisine emanet ettiği görevi nasıl bir içtenlikle kabul ettiğini hatırlattı. Uluslararası Kızılhaç Komitesinin, herkesin hayranlığını kazanan sıfatlarına bir yenisinin eklenmiş bulunduğuna şüphe yoktur.

Görevlerini yerine getirmekte gösterdikleri fedakârlıktan ötürü, Uluslararası Kızılhaç Komitesi ile, 30 Ocak 1923 anlaşmasının uygulanmasını sağlamakla görevli Mübadele Komisyonunun Başkanına ve üyelerine Konferans adına teşekkür etmekle ve görevlerini yerine getiriş biçimindeki olağanüstülükten ötürü kendilerini kutlamakla, Genel Sekreterin görevlendirilmesi kararlaştırıldı.

Oturuma saat 11.40 da son verildi.

(5) SAYILI TUTANAK

18 MAYIS 1923, CUMA OTURUMU

Oturum, Ouchy Şatosunda, saat 10.30 da, General Pellé'nin başkanlığında açıldı.

Hazır bulunanlar:

MM. GREW, DOLBEARE, SHAW, TURLİNGTON, BARNES (*Amerika Birleşik Devletleri*); Sir Horace RUMBOLD, MM. RYAN, WALEY, FORBES ADAM, EDMONDS, (*İngiliz İmparatorluğu*); General PELLÉ, MM. BARGETON, DE PERCİN, LAGARDE (*Fransa*); M. VENİSELOS (*Yunanistan*); MM. MONTAGNA, GUARİGLİA, NOGARA, İNDELLİ, GUARNASCHELLİ (*İtalya*); MM. OTCHİAİ, SATO, HOTTA (*Japonya*); MM. DİAMANDY, CONTZESCO (*Romanya*); MM. YOVANOVİTCH, ANTİTCH (*Sırp-Hırvat-Sloven Kırallığı*); İSMET PAŞA, RIZA NUR BEY, MÜNİR BEY, ZEKÂİ BEY, Dr. NİHAD REŞAD BEY, TEVFİK KÂMİL BEY, HÜSEYİN BEY, ÂLİ BEY (*Türkiye*); M. PATERNOTTE (*Belçika*).

M. MASSİGLİ, *Konferansın Genel Sekreteri.*

Sağlık İşleri Alt-komitesi raporunun incelenmesi.

General PELLÉ, Komiteye, Sağlık İşleri Alt-komitesinin raporunu sundu (Bakınız *Ek*).

Madde 129 ve 130.

Madde 131.

129 ncu ve 130 ncu maddeler, bunlara ilişkin bir görüş öne sürülmeksizin, uygun bulundu.

General PELLÉ, uzmanların, Andlaşma tasarısının 131 nci maddesindeki "Türkiye'de eski sağlık rejiminden yenisine geçiş işlemlerine" kelimelerinin, gelecekteki sağlık işleri örgütünün bağımsızlığını açıkça göstermek için, çıkartılmasını kararlaştırdıklarını belirtti.

Fondan artan paraların nerede kullanılmak üzere ayrılacağı sorununa gelince, uzmanlar, paraların nereye ayrılacağı konusunda önceden kesin bir hükme varmış olmamağa, öte yandan da, Sağlık İşleri Yüksek Meclisinde temsil olunan Devletlerin bu paralar üzerinde şüphe götürmez hakları olmakla, söz konusu paraların kullanılışı konusunda, onlara, bir denetim hakkı tanımağa dikkat etmişlerdir. Bu

paraların ne yolda kullanılacağı, metinde belirtilmemektedir; ancak, tarafların açıkça belli olan niyetleri, bu paraların, gene Türkiye'nin sağlık bakımından savunmasında kullanılmasının sürdürülmesi yönündedir. Bu noktayı açıklığa kavuşturmak için, Komitenin bu yönde bir dilekte bulunması uygun düşecektir.

RIZA NUR BEY, söz konusu fondan artan paraların, Türk sınırları ile Boğazların sağlık açısından savunma ihtiyaçlarına ayrılmasını, Müttefik Temsilci Heyetlerinin daha önce kabul etmiş olduklarını söyledi; Türk Temsilci Heyeti, General PELLÉ'nin telkin ettiği dileğe katılmağa hazırdır; Türk karantina istasyonlarının ne durumda oldukları hatırlanırsa, bu dilek daha da uygun düşmektedir.

Komite, İstanbul'daki Sağlık İşleri Yüksek Komitesinin kesin olarak tasfiyesinden sonra elde kalacak paraların, Türkiye'nin sağlık açısından savunmasına ayrılması dileğinde bulundu.

RIZA NUR BEY, bu kararı senet saydığını söyledi.

Madde 132 ve 133.

Sağlık sorunlarına ilişkin Bildiri.

132 nci ve 133 ncü maddeler, bu konuda bir görüş öne sürülmeksizin, kabul olundu.

General PELLÉ, Türk Temsilci Heyetinin, sağlık işlerine ilişkin olarak yayınlayacağı bir Bildiriyi okudu. General PELLÉ, son fıkrasının, sağlık vergileri [resimleri] gelirinin, yalnız Türkiye'nin değil, fakat genel olarak bütün Devletlerin yararına olmak üzere, Türkiye'nin sağlık açısından savunmasına ayrılacağını açıklığa kavuşturmak için, Türk Temsilci Heyetinin isteği üzerine, eklenmiş olduğunu söyledi.

M. MONTAGNA, sağlık işleri uzmanlarının çalışmalarını olumlu bir sonuca erdirmiş olmalarından duyduğu memnunluğu belirtti. Bu fırsattan yararlanarak, M. MONTAGNA, yabancı limanlardan gelecek gemilere ve yolculara uygulanacak olan sağlık tarifesi konusunda, Ankara Hükümetince yayınlanan 16 Temmuz 1921 tarihli kanuna, Türk Temsilci Heyetinin dikkatini çekti. Bu kanunun 1 nci maddesinde, Türk bayrağını* taşıyan bütün gemilerden, ton başına iki kuruş, yabancı bayrağını taşıyan gemilerden de, ton başına beş kuruş vergi [resim] alınacağı yazılıdır. Bu madde, Türk Temsilci Heyetinin az önce kabul ettiği 130 ncu madde ile açıkça çatışmaktadır.

Aynı kanunun 2 nci maddesinde, 1 nci maddede olduğu gibi, sağlık vergileri [resimleri] bakımından, Türk** ve yabancı gemiler arasında bir ayırım gözetilmektedir; şu var ki, bir Türk limanına uğrayacak her geminin her yıl ücreti ton başına aşağı yukarı yüz kuruş olan, bir patente bildirge defteri [patente ilmühaberi defteri, *carnet de certificats de patente*] bulundurmasını zorunlu kılmakla, belki de yılda iki-üç kez limanlarına uğrayan büyük tonajlı yabancı gemilerle, küçük kabotaj yapan ve Türk limanlarına yılda bir çok kez uğrayan küçük tonajlı gemiler arasında, uygulama alanında, farklı işlem yaratmaktadır.

* Fransızca tutanakta "pavillon ottoman". (S.L.M.)

** Fransızca metinde "Ottoman", 1924 Türkçe çevirisinde "Osmanlı" denilmektedir. (S.L.M.)

Herkes için eşit bir sağlık tarifesi ilkesini ilân eden 130 ncu madde, Türkiye için, bu çeşit hükümleri kaldırmayı zorunlu kılmaktadır.

RIZA NUR BEY, Türk Hükümetinin, barış yapılır yapılmaz, Andlaşmanın şart kıldığı işlem eşitliğini gerçekleştirmek üzere, kanunlarını ve yönetmeliklerini değiştireceğine inanılmasını istedi.

General PELLÉ, bu sözleri senet saydığını söyledi.

General PELLÉ, az önce kabul edilen hükümlerin önemini belirtmek istemektedir; bu hükümler, Boğazlar'daki sağlık örgütüne tümüyle son verildiğini onaylamaktadır. Bütün Avrupa'nın sağlığı için böylesine önemli bir bölgenin, sağlık açısından savunulmasının sağlanmasını Türkiye'ye bırakmakla, Müttefik Devletler, Türkiye'nin geleceği konusunda besledikleri güvenin bir kanıtını vermektedirler.

General PELLÉ ve kendisine katılan Sir Horace RUMBOLD ile M. MONTAGNA, Sağlık İşleri Alt-komitesine ve, özellikle, bu Alt-komitenin çalışmalarını yöneten Rıza Nur Bey'e, görevini böylesine çabuk bir tutumla, olumlu bir sonuca eriştirdikleri için, teşekkür ettiler.

129 ncu maddeden 133 ncü maddeye kadar olan maddelerin metinleriyle, Sağlık Sorunlarına İlişkin Bildiri'nin metni uygun bulundu.

Malî hükümler.

Madde 65.

Hazine-i Hassa malları.

Komite, Andlaşma tasarısının 65 nci maddesini incelemeğe girişti.

ZEKÂİ BEY, Türk Temsilci Heyetinin, Hazine-i Hassa'ya (*Liste civile*) ait taşınır ve taşınmaz malların, karşılığı ödenmeksizin bırakılmasını uygun bulamayacağını söyledi. Hazine-i Hassa'ya ait olan malların, Devletin kamu mallarının bir parçası olmadığı, evrensel olarak kabul edilmiş bir ilkedir; yazarlar da, Tac'a [Hazine-i Hassa'ya, *la Couronne*] ait malların, hükümdarların özel mülkiyetinde olduğunu belirtmekte görüş birliği içindedirler. Kaldı ki, bu ilke, Versailles, Saint-Germain ve Neuilly Andlaşmalarında da kabul edilmiştir; şöyle ki, bu Andlaşmalarda, Hazine-i Hassa malları ile Tac'a ait malların [Makam-ı Saltanat emvalinin], bunların bırakıldığı ardıl [halef] Devletlerce, ancak, karşılık-değerleri, bu malları bırakan Devlete alacak yazılmak şartıyla, edinilebileceği belirtilmektedir.

Neuilly Andlaşmasında, Balkan Savaşlarından sonra Bulgaristan'a bırakılan Türk topraklarında bulunan Tac'a [Makam-ı Saltanata] ait malların, ancak değerleri, kendilerine bu malların bırakıldığı Devletlerce Türkiye'nin alacağına yazılmak karşılığında edinilebileceği bile hüküm altına alınmaktadır.

General PELLÉ, Türk tezinin, önemli itirazlara açık olduğu kanısındadır. Gerçekten, Türk Anayasası, Zekâi Bey'in değinip geçtiği Devletlerin anayasalarından çok farklıdır. Eski Osmanlı İmparatorluğunda, Devlet malları (*les biens de l'Etat*) ile Tac'ın ya da Padişahın malları (*les biens de la Couronne ou du souverain*) arasında tam bir karışıklık hüküm sürmekteydi: Padişah [Sultan], dilediği gibi, Devlet hazinesinden para alırdı. 1908 de, Anayasa Devlet hazinesinden alınmış paralarla edinilmiş olan bütün Hazine-i Hassa (*Liste civile*) mallarının, Devlete geri verilmesini buyurarak, bu duruma bir son vermiştir. Damat Ferit Paşa, Padişahlara

[Sultanlara] ait bulunmuş olan Hazine-i Hassa malları ile, Devletin kamu malları (*les biens du domaine public*) arasında ayırım yapılmasını kararlaştırmıştır. O vakitten beri, bu durum değiştirilmiş ve Hazine-i Hassa malları, hiç değilse çoğunluğu bakımından, Devlete geçirilmiştir. Halife ve şehzadeler [prensler], her yıl bütçede gösterilen bir ödenek almaktadırlar. Türk Temsilci Heyeti, Hazine-i Hassa'ya ayrılmış kalan malların hangileri olduğunu açıkça belirlemelidir; hiç şüphesiz, bunların sayısı sınırlı olmak gerekir; çünkü, içlerinden bir çoğu kamu alanına geçirilmiştir.

ZEKÂİ BEY, Türk kanununun, Hazine-i Hassa mallarından, Devlet paralarıyla edinilmiş olanları Devlete geçirmiş olduğunu belirtti; fakat, hükümdar ailesinin mülkiyetinde olagelmiş özel malların Hazine-i Hassa'ya ait oluşları süregitmektedir. Türk Hükümeti, birinci kategoriye giren malların kendisine geri verilmesini istememektedir; ancak, ikinci kategoriye giren malları, karşılığı ödenmeksizin, bırakılamaz saymaktadır.

General PELLÉ, üç kategori mal arasında ayırım yapmak gerektiğini belirtti:

a) Devlet malları (*les biens de l'Etat*);

b) Tac'ın malları [Makamat-ı Saltanat emvali, *les biens de la Couronne*);

c) Padişah ailesinin özel malları [Hanedan-ı Saltanat emval-i hususiyesi, *les biens privés de la famille impériale*].

Birinci kategoriye giren mallar, kesin olarak Devlete aittir; ikinci kategoriye giren malların ise, ara sıra, üçüncü kategoriye giren mallarla karıştırıldığı olmaktadır. General PELLÉ, özellikle, [Osmanlı İmparatorluğundan] ayrılmış ülkelerde, bu iki kategoriye giren mallar arasında ayırımın açıkça yapılmış olup olmadığını düşünmektedir.

Sir Horace RUMBOLD, Irak'da*, bu konuda verilmiş buyrukların genellikle uygulanmış olduğunu söyledi. Sir Horace RUMBOLD, Zekâi Bey'in dokunduğu noktalara cevap vererek, Saint-Germain Andlaşmasının 208 nci maddesinin, Hazine-i Hassa (*Liste civile*) mallarının Avusturya'ya ardıl [halef] olan Devletlere bırakılmasını hüküm altına almış olduğunu belirtti.

M. WALEY, birtakım malların karşı-değerlerini [bedellerini], toprak bırakan Devletin onarımlara [tâmirata, *réparations*] ilişkin hesabının alacağına yazmağa karar vermekle, Devletlerin, bu malları Devlet malı saymak istediklerini göstermek niyetiyle davranmış olduklarını belirtti. Bulgaristan'ın bırakmış olduğu bir toprakta bulunan Türk Hazine-i Hassa mallarının karşılığının Türkiye'ye alacak yazılmasını, Devletler, Neuilly Andlaşmasında, hüküm altına almışlarsa da, para olarak hiç bir ödeme öngörülmemiştir; söz konusu olan, sadece, onarımlar hesabında bir kalem oynatılmasından başka bir şey değildi; çünkü, o zaman, Türkiye'nin onarımlarını ödeyeceği düşünülmekteydi.

Irak** ile Filistin'e gelince, M. WALEY'in, elinde bulunan ve doğrusu pek de eksik olan bilgilere göre, bütün Hazine-i Hassa malları Devlet hazinesine geçirilmiştir. Ayrılmış öteki ülkelerde de böyle olmuşsa, Türk Temsilci Heyetinin istemiyle

* Fransızca tutanakta "La Mésopotamie", 1924 Türkçe çevirisinde "Irak" denilmektedir.

** Fransızca metinde de "Irak". (S.L.M.)

göz önünde tutulan malların az önemli olmaları gerekecektir. Ayrılan topraklarda bulunan ve Halife'nin kişisel mülkiyetinde olan malların hangileri olduğunu, açık bir biçimde belirtmek, Türk Temsilci Heyetine düşmektedir.

ZEKÂİ BEY, Halife'nin kişisel mülkiyetinde olan malların korunması gerektiğini söyledi. Öte yandan, Türkiye'nin, onarımlar [tâmirat] için ödemede bulunması gerekeceğine göre, Hazine-i Hassa mallarının değer tutarının Türkiye'nin alacak hesabına geçirilmesi gereklidir.

ZEKÂİ BEY, eski Hazine-i Hassa'ya bağlı iken, Halife'nin malvarlığının içinde bulunan malların hangileri olduğunu incelemek konusunda, uzmanların, Komiteden daha yetkili oldukları kanısındadır*.

M. BARGETON, özel mülkiyet sayılabilecek malların, daha önceleri hükümdarın geçimi için gerekli kaynakları sağlarken, artık bu yönde kullanılmayan mallar dışında, ancak, Padişahın ailesi [aile-i sultaniye] üyelerinden birine kişisel olarak ait bulunmuş mallar olabileceğini söyledi.

Bu sorunun, incelenmek üzere, uzmanlara gönderilmesi kararlaştırıldı.

Madde 66.

66 ncı madde, bu konuda hiç bir görüş öne sürülmeksizin, kabul olundu.

Madde 67, 68 ve 69.

Henüz incelenmemiş olan sorunlarla ilgili bulunan, 67 nci maddeden 69 ncu maddeye kadar olan maddelerin incelenmesinin ertelenmesi kararlaştırıldı.

Madde 70.

General PELLÉ, 70 nci maddenin uzmanlara gönderilmesini teklif etti.

ZEKÂİ BEY, özü, 87 nci maddenin kapsadığı hükümlerle aşağı yukarı eş nitelikte olan bu maddenin, ayrıcalıklara [imtiyazlara, *concessions*] ilişkin olduğunu belirtti. Ayrıcalık sahiplerinin (*concessionnaires*) işlerini doğrudan doğruya Türk Hükümetiyle bir çözüme bağlamaları kararlaştırılmış olduğuna göre, Andlaşmaya, bu konuda hükümler konulmasına yer yoktur.

General PELLÉ, ayrıcalıklara [imtiyazlara] ilişkin hükümlerin tartışılmasının, yalnız, Ankara görüşmelerinin sonucu alınmasına kadar ertelenmiş bulunduğunu söyledi. Kaldı ki, 70 nci maddede, ayrıcalık sahibi ortaklıklara [şirketlere] hiç bir bakımdan ilişkin olmayan, birtakım sözleşmeler (*contrats*) de öngörülmektedir.

ZEKÂİ BEY, bu konuda şüpheleri olduğunu söyledi; bununla birlikte, Müttefikler tezinin haklılığı kabul edilirse, bu konuya ilişkin özel bir hüküm konulabilir.

Bu sorunların uzmanlara gönderilmesi kararlaştırıldı.

Oturuma saat 11.35 de son verildi.

* Bu cümle 1924 Türkçe çevirisine alınmamıştır. (S.L.M.)

(5) SAYILI TUTANAĞA EK

SAĞLIK İŞLERİ ALT-KOMİTESİNİN RAPORU.

17 Mayıs 1923

Sağlık İşleri Alt-komitesi, ekli metinler üzerinde görüş birliğine varmıştır.

Hiç bir önemli değişiklik gerektirmeyen 129 ncu, 132 nci* ve 133 ncü maddelerle Bildiri konusunda anlaşma kolayca sağlanmıştır; Türk yönetimince toplanan sağlık vergileri [resimleri] gelirinin yalnız Türk Sağlık Yönetiminin ihtiyaçları için kullanılacağına ve bu amaçla, Sağlık Bakanlığınca düzenlenecek ek bütçede bu gelirin gösterileceğine ilişkin olarak, Türk Temsilci Heyetince kendiliğinden Komite'de bulunulmuş olan vaat bu Bildiriye eklenmiştir.

Şimdiki Yönetimin tasfiyesi ile artan paraların nerelerde kullanılacağının saptanmasına ilişkin 131 nci madde, biraz daha uzun bir tartışmaya konu olmuştur. Özel (*Ad hoc*) Komisyonun yetkilerini saptayan ikinci cümledeki "*Türkiye'de eski sağlık rejiminden yenisine geçiş işlemlerine*" kelimeleri – eski yönetimin, ileride kurulacak olan sağlık rejimi örgütüne karışmasını haklı gösterebilir anlamına gelmesinden korktuğunu belirten – Türk Temsilci Heyetinin isteği üzerine, metinden çıkartılmıştır.

Öte yandan, Müttefiklerce hazırlanmış ilk tasarı, Komisyonun, tasfiyeye ilişkin bütün sorunları kesin olarak çözüme bağlayacağını, sonra da, üyeleri arasında temsilcileri bulunan üçüncü Devletlerin rızalarını alarak, gerek Boğazlar içinde, gerekse Boğazlar dışında, Türkiye'nin sağlık konusundaki ihtiyaçları için kullanılacak olan artmış paraların ne yönde kullanılacağı sorunuyla uğraşmasını öngörmüştü. Bu paraların ne yolda kullanılacağının saptanması, Milletler Cemiyeti Sağlık İşleri Komitesi ve Kamu Sağlığı Uluslararası Kurumuyla görüş birliği içinde yapılacaktı. Gerek tasfiye işlemi gerekse artan paraların kullanılma yerinin saptanması konusunda, belirli bir denetimde bulunulması gerektiği görüşünde olan Türk Temsilci Heyetinin isteğini yerine getirmek üzere, aşağıdaki formülün kabul edilmesi kararlaştırılmıştı: "Gerek yukarıda belirtilen tasfiye ve gerek bu tasfiyeden sonra artacak paraların ne yönde kullanıma ayrılacağına ilişkin bir sorun yüzünden, bu Komisyon üyeleri arasında anlaşmazlık çıkarsa, bu Komisyonda temsil edilen

* 1924 Türkçe çevirisinde "130 ncu" denilmektedir. (S.L.M.)

Devletlerden her birinin Milletler Cemiyeti Meclisine başvurmağa hakkı olacaktır; Milletler Cemiyeti Meclisinin kararları kesin olacaktır."

131 nci maddenin ilk metninden oldukça belirli bir ölçüde farklı olan bu kaleme alış biçiminin, artan paralarla ne yapılmak gerekeceğini açıkça göstermeme sakıncası vardır. Komite, söz konusu artan paraların, Türkiye'nin sağlık açısından savunulmasında kullanılmak üzere ayrılması yönünde – tutanağa geçirilecek – bir dilekte bulunacak olursa, bu güçlüğün aşılması, şüphesiz mümkün olacaktır.

SAĞLIK İŞLERİ ALT-KOMİTESİ RAPORUNA EK

Madde 129

İstanbul Yüksek Sağlık Meclisi kaldırılmıştır. Türkiye kıyılarının ve sınırlarının sağlık işlerinin düzenlenmesi ile Türk Yönetimi görevlidir.

Madde 130

Türk bayrağı ile yabancı bayraklar arasında hiç bir ayırım yapılmaksızın, bütün gemilere ve Türk uyruklarıyla yabancı Devletlerin uyruklarına, aynı şartlar altında, oranları ve şartları hakgözetir olması gereken, bir tek ve aynı* sağlık tarifesi uygulanacaktır.

Madde 131

Türkiye, açıkta kalmış olan sağlık memurlarının, eski İstanbul Yüksek Sağlık Meclisinin fonlarından bir zarar-giderim [tazminat] alma haklarını ve bu Meclisin sağlık memurları ve eski sağlık memurlarıyla bunların hak sahiplerinin kazanılmış [muktesep] bütün öteki haklarını tanımağı yükümlenir. Bu haklara, eski İstanbul Yüksek Sağlık Meclisi yedek fonlarının kullanımına verilecek yöne, eski sağlık yönetiminin malî ve yönetimsel bakımlardan kesin tasfiyesine ilişkin bütün sorunlarla, bunlara benzer ya da bunlarla bağlantılı bütün sorunlar bir Özel (*Ad hoc*) Komisyonca çözümlenecektir; bu Komisyon, Almanya, Avusturya ve Macaristan dışında, İstanbul Yüksek Sağlık Meclisine katılan Devletlerden her birinin birer temsilcisinden kurulacaktır. Gerek yukarıda belirtilen tasfiye ve gerek bu tasfiyeden sonra artacak paraların ne yönde kullanıma ayrılacağına ilişkin bir sorun yüzünden, bu Komisyon üyeleri arasında anlaşmazlık çıkarsa, bu Komisyonda temsil edilen Devletlerden her birinin Milletler Cemiyeti Meclisine başvurmağa hakkı olacaktır; Milletler Cemiyeti Meclisinin kararları son ve kesin olacaktır.

Madde 132

Türkiye ile, Kudüs ve Hicaz Hac yolculuklarının ve Hicaz demiryolunun denetiminde ilgili bulunan Devletler, uluslararası sağlık sözleşmeleri uyarınca, uygun düşen tedbirleri alacaklardır. Bu tedbirlerin uygulanmasında tam bir tekdüzen (*uniformité*) sağlamak amacıyla, bu Devletlerle Türkiye, bu hac yolculuklarına ilişkin sağlık işleri için bir Eşgüdüm [Koordinasyon] Komisyonu

* 1924 Türkçe çevirisinde "130 ncu" denilmektedir. (S.L.M.)

kuracaklardır; bu Komisyonda Türkiye sağlık servisleriyle, Denizciliğe İlişkin Sağlık İşleri ve Karantina İskenderiye Meclisi temsil edilmiş olacaktır.

Bu Komisyon, ülkesinde toplanacağı Devletin rızasını önceden almak zorunda olacaktır.

Madde 133

Hac İşleri Eşgüdüm [Koordinasyon] Komisyonunun çalışmalarına ilişkin raporlar, Milletler Cemiyeti Sağlık Komitesiyle, Kamu Sağlık Uluslararası Kurumuna ve haclarla ilgili olup da bu raporları isteyecek her ülkenin Hükümetine gönderilecektir. Komisyon, Milletler Cemiyetince, Kamu Sağlığı Uluslararası Kurumunca ya da ilgili Hükümetlerce, kendisine sunulacak her konu üzerinde görüşünü bildirecektir.

SAĞLIK SORUNLARINA İLİŞKİN BİLDİRİ

Türk Temsilci Heyeti, Hükümetinin, beş yıl süreyle, sınırlarının Sağlık Yönetiminin danışmanı olarak, Avrupalı uzman üç hekim atayacağını bildirir. Bu hekimler, Türk memurları [statüsünde] olacaklar ve Sağlık Bakanına bağlı bulunacaklardır. Söz konusu danışmanlar, Türk Hükümetince, Milletler Cemiyeti Sağlık Komitesi ve Kamu Sağlığı Uluslararası Kurumu ile görüş birliği içinde düzenlenecek altı adlık bir çizelgeden seçileceklerdir. Bunların maaşlarıyla hizmetlerine ilişkin öteki şartlar, Türk Hükümeti ile adı geçen uluslararası kurumlar arasında görüş birliği içinde saptanacaktır.

Türk Sağlık Yönetimi, yukarıda sözü edilen Avrupalı uzman üç danışmanın yardımlarıyla, Türkiye kıyılarının ve sınırlarının sağlık yönetiminin örgütlenmesini saptayan bir yönetmelik düzenleyeceklerdir. Bu yönetmelik, uluslararası sağlık Sözleşmeleri hükümlerine ve Boğazlar'a ilişkin olarak da, bugünkü tarihli Boğazlar Sözleşmesi hükümlerine uygun olacaktır.

Türk Yönetimince toplanan sağlık vergisi [resimleri] geliri, yalnız, Türk Sağlık Yönetiminin ihtiyaçlarına kullanılmak üzere ayrılacak ve Sağlık Bakanlığının, bu amaçla düzenleyeceği bir ek bütçede gösterilecektir.

(6) SAYILI TUTANAK

28 MAYIS 1923, PAZARTESİ OTURUMU

Oturum, Ouchy Şatosunda, saat 11.30 da, General Pellé'nin başkanlığında açıldı.

Hazır bulunanlar:
MM. GREW, DOLBEARE, SHAW, BELİN, TURLİNGTON, BARNES (*Amerika Birleşik Devletleri*); Sir Horace RUMBOLD, MM. RYAN, WALEY, MALKİN, FORBES ADAM, EDMONDS, BENTİNCK (*İngiliz İmparatorluğu*); General PELLÉ, MM. FROMAGEOT, BARGETON, DES CLOİSİÈRES, DE PERCİN, LAGARDE (*Fransa*); MM. VENİSELOS, CACLAMANOS, POLİTİS, MİCHALAPOULOS (*Yunanistan*); MM. MONTAGNA, GUARİGLİA, İNDELLİ, GALLİ, GUARNASCHELLİ (*İtalya*); MM. OTCHİAİ, NAGAOKA, SATO, HOTTA (*Japonya*); MM. DİAMANDY, CONTZESCO, VASSİLİU (*Romanya*); MM. YOVANOVİTCH, ANTİTCH (*Sırp-Hırvat-Sloven Kırallığı*); İSMET PAŞA, RIZA NUR BEY, HASAN BEY, MÜNİR BEY, ZEKÂİ BEY, ŞEFİK BEY, Dr. NİHAD REŞAD BEY, TEVFİK KÂMİL BEY, HÜSEYİN BEY, ÂLİ BEY (*Türkiye*); M. PATERNOTTE (*Belçika*).
M. MASSİGLİ, *Konferansın Genel Sekreteri.*

Onarımlar sorunu.

General PELLÉ, Konferansın, maliye sorunlarının onarımlara ilişkin bulunan ve incelenmek üzere kalmış sonuncu kesimini de görüşmeğe girişmek durumuna gelmiş olmasından, mutluluk duyduğunu söyledi. General PELLÉ, 57 nci maddenin Müttefiklerce hazırlanmış metni ile Türk karşı-tasarısının metnini okudu.

Madde 57.

General PELLÉ, 31 Ocak tasarısında belirtilen 15 milyon altın Osmanlı Lirasının, Müttefik Temsilci Heyetlerinin, ilkin istemiş oldukları onarımlar [tâmirat, *réparations*] tutarından yapılmasına razı oldukları ödünler [tâvizler] üzerine, geri kalan tutar olduğunu belirtti. 31 Ocaktan sonra, bir uzlaşmaya varılmıştır; bunu Türk karşı-tasarısı belirtmektedir. General PELLÉ, Fransız Temsilci Heyeti adına, bu uzlaşmayı ilke olarak kabul etmektedir. Baş Temsilcilerin katıldıkları özel bir toplantıda, İsmet Paşa, Yunanistan'dan onarımlar adıyla bir zarar-giderim [taz-

minat] ödenmesini istemekten vazgeçmiştir; Türk Temsilci Heyeti, uzlaşıcı tutumunun bir kanıtını böylece vermiş olurken, Müttefik Temsilcilerin bu konuda ölçülü davrandıklarını da kabul etmesi gerekir: Müttefik uyruklarına, uğradıkları zararlar için dağıtılacak olan paralar, bu zararların önemiyle orantılı değildir. Müttefik hükümetler, kendi uyrukları için böylesine ağır fedakârlıklara katlanmakla, Türkiye'ye, mümkün olduğu kadar cömert davranmak istediklerinin bir kanıtını ortaya koymuşlardır.

Türk tasarısının ikinci bölümünde, 57 nci madde için belirtilen hükümlere gelince, General PELLÉ – bunların dayandığı ilkeyi ve bu hükümlerde belirtilen tarihe ilişkin olarak öne sürülmüş bütün çekinceleri [ihtirazî kayıtları] tartışmaksızın – bu hükümlerin, mallar, haklar ve çıkarlar konusundaki hükümlerle ilgili olduğu kanısındadır. Uzmanların, bu hükümlerin, öteki hükümlerle aynı şeyi bir kez daha söyleyip söylemediklerini incelemeleri, böyle değilse, bu hükümlerin metnini Andlaşmanın öteki hükümleriyle uyumlu kılmaları gerekecektir. Her halde, bu hükümler, iki ilkenin kabul edilmiş olduğu varsayımına dayanmaktadır:

a) Kimin oldukları anlaşılabilecek mallar, meşru maliklerine geri verilecektir;

Müttefik sermayeleriyle kurulmuş Osmanlı ortaklıklarıyla ayrıcalıklı ortaklıkların uğramış oldukları zararların onarımı.

b) Şurası kararlaştırılmıştır ki, Müttefik sermayeleriyle kurulmuş Türk ortaklıklarına [şirketlerine] ve ayrıcalıklı [imtiyazlı, *concessionnaires*] ortaklıklara, uğramış oldukları savaş zararlarından ötürü, Hükümet, zarar-giderim ödeyecektir; bu ortaklıklar, gerçekten, 57 nci maddenin kapsamı içinde bulunmamaktadırlar; kaldı ki, bu ortaklıklar, bir çok başka sorun arasında, bu sorunu da bir çözüme bağlamak için, Türk Hükümetiyle şimdiden görüşmelerde bulunmaktadırlar.

General PELLÈ, bu ilkeler içinde, 57 nci maddenin uzmanlara gönderilmesini teklif etti.

Sir Horace RUMBOLD, General Pellé'nin görüşlerine katıldığını söyledi. Bununla birlikte, Sir Horace RUMBOLD, Türkiye'nin, bu ortaklıklara, ancak Türk makamlarının ya da askerî birliklerinin vermiş oldukları zararlar için zarar-giderim [tazminat] ödemekle yükümlü tutulmasını belirtti. Bu bakımdan, herhangi bir güçlük de söz konusu olmayacak görünmektedir; çünkü, Yunanistan, kendi eylemiyle meydana gelmiş zararlar için, ödemede bulunmayı kabul etmektedir.

M. MONTAGNA, bu sözlere katılmaktadır.

İSMET PAŞA, 57 nci maddeyle ilgili sorunların çözüme bağlanmış olduğunu memnunlukla görmekte olduğunu söyledi. Aslında, bu sorunlar, daha önce, Konferansın birinci döneminde, Türkiye'nin, barışın yapılmasını sağlama umuduyla katlandığı fedakârlıklar sâyesinde, çözüme bağlanmıştı. Bu fedakârlıklar, 15 milyon altın Türk Lirası tutmaktadır ve Türkiye, bu zarar-giderim yüzünden, çok ağır zararlarla karşılaşmış bulunmaktadır.

Maddenin ikinci parçasına ilişkin olarak, General Pellé'nin belirttiği ilkelere gelince, İSMET PAŞA, kimin olduğu anlaşılacak malların geri verilmesine ilişkin hükümleri kabul ettiğini, fakat, Müttefik sermayeleriyle kurulmuş Osmanlı ortaklıklarının [şirketlerinin] zararlarının giderilmesi konusunda herhangi bir

yüküm altına girmeyi kesinlikle reddettiğini söyledi; kaldı ki, bu sorun, Andlaşmanın bir başka bölümünde ele alınmaktadır. İSMET PAŞA, bu konuyu, ilkelere uygun olarak, uzmanlara göndermeyi kabul etmektedir.

General PELLÉ, Müttefiklerin katlandıkları fedakârlıkların, enaz, Türklerin katlandıklarına eşit olduğunu belirtmek istediğini söyledi: Birbirine karşıt iddialarla karşılıklı olarak indirmeler yaparak bir anlaşmaya varmağa yönelmek, bütün görüşmelerin özünde vardır.

Öte yandan, ortaklıklar [şirketler] sorununun, onarımlar kesimiyle ilgili olarak söz konusu olmadığı da doğrudur. Bununla birlikte, Türk Hükümetinin bu ortaklıklara zarar-giderim ödemek yükümünün tanınması ilkesini onaylamak da gereklidir. Yunan Temsilci Heyeti, Yunan askerî birlikleri ya da makamlarınca aynı ortaklıklara verilmiş olan zararların ödenmesi yükümünü kabul etmek bakımından hiç bir güçlük çıkarmadığı için, bu ilke, daha da itiraz kaldırmaz olmaktadır.

İSMET PAŞA, Yunan askerî birlikleri ve Yunan makamlarınca işlenmiş zararları, daha önce kararlaştırılmış olduğu üzere, Yunanistan'ın ödemesine karşı çıkmamaktadır; fakat, Müttefik sermayeleriyle kurulmuş Türk ortaklıklarıyla, kamu hizmetleri alanında ayrıcalık almış [imtiyazlı, *concessionnaires*] Müttefik ortaklıklarına, Türk makamlarının ya da askerî birliklerinin vermiş oldukları zararlar konusunda herhangi bir yüküm altına girmeği reddetme yönündeki görüşünden vazgeçmemektedir. İSMET PAŞA'ya göre, 57 nci maddedeki hükümler, Müttefik uyruklarına borçlu bulunulan onarımlar sorununu kesin olarak çözüme bağlamaktadır.

General PELLÉ, söz konusu ortaklıkların Türk ortaklıkları olduğunu, Müttefik Hükümetlerin çok geniş ölçüde göz önünde tutmuş oldukları cevabını verdi; Müttefik Hükümetler, özellikle, Türk Hükümetinin, savaşın yarattığı sorunlar üzerinde, bu ortaklıkların, doğrudan doğruya görüşmelere girişmesine de karşı değildirler; şu var ki, girişilmiş görüşmeler bir anlaşmayla sonuçlanmazsa, Müttefik Hükümetler, bu sorunları, Barış Andlaşmasına konulacak hükümlerle bir çözüme bağlama haklarını saklı tutmak istediklerini bildirme zorunda olduklarını düşünmüşlerdir. Bu, çok doğal bir davranıştır; çünkü, gerçekte, bu ortaklıkların Türk uyrukluğu, bir dış görünüşten başka bir şey değildir; bütün bu ortaklıklarda Müttefik sermayeleri çoğunluktadır ve kimi ortaklıklarda Türk sermayesi hiç yoktur. Müttefik Hükümetlerinin, kendi uyruklarının çıkarlarını savunma hakları ve ödevleri olduğuna itiraz edilemez.

İşte, bu bakımdan herhangi bir yanlış anlamayı önlemek içindir ki, General PELLÉ, bu sorunun, Andlaşmanın başka bir kesiminde çözüme bağlanması gerektiğini kabul etmekle birlikte, bu sorunu ortaya koymayı gerekli görmüştür. Müttefik Temsilci Heyetlerinin kanısına göre, 57 nci madde, Müttefik sermayeleriyle kurulmuş Türk ortaklıklarına ya da kamu hizmetleri alanında ayrıcalıklı [imtiyazlı, *concessionnaires*] Müttefik ortaklıklarına borç olan onarımlar dışında, Müttefik uyruklarına borçlu bulunulan onarımların, götürü olarak ödenmesine ilişkindir. Bu istem, en kesin hakgözetirliğe uygun düşmektedir.

İSMET PAŞA, görüşünü değiştirmediğini söyledi. İSMET PAŞA'ya göre, Müttefiklere borçlu bulunulan onarımlar 57 nci maddede kararlaştırılan ödeştirme

ile, bütün olarak, bir çözüme bağlanmış bulunmaktadır. Sonradan, başka ek istemlerin öne sürülmesini, İSMET PAŞA kabul edemez. Kaldı ki, ortaklıklara ilişkin bütün sorunlar, Ankara'da ortaklıkların temsilcileriyle Türk Hükümeti arasında görüşmelere konu olmaktadır.

Sir Horace RUMBOLD, 57 nci maddenin temeli olan uzlaşmanın hazırlanması sırasında, Müttefik Temsilci Heyetlerinin, kararlaştırılan çözümün, ortaklıklara borçlu bulunulan zarar-giderimleri de kapsayacağını hiç bir zaman kabul etmemiş olduklarını söyledi.

M. MONTAGNA, Sir Horace Rumbold'un sözlerine katıldığını bildirdi.

İSMET PAŞA, ya bu ortaklıkların Müttefik uyrukları sayılması gerektiği, böyle ise, durumlarının 57 nci maddeyle öngörülmüş olduğu, ya da, bu ortaklıkların Türk uyrukları sayılarak, bu varsayıma göre, Türk uyruklarıyla eşit düzeyde işlem görmeleri gerekeceği kanısındadır.

General PELLÉ, bu sorunun, salt kuramsal bir açıdan ele alınamayacağını belirtti. Türk Temsilci Heyeti pek iyi bilir ki, görüşmelerin başında, bu ortaklıklara verilmiş zararların Müttefik uyruklarına borçlu bulunulan zararlar arasında gösterilmesi kararlaştırılmış olsaydı, Müttefik Temsilci Heyetlerinin öne sürecekleri istemlerin tutarı çok daha büyük olurdu. Genreal PELLÉ, özellikle, Yunan ya da Türk askerî birlikleri ya da makamlarınca, Müttefik sermayeli demiryolu ortaklıklarına verilmiş zararların çok büyük olduğunu hatırlattı.

Öte yandan, bu zararların giderilmesinin, onarımların karşılanmasında uygulanandan başka bir biçimde düşünülmesi de uygun olur; çünkü, para ödemesinden başka biçimde de yapılabilecek ödeştirmeler mümkün görünmektedir. Bir çok durumda, gerçekten, ayrıcalık [imtiyaz] sözleşmelerinin uzatılması, vergi konusunda çıkarlar tanımak ya da benzer başka düzenlemelerle, bu zararları gidermek çok daha kolaydır. Kaldı ki, bu ortaklıkların, uğradıkları zararların onarılmasını, yeni ekonomik koşulları, para değerindeki değişikliği, v.b., göz önünde tutarak, ayrıcalık sözleşmelerinin yeni koşullara uydurulması gibi, savaşın ortaya çıkardığı sorunların çözümlenmesinden bağımsız olarak düşünmeleri de imkânsızdır. Bütün bu sorunlar, her şeyden önce, Türkiye'nin kalkınması ve ekonomik çabalarıyla ilgilidir; bütün bu sorunlar, ortaklıkların çıkarlarına dokunduğu kadar, Türkiye'nin çıkarlarına da dokunur; bu yüzden, bu sorunların hakgözetirlik uyarınca çözüme bağlanması, ilgililerin çıkarlarına olduğu kadar, Türkiye'nin de çıkarlarına uygun düşer.

Bununla birlikte, Ankara'da girişilmiş olan görüşmeler bir anlaşmayla sonuçlanmazsa, Müttefik Hükümetler bu ortaklıklara bir zarar-giderim ödenmesi hakkının Türkiye'ce tanınmasını, Türk Hükümetinden isteme hakkını saklı tutmaktadırlar.

Üstelik, Müttefik Devletler, 1 Nisan 1923 tarihli mektuplarında, bu konudaki görüşlerini belirtirken, şöyle demişlerdi:

"Bu hükümlerden bir kaçı, Türkiye'deki Müttefik Devletler uyrukları ile bu uyrukların sermaye yatırmış bulundukları ortaklıklara kazanılmış [muktesep] haklarının ve 1914 den bu yana meydana gelmiş olaylardan zarara uğramış çıkarlarının korunmasını olduğu kadar, sözleşmelerinin (*contrats*), bu olayların

doğurduğu yeni ekonomik koşullara uydurulmasını da sağlayacak kuralları görüş birliği içinde saptamak amacını gütmektedir. Bu önemli sorunun çözüme bağlanmasını hızlandırmak amacıyla Müttefik Devletler Hükümetleri, bu konuyla ilgili uyruklarını, bu Barış Andlaşması tasarısına konulmuş hükümlere dayanarak, Türk Hükümetiyle düzenlemelere varabilmek için, bu Hükümetle görüşmelere girişmeye çağırmış bulunmaktadırlar. Bu görüşmeler mutlu bir sonuca varırsa, Müttefik Devletler Hükümetleri bu düzenlemelerin yapıldığını görmüş olacaklarından, Andlaşma tasarısında aynı konuya ilişkin olarak öngörülen şimdiki hükümlerin varlık nedeni de kalmayacak ve barışın yapılması bu yüzden büyük ölçüde kolaylaşmış gibi görünecektir. Öngörülen düzenlemelerin yapılmaması durumundadır ki, Müttefik Devletler, uyruklarının çok önemli [hayatî] çıkarlarını bu yoldan korumak amacıyla, asıl Barış Andlaşmasına, geçen 31 Ocak tarihli tasarıdaki hükümlere benzer ayrıntılı hükümler konulmasında direnmek zorunda olacaklardır."

Türk Hükümeti, bu mektuba cevabında, bu yoruma itiraz etmemiştir.

İSMET PAŞA, ortaklıklara ilişkin bütün sorunların, şimdi, Ankara'da incelenmekte olduğunu hatırlattı; bu yüzden, bu sorunlar, Konferansın yetki alanına girmemektedir. Öte yandan, Türk Hükümeti, 1 Nisan tarihli mektuba cevap olarak gönderdiği notada, bu konuda hiç bir yüküm altına girmemiştir; Türk Hükümeti, yalnız, Türk Hükümetiyle ortaklıkların temsilcileri arasında, Ankara'da, doğrudan doğruya görüşmelere girişileceğini bildirmiştir. Türk Temsilci Heyeti, bu ortaklıklara zarar-giderim ödenmesi konusunda Hükümetine yükletilebilecek hiç bir çeşit yüküm tanımadığını ve şimdi olduğu gibi gelecekte de, bu yolda öne sürülecek her istemi reddedeceğini, bir kez daha açıklamayı gerekli görmektedir.

General PELLÉ, Müttefik Temsilci Heyetlerinin, ortaklıkların söz konusu olabilecek istemleri için, Türk Hükümetinden, kesin bir yüküm altına girmesini istememekte olduklarını da belirtti. Ortaklıkların, mümkünse, kendilerini ilgilendiren bütün sorunlar üzerinde Türk Hükümetiyle anlaşacakları kabul edilmektedir; fakat, Müttefik Devletlerin notalarında da belirttikleri gibi, bu Devletler, ayrıcalıkların [imtiyazların, *concessions*] uzatılmasına, bunların, günün yeni koşullarına uydurulmasına, uğranılmış zararların giderilmesine, v.b. ilişkin görüşmelere ilgisiz kalamazlar. Bu görüşmeler bir anlaşmayla sonuçlanamazsa, Müttefik Temsilci Heyetleri, sorunu yeniden ele alıp Türk Temsilci Heyetiyle birlikte inceleyeceklerdir.

Öyle görünüyor ki, sorun böylece açıklığa kavuşturulmuş olduğuna göre, 57 nci madde kabul edilmiş sayılabilir. Temsilci Heyetleri, bu maddenin – Müttefik sermayeleriyle kurulmuş Osmanlı ortaklıklarıyla kamu hizmetleri alanında ayrıcalık [imtiyaz] almış Müttefik ortaklıkları dışıda – ancak Müttefik uyruklarının uğramış bulundukları zararlarla ilgili olduğunu kabul etmekte, görüş birliğine varmışlardır; bu ortaklıkların uğramış oldukları zararlar, gerekirse, ayrıcalıklara ilişkin özel hükümlerin görüşülmesi sırasında incelenecektir; bu bakımdan, Müttefik Temsilci Heyetleri yeni bir istekte de bulunmuş olmamaktadırlar; Türk Hükümetinin karşı-tekliflerine cevap olarak, daha önce, bu görüş, ona bildirilmişti; Türk Hükümeti, 9 Nisan tarihli cevabında, ortaklıklara ilişkin sorunları, onlarla

kendi arasında doğrudan doğruya yapılacak hakgözetir düzenlemelerle çözümlemeğe çalışacağını belirterek, bu isteğin uygunluğunu kabul ettiğini bildirmişti. Müttefikler, yalnız, Türk Hükümetinin, kimi durumlarda yapılmış bulunduğunu söylediği bu hakgözetir düzenlemelerin sürdürülmesini ve olumlu bir sonuca eriştirilmesini istemektedirler.

İSMET PAŞA, yabancı sermayeleriyle kurulmuş ortaklıklarca istenebilecek zarar-giderimlerin ödenmesi konusunda, hiç bir yüküm altına girmemekte olduğunu belirtmek istediğini söyledi.

General PELLÉ, bu konuda, Türk Hükümetinden, hiç bir yüküm altına girmesinin istenmediğini yeniden söyledi. Ortaklıklarla ilgili sorunların 57 nci maddeyle göz önünde tutulmamış olduğunu görmek yeterlidir. Şimdi Ankara'da görüşülmekte olan bu sorunlar çözümlenemezse, Konferans, bunları yeniden tümüyle ele alarak inceleyecektir.

İSMET PAŞA, bu görüşü kabul ettiğini, ancak, ortaklıklarla ilgili sorunlar arasında savaş zararlarını karşılamak üzere zarar-giderimler ödenmesi konusunun da bulunmasına izin vermeyeceğini bildirdi.

General PELLÉ, zarar-giderimlerden [tazminattan] çok, ödeştirmelerin ve Sözleşmelerin yeni koşullara uydurulmasının söz konusu olduğunu yeniden söyledi. [Müttefik] Devletler, Türk Temsilci Heyetinden, bu konuda hiç bir yüküm altına girmesini istemediklerine göre, öyle görünüyor ki, 57 nci maddenin, hiç bir bakımdan ortaklıkları ilgilendirmediğini kabul konusunda görüş birliğine varılmıştır. Türk Temsilci heyeti, hiç bir yüküm altına girmediği gibi, Müttefik Temsilci Heyetleri de girmemektedirler.

İSMET PAŞA, daha önce söylediklerini yeniden belirtti: Konferansça incelenebilecek sorunlar arasında, savaştan doğmuş zararların karşılığı olarak zarar-giderimler ödenmesi sorununun konulmasına izin vermeyecektir.

General PELLÉ, Türk Temsilci Heyetinin, ortaklıklarla ilgili savaştan doğmuş sorunlarla, bu ortaklıkların karşılaşmış oldukları zararlar arasında nasıl bir ayırım yaptığını anlayamamaktadır. General PELLÉ, demiryolu ortaklıklarını örnek olarak belirtti; bu ortaklıkların işletme şartları tümüyle değişmiş olmakla da kalmamış, şebekeleri de önemli yıkıntılara uğramıştır; bu zararların onarılması tümüyle bu ortaklıklara yükletilirse, bunların varlıklarını sürdürme olanağı ortadan kalkar. Bu sorunun bütünüyle ele alınması ve tam bir çözüme bağlanması gerekir.

İSMET PAŞA, bildiğine göre, sorumluluğu Türkiye'ye yükletilebilecek demiryolu yıkımları [tahribatı] bulunmadığı cevabını verdi. İSMET PAŞA, Türk Hükümeti ile ortaklıklar arasındaki askıda bulunan bütün sorunların bundan böyle bir çözüme bağlanmış sayılması gerektiğini söylemek istememiştir; sonradan bir zarar-giderim istemi karşısında kalmak istememektedir.

General PELLÉ, Müttefiklerin görüşünü özetleyerek, 57 nci maddenin ortaklıklarla ilgili bulunmadığının her zaman için kararlaştırılmış olduğunu söyledi. Ankara'da girişilmiş bulunan görüşmeler bir anlaşmayla sonuçlanmazsa, bu ortaklıklara ilişkin sorunların tümü, Konferansa sunulacaktır. Bu arada Müttefik Temsilci Heyetleri, Türk Hükümetiyle ortaklıkların temsilcileri arasındaki görüşmelerin, mümkün olduğu kadar bir an önce, her iki tarafın da yararına olarak

sonuçlanmasını umut etmektedirler. General PELLÉ, İsmet Paşa'dan, bu görüşmelerin hızlandırılması konusunda, Hükümeti üzerindeki etkisini kullanmasını rica etti.

Sir Horace RUMBOLD, savaştan doğmuş sorunların ne kadar birbirine girmiş bulunduğunu ve bunlar arasında bir ayırım yapmanın ne kadar güç olduğunu açıkça gösteren bir örnek öne sürdü. İngiliz sermayeli bir ortaklık olan, İstanbul Telefon Ortaklığı [Kumpanyası], hem savaş sırasında kötü koşullar içinde işletilmesi, hem de önemli hasarlar görmesi yüzünden, büyük kayıplara uğramıştır. Bu ortaklığın istemlerini karşılamak üzere, İstanbul Hükümeti – uğranılmış kayıpları ve ayrıcalığın [imtiyazın, *concession*] yeni ekonomik koşullara uydurulması gereğini de göz önünde tutarak – ortaklığa yeni bir ayrıcalık vermiştir. Müttefik Temsilci Heyetlerinin Türk Hükümetinden istedikleri, bu çeşit çözümlere varılmasıdır.

HASAN BEY, bir ortaklığın savaş yüzünden kazançtan yoksun kalmasının karşılığını ödemesi yükümünü Türk Hükümetine kabul ettirmenin güç olacağını belirtti. Kötü koşullar içinde işletme, maddî (*réelle*) bir zarar anlamına gelmez.

Sir Horace RUMBOLD, yalnız bir gelir azalmasının söz konusu olmadığı cevabını verdi. Özellikle, telefon şebekesi, önemli maddî zararlara uğramıştır.

M. MONTAGNA, ortaklıklar sorununun iki yönü olduğu kanısındadır: Birinci yön, zararların giderilmesi için ödemelerde bulunulmasıdır; bu konu, Maliye Sorunları Komitesinin yetkilerine girmektedir; ikinci yön, bu ortaklıkların, savaş yüzünden, içinde bulundukları olağanüstü durumun düzeltilmesidir. Demek ki, asıl anlamında bir onarım söz konusu değildir. Türk Hükümeti, para olarak, zarar-giderimlerde bulunmayacaktır: Türkiye, borcunu, ayrıcalık sözleşmelerini yeni koşullara uydurarak ödeyebilecektir. Ortaklıklar, Türkiye'deki çalışmalarını sürdürebilecek duruma getirilmelerini istemektedirler. 57 nci maddenin, onarımlara ilişkin sorunları çözüme bağladığı kabul edilmektedir; İktisat Sorunları Komitesi, gerekirse, ayrı bir sorun olan, ayrıcalıklar sorununu bir çözüme bağlamakla görevli olacaktır.

İSMET PAŞA, bu görüşe katıldığını söyledi; bununla birlikte, zarar-giderimler [tazminat, *indemnités*] sorununun, ne biçimde olursa olsun, yeniden ortaya atılmasını kabul edemeyeceğini belirtmeyi de gerekli görmektedir.

Sir Horace RUMBOLD, 57 nci maddenin, ortaklıklara verilecek zarar-giderimler sorunuyla ilgili olmadığını ve hiç bir zaman da ilgili olmamış bulunduğunu söyledi.

İSMET PAŞA, onarımlara ilişkin olarak, Türk ortaklıkları yararına, başka bir biçimde, yeni bir istemin öne sürülmesi olasılığını kabul edemeyeceğini belirtti.

General PELLÉ, şu cevabı verdi: Müttefik Temsilci Heyetleri, Türk Temsilci Heyetinden hiç bir istemde bulunmaksızın, ortaklıklar sorununun tümüyle olduğu gibi durduğu kanısındadırlar. Bu esas içinde, Türk Temsilci Heyetinin 57 nci madde için teklif ettiği metin, uzmanlara ne zaman gönderileceği konusu kesin bir karara bağlanmaksızın ve ortaklıklar sorunu tümüyle saklı tutulmak üzere, ilke bakımından, kabul edilmiştir.

Yunan-Türk onarımları.

General PELLÉ, 26 Mayısta yapılmış özel bir toplantıda, 58 nci maddenin dayandığı ilke üzerinde bir anlaşmaya varılmış olduğunu hatırlattı. Bu anlaşmanın esasları şunlardır:

a) Türkiye'de Yunan ordusu ve Yunan makamlarının işlemiş oldukları zararların onarılması yükümünün, ilke olarak, Yunanistan'ca kabul edilmesi;

b) Bu zarar-giderimin ödenmesini istemekten Türkiye'nin vazgeçmesi;

c) Türkiye'de yerleşmiş (*établies*) ve Müttefik sermayeleriyle kurulmuş ortaklıklara Yunan askerî birliklerinin ve makamlarının vermiş oldukları zararların onarılması;

d) 30 Ekim 1918 silâh-bırakışımından [mütarekesinden] sonra elkonmuş gemilerin, Yunanistan ve Türkiye'ce karşılıklı olarak geri verilmesi;

e) Karaağaç bölgesinde Yunan-Türk sınırının düzeltilmesi.

General PELLÉ, bu konuda yapılmış olan görüşmelerin bir tutanağa geçirildiğini ve tutanaktan birer örneğin Temsilci Heyetlerine sunulmuş bulunduğunu belirtti (Bakınız, *Ek A*).

M. VENİSELOS, Müttefik sermayeli Türk ortaklıklarına Yunan askerî birlikleri ve makamlarınca verilmiş zararların onarılması konusunun, Yunan-Türk anlaşmasının bütünleyici (*intégrante*) bir parçası sayılmaması gerektiğini belirtmek istemektedir. Bu yüküm, daha önce, Yunan Temsilci Heyetince, Konferansın birinci döneminde de kabul edilmişti; öte yandan, Türkiye'nin, yalnız Müttefik Temsilci Heyetleriyle Yunanistan arasındaki ilişkilerle ilgili bulunan böyle bir yükümü kabul etmesini, Yunanistan'dan istemeğe hakkı da yoktur. M. VENİSELOS, özel görüşmeler sırasında, bu nokta üzerinde önemle durmuş olduğunu da hatırlattı.

General PELLÉ, bu görüşün yerinde olduğunu kabul etmektedir.

İSMET PAŞA, General Pellé'nin az önce özetlediği, Yunan-Türk anlaşmasının hangi koşullar içinde yapılmış olduğu konusunda bir kaç açıklamada bulunmak istemektedir. İSMET PAŞA'ya göre, bu anlaşma, yalnız, Yunan orduları ve makamlarınca, savaş kurallarına aykırı olarak işlenmiş zararlar sorununu çözüme bağlamaktadır; bu orduların ve makamların giriştikleri elkoymalar ve zoralımlar bunun dışında kalmaktadır. Kaldı ki, M. Veniselos da, bunların, onarımlara ilişkin anlaşma dışında sayılmalarına razı olmuştur.

M. VENİSELOS, hiç bir vakit, böyle bir şey kabul etmemiş olduğunu söyledi; İsmet Paşa'nın isteği, büsbütün yeni bir şeydir. M. VENİSELOS, varılmış olan anlaşmanın durumunu etkileyebilecek bir iddia üzerinde direnilmemesi ricasında bulundu.

İSMET PAŞA, Yunan askerî birlikleri ya da Yunan makamlarınca yapılmış elkoymalar karşılığında verilmiş bulunan senetlerin Yunanistan'ca ödenmesi gerekeceğini anlattı. Öte yandan, Yunanistan'ın zoralım uyguladığı malların da geri verilmesiyle yükümlü olması gerekir.

General PELLÉ, Müttefik Hükümetler bakımından, onların onarım istemleri arasında, geri vermelmerin de önemli bir yer tuttuğunu belirtti; oysa, bu Hükümetler, Türk ordularınca yapılmış elkoymalar ve zoralımlara ilişkin olarak, Türk Hükümetinden bir ek yüküm altına girmesini istemekten vazgeçmektedirler.

Müttefik Temsilci Heyetleri, kendileri, Türkiye'den, bu konuda hiç bir onarım isteminde bulunmama niyetinde olduklarına göre, 58 nci maddede belirtilen, Yunan-Türk anlaşmasının, Yunan askerî birlikleri ve makamlarınca yapılmış elkoymaları ve zoralımları da kapsaması gerekli görünmektedir.

M. VENİSELOS, söz konusu anlaşmanın yapılmasına, hangi aşamalardan geçerek varılmış olduğunu hatırlattı. Yunan Temsilci Heyeti, zarar-giderimde bulunulmasını kabul etmekteyse de, Türkiye'den, bu zarar-giderimin ödenmesinden, uygulamada vazgeçmesini isteyeceğini belirtmekten de geri kalmamıştır; anlaşmaya varılmasını kolaylaştırmak için, Karaağaç bölgesinde bir sınır düzeltmesi yapılması telkin olunmuştu; M. VENİSELOS, toprak konusundaki bu ödünün [tâvizin], ancak, Türkiye'nin, zarar-giderimden ilke olarak da vazgeçmesi karşılığında kabul edebileceğini düşünmekteydi. 26 Mayıstaki özel toplantı sırasında, İsmet Paşa, zarar-giderim ilkesinin onaylanmasını, öngörülen sınır düzeltmesini ve silâh-bırakışımından [mütarekeden] sonra elkonmuş gemilerin geri verilmesini istemiştir. Her ne kadar bu istekler, Yunan Temsilci Heyetinin kabul edilebilir sayacağından bir hayli ileri gitmekte idiyseler de, M. VENİSELOS, uzlaşıcı bir davranışla, Yunanistan'ın haklı istekler saydığı şeyleri, barış yararına feda etmeği bir ödev bilmiştir; şu var ki, M. VENİSELOS, neyin karşılığı olursa olsun, ek yükümler altına girmeği kesin olarak kabul edemez.

İSMET PAŞA, onarımların ödenmesinin, ancak, savaş kurallarına aykırı olarak verilmiş zararlarla ilgili olduğunu düşünmektedir. Usulüne uygun olarak yapılmış elkoymalar kalmakdadır; örneğin, Yunan makamları ya da birlikleri, usulüne uygun olarak bir üstenci [müteahhit] ile bir sözleşme (*contrat*) yapmışlarsa, bu kimseye karşı Yunanistan'ın üzerine almış olduğu borç geçerli kalmak gerekir görünmektedir.

M. VENİSELOS, Yunanistan'ın, usullere uygun eylemleri için, usullere aykırı eylemleri yüzünden üzerine aldığından daha ağır yükümler altına girebilmesinin mümkün olamayacağını söyledi; kaldı ki, genel kural olarak, Yunan makamları, yaptıkları elkoymaların tutarını ödemekteydiler. Ne olursa olsun, Yunan Temsilci Heyetinin, elkoymaların ayrıntılı bir incelemesine girişilemeyeceği ve karşılıkları ödenmiş olanlarla, ödenmeden kalmış olanlar arasında bir ayırım yapılamayacağı kanısındadır. Yunan Temsilci Heyetinin yapılmasına razı olduğu anlaşmanın gerekçesi, yalnız bu Heyetin barış dâvasına katkı getirme isteğinde bulunabilir; bu çeşit istemler öne sürülürse, barış dâvasına gereği gibi hizmet edilmiş olmaz.

General PELLÉ, malzeme alımına ilişkin olarak yapılmış birtakım sözleşmelerin ya da taşıma konusunda Türk demiryolu ortaklıklarıyla yapılmış sözleşmelerin özel bir incelemeye konu olması gerektiğini belirtti.

M. VENİSELOS, bu görüşü kabul etmektedir; ancak, elkoymalar sorununun ortaya atılmaması gerekmektedir.

General PELLÉ, iki tarafın yaptığı açıklamalardan sonra, esasları böylece saptanmış olan anlaşmayı daha açıklığa kavuşturmaları için, uzmanları görevlendirmekten başka yapacak bir şey kalmadığını söyledi. General PELLÉ, güçlükler içinde gerçekleştirilmiş ve büyük bir anlaşmazlık tehdidini ortadan kaldıran bir anlaşmanın, dünya kamu oyunun da dilediği gibi, yeniden tartışma konusu olmayacağını ummaktadır.

İSMET PAŞA, bu duyguyu paylaştığını söyledi. Bu açıklamalar, ancak, birtakım noktaların aydınlatılmasına yönelmiştir; uzmanlar, bu anlaşmanın kapsamakta olduğu sorunlarla, Yunanistan'ın üzerinde kalmakta olan yükümlerin neler olduğunu ayrıntılarıyla inceleyebileceklerdir.

M. VENİSELOS, herhangi bir yüküm altına girmeği reddettiğini söyledi; M. VENİSELOS, anlaşma esasının, Yunanistan zararına genişletilmesini kabul edemez; ülkesinin üzerine aldığı yükümler, 26 Mayıs toplantısında kesinlikle belirtilmiş olnalardır.

M. YOVANOVİTCH, 26 Mayısta söylediklerini her noktasıyla doğrulamakta olduğunu bildirdi; fakat, belirtmiş olduğu gibi ve barışın yeniden kurulmasına engel yaratmamak için, görüşü üzerinde direnmemektedir.

General PELLÉ, bu bildiriyi senet saydığını ve yaptığı bu konuşma için, Sırp-Hırvat-Sloven Temsilci Heyetine teşekkür ettiğini söyledi; Sırp-Hırvat-Sloven Temsilci Heyetinin anlaşmanın şartlarını açıklığa ve kesinliğe kavuşturacak özel alt-komitede temsil edilmesi gerekir.

Karaağaç bölgesinde sınırın değiştirilmesi.

Sir Horace RUMBOLD, Birinci Komitenin Başkanı sıfatıyla, Yunan-Türk anlaşmasının toprak sorunlarına ilişkin şartları konusunda, Bulgar Temsilci Heyetinden bir nota almış olduğunu bildirdi.

Karaağaç yakınındaki Yunan-Türk sınır çizgisini harita üzerinde çizmekle ve bunun sonucu olarak Barış Andlaşmasının 2 nci maddesini yeniden kaleme almakla görevli olacak alt-komitenin, Trakya sınırlarına ilişkin Sözleşmeye eklenmek üzere Birinci Komitece kararlaştırılmış bulunan maddenin değiştirilmesi ile uğraşması gerekecektir; çünkü, bu madde, şimdiki metniyle, yalnız Türk yolcularının ve mallarının [ticaret eşyasınını], Yunan demiryollarında transit olarak taşınmalarını sağlamakla yetinmektedir. Öyle görünüyor ki, Karaağaç yakınında sınırın yer değiştirmesi sonucu olarak, söz konusu Sözleşmenin öteki maddelerinin değiştirilmesi gerekmeyecektir; böyle de olsa, alt-komitenin bu noktayı incelemesi yerinde olacaktır.

Sir Horace RUMBOLD, alt-komitenin, Trakya sınırlarına ilişkin Sözleşmedeki ek maddeyi bu biçimde değiştirirken, yalnız Yunanistan'da kalan demiryolları parçalarının üzerinde Türk mallarının [ticaret eşyasının] ve yolcularının transit serbestliğini değil, aynı zamanda bu demiryollarının Meriç'in batısındaki Türk toprağından geçecek parçası üzerinde Yunan ve Bulgar mallarının ve yolcularının da transit serbestliğini göz önünde tutması gerekeceğinden, Konferansın görüş birliğinde olduğunu sanmaktadır. Sir Horace RUMBOLD, Türk Temsilci Heyetinin, bu konuda öne süreceği bir itirazı olmayacağına inanmaktadır. Alt-komite, bu maddeyi kaleme alırken, bir Bulgar uzmanının yardımından yararlanmak gerekip gerekmeyeceğine de karar verecektir.

Türk toprağında bulunan demiryolu parçası üzerinde Bulgaristan yararına transit serbestliği konusuna gelince, Sir Horace RUMBOLD, Başlıca Müttefik Devletlerin, Neuilly Andlaşmasının 48 nci maddesiyle, Bulgaristan'ın Ege Denizi'nde kendisine serbest bir çıkış yeri bulmasını sağlamak bakımından,

Bulgaristan'a karşı yüküm altına girmiş bulunduklarını da sözlerine eklemek zorundadır. Başlıca Müttefik Devletlerle Yunanistan arasında 10 Ağustos 1920 tarihinde imzalanmış bulunmakla birlikte henüz yürürlüğe girmiş olmayan Andlaşma hükümleri uyarınca, bu çıkış serbestliği Yunanistan'a kalan Doğu Demiryolları parçası üzerinde tanınmıştır. Sir Horace RUMBOLD, Karaağaç yakınında sınır değişikliğinin, bu Andlaşmanın onaylanması ya da yürürlüğe konmasıyla aynı zamanda onaylanacak ya da yürürlüğe konulacak bir protokolün kaleme alınmasının gerekli olması durumunda, Yazı Komitesinin dikkatini bu noktaya çekmektedir.

Bu sorunun uzmanlara gönderilmesine karar verildi.

Madde 59-64.

General PELLÉ, Türk Temsilci Heyetinin, 59 ncu maddeden 64 ncü maddeye kadar olan maddelerin tasarıdan çıkartılmasını teklif etmekte olduğunu söyledi. Müttefik Temsilci Heyetleri bu görüşü kabul etmektedirler. Bununla birlikte, uzmanların bu konudaki görüşünü de saklı tutmak yerinde olacaktır.

Bu yolda karar verildi.

Kesim III. Çeşitli hükümler.

Madde 65, 66, 67, 68, 69 ve 70.

65 nci ve 70 nci maddeler daha önce uzmanlara gönderilmiş ve 66 ncı madde ile 68 nci madde tasarıda olduğu gibi tutulmuş bulunduğundan, 67 nci madde ile 69 ncu maddenin uzmanlara gönderilmesi kararlaştırıldı.

Oturuma saat 13.20 de son verildi.

(6) SAYILI TUTANAĞA EKLER

EK A

OUCHY ŞATOSUNDA, GENERAL PELLÉ'NİN BAŞKANLIĞINDA, 26 MAYIS 1923 GÜNÜ, SAAT 15.30 DA YAPILMIŞ BİR TOPLANTIDA ALINAN NOTLAR

Hazır bulunanlar:

M. GREW, ve yardımcısı M. DOLBEARE (*Amerika Birleşik Devletleri*); Sir Horace RUMBOLD (*İngiliz İmparatorluğu*); General PELLÉ, (*Fransa*); M. VENİSELOS (*Yunanistan*); M. MONTAGNA (*İtalya*); M. OTCHİAİ (*Japonya*); M. DİAMANDY (Romanya); M. YOVANOVİTCH (*Sırp-Hırvat-Sloven Kırallığı*); İSMET PAŞA, ve yardımcısı MÜNİR BEY (*Türkiye*).

M. MASSİGLİ

Yunan-Türk onarımları.

General PELLÉ, Konferansa Çağıran Devletlerden meslekdaşlarının, bu toplantının neden düzenlenmiş olduğunu açıklamasını kendisinden rica etmiş olduklarını söyledi. Toplantının amacı, her Temsilci Heyeti Başkanını, Yunan-Türk onarımları [tâmiratı, *réparations*] sorununa ilişkin görüşlerini, toplantı dışına yansımaksızın öne sürme olanağını sağlamaktır. Bu sorun, Konferansın birinci döneminde de tartışılmıştı. Tartışmalar sonucu olarak, 31 Ocak tarihli Müttefikler tasarısı, aşağıdaki gibi kaleme alınmış bir 58 nci madde kapsamaktaydı: "Yunanistan ile Türkiye, 57 nci Maddede öngörülen dönem içinde kendi uyruklarına verilmiş zararlar için, birbirlerine herhangi bir ödemede bulunmaktan, karşılıklı olarak, vazgeçerler."

Bu metnin temeli olan, karşılıklı vazgeçme ilkesini Türk Temsilci Heyeti kabul etmemiştir. Türk Temsilci Heyeti, karşı-tasarısında, aşağıdaki metni teklif etmiştir:

"Türkiye'de Yunan ordusu ve Yunan makamlarınca verilmiş zararların onarılması, Türk Hükümetiyle Yunan Hükümeti arasında çözüme bağlanacaktır.

"Anlaşmazlık çıkarsa, Yunanistan'ın ödeyeceği paranın tutarı, hakemlik yoluyla saptanacaktır."

Konferansın ikinci döneminde, bu sorun ele alınacağı sırada, Konferansa Çağıran Devletler, bu sorunun, birlikte bir anlaşma düzeyi arayabilecek olan,

Yunan ve Türk Temsilci Heyetleri arasında doğrudan doğruya görüşmeler yoluyla yarı resmî olarak ele alınmasını daha üstün tutulmaya değer görmüşlerdir. M. Veniselos ile İsmet Paşa, bu görüşe katılmışlardır; aralarında birtakım görüşmeler olmuştur; ancak, üzülerek belirtmek gerekir ki, bir anlaşmaya varamamışlardır. M. Veniselos, önce, 31 Ocak metninin kabulünde direnmiştir; Türk Temsilci Heyeti, bu noktaya kadar gidemeyeceğini sanmaktaysa, M. Veniselos, aşağıdaki gibi kaleme alınabilecek uzlaştırıcı bir hükmün kabulünü istemiştir:

Yunanistan, Türkiye'nin, onarımlar için bir zarar-giderim [tazminat] alma hakkını, ilke olarak, kabul edecek; Türkiye de, Yunanistan'ın malî durumunu ve özellikle binlerce sığınanın [mültecinin] bakımı yüzünden karşılaştığı Hazine ihtiyaçlarını göz önünde tutarak, zarar-giderimin ödenmesinden vazgeçecekti.

Türk Hükümeti, Yunanistan gerçek bir zarar-giderimde bulunmasında direndiğinden, Yunanistan ise böyle bir ödemede bulunmaya kesinlikle yanaşmadığından, bu esaslar içinde bir anlaşmaya varılamamıştır.

Birtakım dış görünüşler, bu karşıtlıktan, barışın korunması bakımından tehlikeli bir durumun doğabileceği düşündürebilir. İşte bu yüzdendir ki, General PELLÉ, Müttefik meslekdaşlarıyla birlikte, duruma karışma zorunluluğunu duymuşlardır. General PELLÉ ve meslekdaşları, durumu incelediklerinden, öte yandan da, barışın korunmasını sağlamak için ellerinden gelen çabayı göstermek istediklerinden, başlıca ilgili bulunan iki Temsilci Heyetine, salt kişisel ve yarı resmî nitelikte – Hükümetlerine de danışmaksızın – birtakım görüşler sundular. Söz konusu ilgili iki Temsilci Heyetinden, aşağıdaki esaslara dayanan yeni bir uzlaşma teklifini, aralarında, incelemelerini istediler.

Türkiye, Yunanistan'dan parasal bir zarar-giderim ödenmesinden, uygulama bakımından, vazgeçecektir. Yunanistan da, kendi bakımından, Türkiye'ye, Karaağaç kasabası ile demiryolu garını ve bunlara bitişik toprak parçalarını bırakmaya razı olacaktır.

Bu teklif, M. Veniselos ile İsmet Paşa'ya 19 Mayısta yapılmıştır. Her ikisi de, teklifi, kendi Hükümetlerine bildireceklerini söylemişlerdir. Sonradan, Yunan Temsilci Heyeti, bu sorunu kesin bir çözüme bağlamak üzere, Maliye Sorunları Komitesinin gecikmeden toplantıya çağrılmasında direnmiştir. Konferansa Çağıran Devletlerin temsilcileri, barışçı bir çözüme varma isteğinden bir an vazgeçmemiş olduklarından, iki Hükümet görüşlerini belirtmedikçe ve bir anlaşma olasılığı belirmedikçe, Komitenin resmî olarak toplanmasından çekinilmesini gerekli görmüşlerdir.

General PELLÉ, öne sürülecek görüşlerin, Konferans'da bulunan bütün temsilcilerin, barışın korunması yolundaki ortak iradelerini açıkça ortaya koyacağı, belki de, bu amaca varılmasını mümkün olacak görüşlerin telkin edileceği kanısında olduğunu belirterek, sözlerini sonuçlandırdı.

Sir Horace RUMBOLD, bu son günlerde, M. Veniselos ve İsmet Paşa ile bir çok görüşmelerde bulunmuş olduğunu söyledi. Sir Horace RUMBOLD, bu görüşmeler sonunda, hem Yunan Temsilci Heyetinin hem de Türk Temsilci Heyetinin, içten bir barış isteği duymakta oldukları kanısına varmıştır. Bu yüzden, şimdi öne süreceği görüşler, İsmet Paşa'ya değil, fakat onun Hükümetine yöneltilmiştir. Sir Horace

RUMBOLD, Atina ve Ankara Hükümetleri, Lausanne'daki Temsilcilerini diledikleri gibi davranmaya yetkili kılmış olsalardı, bu Temsilcilerin karşılaşılan güçlüğe çabuk bir çözüm bulmuş olabileceklerine inanmaktadır. Bu bakımdan, Sir Horace RUMBOLD, İsmet Paşa gibi bir Dışişleri Bakanının, bu çeşitten güçlükleri, Hükümetine danışmadan çözümleyebilme konusunda yetkili kılınmamış olmasını üzülecek bir şey olarak gördüğünü de, söz arasında, belirtmek istemektedir; çünkü, görüşmeler ortamından uzak bulunan bir Hükümet, temsilcilerinin karşılaşmakta oldukları güçlükleri her zaman gereği gibi değerlendiremez.

Söz konusu sorunun iki yönü vardır: Biri, uygulamayla ilgili bir yön, öteki de, moral bir yön. Uygulama açısından, Müttefikler, 56 ncı maddenin metnini kaleme alırlarken, anlaşmazlığa düşmüş tarafların herhangi bir ödemede bulunmalarının mümkün olmadığı ve en iyisi, onarımlar sorununu silip geçmek gerektiği görüşünden esinlenmişlerdir. Kaldı ki, düşman ülkelerden bir çoğunun onarımlar [tâmirat, *réparations*] olarak hiç bir ödemede bulunmamış oldukları da görülmektedir. Bu yüzdendir ki, Avusturya'ya uzun süreli bir borç ertelemesi (*moratorium*) tanımakla da yetinilmemiş, üstelik bir borçlanmaya [istikraza] girişmesine de razı olunmuştur; Macaristan da bir borçlanmaya girişme hakkının kendisine tanınmasını istemektedir; Bulgaristan'ın borçlarında ise bir azalma yapılmıştır. Bu örnekler, ödeme güçlüğü içinde bulunan ülkelerden, onarımlar karşılığı bir ödemede bulunmalarını istemenin yersizliğini yeterince ispatlamaktadır.

Moral bakımdan, Yunan ordusunun, çekilişi sırasında, birtakım yakıp-yıkmalarda bulunduğu bir gerçektir ve İsmet Paşa'nın, bu zararların neden onarılmayacağını sormaya, bir ölçüde hakkı vardır. İsmet Paşa, böyle yakıp-yıkmalara uğramamış İngiltere'nin, Anadolu'daki yıkıntıları önemsemediğini sanabilir; nesnel [maddî] kayıplarla ölçülemeyecek önemde olan, insan kayıpları önemsenmezlikten gelinemez. Bununla birlikte, Müttefikler, Andlaşma'da, Türkiye'ye geniş ödünlerde [tâvizlerde] bulunmaya razı olmuşlar, özellikle, işgal giderlerinin ödenmesine ilişkin istemlerinden tümüyle vazgeçmişlerdir.

Öte yandan, İsmet Paşa, Küçük Asya'da işlenmiş yakıp-yıkmaların, bütün öteki savaş alanlarında yapılmış olanlardan, önemce üstün olduğunu, bir çok kez, belirtmiştir. Sir Horace RUMBOLD, bu konuda kendi kişisel tecrübesinden söz etmek isteyecektir. Sir Horace RUMBOLD, Somme cephesinde bulunmuştur; yalnız köylerin ve ağaçların değil, mermilerle toz haline sokulan ve gazla zehirlenen toprağın bile işe yaramaz hale getirildiğini görmüştür; Anadolu'da bunlarla ölçülebilecek yakıp-yıkmalar yoktur. Balkanlar'da iki yıldan beri yalnız topraktan – savaşın etkilerine katlanmış olsa bile – elde edilen olanaklarla meydana getirilen değişiklik, Anadolu gibi tarımsal bir memleketin hızla eski biçimine getirilebileceğine bir güvencedir; Sir Horace RUMBOLD, Türkiye'nin köylü soyunun [ırkının] gücüne dayanarak, çabuk kalkınacağına inanmaktadır.

Sir Horace RUMBOLD, daha uzun süre askıda kalırsa, barışın korunmasını tehlikeye atabilecek nitelikte olan bir sorunun çözüme bağlanmasına elverecek teklifleri, Türk Temsilci Heyetinin kabul etmesi yolunda, General Pellé'nin açıkladığı dileklere katıldığını bildirerek, sözlerine son verdi.

M. MONTAGNA, meslekdaşlarının az önceki konuşmalarını dinledikten sonra, kendisi de uzun uzadıya konuşacak olursa, onların görüşlerini ve verdikleri öğütleri dile getirmekten başka bir şey yapamayacağı kanısındadır. General Pellé, Konferansa Çağıran Devletler temsilcilerinin hangi koşullar altında araya girdiklerini ve anlaşmazlığın bir an önce çözümlenmesinin hangi nedenlerle gerekli olduğunu açıklamıştır. M. MONTAGNA, bu görüşlere tümüyle katılmaktadır. M. MONTAGNA'nın meslekdaşları, konuşmalarında, anlaşmazlığın barışçı yoldan bir çözüme bağlanmasını gerektiren akılcı nitelikteki unsurları üstün tuttuklarını belirtmişlerdir; M. MONTAGNA, dünya kamu oyunun en iyi anlıyacağı görüşlerden olan, duygusal görüşleri dile getirmek istemektedir. Aslında, bir anlaşmaya varmamak için ortada önemli nedenler bulunmamaktadır. Yüz binlerce kişi, bu anlaşmadan, barışın elde edilmesini ve çektikleri acıların sona ermesini beklemektedirler. Bu istekler karşısında, Türkiye'nin, toprağının uğradığı yakıp-yıkmaların onarılması için savaş zarar-giderimleri elde etmek kaygısı vardır; bu, pek doğal bir kaygıdır; ancak, Yunanistan da gerçekten, bu zarar-giderimi ödeme olanaksızlığı içinde bulunmaktadır. Sonuç olarak, onur sorunları kaygılarını yatıştırmak söz konusu olsa bile, daha yükseklere bakabilmeyi becerebilmek gerekir: Karşı karşıya gelmiş taraflar için en büyük memnunluk uyandıracak sonuç, barışçı yollarla erişilecek bir anlaşmanın bütün dünyaca sevinçle selâmlandığını görmek olacaktır. Nesnel [maddî] fedakârlık, dünya kamu oyu karşısında ve tarihte iki ülkenin ününe ün katacak olan moral ödülle, bol bol karşılanmış olacaktır.

Sir Horace Rumbold gibi, M. MONTAGNA da, iki tarafın temsilcilerinin iyi niyetle dolu olduğuna inanmaktadır. Anlaşma, belki de, yalnız bir zaman sorunudur. Bir yandan, yapılmış olan tekliflere bir an önce cevap verilmesi için gecikmeden davranmak uygunsa, öte yandan, yeterince süreler tanınmasına razı olmak da uygun düşecektir. Gereksiz bir acelecilikle davranılmamalıdır.

M. MONTAGNA, sözlerini bitirirken, M. Veniselos ile İsmet Paşa'ya seslenmekte ve onları, dışarıda herkesin, bu toplantıda alınacak kararları beklemekte olduğunu göz önünde tutmaya çağırmaktadır; böyle olunca, bu kararlar, Müttefik Temsilci Heyetleriyle Türk ve Yunan halklarının erişmek istedikleri barıştırma ve yatıştırma amacına aykırı düşerse, M. Veniselos ile İsmet Paşa'nın üzerlerine ağır bir sorumluluk yükleneceğini düşünmeleri gerekir.

M. GREW, doğrudan doğruya ilgili bulunmayan bir Hükümetin temsilcisi olarak, karşı karşıya bulunan tarafların iyi niyetlerine başvurma ve Doğu Devletlerinin durumlarındaki birtakım temel görünüşlere tarafların dikkatini çekme bakımından, öteki temsilcilerden daha elverişli bir durumda bulunmaktadır. Tartışılmakta olan sorunla herkesten önce ilgili iki Devlet arasında ortak çizgiler vardır: Her ikisi de uzun bir savaş döneminden geçmiş ve uzun süre çaba harcamışlardır; her ikisi de, ülkelerinde, yeniden örgütlenme bakımından geciktirilmez sorunlara çözüm bulmak zorundadırlar. M. GREW o kanıdadır ki, taraflar, şimdiki durumun kendilerine yüklediği sorumlulukların ve yükümlerin bilincine eşit ölçüde varırlarsa, bir anlaşmaya erişilmesi zorunluluğunu da hemen anlayacaklardır. Türkiye, yeniden kurulmak ve örgütlenmek bakımından üzerine düşen görevi savsaklayamaz ve geleceğini savaş tehlikelerine açık tutmayı üstün

göremez. Öte yandan, ulusal yaşantısı için bunca önemi olan sorunları çözümlemek ve sığınanlar [mülteciler] konusundaki acılar yaratan sorunu bir çözüme ulaştırmak zorunda bulunan Yunanistan da, bu görevleri aklından çıkarıp, bir askerî seferin – sonucu ne olacak bilinmez – serüvenlerine atılamaz. Böyle olunca, barışçı bir çözüme varabilmek için, hiç bir şey savsaklanmamalıdır. M. GREW, bu inançla, her iki temsilcinin yurtseverliklerine çağrıda bulunmaktadır ve barışın yararını göz önünde tutarak, bu temsilcilerin temsil etmekte oldukları Devletlerin geleceğinin söz konusu olduğunu belirtmekten çekinmemektedir.

Görüşmelerin ayrıntıları üzerinde kimi temsilci heyetlerinden daha az bilgisi olduğunu söyleyen M. OTCHİAİ, uygulama değeri olabilecek görüşler öne süremeyeceğini belirtti; bununla birlikte, ilgili Temsilci Heyetlerinin ara verilmeyen çabalarıyla, barışın mümkün olduğu kadar gecikmeden gerçekleştirilebileceği umudunu açıklamak istediğini söyledi. Başka bir sonuçla karşılaşılırsa, bütün dünya, büyük bir hayal kırıklığına uğramış olacaktır.

M. YOVANOVİTCH, tartışmanın iki yönü üzerinde durmak gerektiğini söyledi: Onarımlara ilişkin bir sorunla, Karaağaç'a ilişkin bir sorun vardır. Konferansın ilk bölümünde, M. Veniselos, savaş sorumluluklarının bölüşülmüş olduğunu, bu sorumluluklar, sonraki bir dönemde Yunanistan'a düşmekteyse de, daha önceki dönemde Türkiye'ye düşmekte olduğunu gösterme fırsatını bulmuştur. Yunan halkı, bu acılardan payını almıştır; bugün, bu halkın gözleri önünde, sığınanların [mültecilerin] görünüşü vardır; barınaksız, şüphesiz evleri yıkılmış Anadolu köylüleri kadar yoksulluk içinde olan bu sığınanlar, Anadolu köylülerinden farklı olarak, bir gün yuvalarına dönebilme umuduyla avunmaktan yoksundurlar. Her iki yanda da, acılar aynıdır; bu durum, barışma işine bütün güçle çaba göstermek için bir ek nedendir. Böyle iken, barıştırma, ancak, halkların sırtından, onarımların ağır yükünü almakla mümkün olabilir. Bu cömert kararın ardından gelecek barış her iki ülkeye, yapacakları çabaların karşılığını bol bol verecektir. Yeni bir savaşın bir yıkım olacağına, onarılmaz kayıplara yol açacağına, her iki Temsilci Heyetine de, bu yüzden, ağır bir sorumluluk yükleneceğine şüphe yoktur. M. YOVANOVİTCH, her iki Temsilci Heyetine de içten bir çağrıda bulunmaktadır; özellikle Türk Temsilci Heyetine seslenmektedir. M. YOVANOVİTCH'in böyle davranmağa hakkı vardır; çünkü, kendisi, savaşın bütün korkunçluklarını görmüş bir ülke adına konuşmaktadır; M. YOVANOVİTCH, Sırbistan'ın çektiklerinin, büyük ölçüde, Türkiye'nin dünya savaşına girmesi yüzünden olduğunu da hatırlayabilir.

Bunları söyledikten sonra, M. YOVANOVİTCH, dikkatleri, daha özel bir sorun olan, Karaağaç sorununa çekmek zorundadır. Geçen 22 Kasımda, M. Nintchitch, sınırı Meriç olarak saptamadan yana olan kanıtları Konferansa açıklamak fırsatını bulmuştu. Bugün, M. YOVANOVİCTH, Hükümetinden almış olduğu bir buyruk uyarınca, sınır çizgisinin değiştirilmesinden doğacak sonuçlara yeniden dikkati çekmektedir. Türkiye Meriç'i aşarsa, güvensizlik duyguları uyandıracaktır; oysa, güven duygusu yeniden yerleşmeksizin, Balkanlar'da barış gerçekleştirilemez. Son olarak, Karaağaç'ın Türkiye'ye bırakılması, Bulgaristan'ın Ege Denizi'ne çıkışı sorununu daha da güçleştirecektir. Bu çift nedenle, M. YOVANOVİTCH, ön-

görülmekte olan çözüm üzerinde bir çekince [ihtirazî kayıt] öne sürmek zorundadır.

M. DİAMANDY, tehlikeli bir zamanda, belki de işlerin karışmasına gebe günlerde bulunulduğu kanısındadır. Bu yüzden, her şeye rağmen barışı korumak için, elden gelen bütün çabaları göstermek gerekir. Tartışılan sorunun, Sir Horace Rumbold'un dediği gibi, iki yönü vardır: Bir uygulama yönü, bir de moral yönü. Uygulama bakımından, İsmet Paşa, ülkelerin çoğunluğunda, onarımlar sorununun nasıl ele alınmakta olduğunu bilmektedir. Şüphesiz, onarımlarda bulunulması hakkı andlaşmalarda onaylanmıştır ve özellikle, Romanya, bu hakkın çok güzel andlaşmalara yazıldığını görmüştür; oysa, Romanya, bir metelik (*pfennig*) bile alamamıştır; tersine, Avusturya'dan alacağı olan paradan şimdilik vazgeçmesi, Romanya'dan istenmiştir. Bugünkü durumda, Türkiye, Yunanistan'ın borcunu ödeyebileceği konusunda hiç bir hayale kapılamaz. Moral bakımından, Türkiye'nin savaşta üstün geldiği ve özlemini çekmekte olduğu durumu elde ettiği itiraz kaldırmaz; böylece, isteğine kavuşmuş olmaktadır; bunu unutmamalıdır; ancak, şunu da aklında tutmalıdır ki, bir andlaşmaya "onarımlar isteme hakkı" (*droit à réparations*) yazılması, "onarımlarda bulunulması" demek değildir.

Öte yandan, Doğu'nun içinde bulunmakta olduğu silâhlı sinirlilik ve şimdiki durumun uzayıp gitmesi, en ciddî kaygılar uyandırabilecek niteliktedir. Böyle bir durumu uzatmak, tehlikeli olacaktır. M. DİAMANDY, bu konuda öteki temsilci heyetlerinin söylediklerine katılmakta, M. Veniselos'a ve onun uzlaşıcı tutumuna seslenmektedir.

Bu sorunu, taraflardan hiç biri, bir onur sorunu yapmamalıdır. Güdülen amaç budur ve yalnız bu amaç göz önünde tutulmalıdır. Karaağaç, gerçek ve elle tutulur bir şeydir; zarar-giderim [tazminat] elde etmek hakkı ise bir hayaldir. M. DİAMANDY, İsmet Paşa'ya, şunları söylemek istemektedir: "Gerçek avı, bir hayal için elden kaçırmayın." Buna karşılık, M. Veniselos'a da, aşırı bir acelecilikle, görüşmelerin sonuçlanmasına engel olmamasını söyliyecektir; anlaşmayı gerçekleştirmek için, gerekli zamanın geçmesi beklenmelidir.

General PELLÉ, öne sürülmüş görüşleri özetlemeye hazırlanmaktaydı. M. Diamandy, durumun çeşitli yönlerini çok iyi biçimde belirtmiş olduğu için, bu özetlemeyi bir kaç sözle yapabilecektir. Kabul edilmesi gereken bir şey varsa, o da, [Müttefik] Devletlerin barışçı istekleri ve barışın yeniden kuruluşunu tehlikeye düşürmemek için, her şeyin yapılması gerektiği konusundaki duygularıdır. Öte yandan, Türkiye'nin kendisine çok büyük moral çıkarlar sağlamış olduğu da açıkça ortaya konmuştur; kazanmış olduğu zafer ve Yunanistan'ın, ilke olarak, zarar-giderim hakkını kabul etmiş olması, Türkiye için, moral açıdan, isteğinin yerine gelmiş olması anlamındadır. Son olarak, tartışmalar, Türkiye'ye zarar-giderim ödenmesi konusunda uygulama olanaksızlığı bulunduğunu da ortaya koymuştur. Bundan, mantık açısından çıkacak tek sonuç şudur: İsmet Paşa, kendisine yapılmış olan teklifi kabul etmelidir; bu teklif, ne olduğu belirsiz bir zarar-giderimden vazgeçmesi karşılığında, nesnel [maddî] bir çıkar elde etme olanağını sağlamaktadır; gerçekten, Edirne'nin yaşantısı için önemi olan bir kasabanın ele geçirilmesi, şüphe götürmez olumlu bir çıkardır.

General PELLÉ, M. Veniselos'a seslenerek, öngörülen uzlaşmayı kabul etmesi ve anlaşılması şüphesiz mümkün sabırsızlıkları yatıştırmak konusunda Hükümetini etkilemesini istedi; bu sabırsızlıklar, barışın gerçekleştirilmesine elverişli bir anlaşmayı engellemeye kadar giderse, Yunan Hükümeti en ağır sorumluluk altında kalacaktır.

İSMET PAŞA, yaptığı görüşmelerde, M. Veniselos'un, kendisine, moral bir zarar-giderim teklifinde bulunmuş olduğunu söyledi: Yunanistan, ordusunun, savaş kurallarına aykırı olarak, vermiş olduğu zararların onarılmasını kabul edecek; Türkiye de, Yunanistan'ın malî durumunu göz önünde tutarak, bir zarar-giderim ödenmesinden vazgeçecekti; Andlaşmaya, bu yönde, bir madde konulacaktı. İSMET PAŞA, bu çeşit bir çözümle yetinemeyeceğini, M. Veniselos'a anlatmıştır; işte bunun üzerinedir ki, her iki temsilci, tartışmayı, Çağıran Devletler temsilcilerinin önüne getirmekte anlaşmışlardır; ve böylece, Türkiye'ye, istemeğe hakkı olan moral zarar-giderime ek olarak, Karaağaç ile dolaylarının da verilmesini öngören yeni teklif ortaya atılmıştır. Türk Temsilci Heyeti, bu teklifi göz önünde tutarken, Türkiye ile Müttefikler arasında onarımlar sorununun, Konferansın ilk döneminde olduğu gibi çözüme bağlanmış bulunduğunu ve Türkiye'nin henüz görüşülmüş olmayan maddelere ilişkin olarak, yeni istekler karşısında bırakılmayacağını çıkış noktası kabul etmiştir. Öte yandan, Türk Temsilci Heyeti, içlerinde Müttefik sermayeleri üstün durumda olan Osmanlı ortaklıkları [şirketleri] Yunan ordusunun ya da makamlarının eylemleri yüzünden zarara uğramışlarsa, bu zararların onarılmasının, şüphesiz, Yunan Hükümetine düşeceğini düşünmektedir. Son olarak, Türk Temsilci Heyeti, silâh-bırakışımından [mütarekeden] bu yana, Türkiye'nin ve Yunanistan'ın elkoymuş oldukları gemilerin, karşılıklı olarak, geri verilmesinin hüküm altına alınmasının gerekeceği görüşündedir.

İSMET PAŞA, üstelik, kendisine yapılmış olan teklifin, M. Yovanovitch'in öne sürmüş olduğu çekince [ihtirazî kayıt] karşısında, olduğu gibi tutulup tutulmadığını da bilmek istemektedir.

General PELLÉ, bu teklifin olduğu gibi tutulduğunu söyledi.

M. Veniselos'un bir sorusuna cevap olarak, Sir Horace RUMBOLD, Müttefik sermayeleriyle kurulmuş Osmanlı ortaklıklarının uğradıkları zararların onarılmasına ilişkin olarak, İsmet Paşa'nın koyduğu şartın, örneğin, İzmir-Aydın demiryolu ortaklığını [kumpanyasını] ilgilendirdiğini açıkladı; İngiliz sermayeli olan bu Osmanlı ortaklığı, Yunan ordularından görmüş olduğu zararların onarılması istemiyle, İngiliz Hükümetine başvurmuş bulunmaktadır.

İSMET PAŞA, açıklamalarını bıraktığı yerden alarak, savaş kurallarına aykırı olarak vermiş olduğu zararları Yunan Hükümetinin onarmasını mümkün görmeyen Müttefik Devletlerin, Türkiye'nin, bu imkânsızlığa bir fedakârlıkla karşılık vermesini istemekte olduklarını belirtti.

Bundan başka, Türkiye ile Yunanistan arasında askıda kalmış birtakım sorunlar vardır ki, bunlara ilişkin olarak Türk Temsilci Heyetinin savunduğu görüş, ya ilke bakımından, ya da büyük ölçüde, haklı kabul edilmiş bulunmaktadır; bölüştürülecek Borca birtakım demiryolları borçlanmalarının katılması ve kilometre güvenceleri (*garanties kilométriques*) sorunu gibi. Türkiye'den istenilen

fedakârlık çok büyüktür. Müttefik Temsilciler, Türkiye'nin niçin yeni ödünlerde [tâvizlerde] bulunması gerektiğinin nedenlerini anlatmışlardır; şu var ki, Müttefik Temsilciler, Türkiye'nin, en ağır yakıp-yıkmalara uğramış bulunan ve aynı zamanda da en yoksul ülke olduğunu unutamazlar. (*Bu sözler M. YOVANOVİTCH'in itirazlarına yol açtı*).

Yunanistan'dan her türlü zarar-giderim istemekten vazgeçmekle, Türkiye'nin malî ve ekonomik durumu daha kötüleşecek ve bu da, her alanda ciddî etkiler yapacaktır.

İSMET PAŞA, Konferansa Çağıran Devletlerin de, hakgözetirlik ve genel yatışma anlayışı içinde, doğrudan ya da dolaylı etkilenmesi mümkün öteki sorunların çözüme bağlanmasında, bu durumu göz önünde tutup tutmayacaklarını öğrenmek istemektedir.

General PELLÉ, Çağıran Devletler temsilcilerinin, Türkiye'nin durumunu göz önünde tutmaya ara vermediklerini söyledi; bu temsilciler, ekonomik ve malî gerçekleri karşılama isteklerini her zaman açıklamışlardır.

Sir Horace RUMBOLD, Türkiye'nin, Orta [Avrupa] İmparatorluklarının alacaklarından, sonra da işgal ordularının giderlerinden sorumlu tutulmaktan kurtulmuş olduğunu hatırlattı. Eski düşman Devletlerden hiç birine böylesine elverişli şartlar gösterilmemiştir. İşte, bu durumu göz önünde tutaraktır ki, Müttefikler, bugün, Türkiye'den, Yunanistan'a karşı yönelttiği istemlerinden vazgeçmesini istemektedirler.

İSMET PAŞA, Konferansın birinci döneminde daha önce çözüme bağlanmış bulunan, işgal giderleri sorununu tartışmak istemediğini söyledi. Müttefikler bu giderlerin ödenmesinden vazgeçmişlerse, bunu, Yunan-Türk sorununun çözümlenmesini kolaylaştırmak için yapmış değillerdir. Böyle olunca, şimdi Türkiye'den göstermeğe razı olması istenilen fedakârlığın, Türkiye yararına haklı olarak yaratması gereken tepkinin göz önünde tutulduğu bir sırada, bu ödünün [tâvizin] hesaba katılmasına kalkışılamaz.

Sir Horace RUMBOLD, İsmet Paşa'nın değindiği ödünlerin, Türkiye'ye daha elverişli şartların sağlanması isteğinden doğmakta bulunduğunu söyledi; durum, olduğu gibi kalmaktadır.

General PELLÉ, bunun en güç ve en tehlikeli sorun olarak göründüğünü ve bu sorun çözümlenirse, barış yolunda artık önemli bir engelin kalmamış olacağını söyledi.

Sir Horace RUMBOLD DA, bu görüşü tümüyle paylaşmaktadır.

M. DİAMANDY, İsmet Paşa'ya, bir zarar-giderim [tazminat] istemekte tamamiyle haklı olduğunu söylemek istemektedir; bu isteği, çok doğaldır; ancak, böyle bir istek barışı tehlikeye sokar olursa, bundan vazgeçilmek gerekir. Böyle olunca, Balkanlar'daki şimdiki durum göz önünde tutulursa, bu sorunun çözüme bağlanması artık ertelenemez.

İSMET PAŞA, sorunlardan çoğunun neredeyse çözüme bağlanmış bulunduğu, ancak önemli dört beş sorunun askıda kalmış olduğu kanısındadır. Bu sorunlar, bir kaç gün içinde incelenebilir; şu var ki, Yunan-Türk onarımları sorunu, barışı şimdiye kadar geciktirmiş değildir.

General PELLÉ, İsmet Paşa'nın, az önce belirtilen görüşlerin kapsamını yanlış anlamış olduğunu sanmaktadır. Söylenmek istenmiş olan şuydu: Görüşmeler uzadıkça, kamu oyu da heyecanlanmaktadır. Yunanistan'da savaşa yeniden başlamak ve Trakya'ya yeniden girmek yolunda bir hareket belirir gibidir. Bu hareket, bütün Balkan ülkelerini heyecanlandırmıştır. Konferans, Yunan-Türk sorununu çözümlemekte çok gecikirse, görüşücülerin ve yöneticilerin en içten iyi niyetlerinin böyle beklenmedik davranışları önlemekte güçsüz kalması tehlikesi vardır. Oysa, Türkiye ile Yunanistan arasında savaş çıkarsa, bunun nerelere kadar yayılacağını hiç kimse söylemeyez. Bu, belki de, genel bir savaşın başlangıcı olabilir. İşte bu nedenledir ki, General PELLÉ, önce, Türk Hükümetinin, sunulmuş bulunan ve her iki tarafa da onurlu bir çözüm unsurları sağlayan tek teklif olan, uzlaşma teklifini dikkate almasını; ikinci olarak da, Türk Hükümetinin, her an patlak verebilecek olan kazaları, genel çıkarlar uğruna, önlemeye elverişli bir biçimde, bu teklifi kabul ettiğini hemen bildirmesini, İsmet Paşa'dan önemle istemektedir.

M. MONTAGNA, İsmet Paşa'nın, Yunan-Türk anlaşmazlığını, askıda kalmış öteki sorunlara bağlamak istediği izlenimini almıştır. M. MONTAGNA, bunun kötü bir yöntem olduğunu sanmaktadır. Yunan-Türk sorununun tehdit edici bir niteliği vardır; askıda kalmış öteki sorunların ise böylesine bir aşırılığı yoktur. Yunanistan da, bir çözüme varmak için gereken sürelere razı olmalıdır.

M. VENİSELOS, İsmet Paşa'nın, bir sorunu ötekine bağlı kılmak niyetinde olduğunu sanmaktadır; İsmet Paşa, yalnız şunu söylemek istemiştir: Kendisi bu konuda uzlaşıcı bir tutum gösterirse, Müttefiklerin de başka sorunlar üzerine uzlaşıcı davranmalarını beklemektedir.

İSMET PAŞA, bu yorumu kabul ettiğini söyledi. M. Veniselos'a da, yapmış olduğu konuşma üzerinde ne düşündüğünü sordu.

General PELLÉ, önce, sorunun iyice açıklığa kavuşturulmasını istemektedir. Konferansa Çağıran Devletlerin Temsilcileri, Karaağaç'ın Türkiye'ye geri verilmesi ilkesine dayanan uzlaştırıcı bir teklifi, 19 Mayısta, İsmet Paşa'ya bildirmişlerdi. General PELLÉ, İsmet Paşa'ya bu konuda Hükümetinden cevap alıp almadığını sordu: Türk Hükümeti, bu isteği olumlu olarak karşılamağa hazır mıdır; yoksa, bir ek süre verilmesi mi gerekmektedir?

İSMET PAŞA, bu cevabı almış bulunduğunu ve yaptığı açıklamada, bu cevaptan esinlenmiş olduğunu söyledi. İSMET PAŞA, Konferansa Çağıran Devletlerin, kendisini Türk Temsilci Heyetinden hâlâ ayırmakta olan sorunların incelenmesinde de aynı ilkelerden esinlenmeğe hazır olup olmadıklarını bilmek istediğini belirtti.

General PELLÉ, Konferansa Çağıran Devletler Temsilcilerinin, ortaya konan sorunları, Türkiye'nin durumunu göz önünde tutmak kaygısıyla incelemekten geri kalmamış olduklarını ve barışın korunması için bir çok fedakârlıklarda bulunmaya hazır davranmış bulunduklarını, güvenç duygusu içinde söyleyebileceğini sanmaktadır. Bu durumda, General PELLÉ, kendisine yöneltilmiş soruya olumlu cevap vermekte duraksamamaktadır.

Sir Horace RUMBOLD, Müttefik Temsilci Heyetlerinin gösterdikleri fedakârlıkların, kendilerini, ülkelerinde bir hayli eleştiriler karşısında bıraktığını söyledi.

İSMET PAŞA, bu durumda, Türk Temsilci Heyetinin, barışa erişebilmek için, kendisine yapılmış olan teklifi olumlu bir tutumla incelemeye hazır olduğunu ve bu konuda barışa engel yaratabilecek güçlükler çıkarmayacağını söyleyebileceğini bildirdi.

İSMET PAŞA, M. Montagna'nın bir sorusu üzerine, Yunan-Türk onarımları sorununun herkese yararlı bir biçimde çözümlenebileceğini belirtti.

General PELLÉ, bu sözlerden, Türkiye'nin uygulamada Yunanistan'dan para istemekten vazgeçtiği anlamını çıkartıp çıkartamayacağını sordu.

İSMET PAŞA, Yunanistan'ın ödeme yükümünü kabul edeceğini, Türkiye'nin de bu ödemeyi istemekten vazgeçeceğini söyledi. Öte yandan, sınır düzeltilmesi işlemine girişilmesi uygun olacaktır; belirttiği öteki görüşler de dikkate alınacaktır.

M. VENİSELOS, İsmet Paşa'nın gösterdiği uzlaşıcı tutumu övdü; M. VENİSELOS, karşı karşıya bulunan her iki tarafın onurunu koruyacak uygun bir formül üzerinde anlaşmaya varılacağına inanmaktadır.

M. VENİSELOS, Türk temsilcisinin az önce yapmış olduğu bildiri üzerine, Sırp temsilcisinden, Karaağaç'a ilişkin çekincesini [ihtirazî kaydını] geri alması ricasında bulundu. Şüphesiz, M. Yovanovitch, sınırın Meriç'te saptanmış kalmasının çok daha iyi olacağını düşünmekte yalnız değildir. Bununla birlikte, kendisi, barış yararına, bu fedakârlıkta bulunulması gerektiğine inanmaktadır. Bu sorunun, gecikmeden çözüme bağlanması istenir bir şey olacaktır.

M. YOVANOVİTCH, Hükümetinin buyruğu üzerine öne sürmüş olduğu itirazın, barışın yapılmasına bir engel sayılmaması gerekeceğini belirtti.

M. DİAMANDY, her iki tarafın onurunu korumağa elverişli bir formülün bulunmasının mümkün olduğunu söyledi. Örneğin, şöyle denilebilir: Konferansa Çağıran Devletler, Türkiye'ye, zarar-giderimden [tazminattan] vazgeçmesini teklif ettiler; Türkiye buna razı oldu; öte yandan, Yunanistan da, Karaağaç'ı bırakmaya hazır göründü.

General PELLÉ, sorunun bu biçimde konulamayacağını belirtti: Hukuk açısından, Karaağaç, Yunan toprağı değildir; öte yandan, kimi Devletlerin, bir zarar-giderim karşılığında bir kenti değiş-tokuş ettikleri izleniminin de edinilmemesi gerekir.

M. VENİSELOS, Merkez [Avrupa] İmparatorluklarının alacaklarını Türkiye üzerinden kaldırmakla, Müttefiklerin bir fedakârlıkta bulunmuş olduklarını ve Yunanistan'a da bu fedakârlıktan pay düşmüş olduğunu, İsmet Paşa'ya hatırlatmak istediğini söyledi. Gerçekten, bu alacaklar önemsenmeyecek şeyler değildir. Bu alacaklar, öndelik [avans] olarak verilmiş aşağı yukarı 50 milyon Türk Lirası tutmaktadır; bunun 14 milyonu altın ve bir milyonu da gümüş paradır; 11 milyon Lira da Bağdat demiryolunun yapımının tamamlanmasında kullanılmıştır; bundan başka bir milyar altın Franklık savaş malzemesi satışları da vardır. Bu alacaklardan, Yunanistan'a, önemli bir pay düşecekti. Bununla birlikte, Yunanistan, daha Sèvres'de, bu alacaklardan vazgeçmekte bir an duraksamamıştır. M. VENİSELOS, İsmet Paşa'dan, bu durumu göz önünde tutmasını istemektedir. Kendi hesabına, M. VENİSELOS, Türkiye'nin hakkının, kuramsal biçimde tanınmasını kabul etmektedir. Gene de, Yunanistan için yaralayıcı olabilecek bir formül kullanıl-

mamak gerekir; bu çekince [ihtirazî kayıt] ile, M. VENİSELOS, Türkiye'nin isteğinin yerine getirilmesine hazırdır.

M. VENİSELOS'un öne sürdüğü yeni bir görüş üzerine, İSMET PAŞA, Yunan Temsilci Heyetiyle yapılmış olan görüşmelerde, Yunan Hükümetinin bakımını üzerine almak zorunda olduğu birçok sığınanın [mültecinin] Yunanistan'da bulunmasının da, Türkiye'nin, Yunanistan'ca herhangi bir ödemede bulunmasından vazgeçişinde hesaba katıldığını söyledi.

General PELLÉ, tartışmanın vardığı bu noktada, durumu aydınlatmanın önemli olduğunu sanmaktadır. İsmet Paşa, Müttefik sermayeleriyle kurulmuş Osmanlı ortaklıkları [şirketleri] Yunan ordularının ve makamlarının eylemlerinden zarara uğramışlarsa, zarar-giderim almak için Türkiye'ye değil de, Yunanistan'a başvurmaları gerekeceğini söylemiştir. General PELLÉ, M. Veniselos'un bu görüşü kabul edip etmediğini öğrenmek istemektedir.

M. VENİSELOS, bunun, Müttefiklerle kendisi arasında çözümlenmesi gerekecek bir sorun olduğunu ve öne sürülecek haklı zarar-giderim istemlerini göz önünde tutmaktan çekinmeyeceğini söyledi; şu var ki, bu tartışmaya Türklerin karışmamaları gerekir.

General PELLÉ, öte yandan, İsmet Paşa'nın, Mondros silâh-bırakışımından [mütarekesinden] bu yana, Yunanistan'ın ve Türkiye'nin elkoymuş oldukları gemileri geri vermesini istemiş olduğunu belirtti. General PELLÉ, M. Veniselos'a, bu geri vermeyi kabul edip etmediğini sordu.

M. VENİSELOS, karşılıklı olarak geri vermenin kabul edilebileceğini söyledi.

General PELLÉ, bu cevaplar karşısında, olumlu bir sonuca varılmış olduğunu ve şimdi de durumu açık ve kesin olarak belirli kılmak gerektiğini sanmaktadır. İsmet Paşa, dört şartla, her türlü zarar-giderim [tazminat] isteminden vazgeçmeğe hazırdır:

1. Andlaşmaya, karşı karşıya bulunan tarafların onurlarını korumağa elverişli bir formül konulacaktır. Yunanistan, Türkiye'nin, bir zarar-giderimde bulunulmasını istemekte haklı olduğunu kabul edecektir; öte yandan, Yunanistan'ın malî durumu göz önünde tutularak, Yunanistan'ın ödeme yükümünden kurtulmuş sayıldığı kabul edilecektir;

2. Müttefik sermayeli olup da Yunan makamlarının ve ordularının eylemleri yüzünden zarara uğramış bulunan Osmanlı ortaklıkları, zararlarının giderilmesini elde etmek konusunda, Yunanistan'a başvuracaklardır;

3. Mondros silâh-bırakışımından [mütarekesinden] bu yana, Yunanistan'ın ve Türkiye'nin karşılıklı olarak elkoymuş bulundukları gemiler geri verilecektir;

4. İsmet Paşa, Müttefiklerle Türkiye arasındaki onarımlar sorununu ortaya atmıştır. Bu, kısa bir süre içinde, Maliye Sorunları Komitesine götürülecek bir sorundur. General PELLÉ, bu sorunun, isteklere uygun bir biçimde çözüme bağlanacağına inanmaktadır. Kendisi, hemen cevap verecek durumda bulunmamaktadır; çünkü, şimdiye kadar, bu sorun, tartışılmakta bulunulan soruna bağlanmıştı. Öte yandan, Müttefikler kamu oyunun, Türkiye, Yunanistan'dan onarımlarda bulunmasını istemekten vazgeçmedikçe, Müttefiklerin, Türkiye'den böyle bir istemde bulunmaktan vazgeçmelerini anlayamayacağına da şüphe yoktur.

Bu yüzden, önce Türkiye'nin, Yunanistan'dan zarar-giderim isteme iddiasından büsbütün vazgeçmiş olduğunun kararlaştırılması gerekir.

5. Beşinci şart, Karaağaç'a ilişkindir. Barış Andlaşmasının 2 nci maddesinde belirtilen sınır çizgisi, Karaağaç ve dolaylarını Türkiye'ye bırakacak biçimde değiştirilecektir.

General PELLÉ, Türk isteklerini harita üzerinde belirtmesini, İsmet Paşa'dan rica etti.

İSMET PAŞA, Türkiye'nin, Meriç'in sağ kıyısı üzerinde, İSMET PAŞA'nın haritada çizdiği ve aşağı yukarı Bosnaköy'den Çörekköy'e giden bir çizginin Kuzey-Doğusu arasında bulunan parçasını istemekte olduğu cevabını verdi.

M. YOVANOVİTCH, Türk isteğinin, ilkin öne sürülenden daha ileri gitmekte olduğu kanısındadır; çünkü, bu istek, demiryolunun ötesinde 1-2 kilometre genişliğinde bir toprak parçasının Türkiye'ye verilmesini öngörmektedir. M. YOVANOVİTCH, Hükümetinin yönergelerine [tâlimatına] uymak üzere, daha önce ilkesini belirtmiş olduğu çekinceyi [ihtirazî kaydı] okudu:

"Karaağaç'ın Türkiye'ye, bir ödeşme olarak, bırakılması teklifiyle, sınır çizgisi, ülkemi son derecede ilgilendiren, bir değişikliğe uğramaktadır. Sırp-Hırvat-Sloven Kırallığı Dışişleri Bakanı, Ekselâns M. Nintchitch, 23 Kasım 1922 oturumunda, Doğu Trakya sınırının hangi nedenlerle Meriç çizgisi olarak saptanması gerektiğini açıklamıştı. M. Nintchitch, bu arada, gerçek barışın yeniden kurulmasının ve Balkanlar'da iyi komşuluk ve dostluk ilişkileri için zorunlu olan bir güven ortamının yaratılmasının uygun olacağını da söylemişti. Sınır sorununun bağlandığı çözüm, Türkiye'nin komşularında korku ve güvensizlik duyularını, mümkün olduğu kadar, ortadan kaldırmak bakımından, Türkiye için de aynı ölçüde önemlidir. Meriç, Türkiye'ye büyük bir güvenlik veren, doğal bir sınırdır. Sınırı, bu nehrin ötesinde istemekle, Türkiye, komşularında, sıkıntılı düşünceler ve kaygılar yaratabilecektir. M. Nintchitch, görüşünü açıklarken, Hükümetinin, Doğu bunalımının daha başlangıcından beri, almış olduğu uzlaştırıcı tutumu belirtmiştir. Karaağaç'ın Türkiye'ye bırakılması, Bulgaristan'ın Dedeağaç'da çıkış elde etmesi sorununu da güçleştirecektir; oysa, bu sorun üzerinde daha önce kararlar alınmıştır."

M. YOVANOVİTCH, Sırp Hükümetinin, barışın yapılmasını bu çekinceye bağlı kılmadığını, yalnız bu çekincenin tutanağa geçirilmesini istemekte olduğunu söyledi.

M. MONTAGNA, Komite, varılmış olan anlaşmayı onaylamak için toplandığı vakit, M. Yovanovitch'in, bu çekinceyi yararlı bir biçimde okuyabileceğini ve bu çekincenin tutanağa geçirileceğini sanmaktadır.

Temsilci Heyetleri arasında, ilke bakımından varılmış anlaşmanın ayrıntılarının incelenmesinde nasıl bir yönetim izlenmesi gerekeceği konusunda bir tartışmaya girişildi.

Maliye Sorunları Komitesinin 28 Mayıs Pazartesi günü toplanması ve varılmış olan anlaşma ilkelerinin onaylanmasından sonra, çeşitli hükümleri incelemekle uzmanların görevlendirilmesi kararlaştırıldı. Maliye sorunları, maliye uzmanlarına gönderilecektir; sınırın düzeltilmesine gelince, bu konuyu, İsmet Paşa, M. Veniselos ve General Pellé, birlikte inceleyebilirler.

M. YOVANOVİTCH, Türk Hükümetince öne sürülen toprak isteğinin genişliği göz önünde tutulunca, Hükümetinden yönerge [tâlimat] istemek zorunda olduğunu söyledi.

General PELLÉ, anlaşmanın gerçekleştirilmiş olduğunu görmekten mutluluk duyduğunu bildirdi. General PELLÉ, toplantı sona ermeden önce, elde edilmiş sonucun ne kadar önemli olduğunu belirtmek istemektedir. Temsilciler, bu toplantıya gelirken, büsbütün korkusuz değillerdi; Lausanne'da gerçekleştirilmiş çalışmanın tehlikeye düşürülmesi söz konusu olur gibiydi; bilgeli davranma, üstün gelmiştir. General PELLÉ, bile çözüm elde edilmesi yolunda harcadığı pek gerçek çabalar için İsmet Paşa'ya, öte yandan, daha az övgüye değer değer olmayan çabaları için de M. Veniselos'a teşekkür ederken, meslekdaşlarının duygularını da dile getirmekte olduğunu bilmektedir. Gerçekleştirilmiş olan anlaşma, barış yolunda hâlâ durmakta olan en ciddî engellerden birini ortadan kaldırmış olmaktadır.

M. VENİSELOS, bu sorunla daha az doğrudan doğruya ilgili Temsilcilere ve özellikle, anlaşmayı kolaylaştırmak için harcadığı çabalar için General Pellé'ye teşekkür etmekte, İsmet Paşa'nın kendisine katılacağına inanmaktadır. M. VENİSELOS da elde edilen sonuçtan mutluluk duymaktadır.

Oturum saat 18.15 de son buldu.

EK B.

BARIŞ KONFERANSINDA
BULGAR TEMSİLCİ HEYETİ

Lausanne, 27 Mayıs 1923

SAYIN BAŞKAN,

Barışın yapılmasını hızlandırmak için, Türkiye yararına yeniden toprak değişiklikleri yapılmasının söz konusu olabileceğini öğrenmiş bulunmaktayım. Bu gibi değişikliklerin Bulgaristan'ı son derece ilgilendirdiğini ne kadar önemle bildirsem yeterli olmayacağı kanısındayım; çünkü, bu değişiklikler, Müttefik ve Ortak büyük Devletlere, Bulgaristan'ca Neuilly Andlaşması gereği olarak bırakılan ve Bulgaristan'ın Ege Denizi'ne çıkışına aracılık edecek topraklarla ilgilidir.

Moral, ekonomik ve siyasal bakımlardan, üçlü olarak ortaya çıkan sorun, Türkiye'nin müttefiki olarak içinde bulunduğu bir savaş sonucunda, Bulgaristan'ın yitirmiş bulunduğu bir toprak parçasının, Türkiye'ye geri verilişinin haklı bir davranış olduğunun ispat edilip edilemeyeceğinin, bu iki ülke arasındaki dostça ilişkiler için, bunun, bir tehlike meydana getirip getirmeyeceğinin; özellikle, kolayca açıklanması mümkün olmayan gariplikl erden olmak üzere, Türkiye'ye Bulgaristan'dan alınmış bir toprağınr verilmesi biçiminde bu yeni ödülün – Bulgaristan'ın ileride Ege Denizi'ne çıkışını sağlayacak demiryolunun yabancı iki ülkeden geçeceği de göz önünde tutulunca – bu çıkışı bir hayal niteliğine sokup sokmadığının bilinmesidir.

Bulgaristan Hükümeti adına bu soruları ortaya atarken, davranışı her bakımdan eleştiri dışında kalmış olan Bulgaristan'ın çok önemli [hayatî] çıkarlarını göz önüne almaksızın ve Barış Andlaşması ile onaylanmış bir haktan yararlanması daha önceden güvence altına alınmaksızın, kesin bir karar verilmeyeceğini umut ederim.

Derin saygılarımın kabulünü rica ederim, Sayın Başkan.

İmza: K. TODOROFF
Bulgaristan Baştemsilcisi.

Ekselâns Sir Horace RUMBOLD, Barış Konferansında
Ülke Sorunları Komisyonu Başkanı.

(7) SAYILI TUTANAK

25 HAZİRAN 1923, PAZARTESİ OTURUMU

Oturum, Ouchy Şatosunda, saat 10.30 da, General Pellé'nin başkanlığında açıldı.

Hazır bulunanlar:

MM. GREW, SHAW, BELİN, BARNES (*Amerika Birleşik Devletleri*); Sir Horace RUMBOLD, MM. RYAN, WALEY, MALKİN, FORBES ADAM, BENTİNCK (*İngiliz İmparatorluğu*); General PELLÉ, MM. FROMAGEOT, DES CLOSİÈRES, DE PERCİN, LAGARDE (*Fransa*); MM. VENİSELOS, CACLAMANOS, POLİTİS, MİCHALAPOULOS (*Yunanistan*); MM. MONTAGNA, NOGARA, GUARİGLİA, GALLİ, İNDELLİ, GUARNASCHELLİ (*İtalya*); MM. OTCHİAİ, NAGAOKA, SATO, HOTTA (*Japonya*); MM. DİAMANDY, VASSİLİU (*Romanya*); MM. YOVANOVİTCH, ANTİTCH (*Sırp-Hırvat-Sloven Kırallığı*); İSMET PAŞA, RIZA NUR BEY, HASAN BEY, ZEKÂİ BEY, MÜNİR BEY, ŞEFİK BEY, TEVFİK KÂMİL BEY, NİHAD REŞAD BEY, HÜSEYİN BEY, ÂLİ BEY (*Türkiye*); M. PATERNOTTE (*Belçkia*); M. FERREİRA (*Portekiz*).

M. MASSİGLİ, *Konferansın Genel Sekreteri.*

Malî hükümler.

General PELLÉ, Komiteye, maliye uzmanlarının, 12 Haziran tarihli, üçüncü Raporu (Bakınız *Ek A*) ile, bunu tamamlayan bir ek raporu (Bakınız *Ek B*) sundu.

Bu raporlardan anlaşıldığına göre, birtakım noktalar üzerinde anlaşmazlık olduğu gibi durmaktaysa da, uzmanlar, birtakım sorunların tümüyle nasıl bir çözüme bağlanacağı konusunda görüş birliğine varmışlardır. Bu çözümleri incelemek ve uygun bulursa, bunları benimsemek, Komiteye düşmektedir.

Madde 48, 49 ve 52.

Uzmanların 12 Haziran tarihli raporlarının (A) Ek'inde belirtilen teklifler ertelenmiş bulunduğundan, General PELLÉ, Osmanlı Devlet Borcunun [Düyun-u Umumiye-i Osmaniye'nin] yıllık taksitlerinden Oniki Ada'nın (*Dodécanèse*) payına düşecek parçasının ödenmeye başlanması tarihine ilişkin sorun üzerinde, Türk Temsilci Heyetinin görüşünü kabule hazır olduğunu, İtalyan Temsilci Heyetinin bildirmiş bulunduğunu söyledi.

Böyle olunca, uzmanlarca, üçüncü Raporlarının *post-scriptum*'unda teklif olunan 48 nci, 49 ncu ve 52 nci maddeler kabul olundu.

M. VENİSELOS, Sisam (*Samos*) adasının durumuna ilişkin olarak, aşağıdaki bildiriyi okudu:

"Sisam (*Samos*) adası, Balkan savaşlarından çok önce, Osmanlı Hazinesi gelirlerine katkıda bulunmaktan çıkmış olduğu için, Yunanistan'ın payına düşecek Osmanlı Devlet Borcu payının hesaplanmasında, bu adanın hesaba katılmamasını, Yunan Temsilci Heyeti, Maliye Sorunları Komitesi Başkanı General Pellé'ye gönderdiği 5 Mayıs ve 6 Haziran tarihli iki mektubunda istemişti. (Bakınız *Ek C* ve *D*).

"Bu sorun, Maliye Sorunları Alt-komitesinde tartışıldığı zaman, bu alt-komite, aşağıdaki nedenle, bu konuda bir teklifte bulunmağı gerekli görmemiştir: Osmanlı Devlet Borcunun bölüştürülmesine ilişkin olarak daha önce kabul edilmiş hükümler uyarınca, Osmanlı İmparatorluğundan ayrılan topraklardan her birinin katkıda bulunma gücünün saptanmasında ölçüt olarak bu toprak parçasının 1910-1911 ve 1911-1912 malî yılları boyunca elde ettiği vergi gelirleri alınacaktır. Bunun sonucu olarak, Sisam adası, ancak, az önce belirtilen iki malî yıl boyunca Osmanlı İmparatorluğu vergi gelirlerine katkıda bulunmuşsa ve bu katkısı oranında Borç bölüştürülmesine katılacaktır; bu da, bölüştürme çalışmalarına girişildiği zaman, doğruluğu denetlenmek gereken olgusal [fiilî] bir sorundur.

"Yunan Temsilci Heyeti, bu açıklamayı yeterli sayarak, Sisam adasının Andlaşmada ayrıca belirtilmesinde direnmemektedir."

HASAN BEY, Türk Temsilci Heyetinin elinde bulunan bilgilere göre, Sisam adasının, M. Veniselos'un öngördüğü dönemlerde, Osmanlı Hazinesine vergi gelirleri bakımından katkıda bulunmakta olduğunu belirtti. Gerçek durumun ne olduğunun saptanması, Andlaşmada öngörülen Komisyona düşecek bir iştir; burada, olgusal bir sorun söz konusudur.

M. VENİSELOS, bu görüşü paylaştığını söyledi.

Madde 49 bis.

İkinci 49 ncu (49 *bis*) maddeye ilişkin olarak, uzmanların yaptıkları teklifler kabul olundu.

Madde 50 ve I nci Kesime Ek II.

General PELLÉ, Temsilci Heyetlerinin, 50 nci madde ile I nci Kesimin II sayılı Ek'inin, metinden çıkartılmasında görüş birliğinde olduklarını görmektedir.

M. VENİSELOS, aşağıdaki bildiriyi okudu:

"Yunan Temsilci Heyeti, alt-komitede, 50 nci madde ile ona ilişkin ek'in metinden çıkartılmasına razı olurken ve ikinci 49 ncu (49 *bis*) maddeye konulan, öndeliklerin [avansların] bölüştürülmesi ilkesini kabul ederken, buna karşılık olarak, Osmanlı Devlet Borcundan [Düyun-u Umumiye-i Osmaniye'den] doğan yükümler konusunda, Türkiye'ye tanınmasına razı olunacak her türlü hafifletmelerden yararlanma hakkının, Yunanistan'a da tanınmasını istemiş olduğunu hatırlatmanın yararlı olacağı kanısındadır.

"Yunan Temsilci Heyeti, özellikle, kendisine yükletilecek Osmanlı Devlet Borcu payı hizmetlerinin ödenmesi konusunda, gerek Konferansda, gerek

Konferans dışında, bu Borç kuponlarının hangi cins parayla ödeneceğine ilişkin olarak, Türkiye ile alacaklıları arasında yapılacak bütün anlaşmalardan yararlanmak hakkını saklı tutar.

"Yunan Temsilci Heyeti, Yunanistan için, bu konuda Türkiye'nin yararlanacağı işlemlere hiç olmazsa eşit bir işlem görmeyi isterken, adalet ve hakgözetirliğin temel kurallarından doğan bir hakkın doğrulanmasını istemekten başka bir şey yapmadığına inanmaktadır.

"Hukuk açısından, şunu hatırlatmak yeterlidir: Yunanistan, Osmanlı Devlet Borcunun bölüştürülmesinden pay alan öteki Devletler gibi, bu bölüştürmede kendilerine düşecek pay bakımından, Türkiye'nin borç senetlerini ellerinde bulunduranlara karşı, yalnız, ardıl [halef] Devletlerdendir. Bu Devletler, ancak, Türkiye'nin yerine geçmiş olmak sıfatıyla borçlu bulunduklarından, ilk borçludan daha çok ve daha külfetli olarak borçlu olamazlar.

"Sorunun hukuk açısından görünüşü bir yana bırakılsa bile, salt hakgözetirlik bakımından, bunun tersi bir tezin savunulması mümkün değildir. Böyle bir tez, Yunanistan'ı, eski müttefikleriyle ortaklaşa yaptığı bir savunma savaşı sonunda, 1914 den önce düşman Devletler arasına katılmış olan Türkiye'ye, borcun bölüştürülmesine katılan Devletlerle eşitlik içinde işlemde bulunulmasının bile çok büyük bir ödün [tâviz] olduğunu pek az bir süre önce General Pellé belirtmiş olduğuna göre (İkinci Komite, 9 Mayıs oturum (3) sayılı Tutanak, s. 5, fıkra 7), Yunanistan'a bu biçimde işlemde bulunulması, Konferansa Çağıran Devletlerin, General Pellé'nin dile getirdiği duygularına aykırı düşer.

"Son olarak, Türkiye'nin malî durumunun birtakım gözetmeleri gerekli kılar olduğu kabul edilirse, hiç değilse onun kadar güçsüz bulunan Yunan maliyesinin de – daha çok olmasa bile – ona eşit ölçüde korunmayı hakettiği görmezlikten gelinemez."

General PELLÉ, Barış Andlaşmasına konmuş bulunan hükümlerin, Türk Hükümeti ile alacaklıları arasında yapılmış özel sözleşmelere halel getirme sonucunu yaratamayacağını, Müttefik Temsilci Heyetlerinin belirtmekten geri kalmamış olduklarını söyledi. Bu konuda ortaya çıkabilecek sorunları çözümlemek Konferansa düşmediği gibi, Konferans, bu sorunlar üzerinde bir önyargıda bulunmaya da yetkili değildir. Bu yüzden, Konferans, M. Veniselos'un öne sürdüğü ve tutanaklara geçirilecek olan bildiriyi tartışamaz.

Uzmanların teklifleri uyarınca, 50 nci madde ile, I nci Kesimin II sayılı Ek'i, tasarıdan çıkartıldı.

Madde 52 ve 53.

M. VENİSELOS, sözü yeniden 52 nci ve 53 ncü maddelere getirmek istediğini söyledi. Aşağıdaki bildiriyi okudu;

"Yıllık taksitlerin ödenmesinin istenmesinde geçerli olacak tarihe ve gecikmiş (birikmiş) yıllık taksitlerin ödenmesine ilişkin 52 nci ve 53 ncü maddeler konusunda, geçen Aralık ayında yetkili alt-komisyonda söylenmiş olanları hatırlatmakta yarar vardır[1]; şöyle ki: Yunanistan'a bırakılan topraklarda Osmanlı Devlet Borcuna [Düyun-u Umumiye-i Osmaniye'ye] ayrılmış gelirlerin toplanması

işi, bu toprakların Yunanistan'a bırakılmasını onaylayan andlaşmaların yürürlüğe konulmalarından bir hayli sonra bile, doğrudan doğruya Osmanlı Devlet Borcu görevlilerince sürdürülmüştür. Bu durumun, Yunanistan'a yükletilecek gecikmiş yıllık taksitlerin değerlendirilmesinde göz önünde tutulacağına şüphe yoktur."

HASAN BEY, bu görüşün doğru olduğunu kabul etmektedir.

General PELLÉ, Yunan Temsilci Heyetinin görüşünün, Müttefik Temsilci Heyetlerince oybirliğiyle paylaşılmakta olduğunu söledi.

Uzmanların, ikinci 56 ncı (56 *bis*) maddenin Andlaşmaya konulması yönündeki teklifleri kabul olundu.

Madde 57.

İSMET PAŞA, Türk Temsilci Heyetinin görüşüne göre, 57 nci madde için teklif olunan metnin kabulünün, eski 79 ncu maddenin tasarıdan çıkartılmasını zorunlu kılacağını belirtti. Bunun sonucu olarak, 79 ncu maddede sayılan durumlardan hiç biri için, Türkiye'ye hiç bir zarar-giderimde [tazminatta] bulunma istemi yöneltilemeyecektir.

General PELLÉ, 79 ncu maddenin tasarıdan çıkartılması gereğini ve Müttefik Hükümetlerin, Türkiye'den, 79 ncu madde hükümlerine dayanarak hiç bir istemde bulunamayacaklarını kabul ettiğini söyledi. Bununla birlikte, General PELLÉ, ayrıcalıklı [imtiyazlı] ortaklıklara ilişkin sorunlara 57 nci madde hükümlerinin hiç bir bakımdan dokunamayacağını belirtmeyi gerekli gördüğünü de söyledi.

HASAN BEY, ortaklıklara ilişkin ayrıcalıkların, Andlaşmanın malî hükümleriyle göz önünde tutulnamış olduğunu bildirdi.

Bu açıklamalarla, 57 nci maddenin metni kabul olundu.

General PELLÉ, İstanbul'u işgal etmekte bulunan Devletlerin durumlarını düzenlemeye ilişkin metinlerde zoralımlara ve elkoymalara ilişkin hükümlerle, Türk Hükümetine ya da Türk Makamlarına ait malların geri verilmesi konusunda birtakım hükümler öngörülmesi gereğinin uzmanlarca Yazı Komitesine bildirilmiş olduğunu söyledi (Uzmanların raporuna E işaretli Ek).

Uzmanlarca belirtilen ilkeler kabul olundu.

Madde 67, fıkra 2.

67 nci maddenin 2 nci fıkrası olmak üzere, uzmanlarca teklif edilen yeni metin kabul olundu.

Madde 60.

General PELLÉ, Türk Temsilci Heyeti, 68 nci maddeye ilişkin olarak, İkinci Komitenin geçen oturumlarından birinde öne sürmüş olduğu çekinceyi [ihtirazî kaydı] geri almağa hazır olduğunu özel bir toplantıda bildirmiş olduğundan, 68 nci maddenin değiştirilmeden olduğu gibi kaldığını söyledi.

İSMET PAŞA, Türk Temsilci Heyetinin bu maddeyi kabul etmekte olduğunu doğruladı.

Oturuma saat 11.30 da son verildi.

NOT

1 [Fransızca metinde], Maliye Sorunları Alt-komitesinin (6) sayılı tutanağına (19 Aralık 1922) bakılmalı. Cilt III, s. 181.

(7) SAYILI TUTANAĞA EKLER

EK A

MALİYE SORUNLARI UZMANLARININ ÜÇÜNCÜ RAPORU

12 Haziran 1923

KESİM I

Osmanlı Devlet Borcu

Madde 45, 48, 49 ve 52

Türk Temsilci Heyeti, Doğu Trakya'nın 1913 de çizilen sınırlarına göre Osmanlı egemenliği altında bulunan ve işbu Anlaşma ile saptanan sınır çizgisine göre Yunan egemenliği altına konulacak olan toprak parçasına, Osmanlı Devlet Borcundan [Düyun-u Umumiye-i Osmaniye'den] bir pay yükletilmek gerekeceği kanısındadır.

İngiliz, Fransız ve İtalyan uzmanları, [aslında], malî bakımdan çok az önemli bir sorun için, Osmanlı Devlet Borcunun bölüştürülmesini güçleştirmemeği üstün tutarlardı; bununla birlikte, Türk uzmanlarının teklifini kabule hazırdırlar; İngiliz, Fransız ve İtalyan uzmanları, yukarıda belirtilen isteği yerine getirmek üzere, 45 nci, 48 nci, 49 ncu ve 52 nci maddelerin metinlerini değiştirmeği teklif etmektedirler (*Ek A*).

Yunanlı uzman, M. Veniselos'un İkinci Komitede 9 Mayıs 1923 tarihinde açıkladığı nedenlerle, bu teklife karşıdır.

İkinci 49 ncu (49 *bis*) Madde (eski 48 *bis*)

Uzmanlar, daha önce teklif olunan metinden daha açık buldukları yeni bir metin teklif etmektedirler (*Ek B*).

İkinci 56 ncı (56 *bis*) Madde

Uzmanlar, Osmanlı Devlet Borcu kuponlarının zaman aşımına, v.b. ilişkin süreler konusunda bir ek madde teklif etmektedirler. Ekonomik hükümler bu Borca uygulanır olmadığından, bu madde gereklidir (*Ek C*).

İkinci 46 ncı (46 *bis*) Madde ve 56 ncı Madde
(Birinci fıkra)

Türk Temsilci Heyeti çekincesinden [ihtirazî kaydından] vazgeçmemektedir.

KESİM II
Çeşitli Hükümler

Madde 57

Uzmanlar, bu madde için (D) işaretli Ek'de açıklanan metni teklif etmektedirler. Uzmanlar, İstanbul'u işgal etmekte olan Devletlerin oradaki durumlarını düzenleyen metinlere, 57 nci maddede öngörülen düzenlemeyi tamamlar sayılabilecek birtakım hükümlerin konulmasını, Yazı Komitesinden rica etmişlerdir (Bakınız *Ek E*).

Madde 58

Yunan ve Türk uzmanları, (F) işaretli Ek'de örneği çıkartılmış bulunan metin üzerinde anlaşmaya varmışlardır. Şurası kararlaştırılmıştır ki, Müttefiklerin sermayeleriyle oluşmuş Osmanlı Demiryolu ortaklıklarının [şirketlerinin] Anadolu'da, Yunan makamlarının eylemleri sonucunda uğradıkları zararlar sorunu, Müttefik Hükümetlerle Yunan Hükümeti arasında çözümlenecek ve Türkiye bu zararlardan sorumlu tutulmayacaktır.

Madde 65

(G) işaretli Ek'de yazılı metnin incelenmesi henüz bitmemiştir.

Madde 67

İkinci fıkranın metninde küçük bir değişiklik teklif edilmektedir (Bakınız *Ek H*).

Madde 70

Uzmanlar, bu maddenin tasarıdan çıkartılarak, yerine, Osmanlı Devlet Borcu hizmetlerinin ödenmesine ve Borç Meclisi ile İstanbul Hükümeti arasında yapılmış anlaşmalara ilişkin bir anlaşma konulmasının mümkün olup olmadığını incelemişlerdir. Eski metnin karşıladığı birtakım sorunlar, şimdi 87 nci maddeyle düzenlenmiş bulunmaktadır. Bu sorun ertelenmiştir.

EKLERİN ÇİZELGESİ

Ek A.- 45 nci, 48 nci, 49 ncu ve 52 nci maddelerin metinlerinde değişiklikler.
Ek B.- Madde 49 *bis*.
Ek C.- Madde 56 *bis*.
Ek D.- Madde 57.
Ek E.- Yazı Komitesine not.
Ek F.- Madde 58.

Ek G.- Madde 65.
Ek H.- 68 nci maddenin 2 nci fıkrası.

EK A

Madde 45, son fıkra

Trakya toprağının 1 Ağustos 1914 tarihinde Osmanlı egemenliği altında bulunan ve işbu Andlaşmanın yürürlüğe girişinden sonra bu egemenlik altında bulunmayacak parçası, Osmanlı Devlet Borcunun bölüştürülmesinde, işbu Andlaşma uyarınca Osmanlı İmparatorluğundan ayrılmış sayılacaktır.

Madde 45

"İşbu Andlaşmanın 15 nci maddesinde sözü edilen adalar" *kelimelerinden sonra,* "ve işbu maddenin sonuncu fıkrasında belirtilen toprak parçası" *sözlerinin eklenmesi.*

Madde 48, paragraf 2, 1 nci fıkra

Maddenin [Fransızca metinde] sonuna, "ve işbu Andlaşmanın 45 nci maddesinin sonuncu fıkrasında sözü edilen toprak parçası kendisine verilen Devlet" *kelimelerinin eklenmesi.*

Madde 49, paragraf 2

"İşbu Andlaşma uyarınca" *sözlerinden sonra,* "45 nci maddenin sonuncu fıkrasında göz önünde tutulan toprak parçasını da kapsamak üzere" *kelimelerinin eklenmesi.*

Madde 52, ikinci fıkra

"İşbu Andlaşma uyarınca" *sözlerinden sonra,* "ve son fıkrada sözü edilen toprak parçası kendisine verilen Devlet" *kelimelerinin eklenmesi.*

EK B

Madde 49 *bis* (Eski Madde 48 *bis*)

İşbu Kesime bağlı çizelgenin (B) Kesiminde öngörülen öndelikler [avanslar], Türkiye ile 45 nci maddede belirtilen öteki Devletler arasında, aşağıdaki şartlar içinde bölüştürülecektir:

(1) Çizelgede gösterilen ve 17 Ekim 1912 tarihinde varolan öndelikleri, işbu Andlaşmanın yürürlüğe konulması tarihinde ödenmemiş bulunan anaparası varsa, işbu anapara ile, bunun 52 nci maddenin birinci fık-rasında belirtilen tarihlerden bu yana birikmiş faizleri ve bu tarihlerden sonra yapılmış bulunan ödemeler, 48 nci maddenin birinci paragrafı ile 49 ncu maddenin birinci paragrafı hükümleri uyarınca bölüştürülecektir.

(2) Bu ilk bölüştürmeden sonra, Osmanlı İmparatorluğu üzerinde kalan öndeliklerin geri kalan parçasına [bakiyesine], bu İmparatorlukça 17 Ekim 1912 ve 1 Kasım 1914 tarihleri arasında alınmış ve çizelgede gösterilen

öndeliklere gelince, işbu Andlaşmanın yürürlüğe girişi tarihinde ödenmemiş anapara varsa, bu anapara ile, bunun, 1 Mart 1920 tarihine kadar birikmiş faizleri ve bu tarihten sonra yapılmış bulunan ödemeler, 48 nci maddenin 2 nci paragrafı ile 49 ncu maddenin 2 nci paragrafı hükümleri uyarınca bölüştürülecektir.

Osmanlı Devlet Borcu Meclisi, söz konusu öndeliklerden [avanslardan] ilgili Devletlerden her birine düşen payın tutarını, işbu Andlaşmanın yürürlüğe girişinden başlayarak üç aylık bir süre içinde saptayacak ve bu tutarı söz konusu Devletlere bildirecektir.

Türkiye'den başka Devletlerin borçlu tutuldukları paralar, bu Devletlerce, Osmanlı Devlet Borcu Meclisine ödenecek ve Osmanlı Devlet Borcu Meclisince de ya alacaklılara ödenecek, ya da Türkiye'nin bu Devletler hesabına gerek faiz gerekse borcun karşılığı olarak ödenmiş bulunduğu para tutarına eşit bir tutarı buluncaya kadar, Türk Hükmeti hesabına gelir yazılacaktır.

Bir önceki fıkrada öngörülen ödemeler, işbu Andlaşmanın yürürlüğe girişinden başlayarak yıllık beş eşit taksitle yapılacaktır. Söz konusu ödemelerin Osmanlı İmparatorluğu alacaklılarına yapılacak parçası, öndelik [avans] sözleşmesinde şart koşulan faizleri de kapsayacak ve Türk Hükümetine düşen parçası ise faizsiz ödenecektir.

EK C

Madde 56 *bis*

Osmanlı Devlet Borcu borçlanmalarıyla faizlerine ve karşılığı Mısır vergisi ile sağlanmış olan 1855, 1891 ve 1894 Osmanlı borçlanmalarına ilişkin faiz kuponlarının sunulmasına ilişkin süreler ile, sözü geçen borçlanmalardan kur'ası çıkmış olan borç senetlerinin ödenmek üzere sunulma süreleri, Bağıtlı Yüksek Taraflar ülkesinde 29 Ekim 1914 tarihinden başlayarak işbu Andlaşmanın yürürlüğe girişini izleyecek üç ayın sona ermesine kadar ertelenmiş sayılacaktır.

EK D

Madde 57

Bir yandan Türkiye ve öte yandan (Yunanistan dışında) öteki Bağıtlı Devletler; bu Devletlerle (tüzel kişileri de kapsamak üzere) uyruklarının, 1 Ağustos 1914 tarihiyle işbu Andlaşmanın yürürlüğe giriş tarihi arasındaki süre boyunca uğramış oldukları, gerek savaş eylemleri gerekse zoralım, haciz, dilediği gibi kullanma ve elkoyma tedbirlerinden doğan kayıp ve zararlarından dolayı her türlü parasal istemde bulunma hakkından karşılıklı olarak vazgeçerler.

Bununla birlikte, yukarıdaki hükümler, işbu Andlaşmanın III ncü Bölümünde (Ekonomik Hükümler) öngörülen hükümlere halel getirmeyecektir.

Türkiye, Almanya ile yapılmış 28 Haziran 1919 tarihli Barış Andlaşmasının 259 ncu maddesinin birinci fıkrası, ve Avusturya ile yapılmış 10 Eylül 1919 tarihli Barış Andlaşmasının 210 ncu maddesinin birinci fıkrası uyarınca, Almanya ve Avus-

turya'nın geçirmiş [transfer etmiş] oldukları altın paralar üzerindeki her türlü haktan, (Yunanistan dışında) öteki Bağıtlı Devletler yararına vazgeçer.

Sürüme [tedavüle] çıkarılan birinci tertip Türk kâğıt paralarına ilişkin olarak, gerek 20 Haziran 1331 (3 Temmuz 1915) tarihli sözleşme, gerekse söz konusu kâğıt paraların arkasında yazılı metin uyarınca, Osmanlı Devlet Borcu Meclisine yükletilmiş olan bütün ödeme yükümleri geçersiz sayılmıştır.

Bunun gibi, Türkiye, Osmanlı Hükümetince İnglitere'ye ısmarlanmış ve İngiliz Hükümetince 1914 de elkonmuş olan savaş gemileri için ödenmiş bulunan paranın geri verilmesini İngiliz Hükümetinden ya da İngiliz uyruklarından istememeği kabul eder ve bu yüzden her türlü istemde bulunmaktan vazgeçer.

EK E

YAZI KOMİTESİNE NOTLAR

30 Mayıs 1923

1. Maliye uzmanları, İstanbul'u işgal etmekte bulunan Devletlerin oradaki durumlarını düzeltmeğe ilişkin metinlerde, bütün elkoyma ve zoralım tedbirlerinin, işgal sona erince kaldırılacağının açıklanmasını, Yazı Komitesinden rica ederler.

8 Haziran 1923

2. Maliye uzmanları, İstanbul'u işgal etmekte bulunan Devletlerin durumlarını düzeltmeye ilişkin olan metinlerde, Türk Hükümetine ya da Türk kamu yönetimlerine [resmî dairelerine] ait olup, şimdiki durumda kendi ellerinde bulunan ve kime ait olduğunun belirtilmesi mümkün olan malların, işgal sona erince hemen geri verilmesinin açıklanmasını da, 30 Mayıs tarihli yazılarına ek olarak, Yazı Komitesinden rica ederler.

Maliye uzmanları, işgal makamlarının, Türk Hükümetine ait olup, özellikle Osmanlı ortaklıklarına teslim edilmiş bütün malların, eşyanın ve maddelerin mümkün olduğu ölçüde tam bir çizelgesini Türk Hükümetine vermeleri gerekeceği konusunda da görüş birliği içindedirler.

Maliye uzmanları, işgal makamları ile özel kişiler arasında yapılmış sözleşmelerden (*contrats*) doğan borçların, sözleşmelerde öngörülen şartlar içinde ödenmesi gerekeceğinde de görüş birliğine varmışlardır.

EK F

Madde 50

Yunanistan, Anadolu'da, savaş yasalarına aykırı olarak, Yunan ordusu ya da Yunan yönetiminin eylemleriyle işlenmiş zararları onarma yükümünü kabul eder.

Öte yandan, Türkiye, Yunanistan'ın, savaşın uzamasından ve savaş sonuçlarından doğan malî durumunu dikkate alarak, onarımlar karşılığı olmak üzere

Yunan Hükümetine karşı yöneltebileceği her türlü zarar-giderim isteminden kesinlikle vazgeçer.

EK G

Madde 65

İşbu Andlaşma uyarınca, kendilerine Osmanlı İmparatorluğundan, Asya'da, bir toprak parçası ayrılmış bulunan Devletler, Osmanlı İmparatorluğu'nun bu toprak parçasında bulunan her türlü taşınır ve taşınmaz mallarını, herhangi bir karşılık ödemeksizin, edinmiş olacaklardır.

Şurası kararlaştırılmıştır ki, 26 Ağustos 1324 (8 Eylül 1908) ve 20 Nisan 1325 (2 Mayıs 1909) tarihli İradelerde*, Hazine-i Hassa'dan (*Liste civile*) Devlete geçirilmesi buyrulmuş olan taşınır ve taşınmaz mallar, bir önceki fıkrada belirtilen taşınır ve taşınmaz malların kapsamı içinde bulunmaktadırlar.

Hazine-i Hassa'nın, sözü geçen İradelerle göz önünde tutulmayan taşınır ve taşınmaz malları, özel mülkiyet sayılacaktır.

EK H

Madde 67, ikinci fıkra

Bağıtlı öteki Devletler, Türkiye'yi, böylece kendisine düşen borçlardan aklanmış [ibra olmuş] saymayı kararlaştırmışlardır.

* Fransızca metinde "iradés" denilmektedir. (S.L.M.)

EK B

MALİYE SORUNLARI UZMANLARININ ÜÇÜNCÜ RAPORUNA TAMAMLAYICI RAPOR

(12 Haziran 1923)

1. İtalyan Temsilci Heyeti, Andlaşmanın 15 nci maddesinde belirtilen adaların Osmanlı Devlet Borcu yıllık taksiti olarak ödemeleri gerekecek payın ödenmesinde başlangıç tarihi sayılacak soruna ilişkin olarak, Türk Temsilci Heyetinin görüşünü, uzlaşıcı bir tutumla, kabule hazır olduğunu daha önce bildirmiş bulunduğundan, maliye uzmanları, 48 nci, 49 ncu ve 52 nci maddelerin, aşağıdaki gibi değiştirilmesini İkinci Komiteye teklif ederler:

Madde 48, paragraf 1

"12 nci madde" *yerine* "12 nci ve 15 nci maddelerde" *denilmesi.*

Paragraf 2

"15 nci maddede belirtilen adalar kendisine bırakılan Devlet" *cümlesinin çıkartılması.*

Madde 49, paragraf 1

"12 nci madde" *yerine* "12 nci ve 15 nci maddelerde" *denilmesi.*

1 nci paragrafın 2 nci fıkrası

"12 nci madde" *yerine* "12 nci ve 15 nci maddelerde" *denilmesi.*

Madde 52

Birinci fıkranın sonuna şu cümlenin eklenmesi: "15 nci maddede belirtilen adalara gelince, yıllık taksitlerin 17 Ekim 1912 tarihinden başlayarak ödenmesi gerekli olacaktır."

2 nci fıkra

"15 nci maddede belirtilen adalar kendisine bırakılan Devletçe" *kelimelerinin eklenmesi.*

2. Maliye uzmanları, 49 ncu maddenin açıklığa kavuşturulması bakımından,

bu maddenin 2 nci paragrafının aşağıdaki biçimde değiştirilmesini teklif etmektedir:

"Osmanlı İmparatorluğunun ortalama gelirlerine oranla" *kelimelerinden sonra,* "(1907 de konmuş olan gümrük ek-vergilerinin gelirlerini de kapsamak üzere) 1910-1911 ve 1911-1912 malî yılları boyunca" *kelimelerinin eklenmesi.*

Son cümlenin ("Gerek işbu Andlaşma gereğince ...... belirtilen şartlar içinde saptanacaktır.") *metinden çıkartılması.*

EK C

YUNAN TEMSİLCİ HEYETİ

1223 No.

Lausanne, 5 Mayıs 1923

SAYIN BAŞKAN,

Sisam (*Samos*) adasının eski Osmanlı İmparatorluğu maliyesi karşısında bulunduğu büsbütün özel duruma ilişkin olarak Yunan Temsilcisi M. Michalacopoulos'un* iki gün önce Maliye Sorunları Alt-komitesinde belirttiği görüşe dikkatinizi çekmekle onur duymaktayım.

Balkan savaşlarından çok zaman önce ve 1821 Bağımsızlık savaşı sonucu olarak, Sisam adası tamamiyle özerk (*autonome*) bir yönetimden yararlanmaktaydı. Bu özerlik [muhtariyet, *autonomie*] başka konular arasında, maliye alanını da kapsamaktaydı; ada, gelirlerini dilediği gibi kullanmaktaydı; öyle ki, Osmanlı Devlet Borcu [Düyun-u Umumiye-i Osmaniye] hizmetlerinin ödenmesine hiç bir biçimde katılmamaktaydı.

Böyle olunca, Girit adası konusunda Konferansa öne sürmekle onur duyduğum görüş, Sisam adasına da uygulanabilir; başka bir deyimle, Balkan Devletlerinin, kendilerine katılmış bulundukları toprakların – bu Devletler arasında bölüştürülecek Osmanlı Devlet Borcunun saptanmasında temel olarak alınacak vergi gelirine – katkıda bulunma gücünün (*la force contributive*) hesaplanmasında, bu adanın [Sisam'ın] gelirleri dikkate alınmamak gerekir.

Derin saygılarımın kubülünü rica ederim, Sayın Başkan.

İmza: E.K. VENİSELOS

* Fransızca metinde, burada da böyle dizilmiştir. (S.L.M.)

EK D

YUNAN TEMSİLCİ HEYETİ

No. 1637

Lausanne, 6 Haziran 1923

Ekselâns Sayın General PELLÉ, Lausanne Konferansı, Maliye Sorunları Komitesi Başkanı.

Yunan Temsilci Heyeti, Maliye Sorunları Komitesi Başkanı Sayın General Pellé'ye gönderdiği 5 Mayıs tarihli mektubunda, Osmanlı Devlet Borcu [Düyun-u Umumiye-i Osmaniye] bakımından Sisam (*Samos*) adasının içinde bulunduğu büsbütün özel durumu Konferansa belirtmekle onur duymuştu.

1829 ve 1830 Londra Konferanslarının protokollerinde saptanmış bulunan ve 10 Aralık 1832 tarihli İmparatorluk Fermanıyla* da uygulanması zorunlu kılınmış olan uluslararası hükümler uyarınca, bu adanın tümüyle özerk [muhtar, *autonome*] bir yönetimi vardı. Adada, üyeleri seçimle iş başına gelen bir Meclisle, Hükümet görevi yapan bir Yürütme Kurulu bulunmaktaydı. Kendisine özgü bir bayrağı ve yerel kolluk [mahallî zâbıta] düzeni vardı. Ada, kendi maliyesini tamamiyle bağımsız olarak yönettiği gibi, gelir kaynaklarını da dilediği gibi kullanmaktaydı. Gerçekten, bu Fermanı yorumlayan 1850 tarihli Açıklayıcı Ferman'ın [Ferman-ı tahliliye, *la Charte analytique*] 3 ncü maddesinde şöyle denilmekteydi:

"Genel Kurul (*Assemblée*), yıllık gelir ve giderlere ilişkin sorunları inceler...; çoğunlukla alınan kararları kaleme alır ve imzalar ve bunları Bey'e (*Prince*) sunar; Bey, bu kararların tümüyle uygulanması için gerekli tedbirleri alır...."

Malî alanda, ada ile Bâb-ı Âli maliyesi arasında tek ilişki, 1832 Fermanı'nın 5 nci maddesinde belirtilen yükümde bulunmaktaydı:

"5. Sisam adasında hiç bir askerî birlik bulunmayacaktır; Sisam'lılar doğrudan doğruya Bâb-ı Âli'ye yıllık ve götürü olarak 400.000 kuruş Haraç** ödeyeceklerdir."

Ancak, sonradan, bir irade-i seniye*** uyarınca, 200.000 kuruşa indirilmiş olan bu vergiyi, uygulamada, Sisamlılar, yalnız özerkliğin ilk yılları boyunca Bâb-ı Âli'ye

* Fransızca metinde "le Firman Impérial" denilmektedir. (S.L.M.)

** Fransızca metinde "Kharadj" denilmektedir. (S.L.M.)

*** Fransızca metinde "iradé impérial" denilmektedir. (S.L.M.)

ödemişlerdir. Sonraları, kurucu statü [nizamname-i esasî, *statut organique*] hükümlerine aykırı olarak, İmparatorluk Hükümeti, adaya, küçük bir askerî birlik çıkarmıştır; bu birliğin üyeleri, kışla bulunmadığı için, evlerde konuklanmışlardır; bunun üzerine, Sisam Hükümeti, bu birliklerin konuklanması giderleriyle ödeşmiş sayarak, vergi ödemeyi durdurmuştur. Böylece, uygulamada, adanın Osmanlı Hazinesine karşı bağımsızlığı onaylanmış bulundu; birliklerin çekilmesinden sonra bile, Sisam, artık, Bâb-ı Âli'ye hiç bir vergi vermez oldu.

Bu anlattıklarımızdan ortaya çıktığı üzere, Sisam adası henüz Osmanlı egemenliği (*suzeraineté*) altında bulunduğu vakit, İmparatorluğun maliyesine her türlü katkıda bulunmaktan – uygulamada – bağışık olduğundan, bugün, bu İmparatorluğun borçlarına katılmağa çağrılamaz.

Gerçekten, ayrılmış bir toprak parçasının, ülkesi içinde bulunmuş olduğu Devletin borcundan bir pay almasını isteyen tezin ispatlayıcı kanıtı, bu toprak parçasının ayrılmasıyla, burasını bırakan Devletin gelir kaynaklarının bir bölümünden – alacaklılarının da sağlancalarının [rehinlerinin] bir parçasından – yoksun kılınmış olmalarıdır. Oysa, Sisam adası, Balkan savaşlarından çok zaman önce, Osmanlı Hazinesi gelirlerine hiç bir katkıda bulunmamış olduğuna göre, bu adanın, İmparatorluktan kesin olarak ayrılması, ne bu Devletin gelir kaynaklarında, ne de alacaklılarının sağlancalarında herhangi bir azalmaya yol açmıştır. Bunun sonucu olarak, bölüştürme ilkesinin haklı olduğunu gösteren kanıt, Sisam adası bakımından kesinlikle söz konusu olmadığı için, bölüştürme uyarınca Yunanistan'a düşecek Osmanlı Devlet Borcu payının hesaplanmasında, bu adanın hesaba katılmaması gerekir.

(8) SAYILI TUTANAK

3 TEMMUZ 1923, SALI OTURUMU

Oturum, Ouchy Şatosunda, saat 10.30 da, General Pellé'nin başkanlığında açıldı.

Hazır bulunanlar:

MM. GREW, DOLBEARE, SHAW, BELİN, BARNES, TURLİNGTON (*Amerika Birleşik Devletleri*); Sir Horace RUMBOLD, MM. RYAN, WALEY, MALKİN, FORBES ADAM, BENTİNCK (*İngiliz İmparatorluğu*); General PELLÉ, MM. BARGETON, DES CLOSİÈRES, DE PERCİN, LAGARDE (*Fransa*); MM. VENİSELOS, CACLAMANOS, MİCHALOPOULOS (*Yunanistan*); MM. MONTAGNA, NOGARA, GUARİGLİA, GALLİ, İNDELLİ, GUARNASCHELLİ, GUİSİ (*İtalya*); MM. OTCHİAİ, NAGAOKA, SATO, HOTTA (*Japonya*); MM. DİAMANDY, CONTZESCO, VASSİLİU (*Romanya*); MM. YOVANOVİTCH, ANTİTCH (*Sırp-Hırvat-Sloven Kırallığı*); İSMET PAŞA, RIZA NUR BEY, HASAN BEY, ZEKÂİ BEY, MÜNİR BEY, ŞEFİK BEY, TEVFİK KÂMİL BEY, HÜSEYİN BEY, ÂLİ BEY (*Türkiye*); M. PATERNOTTE (*Belçika*).

M. MASSİGLİ, *Konferansın Genel Sekreteri.*

Andlaşma tasarısı.
Madde 45, 48, 52 ve 58.

General PELLÉ, Maliye uzmanlarının 12 Haziran 1923 tarihli üçüncü raporlarının Komitenin geçen oturumunda incelenmesi sırasında, Türkiye ile Yunanistan'ı ilgilendiren ve bir yandan 45 nci, 49 ncu ve 52 nci maddeler ile, öte yandan 58 nci maddeye ilişkin sorunları, Komitenin askıda bırakmış olduğunu hatırlattı.

Türk Temsilci Heyeti, 45 nci, 48 nci, 49 ncu ve 52 nci maddeler konusunda, Doğu Trakya'nın 1915 andlaşması uyarınca Bulgar egemenliği altına geçmiş bulunan ve şimdi hazırlanmakta olan Andlaşmada tanımlanan Yunan-Türk sınır çizgisine göre Yunan egemenliği altına geçen parçasına karşılık olmak üzere, Yunanistan'ın, Osmanlı Devlet Borcundan [Düyun-u Umumiye-i Osmaniye'den] bir pay alması gerekeceğini savunmuştur. İngiliz, Fransız, İtalyan ve Japon uzmanları, uzlaşıcı bir tutumla, Türk tezini kabule hazırdırlar. Yunan uzmanı ise, buna karşı çıkmaktadır.

50 nci Maddeye gelince, Yunan ve Türk uzmanları, 12 Haziran 1923 tarihli Raporun (F) Ekinde bulunan metin (Bakınız, 7 sayılı Tutanak, Ek A) üzerinde anlaşmaya varmışlardır.

M. VENİSELOS, İsmet Paşa ile yaptığı bir görşümede, bu maddelerin ortaya çıkardığı sorunlar üzerinde görüş birliğine varmış olduğunu, yalnız birtakım ayrıntı niteliğinde sorunların kaldığını, bunlara ilişkin olarak da, Yunan ve Türk Temsilci Heyetlerinin, Hükümetlerinden yönerge [tâlimat] istemeyi kararlaştırmış olduklarını söyledi.

M. VENİSELOS, Yunan Hükümetinin yönergelerinin Türk Hükümetinin yönergelerine uygun düşeceğinden ve söz konusu hükümler üzerinde iki Heyetin anlaşmaya varmış olduklarını Konferansa yakında bildirebilecek durumda olacağından şüphe etmemektedir. Bu durumda, Komite, M. VENİSELOS'un belirttiği çekince [ihtirazî kayıt] saklı kalmak üzere, bu maddeleri kabul edebilir*.

İSMET PAŞA, M. Veniselos'un sözlerini doğruladı. Her iki Temsilci Heyeti, ilke bakımından, görüş birliğine varmışlardır ve çok yakında, Konferansa kesin cevaplarını bildireceklerdir.

45 nci, 48 nci, 49 ncu ve 52 nci maddelere ilişkin olarak, uzmanlarca öne sürülen ve maliye uzmanlarının 12 Haziran 1923 tarihli Raporunun (A) ve (F) işaretli Eklerinde bulunan (İkinci Komitenin 7 sayılı Tutanağına Ek A) teklifler, Yunan ve Türk Temsilci Heyetleri arasında, görüş birliği içinde çözüme bağlanacak olan ayrıntı niteliğindeki sorunlar dışında, kabul olundu.

General PELLÉ, maliye uzmanlarının 29 Haziran 1923 tarihli Dördüncü Raporunu (Bakınız *Ek*) Komiteye sundu.

Madde 65.

İSMET PAŞA, 65 nci maddenin, uzmanlarca teklif edilen metninin, yalnız Asya'da bulunan Hazine-i Hassa (*Liste civile*) mallarına ilişkin bulunduğunu belirtti. Türkiye'nin Yunanistan'a bıraktığı Avrupa topraklarında bulunan Hazine-i Hassa malları konusunu, Türk ve Yunan Temsilci Heyetleri aralarında görüşmüşler ve bu malların [emlâkin] durumlarını düzenleyici bir hükmün Barış Andlaşmasına konulmasını kararlaştırmışlardır. Bu Heyetler arasındaki görüşmeler henüz sona ermemiştir; pek yakında sona ermesi olasılığı vardır. Aralarında anlaşma gerçekleşir gerçekleşmez, ilgili Temsilci Heyetleri, bu anlaşmadan, Konferansa Çağıran Devletleri haberli kılmakta gecikmeyeceklerdir.

M. VENİSELOS, İsmet Paşa'nın sözlerini doğruladı. Türk Temsilci Heyeti, M. VENİSELOS'a bir metin taslağı verecek, kenidsi de bu taslak üzerinde görüşlerini bildirecektir. Anlaşmaya varılır varılmaz, bunu, Konferansın bilgisine sunacaktır. İki Temsilci Heyetince kabul olunan metnin ya ayrı bir madde, ya da 65 nci maddeye bir fıkra olmak üzere, Andlaşmaya konulması yeterli olacaktır.

General PELLÉ, 65 nci maddede belirtilen İradeler'de** yazılı olan Hazine-i

* Bu son cümle, 1924 Türkçe çevirisinde alınmamıştır. (S.L.M.)

** Fransızca tutanakta "Iradés" denilmektedir. (S.L.M.)

Hassa malları çizelgesini Müttefik Temsilci Heyetlerine bildirdiği için Türk Temsilci Heyetine teşekkür etti.

Sir Horace RUMBOLD ve M. MONTAGNA, bu teşekkürlere katıldıklarını söylediler.

65 nci maddenin metni, uzmanlarca teklif olunduğu biçimde kabul olundu. Türkiye'nin Yunanistan'ca edinilmiş Avrupa'daki topraklarında bulunan Hazine-i Hassa mallarının durumu, Yunan ve Türk Temsilci Heyetleri arasında görüş birliği içinde kararlaştırılacak ve – ya 65 nci maddeye bir fıkra, ya da ayrı bir madde biçimine sokulacak – özel bir hükümle belirtilecektir.

Madde 70.

General PELLÉ, eski 70 nci maddenin, işgal dönemi boyunca, Türkiye'de yapılmış çeşitli maliye işlemlerinin kesin bir sonuca bağlanmasına ilişkin bulunduğunu hatırlattı. Bu maddedeki hükümleri inceledikten sonra, Komite, bu hükümleri uzmanlara göndermiştir. Uzmanlar, bu maddenin – Türk Hükümetinin, General Pellé'nin okuduğu mektubu Osmanlı Devlet Borcu Meclisine vermesi, Meclisin de bu mektubu aldığını ve uygun bulduğunu bildirmesi şartıyla – tasarıdan çıkartılmasını teklif etmişlerdir.

İSMET PAŞA, işgal döneminde yapılmış malî işlemler arasında, Osmanlı Bankası ile Osmanlı Devlet Borcunun, İstanbul Hükümetine, vermiş olduğu ve belirli bir tutarda altın para ile sağlancası [karşılığı, rehni] gösterilmiş öndeliklerin de [avansların da] bulunduğunu belirtti. Bu işlemler, doğrudan doğruya, Türk Hükümeti ile ilgililer arasında bir çözüme bağlanmış bulunmaktadır. Bunun sonucu olarak, söz konusu mektubun, bu işlemlerle, aşağı yukarı 446.000 altın Türk Lirası tutan ve Osmanlı Bankasından bulunan bu paraya değinmemesi gerekir. Öteki işlemlere gelince, Türk Temsilci Heyetinin elinde, şimdilik, uzmanların teklifleri üzerinde kesin bir tutum göstermeye elverecek yeterli bilgiler yoktur. Her halde, bütün bu sorunların, Konferans sona ermezden önce bir çözüme bağlanacağı kararlaştırılmış bulunmaktadır.

General PELLÉ, uzmanların tekliflerine ilişkin kararın, Türk Temsilci Heyetinin cevap vermesine kadar ertelenmiş olduğunu bildirdi. Öte yandan, General PELLÉ, uzmanların, az önce okunan mektubun Türk Hükümetince Osmanlı Devlet Borcu Meclisine gönderilmesiyle aynı anda, Müttefik Temsilci Heyetlerinin de, eski 70 nci maddenin ortaya çıkardığı bütün öteki sorunları hangi şartlar altında çözümlenmiş saydıklarını belirten bir bildiride bulunmalarını da kararlaştırmış olduklarını söyledi. İsmet Paşa'nın sözünü ettiği işlemlerin çözüme bağlanması göz önünde tutulunca, bu bildiri aşağıdaki gibi kaleme alınabilecektir:

"Alkollü içkiler vergilerine ilişkin olarak, Osmanlı Devlet Borcu Meclisinin, İstanbul'u işgal eden Devletlerin makamlarıyla anlaşarak uyguladığı geçici düzenlemeden bu mektupta söz edilmiyorsa, bunun, bu düzenlemeden doğan işlemlerin daha önce Birinci Komitede kabul edilen 152 nci maddede öngörülen duruma girmekte olmasından ileri geldiğini ve bunun sonucu olarak, bu işlemlere Türk Hükümetince hiç bir itirazda bulunulmayacağını, Müttefik Temsilci Heyetleri, ileride her türlü yanlış anlamaları ortadan kaldırmak için, açıklamayı gerekli görürler."

Müttefik Temsilci Heyetleri adına, General PELLÉ, bu soruna ilişkin olarak az önce söylemiş olduklarını doğrulamasını İsmet Paşa'dan rica etti.

İSMET PAŞA, aşağıdaki bildiriyi okudu:

"152 nci maddenin, işgal süresince yapılmış yönetim eylemlerini öngörmekte olduğunu belirtmeyi gerekli görmekteyim; böylece, bu madde, geçmişi tasfiye etmektedir.

"Alkollü içkilere ilişkin vergiler konusunda işgal makamlarınca Osmanlı Devlet Borcu Yönetimine bildirilen karara, geçmişin tasfiye edilişi olarak bakılmak gerektiğinden, bu karar, Osmanlı Devlet Borcu Yönetiminin sorumluluğuna yol açmayacaktır.

"Şurası kararlaştırılmıştır ki, Osmanlı Devlet Borcu Yönetiminin ya da başka herhangi bir Türk yönetiminin, ilerideki işlemlerine, işgal dönemi boyunca alınmış hiç bir kararın ya da yapılacak hiç bir bildirinin herhangi bir etkisi olmayacaktır."

General PELLÉ, İsmet Paşa'nın bildirisini senet saydığını söyledi.

Sağlık işlerine ilişkin hükümler.

Sir Horace RUMBOLD, İngiliz Hükümeti adına, aşağıdaki bildiriyi okudu:

"Barış Andlaşması tasarısının sağlık işlerine ilişkin hükümlerinde, karantina vergilerinden [resimlerinden] açıkça söz edilmemiş olmasına, Hükümetim, dikkatimi çekmiştir. Öyle sanırım ki, Türk Temsilci Heyeti, söz konusu vergilerin [rüsumun] Andlaşma tasarısında kullanılmış "sağlık tarifesi" teriminin kapsamına girdiğinde, bizimle aynı görüştedir. Gerçekten görüş birliğinde isek, bu bildirinin – aynı zamanda da Türk Temsilci Heyetinin bunu kabul ettiğinin – oturumun tutanaklarına geçirilmesini teklif etmekteyim."

İSMET PAŞA, Türk Temsilci Heyetinin, İngiliz Temsilci Heyetince öne sürülen görüşü paylaşmakta olduğunu bildirdi ve Sir Horace Rumbold'un az önce okuduğu bildiriyi kabul ettiğini söyledi.

RIZA NUR BEY de, kendi hesabına, Türk Temsilci Heyetinin bu noktada [İngiliz Temsilci Heyetiyle] görüş birliğinde olduğunu belirtti.

Oturuma saat 11.30 da son verildi.

EK

İKİNCİ KOMİTE

MALİYE SORUNLARI UZMANLARININ DÖRDÜNCÜ RAPORU

29 Haziran 1923

Uzmanlar (I) sayılı Ek'deki metni teklif etmektedirler.

Müttefik uzmanları, – Türk Hükümetinin, (II) sayılı Ek'de yazılı tasarıdaki gibi kaleme alınmış bir mektubun Osmanlı Devlet Borcu Meclisine verilmesi, bu Meclisin de mektubun alındığını ve uygun bulduğunu bildirmesi şartıyla – eski 70 nci maddenin tasarıdan çıkartılmasının kabul edilebileceği görüşündedirler.

Türk Temsilci Heyeti, cevap verme hakkını saklı tutmuştur.

MALİYE SORUNLARI UZMANLARININ RAPORUNA EKLER

EK I

Madde 65

İşbu Andlaşma uyarınca, kendilerine Osmanlı İmparatorluğundan bir toprak parçası ayrılmış ya da ayrılan Devletler, Osmanlı İmparatorluğunun bu toprak parçasında bulunan her türlü taşınır ve taşınmaz mallarını, herhangi bir karşılık ödemeksizin, edinmiş olacaklardır.

Şurası kararlaştırılmıştır ki, 26 Ağustos 1324 (8 Eylül 1908) ve 20 Nisan 1325 (2 Mayıs 1909) tarihli İrade'lerle, Hazine-i Hassa'dan (*Liste civite*) Devlete geçirilmesi buyrulmuş olan taşınır ve taşınmaz mallarla, 30 Ekim 1918 de, bir kamu hizmeti yararına Hazine-i Hassa'ca yönetilen mallar, sözü geçen Devletler, Osmanlı İmparatorluğunun yerini almış olduklarından ve bu mallar üzerinde kurulmuş bulunan Vakıfların geçerli tanınması şartıyla, bir önceki fıkrada belirtilen taşınır ve taşınmaz malların kapsamı içinde bulunmaktadırlar.

İşbu madde hükümleri, Hazine-i Hassa adına yazıtlı bulunan ya da Hazine-i Hassa'ca yönetilen ve bir önceki fıkrada öngörülmeyen taşınır ve taşınmaz malların hukuksal niteliğini değiştirmeyecektir.

EK II

TÜRK HÜKÜMETİNCE OSMANLI DEVLET BORCU MECLİSİNE GÖNDERİLECEK MEKTUP TASARISI

(70 nci maddenin yerine geçmek üzere)

Osmanlı Devlet Borcu borçlanmalarına ilişkin hizmetlerin ödenmesiyle görevlendirilmiş kurumlarca, Birleştirilmiş Borcun (*Dette Unifiée*) ve öteki borçlanmalarının süreleri dolmuş kuponları ile, ödenmesi zorunlu olmuş İkramiyeli Türk Tahvilleri (*les Lots turcs*) tutarından düşülmek üzere, 30 Ekim 1918 den işbu mektubun tarihine kadar yapılmış olan ödemelere, bundan böyle, Türk Hükümetince hiç bir itirazda bulunulamayacaktır.

Eşyanın ağırlığını göz önünde tutan nesnel tarifelerin (*tarifs spécifiques*) uygulanması sonucu olarak, gümrük gelirlerinden (ek gümrük vergileri) Osmanlı Devlet Borcuna düşen pay konusunda, Osmanlı Devlet Borcu Meclisi ile İstanbul Hükümeti arasında yapılmış anlaşmanın uygulanmasıyla, 30 Ekim 1918 den işbu mektubun tarihine kadar yapılmış olan ödemeler, kasaya yatırımlar [makbuzat, *encaissements*] ve hesaplaşmalar geçerli kabul edilmiştir.

Şurası kararlaştırılmıştır ki, işbu mektupta göz önünde tutulan işlemler, ileride yapılacak ödemeler bakımından bir örnek-olay (*précédent*) sayılmayacaktır.

(9) SAYILI TUTANAK

17 TEMMUZ 1923, SALI OTURUMU

Oturum, Ouchy Şatosunda, saat 18.00 de, General Pellé'nin başkanlığında açıldı.

Hazır bulunanlar:

MM. GREW, DOLBEARE, SHAW, BELİN, TURLİNGTON, BARNES (*Amerika Birleşik Devletleri*); Sir Horace RUMBOLD, MM. RYAN, MALKİN, FORBES ADAM, BENTİNCK (*İngiliz İmparatorluğu*); General PELLÉ, MM. BARGETON, DE PERCİN, LAGARDE (*Fransa*); MM. VENİSELOS, CACLAMANOS, POLİTİS, MİCHALOPOULOS, CAPSALİS (*Yunanistan*); MM. MONTAGNA, NOGARA, GUARİGLİA, GALLİ, İNDELLİ, GUARNASCHELLİ, PONZONE, GUİSİ (*İtalya*); MM. OTCHİAİ, NAGAOKA, SATO, HOTTA (*Japonya*); MM. DİAMANDY, CONTZESCO, VASSİLİU (*Romanya*); M. YOVANOVİTCH (*Sırp-Hırvat-Sloven Kırallığı*); İSMET PAŞA, RIZA NUR BEY, HASAN BEY, ZEKÂİ BEY, MUSTAFA ŞEREF BEY, TAHİR BEY, MÜNİR BEY, Yarbay TEVFİK BEY, ŞEFİK BEY, Dr. NİHAD REŞAD BEY, TEVFİK KÂMİL BEY, HÜSEYİN BEY (*Türkiye*); M. PATERNOTTE (*Belçika*); M. STANCİOFF (*Bulgaristan*); M. FERREİRA (*Portekiz*).

M. MASSİGLİ, *Konferans Genel Sekreteri.*

Barış Andlaşması.

Madde 45, 48, 49, 52 ve 58.

General PELLÉ şunları söyledi: 45 nci, 48 nci, 49 ncu ve 52 nci maddelerde yapılması uzmanlarca 12 Haziran tarihli raporlarında (bu raporun A işaretli Eki) teklif olunan metin değişikliği konusunda öne sürmüş bulunduğu çekinceden [ihtirazî kayıttan], Yunan Temsilci Heyetinin Türk Temsilci Heyetiyle anlaşarak vazgeçtiği, Konferansa Çağıran Devletlerin Temsilci Heyetlerine, İsmet Paşa ile M. Veniselos'un birlikte gönderdikleri 8 Temmuz 1923 tarihli mektuptan (*Birinci Komitenin 13 sayılı Tutanağının D işaretli Ek'ine bakınız*) anlaşıldığına göre, her iki Temsilci Heyeti, 58 nci maddenin, uzmanların 12 Haziran tarihli raporlarında teklif olunan metnini (bu raporun F işaretli Ek) kabul etmektedirler.

Uzmanların, 45 nci, 48 nci, 49 ncu, 52 nci ve 58 nci maddelere ilişkin olarak, 12 Haziran 1923 tarihli raporlarının (A) ve (F) işaretlerinde (İkinci Komitenin 7 sayılı Tutanağının A işaretli Ek) belirtilen teklifleri kabul olunmuştur.

Madde 65.

Türk ve Yunan Temsilci Heyetleri, 8 Temmuz* tarihli mektuptan anlaşıldığı üzere, 65 nci maddenin daha önce kabul edilen metninin değiştirilmesini ve daha önce kabul edilmiş metnin sonuncudan bir önceki paragrafı olmak üzere bir paragraf eklenmesini istemek konusunda görüş birliğine varmışlardır.

Yunan ve Türk Temsilci Heyetlerinin, 65 nci madde konusunda teklif ettikleri ve 8 Temmuz** 1923 tarihli mektuplarında yazılı bulunan değişiklikler ve ekleme kabul olunmuştur.

Madde 70.

General PELLÉ, işgal dönemi boyunca, Türkiye'de yapılmış birtakım malî işlemlerin kesin olarak sonuca bağlanmasına ilişkin 70 nci maddenin ortaya çıkardığı sorunları, Komitenin, 5 Temmuz oturumunda, çözümlemiş bulunduğunu hatırlattı. Temsilci Heyetleri, bu maddenin tasarıdan çıkartılarak, onun yerine, Türk Hükümetinin Osmanlı Devlet Borcu [Düyun-u Umumiye-i Osmaniye] Meclisine bir mektup göndermesini ve Meclisin, bu mektubun alındığını ve kapsamı üzerinde görüş birliğinde bulunulduğunu belirten bir cevap yazmasında anlaşmaya varmışlardı. Türk Temsilci Heyeti, bu konuda bir çekince öne sürmüştü. General PELLÉ, İsmet Paşa'dan, çekincesinden vazgeçip vazgeçmediğini sordu.

İSMET PAŞA, Türk Temsilci Heyetinin, oldu-bittiyi kabul ederken, salt geçmişin tasfiye edilmesini istemekte olduğunu belirtti. Türk Temsilci Heyeti, bu koşullar altında, oldu-bittinin, gelecek için bir örnek-olay meydana getirmemesi gerektiği kanısındadır. Bu düşüncelerin ışığında, İSMET PAŞA, uzmanların teklif ettikleri çözümü kabul etmektedir.

70 nci maddenin tasarıdan çıkartılmasına karar verildi. Uzmanların 29 Haziran tarihli raporlarındaki (*İkinci Komitenin 6 sayılı Tutanağına Ek*) teklifleri kabul olundu.

Madde 46 bis.

General PELLÉ, İngiliz, Fransız, İtalyan ve Türk Temsilci Heyetlerinin, özel bir toplantıda, ikinci 46 ncı (46 *bis*) maddenin tasarıdan çıkartılması konusunda görüş birliğine varmış olduklarını söyledi; buna karşılık, Türk Temsilci Heyeti, Komitenin oturumunda, bir bildiride bulunmayı kabul etmiştir.

İSMET PAŞA, aşağıdaki bildiriyi okudu:

"Osmanlı Devlet Borcunun bölüştürülmesi sırasında, Türkiye, gerekirse borç senetlerini ellerinde bulunduranlarla [hâmillerle] anlaşarak, sağlancalı [karşılıklı, rehinli] borçlanmaların bu niteliğinin saklı tutulması için gerekli tedbirleri alacaktır."

General PELLÉ, Türk Temsilci Heyetinin bu bildirisini senet saydıktan sonra, Andlaşma Tasarısının ikinci 46 ncı (46 *bis*) maddesinin tasarıdan çıkartılacağını söyledi.

* Fransa tutanakta "8 juillet", 1924 Türkçe çevirisinde "8 Haziran" denilmektedir. (S.L.M.)

** Bir önceki nota bakınız. (S.L.M.)

Madde 56.

General PELLÉ, 56 ncı Madde üzerinde yapılmış uzun tartışmaları hatırlattı.

Müttefik Temsilci Heyetlerinin ilk tekliflerinde, Muharrem Kararnamesi* ile bu Kararname ve ekli kararnameleri açıkça doğrulayan bir madde vardı. Sonradan Türk Temsilci Heyeti, bu madde yerine, bir bildirinin konulmasını teklif etmiştir.

Daha ileriki günlerde, uzun tartışmalardan sonra – ve Türk Temsilci Heyetinin isteği üzerine – İngiliz ve İtalyan Temsilci Heyetleri, Türk Temsilci Heyetinin bu bildiride bulunmamasını kabul etmişlerdir. Böylece, 56 ncı madde aşağıdaki metne indirgenmiştir:

"Osmanlı Devlet borcu Meclisinde, bundan böyle, Alman, Avusturya'lı ve Macar alacaklı temsilcileri [vekilleri] bulunmayacaktır."

İSMET PAŞA, 56 ncı maddenin bu biçimde kaleme alınmasını kabul ettiğini bildirdi.

General PELLÉ, Konferansa Çağıran Devletler Temsilci Heyetlerinin, Türk Temsilci Heyeti ile birlikte yapmış oldukları özel toplantılarda, Müttefik Hükümetlerinin kararlarının kapsamı konusunda hiç bir yanlış anlama olanağı bırakmamak üzere, bu Hükümetlerin, durumu nasıl gördüklerine ilişkin olarak, bu Devletlerin Temsilci Heyetlerince Türk Temsilci Heyetine ek açıklamalarda bulunulacağı, Türk Temsilci Heyetine önceden söylenmişti. Bu yüzden, General PELLÉ, İngiliz, Fransız ve İtalyan Temsilci Heyetleri adına aşağıdaki bildiriyi okudu:

"İngiliz, Fransız ve İtalyan Temsilci Heyetleri, uzlaşıcı bir tutumla, Muharrem Kararnamesi, 1-14 Eylül 1903 ve 20 Nisan-4 Mayıs 1911 tarihli ek kararnamelerle, eski Osmanlı İmparatorluğu Hükümetince yapılmış borçlanmalar ve alınmış öndeliklere [avanslara] ilişkin bütün öteki sözleşmelerden ve anlaşmalardan doğduğu üzere, Türkiye'nin malî yükümlerinin [borçlarının] – işbu senetlerin hükümleri, özellikle, Osmanlı Devlet Borcunun bölüştürülmesi bakımından, Müttefik Devletlerle Türkiye arasındaki Barış Andlaşmasıyla değiştirilmiş bulunmamaktaysa – Barış Andlaşmasının bir hükmü yerine, Türk Temsilci Heyetinin yapacağı bir bildiri ile hatırlatılmasını kabul etmişlerdi. Bunun sonucu olarak, İngiliz, Fransız ve İtalyan Temsilci Heyetleri, Türk Temsilci Heyetinin kendilerine 4 Şubat 1923 de sunmuş olduğu bildiri metnini uygun gördüklerini bildirmişlerdir.

"O tarihten bu yana, Türk Temsilci Heyeti, tekliflerinden cayarak, bu bildiriye, Türk Hükümetinin alacaklılarına karşı yükümlerini yalnız bu Hükümetin iradesiyle değiştirme sonucunu verebilecek çekinceler [ihtirazî kayıtlar] koymak istemiştir.

"İngiliz, Fransız ve İtalyan Temsilci Heyetleri, özel hukukta olduğu gibi Devletler hukukunda da, her sözleşmenin saygı görmesi gerektiğini, Türk Temsilci Heyetine hatırlatırlar. Bu, uluslararası ilişkilerin güvenliği için olduğu kadar, Devletlerin saygınlığı [itibarı] için de vazgeçilmez bir ilkedir.

"Bu durumda, İngiliz, Fransız ve İtalyan Hükümetleri, (özellikle Osmanlı Devlet Borcunun bölüştürülmesine ilişkin olarak, Barış Andlaşması hükümleri saklı

* Bakınız, Takım I, Cilt III, s. 9 not (S.L.M.)

kalmak üzere), Muharrem Kararnamesiyle, 1-14 Eylül 1903 ve 20 Nisan - 4 Mayıs 1911 tarihli ek kararnamelerde ve Osmanlı Hükümetince yapılmış borçlanmalarla alınmış öndelikler konusundaki bütün öteki sözleşmelerde ve anlaşmalarda öngörülen ayrıcalıkların, özgülemelerin [tahsislerin] ve bütün öteki hükümlerin – işbu çeşitli senetler hükümleri, taraflar arasında ve görüş birliği içinde değiştirilmiş bulunmadıkça – tam değerleriyle geçerli kaldıklarını, gerekli gördükleri için, doğruladıklarını bildirmek isterler.

"İngiliz, Fransız ve İtalyan Hükümetleri, her biri kendi uyruklarının haklarını ve çıkarlarını bu bakımdan korumak üzere, uygun sayacakları yol ve araçlarla karışmada bulunmak [müdahale etmek] haklarını saklı tutmaktadırlar."

General PELLÉ, Türk Temsilci Heyetinin de kolayca görmüş olabileceği gibi, Konferansa Çağıran Devletler adına okumuş olduğu bildiri, yeni bir şey getirmemektedir.

Bildiri, yalnız, salt iyi niyet sahibi bütün borçluların, gerek özel hukukta gerekse Devletler hukukunda uyguladıkları ilkelerin varlığını belirtmektedir: [Bu ilkeler şunlardır:] Önce, yükümlerini kabul etmek; sonra, bu yükümlerin yerine getirilme şartlarında değişiklik yapılmasını istemekteyseler, alacaklılarla anlaşmak.

Osmanlı borçlanmalarının senetlerini ellerinde bulunduranlar, Türk Hükümeti ile uygulama değeri olan bir çözüme gitmek üzere, Türkiye'nin malî dturumunun, Barış Andlaşması imzaladıktan sonra, incelenmesine girişmeye hazır olduklarını şimdiden bildirmişlerdir. Türkiye'nin gelecekteki saygınlığı [itibarı] yararına olarak, Türk Hükümeti ile, senetleri ellerinde bulunduranlar arasında bir çözüme kısa bir süre içinde varılacağı konusunda, Müttefik Temsilci Heyetleri tam bir inanç duymaktadırlar.

İSMET PAŞA, aşağıdaki bildiriyi okudu:

"Böyle bir Bildiri'den, 4 Şubatta söz ederken, ödemede kullanılacak paranın cinsi konusunda hiç bir yüküm altına da girmiş bulunmamaktaydık. Kaldı ki, 4 Şubattaki tekliflerimiz kabul edilmemiş ve Andlaşma o vakit imzalanmamış bulunduğundan, o zaman öne sürmüş olduğumuz tekliflerden şimdi de yararlanmağa kalkışılamaz.

"Konferansın ikinci dönemine başlanacağı sırada, bir noktada ve bu noktayla birlikte gönderdiğimiz çok kesin açıklamalarda, görüşmelere hangi esaslar içinde yeniden başlayabileceğimizi de bildirmiştik. Böyle bir bildiriyi, sözü geçen teklifler arasına koymamıştık.

"Konferansın ikinci döneminde, 56 ncı maddenin 1 nci paragrafı ile bu maddenin yerine geçirilmek istenilen bildiri tasarısını uzun uzadıya inceledik.

"Görüşlerimizi her zaman açıkça ortaya koyduk ve borçlarımızı altınla ya da İngiliz Lirasıyla ödememizin mümkün olmadığını genellikle belirttik. Türk Temsilci Heyeti, Müttefik Temsilci Heyetlerinin bildirisinin, kendisini hiç bir bakımdan yüküm altına sokmadığını bildirmeyi gerekli saymaktadır."

General PELLÉ, Türk Temsilci Heyetinin sunmuş olduğu bildiriyi daha da açıklığa ve kesinliğe kavuşturmak gerektiği kanısındadır. Türk Temsilci Heyeti, birçok kez belirttiği üzere, Türkiye'nin, kuponları, İngiliz Lirasıyla ya da altında ödeyemeyeceğini söylemiştir. Borç senetlerini ellerinde bulunduranlarla [hâmil-

lerle] her türlü anlaşma dışında böyle bir bildiride bulunmak, Türk Hükümetinin, alacaklılarına karşı olan yükümlerinin reddi, yükümlerini yerine getirmeme isteğinin bir kanıtı gibi mi sayılmak gerekir? Yoksa, Türk Hükümetinin, kendisini, üzerine almış olduğu yükümlerle bağlı sayarken, yalnız, malî yükümlerinin hafifletilmesini sağlamak üzere, borç senetlerini ellerinde bulunduranlarla görüşmelere girişmek isteği olarak mı sayılmalıdır?

İSMET PAŞA, Türk Hükümetinin, borç senetlerini ellerinde bulunduranlarla, borçlarını altın ya da İngiliz lirası olarak ödemesinin olanaksızlığını çıkış noktası kabul ederek, görüşmelerde bulunmasının doğal olduğunu söyledi.

General PELLÉ, İsmet Paşa'ya, yapmış olduğu bildiriyle, Hükümetinin üzerine almış bulunduğu yükümlerin yerine getiriliş yol ve yöntemlerini düzenlemek bakımından, borç senetlerini ellerinde bulunduranlarla anlaşmak niyetinde olduğu anlamının mı çıkartılması gerektiğini sordu.

İSMET PAŞA, Türk Hükümetinin, ikinci bildirisinde doğruladığı durumu çıkış noktası alarak, borç senetlerini ellerinde bulunduranlarla anlaşmanın doğal olduğu cevabını verdi. Bu temel üzerinde, Türkiye, askıda kalmış bütün sorunları, borç senetlerini ellerinde bulunduranlarla çözüme bağlayacaktır.

General PELLÉ, İsmet Paşa'nın sözlerinin, Türkiye'yi bağlayan sözleşmelerden doğan ve yürürlükteki sözleşmelerle verilen imzaların yeni bir sözleşme yapılıncaya kadar Türkiye'yi yüküm altında bulundurmayı zorunlu kılan durumu hiç bir yönden değiştirmediğini, Konferansa Çağıran Devletler Temsilci Heyetleri adına, belirtti.

İSMET PAŞA, sözleri açık olduğu için, bunlara eklenecek hiç bir şey bulunmadığını, bir kez daha söylemeyi gerekli gördü.

M. VENİSELOS, Yunan Hükümetinin, Osmanlı Devlet Borcundan, Barış Andlaşmasında belirtilen şartlar içinde, bir pay yüklenmeyi kabul etmiş olduğu için, bu Borcun bir parçasını ödeme bakımından, Türk Hükümetinin yerine geçmiş olmasının, kabul ettiği yükümlerin, asıl borçlu olan Türkiye'den çok Yunanistan'a yükletilmemesi gerektiğini açıkça belirtmek istemektedir. Böylece, Türkiye'nin malî yükümlerini hafifletmek üzere, borç senetlerini ellerinde bulunduranlarla Türkiye arasında bir düzenleme yapılacak olursa, Yunan Hükümeti de bu düzenlemeden yararlanmak düşüncesinde olduğunu açıkça belirtmek ister.

M. VENİSELOS, İkinci Komitenin 25 Haziran 1923 tarihli oturumunda ve maliye uzmanlarının toplantıları sırasında, bu konuya ilişkin olarak, daha önce de görüşünü açıklamış olduğunu hatırlattı.

General PELLÉ, Andlaşma hükümlerinin, Osmanlı Devlet Borcu alacaklılarıyla bir düzenleme yapılması olasılığı yolunu, Yunanistan ya da Türkiye için kapatmamış olduğunu bildirdi. Açıkça bellidir ki, Türkiye gibi Yunanistan da, bu gibi düzenlemelere varabilmek için, malî durumunu öne sürebilir.

Türkiye'nin, Yunanistan'dan para olarak onarımlar isteğinde bulunmaktan vazgeçtiğini öngören madde ile, Müttefik Temsilci Heyetleri, Yunan Hükümetinin özel durumunu göz önünde tutmuş olmaktadırlar. Müttefik Temsilci Heyetleri, Yunanistan'ın, Müttefikler yanında dünya savaşına katılmasından ve sonra da Türkiye'ye karşı yürüttüğü uzun askerî seferden doğan malî yükümlerini olduğu

gibi, Asya'dan ve Trakya'dan göç eden halk kütlelerine kucak açma ve onların yardımına koşma bakımından üzerine aldığı yükümleri de bilmektedirler.

Ancak, Yunanistan'ın, borç senetlerini ellerinde bulunduranlardan, bu nedenlere dayanarak, isteyebileceği bir düzenlemenin gerekip gerekmediği, ya da bunun şartları konusunda herhangi bir görüş öne sürmek hiç bir bakımdan, Müttefik Temsilcilerine düşmemektedir.

Berlin ve İstanbul Andlaşmaları uyarınca, kimi Balkan Devletlerine düşen Osmanlı Devlet Borcu payları.

İSMET PAŞA, Berlin ile İstanbul Andlaşmaları uyarınca, kimi Balkan Devletlerine düşen Osmanlı Devlet Borcu [Düyun-u Umumiye-i Osmaniye] konusunda, Yunan ve Sırp-Hırvat-Sloven Temsilci Heyetlerinin savundukları teze ilişkin olarak, Türk Temsilci Heyetinin görüşünü, bu Temsilci Heyetinin 1 Haziran tarihli bir mektupla bildirmiş olduğunu hatırlattı. Türk Temsilci Heyeti, bu mektubun, bu Borç paylarına ilişkin bildirilerle birlikte, bu oturumun Tutanaklarına eklenmesini istemektedir.

M. VENİSELOS ve M. YOVANOVİTCH, Türk Temsilci Heyetinin 1 Haziran tarihli mektubunda öne sürdüğü kanıtlar üzerindeki görüşlerini açıklama haklarını saklı tuttuklarını söylediler ve bu konuda gönderecekleri mektubun, bu oturumun Tutanaklarına eklenmesini istediler.

Türk Temsilci Heyetinin 1 Haziran tarihli mektubu ile, Berlin ve İstanbul Andlaşmaları uyarınca kimi Balkan Devletlerine düşen Osmanlı Devlet Borcu paylarına ilişkin bildirinin (*Ek A*), ayrıca Yunan ve Sırp-Hırvat-Sloven Temsilci Heyetlerinin Türk Temsilci Heyetine cevaplarını kapsayan mektubun (*Ek B*) Tutanağa eklenmesi kararlaştırıldı.

General Pelle'nin teşekkürleri.

General PELLÉ, Barış Konferansının Lausanne'da toplanmasına izin vermiş olan [İsviçre] Konfederasyonu Hükümeti ile, bu Konferans üyelerine karşı, bir kez daha, İsviçre Cumhuriyetinin konukseverlik ününü doğrulayacak biçimde, gösterdikleri ilgi ve yardımlardan ötürü, yetkili Federal Makamlara, Vaud Kantonu Yetkililerine ve Lausanne Belediyesine içten teşekkür duygularını iletmeksizin, başkanlığını yaptığı Komitenin son toplantısının kapanmış sayılamayacağı kanısında olduğunu söyledi.

Fransız Temsilci Heyetinin Başı olarak, General PELLÉ, dünya savaşının etkilerine ve Doğu halklarının uzun yıllar süren acılarına son veren bir Barış Andlaşmasının hazırlanmasında işbirliği yapmış olmaktan, mutluluk duymaktadır.

İngiliz Temsilci Heyetinin Başkanıyla birlikte, General PELLÉ, değerli yardımlarıyla bir çok ve önemli teknik güçlüklerin aşılmasını sağlamış olan uzmanlara olduğu kadar, görevlerinin kusursuzluğu ile bütün üyeleri aynı düzeyde kendisine bağlamış bulunan Genel Sekreterliğe yürekten teşekkürlerini bildirmektedir.

Yunanistan'ı güvencesi altına almış Devlet (*Puissance garante de la Grèce*) olan ve Türkiye'ye de yüzyıllardır süren dostluk ve işbirliği bağlarıyla bağlı bulunan

Fransa'nın, dilinin ve düşüncelerinin yaygınlığı yüzünden olduğu kadar, ekonomik girişimlerinin gelişmesiyle de, bütün Doğu'da nesnel ve moral [maddî ve manevî] çok önemli çıkarları vardır; Fransa, Doğu'da barışın yeniden kurulmasında, belki de bütün öteki Devletlerden daha çok ilgiliydi.

Bu yüzden, General PELLÉ, bu barışın tam etkin olması, yüreklere ve düşüncelere yerleşmesi, aralarındaki bölünmeler savaş yüzünden de artmış soylar [ırklar] ve dinler arasında bir yakınlaşma gerçekleştirmesi dileğinde bulunurken, yalnız Hükümetinin değil, ülkesinin aynı duygularda birleşmiş görüşünü de açıkladığına inanmaktadır. General PELLÉ, bu barışın sürekli olmasını ve imzalanacak olan Andlaşmanın, kendi ülkesiyle Doğu arasında verimli bir işbirliği dönemi açmasını dilemektedir.

Oturuma saat 19.00 da son verildi.

(9) SAYILI TUTANAĞA EKLER

EK A

TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ
HÜKÜMETİ
TEMSİLCİ HEYETİ

1 Haziran 1923

SAYIN BAŞKAN,

Yunan ve Sırp-Hırvat-Sloven Temsilci Heyetlerinin Sayın Başkanları, Ekselânsınıza sunmuş oldukları 4 Mayıs tarihli ortak mektuplarında, 13 Temmuz 1878 tarihli Berlin Andlaşmasıyla, 24 Mayıs ve 2 Temmuz 1881 tarihli İstanbul Andlaşmalarından sonra, bir yandan Türkiye, öte yandan da Yunanistan, Karadağ ve Sırbistan arasında yapılmış anlaşmalarda, Osmanlı Hükümeti, Berlin ve Teselya Andlaşmalarında öngörülen Osmanlı Devlet Borcunun [Düyun-u Umumiye-i Osmaniye'nin] bölüştürülmesine bu Devletlerin katılması sorununu ortaya atmamış bulunduğundan, Berlin ve Teselya Andlaşmalarının malî hükümlerini öne sürmeye Türkiye'nin hakkı olmadığını, çünkü, söz konusu hükümlerin uygulanmasından 17-30 Mayıs 1913 tarihli Londra ve 1-14 Kasım tarihli Atina Andlaşmalarında üstü kapalı olarak vazgeçtiğini, Yunan ve Sırp-Hırvat-Sloven Hükümetlerinin belirttiklerini bildirmektedirler.

Ekselânsınızın da şüphesiz bildiği gibi, Yunanistan'ın, Karadağ'ın ve Sırbistan'ın Osmanlı Devlet Borcunun bölüştürülmesine katılmaları Berlin ve Teselya Andlaşmalarında açıkça öngörülmüş ve Osmanlı Hükümeti bu konuda sözü geçen Andlaşmalarda elde ettiği haklardan hiç bir biçimde vazgeçmemiştir.

16-30 Mayıs 1913 tarihli Londra ve 1-14 Kasım 1913 tarihli Atina Andlaşmalarında bu soruna ilişkin hükümler bulunmaması, bu Andlaşmaların olağanüstü bir geciktirilmezliği olan koşullar altında yapılarak, Balkan savaşlarından doğan sorunların bile tümüyle tasfiyesi olanağının bulunamaması yüzünden olabilir; nitekim, birçok konular, çözüme bağlanmak üzere Paris'deki Balkan Maliye İşleri Komisyonuna gönderilmiştir. Bu yüzden, Berlin Andlaşması öneminde bir uluslararası senette tamamiyle çözüme bağlanmış bulunan ve yeniden saptanması gerekmeyen sorunların, sözü geçen Andlaşmalarda yeniden ele alınmamış olması tamamiyle doğaldır.

Bunun sonucu olarak, Türk Temsilci Heyetinin ilk bildirisinde de belirtildiği ve şimdi yeniden belirtmekle onur duyduğu üzere, Türkiye, Berlin ve Teselya Andlaşmalarının kesin hükümleriyle kazandığı bütün hakları elinde tutmaktadır ve kendilerine düşen payları ödemelerini sözü geçen Devletlerden isteme hakkını saklı bulundurmaktadır.

Yunan ve Sırp-Hırvat-Sloven Hükümetlerinin 4 Mayıs tarihli mektuplarındaki bildiri Barış Andlaşmasına konulursa, Türk Temsilci Heyeti, işbu bildirisinin de Barış Andlaşmasına konulmasını istemektedir.

Derin saygılarımın kabulünü rica ederim, Sayın Başkan.

İmza: M. İSMET

Ekselâns General PELLÉ, Barış Konferansının İkinci Komitesi Başkanı.

TÜRK TEMSİLCİ HEYETİNİN BİLDİRİSİ

Türk Temsilci Heyeti, bugüne dek ödenmemiş bulunan ve Berlin ve Teselya Andlaşmaları uyarınca kimi Balkan Devletlerine düşen borçların payları konusunda aşağıdaki bildiride bulunmakla onur duyar.

13 Temmuz 1878 tarihli Berlin Andlaşmasının 33 ncü ve 42 nci maddeleri uyarınca Karadağ ile Sırbistan ve İstanbul'da 24 Mayıs ve 2 Temmuz 1881 tarihlerinde yapılan Andlaşmaların 10 ncu maddesi uyarınca da Yunanistan, Osmanlı Devlet Borcundan [Düyun-u Umumiye-i Osmaniye'den] bir pay almakla yükümlü tutulmuşlardı.

İstanbul'daki İngiltere Büyükelçiliği, yukarıda sözü geçen Devletlere düşmesi gereken borç paylarını, 6 Kasım tarihli notasıyla Bâb-ı Âli'ye bildirmişti.

Bu Devletlerin Osmanlı Devlet Borcunun ödenmesine katılmalarını sağlamak üzere, Osmanlı Hükümetinin yaptığı girişimler, olumlu bir sonuç vermemiştir.

Söz konusu katılma paylarının bugün Lausanne'da imzalanan Barış Andlaşmasına bağlı çizelge dışında bırakılması, Türkiye'nin kendi hakkından vazgeçmiş olduğu anlamına hiç de gelemez. Tersine, Türk Temsilci Heyeti, Andlaşmalarla kesin olarak tanınmış olan katılma paylarının ödenmesini istemek hakkının Hükümetince saklı tutulduğunu bildirmekle onur duyar.s

EK B

Lausanne, 23 Temmuz 1923

SAYIN BAŞKAN,

Türk Temsilci Heyetinin 1 Haziranda size göndermiş olduğu mektubu şimdi almış bulunuyoruz. Kapanmış saymakta kendimizi haklı gördüğümüz bir konuya, Türk Temsilci Heyetinin yeniden dönmesine şaşmış olduğumuzu belirtmezlik edemeyeceğiz. Fakat, ne olursa olsun, bu yeni mektubun, Türk Temsilci Heyetinin tezini güçlendirecek nitelikte olmadığına da işaret etmek isteyeceğiz; çünkü, Londra'da ve Atina'da imzalanan andlaşmalara ilişkin görüşmelerin, Osmanlı temsilcilerine, tartışma kaldırmaz saydıkları çıkarların korunmasını olanaklı kılmayacak ölçüde hızlı yürütülmüş olduğu doğru değildir. Bunun pek güçsüz bir kanıt olduğu açıkça ortadadır. Türkiye, 1878 hükümlerinden kazanmış bulunduğunu şimdi de sanmakta olduğu bir hakkı doğrulamak için bu iki fırsattan yararlanmamışsa, bu, böyle bir tezi savunma olanaksızlığına inanmış bulunması yüzündendir.

Böyle olunca, Türkiye'nin, bildirisinin bir tutanağa geçirilmesi amacıyla öne sürdüğü isteği haksız saymaktayız ve her halde, 4 Mayıs 1923 tarihinde Ekselânsınıza ortaklara bildirmekle onur duyduğumuz bildiriyi yenilemek istemekteyiz.

Derin saygılarımızın kabulünü rica ederiz, Sayın Başkan.

İmza: E.K. VENİSELOS　　İmza: M. YOVANOVİTCH

Ekselâns General Pellé, Barış Konferansı, Komite Başkanı, Lausanne.

(İKİNCİ TAKIM, BİRİNCİ CİLT, BİRİNCİ KİTABIN SONU)

DİZİN

DİZİN

TEMA

TÜRKİYE ÇÖL OLMASIN!
(0212) 281 10 27

ISBN 975-363-209-6
Takım no 975-363-203-7

